

TC.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**DİNİN SİYASAL DAVRANIŞLAR ÜZERİNDEKİ ETKSİ
ANTALYA ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI**

DOKTORA TEZİ

HAMZA BAHADIR ESER

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. ŞABAN SİTEMBÖLÜKBAŞI

ISPARTA 2010

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : Kamu Yönetimi EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız ~~YÜKSEK LİSANS~~ / **DOKTORA** Programı öğrencisi
Hanra Bahadır Eser tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.
Tez Adı Değişikliği ~~YAPILDI~~ / **YAPILMADI**

Prof. Dr. Şaban
SİTEMBÖLÜKBAŞI

07.05.2010
Tarih

Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

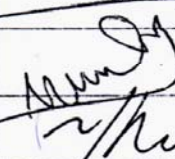
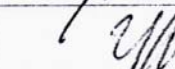

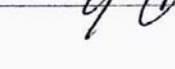
SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 07.05.2010 Cuma günü saat 14.00 de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Dinler Siyasal Davranışları Üzerindeki Etkisi Antalya D. Rehberliği Araştırması konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile aşağıdaki kararı almıştır.

KABUL

RED

DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. İbrahim Güneş	
Üye	Prof. Dr. Şaban Sitembölükbaşı	
Üye	Doç. Dr. Şahin Akatın	
Üye	Doç. Dr. Uysal Kerem	
Üye	İst. Doç. Dr. Yahya Altan	

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR.**
Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI :

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

MADDE-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖNSÖZ

Din siyasal davranış ilişkisi, siyasal davranışın tahlil edilmesinde dikkate alınması gereken, önemli olgulardan birisidir. Din ve onun bireyde algılanış ve yaşanış şekli ile çeşitli düzeylerde ortaya çıkan dindarlık kavramları bu yönleri ile sosyolojinin, psikolojinin ve siyaset biliminin üstünde durması gereken temel olgulardandır. Bu çalışma konusunu seçmemde beni teşvik eden ve çalışmanın her aşamasında yardım ve ilgisini esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Prof.Dr. Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI'na, araştırma ölçeğinin hazırlanması denenmesi ve kontrol edilmesi noktalarında tecrübe ve bilgilerini her zaman paylaşan değerli tez izleme komitesi üyeleri Doç.Dr. Yüksel METİN ve Yrd.Doç.Dr. Yakup ALTAN'a göstermiş oldukları yakın ilgi, katkı ve yardımlarından dolayı sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Çalışmanın sonuçlandırılması hususunda devamlı teşvikleri ile beni motive eden kıymetli hocalarım Prof.Dr. İbrahim GÖNGÖR, Prof.Dr. Hasan İBİCİOĞLU, Prof.Dr. Durmuş ACAR ve Doç.Dr. Uysal KERMAN'a katkılarından ötürü saygı ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmanın en önemli parçasını teşkil eden alan araştırmasının hazırlanması, istatistiksel testlerinin belirlenmesi, araştırma verilerinin büyük bir hassasiyetle değerlendirilmesi noktasında yardımlarını esirgemeyen Doç.Dr. Şeref KALAYCI, Arş.Gör. İbrahim Yaşar GÖK, Arş.Gör. Gökhan ÖZDAMAR ve Arş.Gör. Hakan BOZDAĞ'a yaptıkları tüm yardım, eleştiri ve katkılar için teşekkür ederim.

Araştırmamıza her türlü katkıyı sağlayan, görüş ve vakitlerini bizimle paylaşan kıymetli Antalyalılara ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum. Bu kapsamda ölçeğin uygulanması konusunda büyük bir hassasiyetle, alanda çalışan arkadaşlara da ayrıca teşekkür ederim.

Bu zor ve yorucu süreçte her zaman yanımda olan kıymetli eşim ve aileme ve tüm dostlarıma sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

H.Bahadır ESER

Isparta, 2010

ÖZET

DİNİN SİYASAL DAVRANIŞLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ANTALYA ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI

H.Bahadır ESER

Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Tezi, 402 Sayfa, Mayıs 2010

Danışman: Prof.Dr.Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI

İnsanlığın en eski kurumlarından birisi olan din, bireylerin en derininde var olan aydınlanma ve dünyayı anlama arzusunun bir ifadesidir. Din bireylerin iç huzur ve güven ihtiyacını karşılaması, kişilere yaşamlarına dair verdikleri kararlarda başvurabilecekleri bir referans kaynağı sunması nedeni ile toplumun temel yapı taşıdır. Bu yönü ile sosyal ve siyasal içerikli analizlerin, bireyin siyasal davranışlarının oluşumunda etkili olan faktörler ile bireysel tutumların şekillenmesini konu alan çalışmaların, din ve onun çeşitli düzeylerdeki algılanış ve yaşanış biçimlerini dikkate almaması düşünülmaz.

Çağımız demokrasileri çoğulculuk, birlikte yaşama kültürü ve siyasal toleransı öne çıkaran, farklılıkların bir arada ahenkli bir şekilde var olduğu bir dünya modelini benimsemektedirler. Bu nedenle, siyasal kimliklerin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olan din ve onun birey tarafından algılanışı, siyasal davranışı konu alan çalışmalarda oldukça yaygın olarak incelenmekte, dinin siyasal etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda konuya ilişkin genel bulguların ortaya çıkarılmasını hedefleyen çalışmalar yapılarak ileride yapılacak araştırmalara veri sağlanması, toplumsal barışın ve diyaloga dayalı siyaset anlayışın yayılmasında hayati öneme sahiptir.

Çalışmamızın temel sorusu dinin, siyasal davranışları etkileyip etkilemediği, şayet etkiliyor ise bu etkinin ne boyutlarda olduğudur. Bu soruya cevap aranması amacı ile çalışmada kısa bir teorik giriş yapıldıktan sonra kapsamlı bir alan araştırması yapılması öngörülmüştür. Bu bağlamda çalışmada, din ve siyaset kavramına ilişkin yapılan çeşitli tanımlamalara değinilmek suretiyle din olgusu, siyaset olgusu, siyasal tutumlar, siyasal davranışların ortaya çıkışı, siyasal sosyalleşme, siyasal sosyalleşmede dinin rolü ve siyasal katılım kavramları açıklanarak dinin siyasal davranış üzerindeki etkileri incelenerek, toplumsal yapı içinde dinin yeri konusu, dinin sosyalleşme, sosyal kontrol ve dayanışmanın sağlanması, değerler hiyerarşisinin oluşturulması, zihniyet ve kimlik kazandırma gibi toplumsal işlevleri ve dindarlık kavramları ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, dinin siyasal süreç ve kurumlar ile olan ilişkisini konu alan literatür kapsamlı bir şekilde taranarak konuya ilişkin yapılmış teorik ve daha ziyade uygulamalı çalışmalarda öne çıkan noktalar ele alınmıştır.

Çalışmanın uygulama kısmında, araştırma hipotezleri test edilerek din siyasal davranış ilişkisine yönelik anlamlı ve genellenebilir sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında dinin siyasal davranışların şekillenmesi üzerinde doğrudan etkili olduğu, dindarlık, dini bilgi düzeyi, dinin gereklerini yerine getirme gibi hususların bireyin siyasal tutum ve kararlarını şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte temel hak ve hürriyetlere ilişkin konularda, özgürlüklerin alanının genişletilmesi doğrultusunda toplum ortak bir duruş sergilemekte ve bu duruş dine yaklaşım biçiminden bağımsız bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Din, Siyaset, Siyasal Tutum, Siyasal Sosyalleşme, Siyasal Davranış, Dinin Sosyal İşlevleri, Antalya İli, Antalya İli İlçeleri, Din Siyasal Davranış İlişkisi.

ABSTRACT
THE EFFECT OF RELIGION ON POLITICAL BEHAVIOUR ANTALYA
CASE STUDY

H.Bahadır ESER

Suleyman Demirel University, Department of Public Administration Ph. D., 402 Pages, May
2010

Mentor: Prof. Dr. Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI

Religion, which is one of the oldest institutions of mankind, is an expression of individuals' desire for enlightenment and understanding the world. As religion meets the need of individuals for inner peace and faith, and presents a reference source for their decisions, it is main building structure of society. It cannot be thought that the analyses having social and political content, the studies having themes on factors in forming of individuals' political behavior and shaping individual attitudes do not take religion or its various perceived and experienced forms into consideration.

Especially, because our age's democracies reflects multicultural, pluralist structure including culture of living together, political tolerance, social and political diversity and a world model which embraces diversities, religion having important role in forming political identities, and its perception by man, is widely analyzed in the studies having theme on political behavior and political effects of religion is tried to be understood. In this respect, it is crucial to make studies aimed to introduce general findings to supply data for future studies and in spread of social peace and dialog based politics.

The main question of this study is whether religiousness has influence on political behaviors, if it has, what extend does it effect? After a short theoretical introduction, application of a comprehensive survey is planned to find answer that question. Concordantly, in the study, by mentioning different explanations related with terms of religion and politics, religion phenomenon, political attitudes, emergence of political behaviors, political socialization, role of religion in political socialization and political participation terms are explained and effects of religion on political participation are studied. Aftermath, place of religion in social structure, social functions of religion such as in achieving socialization, social control and solidarity, forming hierarchy of values, gaining mentality and identity and religiousness are tried to be explained. Then, by researching the literature having theme on relations between religion and political process and institutions, some points coming to the fore in theoretical and particularly applied studies are handled.

In the application part of the study, by testing the hypotheses, it is tried to be reached consistent results which can be generalized. In the light of introduced findings, we reached the conclusion that religion is directly effective on forming political behaviors, issues such as religiousness, religious data level and fulfillment of religious requirements is forming person's political attitude and behaviors. Additionally, in the issues of fundamental rights and freedoms, there is a common support for expanding area of freedom in the society, this situation comes out independent from approach to religion.

Key Words: Political Science, Religion, Politics, Political Attitude, Political Socialization, Political Behavior, Social Functions of Religion, Antalya City, Counties of Antalya, Relations between Religion and Political Behavior.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu ve Önemi	3
Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi	3
Çalışmanın Varsayımları	4

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN-SİYASAL DAVRANIŞ İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

1. Din ve Siyasal Davranış	5
1.1. Din Kavramı	5
1.1.1. Din Kavramının Etimolojik Anlamı	6
1.1.2. Din Olgusu	8
1.1.2.1. Dinin Bilişsel Yönünü Öne Çıkaran Din Tanımları	9
1.1.2.2. Dinin Duyusal Yönünü Öne Çıkaran Din Tanımları	12
1.1.2.3. Dini Bilişsel ve Duyusal Yönden Ele Alan Din Tanımları	14
1.2. Siyasal Davranışla Yakından İlişkili Kavramlar	16
1.2.1. Siyaset Kavramı	17
1.2.1.1. Siyaset Kavramının Etimolojik Anlamı	17
1.2.1.2. Siyaset Olgusu	18
1.2.2. Siyasal Davranış	28
1.2.2.1. Siyasal Tutum	28
1.2.2.1.1. Tutum	28
1.2.2.1.2. Siyasal Tutum	31
1.2.2.1.3. Siyasal Tutumların Oluşumu	32
1.2.2.1.4. Siyasal Tutumların Fonksiyonları	33
1.2.2.2. Siyasal Sosyalleşme	34
1.2.2.2.1. Siyasal Sosyalleşmenin Aşamaları	36
1.2.2.2.2. Siyasal Sosyalleşme Süreçleri	37

1.2.2.2.3. Siyasal Sosyalleşme Süreçlerinin Toplumsal İşlevleri	38
1.2.2.3. Siyasal Sosyalleşme ve Din	43
1.2.2.4. Siyasal Katılım ve Türleri	46
1.2.2.4.1. Siyasal Katılım Kavramı	46
1.2.2.4.2. Siyasal Katılım Düzeyini Etkileyen Faktörler	49
1.2.2.4.3. Siyasal Katılım Türleri	51

İKİNCİ BÖLÜM

DİN TOPLUM İLİŞKİSİ

1. Toplumsal Yaşam ve Din	55
1.1. Din Toplum İlişisini Ele Alan Kuramlar	57
1.1.1. Çatışmacı Kuram	57
1.1.2. Yapısal Fonksiyonel Kuram	58
1.1.3. Karşılıklı Etkileşimi Temel Alan Kuramlar	60
1.2. Din Kurumunun İşlevleri	60
1.2.1. Sosyalleşme	61
1.2.2. Sosyal Kontrol	64
1.2.3. Dayanışma	66
1.2.4. Değerler Hiyerarşisi Sağlama	67
1.2.5. Meşrulaştırma	68
1.2.6. Zihniyet ve Kimlik Kazandırma	70
1.2.6.1. Kimlik Kavramı	70
1.2.6.2. Dinin Kimlik Kazandırma İşlevi	72
1.3. Dindarlık	74
1.3.1. Dindarlık Kavramı	75
1.3.2. Dindarlığın Kaynakları	76
1.3.3. Dindarlık Tipolojileri	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN SİYASAL DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

1. Dinin Siyasal Kurumlarla İlişkisi	80
2. Din Siyasal Davranış İlişkisi	86
2.1. Din Siyasal Tercih İlişkisi	87
2.2. Siyasal Egemenlik Din İlişkisi	108
2.3. Siyasal Sistem Algısı Din İlişkisi	110

3. Din Siyasal Kimlik İlişkisi.....	117
3.1. Dinin Toplum Yaşamı İçindeki Yansımalarına Yönelik Tutumlar.....	118
3.2. Siyasal Kimlik Din İlişkisi.....	119
3.3. Laikliğe İlişkin Tutumlar	133
3.4. Dini Ve Siyasal Tolerans-Birlikte Yaşama Kültürü.....	143
4. Din Siyasal Davranış İlişkisini İnceleyen Çalışmalarda Öne Çıkan Noktalar.....	152
4.1. Dinin Toplumsal Boyutu.....	153
4.2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Alanının Genişletilmesi Bağlamında İnanç ve İfade Özgürlüğüne Yönelik Tutumlar	154
4.3. Laikliğe İlişkin Tutumlar	155
4.4. Siyasal Tutum, Davranış ve Algıların Niteliği.....	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI

1. Antalya İlinin Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	160
1.1. Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Profili.....	162
1.2. Antalya İlinin Demografik Özellikleri.....	164
1.3. Antalya İlinin Eğitim Durumu	166
2. Alan Araştırması	167
2.1. Araştırmanın Amacı.....	167
2.2. Araştırmanın Evreni ve Kapsamı.....	168
2.3. Araştırma Ölçeğinin Hazırlanması ve Uygulanması.....	170
2.4. Araştırmanın Kısıtları.....	173
2.5. Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan İstatistiksel Analizler.....	174
2.5.1. Hipotezlerin Belirlenmesi	174
2.5.2. Güvenilirlik Analizi	175
2.5.3. Verilerin Dağılımı	177
2.5.4. Verilerin Frekans Dağılımları, Tanımlayıcı İstatistikler.....	177
2.5.5. Ki-Kare Bağımsızlık Analizi	178
2.5.6. Korelasyon Analizi.....	179
2.5.7. Kruskal-Wallis Testi	181
2.6. Sonuçların Anlamlılık Seviyesi (α)	181
2.7. Araştırmanın Hipotezleri.....	182
3. Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Antalya Örnek Olay Araştırması ..	194

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	195
3.1.1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	195
3.1.2 Katılımcıların Doğdukları Yere Göre Dağılımı	196
3.1.3 Katılımcıların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı	196
3.1.4 Katılımcıların Yaş gruplarına Göre Dağılımı	197
3.1.5. Katılımcıların Medeni Durumu.....	198
3.1.6. Katılımcıların Öğrenim Durumu.....	198
3.1.7. Katılımcıların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	199
3.1.8. Katılımcıların Hanelerine Giren Aylık Gelir Miktarı	199
3.1.9. Katılımcıların Antalya İli Merkez ve Çevre İlçelerine Göre Dağılımı	200
3.2. Katılımcıların Dine Yaklaşımları.....	201
3.2.1. Katılımcıların Kendilerini Dindar Görme Düzeyleri	201
3.2.2. Katılımcıların İbadethaneye Gitme Sıklıkları	202
3.2.3. Katılımcıların Dini Amaçlı Bir Toplantıya Katılma Sıklıkları	202
3.2.4. Katılımcıların Dinin Gereklarını Yerine Getirme Sıklıkları	203
3.2.5. Katılımcıların Dini Bilgi Düzeyleri	204
3.2.6. Katılımcıların Dini Bilgilerini Aldığı Kurumlar.....	204
3.2.7. Katılımcıların Dini Tercihlere Bakış Açısı	205
3.2.8. Katılımcıların Sadaka, Zekât Vermek Ya Da Maddi Yardımda Bulunmaya İlişkin Tutumları	206
3.2.9. Katılımcıların Dua Etmeğe İlişkin Tutumları	207
3.2.10. Katılımcıların Namaz Kılmaya İlişkin Tutumları	208
3.2.11. Katılımcıların Oruç Tutmaya İlişkin Tutumları.....	208
3.2.12. Katılımcıların Kuran-ı Kerim Ya Da Meal Okumak Veya Dinlemeye İlişkin Tutumları	209
3.2.13. Katılımcıların Hac İbadetine İlişkin Tutumları.....	210
3.2.14. Katılımcıların Ölçülmüş Dindarlık Düzeyi.....	211
3.3. Katılımcıların İdeolojik Tutumları.....	211
3.3.1. Katılımcıların İdeolojik Görüşlerine Göre Dağılımı.....	212
3.3.2. Katılımcıların Kendilerini En Çok İfade Ettiğini Düşündükleri Kimlik Tanımlamaları	213
3.3.3. Katılımcıların Oy Verme Davranışını Etkileyen Faktörler.....	214
3.3.4. Katılımcıların Parti Tercihinde Önem Verildiği Hususlar	215
3.3.5. Katılımcıların 2007 Seçimlerinde Oy Verildikleri Siyasal Partilerin Dağılımı	216

3.3.6. Katılımcıların Dinle En Çok İlişkili Olduğu Düşündükleri Siyasal Partilerin Dağılımı	217
3.3.7. Katılımcıların Laikliğe Yaklaşımı	218
3.3.8. Katılımcıların Vatandaşlık Tanımları	220
3.3.9. Katılımcıların Türkiye İçin Tehlike Algısı	221
3.3.10. Katılımcıların Siyasal Etkinlik Düzeyi	222
3.3.11. Katılımcıların Siyasal Katılım Düzeyi	223
3.3.12. Katılımcıların Ölçülmüş Siyasal Katılım Düzeyleri	224
3.3.13. Katılımcıların Kurumlara Güven Düzeyi	225
3.4. Katılımcıların Din-Siyasal Davranış İlişkisine Yönelik Tutumları	227
3.4.1 Dinin Dünya Düzenine Etkisine Yönelik Tutumlar	227
3.4.2. Bilime Bakış Açısı	228
3.4.3. Ahlak-İbadet İlişkisine Yönelik Tutumlar	229
3.4.4. Dinlere Karşı Hoşgörü Düzeyi	230
3.4.5. Ülke Gündemini ve Siyasal Gelişmeleri Takip Etme	231
3.4.6. Din-Devlet İlişkisine Yönelik Tutumlar	232
3.4.7. Din-Siyasal Davranış İlişkisine Yönelik Tutumlar	233
3.4.8. İktidar Partisinin Dini Değerleri Savunmasına Yönelik Tutumlar	234
3.4.9. Kamu Sektöründe Çalışanların Dindarlık Düzeylerine Yönelik Tutumlar	235
3.4.10. Dini Kanaatlerin Siyasal Karar Alma Süreçleri Üzerindeki Etkisi	236
3.4.11. Siyasal Söylemin Dini Unsurlar İçermesine Yönelik Tutumlar	237
3.4.12. Dini İçerikli Siyasal Söylemleri İle Öne Çıkan Siyasetçilere Yönelik Tutumlar	238
3.4.13. Üniversitelerde Başörtüsü İle Eğitim Almaya Yönelik Tutumlar	239
3.4.14. Kamu Hizmeti Veren Kadınların İsteddiği Takdirde Başlarını Örtebilmesine Yönelik Tutumlar	240
3.4.15. Bağımsız Oy Verme Davranışı	241
3.4.16. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Uygulamasına Yönelik Tutumlar	242
3.4.17. Dini Grup, Cemaat ve Tarikatlara Yönelik Tutumlar	243
3.4.18. Farklı Dinlere ve Mensuplarına Yönelik Tutumlar	245
3.4.19. Türkiye’de Dindarların Konumuna Yönelik Tutumlar	247
3.4.20. Temel Hak ve Hürriyetlerin Durumuna İlişkin Tutumlar	248
3.4.21. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerine Yönelik Tutumlar	249
3.4.22. Türkiye İslam Ülkeleri ile İlişkilerine Yönelik Tutumlar	250

3.4.23. Kadınların Siyasal ve Toplumsal Rol ve konumlarına İlişkin Tutumlar	251
3.4.24. İktidarın Ekonomik Başarısı, Din Siyasal Davranış İlişkisi.....	253
3.5. Din Siyasal Davranış İlişisini Ölçmeye Yönelik Hipotezlerin Test Edilmesi	254
3.5.1. Din Siyasal Davranış İlişisine Yönelik Hipotezler ve Sonuçları	254
3.5.1.1. Dindarlık Düzeyi Siyasal Tutum İlişkisi.....	255
3.5.1.2 Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi Siyasal Davranış İlişkisi.....	265
3.5.1.3. Dini Bilgi Düzeyi Siyasal Davranış İlişkisi	277
3.5.1.4. Dindarlık Düzeyi ile Parti Tercihinde Etkili Olan Faktörlerin İlişkisi..	289
3.5.1.5. Dindarlık Düzeyi Siyasal Etkinlik İlişkisi	290
3.5.1.6. Dindarlık Düzeyi Siyasal Katılım İlişkisi	291
3.5.1.7. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi Siyasal Davranış İlişkisi	292
3.5.1.8. Dindarlık Düzeyi ile Dini İçerikli Siyasal Mesajların Algılanışı Arasındaki İlişki.....	304
3.5.1.9. Dindarlık Düzeyi ile Siyasal Mesajların İçeriği ve Mesajın Kaynağına Yönelik Algılar Arasındaki İlişki.....	305
3.5.1.10. Dindarlık Düzeyi İle Vatandaşlık Algısı Arasındaki İlişki	306
3.5.1.11. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Siyasal Davranış İlişkisi.....	307
3.5.1.12. Dindarlık Düzeyi ile Zorunlu Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Uygulamasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	324
3.5.1.13. Dini Bilgi Düzeyi Siyasal Söylem İlişkisi	325
3.5.1.14. Siyasal İdeoloji Kimlik Algısı İlişkisi.....	326
3.5.1.15. Siyasal İdeoloji Siyasal Parti Tercihi İlişkisi	328
3.5.2. Modernite İle İlgili Hipotezler	330
3.5.2.1. Dindarlık Düzeyi ile Modernlik Algısı Arasındaki İlişki	330
3.5.2.2. Dindarlık Düzeyi ile Siyasal İdeolojileri Dini Referanslar Üzerinden Tanımlama Eğilimi Arasındaki İlişki.....	332
3.5.2.3. Dindarlık Düzeyi ile Bireylerin Kimliklerini Dini Referanslar Üzerinden Tanımlama Eğilimleri Arasındaki İlişki.....	333
3.5.2.4. Dindarlık Düzeyi ile Farlılıklara Yönelik Algılar Arasındaki İlişki	334
3.5.2.5. Modernlik Algısı ile Dini Cemaat ve Tarikatlara Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	337
3.5.2.6. Dindarlık Düzeyi İle Avrupa Birliği'ne Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	339
3.5.2.7. Dindarlık Düzeyi İle Kadınların Haklarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	340

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	342
KAYNAKÇA	373
EKLER	389
Ek 1: Antalya İli ve İlçeleri Seçmen ve Sandık Sayısı	389
Ek 2: Ölçeğin Güvenilirlik Katsayısı	389
Ek 3: Normallik Testi Sonuçları	390
Ek 4: Kruskal-Wallis Testi Sonuçları	391
Ek 5: Anket formu	395
ÖZGEÇMİŞ	399

KISALTMALAR DİZİNİ

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
ESOMAR	: European Society for Opinion and Marketing Research
GP	: Genç Parti
İHL	: İmam Hatip Lisesi
İP	: İşçi Partisi
Kor.Kat.	: Korelasyon Katsayısı
K-W H	: Kruskal Wallis H testi
K-W	: Kruskal Wallis
LDP	: Liberal Düşünce Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
ÖDP	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
SP	: Saadet Partisi
SPSS	: Statistical Package For The Social Sciences
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TESEV	: Türkiye Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Vakfı
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSES	: Türkiye Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Vakfı

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Milbrath'ın Siyasal Katılım Hiyerarşisi Sınıflaması	52
Tablo 2. Siyasal Katılmanın Boyutları ve Yolları.....	53
Tablo 3. Antalya İli Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Profili (2000-2009).....	162
Tablo 4. Antalya İli, İlçelere Göre İl-İlçe Merkezi ve Belde-Köy Nüfusu (2009)	164
Tablo 5. Antalya İli Yaş Gruplarına Göre Nüfusun Dağılımı (2009).....	165
Tablo 6. Antalya İli Eğitim Durumu (2009)	166
Tablo 7. Deneklerin Cinsiyete Göre Dağılımı	195
Tablo 8. Deneklerin Doğdukları Yere Göre Dağılımı	196
Tablo 9. Deneklerin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı.....	196
Tablo 10. Deneklerin Yaş gruplarına Göre Dağılımı.....	197
Tablo 11. Deneklerin Medeni Durumu	198
Tablo 12. Deneklerin Öğrenim Durumu	198
Tablo 13. Deneklerin Meslek Durumu	199
Tablo 14. Hanenin Aylık Geliri	199
Tablo 15. Deneklerin İlçelere Göre Dağılımı	200
Tablo 16. Katılımcıların Kendi İfadeleri ile Dindarlık Düzeyleri.....	201
Tablo 17. Deneklerin İbadethaneye Gitme Sıklıkları	202
Tablo 18. Deneklerin İbadethaneye Gitme Dışında Dini Amaçlı Bir Toplantıya Katılma Sıklıkları.....	202
Tablo 19. Deneklerin Dinin Gereksinimlerini Yerine Getirme Sıklıkları	203
Tablo 20. Deneklerin Dini Bilgi Düzeyleri.....	204
Tablo 21. Dini Bilgilerin Yoğun Olarak Edinildiği Kurumlar.....	204
Tablo 22. Dini Tercihlere Bakış Açısı	205
Tablo 23. Sadaka Zekât Vermek Ya Da Maddi Yardımda Bulunmaya İlişkin Tutumlar.....	207
Tablo 24. Dua Etmeğe İlişkin Tutumlar	207
Tablo 25. Namaz Kılmaya İlişkin Tutumlar	208
Tablo 26. Oruç Tutmaya İlişkin Tutumlar	209
Tablo 27. Kuran-ı Kerim Ya Da Meal Okumak Veya Dinlemeye İlişkin Tutumlar .	209
Tablo 28. Hac İbadetine İlişkin Tutumlar	210
Tablo 29. Katılımcıların Ölçülmüş Dindarlık Düzeyi.....	211
Tablo 30. İdeolojik Görüş	212
Tablo 31. Kimlik Tanımlamaları.....	213

Tablo 32. Oy Verme Davranışını Etkileyen Faktörler	214
Tablo 33. Parti Tercihinde Önem Verilen Hususlar.....	215
Tablo 34. 2007 Seçimlerinde Oy Verilen Siyasal Parti	216
Tablo 35. Dinle En Çok İlişkili Olduğu Düşünülen Parti	218
Tablo 36. Laikliğe Bakış Açısı	219
Tablo 37. Vatandaşlık Tanımı.....	220
Tablo 38. Türkiye İçin Tehlike Algısı.....	221
Tablo 39. Siyasal Etkinlik Düzeyi	222
Tablo 40. Katılımcıların Siyasal Katılım Düzeyi.....	223
Tablo 41. Katılımcıların Ölçülmüş Siyasal Katılım Düzeyleri.....	224
Tablo 42. Kurumlara Güven Düzeyi.....	225
Tablo 43 Katılımcıların “Dünya Üzerinde Dinler Huzurdan Çok Karmaşaya Neden Olmuşlardır” Yargısına, Dine Yönelik Tutumları	228
Tablo 44. Katılımcıların “Toplumda Karşılaşılan Bütün Sorunlar Bilim Tarafından Çözülebilir” Yargısına, Bilime Yönelik Tutumları.....	229
Tablo 45. Katılımcıların “Ahlaklı Ve Dürüst Bir Yaşam Sürmek En Az İbadet Etmek Kadar Önemlidir” Yargısına, Ahlak-İbadet İlişkisine Yönelik Tutumları.....	230
Tablo 46. Katılımcıların “Tüm Dinlere Karşı Saygılı Olmak Gerekir” Yargısına Yönelik Tutumları.....	230
Tablo 47. Katılımcıların Ülke Gündemini ve Siyasal Gelişmeleri Takip Düzeyi	231
Tablo 48. Katılımcıların “Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesi Sakıncalı Bir Durumdur” Yargısına Yönelik Tutumları.....	232
Tablo 49. Katılımcıların “Dindar Olmak Dini Öne Çıkaran Parti Ya Da Milletvekilini Desteklemeyi Gerekli Kılar” Yargısına Yönelik Tutumları	233
Tablo 50. Katılımcıların “Benim İçin İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunması Önemlidir” Yargısına Yönelik Tutumları	234
Tablo 51. Katılımcıların “Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısı Artmalıdır” Yargısına Yönelik Tutumları.....	235
Tablo 52. Katılımcıların “Dini Kanaatlerim Siyasal Olaylara Bakışımı Etkiler” Yargısına Yönelik Tutumları	236
Tablo 53. Katılımcıların “Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanması Hoşuma Gider” Yargısına Yönelik Tutumları	237
Tablo 54. Katılımcıların “Siyasi Parti Yönetici ve Milletvekillerinin Dini İçerikli Mesajlar Vermeleri Dindar Oldukları Anlamına Gelmez” Yargısına Yönelik Tutumları	238
Tablo 55. Katılımcıların “Üniversitelerde Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesi Gerekmiştir” Yargısına Yönelik Tutumları.....	239

Tablo 56. Katılımcıların “Kamu Hizmeti Veren Bir Kadın (Öğretmen-Doktor vb.) İstedığı Takdirde Başını Örtelmelidir” Yargısına Yönelik Tutumları	240
Tablo 57. Katılımcıların “Oy Verirken Tamamen Kendi Hür İrademle Karar Veririm” Yargısına Yönelik Tutumları	241
Tablo 58. Katılımcıların “Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Zorunlu Olmaması Gerekir” Yargısına Yönelik Tutumları.....	242
Tablo 59. Katılımcıların “Dini Grup, Cemaat ve Tarikatlar Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışırlar” Yargısına Yönelik Tutumları.....	243
Tablo 60. Katılımcıların “Dini Grup, Cemaat ve Tarikatlar Ülkenin Gelişimi Önünde Engeldirler” Yargısına Yönelik Tutumları.....	244
Tablo 61. Katılımcıların “Farklı Din ve Irktan Olsalar Bile Ülkemdeki Tüm İnsanlar İle Birlikte Yaşamaktan Memnunum” Yargısına Yönelik Tutumları.....	245
Tablo 62. Katılımcıların “Damadım Gelinim ya da İlerde Evleneceğim Kişi Başka Bir Dinden Olabilir” Yargısına Yönelik Tutumları	246
Tablo 63. Katılımcıların “Devlet Diğer Dinlerin Mensuplarının Dinlerini Özgürce Yaşayabilmeleri İçin Her Türlü Desteği Sağlamalıdır” Yargısına Yönelik Tutumları.....	247
Tablo 64. Katılımcıların “Türkiye’de Dindarlara Herhangi Bir Baskı Uygulanmamaktadır” Yargısına Yönelik Tutumları.....	248
Tablo 65. Katılımcıların “Türkiye’de Demokratik Hak ve Özgürlükler Gittikçe Gelişmektedir” Yargısına Yönelik Tutumları.....	249
Tablo 66. Katılımcıların “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Girmesi Ülkemiz İçin İyi Bir Geleceğin Garantisidir” Yargısına İlişkin Tutumları.....	250
Tablo 67. Katılımcıların “Türkiye’nin İslam Ülkeleri ile İyi İlişkiler İçinde Olması Gerekmemektedir” Yargısına Yönelik Tutumları.....	250
Tablo 68. Katılımcıların “Kadınların Toplumsal ve Siyasal Hayatta Erkekler İle Eşit Pozisyona Taşınabilmesi İçin Ne Gerekiyorsa Yapılmalıdır” Yargısına İlişkin Tutumları.....	251
Tablo 69. Katılımcıların “Kadınların Toplum İçindeki Durumlarını Değiştirmeye Yönelik Herhangi Bir Girişim Geleneklere Aykırıdır” Yargısına İlişkin Tutumları.....	252
Tablo 70. Katılımcıların “İktidarın Ekonomiyi İyileştirmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Hiçbir Önemi Yoktur” Yargısına Yönelik Tutumları	253
Tablo 71. Dindarlık Düzeyi İle Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	255
Tablo 72. Dindarlık Düzeyi İle Dini Öne Çıkaran Parti Ya Da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Dindarlığın Bir Gereği Olarak Gören Tutumlar Arasındaki İlişki.....	257
Tablo 73. Dindarlık Düzeyi İle İktidar Partisinin Dini Değerleri Öne Çıkaran Politikalar Üretmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	258
Tablo 74. Dindarlık Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	259

Tablo 75. Dindarlık Düzeyi İle Dini Kanaatlerinin Siyasal Olaylara Bakış Arasındaki İlişki	260
Tablo 76. Dindarlık Düzeyi İle Üniversitelerde Yaşanan Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	261
Tablo 77. Dindarlık Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İstedığı Takdirde Başını Örtbilmesinin Serbest Olmasını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki	262
Tablo 78. Dindarlık Düzeyi İle Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatlar Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalıştığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki.....	263
Tablo 79. Dindarlık Düzeyi İle Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	264
Tablo 80. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	266
Tablo 81. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki.....	267
Tablo 82. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki	268
Tablo 83. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki ..	269
Tablo 84. Dinin Gereklerinin Yapılması ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki.....	270
Tablo 85. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	271
Tablo 86. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	272
Tablo 87. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İstedığı Takdirde Başını Örtbilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	273
Tablo 88. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatların Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışan Birer Kurum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	274
Tablo 89. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	275
Tablo 90. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Siyasal İktidarın Ekonomiyi İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki	276
Tablo 91. Dini Bilgi Düzeyi ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	278
Tablo 92. Dini Bilgi Düzeyi ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki	279

Tablo 93. Dini Bilgi Düzeyi ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki	280
Tablo 94. Dini Bilgi Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	281
Tablo 95. Dini Bilgi Düzeyi ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki.....	282
Tablo 96. Dini Bilgi Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	283
Tablo 97. Dini Bilgi Düzeyi ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	284
Tablo 98. Dini Bilgi Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İsteddiği Takdirde Başını Örtbilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	285
Tablo 99. Dini Bilgi Düzeyi ile Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatların Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışan Birer Kurum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	286
Tablo 100. Dini Bilgi Düzeyi ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	287
Tablo 101. Dini Bilgi Düzeyi ile Siyasal İktidarın Ekonomiyi İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki.....	288
Tablo 102. Dindarlık Düzeyi İle Parti Tercihinde Etkili Olan Faktörlerin İlişkisi	289
Tablo 103. Dindarlık Düzeyi ile Siyasal Etkinlik Arasındaki İlişki	290
Tablo 104. Dindarlık Düzeyi ile Siyasal Katılım Arasındaki İlişki.....	291
Tablo 105. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	293
Tablo 106. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki	294
Tablo 107. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki	295
Tablo 108. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	296
Tablo 109. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki.....	297
Tablo 110. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	298
Tablo 111. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	299

Tablo 112. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İsteddiği Takdirde Başını Örtbilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	300
Tablo 113. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatların Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışan Birer Kurum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	301
Tablo 114. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	302
Tablo 115. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Siyasal İktidarın Ekonomiye İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki	303
Tablo 116. Dindarlık Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	304
Tablo 117. Dindarlık Düzeyi ile Dini İçerikli Siyasal Mesajlar Veren Siyasetçilere Yönelik İrdeleyici Tutumlar Arasındaki İlişki	306
Tablo 118. Dindarlık Düzeyi ile Vatandaşlık Algısı Arasındaki İlişki.....	307
Tablo 119. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	308
Tablo 120. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki	310
Tablo 121. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki	311
Tablo 122. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	313
Tablo 123. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki.....	314
Tablo 124. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	316
Tablo 125. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	317
Tablo 126. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İsteddiği Takdirde Başını Örtbilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	319
Tablo 127. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dini Grup, Cemaat ve Tarikatların Ülke Gelişimi Önünde Engel Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	320
Tablo 128. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	322
Tablo 129. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Siyasal İktidarın Ekonomiye İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki	323

Tablo 130. Dindarlık Düzeyi ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Zorunlu Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	325
Tablo 131. Dini Bilgi Düzeyi ile Dini İçerikli Siyasal Mesajlar Veren Siyasetçilere Yönelik İrdeleyici Tutumlar Arasındaki İlişki.....	326
Tablo 132. Siyasal İdeoloji ile Kimlik Algısı Arasındaki İlişki	328
Tablo 133. Siyasal İdeoloji İle 2007 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Parti Arasındaki İlişki	329
Tablo 134. Dindarlık Düzeyi ile Geleneksel Olana Yönelik Tutumların Arasındaki İlişki	331
Tablo 135. Dindarlık Düzeyi Siyasal İdeoloji İlişkisi.....	332
Tablo 136. Dindarlık Düzeyi ile Kimlik Tanımlamaları Arasındaki İlişki.....	333
Tablo 137. Dindarlık Düzeyi ile Diğer Dinlere Karşı Ortaya Konan Tutumlar Arasındaki İlişki.....	335
Tablo 138. Dindarlık Düzeyi ile Farklı Din ve Milletlerden İnsanlara Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	336
Tablo 139. Dindarlık Düzeyi İle Devletin Diğer Dinlerin Mensuplarının Dinlerini Özgürce Yaşayabilmeleri İçin Uygun Koşulları Tesis Etmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki.....	337
Tablo 140. Modernizm Algısı ile Dini Cemaat ve Tarikatlara Karşı Tutumlar Arasındaki İlişki.....	338
Tablo 141. Dindarlık Düzeyi ile Avrupa Birliği'ne İlişkin Tutumlar Arasında İlişki	339
Tablo 142. Dindarlık Düzeyi ile Kadınların Erkekler ile Eşit Siyasal ve Sosyal Haklara Sahip Olması Gerektiğine İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişki	340

GİRİŞ

Din insanlığın en karmaşık ve en eski kurumlarından birisidir. Din bir yerde, bireyin en derininde olan aydınlanma ve anlama arzusunun ifadesidir. Diğer yandan din ve onun pratikleri üzerine ortaya çıkan anlaşmazlıklar birçok acı tecrübe ve savaşa neden olmaktadır. Bu gibi durumların dünya üzerinde birçok örneği vardır. Müslümanlar ile Yahudiler arasında Ortadoğu’da yaşananlar, Hindular ile Pakistanlı Müslümanlar arasında yaşananlar, Kuzey İrlanda’da Katolikler ile Protestanların çatışması gibi örnekler çoğaltılabilir. Nitekim dinin toplumlar üzerinde çok büyük değiştirici etkisi olduğu birçok düşünür tarafından dile getirilmiştir. İnsanlık; varlığın ilk başlangıç noktası ve sonu, var oluş ve ölüm mefhumları ile ilgili düşünürken, akıl yürütme yolu ile kesin doğrulara ulaşamadığı konularda din ve onun öğretilerine başvurmak suretiyle içinde bulunduğu durumu daha anlaşılır ve öngörülebilir hale getirmeye çalışır.

Dinin toplum içinde uyulmasını öngördüğü kurallar diğer bir ifade ile kutsal olan, toplumu oluşturan bireylerin yaşamları üzerinde çeşitli düzeylerde etkili olmak suretiyle sosyal kültürü ve onun yansımalarından birisi olarak kabul edebileceğimiz siyasal kültürü ve siyaseti şekillendirmektedir. Din; bireylerin iç huzur ve güven ihtiyacını karşılaması, kişilere yaşamlarına dair verdikleri kararlarda başvurabilecekleri bir referans kaynağı sunması nedeni ile toplumun temel kurumlarından biridir. Bu yönü ile sosyal ve siyasal içerikli analizlerin, bireyin siyasal davranışlarının oluşumunda etkili olan faktörlerin ve bireysel tutumların şekillenmesini konu alan çalışmaların din ve onun çeşitli düzeylerdeki algılanış ve yaşanış biçimlerini dikkate almaması düşünülmez.

Çağımız demokrasileri çoğulculuk, birlikte yaşama kültürü ve siyasal toleransı öne çıkaran, farklılıkların bir arada ahenkli bir şekilde var olduğu bir dünya modelini benimsemektedirler. Bu nedenle, siyasal kimliklerin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olan din ve onun birey tarafından algılanışı, siyasal davranışı konu alan çalışmalarda oldukça yaygın olarak incelenmekte, dinin siyasal etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda konuya ilişkin genel bulguların ortaya çıkarılmasını hedefleyen çalışmalar yapılarak ileride yapılacak araştırmalara veri

sağlanması, toplumsal barışın ve diyaloga dayalı siyaset anlayışın yayılmasında hayati öneme sahiptir

Çalışmamızın temel sorusu, dini yaşantının siyasal davranışları etkileyip etkilemediği, eğer etkiliyse ise bu etkinin ne boyutlarda olduğudur. Bu etkiyi ölçmek üzere bir alan araştırması tasarlanarak, bu araştırmanın kapsamlı bir örneklem üzerinde uygulanması planlanmıştır.

Din siyasal davranış ilişkisinin incelenmesine yönelik olarak ilk bölümde din olgusu kısaca ele alınacaktır. Bu bağlamda din kavramının etimolojik yapısına değinilecek ve ardından din kavramına ilişkin yapılan çeşitli tanımlama çabalarına yer verilecektir. Daha sonra siyaset olgusu, siyasal tutum, tutumların oluşumu, değişimi, siyasal davranışların ortaya çıkışı, siyasal sosyalleşme, siyasal sosyalleşmede dinin rolü ve siyasal katılım kavramları ele alınarak dinin toplum içindeki yeri ve siyasal davranış üzerindeki etkileri incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde toplumsal yapı içinde dinin yeri konusu, dinin sosyalleşme, sosyal kontrol ve dayanışmanın sağlanması, değerler hiyerarşisinin toplum içinde oluşturulması, zihniyet ve kimlik kazandırma gibi toplumsal işlevleri ve dindarlık kavramları ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde siyasal süreç ve kurumlar ile olan ilişkisini konu alan literatür, kapsamlı bir şekilde taranarak konuya ilişkin yapılmış teorik ve daha ziyade uygulamalı çalışmalar ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar da öne çıkan noktalar, siyasal egemenlik algısı, siyasal sisteme yönelik tutumlar, siyasal kimliklerin din ile ilişkisi, laikliğe yönelik tutum ve algılar ve siyasal tolerans gibi konu başlıkları altında incelenmiştir.

Dördüncü bölüm, çalışmanın asıl yoğunlaştığı konu olan dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisinin inceleneceği alan araştırmasının şekillendirilmesi ve elde edilen verilerin değerlendirilerek çalışma hipotezlerinin test edildiği bölümdür. Çalışmanın bu kısmında alan araştırmasının yapıldığı evren tanıtılarak, verilerin toplanmasında kullanılan ölçme aracının geliştirilmesi, evrenden seçilecek örneklemin belirlenmesi ve elde edilen verilerin değerlendirilmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra çalışmanın ana konusunu oluşturan örnek olay araştırmasının bulgularına yer verildikten sonra

araştırmanın hipotezleri test edilerek din siyasal davranış ilişkisine yönelik anlamlı ve genellenebilir sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Sonuç kısmında çalışmada elde edilen din siyasal davranış ilişkisine yönelik temel bulgulara, hipotez test sonuçlarına ve örnek kitlenin siyasal tutumlarına ilişkin bilgiler verilecek ve araştırma sonuçları ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılacaktır.

Çalışmanın Konusu ve Önemi

Çalışmamızın ana konusu dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisinin ölçümüdür. Çalışmanın Antalya ili ve ilçelerinde yapılması öngörülmüştür. Çalışma yöresel bir özellik arz etmekle birlikte, Antalya ilinin siyasal ve sosyal özelliklerinin kozmopolit bir karakter arz etmesi nedeni ile elde edilen bulguların ülke genelinde din siyasal davranış ilişkisini açıklayabilecek nitelikte veriler içereceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışma Antalya ilinin merkez ve çevre ilçelerinde 18 yaş ve üstü seçmenlerin demografik özellikleri ile birlikte dine yaklaşımlarını, dindarlık düzeylerini, din siyasal davranış ilişkisini hangi şekil ve yoğunluklarda ortaya çıktığını inceleyen ilk alan araştırmalarındandır

Çalışmanın literatüre sağlayacağı katkı, konuya ilişkin bilimsel çalışmaların nicelik açısından yeterli düzeyde olmaması ve seçmen tercihlerinde etkili olan faktörlerin tahlilinin siyasal karar alma süreçleri üzerinde doğrudan etkili olması, araştırma konusunun kapsamlı bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, bireylerin siyasal tutum ve davranışlarının oluşumunda dini değerlerin ne kadar etkili olduğuna ölçmeye yönelik bir alan araştırması yapılması öngörülmüştür.

Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi

Bu araştırmanın amacı siyasal davranışların şekillenmesindeki temel kurumlardan olan dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini Antalya ili ve ilçeleri özelinde incelenmesidir. Araştırma sonucunda elde edilen verilere dayanarak yapılan analizler göz önünde tutularak Antalya ilinin siyasal ve sosyal tutumlarının belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmamızın temel vurgusu olan dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisi bağlamında dindarlık düzeylerindeki farklılığa bağlı olarak bireylerin siyasal tutum ve davranışlarının niteliğinde bir farklılaşmanın olup

olmadığı ve bu iki temel değişken arasındaki ilişkinin analiz edilmesi araştırmanın temel amacıdır.

Araştırma ile hedeflenen diğer bir konu da siyasal tutumların temel bileşenleri üzerinde etkili olan faktörler ve bu faktörlerin siyasal davranışlara yansımaları konularında çalışma yapan araştırmacılara katkı sağlanmasıdır. Çalışmada özellikle bireylerin dine bakış açıları, dini bilgi düzeyleri, dindarlık düzeyleri gibi temel değişkenlerde görülen farklılaşmanın bireylerin siyasal davranışlarına nasıl yansıdığı çeşitli yönlerden değerlendirilmiş ve iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik genel yargılara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın uygulama kısmında veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Araştırma konusunun incelenmesi ve birtakım bulgulara ulaşılmasına yönelik olarak hipotezler belirlenmiş ve hipotez testlerinde kullanılacak gerekli ampirik veri saha araştırması ile elde edilmiştir. Buna yönelik olarak bir ölçek geliştirilerek öncelikle deneme grubunda test edilmiş, güvenilir olduğuna karar verildikten sonra ölçek alanda uygulanmıştır. Araştırmanın evreni Antalya ili merkez ve çevre ilçelerinde yaşayan siyasal karar alma yetisine sahip 18 yaş ve üstü seçmenlerden oluşmaktadır. Araştırma bu bağlamda ana kütle büyüklüğü olarak 2009 yerel seçimlerinde Antalya ilinde oy kullanan seçmen sayısı olan 1.289.764 kişi esas alınmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler istatistiksel hesaplamalarda kullanılmak üzere bir paket programa işlenmiş, verilerin güvenilirliği ve dağılımları kontrol edildikten sonra yapılacak hipotez testlerine karar verilmiştir. Bu bağlamda ki-kare bağımsızlık, kruskall-wallis hipotez testleri ile spearman ve pearson korelasyon analizleri yapılarak verilerin frekans dağılımları ve tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Çalışmanın Varsayımları

Varsayım 1: Dinin, toplumsal ve siyasal fonksiyonları vardır.

Varsayım 2: Din, siyasal davranışlar üzerinde etkilidir.

Varsayım 3: Dinin siyasal tutum ve davranışlar üzerindeki etkisi, dini algılayış ve yaşayıştaki farklılıklara göre değişmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN-SİYASAL DAVRANIŞ İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

1. Din ve Siyasal Davranış

Çalışmamızın temel sorusu dini yaşantının siyasal davranışları etkileyip etkilemediği, eğer etkiliyor ise bu etkinin ne boyutlarda olduğudur. Bunun için öncelikle din olgusu kısaca ele alınacaktır. Bu bağlamda din kavramının etimolojik yapısına değinilecek ve akabinde din kavramına ilişkin yapılan çeşitli tanımlama çabalarına yer verilecektir. Daha sonra siyaset olgusu, siyasal davranış ve siyasal katılım kavramları ele alınarak, dinin toplum içindeki yeri ve siyasal davranış üzerindeki etkileri incelenecektir.

1.1. Din Kavramı

İnsanlık tarihi incelendiğinde, din olgusunun insanla birlikte doğmuş olduğu görülmektedir. İnsan topluluğun olduğu her yerde bir dinin varlığından söz etmek mümkündür.¹ Tüm toplumlarda davranış tarzı ve düşünce şekli itibari ile dinsel olarak adlandırılacak örneklerin olması nedeniyle din, insanın toplumsal yaşamının evrensel bir bileşenidir. Dinin toplumsal yaşama eklemlenmesi insanların yaratılışlarını yorumladıkları belirli semboller, imajlar, inançlar ve değerler yoluyla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte dinin bir bölümü ayinsel bileşenlerden oluştuğu için aynı zamanda sosyal yapının da bir parçası konumundadır.²

Din olgusu, hem doğu hem de batı düşünce dünyasında birçok düşünür tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır.³ Dünya üzerinde bir değil birden çok din

¹ Lütfi Doğan, “Din ve Toplum”, **1979 Yılı Sosyoloji Konferansları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1979, s. 75.

² Stephen K. Sanderson, **Macrosociology-An Introduction To Human Societies**, Harper Collins Publishers Inc, New York 1991, s. 429.

³ Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 191., Dinin tanımlanması üzerine çalışmalar yapan Max din sosyolojisine ilişkin yaptığı çalışmalarında dinin bir tanımını yaparak

vardır. Farklı dinleri benimseyen insanların tümünün üzerinde hem fikir olabilecekleri bir din tanımı yapmak oldukça zordur. Din kelimesi örneğin bir Yahudi ya da Budist için aynı anlama gelmeyebilir. Temel özellikleri açısından önemli benzerlik içeren Hıristiyanlık ve İslam dinlerine mensup kişiler için dahi din kelimesinden ne anlaşıldığı önemli derecede farklılık göstermektedir.⁴

J.M.Yinger kısa bir süre içinde yüzlerce din tanımının toplanabileceğinin altını çizer. Kehrer dinin evrensel olması, çeşitli biçimlerde ortaya çıkması ve en önemlisi heterojen bir yapısı olması nedeni ile kapsamlı ve yeterli bir din tanımı yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu ifade etmiştir.⁵ Bu farklı din algılarının tümünü tek tek ele alan bir tanımlama çabası içine girişmek din üzerine sistemli bir çalışma yapmayı zorlaştıracağı gibi, neticede sınırları muğlâk bir kavram kargaşasına yol açma riskini de içinde barındırmaktadır.⁶

Din olgusunun birçok tanımını yapmak mümkündür. Çalışmamızın ana konusu din davranışının siyasal tutumlar üzerindeki etkisi olması nedeniyle din olgusunun felsefi anlamı üzerine yürütülen geniş tartışmalara girilmeyerek dinin günlük yaşamda bireyler için ne anlama geldiğini ortaya koymak ile sınırlı bir tanımlama yapılmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Din Kavramının Etimolojik Anlamı

Din olgusunun açıklanmasından önce din sözcüğünün ne anlama geldiğine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Din kelimesi etimolojik olarak farklı kaynaklardan gelmektedir. Kelime Arapçada “de-ye-ne” veya “dane” kökünden gelmektedir. Kelime Arapçada usul, adet, tutulan yol ve huy gibi manalarda

onun mahiyetini ortaya koymanın hatalı bir tutum olacağını belirlemiştir. Weber dinin tek bir tanımın yapılamayacağını vurgulamaktadır. Bkz., Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 52.

⁴ Mehmet S. Aydın, **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, Ankara 1994, s. 5., Taliaferro tüm dünyada kabul gören evrensel ve kusursuz bir din tanımı yapmanın çok zor olduğunu belirtmiştir. Bu durumun en temel sebebi toplumların genelinde din olarak kabul edilen geleneklerin birbirinden oldukça farklı olmasıdır. Bkz. Charles Taliaferro, **Contemporary Philosophy of Religion**, Blackwell Publishing, USA 2004, s. 21.

⁵ Günter Kehrer, “Din Sosyolojisi-Birinci Bölüm-Giriş”, **Din Sosyolojisi**, Der.: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 23.

⁶ Ergün Yıldırım, **Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi**, Bilge Yayınları, İstanbul 1999, s. 27.

kullanılmıştır.⁷ Din sözcüğü Arami ve İbrani dillerinden Arapçaya geçmiştir. Kelime bu dillerde hüküm, mülk, idare etmek, hükmetmek, ceza, yargı, muhasebe ve mükafat manasına gelmektedir. Din kelimesi Farsçada günümüzdeki din anlamında kullanılmaktadır. Farsçada Deana sözünden geldiği öne sürülen din kelimesi, din ve mezhep edinmek, inanmak, adet edinmek anlamında kullanılmıştır.⁸ Kelime eski Yunancada korku ile karışık sevgi ve saygı anlamına gelmekteydi. Kelime Batı dillerinde iki kökten gelmektedir. Çiçereon İlahi Müessese adlı eserinde din kelimesinin “Religare” yani bağlanmak kökünden geldiğini belirtmiştir. Bağlanma fiili insanların korku ve saygıyla Tanrıya bağlanmaları şeklinde ifade edilmiştir. Çiçereon Tanrı'nın Mahiyeti adlı çalışmasında ise din sözcüğünün “Religere” kelimesinden geldiğini ve bir işi tekrarlayarak dikkatlice yapmak anlamında kullanıldığını ifade eder. Tekrar edilerek yapılan fiillerden ibadet ve ayin faaliyetlerini anlamak mümkündür. Din teriminin semantik kökleri ile ilgili bu iki farklı bakış dinin sübjektif ve objektif tanımlarına da ışık tutmaktadır. Din olgusuna tapan ile tapılan arasındaki bağıllık açısından bakıldığında, din ve bireyin dindarlığı sübjektif bir haldir ve bu hal sübjektif din olarak adlandırılır. Bu bakış dini şahsi bir tercih ve vicdan meselesi olarak görür. Objektif din ise toplumun bağlandığı inanç ve fiillerden oluşan bir sistemdir.⁹

Din kelimesi Latince religio ve günümüzde İngilizce-Fransızca-Almancada religion kelimeleri ile ifade edilmektedir. Dini felsefi olarak insan varlığının yaşam ve tecrübelerinin üç temel boyutu ile ilgili konulara, belirli özelliklere haiz bir Tanrı kavramı ile açıklama getirmeye çalışan inanç sistemi, doğaüstü tanrısal bir güç ya da varlığa ilişkin inanç, manevi eğilim ve yapılan ibadetlerin oluşturduğu bütün olarak tanımlamak mümkündür.¹⁰ Arapçadaki “din” kelimesi ile Batı dillerindeki religion kelimesi anlam itibari ile aynı içeriğe sahip değildir. Arapçadaki din terimi hem genel anlamda bütün inanma ve bağlanma şekillerini, özelde İslam dinini ifade ederken, “religon” terimi daha dar anlamda kullanılmakta ve sadece Hıristiyanlığı

⁷ Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 192.

⁸ Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s. 26-27, Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 192.

⁹ Günay, **Din Sosyolojisi**, a.g.e., s. 193-194, Çalışmanın ilerleyen kısımlarında sübjektif din-objektif din ayrımına daha sonra tekrar değinilecektir. Dinin sübjektif ve objektif tanımı ile ayrıntılı bilgi için bkz. Yumni Sezen, **İslamın Sosyolojik Yorumu**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 91-92.

¹⁰ Ahmet Cevzici, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 289.

ifade etmektedir.¹¹ Doğan tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te kelime manası olarak, "Din Allah tarafından konulan ve vazifelendirdiği peygamberler vasıtasıyla akıl sahibi insanlara tebliğ edilen, onlara dünya ve ahirette saadet yollarını gösteren sistem, Allah'a iman ve ibadet konusunda tutulan yol, inanç sistemi, bir dini inancın kaideler bütünü, dini his, inanç, iman, mesuliyet, sorumluluk, ibadet, tapınma" şeklinde tanımlanmıştır.¹² Bu tanımda Arapçadaki din kelimesinin karşılığı olarak anlaşılan, bütün inanma ve Allah'a bağlanma şekilleri kavramsallaştırması ile benzer bir yöntem izlenmiş, din genel anlamı ile Allah tarafından konulan kural ve kaidelerin peygamberleri yolu ile insanlara tebliğ edilen inanç, iman ve ibadetler bütünü olarak tanımlanmıştır.

1.1.2. Din Olgusu

Din olgusu farklı toplumlar için farklı şeyler ifade edebilir. Bununla birlikte bir toplumbilimci için din olgusu, temelde inananlar toplumunun içinde barındırdığı kutsal inanç ve pratikler kümesini ifade etmektedir.¹³ Aydın, dine ilişkin tanımlama çabalarını şu şekilde değerlendirmiştir: Bazı din tanımlarında dinin bilgi veren, bilişsel yönü ağır basarken dinin psikolojik yönü göz ardı edilmektedir. Bazı tanımlamalarda ise dinin ahlaki ve duygusal yönü ön plana çıkararak bilişsel yönü ihmal edilmektedir. Her disiplin kendi açısından dine yaklaşarak farklı tanımlamalara gitmektedir.¹⁴ Yıldırım farklı yer ve zamanlarda yapılan din tanımlarının arasındaki bir takım benzerliklere dikkat çekmektedir. Yıldırım'a göre genellikle tüm dinlerde kutsallık, yaratılış, mesaj, elçi, cemaat ve yaratıcı gibi olgular vardır.¹⁵

Dinin tanımlanması meselesi konumuzun daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir. Öyle ki dinin bilişsel yönü bireyi toplum içindeki yaşamını şekillendirmesinde doğrudan etkilemektedir. Toplum içinde bireyler sosyal ilişkilerinin ve bu ilişkilerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasal görüş ve

¹¹ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 54.

¹² D.Mehmet Doğan, **Doğan Büyük Türkçe Sözlük**, Vadi Yayınları, Ankara 2003, s. 322, Ayrıca müteyyin kelimesi anlamı itibariyle dindar, dinli anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Doğan, **Doğan Büyük Türkçe Sözlük**, s. 974.

¹³ Donald Light, Jr. ve Suzanne Keller, **Sociology**, Alfred A. Knopf, New York 1982, s. 444.

¹⁴ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 6.

¹⁵ Ergün, a.g.e., s. 27.

davranışların şekillenmesi üzerinde bireylerin dine bakışı, yaklaşımı önemli bir yere sahiptir. Bireyler dine yaklaşımları ölçüsünde az ya da çok siyasal konulara ilişkin kararlarını tutumlarını oluştururken dini kural ve pratiklere ilişkin algılarından etkilenmektedirler. Benzer bir şekilde dinin duysal, ahlaki yönü de bireyin iç dünyasında önemli bir yer tutmakta, bireylerin duyu ve düşünce dünyalarını etkileyerek dış dünyaya yönelik aldığı kararların niteliği üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda aşağıda verilecek din tanımları bilişsel, duysal, bilişsel ve duysal din tanımları başlığı altında üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulacaktır. Bu sınıflandırma ile çalışmamızın temel sorusu olan dinin siyasal davranışları nasıl ve ne ölçüde etkilediği sorusuna yönelik bir ön bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.1.2.1. Dinin Bilişsel Yönünü Öne Çıkaran Din Tanımları

Din siyasal davranış ilişkisi açısından dinin bireye sağladığı dini bilgi onun hareketlerini meşrulaştırmada temel referans noktası niteliği taşımaktadır. Siyasal tutumların bilişsel ögesinin oluşumunda din çok önemli bir yere sahiptir. Bireyler siyasal tutumlarını oluştururken dini bilgi ve tecrübelerini göz önüne almakta, her birey dini hassasiyeti ölçüsünde tutumlarını bu bilgi ve tecrübelerine göre şekillendirmektedir. Bu rolü itibari ile dinin bilişsel yönünü öne çıkaran tanımlamalara değinmekte fayda vardır.

İslam kelamcıları dini, Allah tarafından vahiy yolu ile ve peygamberleri aracılığıyla getirilen ve takipçilerini dünyada ve ahirette mutluluk ve kurtuluşa ulaştıran inanç ve fiillerden oluşmuş bir kurum olarak tanımlarlar.¹⁶ Doğan'ın din ve toplum ilişkilerini inceleyen çalışmasında din, İslami açıdan ele alınmakta, akıl sahibi şuurdu bireyleri kendi irade ve arzuları ile hak ve gerçeğe taşıyan, mutlak hayır ve saadete ulaştıran, insanlara mutluluk yollarını gösteren ve peygamberlerin vahiy ve ilhamına dayanan ilahi bir kanun olarak tanımlanmaktadır.¹⁷

Pazarlı, dini Tanrı ile kulları arasındaki ilişkileri öğreten emir, hüküm ve buyrukların tümü olarak tarif etmiştir. Ona göre İslam'da din olgusu, fiil ehliyetine sahip olgun kimseleri maddi ve manevi yaşamlarında mutlu kılacak ilahi bir kanun

¹⁶ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 55.

¹⁷ Doğan, **1979 Yılı Sosyoloji Konferansları**, s. 76.

olarak tanımlanmıştır. İslam inancında bir dinin din olarak kabul edilebilmesi için üç özellik taşıması gerekmektedir; İlahi bir kitabının olması ve Ulu Tanrı tarafından konulmuş olması, insanlara maddi ve manevi yaşamlarında doğru yolu göstermesi gerekmektedir.¹⁸

Marx, dini baskı altında bulunan kesimlerin “iç çekmeleri, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olayların ruhu, halkın afyonu” ifadeleri ile tanımlamıştır. Marx bu çözümlemesinde afyon tabirini, üst sınıfa mensup kesimin, halkı uyutmak, oyalamak için kullandığı bir araç olarak değil, insanların kendi kendilerini “olayların yüzeyinde tutabilmeleri”, diğer bir ifade ile dünyalarını anlamlı hale getirebilmeleri için kullandıkları bir aldatmaca olarak kullanmıştır.¹⁹

Hegel’e göre birbirinden farklı olmayan fakat birbirini tamamlayan tarihi/formel ve mutlak/felsefi olmak üzere iki tür din kavramı vardır. Tarihi din kavramı Allah’ın insanlığa vahiy olarak gönderdiği belirlenmiş dinlerde kullanılan din kavramını ifade eder. Tarihi din kavramının temelinde Allah’ın inanların Kendisine dair bilmesi gereken bilgileri doğrudan insanlara vahyetmesi vardır. Bu noktadan hareketle bu dinlerden hiçbirisi insanlar tarafından oluşturulmamıştır. Tarihi din kavramı insanın Allah’a dair aracısız olarak sahip olduğu duygu ve sezgilerden müteşekkil hazır bilgi ve şuur halidir. Hegel’e göre tarihi ya da formel din Allah’ın doğrudan insana verdiği bilgidir. Tarih boyunca tüm dinlerde mutlak Allah fikri ve kendine has kuralları belirlenmiş bir şekildedir. Hegel bu durumu belirlenmiş dinler kavramı ile ifade etmiştir.²⁰

Hegel mutlak din kavramını ise şu şekilde açıklar: Tarihi dinlerin her birisi mutlak din kavramının aşama aşama gelişen birer derecesidir. Mutlak din insanın felsefe yolu ile bütün hakkında ulaştığı bilgiler bütünü ve neticesinde şuur derecesidir. Hegel burada Bütün ile Allah, insan ve evreni kastetmektedir. Mutlak

¹⁸ Pazarlı, a.g.e., s. 27-28.

¹⁹ Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 42-43.; Yumni Sezen, **Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 31.; Marx’ın dine bakış açısına ilişkin bkz. Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, Cem Yayınevi, İstanbul 1996, s. 455-456.

²⁰ Mehmet Bayrakdar, **Din Felsefesine Giriş**, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s. 53-54; Hegel’in din ve felsefe anlayışı üzerine daha kapsamlı bilgi için bkz. Laurence Dickey, “Hegel on Religion and Philosophy”, **The Cambridge Companion To Hegel**, Ed Frederick C. Beiser, Cambridge University Press, New York 2007, s. 301-347.

din tarihi din kavramının felsefe ile genelleştirilerek, Bütünü içerik olarak alacak şekilde dönüştürülmesidir. Hegel'e göre mutlak din kavramı tarihi din kavramını ortadan kaldırmamakta, onu felsefi olarak genelleştirerek ona yeni bir form kazandırmaktadır. Mutlak din tarihi din kavramının felsefi bilgisinin ruhta oluşturduğu dindir. Hegel mutlak din kavramı ile her şeyin sonuçta dini olduğu ve dinin her şey olduğuna işaret eder. Mutlak din sürekli dinamiktir. Tarihi dinler bu dinamizmin belirli zamanlarındaki aşamalarıdır.²¹

Weber ise dinin temelinde itiraz teorisinin olduğunu ifade etmiştir. Bu teoriye göre merhamet ve dayanışma duygularının toplum içinde yüceltilmesinin temelinde doğuştan ya da yaşamlarının ilerleyen safhalarında zorluklara tabi olan kişilerin manevi isyanı yatmaktadır.²² Weber'e göre dinler çelişki içermeyen mantıksal ve psikolojik oluşumlar değildir. Dinler birer tarihsel yapıdır. Her dinin kendi içinde tutarlı fakat diğer dinler ile çatışan motifler vardır.²³

Durkheim'e göre, insanoğlunun kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı açıklayıp, anlamlandırmak için kullandıkları ilk temsil şekilleri dinsel kökenlidir. Ona göre kozmoloji ve ilahi varlıklar hakkında bir açıklaması olmayan hiçbir din yoktur.²⁴ Durkheim din tanımında dört temel bileşene vurgu yapar. Bunlar kutsal objeler, inançlar, ritüeller ve topluluktur. Durkheim kutsal olan ile olmayan arasında bir ayırım yaparak bu iki zıt kategorinin insanlığın tecrübesini tüm yönleri ile kuşattığını vurgulamıştır.²⁵ Durkheim'e göre din, çoktanrılı ya da tek tanrılı olan, oruç, şölen, bayramlar gibi pratiklerden oluşan, tanrılar, tanrıçalar ve melekler gibi doğaüstü oluşumlarla, cennet-cehennem, Araf gibi yerlerle, doğaüstü güçler ve mana

²¹ Bayrakdar, a.g.e., s. 54-55.

²² Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev.: Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 343.

²³ Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 370., Weber dini millet ev aile başlıkları altında ele almıştır. Weber dini özel bir bakış açısıyla tanımlama yolunu tercih etmiştir. Bkz. Peter L. Berger, **Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, Rağbet Yayınları, Çev.: Ali Çoşkun, İstanbul 2005, s. 254-255.

²⁴ Emile Durkheim, "Din Sosyolojisi ve Bilgi Teorisi", **Din Sosyolojisi**, Der.: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 140-141. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Emile Durkheim, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Çev.: Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul 2005.; Emile Durkheim, **The Elementary Forms of Religious Life**, Collier Books, New York 1961.

²⁵ Light ve Keller, a.g.e., s. 444. Durkheim dini toplumsal bir olgu olarak nitelemektedir. Durkheim dini özel bakış açısı ile tanımlamak yerine işlevsel bir bakış açısı ile dini ele almıştır. Dinin işlevsel olarak tanımlanması bu yöntemin daha duru ve açık olması ve bu nedenle sosyolojik çözümlenmeye daha müsait olması gibi sebeplerden ötürü daha çok tercih edilen bir yöntemdir. Bkz. Berger, **Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, a.g.e., s. 254-255

âlemi ile ilgilenen az ya da çok uyumlu inanç sistemlerdir. Din insanın oluşumuna dair doğaüstü izaha izin verir. Bu bakış açısı insanlara belirsizlikle baş etmekte bir hareket noktası sağlar. Bu durum insanların hayatlarını etkileyen koşulları kontrol etmede yaşadıkları güçlüklerin üstünden gelmelerine ve tatmin edilmemiş psikolojik ve ekonomik ihtiyaçları ile baş etmelerine yardımcı olur. Toplum içinde din, sosyal kontrolü ve öncelikli toplumsal kuralların toplum içinde kabul görmesini sağlar.²⁶

Kammeyer dini sosyal bir fenomen olarak tanımlamıştır. Öncelikle din sosyal olarak kutsal tanımlanan ve çeşitli dini sistemler içinde de kutsal olarak görülen insanın yaratılışına dair bilgiler içermektedir. Bundan ötürü Kammeyer tüm dini sistemlerin insanlar tarafından tanımlanan ve inşa edilen birer insan fenomeni olduğunu söylerler. İkinci olarak din ortak itikat ve ahlaki değer ve ritüeller etrafında birleşmiş toplumlar tarafından paylaşılan, toplumsal, müşterek bir aktivitedir. Bundan ötürü din sosyal süreçlerden kaynaklanır ve onun ifade edilişi (diğer toplumsal kurumların şekillenmesi gibi) toplumsal sınıf, etnik köken, teknoloji ve dile göre şekillenir. Toplumbilimciler özellikle sosyal şartların dinsel kalıpların ifade edilmesini ne şekilde etkilediği konusu üzerine eğilmektedirler.²⁷

1.1.2.2. Dinin Duyusal Yönünü Öne Çıkaran Din Tanımları

Dinin psikolojik öğeler içeren ve bireylerin duygu dünyalarına yönelik tanımlamaları kişinin dünyayı anlamlandırması üzerine vurgu yapmaktadır. Birey dış dünya ile ilişkilerini, sosyal hayat ile etkileşimini bu duygusal alt yapı üzerinden şekillendirmektedir. Siyasal tutumların duygusal ögesi çok farklı tutum objelerine karşı hissedilen duygu ve hislerden oluşmaktadır. Din olgusu da bu tutum objelerinden birisidir. Bireyler günlük yaşamlarında yukarıda değinilen dini bilginin bilişsel altyapısı ile dini konulara ilişkin tutum ve davranışlarını oluştururken farklı derecelerde de olsa dinin iç dünyalarındaki çağrışımlarından etkilenirler. Bu nedenle dinin, bireyin tutum ve davranışlarının duygusal alt yapısını oluşturan iç dünyasına hitap eden din tanımlamalarına kısaca değinmekte fayda vardır.

²⁶ Leonard Cargan ve Jeanne H. Ballantine, **Sociological Footprints-Introductory Readings In Sociology**, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California 1991, s. 194.

²⁷ Kenneth C. W. Kammeyer, George Ritzer ve Norman R. Yetman, **Sociology-Experiencing Changing Societies**, Allyn&Bacon, Boston 1997, s. 498.

Doğan, çalışmasında dini tanımlarken, insanın kaderini bağlı gördüğü üstün bir güç veya ilkeye duyduğu inanç, bu inancın sonucu olan ve bir yaşam tarzı oluşturabilecek akli ve ahlaki tutum ifadesini kullanmıştır.²⁸ Schleiermacher dinin özünde düşünme ya da harekete geçmekten öte sezi ve hissetmenin bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre din metafizik gibi evreni kendi kurallarına göre tanımlama ve açıklama çabasından uzaktır. Schleiermacher'e göre dinin özü dinin kurallarına uymak sureti ile evrenin kendi mesajına kulak vermektir.²⁹

Müler, dini duygu ve aklın etkileyemediği şeylere ilişkin bir takım inanç ve uygulamalardan oluşan bir sistem olarak tanımlamıştır. W.James'e göre din tek başına ferdin kendisini İlahi kabul ettiği şeyle ilişki halinde olduğunu düşündüğü durumlardaki duyguları, hal ve hareketleri ve tecrübelerinden oluşmaktadır. Jastovs dini, insanı aşan, insanın kendine bağlı olduğunu hissettiği güç ya da güçlere inanıp bağlanması olarak tarif eder.³⁰ Spencer'e göre din insanın bilgisini aşan tüm güç tezahürlerinin kabul edilmesi, tanınmasıdır. Reinach dini bireyin serbest hareket etme yetisini frenleyen vicdani bütün olarak tanımlamaktadır. Arnold'a göre din duygular tarafından yükseltelen, yüceltilen ahlak kurallarıdır. Tiele gerçekte aklın saf, hürmetkar karakter ve yapısını (bizler tarafından dindarlık olarak adlandırılan) din olduğunu ifade etmiştir.³¹

Thomas Luckmann için din, kilise ya da bir dini grupla aynileştirilebilecek bir olgu değildir. Luckmann'a göre din geniş ifadesi ile semboller üzerinden toplumun en temel değerlerini meşrulaştıran sembolik gerçeklerdir. Berger'e göre ise "din kendisi ile kutsal bir kozmosun inşa edildiği beşeri bir girişim ve bir yasallaştırma sürecidir." İlk olarak din, toplumsal kurumları meşrulaştıran, ikinci ise olarak insanların günlük yaşamları içinde kurulan anlam dünyasının gerçekliğini koruma işlevi görmektedir.³² Berger dini, kutsal olan ve toplum içinde yerleşmiş hareketler

²⁸ Doğan, **1979 Yılı Sosyoloji Konferansları**, s. 75.

²⁹ Friedrich Schleiermacher, **On Religion Speeches to its Cultured Despisers**, Trans. ve Ed: Richard Crouter, Cambridge University Pres, New York 2008, s. 22.

³⁰ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, a.g.e., s. 55. Wiliam James'in orijinal tanımı için bkz. Charles Taliaferro, a.g.e., s. 30.

³¹ Taliaferro, a.g.e., s. 30.

³² Berger, **Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, a.g.e., s. 20.

bütünü olarak tanımlamaktadır. Otto dini, mantık üstü, esrarlı bir olgu olarak tanımlamıştır.³³

Kant Tanrı'nın varlığının temellendirilmesi noktasında kendi zamanından önce ortaya konan ontolojik, teolojik ve kozmolojik delilleri eleştirerek Tanrı'ya giden yolun rasyonel ve ampirik bilgilerden değil ahlaktan geçmesi gerektiğini öne sürmüştür. "Ahlak Kanıtı" olarak felsefede yerini bulan bu iddia dine ahlakçı bir bakışla yaklaşmaktadır.³⁴ "Lectures on the Philosophy of Religion" adlı eserinde Hegel dinin objektif olarak ele alınışının evrelerini ele almıştır. Hegel insanın anlaşılabilir tüm faaliyetlerini bu evrelere dâhil etmiştir. Hegel'e göre din mutlak ruhun yönlerinden biridir.³⁵

Tillich Din Felsefesi adlı eserinde din kavramının gücünün kavramsal yapıların genelleştirmesinden kurtulması düzeyi ile doğru orantılı olduğunu ifade ederek, vahiy, kurtuluş gibi kavramların din kavramının karşıtı olduğunu öne sürmektedir. Tillich'e göre vahiy ve kurtuluş kavramları yegâne ve belirleyici bir Tanrısal müdahaleyi ifade ederken din manevi fiiller ve kültürel oluşumlar serisini bir çatı altında toplayan bir kavramdır.³⁶

1.1.2.3. Dini Bilişsel ve Duyusal Yönden Ele Alan Din Tanımları

Dinin insanların bilgi ve duygu dünyalarına yaptığı katkı sonucunda bireyler toplum ile uyum sağlarlar. Toplumda kabul edilen davranış kalıplarının öğrenilmesinde ve bireyin topluma uyum sağlamasında önemli bir yeri olan din

³³ Sezen, **Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, s. 30-31. Rudolf Otto'nun din tanımına ilişkin kapsamlı bilgi için bkz. Joachim Wach, **Din Sosyolojisi**, Çev.: Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 37.

³⁴ İmmanuel Kant, "Saf Pratik Akıl Bir Postulatu Olarak Tanrı'nın Varlığı", Çev.: C.Sadık Yaran, Cafer Sadık Yaran, **Din Felsefesi**, Etüt Yayınları, Samsun 1997, s. 102. Kant'ın din felsefesine ilişkin kapsamlı görüşler için bkz. İmmanuel Kant, "Critique of the Theistic Proofs", John Hick, **Classical and Contemporary Readings in The Philosophy of Religion**, Prentice Hall, New Jersey 1990, s. 121-140.

³⁵ Wach, a.g.e., s. 38-39.

³⁶ Paul Tillich, **Din Felsefesi**, Çev.: Zeki Özcan, Alfa Yayınları, Bursa 2000, s. 37. Tillich'in din felsefesine ilişkin görüşleri için bkz. Paul Tillich, "Two types of Philosophy of Religion", John Hick, **Classical and Contemporary Readings in The Philosophy of Religion**, Prentice Hall, New Jersey 1990, s. 251-263.

kavramını hem bilişsel hem de psikolojik yönleri ile alan tanımlamalara kısaca değinmekte fayda vardır.

Taliaferro, dinin çeşitli yollardan tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Örnekleme yolu ile tanımla açısından din Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Hinduizm ve Budizm ve onlardan biri ya da daha fazlasını anımsatan geleneklerdir. Taliaferro bu tanımlamada dinin bilişsel yönüne, geleneklere ve öğrenilmiş davranış kalıplarına vurgu yapmıştır. Bu tanıma göre belirli bir geleneği ve inanç pratiği olan Konfüçyusizm, Taoizm, Bahaizm, Sikhizm, Zoroastrinizm, yerlilerin ruhçuluğu ve birçok diğer gelenek kolayca din olarak adlandırılabilir. Taliaferro diğer bir bakış açısı olan duygusal din tanımlamasına bir örnek olarak dinin neden, hangi ihtiyaçtan ortaya çıktığı sorusunu sormuştur. Ona göre din Tanrı ya da tanrılara duyulan inanç ve tapınma olarak tanımlanabilir. İnanç olgusunu barındıran tanımlamalar, ateist yaklaşımları dinin sınırları dışında bırakmaktadır. Taliaferro bu iki bakış açısından hareketle dini kutsal olduğuna inanılan dinsel bir objeye karşı duyulan saygı/huğu ve korku olarak tanımlamıştır.³⁷

Aydın, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi kutsal kitapları olan dinlerde inançla ilgili, ibadetle ilgili ve ahlakla ilgili olmak üzere birbiri ile bağlantılı üç yön bulunduğuna dikkat çekerek, dini bireysel ve sosyal yanları bulunan düşünce ve uygulama bakımından sistemleşmiş insanlara belirli bir yaşam biçimi gösteren belirli bir dünya görüşü etrafında onları toplayan, değer belirleyen bir kurum olarak tanımlamıştır.³⁸

Wach, “Einführung in die Religionssoziologie” (Din Sosyolojisine Giriş) eserinde³⁹ dine ilişkin tanımlamaları kapsamlı bir şekilde incelemenin kendi ilgi alanına girmediğini öncelikle belirttikten sonra, Rudolf Otto tarafından yapılmış, “Din kutsalın tecrübesidir” tanımının dine ilişkin en kısa ve en kapsamlı tanım olduğunu belirtmektedir. Wach bu tanımda dini tecrübenin objektif özelliğine dikkat çekildiğini belirterek, dini sadece sübjektif olarak ele alan psikolojik bakış açısını eleştirmektedir. Wach, D.M. Edward’ın “kutsal”ın “iyi”, “gerçek” ve “güzel” değerlerinin yanında dördüncü bir değer olarak görülemeyeceği, kutsal olanın söz

³⁷ Taliaferro, a.g.e., s. 21-22.

³⁸ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 6.

³⁹ Wach, a.g.e., s. 13

konusu bu değerlerin şekil ve kaynakları ile doğduğu rahim olduğuna ilişkin değerlendirmesine, “din bir dal değil ağacın kendisidir” ifadesi ile katılmaktadır.⁴⁰ Craig, din olgusunu dinsel inanç ve sembollerden oluşan kültür, dinsel pratik ve tecrübelerden oluşan sosyal aksiyon, dinsel toplum yapısından oluşan sosyal yapı, dinsel ve fonksiyonel entegrasyon ve dinsel topluluklarda güç kavramları ile açıklamışlardır.⁴¹

Sezen, objektif din ve sübjektif din ilişkisini din sosyolojisinin dine bakış tarzlarından biri olarak görür. Sezen’e göre sübjektif din, dinin özü ve ruhu bireylerde yaşayan ve derinleşebilen uzantısıdır. Objektif din ise dinin şekil olarak kurumsallaşması, adetlere ve geleneksel kalıplara oturması ve bunun sonucunda nesneleşmesidir. Sübjektif din bireyin iç alanına ait bir olgudur. Sübjektif din yukarda da değinilen bireyin tutumlarının oluşmasında rol oynayan duygusal ögenin bileşenlerindedir. Objektif dini ibadetler, yapılan işler, dinin kural ve yaptırımları olarak anlamak mümkündür. Objektif din ise bireyin tutumlarının bilişsel ögesini oluşturur. Sezen, bu iki tür tanımlamaya ya da ayırma iki tür din anlamını yüklememekte söz konusu iki tanımlama çabasını bir bütüne iki farklı yönden bakmak, yaklaşmak olarak ifade etmiştir.⁴²

1.2. Siyasal Davranışla Yakından İlişkili Kavramlar

Çalışmanın bu kısmında siyaset kavramıyla yakından ilişkili kavramlar ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle siyasetin kelime manasına değinilecek ardından siyaset kavramına ilişkin yapılmış tanımlar üzerinde durulacaktır. Siyaset kavramının tanımlanmasının ardından siyasal davranış olgusu, siyasal tutum, siyasal toplumsallaşma ve siyasal katılım kavramları üzerinden kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

⁴⁰ Wach, a.g.e., s. 37-39.

⁴¹ Craig Calhoun, Donald Light ve Suzanne Keller, **Sociology**, The McGraw-Hill Companies Inc., New York 1997, s. 347.

⁴² Sezen, **İslamın Sosyolojik Yorumu**, s. 91.

1.2.1. Siyaset Kavramı

Siyaset kavramı içeriği itibari ile çok farklı ve geniş tanımlama çabalarına imkân vermektedir. Siyaseti bir sanat olarak ele alan, devlet yönetimi olarak gören, otorite ilişkileri ile özdeşleştiren, baskı-kabul ettirme ya da iktidar mücadelesi gibi kavramları temel alarak yapılan tanımlamaların her biri siyaset olgusunun farklı bir yönünü öne çıkarmaktadır.⁴³ Yayla, tüm bu bakış açılarının doğru fakat gerçeğin farklı yönlerini göstermeleri itibari ile eksik olduklarını belirtir. Ona göre siyasetin bir bilim olarak okutulduğu yerlerde siyasetin bilimsel bir olgu olduğu gerçeğinin altının çizilmesi gayet normal bir çabadır.⁴⁴

1.2.1.1. Siyaset Kavramının Etimolojik Anlamı

Doğan tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te siyaset kelimesinin Türkçe karşılığının birçok anlama geldiği belirtilmiştir. Bu esere göre siyaset “Bir işi gözetme, halka ait işleri gözeterek yolu ve usulünce yürütme, politika, devlet idaresi, idare, ölüm cezası, idam, akıllı, tedbirli, ihtiyatlı davranış, kurnazlık, kurnazca hareket” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵ Siyaset sözcüğü Arapça kökenli bir sözcük olup, bu dildeki karşılığı at eğitimidir. At bakıcısı anlamında kullanılan seyis kelimesi de siyaset ile aynı kökten gelmektedir. Eski Mısır'da taş kabartmalarda at üzerindeki firavunlar bir ellerinde kamçı bir ellerinde dizginler ile tasvir edilmek suretiyle firavunların görevinin toplumu yönetmek olduğu ima edilmektedir. Türk-İslam kaynaklarında siyaset devleti yönetmek kavramı olarak kullanılmasının yanında devlete karşı işlenen suçlara verilen cezaları ifade eden bir kelime olarak da kullanılmıştır. Siyaset ve politika kelimeleri dilimizde eşanlamli kelimeler olarak kullanılmakla birlikte kökenleri itibari ile birbirlerinden farklıdır.⁴⁶ Siyaset kavramının Batı'da karşılığı politika sözcüğüdür. Politika sözcüğü Yunanca

⁴³ Taner Tatar, **Siyaset Sosyolojisi**, Turan Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 15.

⁴⁴ Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 2.

⁴⁵ Doğan, **Doğan Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1188

⁴⁶ Mümtaz'er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara 2005, s. 4-5. Tatar Türk-İslam kültüründe siyaset kavramının ülkeyi idare etme, ölüm ile cezalandırma anlamında kullanıldığını ve bu konuya ilişkin yazılan siyasetnamelerin içeriğinde siyaset ile adaletli yönetime vurgu yapıldığını ifade etmiştir. Siyaset kavramının Türk-İslam Kültürüne ait kaynaklardaki kullanım şekli için bkz. Tatar, a.g.e., s. 10-13.

kökenlidir. Kelime kent devletlerin verilen isim olan “polis” kelimesi ile ilişkili olup devlete ait işler anlamında kullanılmaktadır.⁴⁷ Yunancada Politike kelimesi devlet yönetme sanatı, politeia anayasa ya da cumhuriyet, politikos devlet adamı ve politis vatandaş anlamında kullanılıyordu. Politika kökü itibari ile şehir devleti ile ilgili işler anlamında kullanılmıştır. Ancak şehir devleti olmaktan daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Polis eski Yunanda her şeyin başı ve sonu, içinde yaşayanların vatandaşı olmaktan gurur duydukları siyasi bir birlikteliği ifade ediyordu. Aristo politikayı bu bağlamda en yüce ve en şerefli insani faaliyet ve insanı mutlu etme sanatı olarak tanımlamıştır.⁴⁸

1.2.1.2. Siyaset Olgusu

Can, siyasetin kendi doğası gereği öznel bir faaliyet olması nedeniyle siyasetin tek ve tüm zamanlar için geçerli objektif bir tanımının yapılmasının oldukça zor olacağını ifade etmiştir. Can böyle bir tanımlama çabası yerine kavramların belirli çağlarda kazandıkları anlamları ve bu anlamlarına bağlı olarak ortaya koydukları işlevlerini ve bu kavramların zaman içinde uğradıkları anlam değişikliklerini incelemenin ancak mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁹ Aşağıda farklı siyaset tanımlarına yer verilerek bu tanımların öne çıkan özellikler ile siyasal davranış arasındaki ilişkiye kısaca değinilecektir. Siyasetin farklı tanımlamalarındaki ortak noktalardan hareketle bir siyaset tanımı yapılarak, siyasal davranış kavramına geçilecektir.

Siyaset genel olarak toplumun kendi içinde yasaların uygulaması ve düzenin tesisini sağlayan ve diğer toplumlarla aralarındaki ilişkileri düzenleyen bir kurum olarak düşünülür. Öncelikle siyaset bireylerin ve grupların tavırlarını belirli sınırlar içinde tutmaya yönelik düzenleme ve sosyal kontrol ile toplumun geneli ya da belirli kesimlerince kabul edilen ortak düzenlemeler yapma durumunu tesis eder. Zira birbiri ile farklılık arz eden fakat tüm toplumlar içinde var olan kurumsallaşmış

⁴⁷ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 17.

⁴⁸ Türköne, a.g.e., s. 4. Yunan “Polis” inde politik karar alma süreçleri ve modern politika yorumu için bkz. Geoff Mulgan, **Antipolitik Çağda Politika**, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 20-23.

⁴⁹ Nevzat Can, **Siyaset Felsefesi Problemleri**, Elis Yayınları, Ankara 2005, s. 35.

sosyal kontrol ve karar alma mekanizmaları siyaseti evrensel bir olgu haline getirmektedir.⁵⁰

Siyaset olgusunun ne olduğunu tanımlama çabalarının, sosyal düzen eleştirileri, sınıf çıkarları olgusu, toplumda var olan zenginliklerin paylaşılması sorunu, güç ve otorite kavramları ile bunların kullanılması, meşruiyet sorunu ile insanları yönetme ve yönlendirme kavramları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Turan, siyaset olgusunu tanımlarken üç temel yaklaşımın takip edilebileceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımlar sırasıyla geniş kapsamlı tanımlar yapmak, tanım yapma kaygısından uzaklaşarak siyaset olgusunun ne olduğunu anlamaya çalışmak ve son olarak siyasetin ortaya çıkmasına yol açan faktörlerin ele alınmasıdır. İlk yaklaşıma örnek olarak Dyke'in siyaseti kamuyu ilgilendiren meselelerde kendi istek ve kararlarını kabul ettirmek, uygulamaya sokmak, başkalarının talep ve tercihlerinin hayata geçirilmesine engel olmak adına çeşitli aktörlerin yürüttükleri mücadele olarak tanımlamasını verebiliriz. David Easton siyaseti maddi ve manevi değerlerin otoriteye dayalı olarak dağıtılması olarak tanımlamıştır. Bu iki tanımın ortak noktası kurumsal yapılarla ilgilenmekten çok geniş bir bakış açısı ile süreci ele almaktadırlar.⁵¹ Türköne'ye göre Easton'un bu tanımı ile ödül ve cezaların dağıtılması yolu ile toplumdan gelen taleplere cevap verilmesi anlatılmaktadır. Bunun için otorite değerlerinin toplum tarafından geniş ölçüde kabul edilmiş olması gerekmektedir.⁵²

Turan'a göre siyaset olgusunun ne olduğuna ilişkin tanımlama çabası ise geniş bir hareket sahası sağlamakla beraber siyaseti diğer olgulardan ayırabilmek için yeterli kıstaslar vermemektedir. Siyasetin tanımlanmasında esas alınan üçüncü yaklaşım siyaseti ortaya çıkaran faktörlerin ele alınmasını öngörmektedir. Turan, insanın toplum içinde yaşamasını, bu insanların çeşitli bağlarla birbirlerine bağlanmasını, etkileşim içinde olmaları ve kimlik bilinçlerinin oluşmasını, farklılaşma ve farklılaşmaya bağlı olarak çatışma ve çatışmanın çözümüne yönelik

⁵⁰ Sanderson Stephen K., **Macrosociology-An Introduction To Human Societies**, Harper Collins Publishers Inc, New York 1991, s. 248.

⁵¹ İlder Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, İstanbul 1986, s. 7.

⁵² Türköne, a.g.e. s. 7.

olarak siyasal sistemin kabul edeceği bir tercihte bulunmayı siyaset olgusunun ortaya çıkmasına yol açan olaylar olarak saymıştır.⁵³

Strauss, siyasetin toplumu değiştiren ve sosyal düzeni muhafaza eden yönüne dikkatleri çekmiştir. Ona göre siyasetin sosyal düzeni muhafaza eden yönü toplumdaki istikrarın bozulmasını engellemek adına bu eylemi icra eder. Siyasetin değiştiren yönünde ise de hali hazırda toplumun içinde bulunduğu durumdan daha iyi bir duruma taşıma güdüsü hâkimdir. Bu noktadan hareketle Strauss her siyasal eyleme, fiile daha iyi ve daha kötü düşüncesinin eşlik ettiğini belirterek, her politik eylemin kendi içerisinde iyinin bilgisine diğer bir ifade ile iyi yaşamının, müreffeh toplumun nasıl olduğuna doğru bir yönelme halini içinde barındırdığını ifade etmiştir.⁵⁴ Bireyler siyasal davranışlarını ortaya koyarken Strauss'un ifade ettiği üzere temel motivasyon kaynağı olarak kendilerince iyi olanı siyasal karar ve davranışlarının merkezine yerleştirirler. Bireylerin iyi, doğru anlayışı toplumdan topluma değişmekle birlikte “iyi”nin ne olduğunun belirlenmesinde din olgusunun referans noktası olarak alınması oldukça yaygın bir durumdur. Bireyler siyasal tutumlarını ve onun sonucunda ortaya çıkan siyasal davranışlarını belirlerken, dini tutum ve düşüncelerini göz önünde bulundururlar. “İyi” kavramının bireyden bireye farklılık göstermesi üzerinde etkili olan faktörlerden birisi de bireylerin dini tutum ve düşüncelerinde görülen farklılıklardır.

Magstadt ve Schotten, siyaset olgusunu düzen, güç ve adalet olmak üzere üç temel kavram çerçevesinde incelemişleridir. Bunlardan ilki düzen kavramıdır. Siyaset öncelikle bireyin kümeler, diğer bir ifade ile topluluk içinde yaşamının nasıl düzenlendiği ile ilgilendir. Düzenin ortaya çıkışı öncelikle genel tarafından toplum olarak bilinen düzenin belirgin bir örneğinin tanınması ile başlar. Toplum ortak bir kimliği paylaşan bireylerden oluşan topluluktur. Genellikle bu ortak kimlik coğrafya tarafından belirlenir. Bu kimliğin alt öğeleri aynı yerde yaşamak, aynı dili konuşmak, aynı dini hassasiyetleri paylaşmak ortak tecrübe, ilgi ve değer yargılarına sahip olmaktır. Her toplumun varlığının devamlılığı için siyasal bir düzene ihtiyaç vardır. Bu düzen hükümet olarak adlandırılır. Günümüzde siyasal organizasyonların en

⁵³ Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, s. 8–11.

⁵⁴ Leo Strauss, **Politika Felsefesi Nedir?**, Çev.: Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 32.

modern şekli ise ulus devlettir. Ulusu; kısaca ortak bir tarihi, coğrafyası, dili, etnik kimliği, kültürü, dini ve ortak siyasal görüşleri olan belirli bir insan grubu olarak tanımlamak mümkündür.⁵⁵ Siyasal düzenin somut hali olan devlet ve onu oluşturan ulusun temel birleşenleri arasında din oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüzde siyasetin temel çatışma noktalarından birisini de dinin toplumsal bir siyasal talep unsuru olarak sıkça gündeme gelmesidir.

Magstadt ve Schotten'ın siyaset olgusunu açıklamakta kullandıkları ikinci kavram güç kavramıdır. Hükümetler güç olmadan huzuru, güvenliği, artan ekonomik büyümeyi ve etkili politikalarının uygulanmasını tesis edemezler. Güç hiçbir ülke ve toplulukta eşit dağıtılmamıştır. Siyaset açısından kimin gerçekte yönettiği sorusuna verilecek cevap gücün kim ya da kimler tarafından kullanıldığını ortaya koyacaktır. Üçüncü kavram ise adalettir. Binlerce yıldır siyaseti izleyenler, kamu gücünün kamu yararına kullanılması ile bireysel çıkarlar için kullanılması arasındaki ayrımın varlığının altını çizmişlerdir. Bu durum siyasette adaletin önemine vurgu yapmaktadır. Kamu gücünün nasıl kullanıldığı kamuoyunun ilgi alanına girmektedir. Serbest tartışma ortamının oluşturulması, siyasal özgürlüklerin tesisi ile kamu yararının yani idarede adaletin sağlanması mümkün olacaktır.⁵⁶ Magstadt ve Schotten'ın vurgu yaptığı diğer iki kavram olan güç ve adalet kavramları siyasal davranışların belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. "Güç" 'ün kimde olduğu kimler tarafından paylaşıldığı konusu diğer bir ifade ile kimin muktedir olduğu, karar aldığı meselesi siyasetin ve siyasal davranışların oluşumun temel belirleyicilerindendir. Dini hassasiyetleri, dine yaklaşımları ya da dine bakışları siyasal tutum ve davranışları üzerinde baskın şekilde etkili olan bireyler özellikle "güç" ve bu gücün adaletli kullanılması noktasında siyasete etkin bir biçimde dahil olmaktadır.

Mulgan, modern siyaseti şu şekilde tanımlamıştır. Siyaset kendisini gelecekle ilişkili gören, sınıf çıkarlarına temel alan hareketler ve onlara duyulan tepki etrafında örgütlemiş bir kurumdur. İkinci olarak siyaset kurumu tanımlanmamış egemenlik sınırları ve kuralları içinde devlet iktidarının kontrolünde ulusal çapta örgütlü bir

⁵⁵ Thomas M. Magstadt ve Peter M. Schotten, **Understanding Politics, Ideas, Institutions and Issues**, St. Martin's Press, New York 1993, s. 2-3.

⁵⁶ Magstadt ve Schotten, a.g.e., s. 4-5

kurumdur. Modern politika dünyayı değerlendirmek için şablonlar oluşturmakta ve bu şablonları özgürlük, eşitlik, akıl ve yaşam gibi felsefi değerlerden oluşturmaktadır.⁵⁷ Mulgan'ın tanımında öne çıkan sınıf çıkarları ve onlara duyulan tepkiler ve tanımlanmamış egemenlik sınırları, çalışmamızın temel konusu olan din siyasal davranış ilişkisi ile yakından ilgilidir. Edward Shils'in ilk kez kullandığı ve Şerif Mardin'in⁵⁸ Türk siyasal yaşamına uyarladığı “merkez ve çevre” ilişkisi Mulgan'ın vurguladığı sınıf çıkarları ve tamamlanmamış egemenlik sınırları konusundaki görüş ayrılıkları üzerinden tekrar ele alınabilir. Özellikle 1990'lı yıllara kadar çevrede konumlanmış muhafazakâr değerler günümüzde siyaset ve iş dünyasından örnekler ile merkezde yer almaya başlamışlardır. Çevrenin inanç, temel hak ve özgürlükler ve demokrasi talepleri merkeze güçlü bir şekilde iletilmekte sistemin merkez ve çevre tanımlamaları bu bağlamda değişmektedir.⁵⁹

Kapani'ye göre siyaset iki temel bakış açısı ile ele alınmaktadır. Bunlardan ilki siyaseti toplum içinde yaşayan bireyler arasında bir çatışma, kavga ve mücadele olarak gören yaklaşımdır. Bu çatışmanın temelinde insanların sosyo-ekonomik konumları, tutumları, çıkar ve fikirleri arasında var olan farklılıklar yer alır. İnsanlar arasındaki bu düşünce, çıkar ve arayış farklılıkları siyasetin temelinde yer alan çatışmayı ortaya çıkaran faktörlerdir. Bu çatışmanın temel konusu toplumdaki değerlerin ve zenginliklerin paylaşılmasıdır. Siyasetin ana hedefi ise iktidarı ele geçirmektir.⁶⁰ Siyaset olgusuna yaklaşımda temel alınan diğer bir bakış açısı ise siyasetin amacı olarak toplumsal bütünlüğü sağlamak ve kişisel özel çıkarlara karşı

⁵⁷ Mulgan, a.g.e., s. 22-23.

⁵⁸ Edward Shils, “Center and Periphery”, **The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on His Seventieth Birthday**, 11 March, Glencoe 1961'den aktaran, Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 35–78.

⁵⁹ “Çevrenin” “merkeze” yerleşmesi ve “merkezin” yeniden tanımlanması ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Ramin Ahmadov, “Center Transformations in the Center and Periphery of Turkish Society and the Rise of the Justice and Development Party”, **Alternatives**, Volume: 7, Number: 2-3, Summer&Fall 2008, s. 15-36.

⁶⁰ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 17., Çatışmacı bakış açısı ile yapılan siyaset tanımları içinde Lasswell tarafından yapılan tanım son derece kısa ve anlamlıdır. Lasswell siyaseti, kimin neyi, ne zaman ve nasıl aldığının belirlendiği süreç olarak tanımlamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Harold D. Lasswell, **Politics: Who Gets What, When, How**, Meridian Books, New York 1958. Yayla Lasswell'in bu tanımını otoriter bir karakter taşıması diğer bir ifade ile otoriter yorumlamalara açık olması ve çoğulcu siyaseti önünü kapatacak şekilde siyasetin anlamını genişletme potansiyeli taşıması nedeni ile eleştirmektedir. Bkz. Yayla, a.g.e., s. 2.

çıkmak genel yararı ve insanların ortak mutluluğunu sağlamak gibi idealist bir hedefi temel alır. Bu bakış açısına göre siyaset herkesin yararını gözeten bir toplumsal düzen kurma fiilidir. İlk görüş açısı karamsar bir nitelik arz ederken ikinci bakış açısı ideal olan ve olması gerekeni işaret etmesi nedeni ile toplum gerçeklerinden bir nebze uzak kalmaktadır.⁶¹ Kapani tarafından ortaya konan ilk yaklaşımın temel vurgusu iktidarı ele geçirmek üzere mücadele edenler arasındaki çatışma ve görüş ayrılıklarının temelinde sosyo-ekonomik konumları, tutumları, çıkar ve fikirleri arasında farklılıkların belirleyici olduğudur. Türk siyasetinde siyasal iktidarı hedefleyen siyasal davranışların temelinde yer alan farklı tutumlar içinde dine ilişkin tutumlardaki farklılıklar ve bu tutum sahiplerinin sosyo-ekonomik köklerindeki farklılıklar (kır-kent/merkez-taşra/merkez-çevre) çatışmanın temel sebebini oluşturmaktadır. Yukarıda da değinilen merkez-çevre ayrımında çevre kendi kimliklerinin ve günlük yaşama yönelik taleplerinin çevrede kabul görmesini talep etmektedir. Kapani'nin ortaya koyduğu, toplumun ortak mutluluğunun sağlanması amacı etrafında herkesin toplanmasını öngören yaklaşım toplumun farklı tutum, talep ve ihtiyaçları olan bireylerden oluştuğu gerçeğini göz ardı etmesi, toplumu tek tip bireylerden oluşan homojen bir bütün olarak görmesi nedeni ile eksik bir yaklaşımdır.

Strauss, siyasetin konusuna giren her şeyin doğaları gereği tasvip edilmek ya da reddedilmek, kabul edilip seçilmek, övülme ya da kınanmaya tabi olduklarına işaret etmiştir. Ona göre siyasetin özünde bireyin toplum içinde insanların itaat, bağlılık gibi yargılarına karşı tarafsız olma hali değil, iddia ve talepte bulunma hali esastır.⁶² Strauss'un bireylerin siyasetteki iddia ve talepte bulunma hallerine yönelik tespiti çok yerindedir. Bireyin siyasal sistemden taleplerinin niteliği onun siyasal tutum ve davranışlarının doğal bir sonucudur. Bireylerin ortaya koydukları siyasal taleplerin temelinde kendi siyasal tutumlarını hangi değerler üzerinden oluşturdukları belirleyici olmaktadır. Dini hassasiyetleri olan bireylerin dini tutumları ve bu

⁶¹ Kapani, a.g.e., s. 18. Duverger siyaseti bir çatışma ve iktidar kavgası olarak ve bunun yanında toplumun tüm üyelerinin faydalarını bir paydada toplayan ortak ideal bir düzen kurma çabası olarak tanımlamaktadır. Bkz. Maurice Duverger, **Sociologie Politique**, Presses Universitaires de France, Paris 1968., Ayrıca iktidar ve siyasal iktidar kavramları için bkz. Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul 1982.s. 189-199.

⁶² Strauss, a.g.e., s. 35.

tutumların günlük yaşama yansımaları sonucu ortaya koydukları talepleri bu süreçte doğal olarak siyasetin de temel konusu haline gelmektedir.

Yayla, siyasetin toplum hayatı içinde şiddet, tartışma, gelenek ve alışkanlıklar, pazarlık, oylama gibi fiiller ile somutlaştığını, bu fiillerin geniş anlamda siyaset kavramı içinde yer aldığına işaret eder. Ona göre modern çağın siyaset anlayışı müzakere, pazarlık ve oy verme fiilleri üzerine kurulmuştur. Şiddete dayana siyaset anlayışı siyasetin belirli kuralları olan, kurumsal bir yapı kazanması önünde ciddi bir engeldir.⁶³ Siyasal kararların verilmesi ve bu kararın somut bir tezahürü olan oy verme davranışını ele alacak olursak günümüzde bireyler bir çok farklı kaynaktan gelen siyasal mesajları değerlendirmekte, bu mesaj kaynaklarının güvenilirliği ölçüsünde siyasal tutumlarının bilişsel ögesini oluşturmakta, kimi zaman bir takım isteklerinden vazgeçerek bir takım taleplerinde ısrarcı olma yolu ile bir karar vermekte ve son noktada oyunu kendisine en yakın gördüğü siyasal görüşü temsil eden partiye vermektedir.

Calhoun, siyaset olgusuna otorite kullanımı üzerinden yaklaşmıştır. Onlar siyaseti insanların güç ve otorite kazandıkları, güç ve otorite kullandıkları ve güç ve otorite kaybettikleri bir süreç olarak tanımlamışlardır. Hemen hemen her sosyal ilişki siyasetten parçalar içerir. Örnek vermek gerekirse ebeveynler çocukları üzerinde, eşler karşılıklı ilişkilerinde otoritelerini sürdürmek için birbirlerine karşı güç kullanırlar. Aynı şekilde öğretmenler öğrencileri üzerinde, işverenler çalışanları üzerinde otoritelerini kullanırlar. Bu kullanım genişliği ile otorite, anahtar bir sosyolojik olgu niteliğindedir. Siyaset açısından güç Weber'in tabiri ile insanların tecrübe ya da alışkanlıklarını karşı olsalar dahi kontrol edebilme yetisidir.⁶⁴

Sanderson, Calhoun ile benzer bir yaklaşım benimseyerek siyaset kurumunun aldığı kararları hayata geçirmek için, etki, güç ve otorite olmak üzere üç siyasal mekanizma kullanabileceğini ifade eder. Kısaca özetlemek gerekirse etki, bir ya da daha fazla bireyin alışkanlık, karar ve tavsiyelerinin diğerleri tarafından takip edilmesi ve taklit edilmesidir. Etkileme yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu küçük basit yapıları guruplar içinde görülür. İkinci yol birçok siyasal sistemin merkezini

⁶³ Yayla, a.g.e. , s. 3.

⁶⁴ Calhoun vd., a.g.e., s. 437.

karakterize eden güç kavramıdır. Sanderson Weber'in güç tanımına atıfta bulunarak gücü, itiraz ve direnmelerine rağmen diğerlerinin tutum ve davranışlarını kontrol etme kapasitesi olarak tanımlamıştır. Güç olgusu etkide bulunmayan bireylerin ortaya koyacakları itiraz ve tepkilerin üstesinden gelmeye muktedirdir. Güç tek başına bireylerin toplumsal-siyasal kuralları gönüllü olarak kabul etmesinde yeterli değildir. Bu durum güç olgusunun zayıf yönünü oluşturur.⁶⁵

Sanderson, siyasetin üçüncü ayağı olarak otoriteyi gösterir. Yukarıda değinildiği üzere gücü elinde tutanlar insanlık tarihi boyunca gücün siyaset yapma ya da yönetme sanatında tek başına yeterli olmadığını farkında olmuşlardır. Bu sebeple gücü elinde bulunduranlar genellikle sadece emirlerin uygulanmasını değil aynı zamanda onların psikolojik olarak da kabul görmesi durumunun tesisi için çalışmışlardır. Bu kabul tesis edildiği zaman güç meşru hale gelir ve otoriteye dönüşür. Weber otoriteyi yönetilenin rızasına dayanan kural olarak tanımlamıştır.⁶⁶ Light ve Keller otoritenin, insanların kullanmak için istekli oldukları güç ve bu gücün diğerleri tarafından doğru ve kabul edilebilir olması yönüne vurgu yapmışlardır. Weber yasal otoriteyi, gücün meşru kullanım şekillerini açık bir şekilde tarif eden kurallar sisteminden kaynaklanan otorite tipi olarak tanımlamıştır. Yasal otorite belirli bireylere göre değil kurumlara göre belirlenir, o bireysel değil kurumsaldır.⁶⁷

Şaylan siyaseti öncelikle bir süreç ve insan ilişkilerinden oluşan birer kurum, olgu ve toplumsal gerçeklik olarak niteler. Şaylan'a göre siyaset bireyler, toplumsal gruplar veya sınıflar, uluslar ya da uluslararası topluluklar arasında iktidar gösterimi ya da onun tezahürü olan güç uygulamasının konusunu oluşturan karşılıklı etkileşim ya da tüm bu ilişkilerin tümünün oluşturduğu olgudur. Siyasal olarak nitelenen toplumsal süreçlerin özünde iktidar ilişkileri ve bu ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkan devlet, bürokrasi, egemenlik olgusu ve siyasal örgütler bulunmaktadır.⁶⁸ Şaylan'ın analizinde özellikle iktidar ilişkileri ve bunun sonucunda ortaya çıkan egemenlik olgusu öne çıkmaktadır. İktidarı etkilemek, iktidar olmak ya da iktidardan

⁶⁵ Sanderson, a.g.e., s. 248-249.

⁶⁶ Sanderson, a.g.e., s. 249.

⁶⁷ Light ve Keller, a.g.e., s. 334.

⁶⁸ Gencay Şaylan, **Türkiye'de İslamcı Siyaset**, Verso Yayınları, Ankara 1992, s. 29.

faydalanmak bireylerin siyasal sistemden taleplerinin temelinde yatan ana isteklendirme unsurlarındandır. İktidarı etkilemek noktasında tek tek bireylerden oluşan siyasal örgütler sözünü ettiğimiz bu isteklendirme unsurlarının hayata geçirilmesinde temel araç konumundadırlar. Türk siyasal yaşamında özellikle sağ partiler tarafından gündeme taşınan muhafazakâr değerler ve özelinde inanç hürriyeti talepleri, dini hassasiyetleri olan seçmenlerin örgütlü bir siyasal hareket vasıtasıyla taleplerini iktidara duyurmalarına örnek olarak gösterilebilir.

Kışlalı, Daver ile benzer bir görüş ortaya koyarak siyaseti ülke devlet ve insan yönetimi biçimde tanımlamıştır.⁶⁹ Türköne'ye göre siyaset yapısı gereği içinde bir şiddet unsuru bulundurmaktadır. Türköne bu yargısını Carl Von Clausewitz'in Savaş Üzerine adlı kitabında yer alan "savaş siyasetin başka araçlarla oluşturulan bir uzantısıdır" hükmüne bağlamaktadır. Clausewitz siyaseti potansiyel olarak şiddet içeren bir faaliyet olarak görmektedir. Türköne'ye göre devletin meşru güç kullanma tekeline sahip tek güç olması ve siyasetin bu gücü elde etmek için yapılması siyasetin içinde bulunan şiddet unsuruna işaret etmektedir.⁷⁰

Kammeyer, siyaset kurumunu diğer insanların alışkanlıklarını onlar karşı çıksalar dahi, kontrol etme güç ve yeteneği olarak tanımlamışlardır. Bazı durumlarda insanlar gücün dayatılmasına karşı daha olumlu tepki vermektedir. Bunlara örnek olarak bürokratik yapılanmalar ve bu yapılar içinde görülen yasal güç ve otorite ve bunun uygulanmasına razı olma hali gösterilebilir.⁷¹ Kammeyer'in siyaset tanımında öne çıkan unsur insanların kontrol edilmesidir. Yasalarla tanımlanmış sınırlar içerisinde kullanılan meşru güç kullanımına dayanan kontrol edilme süreci toplumun geneli tarafından kabul gören bir faaliyettir. Bununla birlikte yasal dayanaktan yoksun, keyfi ve yanlı uygulamalar bireylerin tepkisini çekecek ve bu durum onların siyasal kararlarına yansıtacaktır.

Light ve Keller Charles F. Andrain'in siyaset tanımını temel alarak siyaseti toplumun karşı karşıya olduğu hayati problemlerle ilgili çözüm üreterek hayata geçirmek ile sorumlu bireyler, gruplar, örgütler ve kurallardan müteşekkil bir olgu olarak tanımlamaktadırlar. Onlara göre siyaset kurumun her zaman ve her yerde karşı

⁶⁹ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 17.

⁷⁰ Türköne, a.g.e., s. 5

⁷¹ Kammeyer vd., a.g.e., s. 539.

karşıya olduğu dört temel problem vardır. Bunlardan ilki ortak bir siyasal kimlik oluşturmaktır. İkincisi güce sahip olmaktır. Politikalarını uygulayamayan bir hükümetin devamlılığı düşünülemez. Üçüncü problem iktidarın otoritesini tesis etmesi için gerekli olan meşruiyete sahip olmasıdır. İktidar sadece güç ile kabul görmez, yönetilenlerin idarecileri meşru kabul etmeleri ve uyguladıkları politikaları desteklemeleri de hayati öneme haizdir. Son olarak zenginlik ve hizmet üreterek bunları dağıtmak siyaset kurumunun karşı karşıya olduğu temel problemdir. Bu sonuncu problem yukarıda da değinilen Lasswell'in siyaset tanımında işaret ettiği noktalar ile örtüşmektedir.⁷² Light ve Keller'in yaptığı siyaset tanımında kurumunun karşı karşıya olduğu temel sorunlar noktasında kimlik oluşturma ve meşruiyet sorunu öne çıkmaktadır. Bireyler siyasal tutumları ile uyumlu siyasal davranışlar ortaya koyarak siyasal kimliklerini oluştururlar. Bu anlamda bireylerin siyasal kimliklerinin oluşumunda önemli bir rol oynayan dini bilişsel öğeler, bireylerin siyasal kimliklerinin niteliği üzerinde de belirleyici olmaktadır. Dini eğitim seviyesi yüksek, diğer bir ifade ile dini eğitimini dini karakter eden “ kursu, İmam Hatip Lisesi (İHL) gibi kurumlardan alan bireylerin siyasal kimliklerinin oluşumunda dini öğeler önemli bir yer tutmaktadır. Siyasal iktidarların halk nezdinde meşruiyet sahibi olmaları, iktidarın devamlılığı ve sağlıklı icraatlar ortaya koyması açısından önemli bir bileşendir. Bireylerin meşruiyet fikri, algısı birbirinden farklı olabilmektedir.

Yukarıda farklı siyaset bilimcilerin ortaya koydukları siyaset tanımlamalarındaki ortak noktalardan hareketle siyaseti, kimi zaman sosyal düzeni değiştiren, kimi zaman muhafaza eden, toplum içinde adaletin sağlanmasını öngören, sınıf çıkarlarına, toplumdaki değerlerin ve zenginliklerin paylaşılmasına yönelik bireyler arasında bir çatışma, kavga ve mücadelenin varlığına vurgu yapan ve sınıf çıkarlarının olmadığı bir toplum modeli kurgulayan, insanların güç ve otorite kazandıkları, güç ve otorite kullandıkları ve güç ve otorite kaybettikleri, meşru güç ilişkilerini kurgulayan, meşruiyetin sınırlarını çizen, insanları kontrol etme ve yönlendirme güdüsünü bünyesinde bulunduran, ülke, devlet yönetme süreçlerinin tümü olarak tanımlamak mümkündür. Siyaset kavramını kısaca ele aldıktan sonra çalışmanın takip eden kısmında siyasal davranış kavramı kısaca incelenecektir.

⁷² Light ve Keller, a.g.e., s. 317

1.2.2. Siyasal Davranış

Siyaset kavramına ilişkin yaptığımız kısa tanımlamadan sonra siyasal davranış kavramının ne olduğuna değinmekte fayda vardır. Bunun için öncelikle siyasal tutum kavramı ele alınacak ardından siyasal sosyalleşme ve onun neticesinde siyasal katılım yolu ile siyasal davranışın nasıl ortaya çıktığı konusu incelenecektir.

1.2.2.1. Siyasal Tutum

Siyasal davranışların ortaya çıkmasında siyasal tutumların önemli bir yeri vardır. Aşağıda kapsamlı bir şekilde açıklanacağı üzere bireylerin siyasal bir konuya ilişkin bilgileri ve o konunun bireylerin düşünce ve duygu dünyasında ortaya çıkardığı değişiklikler bireylerin siyasal tutumlarının şekillenmesi ve dolayısıyla siyasal davranışlarının niteliği üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda bireylerin dini bilgi, düşünce ve duyguları onların dini tutumlarının şekillenmesi ve bu tutumlarının siyasal sonuçları üzerinde etkili olacaktır. Siyasal davranışların hangi süreçler sonucunda ortaya çıktığı, nasıl şekillendiğinin anlaşılması ve din siyasal davranış ilişkisinin sağlıklı biçimde analiz edilebilmesi için siyasal tutumların ve özelinde tutum kavramının kısaca ele alınması yararlı olacaktır.⁷³

1.2.2.1.1. Tutum

Siyasal tutumların oluşum konusuna girmeden önce kısaca tutum kavramını tanımlamak yerinde olacaktır. Tutum kavramının sosyal psikoloji tarihi içinde çok eski bir yeri vardır. Tutum kavramını ilk kez Gordon Allport kullanmıştır. Allport'a

⁷³ Yabrudi ve Diab Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde 80 Lübnanlı öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada dinin kişiler arası ilişki kurma ve siyasal tutum geliştirme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Kapsamlı bilgi için bkz. Philip F. Yabrudi, Lutfy N. Diab, "The Effects Of Attitude Smilarity-Dissimilarity, Religion And Topic Importance On İnterpersonal Attraction Among Lebanenese University Students", *The Journal of Social Psychology*, 106: 2, 1978 December, s. 167. Benzer bir çalışma Türkiye'de Güldü ve Dönmez tarafından yapılmıştır. Güldü ve Dönmez çalışmalarında siyasal tutumlarını sağ ve sol siyasetin aşırı uçlarında merkezlendirmiş üniversite öğrencilerinin bu tutumlarının bileşenlerini ele almışlardır. Güldü ve Dönmez araştırma sonucunda aşırı sağ da kendini ifade eden öğrencilerin belirsizliğe karşı daha az hoşgörülü olduklarını ortaya koymuşlardır. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Özgür Güldü ve Ali Dönmez, "Aşırı Uçlarda Siyasal Tutumara Sahip Üniversite Öğrencilerinin Bazı Psikolojik Değişkenler Açısından Karşılaştırılması", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2005, Cilt: 35, Sayı:1-2, s. 139-140

göre tutum kavramı bilimsel literatürde kullanılmadan önce tercih, duygu ve değerlerin tasvir edildiği ortak bir yol yoktu. Cantril tutumu bireyin ilgili olduğu bir durum ya da obje ile karşı karşı kaldığında, bireyi karakteristik bir şekilde tepki göstermeye önceden hazırlayan zihinsel bir organizasyonun az ya da çok kalıcı, sürekli olarak hazır olma durumu olarak tanımlamıştır. Petty ve Cacioppo tutum için bir kişi, obje ya da konuya ilişkin genel ve sürekli olumlu-olumsuz duygu ifadesini kullanmışlardır. Bu tanım bireyin bir kişi, konu ya da objeye karşı duygularını tutum kapsamında ele alırken, sosyal grup ve durumları kapsam dışında bırakmaktadır.⁷⁴ Allport tutumu tepki vermek için hazır olma hali olarak tanımlamıştır. Ona göre tutumlar bir davranış tarzı değil, davranışa hazır olma halidir.⁷⁵

Detweiler ve Zanna tutumu, belirli bir nesne, olay ya da tecrübeye karşı kesin bir tepki gösterme eğilimi olarak tanımlamışlardır. Bu tepki gösterme eğilimi aslında zihinsel bir evre olmakla birlikte psikolojik uzantıları da vardır. Örneğin gecenin geç bir saatinde bir polis sireni bireyde korku hissi uyandıracaktır. Korku sübjektif bir zihni evredir. Korkuyu sinir sistemi ve terleme tansiyon gibi fiziksel belirtiler ile ilişkilendirmek mümkündür.⁷⁶ Kağıtçıbaşı, Smith'in tanımını temel alarak tutumu, bir kişiye atfedilen ve onun bir psikolojik objeye ilişkin duygu, düşünce ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilim olarak tanımlamıştır.⁷⁷

Eagly ve Chaiken, tutumu belirli bir beğenme ya da reddetme değerlendirmesi içeren psikolojik eğilim olarak tanımlamışlardır. Bu tanımda zihinsel değerlendirme süreci ve bir tutum objesinin varlığı dikkat çekmektedir. Bohner tutum objesini bireyin kafası içinde belirlediği ya da ayırma tabi tuttuğu herhangi bir şey olarak tarif etmiştir. Bireyin ilgisini çeken herhangi bir şey tutum objesi olabilir. Tutum objesi ile ortaya konan tavır arasındaki değerlendirme süreci ise doğrudan gözlemlenemez, tecrübe üzerine kurulmuştur ve çok çeşitli

⁷⁴ Joel Cooper, Kimberly A. Kelly, Kimberlee Weaver, "Attitudes, Norms and Social Groups", **Social Cognition**, Ed: Marilyn B. Brewer and Miles Hewstone, Blackwell Publishing, USA 2004, s. 244-245., Tutumların niteliği, ölçülebilirliği, doğası ve gelişimine ilişkin yapılan ilk kapsamlı çalışmalardan bir diğeri de Erland Nelson'un tutumların analizi üzerine yaptığı çalışmadır. İlgili çalışma ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Erland Nelson, "Attitudes: I. Their Nature and Development", **The Journal of General Psychology**, 1939, 21, s. 367-399.

⁷⁵ Steven Penrod, **Social Psychology**, Prentice Hall, New Jersey 1983, s. 293.

⁷⁶ Penrod, a.g.e., s. 293.

⁷⁷ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, İstanbul 1999, s. 102.

gözlemlenebilir belirtileri vardır.⁷⁸ Konumuzla ilgili bir örnek verecek olursak sağda siyaset yapan bir partinin, dinin de içinde olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin politikaları dini hassasiyetleri olan seçmenler için birer tutum objesi olabilmektedir. Ya da aynı örnek içinde parti liderinin kendisi söylemleri ile dahi tek başına bir tutum objesi olabilir. Aynı partiye ilişkin seçmenin oy vermeden önce yaptığı değerlendirme ise zihinsel değerlendirmeye örnek olarak verilebilir.

Tutumun üç bileşeni vardır. Bunlar bilme ya da bilişsel öge, duygusal öge ve davranışsal ögedir. Bilişsel öge bireye konuyla ilgili bir yargıya ulaşabilmesi için bilgi verir. Duygusal öge bireye tercihte bulunmadan önce olumlu ya da olumsuz değerlendirme şansı verir. Son olarak davranışsal öge ise bireye karşı olduğu varsayılan fiil ve davranış niyetlerini içerir.⁷⁹ Rosenberg ve Hovland bilişsel ögenin tutum objesi ile ilgili inançlardan oluştuğunu, duygusal ögenin ise duygu ve hislerden oluştuğunu son olarak davranışsal öge tutum objesine yönelmiş davranış eğilim ve fiilleri içerdiğini ifade etmişlerdir. Rosenberg ve Hovland'ın tutum modelinde tutumun bilişsel-duygusal-davranışsal öğeleri olduğu gibi bir tutum objesine karşı bilişsel-duygusal ve davranışsal tepkiler-reaksiyonlar da yer almaktadır.⁸⁰

Tutum öğeleri ile siyasal davranış arasındaki ilişkiyi yukarda verdiğimiz örneğin devamı ile açıklayabiliriz. Sağda siyaset yapan bir partinin inanç özgürlüğünün de içinde olduğu temel hak ve özgürlüklere ilgili politikalarına ilişkin edindikleri bilgiler dini hassasiyetleri olan seçmenlerin siyasal tutumlarının bilişsel öğesini oluşturmaktadır. Temel hak ve özgürlükleri, inanç hürriyetini savunan bir

⁷⁸ Gerd Bohner, "Attitudes", **Introduction to Social Psychology**, Ed: Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe, Blackwell Publishing, USA 2001, s. 241.

⁷⁹ Edward E. Sampson, **Social Worlds-Personal Lives-An Introduction to Social Psychology**, Harcourt Brace Jovanovich Publishers, San Diego 1991, s. 166-167. Ayrıca tutum öğelerine ilişkin kapsamlı bilgi için bkz. Kağıtçıbaşı 1999, a.g.e., s. 103-105; Veysel Uysal, **Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996, s.29.

⁸⁰ Bohner, a.g.e., s. 241. Breckler tutumu oluşturan üç ögenin birbirinden bağımsız olup olmadığını inceleyen bir araştırma yapmıştır. Tutum objelerinin bağımsızlığını ölçmek üzere Breckler tutum objesinin fiziksel olarak var olmasının yanında sözlü ve sözsüz ölçüm metotları kullanmıştır. Örneğin deneklerin kafesteki bir yılanla ilişkin ruh hallerini(sözlü) ve yılan karşısındaki kalp atışlarını (sözsüz) ölçmüştür. Deneklerin "bir yılan görsem çılgılık atarım" önermesine ne kadar katıldıkları ve canlı yılanla ne kadar yaklaştıkları ölçülmüştür. Breckler aynı ölçümü bir yılanın olmadığı bir ortamda deneklerden yılan varmış gibi hayal etmelerini isteyerek sadece sözlü ölçüm yapmıştır. Bu denemede tutum öğeleri arasındaki bağımsızlık düzeyinin azaldığı gözlemlenmiştir. Breckler ölçümleri sonucu içinde bulunulan durumun tutum öğelerinin birbirinden bağımsızlık dereceleri üzerinde etkili olduğu ve sonuçta tutum öğelerinin birbirinden bağımsız oldukları sonucuna ulaşmıştır. Kapsamlı bilgi için bkz. Sampson, a.g.e., s. 167-168.

partiye karşı beslenen ümit, sevgi ve sadakat hisleri ise siyasal tutumun duygusal ögesini oluşturmaktadır. Son olarak bireyin ilgili partiye oy verme eğilimi ise siyasal tutumunun davranışsal ögesini oluşturmaktadır.

1.2.2.1.2. Siyasal Tutum

Tutum kavramına bu kısa girişten sonra siyasal tutumun ne olduğunu nasıl şekillendiği konusuna geçebiliriz. Kışlalı siyasal tutumu belirli bir siyasal konuya ilişkin kanı ve davranışlara kaynaklık eden ve onlar arasındaki anlamlı bir ilişki tesis eden bir olgu olarak tanımlamıştır. Kışlalı kanıyı belirli bir konuyla ilgili düşünceler olarak tarif eder. Kanı, kavramı yukarıda değinilen tutumun bilişsel ögesi ile paralellik arz etmektedir. Davranış gözlemlenebilir fakat kanılar gözlemlenemez. Siyasal tutum kanı ve davranışların bütünüdür. Örneğin otoriter eğilimleri ile öne çıkan bir kimsenin belirli siyasal konulara ilişkin tutumunu önceden kestirebilmek mümkündür.⁸¹

Lawson, siyasal tutumu oy verme davranışı üzerinden tanımlamıştır. Ona göre her birey oy verirken bir takım ön bilgilere sahiptir. Bireyin siyasal davranışının arkasındaki sebep ve amaçların bilinmesi çok büyük bir fark oluşturacaktır. Bizlerin bazı davranışları belirli objelere karşı genel ve çoğu zaman sözle ifade edilmeyen duygular tarafından etkilenmektedir. Bu duygular siyasal tutum olarak adlandırılır. Bunlar bizlerin temelde var olan inançlarımızın, fikirlerimizin, ilgi ve değer yargılarımızın üstüne kurulmuştur. Bir milletvekili adayının siyasal konulara ilişkin görüşlerimizi paylaştığını hissederek o kimseye bir önem addeder ve oyumuzu o aday için kullanırız.⁸² Özellikle farklı din ve mezheplerin yoğun olarak bir arada yaşadığı bir coğrafya üzerinde yapılan çalışmada aynı dinden olanlar ile kurulan ilişkinin niteliğinde belirleyici olan unsurun siyasal olaylara bakış açısı olduğu ortaya çıkmıştır. Daha açık bir ifade ile dini tutumların siyasal yansımaları deneklerin yabancılarla, kendileri gibi olmayanlar ile kurdukları ilişkilerde temel belirleyici olmaktadır.⁸³

⁸¹ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 126–127.

⁸² Kay Lawson, **The Human Polity-A Comparative Introduction to Political Science**, Houghton Mifflin Company, Boston 1993, s. 217–218.

⁸³ Yabrudi ve Diab, a.g.m., s. 170-171.

1.2.2.1.3. Siyasal Tutumların Oluşumu

Freud, insandaki temel tutumların çocukluk yıllarında oluştuğunu ve bunların sonraki dönemlerde fazla değişmediğini öne sürmüştür. Freud'tan etkilenen bazı psikologlar birtakım davranışların temelinde fiziksel yetersizliklerin olduğunu, siyasal yaşamda önem taşıyan saldırganlık, otoriterlik, egemenlik gibi eğilimlerin söz konusu bu güçsüzlükten kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Adarno'nun 1950 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde yaptığı araştırma bu olguyu destekleyen sonuçlara sahiptir. Otoriter kişilik sahibi bireyler siyasal düzene tam olarak uymaktaydılar. Adarno bu kişilerin kendinden emin olmayan, kişilikleri tam olarak oturmamış bir karakter sergiledikleri belirterek, düzenin devam ediyor olmasının bir anlamda bu kişilerin kişiliklerini sürdürebilmeleri anlamına geldiğini ifade etmiştir. Adler Freud'un "libido" kavramının yerine "hükmetme" içgüdüsünü koyarak otoriter, egemen olma, gibi sert siyasal tutumların altında fiziksel eksiklikleri karşılama yolu olarak doğduğunu iddia etmiştir.⁸⁴ Adler'e göre bireylerin yaşamlarında asıl isteklendirme kaynağı aşağılık duygusunun ortaya çıkardığı bunalımlardır. Doğa bir ödünleme yasasına bağlıdır. Adler'e göre kaybedilen ya da güçsüzleşen bir duyumun yerine bir başka duygu güçlendirilerek getirilmektedir.⁸⁵

Hyman'a göre bireyler siyasal tutumlarını, hayatının çok erken bir döneminde ve bir bütün olarak edinirler ve yaşamlarının takip eden dönemlerinde bu tutumlarına sadık kalırlar.⁸⁶ Kışlalı da aynı şekilde temel tutumların çocukluk döneminin ilk yıllarında meydana geldiğini, ilerleyen gelişme dönemlerinde ortaya çıkan siyasal tutumların bu temel tutumların birer uzantısı olduğunu ifade ederek, özellikle çocukların aile içinde başlayan siyasal toplumsallaşma evreleri esnasında karşı karıya kaldıkları ilişkilerin niteliğinin çocuğun siyasal tutumu üzerinde belirleyici olduğuna dikkat çekmiştir. Otorite ilişkilerini ele alacak olursak aile içinde baba otoriteyi tek elde topluyorsa, paylaşmıyorsa, bu ailede yetişen çocuğun demokrasi kültürüne yabancı ve hoşgörüsüz bir tutum sahibi olması, ilerde babanın yerine yine otoriter bir yönetimi ikame etmesi ve çevresi ile ilişkilerini otorite üzerine kurması güçlü bir

⁸⁴ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 127-128., Akif Emiroğlu, **Toplumbilimsel Siyasa**, Ekin Kitabevi, Bursa 2006, s. 383.

⁸⁵ Emiroğlu, a.g.e., s. 383.

⁸⁶ Duverger, a.g.e., s. 150.

olasılık olacaktır.⁸⁷ Duverger'e göre çocukluk döneminde oluşan siyasal tutumların değişmeyeceği savından hareketle, istisnalar dışında, yetişkin bireylerin siyasal davranışlarını değiştirmek mümkün değildir. Duverger, çocukların siyasal sosyalleşme süreçlerinin siyasal tutumları üzerinde partilerin, baskı gruplarının ve hükümetlerin çok büyük kampanyalar yaparak ortaya koydukları propaganda faaliyetlerinden çok daha belirleyici olduğunu, söz konusu propaganda ve tanıtma faaliyetlerinin bireyin siyasal tutumu üzerinde çok kısıtlı bir etkisi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸

1.2.2.1.4. Siyasal Tutumların Fonksiyonları

Birey niçin tutumlar oluşturur ve onları muhafaza eder? İnsanın temel güdüsü hayatta kalmaktır. Bu güdüyü insan organizması için hayati olan diğer değerler ve gerçekten var olan ya da varlığı sezilen ihtiyaçların karşılanması takip eder. Katz, tutumların bireyde dört temel fonksiyonu ifa ettiğini belirtmiştir. Bunlar uyum, kendini koruma, değer aktarımı, bilgi sahibi olmadır. Uyum ve kendini koruma fonksiyonları pratik ihtiyaçları karşılar. Bu fonksiyonlar davranışlarımızı ödüllendirilmek diğer bir ifade ile ayıplanmamak üzere ayarlamamızı sağlar. Değer aktarımı ve bilgi sahibi olma fonksiyonları bireyin kişisel tatmin arayışı gibi daha yüksek bir ihtiyaca hizmet ederler. Kendi görüşlerimizi, değerlerimizi aktarmaktan mutlu olur tatmin sağlarız. Ayrıca dünyayı ve bizim dünyadaki yerimizi anlamaya ihtiyacımız vardır. Tutumlar bizim ihtiyacımız olan ön bilgiyi bize sağlayarak bu fonksiyonu ifa ederler.⁸⁹

Katz'ın tutumların fonksiyonlarını açıkladığı dörtlü modeli bir örnekle açıklamaya çalışalım. Bir yerel seçim ortamında X şahsı gazetelerde, radyolarda, televizyonlarda sürekli siyasal partiler ile ilgili haberler dinlemektedir. Kendi iş çevresinde sosyal hayatında sürekli seçimler konuşulmaktadır. Bireyin böyle bir ortam içinde önceden sahip olduğu siyasal tutumu onu ortama uymaya, kendi görüşlerini ifade etmeye yönlendirecektir. Eğer daha önceden edindiği tecrübeleri içinde siyasal tartışmaların gergin sonuçları olabileceği bilgisine sahipse, tartışma şeklini arkadaş ortamı içinde ona göre ayarlar. İçinde bulunduğu ortam içinde

⁸⁷ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 129-130., Emiroğlu, a.g.e., s. 384.

⁸⁸ Duverger, a.g.e., s. 150.

⁸⁹ Penrod, a.g.e., s. 299.

görüşlerini ifade ederken hem ortama uyum sağlar hem de kendini ifade ederek bireysel tatmin sağlar. Son olarak siyasal tutumlar yapılan fikir beyanı ve alışverişleri sonucu bireyin içinde yaşadığı siyasal toplum içinde olan biteni, anlama fonksiyonunu ifa ederler.

Lawson'a göre birey siyasal tutumuna göre hareket ederken, kararını etkileyen siyasal tutumundan nadiren haberdar olur. Ancak bizlere niçin A partisine ya da B adayına oy verdiğimiz sorulduğu zaman tutumuzu belirleyen asıl fikrimizi gün yüzüne çıkarırız. Örneğin bir seçmen bu soruya parti, piyasa ekonomisini savunduğu ve kendisi için serbest girişim önemli olduğu için A partisine oy verdiğini ifade edebilir ya da diğer bir seçmen din, düşünce ve vicdan hürriyetinin kendisi için çok önemli bir siyasal gösterge olduğunu, bu nedenle ifade hürriyetini savunan, temel hak ve hürriyetlerin alanını genişleten B partisine oy verdiğini ifade edebilir.⁹⁰

Yukarda tutumun öğeleri olarak bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelere değinilmişti. Siyasal tutumların bu üç öğeyi nasıl içerdiğini gösteren daha kapsamlı bir örnek vermek yerinde olacaktır. A şahsı X partisi hakkında tarihsel olarak bilgiye sahiptir ve o partinin ülkenin köklü partilerinden biri olduğunu düşünmektedir (bilişsel öğe). A şahsı, o partinin başkanını karizmatik bulmakta, hal ve tavırlarını beğenmekte, parti icraatlarından mutlu olmaktadır (duygusal öğe). A şahsı seçimlerin öncesinde o partinin mitingine katılmakta, parti başkanını genel merkezde ziyaret etmekte, arkadaş toplantılarında o parti lehine konuşmalar yapmakta ve seçimlerde de oyunu X partisine vermektedir (davranışsal öğe). Bu üç öğe siyasal tutumun şekillenmesinde ve somut bir hal almasında anlamlı bir bütünlük sergilemektedir. Siyasal tutum kavramına, nasıl oluştuğuna ve fonksiyonlarına ilişkin yaptığımız bu kısa girişten sonra siyasal sosyalleşme kavramına geçebiliriz.

1.2.2.2. Siyasal Sosyalleşme

Bireyin siyasal tutumlarının oluşumunda siyasal sosyalleşme süreci en etkili faktördür. Siyasal sosyalleşmenin ortaya çıktığı kurumlar bireyin siyasal tutumunun oluşumunda ihtiyaç duyduğu bilişsel öğeyi ona sağlamakta ayrıca sosyal yaşam

⁹⁰ Lawson, a.g.e., s. 218.

içinde edinilen bilgi ve tecrübeler çok farklı siyasal konularda bireyin birbirinden farklı siyasal tutumlar geliştirebilmesine olanak sağlayacak şekilde, siyasal tutumlarının şekillenerek ve siyasal davranışa dönüşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda din siyasal davranış ilişkisinin sağlıklı bir analizinin yapılabilmesi için bireyin siyasal sosyalleşmesi üzerinde etkili olan kurum ve süreçlere kısaca değinilmesi yerinde olacaktır.

Siyasal olanla, toplumsal olanın birbirinden ayrılması günümüzde oldukça zordur.⁹¹ Toplumlar çok çeşitli sosyal ilişki ağlarından meydana gelirler. Her toplum içinde işbölümü, statü farklılıkları, iktidar ilişkileri, gelenek ve görenekler, ayrıcalıklar ve eşitsizlikler bulunmaktadır. Birey dünyaya geldiğinde içinde bulunduğu toplumda bir takım değer yargılarını, iktidar ilişkilerini ve statüleri hazır olarak bulur. Bütün bunlara ek olarak birey dünyaya gelirken önceden onun için belirlenmiş bir kimlik ile dünyaya gelir.⁹² Bununla birlikte birey içinde bulunduğu toplumun özelliklerini, kültürel öğelerini ve kendi kimliğini oluşturan bileşenleri bilmez. Bütün bunları büyüdükçe ailesinden ve çevresinden öğrenir.⁹³

Bireyin kendi kimlik öğelerinin ve içinde yaşadığı toplumun değer yargılarının etkisi altında toplum içinde var olma ve rol kazanma süreçlerini sosyalleşme olarak tanımlamak mümkündür. Sosyalleşme süreci içinde birey ve toplum birbirini karşılıklı olarak etkiler ve dönüştürür. Bu etkileme ve dönüştürme sürecinin siyasal alanda ortaya çıkmasına ise siyasal sosyalleşme denmektedir.⁹⁴ Bizler öncelikle ailemizi, arkadaşlarımızı ve değer verdiğimiz diğer kimseleri izler, dinler ve onların siyasal tutum ve değer yargılarını taklit ederiz.⁹⁵ Bireyin sosyalleşmesi doğumundan kısa bir süre sonra başlar ve tüm yaşamı boyunca devam

⁹¹ Jean Baudrillard, **Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu**, Çev.: Oğuz Adanır, Doğubatı Yayınları, Ankara 2006, s. 22. Baudrillard "Politikanın Önemi ve Çöküşü" başlığı altında Rönesans döneminden günümüze siyaset kurumun toplum karşısında yaşadığı evrimi eleştirel bir bakış açısı ile ele almıştır. Ona göre toplumsal olan siyasal olandan üstündür.

⁹² Halis Çetin, **İnsan ve Siyaset-Siyasetin Psikolojik Temelleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s. 39

⁹³ Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, s. 47., Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 113., Türker Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 5.

⁹⁴ Çetin, a.g.e., s. 39-40.

⁹⁵ Michael G. Roskin, Robert L. Cord, James A. Medeiros ve Walter S Jones. , **Political Science an Introduction**, Prentice Hall, New Jersey 1991, s. 143.

eder. Turan'a göre bu öğrenme ya da kültür edinme süreci bireyin yaşamı içinde kimi dönemlerde çok hızlı, kimi dönemlerde ise oldukça yavaş olmaktadır.⁹⁶

Beck, siyasal sosyalleşmeyi siyasal düzenin belirlediği veya değiştirmeyi hedeflediği siyasal davranışları etkileyecek yönlendirecek kural ve davranış kalıplarını bireye kavratma ve öğretme süreci olarak tanımlamıştır.⁹⁷ Roskin, siyasal toplumsallaşmayı, siyasal kültüre bir giriş, siyasal kültür ve alt kültürler tarafından kabul edilen siyasal tutumları ve değer yargılarının öğrenildiği bir süreç olarak tanımlamıştır. Bayrağa duyulan sadakat, milli marş söylenirken ayağa kalkmak, başkandan polis memuruna kadar tüm politik figürlerin otoritesi ile ilgili bilgi sahibi olmak siyasal sosyalleşme sürecinin parçalarıdır. Aileler, arkadaşlar, öğretmenler ve televizyon hepsi birer öğreticidir. Örneğin Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolik çocuklar ya da Amerika'nın kenar mahallerinde yaşayan fakir çocukların ulusal bütün içinde onların küçük guruplarının nasıl bir yer işgal ettiğini görmeden, hayatı ve problemlerini tecrit edilmiş komşularından öğrenmeye zorlanırlarsa onların siyasal görüşleri büyük ihtimalle ana kültürden farklı olarak alt kültürler şeklinde oluşacaktır. Roskin'ne göre siyasal sosyalleşme çok fazla bölündüğü takdirde, küçük gurup üyeliği, ulus üyeliğinden daha anlamlı hale gelecek ve siyasal kültür parçalanacaktır. Siyasal sosyalleşme, siyasal tutum ve sosyal kuralların öğrenilmesi kalıcı bir devlet için hayati öneme haizdir.⁹⁸

1.2.2.2.1. Siyasal Sosyalleşmenin Aşamaları

Easton, Hyman'nın yukarıda değindiğimiz, çocuğun siyasal tutumlarını çok erken yaşlarda edindiği tezini temel alarak bir takım alan araştırmaları yapmış ve insanın siyasal sosyalleşmesinin dört evrede ortaya çıktığını savunan dörtlü bir model ortaya koymuştur. Bu modele göre ilk aşamada çocuk siyasal alana duyarlı hale gelir. Easton bu aşamayı siyasallaşma aşaması olarak adlandırmaktadır. İkinci aşamada çocuk siyasal olana ilişkin ilk ilişkilerini birkaç kişi ile kuracaktır. Çocuk bu kişilerin şahsında siyaseti kişiselleştirecektir. Bu aşamaya kişiselleştirme aşaması denmektedir. Üçüncü aşamada çocuk kişiselleştirdiği otoritelerde maruz kaldığı ideal

⁹⁶ Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, s. 47. Kuşaklar arası siyasal tutum farklılıkları için bkz. Ahmet Taner Kışlalı, "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri (Bir Alan Araştırması)", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXXI, no: 1, (1976), s. 118-119.

⁹⁷ Serol Teber, **Politik-Psikoloji Notları**, Ara Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 76.

⁹⁸ Roskin vd., a.g.e., s. 143.

iyi ya da kötülük haline göre ona karşı sevgi ya da nefret geliştirecektir. Bu aşamaya idealleştirme aşaması denmektedir. Son aşamada çocuk, siyasal otorite sahibi kişilerden oluşan bir gruptan daha fazlasını, siyasal sistemi oluşturan tüm toplumu algılamaya başlayacaktır. Bu son aşamayı Easton kurumsallaştırma evresi olarak algılamıştır.⁹⁹

Almond ve Verba, siyasal sosyalleşme ili ilgili olarak ortaya konan çıkarsamaları ele almış ve onları çeşitli yönlerden eleştirmişlerdir.¹⁰⁰

a)İnsan yaşamının erken dönemlerindeki sosyalleşme deneyimi, onun daha sonraki dönemlerde ortaya koyacağı siyasal davranışları etkileyecektir.

b)Bu tecrübeler açıkça siyasal tecrübeler değildir. Fakat bu tecrübelerin, planlanmamış ya da tanımlanmamış örtülü siyasal sonuçları olabilir.

c)Sosyalleşme süreci tek yönlü bir süreçtir. Ailede kazanılan temel tecrübeler siyasetin ikincil yapısı üzerinde etkili olmaktadır. Almanların otoriter tutumlarının altında Alman ailesinin otoriter yapısının yattığını ifade etmiştir.

Almond ve Verba, çocukluk döneminde siyasal içerikli olmayan tecrübelerin ilerleyen yaşlarda, olgunluk çağında dahi siyasal tutum ve davranışlar üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymuştur. Öyle ki yaşamın sonraki devrelerinde kazanılan tecrübelerin siyasal tutumlar üzerinde etkili olduğuna ilişkin deliller de mevcuttur. Çocuğun aile içinde maruz kaldığı siyasal olmayan ilk otorite örnekleri onun siyasal otoriteye ilişkin tutumlarında önemli bir etkiye sahiptir. Almond ve Verba, ailede karşılaşılan otorite kalıplarının yanında okul, iş gibi çeşitli organizasyonlarda karşılaşılan otorite örneklerinin de siyasal otoriteye ilişkin tutumlar üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰¹

1.2.2.2.2. Siyasal Sosyalleşme Süreçleri

Wolfgang W. Weis, siyasal sosyalleşme sürecini birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayırarak ele almıştır.

⁹⁹ Duverger, a.g.e., s. 150-151.

¹⁰⁰ Gabriel A. Almond ve Sidney Verba, **The Civic Culture-Political Attitudes and Democracy in Five Nations**, Sage Publications, California 1989, s. 266.

¹⁰¹ Almond ve Verba, a.g.e., s. 267-268.

Birincil siyasal sosyalleşme sürecinde bireyin temel siyasal kişiliği belirlenir. Bu kişilik erken çocukluk döneminin ilk biçimlenme günlerinden başlamaktadır. Weis'e göre otoriter karakterin ilk ön biçimlenmesi bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte çocukta öğrenilmiş bilişsel yetenekler ve ahlak ile ben kimliği ortaya çıkar. Bu sürecin özünü aile içi eğitim teşkil etmektedir.¹⁰²

İkincil siyasal sosyalleşme sürecinde bireyin temel siyasal kişiliği üzerinden gelişen, yetişkin bireyin kesin siyasal tutumunu belirleyecek ikincil siyasal davranışları oluşmaya başlar. Bu evrede birey siyasal kimliğini kazanır. Bu süreçte grup ve toplum içinde birey siyasal bilgilenme, siyasal katılım, siyasal sorumluluk alma gibi evrelerden geçer. Gencin bu süreçte ben kimliği ile siyasal kimliği özdeşleşir. Bu süreç sonunda birey siyasal davranışlar ortaya koyar.¹⁰³

1.2.2.2.3. Siyasal Sosyalleşme Süreçlerinin Toplumsal İşlevleri

Roskın, siyasal sosyalleşme sürecinin toplum içinde ifa ettiği rolleri ele almıştır. Siyasal sosyalleşme toplum içinde bireyin eğitilmesi ve siyasal sistemin desteklenmesi sağlama işlevlerini görür. Siyasal sistemin baskın değer yargılarının bireye aşılması işlevini görür. Bireyin sistem ile ilişki kurmasını, devletin kendisine nasıl davranması ve kendisinin kanunlara uymak, seçimlerde oy kullanma ve yerel sorunlarla ilgilenmek şeklinde nasıl davranması gerektiği öğrenir. Siyasal sosyalleşme, siyasal sistemin meşru görülmesini, devam ettirilmesini sağlar. Sistem içinde yer alan bireylerin eğitilmesi yolu ile rollerinin öğretilerek kurallara uymaları

¹⁰² Teber, a.g.e., s. 80-89., Otoritenin bireye aktarımında ailenin rolü üzerine çok kültürlü bir analiz için bkz. Robert A.Levine, "The Role of Family in Authority Systems: A Cross-Cultural Application of Stimulus-Generalization Theory", **Behavioral Science**, 5: 4, (1960: Oct.), s. 291-296., Aşkın, din ve onun kurumsal yapısının bireyin sosyalleşmesi üzerindeki etkilerinin ilk başlangıç yeri olarak aileye işaret eder. Ona göre bireyin sosyalleşmesi üzerindeki etkili olan din kurumu kişinin hukuk, siyaset, sanat ve ekonomi gibi sosyal ve siyasal yaşamını ilgilendiren birçok farklı alanda bireyi şekillendirmekte, etkilemektedir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Muhittin Aşkın, "Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007,10(2), s. 217.

¹⁰³ Teber, a.g.e., s. 80-89., Ayrıca siyasal toplumsallaşmada etkili olan birincil ve ikincil guruplar için bkz. Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, s. 114. Bireyin özellikle gençlerin siyasal olaylardaki değişimlerden ne ölçüde etkilendikleri, bu anlamda siyasal bilgilerinde ne yönde bir değişiklik olduğunu konu alan bir çalışma Furnham ve Gunter tarafından yapılmıştır. Çalışmada ergenlerin siyasal bilgi düzeyleri üzerinde etkili olan medya kullanımı, yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenler ile politik ilgi gibi bileşenlerden hangisinin ne düzeyde etkili olduğu araştırılmıştır. Furnham ve Gunter siyasal bilgi düzeyi üzerinde siyasal ilginin birincil derecede etkili olduğunu, medya takibi, yaş cinsiyet gibi değişkenlerin ise ikinci derecede etkili olduğunu tesbit etmişlerdir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Adrian Furnham ve Barrie Gunter, "Political Knowledge and Awareness in Adolescents", **Journal of Adolescents**, 6: 4, (1983: Dec), s. 373,383.

sağlanır. Siyasal sosyalleşme ayrıca bireyin yasal otoritenin kim tarafından kullanılacağını ve buna razı olmayı bireye öğretir. Roskin bu durumu bir annenin çocuğuna onu okula getirdiği ilk gün “öğretmen ne derse yap” ifadesi ile anlatır.¹⁰⁴

Lawson, değerlerin kabul ettirilmesi sürecini sosyalleşme olarak tanımlayarak, Dawson ve Prewitt'in, her vatandaşın siyasal dünya görüşünü edinme süreci olarak ifade ettiği siyasal sosyalleşme tanımını temel almıştır.¹⁰⁵ Magstadt ve Schotten, sosyalleşmeyi kabul edilebilir bir sosyal tavır ile düşünme ve davranma durumuna gelme süreci olarak tanımlamışlardır. Bu noktadan hareketle onlar siyasal sosyalleşmeyi vatandaşların değer yargılarını, tutumlarını, inanç ve fikirlerini, siyasal sistemle ile ilişki kurmalarını sağlayacak şekilde geliştirmeleri süreci olarak tanımlamışlardır. Magstadt ve Schotten siyasal sosyalleşmeyi aileden başlatırlar. Aile bireye ilk ve öncelikli bireysel değer yargılarını kazandırır. Ayrıca sosyal sınıf ve azınlık olma hali, cinsiyet, aile içinde çocuğun sosyalleşmesi üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Aileden sonra okul da siyasal sosyalleşme üzerinde etkili bir kurumdur. Özellikle resmi eğitim kurumlarında bireyin ahlaki değerleri tamamı ile oluşmadan birey eğitim yolu ile etkilenmeye çalışılır. Tüm ülkeler okulu siyasal sosyalleşme aracı olarak kullanırlar. Yukarda da değinildiği üzere bireyde bayrak kavramı, ulusal tarih, ulusal kahramanlar, vatanseverlik gibi duygular okulda çocuğa kazandırılmaya çalışılır. Arkadaş gurupları, büyük medya, kanunlar ve din kurumu bireyin siyasal sosyalleşmesi üzerinde etkilidir.¹⁰⁶

Siyasal sosyalleşme ve siyasal tutumlar ile ilgili ülkemizde yapılmış oldukça fazla araştırma vardır. Bu araştırmalardan birkaçına yer vermek konunun daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Abadan, 1965 yılında Türk gençliğinin değer yargıları ve siyasal davranışları üzerine kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Çalışmada

¹⁰⁴ Roskin vd., s. 143-144.

¹⁰⁵ Lawson, a.g.e., s. 159.

¹⁰⁶ Magstadt ve Schotten, a.g.e., s. 252-265., Siyasal sosyalleşmede etkili olan kurumlar ve gruplar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz Roskin vd., a.g.e., s. 144-149.; Lawson, a.g.e., s. 160-168.; Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, s. 55-61.; Süleyman Ruhi Aydemir, “Toplumsal Kültürün Oluşmasında Siyasal Toplumsallaşmanın Rolü ve Siyasal Katılma Kavramı”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Mayıs 2001 Cilt: 6, Sayı: 5, s. 11-12., Çetin siyasal sosyalleşme araçlarını toplumsal (birincil) ve siyasal (ikincil) ilişkiler üzerinden tanımlamıştır. Çetin birincil ilişkiler içinde aileyi, arkadaş gurubu ve çevreyi sayar. İkincil siyasal ilişkiler içinde siyasal kültür, siyasal kültürü oluşturan sembol, simge ve ritüeller, ideoloji ve eğitim siyasal sosyalleşmenin araçları olarak sayılmıştır. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Çetin, a.g.e., s. 71-119.

1959 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1847 lise öğrencisi üzerinde uygulanan alan araştırması ve üniversite öğrencilerine ilişkin bulgular ele alınmıştır.¹⁰⁷ Abadan, çalışmasında Türkiye’de o gün için güçlü sosyal sınıfların olmayışı ve toplum içinde eğitim seviyesinin düşük olması nedeni ile üniversite öğrencileri toplum için özel bir yere sahip olduklarını ve yönetici elit içine girme şanslarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye’de üniversite öğrencileri kendilerini laik düzenin ve devletin koruyucusu olarak görmektedirler. Türkiye’de endüstrileşmenin tam olarak hayata geçirilmemiş olmasından ötürü teknik işgücüne duyulan ihtiyacın az olması sonucu öğrencilerin büyük bir kısmı sosyal bölümlerde eğitim almaktadır. Avrupa ülkelerinden farklı olarak siyasete katılma Türkiye’deki üniversite gençliği siyasal katılma fiilini kendi tekellerinde saymaktadır.¹⁰⁸ Bu araştırmanın sonucundan hareketle alınan eğitimin niteliğinin siyasal sosyalleşmenin niteliği üzerinde etkili olduğunu, sosyal bilimlerde eğitim alan öğrencilerin siyasal sosyalleşme süreçlerinin siyasal etkinlik üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca toplumsal şartların bireyin siyasal sosyalleşmesi üzerinde eğitim kadar etkili olduğunu, dönemsel siyasal konjonktürü ve ekonomik şartlarının bireylerin toplum içindeki rollerinin belirlenmesinde belirleyici olduğunu ifade etmek mümkündür. Din siyasal davranış ilişkisi açısından konuyu başka bir örnekle açıklamak mümkündür. Türkiye’de 90’lı yılların sonunda üniversitelerde yaşanan temel hak ve özgürlüklere ilişkin problemler, ekonomik krizler ve terör problemi vb. öğrencilerin siyasal sosyalleşmesi üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Bu problemler içerisinde temel hak ve özgürlükler noktasında, inanç ve ifade hürriyetine yönelik düzenlemelerden mağdur olduğunu düşünen kesim böyle bir ortamda sosyalleşerek, siyasal tutumlarının merkezine temel hak ve özgürlükler konusunu oturtmuşlardır. Yine terörden mağdur olan kesim ise siyasal tutumlarını normalleşmiş, şiddetin olmadığı bir ortam özlemi üzerinden oluşturmaktadır.

¹⁰⁷ Nermin Abadan, “Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasi Davranışı”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XX, no: 1 (1965).

¹⁰⁸ Abadan, “Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasi Davranışı”, s. 220., Ailenin siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisine ilişkin bir alan araştırması için bkz. Tülay Özürman, Şenay Üçdoğruk, “Siyaset Dersi Alan Öğrencilerin Siyasal Davranış Değişimine İlişkin Araştırma-Üniversite Eğitiminin Siyasallaşmaya Etkisi”, **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: I, 1994, s. 167-180.

Ozankaya, 426 kişilik bir örneklem üzerinde çalışarak üniversite öğrencilerinin siyasal tutumlarını incelemiştir. Araştırma 1966 yılında Ankara Üniversitesi'nin 10 fakültesinden 317 öğrenci ve çeşitli öğrenci kuruluşlarının başkan ve yönetim kurulu üyesi 109 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁹ Ozankaya'nın elde ettiği verilere göre üniversite öğrencileri siyasal süreçleri çok yakından takip etmektedirler. Öğrenciler basını yakından takip ederek gündeme ilişkin siyasal sorunları kendi aralarında aktif bir biçimde tartışmaktadırlar. Ayrıca öğrenciler siyasetçilerin katıldığı açık oturum, toplantıları izlemekte ve öğrenci miting ve gösterilerine katılmaktadırlar. Benzer durum öğrenci derneklerinde yönetsel görev alan öğrenciler içinde geçerlidir. Bununla birlikte derneklerde görev alan öğrencilerin siyasal tutumları daha belirgin ve siyasal katılım düzeyleri daha yüksektir. Bu öğrenciler daha çok okuma, daha çok düşünme, daha çok tercih yapma gibi kanat önderlerine has özelliklere sahiptirler. Öğrencilerin geneli için siyasal sorunlara ilişkin konularda görüşlerini ifade etmede en çok tercih edilen yol, gösteriler ve mitinglerdir. Son olarak öğrencilerin çoğunlukla eşit oy ilkesine karşı oldukları gözlenmiştir. Bu eğilim sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe daha da belirginleşmektedir. Bunun yanında öğrencilerin çok partili siyasal düzenden yana oldukları, düşünce özgürlüğü ve yargı bağımsızlığını savundukları görülmüştür.¹¹⁰

Alkan, bireyin siyasal tutumlarının çocuk yaşlarda şekillenmesi ve bu süreçte eğitim kurumlarının etkisi üzerine yaptığı bir çalışmada ilkökul müfredatında okutulan yurttaşlık bilgisi kitaplarının içeriklerini incelemiştir. Bu inceleme esnasında özellikle, rejimin kendisini nasıl meşrulaştırdığı, tek partili rejimden çok partili rejime geçilmesi ile ortaya ne tür değişiklikler çıktığı, devletin kurumlaşma eğiliminin kitaplara nasıl yansdığı ve bireyin siyasal sosyalleşme süreçlerinde eğitim kurumlarının rolü gibi konular incelenmiştir.¹¹¹ Yukarda da değinildiği üzere bireyin

¹⁰⁹ Özer Ozankaya, **Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966, s. 16, Alkan okulu siyasal sosyalleşme üzerinde etkili olan gruplardan ikincil gruplar içinde saymıştır. Okulun siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisine yönelik kapsamlı açıklama için bkz. Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma**, s. 84–111.

¹¹⁰ Ozankaya, **Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri**, s. 189–191. Üniversite öğrencilerinde anomî ve yabancılaşma üzerine yapılan kapsamlı bir çalışma için bkz. Vehbi Bayhan, **Üniversite Gençliğinde Anomî ve Yabancılaşma**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

¹¹¹ Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma**, s. 197-198., Bkz. Türker Alkan, "Demokrasinin Denetim Mekanizması ve Siyasal Toplumsallaşma", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXXIII, no: 1 (1978). Okul ve davranış değişikliği ilişkisi ile ilgili bir çalışma için bkz. Fatma Varış, "Eğitim

siyasal sosyalleşmesi üzerinde aileden sonra en etkili olan kurum eğitim kurumlarıdır. Özellikle temel hak ve hürriyetler, meşruiyet, demokrasi, vatandaşlık, hukukun üstünlüğü, kamuoyu gibi kavramların oluşmasında eğitim kurumları önemli bir role sahiptir.

Çocuğun siyasal toplumsallaşmasında ailenin rolü ile ilgili olarak, Kalaycıoğlu ve Sarıbay, ilkokul çocuklarını parti tutmaları üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek üzere 1987 yılında Bursa’da 800 beşinci sınıf öğrencisi üzerinde bir araştırma yapmışlardır.¹¹² Aştırmada deneklerden babalarının tuttuğu partiyi bilenlerin bilmeyenlere nazaran iki kat daha fazla parti tutma duygusuna sahip oldukları gözlemlenmiştir. Deneklerden %27,4’ü babaları ile aynı partiyi tuttıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte bir partiyi tutanların %62,3’ü babaları ile aynı partiyi tutmaktadırlar. Araştırmacılar babanın bir siyasal parti tutması ve çocuğun bu durumun bilincinde olmasının, 11–12 yaşlarına geldiğinde çocuğun siyasal bir partiye yönelmesinde belirleyici bir temel etken olduğuna işaret etmişlerdir. Deneklerden arkadaşlarının tuttuğu partiyi bilmeyenlerin %68,8’i de bir parti tutmamaktadır. Arkadaşının parti tuttuğunu bilen deneklerin tümü bir parti tutmaktadır. Sonuç olarak Kalaycıoğlu ve Sarıbay, beşinci sınıf öğrencilerinin parti tutmalarında öncelikli olarak babanın bir parti tuttuğuna dair algının varlığının etkili olduğu, arkadaş gruplarının ise deneklerin parti tutmalarında ikincil derecede öneme haiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹¹³ Çocuk aile içinde sadece ebeveynlerinin siyasal görüşlerinden değil, dini tutum ve hassasiyetlerinden de etkilenir. Sosyalleşme süreci bireyin yaşamını ilgilendiren konuların tümünde birlikte yaşanır. Eğitim, siyaset, dini yaşam vb. olarak sayabileceğimiz bu sosyalleşme alanları birbiri ile yakından ilişkilidir. Sosyalleşme süreçleri içinde çocuk anne ve babasının dine bakışından, siyasal konulara yaklaşımından, ekonomiyi değerlendiriş şeklinden, insanlar ile ne tür ilişkiler kurduğundan etkilenir. Bu etkilenme süreçleri birbiri ile iç içe geçmiş birbiri ile ilişkili süreçlerdir. Örneğin dindar bir ailede yetişen bir çocuk evde ibadet eden, siyasal tercihlerini muhafazakâr sağ bir partiden yana kullanan,

Yoluyla Davranış Değiştirme”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1–2, 1984, s. 211–221.

¹¹²Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (der), **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul 2007, s. 503.

¹¹³ Kalaycıoğlu ve Sarıbay, a.g.e., s. 507-510.

dini söylemleri ile öne çıkan bir gazete okuyan, ekonomiye yine dini algı ve tercihleri doğrultusunda yaklaşan bir rol model ya da modellerini karşısında görecek ve siyasal sosyalleşmesini bu rol modeller şekillendirecektir. Konuya ilişkin yapılmış çalışmaları yukarıda değinildiği üzere çeşitlendirmek mümkündür. Siyasal sosyalleşme din ilişkisi kısaca ele alındıktan sonra siyasal katılım olgusu ele alınacaktır.

1.2.2.3. Siyasal Sosyalleşme ve Din

Konumuz ile ilgili olması açısından dinin siyasal sosyalleşme üzerinde etkisine kısaca değinmekte fayda vardır. Bu konu dinin toplum ile etkileşimi ve din siyaset ilişkilerinin ele alınacağı bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Fichter'e göre toplum genel bir sosyalizasyon aracıdır. Ona göre toplum içinde birbiri ile temas eden her kişi bireyin sosyalleşmesine neden olan birer ajandır. Toplum ile birey arasında birçok küçük guruplar vardır. Yeni doğan bir bebek için bu gurubu aile teşkil eder. Birey büyüyüp geliştikçe etrafındaki sosyalizasyon araçlarının sayısı ve çeşidi artar. Dini kurumlar, okul, komşuluk bunlardan bazılarıdır.¹¹⁴ Ayrıca siyasal sosyalleşme sürecinde eğitim, yaşanan yer, meslek, gelir düzeyi, iş ve arkadaş çevresi, toplumsal sınıf ve statü gibi toplumsal etkenler ile yaşanmış deneyimler etkili olmaktadır. Bunlara aile aracılığıyla edinilen dinsel inançları eklemek mümkündür.¹¹⁵ Aile toplumun temel yapı taşı oluşturmaktadır. Ailenin toplum içinde ekonomik, politik, dinsel, psikolojik ve biyolojik işlevleri vardır. Bu kapsam içinde dini sosyalleşme ailenin temel işlevlerinden birisidir. Kehrer, vaftiz, evlenme ve ölüm-defin gibi tüm işlemlerde dini öğelerin yer aldığını, biyolojik doğumdan sonra toplumsal doğumun gerçekleştiği yerin aile olduğunu ileri sürmektedir.¹¹⁶

¹¹⁴ Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir**, Çev.: Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara 2002, s. 30-31.

¹¹⁵ Emiroğlu, a.g.e., s. 383. Üniversite eğitimi alan kadınların dini eğilimlerine ilişkin kapsamlı bir çalışma için bkz. Edward W.C. McAllister, "Religious Attitudes Among Women College Students", **Adolescence**, 16: 63 (1981-Fall), s. 587-604. Dinin sosyalleşme süreçleri içinde etkisine yönelik kapsamlı bilgi için bkz. Davut Dursun, **Yönetim ve Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s. 42.

¹¹⁶ Sevinç Güçlü, "Din Kurumu", **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Ed: Sevinç Güçlü, Birey Yayınları, İstanbul 2005, s. 260-261. Dinin aile kurumu üzerindeki etkisi için ayrıca bkz. Mustafa Aydın, **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi yayınları, Ankara 2000, s. 134-135.

Devlet gibi din kurumu da kendini ahlaki otoritenin gerçek kaynağı olarak tanıtabilir. Bu durum dini önemli bir sosyalleşme süreci haline getirerek genç bir bireyin siyasal düşüncelerini etkileyen bir pozisyona getirir. Siyasetçiler geniş siyasal düzen ile aile arasında dinin rolünü katı bir biçimde şekillendirme çabasına girerler. Dinlerde statünün korunması öngörülür. Kimi zaman Nazi Almanya'sında olduğu gibi din ve siyaset çatışır. Nazi iktidarı sırasında Almanya'da devlet Luteryen ve Katolik Kiliselerini dışlayan tepkisel politikalar takip etmiştir. Benzer şekilde Sovyet Rusya'da devlet Ortodoks Kilisesinin faaliyetlerine sınırlandırılmış ve düzenlenmiş bir şekilde devlet kontrolü altında devam etmesine izin vermiştir. Dinsel ve siyasal doktrinler arasında çatışma olan ülkelerde siyasal sosyalleşme sekteye uğramaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise din ve siyaset kurumu arasındaki ilişki Anayasa ile düzenlenmiştir. Anayasa devletin doğrudan dini desteklemesini ya da bir bireyin dini yaşamının engellemesini yasaklamıştır.¹¹⁷ Dinin, siyasete ilişkin tutumların şekillenmesi üzerinde etkin bir rolünün olduğu fakat bu rolün fazlaca ön plana çıkmadığına ilişkin tespitler vardır.¹¹⁸ Amerika Birleşik Devletleri'nde dinsel doktrinlerden kaynaklanan bir takım siyasal farklılıklar vardır. Örneğin "Quaker"¹¹⁹ ve "Mennonite" ler pasifist ve barışçı olmaya yönlendirilirler. Katolikler kürtaja karşı olmaları ile Museviler İsrail'i desteklemeleri ile öne çıkarlar. Benzer şekilde siyah Protestan kiliseleri üyeleri diğer Protestanlardan ve Evanjelik Protestan kilisesinden daha özgürlükçü bir siyaset izlerler. Siyasal muhafazakârlık ve liberalizm açısından Protestanlar, Katoliklerden ve Musevilerden çok daha tutuculardır. Bu nedenle Amerika'da tarihsel olarak Katolikler ve Museviler Demokrat parti ile özdeşleştirilirken, Protestanlar Cumhuriyetçi parti ile özdeşleşmiştir.¹²⁰ Bunun temel

¹¹⁷ Magstadt ve Schotten, a.g.e., s. 256-257.

¹¹⁸ Ted G. Jelen ve Clyde Wilcox, "Context and Consience: The Catholic Church as a Agent of Political Socialization in Western Europe", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1998, 37(1), s. 28-29.

¹¹⁹ Ouakerler önceleri İngiltere'de var olan ve daha sonra Amerika'ya göç eden ve orada yaygınlaşan bir Protestan mezhebidir. Kapsamlı bilgi için bkz. Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu**, Alter Yayınları, Ankara 2010, s. 27.

¹²⁰ Magstadt ve Schotten, a.g.e., s. 258. Daha kapsamlı bilgi için bkz. A. Diana Forster, "Religion, Voting Behaviour and Electoral Context in Contemporary U.S. Presidential Elections", **2008 Annual Meeting of the Southern Political Science Association**, New Orleans L.A., January 10-12 2008, s. 1-18.; James L. Guth, "Religion and Roll Calls: Religious Influences On the U.S. House of Representatives 1997-2002", **Annual Meeting of the American Political Science Association**, Chicago, August 30-September 2, 2007.; Stephen D. Johnson, "What Relates to Vote for Three Religious Categories", **Sociology of Religion**, 1994, 55: 3, s. 263-275.; Corwin Smidt,

sebebi Cumhuriyetçi Parti'nin siyasal açıdan oldukça tutucu olmasıdır. Özellikle Protestanların Evanjelik kolu bu tutuculuk ile örtüşerek Cumhuriyetçi Partiyi desteklemektedir. Katoliklerin siyasal tercihlerinin belirlenmesinde ise özellikle kürtaj olayına partilerin bakış açısı etkili olmaktadır. Zira Katolikler kürtaja karşıdır.¹²¹ Bununla birlikte Amerikan toplumu içinde görülen bu dinsel çeşitlilik toplumsal olarak kabul edilen bir olgu olup, dinin sosyal etkileri karşılıklı mutabakata dayalı ve evrenseldir. Bu anlamda Hıristiyan ahlakının evrensel kabulü Amerikalıların ahlaki alternatiflerine sıkı bir sınırlama getirmektedir.¹²²

Özcan, siyasal katılım ve seçmen tercihinin ilişkili siyasal tutumlar üzerinde sabit olarak etkili olan faktörlerden söz edilemeyeceğini seçmen tercihinin seçimden seçime değişebildiğini ayrıca gelişmiş ülkelerde ortaya konan bir takım faktörlerin gelişmekte olan ve kendine özgü birçok değişik bileşeni olan ülkelerde geçerli olamayabileceğini ifade etmiştir. Özcan, 1987 ve 1991 genel seçimleri ile 1989 yerel seçim sonuçlarını incelemiş ve bireylerin siyasal tercihlerini yakın çevrelerinde ortaya çıkan ilk siyasal sosyalleşmeleri sonucu ortaya çıkan siyasal davranışlarının belirlediği ve bu sosyalleşme sürecinde dinin önemli bir rol oynadığı kanaatine ulaşmıştır.¹²³ Şimdilik genel nitelikteki bu bilgiler ile yetinilip din siyasal davranış ilişkisi çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha kapsamlı olarak ele alınacaktır.

James M. Penning, "Religious Commitment, Political Conservatism and Political and Social Tolerance in the United States: A Longitudinal Analysis", **Sociological Analysis**, 1982, 43: 3, s. 231-246.

¹²¹ Kürtaj ile ilgili Amerika'da yapılan bir çalışmada dini kimlik, parti, yaş, ve kırsal-şehirselle seçmeni olmak gibi değişkenlerin kürtacı serbestleştiren yasa tasarısına yönelik tutumlar üzerindeki etkisini ele alan çalışmada dindarlığın daha belirleyici olduğu görülmüştür. Çalışma için, dini sebeplerden dolayı kürtaja karşı çıkan en geniş Katolik ve Mormon gruplarının olduğu eyalet seçilmiştir. Sonuçlar göstermektedir ki; dindarlık kürtaj reformu hususunda diğer değişkenlere göre daha yüksek bir koralesyona sahiptir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Richardson T. James, Sandie Wigthmean Fox, "Religion and Voting on Abortion Reform: A Follow up Study", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1975, 14, s. 159.

¹²² Jelen ve Wilcox, "Context and Consience: The Catholic Church as a Agent of Political Socialization in Western Europe", s. 28-29.

¹²³ Yusuf Ziya Özcan, "Determinants of Political Behavior In İstanbul, Turkey", **Party Politics**, 6(4), 2000, s. 505-514.'den alıntılan: Hülür ve Kalender, a.g.e., s. 224-225. Yetişkin bireylerin dini sosyalleşmeleri üzerine yapılan bir araştırmada, çocukların dini program ve çalışmalarda görev almalarının yetişkinlerin kimlik ve dini alt kültür hissini oluşmasında önemli etkilerinin olduğu, çocukların dini kimliklerin, kültürün ve sosyal sınıf bilincinin aktarılması ve devamlılığında çok önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sally G Gallagher, "Children as Religious Resources: The Role of Children in the Social Re-Formation of Class, Culture and Religious Identity", **Journal of Scientific Study of Religion**, 2007, 46(2), s. 181.

1.2.2.4. Siyasal Katılım ve Türleri

Din siyasal davranış ilişkisinin somut bir şekilde incelenebilmesi, bireylerin siyasal yaşama ilişkin bir takım siyasal davranışlar ortaya koymaları ile olacaktır. Bireyin siyasal sosyalleşme süreçleri sonucunda edindiği siyasal tutumların günlük yaşamda bir tezahürü olan siyasal davranışlar kendini farklı düzeylerde sergilenen siyasal katılım faaliyetleri ile gösterirler. Bu nedenle dini bilgi, pratik ve tecrübelerin tutumlara yansımaları sonucu bireyin ortaya koyduğu siyasal davranışların doğru analizinin yapılabilmesi için, bu davranışların nasıl, ne şekillerde ve hangi düzeylerde ortaya çıktığının ele alınması yerinde olacaktır.

Almond ve Verba'ya göre demokratik bir sistemin tanımlanmasında vatandaşların siyasal sisteme uyum sağlamaları, diğer bir ifade ile siyasal beceri ve siyasal katılımları en belirleyici unsurlardır. Günümüzde devletler vatandaşlarının siyasal beceri ve katılımlarını artırmaya odaklandıkları oranda başarılı olacaklardır. Başarılı ve devamlı olmayı hedefleyen hükümetler öncelikle vatandaşlarının siyasal taleplerini tatmin etmelidirler. Siyasal katılım siyasal sistemin etkinliğini ve meşruluğunu etkileyen bir olgudur.¹²⁴ Bu anlamı ile bireylerin meşru siyasal taleplerinin siyasal sistemde kabul görmesi sistemin meşruiyeti açısından da önemlidir. Bu bağlamda siyasal sistemler söz konusu taleplerin aktarımını sağlayacak siyasal katılım yollarını açık tutmalıdırlar.

1.2.2.4.1. Siyasal Katılım Kavramı

Siyasal katılma kavramı farklı bakış açıları ile siyaset biliminin konusu içine girmektedir. Öncelikle toplum içinde katılım olgusunun ne derecede ortaya çıktığı, siyasal katılımın sebep ve sonuçlarının ne olduğu, siyasal katılım düzeyi ile demokrasinin yerleşmesi arasında ne tür bir ilişki olduğu konuları siyaset bilimini yakından ilgilendiren konulardır.¹²⁵ Siyasal katılma birden farklı anlamlarda

¹²⁴ Almond ve Verba, a.g.e., s. 186-187. Ayrıca seçimler yolu ile vatandaşlar hükümetlerin kararlarını kontrol ve etkileme fırsatı yakalarlar, yürütme organının oluşumunu etkilerler. Seçimler, hükümetlerin meşruluğunu ve devamlılığını, vatandaşların rejime bağlılığını sağlar. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Yüksel Gülmen, **Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü 1960-1970**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1979, s. 14-19.

¹²⁵ Ergun Özbudun, **Social Change and Political Participation in Turkey**, Princeton University Press, Princeton New Jersey 1976, s. 3.; Kapani, a.g.e., s. 130. Siyasal katılım toplum içinde iktisadi ve sosyal gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ve ticaretin gelişmesi ile kendi kendine yeten ekonomi modelinden dışa açık ekonomi modeline geçilmiştir. Şehirleşme-

kullanılabilen, bunun sonucunda anlam kaybına uğrayabilen bir deyimdir. Siyasal katılım kavramı siyasal sistemin farklı düzeylerinde bulunan kişilerin ortaya koydukları siyasal faaliyetleri anlatmak için kullanılmaktadır. Örneklendirmek gerekirse bir vatandaş oy kullanarak siyasal katılma eyleminde bulunurken bir başbakan ulusal siyaseti belirleyen kararların alınmasında yer alarak siyasal katılma eylemini ortaya koymaktadır.¹²⁶

Siyasal katılım olgusunu devletin etki alanı içinde ve devlet dışında iktidar ilişkilerini kapsayacak şekilde, sadece davranış bağlamında değil davranışa yol açan siyasal ilgi, siyasal etkinlik-yetkinlik duygusu gibi tutum ve eğilimleri ve son olarak hukuk dışı ve irade dışı eylemleri de siyasal katılma kavramı içine alan tanımlama çabaları mevcuttur.¹²⁷ Kalaycıoğlu ise siyasal katılmayı siyasal bir eylem olarak tasvir eder. Ona göre bireylerin siyaset içinde rol alma istekleri, eğilimleri ve tutumları siyasal katılmanın kapsamı dışındadır. Bunlar siyasal katılmanın arksındaki itici güçler olarak ele alınabilir.¹²⁸ Kapani'ye göre siyasal katılım kavramı vatandaşların siyasal sistem karşısındaki tutum ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Siyasal katılmayı sadece seçimlerde oy kullanmak olarak tahlil etmek eksik bir bakış açısı olacaktır. Siyasal katılma olgusu siyasete duyulan basit bir ilgiden, yoğun ve kapsamlı bir eyleme kadar uzanan geniş bir yelpazede yer alan tutum ve davranışları içinde bulundurur.¹²⁹ Kalaycıoğlu'na göre siyasal katılma birey ile toplum içindeki hâkim otorite arasında bir bağ ifade eder. Bu bağ ya da ilişkide

haberleşme ve iletişim artmıştır. Farklılaşma ortaya çıkmış ve insanlar siyasal sistemi denetleme etkileme faaliyetlerine başlamışlardır. Devletin işlevlerinin artması ve toplum yaşamı üzerindeki belirleyiciliğin gelişmesi ile bireylerin siyasal sisteme yönelik ilgi ve talepler de artmış ve siyasal katılma olgusu ortaya çıkmıştır. Daha kapsamlı bilgi için bkz, Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, s. 67-68.

¹²⁶ Norman H. Nie, Sidney Verba, **Siyasal Katılma-Kamuooyu ve Oy Verme Davranışı**, Çev.: İler Turan, Tuncer Karamustafaoğlu, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara 1989, s. 1., Siyasal konulara herkesin aynı derecede ilgisini çekmemektedir. Tüm mesaisini siyasete harcayan ve siyasetle hiç ilgilenmeyen insanlar toplum içinde birlikte yaşamaktadırlar. Bkz. Deniz Baykal, **Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s. 32.

¹²⁷ Özbudun, **Social Change and Political Participation in Turkey**, s. 4. Her siyasal katılım faaliyeti barışçıl ve yasal olmayabilir. Lawson sivil itaatsizliği de siyasal katılım faaliyetleri içinde ele almıştır. Bkz. Lawson, a.g.e., s. 227.

¹²⁸ Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılım**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 10.

¹²⁹ Kapani, a.g.e., s. 131. Oy verme davranışı ile ilgili olarak bkz. Roskin vd. 1991, a.g.e., s. 234-253.

birey siyasal otoritenin oluşumunu ve karar alma süreçlerini etkiler.¹³⁰ Din siyasal davranış ilişkisi açısından konuyu ele alacak olursak; bireyler siyasal iktidarın ve onun otoritesinin kendi bireysel özgürlük alanlarına çok müdahale etmesini istemezler. Bu anlamda istenmeyen bir müdahale olduğunda, bireyler alternatif arayışına girerek, kendileri gibi düşünenler ile bir araya gelmek sureti ile sistem içinde var olmanın ve karar alma mekanizmalarını etkileme yollarını ararlar. Bu etkileme yollarını genel olarak siyasal katılım süreçleri olarak adlandırmak mümkündür.

Nie ve Verba'ya göre siyasal katılma vatandaşların hükümette yer alan siyasetçilerin seçimi ve onların faaliyetlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemeye yönelik giriştikleri yasal eylemlerdir.¹³¹ Verba ve Nie diğer bir çalışmalarında siyasal katılmayı devlet görevlilerini ve onların fiillerini etkilemek üzere yapılan birey ve gurup faaliyetleri olarak tanımlamışlardır.¹³² Onlar siyasal katılma kavramını dar kapsamlı olarak ele almışlardır. Onlara göre siyasal katılma eylemi toplumdaki zenginliklerin otorite kullanılarak dağıtılması süreçlerini etkileme çabalarını kapsamaktadır. Nie ve Verba sadece oy kullanma davranışı ya da seçimlere katılma ile siyasal katılmanın sınırlanamayacağını, oy kullanma dışında bireylerin kendilerini ilgilendiren kararlara karşı tepki ve taleplerini göstermeleri de siyasal katılma kapsamında ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Nie ve Verba'nın siyasal katılım tanımları geniş kapsamlıdır. Onlar aynı zamanda siyasal katılmayı sadece özel kişiler açısından ele almışlardır. Geçit törenleri, hükümetlerin örgütlediği gençlik guruplarında yer almak gibi törensel ve desteklemeci katılma eylemlerini, katılmacı eylemler dışında kalan siyasal etkinlik, vatandaşlık görevi gibi tutum-algıları ve hükümet dışında kalan aile, okul, dernek gibi oluşumlar içinde yer alan katılma eylemlerini siyasal katılma kavramının dışında tutmak sureti ile de dar bir bakış açısı ile kavramı ele almışlardır.¹³³

¹³⁰ Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılım**, s. 10

¹³¹ Nie ve Verba, a.g.e., s. 1.

¹³² Harrigan, a.g.e., s. 97., Tanımın orijinal metni için bkz. Sidney Verba, Norman Nie, **Participation in America**, Herper&Row, New York 1972, s. 2.

¹³³ Nie ve Verba, a.g.e., s. 1-16.

1.2.2.4.2. Siyasal Katılım Düzeyini Etkileyen Faktörler

Siyasal katılma öncelikle siyasal bir davranıştır. Bu yönü ile yukarda değinilen siyasal tutumlar bireyin siyasal davranışını ve dolayısıyla siyasal tutumlarını şekillendirecektir.¹³⁴ Vatandaşların içinde yetiştikleri siyasal kültürün niteliği, toplumsal ilişki ağlarının nasıl kurulduğu gibi değişkenler siyasal katılımın şekil ve derecesi üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu açıdan toplumların siyasal katılma şekil ve derecelerinde farklılıklar görülebilir.¹³⁵

Burkhart vd., siyasal katılma olgusunda sistemin vatandaşına tanıdığı serbestlik düzeyinin siyasal katılımın derecesi üzerinde belirleyici olacağını ifade etmişlerdir.¹³⁶ Harrigan, siyasal katılmanın düşük olduğu toplumsal kesimlerde öne çıkan en belirgin özellikler olarak düşük gelirli olma ve eğitim eksikliğine vurgu yapmıştır. Harrigan'a göre düşük gelir gurubunda olan kesimler devlet yardımına en fazla ihtiyaç duyan gruba teşkil etmelerine rağmen, en düşük siyasal katılım düzeyini sergilemektedirler. Devlettten maddi çıkar sağlamanın yegâne yollarından birisi olan siyasal katılımın fakir bireylerde düşük olmasını Harrigan bir paradoks olarak tanımlamıştır. Ona göre siyasal katılımın düşük olmasının, psikolojik engeller, siyasal engeller, kitleleri harekete geçirecek organizasyon eksikliği ve yöneticilerin onların taleplerine karşı ilgisiz ve duyarsız davranmaları şeklinde dört ana nedeni vardır.¹³⁷

Özbudun'a göre siyasal katılma olgusunun ortaya çıkmasının, kişisel bağlılık, dayanışma, çıkar ve yurttaşlık duygusu olmak üzere dört ana sebebi vardır. Kişisel bağlılık üzerine temellendirilen katılma eylemi genellikle geleneksel liderlerin toplumu yönlendirebildiği geleneksel toplum yapıları içinde görülür. Bu tip

¹³⁴ Baykal, a.g.e., s. 29.

¹³⁵ Toplumların siyasal tutum ve davranışlarına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar için bkz: Sidney Verba, Norman H. Nie, Jae-on Kim, **Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison**, University Of Chicago Pres, Chicago 1987; Gabirel A.Almond ve Sidney Verba, **The Civic Culture-Political Attitudes and Democracy in Five Nations**; Karl W. Deutsch, "Social Mobilization and Political Development", **Political Development and Social Change**, Ed: Jason L. Finkle, Richard W. Gable, John Wiley&Sons, Inc., New York 1971, s. 384-405.; Norman H. Nie,G. Bingham Powell, Jr., Kenneth Prewitt, "Social Structure and Political Participation: Developmental Relationships", **Political Development and Social Change**, Ed: Jason L. Finkle, Richard W. Gable, John Wiley&Sons, Inc., New York 1971, s. 406-430.

¹³⁶ Burkhart vd., a.g.e., s. 13.

¹³⁷ John J. Harrigan, **Politics and Policy in States and Communities**, Scott, Foresman and Company, Glenview-Illinois 1987, s. 100-105.

katılmada bir liderin grubu yönlendirmesi söz konusu olması nedeniyle bu tip katılma mobilize katılma olarak da adlandırılabilir. Dayanışmaya dayalı siyasal katılmada ise köy, klan, kabile dinsel cemaat gibi grupların birey üzerindeki etkisi belirleyici olmaktadır. Birey gruba olan sadakatini göstermek için grupla aynı doğrultuda bir siyasal davranış sergiler. Çıkara dayalı katılmayı araçsal katılma olarak da tanımlamak mümkündür. Bu çıkarlar maddi ve manevi, yöresel veya sektörel olabilir. Vatandaşlık duygusuna dayanan siyasal katılma ise ahlaki bir sorumluluk bir nevi görev gibi algılanarak ortaya konan, değer yargılarına, devlete ilişkin ideolojik fikri temellerden katılma türüdür. Toplum içinde siyasal katılmayı ortaya çıkaran tüm bu sebeplerin birlikte bulunması mümkündür.¹³⁸

Özbudun'un, siyasal katılım kavramsallaştırmasında öne çıkan öğeleri, örnekler üzerinden açıklamak yerinde olacaktır. Özbudun, kişisel bağlılık, dayanışma, çıkar ve yurttaşlık kavramlarına vurgu yapmıştır. Kişisel bağlılık ilkesine örnek olarak siyasal liderlerin yakın çevrelerinde ortaya koydukları etki gösterilebilir. Siyasete birlikte atılmış, birlikte mücadele etmiş kişilerin arasında görülen ilişki kişisel bağlılık ilkesine örnek olarak gösterilebilir. Özbudun'un ikinci vurgu yaptığı kavram ise dayanışma kavramıdır. Dayanışma ilkesinin en güzel örneklerinden birisini ülkemizin doğu kesiminde görülen aşiret kültüründe görmek mümkündür. Bu kültür yapısı içinde bireyler birbirlerine akrabalık bağları ve çok sıkı ikincil ilişkiler ile bağlanmışlardır. Buradaki oy verme, seçimlerde destekleme gibi siyasal katılım fiilleri, genellikle aşiretin liderlerinin gösterdiği parti ya da aday için ortaya konmaktadır. Çıkar kavramı diğer bir vurgu yapılan siyasal katılım bileşenidir. Günümüzde genel olarak siyasete duyulan ilginin temelinde, bu çıkar motivasyonu vardır. Örneğin meslek örgütleri gibi örgütlü baskı gruplarının belirli bir siyasal partiyi desteklemesi ve bu yönde çeşitli siyasal katılım faaliyetlerinde bulunması çıkar ilişkisine dayalı siyasal katılıma örnek gösterilebilir. Son olarak vatandaşlık güdüsü ile ortaya konan siyasal katılmaya örnek olarak, seçimlerde oy kullanmayı, siyasal kararlar ile ilgili olarak tartışma programlarını izlemeyi, toplum

¹³⁸ Ergun Özbudun, **Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılım**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s. 5–6. Kalaycıoğlu siyasal katılma fiilini otonom bir hareket olarak görür. Birey kendi tercih ve kararları ile siyasal sistemi etkilemeye çalışır. Bu bakış açısı ile Kalaycıoğlu Özbudun'un kişisel bağlılık ve dayanışmaya dayanan katılım ayırımına katılmamakta bireyin kendi iradesini ön plana çıkarmaktadır. Bkz. Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılım**, s. 10.

içinde siyasal konulara ilişkin tartışmalarda görüşlerini ifade etmeyi örnek olarak gösterebiliriz.

1.2.2.4.3. Siyasal Katılım Türleri

Yukarıda değinildiği üzere siyasal katılım aktiviteleri çeşitli düzey ve yoğunlukta ortaya çıkmaktadır. Bu yoğunluk farkı kendini çeşitli siyasal katılım türleri şeklinde göstermektedir. Bu nedenle siyasal katılım türlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Milbrath siyasal katılma davranışını izleyici aktiviteler, gladyatör aktiviteler ve apatetik ve ilgisiz olma hali olarak üçe ayırmıştır. Milbrath'a göre izleyiciler toplumun %60-%70'ini oluşturmaktadırlar. Bu tip düzenli olarak oy verir, bayrak asma, vatansever aktiviteler gibi siyasal faaliyetlerde bulunur. Gladyatörler ise yukarıda sayılan tüm izleyici faaliyetlerde bulunurlar ve siyasete zaman ve para yatırır. Bu tip toplumu yönlendirme, parti ve kampanya işleri, kamu politikalarına ilişkin görüşlerini, eleştirilerini yöneticilere iletme gibi faaliyetlerde bulunurlar. İlgisizler ise oy vermeyen siyasal sisteme hiçbir girdi sunmayan siyasal katılım hiyerarşisinin en altında yer alan kesimdir.¹³⁹ Milbrath'ın siyasal katılım kavramlaştırması yoğun katılımdan hiç katılmamaya doğru sınıflandırması aşağıda kapsamlı bir şekilde gösterilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁹ Harrigan, a.g.e., s. 97-98.

¹⁴⁰ James Burkhart, James Eisenstein, Theodore Fleming, Frank Kendrick, **Strategies For Political Participation**, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, Massachusetts 1972, s. 14.; Lester W. Milbrath, **Political Participation**, Rand McNally&Company, Chicago 1965, s. 18-19. Lester Milbrath ve M.L. Goel bireysel siyasal katılımı yedi farklı boyutta ele almışlardır. Bunlar sırası ile: a)İlgisiz, hareketsizler b)Pasif destekleyiciler, düzenli oy verme, vergi verme gibi faaliyetlerde bulunurlar c) Belirli problemlere ilişkin yerel ve ulusal düzeyde bürokratlar ve uzmanlarla diyalog kuranlar d)İletişimciler, siyasal tartışmalara katılma, liderlere ve gazetelere yazılar yazma, mektuplar gönderme gibi faaliyetlerde bulunurlar e)Siyasal parti, kampanya çalışanları, maddi destek sağlama, başkalarını belirli bir adaya oy vermesi için razı etmeye çalışma gibi faaliyetlerde bulunurlar f)Toplum eylemcileri, diğer vatandaşlar ile birlikte toplumsal meselelere ilişkin gruplar kurma, yetkililerle diyalog kurma gibi faaliyetler yürütürler g)Protestoculardır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz, Lawson 1993, a.g.e., s. 226-228., Orijinal sınıflama için bkz. Lester W. Milbrath, M.L. Goel, **Political Participation**, Rand McNally, Chicago 1977, s. 18-19.

Tablo 1. Milbrath'ın Siyasal Katılım Hiyerarşisi Sınıflaması

Siyasal Katılım Şekli		Siyasal Katılım Türü
1.	Kamu politikalarını ve partiyi şekillendirmek	GLADYATÖR AKTİVİTELER
2.	Seçimlerde aday olmak	
3.	Siyasal fonları istemek, talep etmek	
4.	Parti yönetim kuruluna ya da stratejik bir toplantıya katılmak	
5.	Siyasal bir partide aktif bir üye olmak	
6.	Siyasal kampanyalara vakit ayırmak	
7.	Siyasal bir mitinge katılmak	GEÇİŞ AKTİVİTELERİ
8.	Bir adaya ya da siyasi partiye bağlılık bulunmak	
9.	Bir kamu görevlisi ya da siyasi lideri ile ilişki kurmak	
10.	Parti rozeti taşımak, arabaya amblem yaptırmak	İZLEYİCİ AKTİVİTELER
11.	Başkaları ile belirli bir partiye oy verme üzerine konuşma yapma	
12.	Siyasal bir tartışma başlatmak	
13.	Oy vermek	
14.	Siyasal bir uyarıcıya karşı kendi görüşünü açıklamak	
İLGİSİZLER		

Kaynak: James Burkhart, James Eisenstein, Theodore Fleming, Frank Kendrick, Strategies For Political Participation, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, Massachusetts 1972, s.14., Lester W. Milbrath, Political Participation, Rand McNally&Company, Chicago 1965, s.18-19.

Gülmen, siyasal davranış şekillerini yoğunluktan genele doğru aşağıdaki şekilde sıralamıştır:¹⁴¹

a)Siyasal örgütlerde çalışma: Siyasi partilerde ya da baskı gruplarında seçim çalışmalarına katılma,

b)Siyasal örgütlere üye olma,

c)Siyasal örgütleri destekleme, çalışmalarına katılma, maddi yardım yapma,

d)Siyasal görüş sahibi olma, siyasal olayları medyadan takip etme, tartışmalarda siyasal görüş ifade etme,

¹⁴¹ Gülmen, a.g.e., s. 11-12.

e)Oy verme.

Nie ve Verba, Siyasal katılmanın boyutları ve etkilerini şu şekilde özetlemişlerdir.¹⁴²

Tablo 2. Siyasal Katılmanın Boyutları ve Yolları

Katılma Yolu	Etkinlik Türü	Sonucun Kapsamı	Çatışma Durumu	Gereken Çaba
Kampanya Etkinlikleri	Baskı Yoğun, Bilgi Az ya da Çok	Kolektif	Çatışmacı	Bir Miktar
İşbirliği İçeren Etkinlikler	Baskı Az veya Yoğun, Bilgi Çok	Kolektif	Çatışmacı Olabilir, Fakat Çoğu Zaman Değil	Bir Miktar veya Çok
Oy Kullanma	Baskı Yoğun, Bilgi Az	Kolektif	Çatışmacı	Az
Yetkililerle Sosyal Sorunlar Konusunda İlişki Kurmak	Baskı Az, Bilgi Çok	Kolektif	Genellikle Çatışmacı Değil	Çok
Yetkililerce Kişisel Sorunlar Konusunda Temas Etmek	Baskı Az, Bilgi Çok	Özgün, Dar Kapsamlı	Çatışmacı Değil	Çok

Kaynak: Gabriel A.Almond ve Sidney Verba, *The Civic Culture-Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Sage Publications, California 1989, s.1-16.

Baykal yukarda değinilen siyasal katılma biçimlerinin her ülke için geçerli bir sınıflama olamayacağını altını çizerek belirtir. Örneğin siyasal partilere para yardımıyla bulunma Amerika Birleşik Devletleri'nde oldukça normal ve genel bir tavır olabilir. Fakat bu katılım biçiminin tüm ülkelerde kabul göreceği konusu kesin değildir. Baykal oy verme davranışını takip eden siyasal katılmayı, siyasal olayları izleme, siyasal olaylar hakkında tavır takınma, siyasal olaylar içine karışma şeklinde üçlü bir sınıflamaya tabi tutmuştur.¹⁴³

¹⁴² Nie ve Verba, a.g.e., s. 1-16.

¹⁴³ Baykal, a.g.e., s. 32-33. Türkiye'de siyasal katılma davranışı ve özellikle oy verme davranışı üzerine bir çok alan araştırması yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı için bkz. Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966; Nermin Abadan ve Ahmet N. Yücekök, "1961-1965 Seçimlerinde Büyük Şehirlerde Gelir Durumuna Göre Oy Verme Davranışları", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.XXI, no: 4, (Aralık 1966); Bahri Savcı, "

Siyasal katılım olgusuna dair yukarıda yapılan tanımlama ve açıklamalar göz önüne alındığında siyasil katılma davranışı, vatandaşların, devletin merkezi ya da taşra teşkilatlarında yer alan bürokratları ya da onların alacakları kararları etkilemeye yönelik, kendileri ya da başkaları tarafından tasarlanmış, kanuni ya da kanun dışı başarılı olmuş, sonuca ulaşmış ya da başarısız olmuş eylemlerin tümü olarak tanımlanabilir.¹⁴⁴

1966 Kısmi Senato Seçimleri Tahlili”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXI, no: 3, (Eylül 1966); Tuncer Bulutay ve Nuri Yıldırım, “Türk Seçmeninın Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Önemi Üzerine Bir Deneme, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXIII, no.4, (Aralık 1968); Cenap Nurhat, “Türk Köylerinde Olağandışı Oy Verme”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXVI, no: 1, (Mart 1971); M.Murat Erdoğan, “Olağandışı Oy Verme Davranışı ve Mobilize Katılım: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesinde Toplu Oy Veren Köyler Üzerine Bir Araştırma”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXXVII, no: 1, (1992); Yüksel Gülmen, a.g.e.; Ergun Özbudun, “Voting Behaviour: Turkey”, **Electoral Politics In the Middle East**, Ed: J.M. Landau, Ergun Özbudun, Frank Tachau, Hoover Institution Press, London 1980, Yusuf Ziya Özcan, “Determinants of Political Behavior In Istanbul, Turkey”, **Party Politics**.

¹⁴³ Ali Çarkoğlu, “The Geography of the April 1999 Elections”, **Turkish Studies**, Vol.1, No.1, Spring 2000; Şaban Sitembölükbaşı, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnekolay Araştırması 1995–1999**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001; Kenan Aydın ve Volkan Özbek, “Ailenin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2004/2; Şaban Sitembölükbaşı, “1995 ve 1999 Yılları İle Karşılaştırmalı Olarak 3 Kasım 2002 Seçimlerinde Siyasal Partilerin Sosyoekonomik Tabanları: Isparta Örnekolay”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, c.9, s: 1, 2004; Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, Asil Yayınları, Ankara 2007.

¹⁴⁴ Özbudun, **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılım**, s. 4., Özkan siyasal katılmaya alışagelmış ve olağandışı siyasal katılma olarak ikiye ayırmaktadır. Alışagelmış siyasal katılma şekilleri oy verme, seçim kampanyalarına katılma, siyasal tartışmalarda bulunma, siyasal partiler aracılığı ile siyasete katılma sayılmıştır. Sivil itaatsizlik ise olağan dışı siyasal katılmaya örnek olarak gösterilmiştir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Abdullah Özkan, **Siyasal İletişim Partiler Seçimler Stratejiler**, Nesil Yayınları, İstanbul 2004, s. 99–101.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN TOPLUM İLİŞKİSİ

1. Toplumsal Yaşam ve Din

Din insanlığın en karmaşık, değişken ve en eski kurumlarından birisidir. Din bir yerde bireyin en derininde olan aydınlanma ve anlama arzusunun ifadesidir. Diğer yandan din ve onun pratikleri üzerine ortaya çıkan anlaşmazlıklar birçok acı tecrübe ve savaşa neden olmaktadır. Bu gibi durumların dünya üzerinde birçok örneği vardır. Müslümanlar ile Yahudiler arasında Ortadoğu’da yaşananlar, Hindular ile Pakistanlı Müslümanlar arasında yaşananlar, Kuzey İrlanda’da Katolikler ile Protestanların çatışması gibi örnekler çoğaltılabilir. Nitekim dinin toplumlar üzerinde çok büyük değiştirici etkisi olduğu Durkheim, Marx ve Weber gibi sosyologlar tarafından da dile getirilmiştir.¹⁴⁵

İnsanlık varlığın ilk başlangıç noktası ve sonu ile ilgili düşünürken, akıl yürütme yolu ile kesin olarak cevaplayamadığı soruları dini değerlere yönelerek çözmeye çalışmıştır. Bunun sonucuna dinin temelini oluşturan inançlar sistemi evreni ve yaşamı anlamlandırmada temel referans noktası haline gelmiştir. Toplum içinde kutsal olarak kabul edilen değerler sistemi kültür üzerinde doğrudan belirleyici olmuştur. Din toplumsal ahlak, düşünce ve duygu üzerinde etkili olarak siyasal sistemlerin niteliğini şekillendiren bir karakter arz etmektedir.¹⁴⁶ Din kişinin Tanrı ile ilişki kurma gereksinimini karşılar. Bu ilişki çoğu zaman dua ve ibadet

¹⁴⁵ William Kornblum, **Sociology in a Changing World**, Thomson-Wadsworth, United States 2008, s. 410.

¹⁴⁶ Nazmi Avcı, **Türkiye’de Modernleşme Açısından Din Kültür ve Siyaset 1839–1960**, Pınar Yayınları, İstanbul 2000, 19-20. Din sosyolojisi için bilişsel çalışmalardaki en son gelişmeler bir kültürel uygulama ve kültürle ilgili yeni bir düşünce noktası olarak din çalışmalarının öneminin altını çizmektedir. Bkz., Robert Wuthnow, “Cognition and Religion”, **Sociology of Religion**, 2007, 68-4, s. 355.

formlarında kendini gösterir. Din dışsal ve kavramsal davranış Şekillerinin doğruluk veya yanlışlığına dair ahlaki değerler sistemini içerir.¹⁴⁷

Yukarda da değinildiği üzere din sosyal bir fenomendir. Zira din insan yaratılışının geręeklerinin tercüme edilmesi diğer bir ifade ile kavranmasının ve anlaşılır bir hale getirilmesinin tanımlanmış bir yoludur. Din insanlığa hayatın anlaşılması ve kavranmasını sağlayan bir anlamlar sistemi sağlar. Toplumun yaşamı anlamlandırmak üzere kutsal olarak muhafaza ettiği Őeyleri din, içinde kurumsallaşmış bir semboller, inanęlar, değerler ve pratikler sistemi olarak barındırır.¹⁴⁸ Toplum içinde dinden kaynaklanan belirli tavırlar, hareket tarzları vardır. Bu davranış kalıpları, ekonomi, sanat, ahlak gibi biręok sosyal kurumu içine alan bir yapı arz eder. Örneklendirecek olursak bir din bir toplum içinde faizi yasaklamışsa, ya bu durumu destekleyen ya da bu durumu reddeden toplumsal ilişkiler ortaya ęıkar. Benzer Şekilde toplum içinde mal edinme servet biriktirmeye yönelik farklı dinler farklı bakış açıları önermiştir.¹⁴⁹

Kehrer sosyolojik açıdan dini ele alırken, Talcot Parsons'un dine yaklaşım tarzını hareket noktası olarak belirleyerek, dini deneysel olmayan, değer koruyucu karakteri ile öne ęıkan bir inanę sistemi olarak tanımlamıştır. Ona göre din değer koyucu ve deneysel olan ideolojilerden, sadece deneysel olan değer koyucu olan bilimden ve deneysel ve değer koyucu olmayan felsefeden sadece değer koyucu olması yönü ile ayrılmaktadır.¹⁵⁰

Çalışmanın bu bölümünde din toplum ilişkisini ele alan kuramlara kısaca değindikten sonra dinin toplumsal işlevleri ve dindarlık olgusu kapsamlı bir Şekilde incelenecektir. Takip eden bölümde din siyasal davranış ilişkisinin toplum içerisinde nasıl ortaya ęıktıęı konusu ele alınacak, bu bağlamda konuya ilişkin yapılmış araştırmalar incelenerek, ęalıřmamızın merkezini oluşturan dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılacak olan alan araştırmasına dair teorik bir ön hazırlık yapılmaya ęalıřılacaktır.

¹⁴⁷ Fichter, a.g.e., s. 131-132.

¹⁴⁸ Kammeyer vd., a.g.e., s. 498.

¹⁴⁹ Sezen, **Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, s. 116.

¹⁵⁰ Kehrer, a.g.e., s. 25., Dinin sosyolojik tanımları ile ilgili olarak bkz. P.Hendrik Vrijhof, "Din Sosyolojisi Nedir", **Din Sosyolojisi**, Der.: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 280-290.

1.1. Din Toplum İlişkisini Ele Alan Kuramlar

Din sosyal değişimin dinamik bir kaynağıdır. Bundan ötürü insan doğasını tamamıyla anlayabilmek için, din ve insan topluluklarının işleyişi arasındaki yakın ilişkiyi anlamak hayati öneme sahiptir. Din sosyal bilimcilerin temel ilgi noktası olagelmıştır. Klasik sosyal teorisyenlerden Feuerbach, Marx, Durkheim, Radcliffe Brown, Parsons, Wach, Mensching ve günümüzün birçok önemli toplumbilimcisi dinin insan toplulukları ve özellikle günümüz modern toplumu içinde oynadığı rolle yakından ilgilenmişlerdir.¹⁵¹ Din toplum ve siyaset ilişkisini ele alan sosyologlar bu ilişkiyi üçlü bir bakış açısı ile ele almışlardır.

1.1.1. Çatışmacı Kuram

Din toplum ilişkisini ele alan sosyolog ve siyaset bilimciler genel olarak üç görüş üzerinde bir araya gelmişlerdir. Bu görüşlerden ilki çatışmacı bakış açısıdır. Bu görüş sosyal yapının kendi dinamikleri ile dini ürettiğini öne sürmektedir. Bu kuramın savunucuları dinin sosyal yapının özelliklerine göre oluşan değerler bütünü ve inanç sistematığı olduğunu öne sürmektedirler. Bu kuramın öncüllerinden olan Marx dini insanın meydana getirdiğini savunmuştur.¹⁵² Mardin, Marx'ın dine ilişkin görüşlerinin anlaşılabilmesi için Feuerbach'ın görüşlerine dikkat çekmiştir. Feuerbach bir şeyin var olduğunu söyleyebilmek için o şeyin hayal edilebilmesinin zihinde canlandırılabilmesinin yetersiz olacağını o şeyin var kabul edilebilmesi için aynı zamanda o şeyin algılanıp duyulabilmesinin de gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Allah'ın varlığı onun algılayabileceği bir hal almazsa ispat edilemez. Ona göre din insanın kendi görüş ve düşüncelerinin insanüstü bir anlatımla ifade edilmesidir.¹⁵³

¹⁵¹ Kammeyer vd., a.g.e., s. 495.

¹⁵² Hakkı Kardeş, **Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat Gördes Örneği**, Birleşik Yayınları, Ankara 2007, s. 60. Marx Kapital'in birinci cildinde dinsel dünyayı gerçek dünyanın bir yansıması olarak nitelmiştir. Metaı üreten kesimin birbiri ile ilişkilerini bu meta üzerinden kurduklarını ifade ederek homojen insan emeğine meta gözü ile yaklaşmanın ancak bu soyut insan inancı ile başarılılabileceğini bunda Hıristiyanlığın en uygun soyut düşünce olduğunu ifade etmiştir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Karl Marx ve Friedrich Engels, "Din ve Sosyolojisi", **Din Sosyolojisi**, Der.: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 126.

¹⁵³ Mardin, **Din ve İdeoloji**, s. 40-41.

Marx'a göre din toplum içinde insan eli ile oluşturulmuş eşitsizlikler üzerindeki dikkatleri dağıtmaktadır. Bu bakış açısı ile din toplumdaki fakir insanlar üzerinde geçici bir rahatlama sağlamakta, onları onların asıl problemleri ile uğraşmaktan, eşitsizliği sorgulamaktan ve toplumun yapısını değiştirmekten alıkoymaktadır.¹⁵⁴ Marx dini yukarıda da değinildiği üzere “halkın afyonu” ifadesi ile tanımlamıştır. Marx bu çözümlenmesinde afyon tabirini, insanların sosyal yaşamlarını ve dünyalarını anlamlı bir hale getirebilmeleri için kullandıkları bir aldatmaca olarak kullanmıştır.¹⁵⁵ Engels Marx ile benzer bir şekilde dininin toplum tarafından üretilmiş bir olgu olduğunu ifade etmiştir. Engels dini “...Bütün dinler...insanların gündelik hayatlarını kontrol eden dışsal güçlerin insan beynindeki fantastik bir yansımasından başka bir şey değildir...” ifadesi ile tanımlamıştır. Bu tanımda yukarıda da değinildiği üzere dine insan beyinin ürünü bir olgu olarak yaklaşmaktadır.¹⁵⁶

1.1.2. Yapısal Fonksiyonel Kuram

Din toplum ilişkisini ele alan diğer bir bakış açısı Durkheim, Malinowski, Radcliffe Brown ve Parsons tarafından ortaya konan yapısal işlevsel kuramdır. Bu yaklaşım toplumsal düzeni, bir arada ve uyumlu bir şekilde etkileşim içinde olan kurumlardan oluşmuş bir yapı olarak tasvir eder. Toplumun içindeki norm, değer yargıları ve inançlar ise toplumsal yapının dengede kalmasını sağlayan birer kurumdur. Bu bağlamda din toplumun bir fonksiyonudur ve toplumsal düzenin ve dengenin korunması görevini ifa eder.¹⁵⁷ Bu anlamda, dini değerlerden beslenen

¹⁵⁴ Kammeyer vd., a.g.e., s. 500.; Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji Temeller Kavramlar Kurumlar**, Ekin Yayınevi, Bursa 2008, s. 245-246., Konuya ilişkin benzer bir yaklaşım için bkz. Gustav Mensching, **Dini Sosyoloji**, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1994, s. 110-115.

¹⁵⁵ Karl Marx ve Friedrik Engels, “Din ve Sosyolojisi”, s. 127.; Mardin, **Din ve İdeoloji**, s. 42-43.; Sezen, **Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, s. 31.; Marx'ın dine bakış açısına ilişkin bkz. Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, s. 455-456. Bulaç'a göre Marksist bir toplumda din-devlet çatışmasından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ona göre teorinin toplumda uygulanış biçiminde devlet diye bir teşkilat olmayacağı için din devlet çatışmasından söz etmek yersiz olacaktır. Bulaç'a göre Marksist bir toplum ne teokratik, ne bizantinist ne de laik bir toplumdur. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Ali Bulaç, **Çağdaş Kavramlar ve Düzenler**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s.92-93.

¹⁵⁶ Mardin, **Din ve İdeoloji**, s. 42-43. Engels'in dinle ilgili yorumlarına ilişkin bkz. Karl Marx, Friedrich Engels, **Din Üzerine**, Çev.: Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara 2008.

¹⁵⁷ Kardeşahin, a.g.e., s. 60.

siyasal davranışlar genel itibari ile toplumsal barıştan yana, çatışmalardan uzak bir karakter arz ederler.

Durkheim sosyal yaşamın istikrarlı bir şekilde var olabilmesini toplumun ortak değerler etrafında toplanarak bütünleşmesine bağlamıştır. Ona göre bu değerler üstünde sağlanacak uzlaşmaya, ancak kuşaklar arası aktarılacak yerleşik hale gelen ortak değerler aracılığı ile ulaşılabilecektir. Durkheim'e göre din bireylere dünyayı anlamlandırabilecekleri bir anlama kategorisi sunar.¹⁵⁸ Bu bağlamda din insanın oluşumuna dair doğüstü açıklamaya imkân tanır. Bu bakış açısı insanlara belirsizlikle baş etmekte bir hareket noktası sağlar. Durkheim'e göre dinin toplum içindeki en büyük fonksiyonu, sosyal kontrolü ve toplumsal normların kabul görmesini sağlamasıdır.¹⁵⁹ Parsons toplumu zaman içinde birbiri ile uyumlu öğelerden oluşmuş bir yapı olarak tanımlar. Tüm bu öğelerin toplumun sürekliliğini sağlayan bir takım fonksiyonları vardır. Parsons'a göre toplumdaki iş bölümü çatışmayı önleyen bir rol oynar.¹⁶⁰

Doğrudan gözlemi savunan ve bunu çalışmalarında yöntem olarak uygulayan bir antropolog olan Malinowski Melanesia'nın Trobriand adasında yaptığı gözlemler ile dine ilişkin önemli bulgulara ulaşmıştır. Ona göre din saf bir ürperme hali ve yüceltme duygusundan doğmaktadır. Malinowski dini ritüelleri pragmatist ve faydacı amaçlar için kullanılan büyüden ayırmıştır. Ona göre din insanın yaşamında karşılaştığı olumsuzluklara karşı bir rahatlatma işlevi görmektedir. Malinowski fonksiyonel bir bakış açısı ile dinin toplumsal gelenekleri öğretmek koruma işlevi gördüğünü, ölüm ve yaşam gerçekliğine ilişkin insanda olumlu bir tutum oluşturduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹ Durkheim'den oldukça etkilenen ve Malinowski gibi saha araştırmaları ile öne çıkan diğer bir fonksiyonalist ise Radcliffe Brown'dur. Radcliffe Brown özellikle sosyal yapıyı ve sosyal yapı içindeki kurumların

¹⁵⁸ Güçlü, a.g.e., s. 258.

¹⁵⁹ Leonard Cargan ve Jeanne H. Ballantine, **Sociological Footprints-Introductory Readings In Sociology**, s. 194., Durkheim dine dair görüşleri ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz., Durkheim, **Dini Hayatın İlk Biçimleri**; Durkheim **Din Sosyolojisi**, 132-152; Bozkurt, a.g.e., s.246-247.

¹⁶⁰ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1977, s. 64.

¹⁶¹ Seymour Cain, "Din Çalışmaları Tarihi", **Batıda Din Çalışmaları**, Der.-Çev.: Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002, s. 37-38. Malinowski'nin dini ritüeller üzerine görüşleri ile daha kapsamlı bilgi için bkz., Bronislaw Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din**, Çev.: Saadet Özal, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2000.

fonksiyonları üzerinde durmuştur. Radcliffe Brown Avusturya yerlileri üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda, ortaya konan dini ritüellerin arasında ortak bir tarz ve uyumun varlığına dikkat çekerek doğaya ve topluma dair ortak bir düşünceler ve inançlar bütünü toplumda var olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre tüm bu ritüel ve inançlar bütünü temel amacı doğal düzenin, sosyal yapının korunması ve istikrarının sağlanmasıdır.¹⁶²

1.1.3. Karşılıklı Etkileşimi Temel Alan Kuramlar

Wach¹⁶³ ve Mensching¹⁶⁴ dinin toplum üzerinde, toplumunda din üzerinde bir takım etkilerinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bakış açısına göre din ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bu kuramların temel özelliği söz konusu etkileşimi karşılaştırma yolu ile açıklamaya çalışmalarıdır.¹⁶⁵ Mensching dinin toplum içindeki bir takım kurumların meşruiyetine dayanak sağladığını, Hindistan'daki kast sisteminin dini kökleri üzerinden kapsamlı bir şekilde açıklamıştır.¹⁶⁶ Wach tüm diğer ve kültür, din ve inanç ve ritüellerin araştırılması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre ortak bir insan doğası ve zihni vardır. Wach bu ortak paydanın insanoğlunun doğasında var olan evrensel nitelikli bir dini boyuttan kaynaklandığını ifade etmiştir.¹⁶⁷

1.2. Din Kurumunun İşlevleri

Toplum ve din birbiri ile çok yakından ilişkilidir.¹⁶⁸ Bu ilişkiyi açıklamak üzere dinin toplum ve dolayısıyla birey üzerindeki fonksiyonlarına değinmekte fayda vardır. Öncelikle dinin bireyin sosyalleşmesi ve toplum üzerinde sosyal kontrolün sağlanması işlevleri ele alınacaktır. Daha sonra dinin toplum içinde dayanışma ve

¹⁶² Cain, a.g.e., s. 38-40.

¹⁶³ Wach, a.g.e.1-483.

¹⁶⁴ Gustav Mensching, **Dini Sosyoloji**.

¹⁶⁵ Kardeşahin, a.g.e., s. 61.

¹⁶⁶ Mensching, a.g.e., s. 98-100.

¹⁶⁷ Cain, a.g.e., s. 51.

¹⁶⁸ Kammeyer vd., a.g.e., s. 498. Dinin toplumsal ve kültürel işlevleri için bkz. Dursun, a.g.e., s. 36-42.

değerler hiyerarşisinin sağlanması işlevleri incelenecektir. Dinin meşrulaştırma işlevi ele alındıktan sonra son olarak dinin zihniyet ve kimlik kazandırma işlevi kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Kimlik kazandırma ve bireyin bu kimlik ile siyasal toplum içinde nasıl hareket ettiği konularına değinilerek ve dindarlık olgusu ele alınacaktır.

Dinin işlevlerinin ortaya konması dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Dinin sosyalleşme işlevi ile birey topluma hakim din olgusuna ve dini gereklere yönelik bilgi sahibi olarak uyum sağlayacaktır. Bu sosyalleşme süreci ile toplum üyeleri üzerinde kontrolü sağlamakta, toplum normlarının üyeleri tarafından benimsenmesini tesis etmektedir. Dinin dayanışma işlevi ile din bireye karşılaştığı olumsuz şartlar karşısında dayanma gücü verir. Din insanların hayal kırıklığı, ölüm gibi hayatın acı gerçeklerini kabul etmesini sağlar. Din değerler hiyerarşisi sağlam işlevi ile toplumun tümü tarafından kabul gören ortak değerlerin belirlenmesini ve toplum üyelerine benimsetilmesini sağlar. Dinin diğer bir işlevi bireye toplumu anlamasında kolaylaştıracak, vicdanı ile davranışları arasındaki uyumu sağlayacak meşrulaştırma işlevidir. Son olarak dinin zihniyet ve kimlik kazandırma işlevi üzerinde durulacaktır. Dinin zihniyet ve kimlik kazandırma işlevi bireylerin siyasal tutumlarının şekillenmesinde ve siyasal davranışlarının niteliği üzerinde önemli bir yere sahiptir. Din sosyal kontrol ile birlikte sosyalleşme, dayanışma ve değerler hiyerarşisi sağlama ve bireyin iç uyumunu sağlamaya yönelik meşrulaştırma süreçleri ile bireye dini bir zihniyet ve kimlik kazandırır. Aşağıda, dinin saydığımız bu işlevleri kapsamlı bir şekilde ele alınarak bu işlevlerin siyasal tutum ve davranışlar ile ilişkileri üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Sosyalleşme

Din birçok sosyal fonksiyonu ifa etmesi, birçok organizasyonu ve bu oluşumların kendi rol ve statülerini içinde barındırması, özel norm ve değerler içermesi nedeni ile başat bir kurumdur. Bir kurum olarak din, bireylerin ruh ve kadere ilişkin fikirlerini ifade etmelerine yardımcı olur. Din bir toplumun ahlaki, iyilik ve kötülük gibi akli yaşamına yön vermesi nedeni ile kültürel bir kurum olarak

da görülür. Din toplumun norm ve değerlerine meşruluk kazandırır.¹⁶⁹ Din toplum içinde toplumun sosyo-ekonomik ve dinsel sistemine uygun belirli bir kişilik tarzını öne çıkararak, toplum üyelerinin bu sosyal yapı ve ilişki tarzına uygun rolleri öğrenip içselleştirmelerini, topluma uyum sağlamalarını diğer bir ifade ile sosyalleşmelerini sağlar. Dinsel toplumsallaşma siyasal ve toplumsal sisteme uygun değer yargılarını, tutumları ve davranış kalıplarını bireye öğreterek, toplumsal ve siyasal mevcut durumu destekler. Dinsel toplumsallaşma siyasal meşrulaştırma süreçleri içinde değerlendirmek de mümkündür.¹⁷⁰ Aile içinde bireyin şahit olduğu dinsel seremoniler onun gelişme çağında uygun tutumun ne olduğuna dair görüş açısının oluşumunu sağlar.¹⁷¹ Bireyin dini sosyalleşmesi üzerinde etkili olan diğer bir kurum da okuldur. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde ve Avrupa örneklerinde bireylerin gittikleri okullarda edindikleri dini bilgilerin niteliği onların sosyal ve siyasal kararları üzerinde doğrudan etkili olmakta ve onların dini kimliklerinin oluşumunda aile ile birlikte önemli bir rol oynamaktadırlar.¹⁷²

Çok karmaşık ve büyük toplumlarda dahi din, dinsel topluluk ve toplumun fonksiyonel entegrasyonu sağlamasına yardımcı olur. Dinsel aidiyet toplumu birçok şekilde birbirine bağlar. Öncelikle din bireyin ahlaki standartları paylaşmasını ve onlara bağlanmasını teşvik eder. Din yerel dinsel topluluklar ile bireyler arasında anlamlı sosyal bağlar kurulmasını yardım eder.¹⁷³ Amerika’da göçmenlerin dinsel

¹⁶⁹ Kornblum, a.g.e., s. 410.

¹⁷⁰ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 73.

¹⁷¹ Kornblum, a.g.e., s. 411.

¹⁷² Gerdien D. Bertram-Troost, Simone A. De Roos ve Siebren Miedema, “Religious Identity Development of Adolescents in Christian Secondary Schools: Effects of School and Religious Backgrounds of Adolescents and Their Parents”, **Religious Education**, Vol: 102, No: 2, Spring 2007, s. 132–150. Konuya ilişkin yapılmış diğer bir çalışmada Yahudi inancının öğretildiği eğitim kurumlarının Yahudi kimliğinin oluşması üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Araştırma bulgularına göre Yahudi inancının öğretildiği okullara talep 2. Dünya savaşından sonra oldukça hızlı bir şekilde artmıştır. Bu okullara kayıt olan öğrenci sayılarında 1950’den 1970’e kadar gündüz ilköğretim içinde %200, lise eğitimi için %500 artış gözlemlenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında muhtemelen ebeveynlerin çocuklarının Yahudi kimliklerini sürekli besleme isteklerinin etkili olduğu düşünülebilir. Ancak araştırmada çocukların gündüz okulda aldıkları eğitiminin bu amacı gerçekleşmesi üzerinde kısıtlı bir etki olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar çocuğun Yahudilik ile ilişkili tavırları, gözlemleri, adetleri ve ritüellerini belirleyen birincil faktör olarak resmi Yahudi eğitim kurumlarının değil, ev ortamı veya ev eğitimi diğer bir ifade ile ailenin etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bkz. John Sigal, David August ve Joseph Beltempo, “Impact of Jewish Education on Jewish Identification in a Group of Adolescents”, **Jewish Social Studies**, 43 (3-4), 1981, s. 229..

¹⁷³ Calhoun vd., a.g.e., s. 354.

mensubiyetleri yeni kıtaya ve hayata adapte olmasına yardımcı olmuştur. Din farklı ve belki de şüpheli bir kültürün keskin uçlarına karşı bireylere bir tampon vazifesi görmüştür. Amerika'da din Alman Lüteriyenlerinden, İngiliz Presbiteryenlerinden, Güneyli Baptistlerinden (İrlandalı, İtalyan ve Polonya Katoliklerinden) ve son olarak Rus ve Alman Yahudilerinden oluşmaktadır. Greeley her topluluğun dinsel pratikleri birbirinden farklı olması ve geçmiş tecrübelerini yansıtmaları nedeni ile Amerika'yı "mezhep toplumu" olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁴

Amerikan toplumunda kiliseler göçmenlere yeni yaşamlarına adapte olabilmeleri için gerekli olan gelenek ve görenekleri sağlayarak adeta güvenli bir liman vazifesi görmüşlerdir. Ayrıca din yerel toplulukları paylaşılan ortak pratikler vasıtasıyla ulusal ve uluslar arası topluluğa bağlamaktadır. Din sosyal düzenin meşruluğunun sağlanmasını sağlamaktadır. Dinin fonksiyonel uyumu sağlaması toplumlar arasında farklılık göstermektedir. Kimi toplumlarda her vatandaş aynı dinin üyesidir. Örneğin Fransa ve İrlanda'da Katoliklik hâkim din anlayışıdır. Amerika (yukarıda da değinildiği üzere) ve Hindistan gibi toplumlarda ise birçok farklı din vardır. Bundan ötürü dinsel mensubiyet şekilleri de farklı farklı olmaktadır.¹⁷⁵ Bununla birlikte bu durumun doğal bir sonucu olarak din kimi toplumlarda toplumsal uyumun sağlanmasından çok çatışma ve ayrışma unsuru olabilmektedir. Özellikle doğu toplumlarında çok farklı din ve mezheplerin birlikte var olduğu toplumlarda din ve mezhep ayrılıkları üzerinden çatışmalar çıkabilmektedir.

Dinin sosyalleştirme özelliği ile birey içinde bulunduğu toplumun dinsel değerlerini benimser, dini tutumlarını bu dinsel değerler üzerinden oluşturur. Birey dini hassasiyetleri ölçüsünde dini değerlerini içselleştirdiği toplum ile uyumlu bir şekilde siyasal tutumlarını belirler. Toplum içinde dinin siyasal davranışı şekillendirmesinin sağlıklı olabilmesi, ortaya çıkan siyasal davranışların toplumda yadrganmaması için bireyin dinsel sosyalleşmesini sağlıklı bir şekilde tamamlamış olması gerekmektedir.

¹⁷⁴ Light ve Keller, a.g.e. , s. 448.

¹⁷⁵ Calhoun vd., a.g.e., s. 354.

1.2.2. Sosyal Kontrol

Din toplum içinde sosyal bir çimento gibi güvenliği ve birlikteliği sağlar. Din ilişkilerin kurulduğu, doğru davranışın ve cezalandırılacak davranışın ne olduğunu belirleyen normların oluşturulduğu bir içeriğe sahiptir. Bireylere işledikleri kusurlar için günah çıkarma, oruç gibi yöntemler önerir.¹⁷⁶ Din toplum içinde kontrol ve denetleme işlevlerini ifa eder. Din ve aile toplum içinde yer alan denetleme kurumlarıdır. Bu kurumlar toplumun değer yargılarının kuşaktan kuşağa aktararak toplum içinde istikrarı sağlarlar. Ortak değerle etrafında toplanma toplum için birleştirici bir etki ortaya çıkarır. Din bireyler arasında bir kaynaştırma unsurudur.¹⁷⁷ Berger dinin sosyal kontrol işlevinin insanları toplum kuralları içinde tutmakta önemli bir yere sahip olduğunu, söz konusu kontrolün dış ve iç kontrol olarak iki şekilde ele alınabileceğini ortaya koymuştur. Berger dış kontrol ile toplum kurallarını, iç kontrol ile de bireyin vicdanını işaret etmiştir. Özellikle dış kontrol toplum içinde gücün kullanımını meşru göstermekte kullanılmaktadır. Berger toplumsal kontrolün, dışarıdan zorlama ile tam olarak sağlanamayacağını, dinin, bireyin bilincinde gelişmesi ve birey tarafından içselleştirilmesi ile “vicdan” denilen mekanizmanın işlerlik kazanarak etkili olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁸

Dinin toplum düzenini koruyucu ve sürdürücü bir rolü vardır. Wach dinin özellikle yapıcı, birleştirici rolüne vurgu yapmıştır. Din toplumsal düzenin korunmasını sağlayarak muhafazakâr bir fonksiyon görmektedir. Dinin öğretileri, normları toplum içinde sosyal kontrolü sağlarlar. Dinin içinde bulunana günah-sevap ve haram-helal olgusu bireye ve dolayısıyla topluma belirli bir hareket sahası çizer.¹⁷⁹ Dinin sosyal kontrol işlevi toplumu yani onu oluşturan bireylerin toplumun norm ve değer yargılarına uymalarını sağlar.¹⁸⁰ İkel topluluklarda dahi din bir davranış kodunu topluma sunar. Örneğin Güney Pasifik'teki Manus toplumunda insanlar ölen atalarının kemiklerini ahşap bir şişe içinde tutarak evlerinde

¹⁷⁶ Light ve Keller, a.g.e. , s. 447.

¹⁷⁷ Aydın, **Kurumlar Sosyolojisi**, s. 113. Dursun, a.g.e., s. 38-40.

¹⁷⁸ Peter L. Berger, “Din ve Tolumsal Kurumların Değişimi”, **Din ve Modernlik-Toplumbilim Yazıları I-**, Der. ve Çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, s.131-133.

¹⁷⁹ Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 375.

¹⁸⁰ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 74.

bulundurmakta ve ona tapmaktadırlar. Bu ataların onun soyundan gelenleri daima izleyen dikkatli gözler olduğuna inanılmaktadır.¹⁸¹

Dinsel otoritenin geleneksel düzenin devamını sağlamaya yönelik kullanımının en güzel örneklerinden birisi de kadın hareketine karşı gösterilen dinsel muhalefettir. Papa II. Jan Pol anneliğin Hıristiyan inancının tam merkezinde bulunduğunu ve yükseltilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Papa II. Jan Pol kadın hareketine karşı şu ifadeyi kullanmıştır; “Genç kadınlara hatırlatmak isterim ki; Annelik kadının kutsal bir görevidir. Bu geçmişte böyle olmuştur. Şimdi de böyledir ve her zaman böyle olacaktır. Annelik ebedi olarak kadının kutsal vazifesidir.”¹⁸² Potansiyel bir sosyal kontrol mekanizması olarak din sosyal yapıyı koruyarak muhafaza eder. Sosyal kontrol meşrulaştırma ve muhafazakârlık ile çok yakından ilişkilidir. Bu ikili ilişki ile din bireyleri sosyal ve siyasal düzenin sınırları içerisinde davranmaya yönlendirir.¹⁸³

Dinin toplumsal kontrolü sağlama işlevine karşı çıkan görüşler vardır. Hali hazırda var olan toplumsal düzenin Tanrının buyruğu olarak yorumlanması halinde din tüm toplumların insanlar tarafından oluşturuldukları olgusunu maskeleymektedir. Bu durum toplum norm ve değerlerinin insanın kontrolü dışında değişmez, sabit ve kalıcı olduğu şeklinde bir düşünceye bizi götürebilir. Din var olan durumu koruyan tutucu bir güç olarak toplumsal reform ve değişikliği geciktirmektedir. Bu durum yukarıda “din olgusunun” ele alındığı bölümde de değinildiği üzere Karl Marx’ın din eleştirisinin özünü oluşturmaktadır. Marx’a göre din toplum içinde insan eli ile oluşturulmuş eşitsizlikler üzerindeki dikkatleri dağıtmaktadır. Bu bakış açısı ile din toplumdaki fakir insanlar üzerinde geçici bir rahatlama sağlamakta, onları onların asıl problemleri ile uğraşmaktan ve toplumun yapısını değiştirmekten alıkoymaktadır.¹⁸⁴

Dinin sosyal kontrol işlevi, dini kaygıları olan diğer bir ifade ile dindar bireylerin siyasal davranışlarını dini inanç ve tutumları ile uyumlu bir şekilde

¹⁸¹ Light ve Keller, a.g.e., s. 448.

¹⁸² Kammeyer vd., a.g.e., s. 500.

¹⁸³ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 74.

¹⁸⁴ Kammeyer vd., a.g.e., s. 500., Konuya ilişkin benzer bir yaklaşım için bkz. Gustav Mensching, a.g.e., s. 110-115.

oluşturmalarını tesis etmektedir. Ayrıca toplumun dini kurallarını içselleştirmek suretiyle sosyalleşen bireyler doğal olarak dinin sosyal kontrol işlevi ile de karşılaşmaktadırlar. Sosyalleşme ve sosyal kontrol birbiri ile etkileşim içinde olan süreçlerdir. Dini sosyalleşmesini sağlıklı bir biçimde tamamlamış bireyler, dinin sosyal kontrol fonksiyonu sonucu toplumdaki hâkim dini kanaatler ile uyumlu dini ve siyasal davranışlar ortaya koymaktadırlar.

1.2.3. Dayanışma

Din insanın kendisini ve çevresini tanımasında, evren içindeki yerini anlamasına yardım edecek açıklayıcı hazır bilgileri ona sunar. Doğada olup biteni anlamasına yardımcı olur. Karşılaştığı olumsuz şartlar karşısında ona bir dayanak noktası sağlar.¹⁸⁵ Din toplumun genelinin üzerinde anlaştığı ortak bir payda konumundadır. Bu nedenle siyasal taleplerin dile getirilmesi noktasında dine verilen referansların toplumun büyük bir kısmında kabul görmesi kaçınılmaz bir durumdur. Ayrıca bireyler dini yaşamlarına bir müdahale olduğunu düşündüklerinde diğer toplumsal sorunlara nazaran çok daha kolay bir araya gelebilmektedirler. Dini dayanışmanın güçlü olduğu topluluklar siyasal olarak daha homojen ve daha mobilize topluluklardır.

Dayanışma işlevi ile din, toplum içinde dayanışmayı sağlar. Din kişisel huzur ve teselli sağlar. Dinsel bir sistem insanlara çok zor şartlara tahammül edebilmelerini sağlayacak duygusal destek sağlar. Din insanların hayal kırıklığı, hüsrana, acı çekme ve ölüm gibi insan yaşamının gerçeklerini kabul etmesini sağlar. İnsan yaşamı içinde beklenmeyen ve cevaplanmayan konulara karşı din bireye güçlü ve anlamlı bir dayanak sunar. Durkheim'in intihar ve din ilişkisini ele aldığı klasik çalışmasının bir benzeri 1983 yılında Stack tarafından yapılmıştır. Stack Amerika Birleşik Devletleri'nde intihar oranları ile dindarlık düzeyi arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışma yapmıştır. Stack çalışmasında kiliseye devam düzeyini bir dindarlık ölçüsü olarak kullanmıştır. Araştırma sonucunda dindarlık düzeyi diğer bir ifade ile kiliseye gitme düzeyi ne kadar düşük olursa, intihar oranı o derece yüksek olmaktadır. Sonuç olarak Stack, kurumsal dindarlık oranındaki düşüş, bireyin toplumun ahlaki

¹⁸⁵ Aydın, **Kurumlar Sosyolojisi**, s. 112., Fichter, a.g.e. , s. 76.

değerlerlerine uyum sağlama oranını düşürerek bireyin toplumdan izole olmasını ve zorluklar karşısında intihara daha meyilli hale gelmesine neden olduğu yargısına ulaşmıştır.¹⁸⁶ Din toplumsal dayanışma ve toplum içinde karşılaşılan zorluklara karşı bireyin dayanması ve mevcudiyetini sürdürmesi ile ilgili diğer bir çalışma da Pescosolindo ve Georgianna tarafından 1989 yılında yapılmıştır. Pescosolindo ve Georgianna çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dinsel mezhepler arasında intihar olgusuna nasıl yaklaşıldığını ele almışlardır. Araştırmaları sonucunda bazı coğrafyalarda yer alan mezhepler içinde daha koruyucu bir etki olması nedeni ile intihar oranının daha düşük olduğu sonucuna varmışlardır. Özellikle Katolik ve Evanjelik Protestanlar içinde intihar oranı, Protestanlığın baskın kollarına oranla daha düşük olduğu görülmüştür. Pescosolindo ve Georgianna bu durumu Katolik ve Evanjelik Protestan toplumlar içinde dindarlığın dinsel topluma bir bağlılık şeklinde anlaşılması ve bu durumun aidiyet duygusunu pekiştirmesi ile açıklamaktadırlar. Bireyleri ahlaki bir topluluğa bağlama yolu ile din toplum için bir güç, güvenlik, duygusal destek kaynağı sağlamaktadır.¹⁸⁷

1.2.4. Değerler Hiyerarşisi Sağlama

Din bir değer biçme ve yaşam şeklidir.¹⁸⁸ Aydın'ın özlü ifadesinde yerini bulan dinin değer oluşturma ve bu değerleri toplumsal yaşamın merkezinde konumlandırma yeteneği dini diğer sosyal kurumlardan ayrıcalıklı bir yere oturtmaktadır. Dinin değer oluşturma ve bu değerler ile toplum içindeki değerler hiyerarşinin belirleme potansiyeli dindarların siyasal tutum ve siyasal davranışları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Dinin ortaya koyduğu değerler bir nevi üst çatı gibi bireyin toplumsal ve siyasal konulara ilişkin alacağı kararlarda temel referans noktası vazifesi görürler. Bu yönü ile din bireyin siyasal davranışlarının içerik ve amaçları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

Değerlerin çatışmasının önlenmesi için değerler arasında bir düzen kurulması gerekmektedir. Bunun için toplum içinde değerler üzerine bir uzlaşma oluşması

¹⁸⁶ Kammeyer vd., a.g.e., s. 499.

¹⁸⁷ Kammeyer vd., a.g.e., s. 499.

¹⁸⁸ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 6.

gerekmektedir.¹⁸⁹ Aile daha önce yukarıda değinildiği üzere bireyin sosyalleşmesinde başat aktördür. Özellikle dini sosyalleşme sürecinde ailenin yadsınamaz bir rolü vardır. Değerler arasında din kurumu tarafından kurulan hiyerarşinin bireye ilk aktarımı aile kurumu içinde başlar.¹⁹⁰ Toplum içinde ortaya çıkan birçok anlaşmazlık bireysel değer yargılarının çatışmasından kaynaklanmaktadır. Değer yargıları son derece nesnedir. Değerler üzerinde ortak payda bulunmadığı takdirde birlikte yaşamak son derece güçleşir. Toplum içindeki değerlerin belirli bir benzerlik taşıması grubun ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesi için son derece önemlidir. Din diğer örgütlü kurumların aracılığı ile bir takım değerler getirir. Bu değerlerin toplum tarafından kabul görmesini sağlar, onları pekiştirir ve bu değerler arasında hiyerarşik bir yapı kurar.¹⁹¹

1.2.5. Meşrulaştırma

Siyasal davranış din ilişkisi açısından dinin meşrulaştırıcı işlevi iki boyutlu bir şekilde ele alınabilir. Öncelikle din bireyin iç dengesini sağlamasına yönelik onun ihtiyaç duyduğu öz kontrol mekanizmasını (vicdan) sağlamakta böylelikle bireyin dengede kalmasına yardımcı olmaktadır. Birey hem sosyal hem de siyasal konulara ilişkin kararlarında ihtiyaç duyduğu bilgisel altyapıyı sağlar. Dinin meşrulaştırıcı işlevinin diğer boyutu ise yönetilenlerin yönetenlere uymasının ve onları meşru görmelerinin sağlanmasında etkili bir rol oynamasıdır.

Dini siyasal düzeni meşrulaştırması kavram olarak özelde kendi üyeleri, genelde ise toplum nezdinde siyasi düzeni yasallaştırması, haklılaştırmak sureti ile muteber hale getirmesi anlamında kullanılan bir kavramdır. Siyasal sistemin din yolu ile meşrulaştırılması siyasetin alanına giren her türlü düzenleme için dini gerekçeler bulunması yolu ile gerçekleştirilir. Okumuş'a göre dinin meşrulaştırma işlevinden kasıt toplumsal ve siyasal olarak tanımlanan düzeni koruma işlevidir.¹⁹²

¹⁸⁹ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 79.

¹⁹⁰ Güçlü, a.g.e., s. 260-261.

¹⁹¹ Aydın, **Kurumlar Sosyolojisi**, s. 112-113.

¹⁹² Ejder Okumuş, **Dinin Meşrulaştırma Gücü**, Ark Yayınları, İstanbul 2005, s. 63-65

Durkheim sosyal yaşamın var olabilmemesini değerlerin paylaşılması ve toplumun tutarlı bir şekilde bütünleşmesine bağlamıştır. Bu değerler birliğine kuşaktan kuşağa aktarılan ve bu aktarma süresince pekiştirilerek meşrulaştırılan ortak değerler vasıtası ile ulaşılmaktadır. Durheime'e göre din bu meşrulaştırma sürecinin de önemli bir aktördür. Bu süreçte din bireyler arasındaki birliği tesis ederken aynı zamanda onlara dünyayı yorumlayabilecekleri ve onu anlamlandırabilecekleri bir anlama kategorisi de sunar.¹⁹³

Din kişisel olarak bireyin davranışını meşru görmesini sağlar. Bireyin vicdanı ile davranışı arasındaki uyumu din sağlar. Toplum içinde din bireylerin tek ortaya koydukları davranışlar ile toplumun gerçekler arasındaki uyumu sağlar. Siyasal düzlemde ise din yönetenlerin yönetilenler tarafından kabul görmesinde etkili bir faktördür. Dinin meşrulaştırıcı işlevi ile sosyal gerçekliği yorumlama sürecinden geçirerek bireye sunar ve bireyi bu gerçeklik içine oturtur. Böylelikle din bireye hayatı anlamasına yönelik bir rehber sunar. Bu rehber sayesinde toplumun üyeleri kendi statü ve yaşamlarını anlamlandırarak, karşılaştıkları acılı, kederli olayları (yukarıda değinildiği üzere) kendi düşünce yapılarında bir yere oturtarak toplum yaşamlarında dengeyi kurarlar.¹⁹⁴ Siyasal kurumlar dinin meşrulaştırıcı işlevini kullanmışlardır. Örneğin 18. yüzyıl Avrupa'sının monarşileri icraatlarında Allah'ın rızasını aramışlar, bazen de ilahi bir hakla yönettiklerini iddia etmişlerdir.¹⁹⁵

Tüm toplumlar içinde din, baskın gurubun meşruluğunu sağlamasına yardımcı olmaktadır. 1974'te ilkel beş toplum üzerinde karşılaştırmalı bir çalışma yapan Guy E. Swanson bu toplulukların dinsel pratikleri ve sosyal düzenleri arasında yakın benzerlikler bulmuştur. Örneğin karar almada yaşlıların önemli olduğu topluluklarda atalara tapınma öne çıkmaktadır. Servetin, zenginliğin eşit dağıtılmadığı toplumlarda dinsel fikirlerin bazı kimselerin diğerlerinden daha zengin olması halinin meşrulaştırılması için kullanıldığı görülmüştür.¹⁹⁶

¹⁹³ Güçlü, a.g.e., s. 258.

¹⁹⁴ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 80.

¹⁹⁵ Kornblum, a.g.e., s. 411.

¹⁹⁶ Light vd., a.g.e. , s. 448.; Calhoun vd., a.g.e., s. 355. Toplum içinde baskın olan grupların kendilerini meşrulaştırma aracı olarak dini kullandıkları görülmüştür. Dinin toplum içindeki siyasal ve ekonomik politikaları meşrulaştırmak için kullanıldığı sık görülen bir durumdur. Peter L. Berger. dinin meşrulaştırıcı işlevine dinin birincil ve tanımlayıcı karakteristik özelliği olarak

Günümüzde laik devlet anlayışının kabul edildiği siyasal düzenlerde de dinin meşrulaştırma işlevi kullanılmaktadır. Laik devlet ihtiyaç duyduğunda birer ideolojik aygıt olan din ve ondan kaynaklanan kurumları modern ulus devletin ve onun kurumlarının meşrulaştırılmasında birer araç olarak kullanmaktadır.¹⁹⁷

1.2.6. Zihniyet ve Kimlik Kazandırma

Din siyasal davranış ilişkisinin anlaşılmasında dininin zihniyet ve kimlik kazandırma işlevi önemli bir yere sahiptir. Bireylerin temel referans noktalarından olan kişilere belirli bir düşünme sistematiği kazandırır. Dinin içinde barındırdığı dünya tasavvuru bireyin dini hassasiyeti ölçüsünde onun günlük yaşamında temel hareket noktası olacaktır. Bu dünya algısı bireyde kabul gördüğü ölçüde onda dini referanslar üzerinden karar veren ve hareket eden bir zihniyetin ortaya çıkmasını sağlayacak ve birey bu zihniyet yapısı doğrultusunda sosyal ve siyasal kimliğini ortaya koyacaktır. Bu nedenle bireyin siyasal davranışlarının arkasında yatan dini referans noktalarının anlaşılabilmesi için dinin bireye kazandırdığı kimlik ve düşünme sistematiğinin dikkatle incelenmesi çok büyük öneme haizdir. Bu başlık altında öncelikle kimlik kavramı kısaca ele alınacak ardından dinin bireyin kimliğinin oluşması üzerindeki rolüne değinilecektir.

1.2.6.1. Kimlik Kavramı

Kimlik günümüzde oldukça çok konuşulan, tartışılan bir kavramdır. Etnisite, din, ulus gibi kavramlar küresel düzeyde kimlik açısından öne çıkan kavramlardır. Bu kavramları kimlik olgusu açısından ele aldığımızda bunların tümü bireyin kendisini öteki karşısındaki konumlandırmasını ifade etmektedir.¹⁹⁸ Kimlik kavramının kısaca tanımlayacak olursak, onu bireysel ya da toplumsal varlığın kendisini bir şey ile özdeşleştirerek algılaması ve tanımlaması olarak ifade etmek

işaret etmiştir. Bkz. Kammeyer vd., a.g.e., s. 500; Berger, “Din ve Tolumsal Kurumların Değişimi”, s.134-135.

¹⁹⁷ Okumuş, **Dinin Meşrulaştırma Gücü**, s. 63. Dinin meşrulaştırma işlevi ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz., Dursun, a.g.e., s. 40-42

¹⁹⁸ Nezahat Altuntaş, “Kısmi Kimliklerin Evrensel Konumlanması”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 79, Kış 2004, s. 67.

mümkündür.¹⁹⁹ Smith dinsel kimliklerin iletişim ve toplumsallaşma alanlarından doğan bir olgu olduğunu ortaya koymuştur.²⁰⁰

Kimlik ötekenden farklılık yanında temelde bir benzerlikler kümesini, bir aidiyet ve mensubiyeti, dâhil olmayı ifade etmektedir. Bu benzerlikler biz kategorisini oluşturan homojen bir bütün olarak algılanabilir.²⁰¹ Bireylerin çok çeşitli kimlikleri vardır. Bunlar kadın-erkek gibi cinsel kimlik, meslek kimliği, dini kimlik, etnik kimlik, toplum yaşamı içinde kişinin rolleri gereği sahip olduğu anne-baba, karı-koca, öğretmen-öğrenci, parti üyeliği, dernek üyeliği şeklinde sayılabilir. Bu kimlik sınıflamalarını artırmak mümkündür. Bu kimlikler içerisinde dinsel kimlik ve etnik kimlik bireyin en çok vurgu yaptığı, öne çıkardığı kimlikler arasındadır.²⁰² Aşkın'a göre birey içinde yaşadığı toplumun milli, dini, ekonomik ve siyasal değer yargılarına göre biçimlenmektedir. Aşkın bu süreci toplumsal üretim araçlarının bir sonucu olarak betimler. Diğer bir ifade ile toplumda hâkim değer yargılarına uyumlu bireylerin ortaya çıktığı süreçler (yukarda da değinilen sosyalleşme süreçleri) sonucunda birey bir takım kimliklere sahip olur. Aşkın bu kimlikleri bireye giydirilmiş kimlikler olarak ifade eder ve dini de bu kimlikler içinde sayar. Ona göre dinler bireyin kültürel kimliğinin oluşmasında ve sosyal yaşamın şekillenmesinde doğrudan etkilidir.²⁰³

Bireysel açıdan kimlik, belirli bir toplumsal çevre ya da sosyal grup içinde kişiyi diğerlerinden farklı kılan özellikleri ve kendi özü itibari ile tanınmasını ifade eder. Toplumsal kimlik ise bir sosyal grubun ya da toplumun kendi öz varlığı yönünden diğer grup, topluluk, toplum ya da milletlerden ayrılmasını ifade etmektedir. Bu ayırmadan sonra kimlik kavramını, bireysel kimlik, şahsi kimlik, grup kimliği, toplumsal kimlik, kültürel kimlik, milli kimlik gibi alt başlıklarda tanımlamak mümkündür. Bireysel kimlik kişiyi diğer kişilerden ayırmaya yarayan

¹⁹⁹ Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 377.

²⁰⁰ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev.: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 21. Hıristiyan ve Budhist dini kimliklerinin ifade edilişleri üzerinden dini kimliklerin çoğulcu dünya anlayışı içindeki yeri üzerine yapılmış bir çalışma için bkz. David W. Chappell, "Religious Identity and Openness in a Pluralistic World", **Budhist-Christian Studies**, 25, 2005, s. 9-14.

²⁰¹ Altuntaş "Kısmi Kimliklerin Evrensel Konumlanması", s. 68.

²⁰² Nezahat Altuntaş, "Türkiye'de Etnik Kimlik, Din-Mezhep ve Siyaset", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2 Güz 2002, s. 6.

²⁰³ Aşkın, a.g.m., s. 216-217.

resmi kurumlar tarafından verilmiş genellikle resmi kimlik belgesini ifade etmektedir. Şahsi kimlik bireyin çevresi ile kurduğu ilişkilerin psiko-sosyal yönünü ifade etmektedir. Grup, toplum, millet ve kültürel kimlikler ise söz konusu gruba, toplumu, milleti ve kültürü oluşturan bireylerin ortak bir varlıkta bir araya gelerek, ortak amaçlar, ortak sevinç ve üzüntülerin paylaşıldığı bir durumu ifade etmektedir.²⁰⁴

1.2.6.2. Dinin Kimlik Kazandırma İşlevi

Her dinin bilişsel bir karakteri vardır. Bu yönü ile dinler inananlarına belirli bir dünya görüşünü aşırlarlar. Diğer bir ifade ile din bireyde belirli bir zihniyet meydana getirir. Birey bu zihniyet doğrultusunda dünyevi ve manevi olaylar karşısında sergileyeceği tutum ve davranışını belirler. Dinin bu işlevine zihniyet kazandırma denmektedir. Dinin bireye kazandırdığı zihniyet bireyin tüm sosyal yaşamını yani, aile, ekonomi, eğitim, sanat, ahlak ve siyaset gibi konulara bakış açılarını belirler.²⁰⁵ Dinin temel aktörü bireydir. Din verdiği mesaj ile bir birliktelik ve paylaşım ortaya çıkarır. Dinin birey üzerindeki etkisi istemli ya da istem dışı bireyin yaşamını etkiler. Doğumdan ölüme, çocuğa ad koyma merasimi, erkek çocuklarının sünneti, evlenme gibi belirli gün ve gecelerde yapılan dualar, ölüm hali ölüm sonrası yapılan faaliyetler gibi birçok toplumsal olayda dinin merkezi bir yeri vardır. Sosyal yaşam içinde birçok davranışın, ritüelin, törenin içinde dinin unsurları yer almaktadır.²⁰⁶

Robert Lane “Political Ideology” adlı eserinde sıradan insanlar olan on beş deneği bir yıl boyunca izlemiş ve onların hayatları, görüş ve tutumları, korku ve ümitleri, siyasal inançları ve dinsel görüşleri, mesleki ve eğitim durumları hakkında kapsamlı verilere ulaşmıştır. Lane dine ilişkin şu sonucu elde etmiştir. Denekler için

²⁰⁴ Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 377–378.

²⁰⁵ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 68-70., Dini kimlik kişisel bir tercihin sonucu değil, sosyal ve kültürel bir algıdır. Dine ilişkin bilgiler bireye dışsal faktörler tarafından kazandırılır. Geçmişte dini cemiyet ve toplulukların mensuplarını inanç hususunda yeteri kadar eğitip sosyalleştirdiğine yönelik bilgiler yeterli değildir. Bununla birlikte eğitim yolu ile dini sosyalleşmenin modernizm öncesi çok daha etkili olduğu ifade edilmektedir. Bkz., Edward L. Queen, “The Formation and Reformotion of Religious Identity”, **Religious Education**, Vol: 91, No: 4, Fall 1996, s. 489-490.

²⁰⁶ Sezen, **Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, s. 115.

din ideolojilerini oluşturan diğer unsurlar gibi uyum sağlamak zorunda oldukları dünya içinde psikolojik denge sağlamanın yollarından birisidir. Din birey için dünyayı ve kendini anlayarak, kendini dünyada belirli bir yere yerleştirme görevini icra etmektedir.²⁰⁷ Aydın Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi kutsal kitabı olan dinlerin ortak yönü olarak şu noktalara vurgu yapmıştır: Dinin toplumsal ve kişisel yönleri vardır. Dinler fikir ve uygulama yönü ile sistematik bir yapı arz ederler. Din insana yukarıda da değinildiği üzere bir yaşam tarzı sunar ve onu belirli bir dünya görüşü çerçevesinde hareket etmeye yönlendirir.²⁰⁸ Böylelikle din bireyin düşünce dünyasında bir zihniyet oluşmasını sağlar.

Günay'a göre dinin toplum hayatı içinde ifa ettiği salt dünya fonksiyonlarının yanı sıra toplumsal fonksiyonları da vardır. Din bu bağlamda toplum içinde tamamlayıcı bir rol de oynar. Kişisel ve toplumsal kimliğin şekillendirilmesi bu anlamda dinin tamamlayıcı bir fonksiyonu olarak düşünülebilir.²⁰⁹ Dinin en önemli işlevlerinden birisi de sosyal kimlik kazandırma işlevidir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de pek çok toplum kendini din ile tanımlamaktadır.²¹⁰

Din bireylerin kişilik yapısının sağlıklı ve tutarlı bir şekilde gelişmesini sağlar. Toplumsal ilişkilerin temel aktörü olan bireyin sağlıklı ve tutarlı ilişkiler kurması toplum içinde düzen ve istikrarın sağlanmasında önemli rol oynar. Din kimlik kazandırma işlevi ile bireyin içinde yaşadığı sosyal çevrede kendini tanımlayarak, kendi konumunu belirlemesine olanak tanır. Bu durumdan yoksun kendi kimliğini tam olarak tanımlayamamış bireylerde ahlak ve inanç boyutunda bir takım sıkıntılar ve bunalım hali görülebilir. Din kimlik kazandırma işlevi ile bu tarz bir bunalım halinin yaşanmasının önüne geçer. Dinin bireysel kimlik kazandırma

²⁰⁷ Mardin, **Din ve İdeoloji**, s. 28–30.

²⁰⁸ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 6. Dindarlığın oluşumu ilgili Peek tarafından Amerika'da yapılan çalışmada Müslüman kimliğinin oluşumu ele alınmıştır. Çalışmada dini kimlik oluşumu süreci ele alınmakta ve bir grup ikinci nesil Müslüman Amerikalı için en önemli kişisel ve sosyal kimlik olarak ortaya çıkan dinin özellikleri incelenmiştir. Bu bağlamda New York ve Colorado'daki Müslüman üniversite öğrencileriyle kişisel görüşmeler yapılmıştır. Katılımcı gözlemi ve odak gruplarından toplanan bilgi üzerinden sonuçlar çıkarılarak, dinin kimliğin gelişim safhaları gösterilmiştir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Lori Peek, "Becoming Muslim: Development of a Religious Identity", **Sociology of Religion**, 2005, 66: 3, s. 215.

²⁰⁹ Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 375–386.

²¹⁰ Aydın, **Kurumlar Sosyolojisi**, s. 112.

işlevi yanında grup ve toplumlara da kimlik kazandırmaktadır.²¹¹ Dinlerin evrensel genel kuralları vardır. Bu kuralların inananlarca benimsenmelerine karşın her kültür, bu değerleri kendi kültürel geleneklerine göre yorumlar ve böylece dinsel alt kimlikler öne çıkar.²¹²

Kimlik olgusu bireyde karmaşaya karşı düzeni ve istikrarı ifade eden bir kavramdır. Bu yönü ile kimlik toplumsal yapı ve bütünleşme olguları ile yakından ilişkili olup, tutucu, muhafazakâr diğer bir ifade ile statükocu bir yapı sergileyebilmektedir. Bununla birlikte kimlik olgusunun sürekliliği esastır. Bu yönü ile kimlik dinamik bir karaktere sahip olarak toplumsal değişim süreçleri ile de yakından ilgilidir. Son olarak özdeş grup ve geleneksel toplumlarda din toplumsal ve kültürel kimliğin şekillenmesinde diğer faktörler ile birlikte tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.²¹³ Dinin zihniyet ve kimlik kazandırma işlevinin toplum hayatında somutlaşması ile karşımıza dindarlık olgusu çıkmaktadır. Çalışmamızın uygulama bölümünde bireylerin dindarlık düzeyleri incelenerek dine bakış açısı ve dini pratiklerin algılanışı, uygulanış biçiminin bireylerin siyasal davranışlarını nasıl etkilediği sorusuna cevap aranacaktır. Bu yüzden burada dindarlık hakkında bazı genel bilgiler vermek faydalı olacaktır.

1.3. Dindarlık

Dindarlığın ne olduğu ve ne şekilde ortaya çıktığı konusu dini anlamak ve açıklamak için ortaya konan çabalar içinde önemli bir yere sahiptir.²¹⁴ Hülür ve Kalender dindarlığın sosyal içerikli bir analizini yapabilmek için öncelikle dindarlığın dini inanç ve pratikler bakımından hangi biçimlerde ortaya çıktığının bilinmesi gerektiğine vurgu yaparlar. Din olgusu sadece bireylerin eylem ve düşünceleri üzerinde değil aynı zamanda kurum, örgüt ve sosyal gruplar üzerinde de etkili olmaktadır. Bu etkileşimin boyutu dindarlığın doğru biçimde anlaşılabilmesi

²¹¹ Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, s. 77–78.

²¹² Altuntaş, “Türkiye’de Etnik Kimlik, Din-Mezhep ve Siyaset”, s. 11.

²¹³ Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 379–380.

²¹⁴ Himmet Hülür ve Ahmet Kalender, **Sosyo-Politik Tutumlar ve Din Konya Araştırması**, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s. 159.

için önem arz etmektedir.²¹⁵ Benson batıda dini inanç ve pratikler ilişkin yapılan kapsamlı çalışmaların içeriği itibari ile disiplinler arası bir nitelik arz ettiğinin altını çizerek Amerika’da Amerikan Din Akademisi, Din Çalışmaları Konsülü gibi kuruluşların din araştırmaları alanında orta koydukları disiplinler arası işbirliğini bu duruma örnek olarak gösterir.²¹⁶

1.3.1. Dindarlık Kavramı

Glock dinin ne modern toplum yapısı içinde ne de son derece benzer-homojen yapı sergileyen ilkel kültürler içinde insanlar için tek bir anlam ifade etmediğine her dinin kendi içinde dahi pek çok değişik anlayışları olduğuna dikkat çeker. Din söz konusu olunca her bireyin tek başına farklı hissettiği ve farklı davrandığı göz önüne alınınca dindarlığa ilişkin bir tanımlama ve sınıflandırma yapmak oldukça zor bir çaba olarak görülmektedir.²¹⁷ Dini olan ile olmayan arasında kavramsal açıdan yapılan ayrımlar günümüzde giderek belirsizleşmekte bu durum araştırmacıların kendi sübjektif din algılarının çalışmalar üzerinde belirleyiciliğini artırarak akademik çalışmalar sonucunda elde edilen bilgilerin izafi olmasına neden olmaktadır.²¹⁸ Benson, dindarlığı dini inanç ve pratiğin karmaşık fenomeni olarak tanımlamıştır.²¹⁹

Uysal, dindarlığı bireyin dine göre olumlu kabul edilen tutum ve davranışları ile sergilediği dini yaşantı tarzı olarak tanımlamıştır. Ona göre dindarlığın temelinde Allah’a inanma ve O’nu tanıma vardır.²²⁰ Kardeşahin dindarlığın kavram olarak bireysel dini ibadetlerin yapılma sıklığı yoğunluğu ile tanımlanmaya çalışılan bir kavram olduğunu, bu anlamda dini bir inanç sisteminin yapılmasını öngördüğü

²¹⁵ Hülür ve Kalender, a.g.e. , s. 157.

²¹⁶ Benson, a.g.m., s. 108. Benzer bir yaklaşım için bkz.Eric J. Sharpe, “Metodolojik Sorunlar”, **Batıda Din Çalışmaları**, Der.-Çev.: Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002, s. 79-95.

²¹⁷ Charles Y. Glock, “Dindarlığın Boyutları Üstüne”, **Din Sosyolojisi**, Der.: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 250. Benzer bir yaklaşım için bkz. Aydın, **Din Felsefesi**, s. 5.; Yıldırım, a. g. e. , s. 27.; Kehrer, a. g. e. , s. 23.,

²¹⁸ Hülür ve Kalender, a.g.e. , s. 157.

²¹⁹ Thomas L.Benson, “Akademik Bir Disiplin Olarak Din Çalışmaları”, **Batıda Din Çalışmaları**, Der.-Çev.: Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002, s. 107.

²²⁰ Veysel Uysal, **Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, Dem Yayınları, İstanbul 2006, s. 46.

pratikleri düzenli bir şekilde yerine getiren kimselerin dindar olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir.²²¹ Onay'a göre din sadece inanan ile inanılan varlık arasındaki sübjektif ilişkilerden ibaret bir olgu değildir. Din aynı zamanda bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren, etkileyen bir olgudur. Bu etkinin doğal sonucu olarak bireyin çevresi ile kurduğu sosyal ilişkilerin niteliği ve yaşam tarzı da değişmektedir. Bu bağlamda birey ile Allah arasındaki manevi bağ din, bu bağın bireyin hayatına yansıma şekli de dindarlık olarak adlandırılabilir.²²²

1.3.2. Dindarlığın Kaynakları

Allport dindarlığın kaynağında organik arzular, yaratılmış ve zihinsel yetenekler, ruhsal arzular ve manevi değerler, anlam arayışı ve kültürel uyum olmak üzere beş temel faktörün yer aldığını ifade etmiştir. Freud'a göre ise dindarlığın temelinde koruyucu baba imajının yüceltilmesi, gelenekler ve kültürel olarak taşınan kanıtlar yer almaktadır. Russell dindarlığın temelinde korku duygusunu yerleştirmiştir. Russell dindarlığın temelinde doğadan kaynaklanan korkular, diğer insanlardan kaynaklanan korkular, pişmanlık duyulacak davranışlardan kaynaklanan korkular olduğunu ifade etmiştir. Hume Russel ile benzer bir şekilde dindarlığın kaynağı olarak geleceğe ilişkin kaygı ve korkulara vurgu yapmıştır.²²³

1.3.3. Dindarlık Tipolojileri

Dindarlık tipolojileri temelde özsel ve nitelendirici bakış açısı ile yapılmıştır. Özsel bakış açısı özellikle dindarlıktan ye da din farklılığından hareket ederken, nitelendirici bakış açısı ile yapılan sınıflama çabaları somut dindarlık şekillerinin analiz edilebilmesi için kavramsal araçlar geliştirilmeye çalışılır. Weber özleri itibari ile birbiri ile örtüşen birçok dindarlık tipolojisi geliştirmiştir. "Religiössociologie" adlı çalışmasında Weber tüm dinleri içine alacak şekilde karşılaştırmaya imkan veren meslek ya da yapılan işi temel alan, çiftçi dindarlığı, şövalye-feodal bey dindarlığı,

²²¹ Karaşahin, a.g.e., s. 62.

²²² Ahmet Onay, **Dindarlık, Etkileşim ve Değişim**, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s. 17.

²²³ Hasan Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları", **Dini Araştırmalar**, Cilt: 5 Sayı: 13, Mayıs-Ağustos 2002, s. 37-38.

bürokrasi, burjuva, küçük burjuva, zanaatkar dindarlığı gibi dindarlık tipolojilerine yer vermiştir. Özellikle alt tabaka-üst tabaka ayrımı ile şehir-kırsal ayrımı Weber'in dindarlık tipolojisinde önemli yer tutmaktadır.²²⁴ Mensching Weber'e benzer bir şekilde dindarlığı sosyal sınıfların dini ayrımını kıstas alarak dört farklı sınıfın dindarlık tanımlarını yağımıştır. Bu tanımlamaya göre göçebe sınıfın, asillerin, köylü ve burjuva sınıfının ayrı dini yaşam tarzları ve bu doğrultu ayrı dindarlık şekilleri olduğunu ifade etmiştir.²²⁵ Bu sınıflamada dindarlığın yaşam tarzından ve sosyal yaşamdan etkilenen bir olgu olduğu öne çıkmaktadır.

Dindarlık ölçümünde üç farklı yaklaşım vardır. Bunlardan ilki, Alport ve Ross tarafından geliştirilen ve dindarlığı, içe dönük ve dışa dönük dindarlık olarak iki grupta ele alan yaklaşımdır. İkinci yaklaşım çok boyutlu dindarlık ölçeklerini kullanarak dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olduğu kabulünden hareketle dindarlığı ölçmeye yönelik yaklaşımdır. Bu yaklaşımın öncüsü Glock'tur. Üçüncü bakış açısı ile dindarlığı düşünce, duygu ve davranış boyutları ile almaktadır.²²⁶

Allport kişilerin dinsel yaşamlarını olgunlaşmış ve olgunlaşmamış dindarlık olmak üzere iki şekilde ele almıştır. Ona göre bireylerin dindarlığına yöneltilen eleştirilerin büyük bölümü bireyin olgunlaşmamış dindarlığı ile ilgilidir. Olgunlaşmamış dindarlık benliği memnun etmeye yönelik dürtülerin ortaya çıkardığı davranışlardan öte bir durum değildir. Ona göre olgunlaşmamış dindar ruhsal değerlerle ilgilenmez ve egosantrik (benmerkezci) bir duruş sergiler. Olgunlaşmamış dindarlık kendini daha çok alışkanlık şeklinde gösterir. Bu dindarlıkta duygu ve düşüncelerden ziyade kişisel ve toplumsal beklentiler öne çıkar. Bu sebeple bu tarz dindarlığın hayatın diğer alanları üzerinde anlamlı ve istikrarlı bir etkisi olmamaktadır.²²⁷

Allport olgunlaşmış dindarlığı, kişinin kendi hayatı içinde önemli olan ilkeler ve merkez teşkil eden değerler arasındaki ilişki üzerinden tarif eder. Olgun dindarlık olgunlaşmamış dindarlıktan şu özellikleri ile farklılaşır: Olgun dinsel duygu

²²⁴ M. Emin Köktaş, **Türkiye'de Dini Hayat-İzmir Örneği**, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s. 48.

²²⁵ Mensching, a.g.e., s. 254-258

²²⁶ Onay, a.g.e., s. 44.

²²⁷ Hasan Kayıklık, "Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", **Dini Araştırmalar**, Cilt: 5 Sayı: 15, Ocak-Nisan 2003, s. 128-129.

farklılaşmıştır. Olgun dinsel duygu hareketli dinamik bir yapıya sahiptir. Olgun dindarlık uyumlu bir ahlak kaynağı teşkil eder. Olgun dindarlık kuşatıcıdır. Olgun dindarlık bölünmez bir bütünsellik sergiler. Olgun dinsel duygu keşfedicidir ve bireyin daha geçerli bir inanç düzeyine ulaşmasına yardımcı olur.²²⁸

Glock dindarlığı beş temel boyutta incelemiştir. Bunlar; dini tecrübe boyutu, ibadet boyutu, inanç-ideolojik boyutu, bilgi boyutu ve dini kanaatleri etkileme boyutlarıdır. Dini tecrübe boyutu ile Glock dindarlığın, bütün dinlerin dindar bireyleri tarafından herhangi bir zamanda nihai gerçeklikle aracısız olarak ilişkiye girilmesi ya da dini bir duygunun tecrübe edilmesi fiilini ifade etmektedir. Dindarlığın ibadet boyutu ile bir dinin mensuplarının ifa ettikleri belirli dini pratikler anlatılmaktadır. Her türlü ayin, dua, perhiz ve benzeri ibadetler bu boyut içinde mütalaa edilebilir. İnanç boyutu ile dindar olan her bireyin birtakım inanç ilkelerini kabul etme hali anlatılmaktadır. Her din inanç ilkelerinden müteşekkil bir sistem inşa eder ve inananlarından bu ilklere uymalarını bekler. Dindarlığın bilgi boyutu ile Glock dindar insanların tabi oldukları dinin temel esaslarını ve kutsal metinleri bilmesi ve onları doğru kabul etmesi halini ve son olarak dindarlığın etki boyutu ile insanın kendi başına bir fert olarak dini inanç, pratik ve tecrübelerinin seküler sonuçlarını, insanların düşünce dünyalarının nasıl şekilleneceğine yön veren dini kurallara dindarlığa işaret etmektedir.²²⁹ Çalışmamız açısından önem taşıyan dindarlık tipolojisi Glock'un çok boyutlu kavramlaştırması içinde özellikle dinin etkileme boyutudur. Etkileme boyutu ile insan-Tanrı ilişkisinden ziyade insan-insan ilişkisi öne çıkmaktadır.²³⁰ Bireyin dindarlık düzeyinin siyasal davranışları üzerindeki etkisi çalışmamızın ana konusudur.

King ve Hunt 1975 yılında yaptıkları dinsel değişkenleri ölçmeye yönelik çalışmalarında öncelikle Allport ve Glock tarafından yapılan ve geniş kabul gören çok boyutlu din tanımının 1965'lerde istatistiksel metotlarla test edilmeye başlandığına ve tek boyutlu bakış açısı ile dindarlığın neden ve sonuçlarını

²²⁸ Kayıklık, "Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", s. 128–132.

²²⁹ Glock, a.g.e. s. 251–253.

²³⁰ Köktaş, **Türkiye'de Dini Hayat-İzmir Örneği**, s. 54.

anlamanın zor olacağına işaret etmişlerdir.²³¹ King ve Hunt araştırmalarında ölçeklerini iman-sadakat, kiliseye devam, örgütsel etkinlik, finansal destek, dinsel bilgi düzeyi, mücadele ve büyüme yönelimi, dışsal uyum, öne çıkan tavır ve öne çıkan biliş üzerine inşa etmişlerdir.²³²

Taplamacıoğlu ise herhangi bir dini faaliyeti olmayanlar, idare-i maslahatçı diğer bir ifade ile günü kurtaran, dini bütün, sofı ve yobaz olmak üzere beşli bir dindarlık tipolojisi ortaya koymuştur.²³³ Günay koyu dindarlık yani dini ibadet ve pratiklerini düzenli olarak yerine getirenler ile doğum, ölüm, nişan evlenme gibi günlük hayat içinde çok sıklıkla tecrübe edilmeyen fakat hayati öneme haiz durumlarda “geçiş ayinleri” yerine getirenler ve son olarak dini hayata karşı kayıtsız olan bireyler arasında üçlü bir ayrıma giderek dindarlığı bu üç durum ile sınıflandırmıştır.²³⁴ Dindarlık kavramının tanımlanması, oluşumu ve ölçülmesine yönelik verdiğimiz bu bilgilerden sonra dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini ele alan çalışmalara kapsamlı bir şekilde değinmekte fayda vardır. Aşağıda belirli konu başlıkları altında din siyasal davranış ilişkisine yönelik literatüre yer verilerek bu çalışmalarda öne çıkan ortak noktalar vurgulanacaktır.

²³¹ Morton B. King, Richard A. Hunt, “Measuring The Religious Variable: National Replication”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 14, 1975, s. 13.

²³² King, Hunt, a.g.m., s. 14.

²³³ Köktaş, **Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği**, s. 49.

²³⁴ Köktaş **Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği**, s. 49. Günay’ın dindarlık tipolojisi ile ilgili daha kapsamlı bilgi için bkz., Ünver Günay, **Erzurum ve Çevre Köylerde Dini Hayat**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s. 259-264.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN SİYASAL DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde dinin siyasal süreç ve kurumlar ile olan ilişkisi, konuya ilişkin yapılmış teorik ve uygulamalı çalışmalardan örnekler verilmek sureti ile ele alınacaktır. Bu doğrultuda dini tutum ve algıların yönlendirdiği siyasal ve sosyal davranışlara yönelik olarak dünyada yapılmış çalışmaları içeren literatüre kısaca değinilerek Türkiye’de din siyasal davranış ilişkisini ele alan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu tarama kapsamında Türkiye’de dinin, siyasi parti seçimlerinde, oy verme davranışı üzerindeki etkisi, din ve siyasal egemenlik algısı arasındaki ilişki, laik siyasal sisteme bakış ve sistemden beklenenler, kimlik algıları ve dinin bu kimliklerin oluşumu üzerindeki etkileri, siyasal tolerans ve hoşgörü gibi başlıklar altında konuya ilişkin yapılmış uygulamalı çalışma ve sonuçları detaylı bir şekilde ele alınarak, çalışmalarda öne çıkan noktalar bölüm sonunda ayrıca değerlendirilecektir.

1.Dinin Siyasal Kurumlarla İlişkisi

Weber belirli bir coğrafik alan içinde varlığını, işlerliğini, idari organları vasıtasıyla uyguladığı fiziki yaptırımlar aracılığıyla sürekli ve istikrarlı bir şekilde güvence altına alan iktidar sahibi bir kurumu siyasi kurum, teşkilat olarak tanımlamıştır. Ayrıca Weber bu siyasi teşkilatın meşru güç kullanma tekeli koruduğu ve düzeni sağlamak için kullandığı sürece devlet olarak adlandırılacağını ifade eder. Weber dini teşkilatı ise iktidara sahip bir teşkilatın varlığını ve düzenini güvence altına alabilmek için “hayra erdirmeye” veya “hayırdan mahrum bırakma” gibi manevi bir baskı tatbik eden kurumsal yapı olarak tanımlamıştır.²³⁵

Falk, dinin günümüzde beklenmeyen bir şekilde güçlenerek diğer bir ifade ile yeniden dirilerek siyasal bir güç ögesi olmaya başladığını ifade etmiştir. Bu durum evrensel bir karakter arz etmemekle birlikte dünyanın birçok yerinde, dinin yeniden

²³⁵ Max Weber, **Sosyolojinin Temel Kavramları**, Der. ve Çev.: Medeni Beyaztaş, Efkâr Yayınları, İstanbul 2004, s. 119.

dirilişinin siyaset açısından bir tehdit mi yoksa bir akılcı çözüm mü olduğu sorusu siyasal gücü elinde tutanlar için ciddi bir ilgi noktası haline gelmiştir. Bununla birlikte bilimin ve teknolojinin devam eden üstünlüğüne rağmen günümüzde din insan doğasını anlamak üzere sıra dışı bir şekilde tekrar gündeme gelmiştir.²³⁶

Siyasal davranış din ilişkisi genel olarak iki bakış açısı ile ele alınmaktadır. Bir görüşe göre dinsel aidiyet duygusu, dindar bireylerin kendi içlerinde uyum sağlayan, ortaya koydukları ayırt edici fiiller onların siyasal tutum ve davranışları üzerinde belirleyici, şekillendirici olmaktadır. Diğer bir görüşe göre toplum içindeki herhangi bir grubun siyasal referanslarının hiçbir şekilde dini inançları tarafından etkilenmemesi gerekir. Ayrıca bu görüş bireyin siyasal davranışını ortaya koyarken taklitten kaçınmasını özgün olmasını öngörür. İlk görüş dikkate alındığında dinin siyasal katılım üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçek olarak görülmekte ve dini bağlılık ve dini nitelikli ilişkiler toplumun siyasal tercihlerini etkileyen temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dini grup üyeliği bireyleri, kaynağını grup kültüründen alan belirli norm ve değerlere yöneltmektedir. Dini grubun norm ve değerlerini benimseyen grup üyeleri kimliklerini ortak grup kültürü ile özdeş bir biçimde oluşturmakta, bu durum dini grup ve üyelerini diğer toplumsal gruplardan farklılaştırmaktadır.²³⁷

Din ve siyasal davranış arasındaki ilişki karışık, çeşitli ve genellikle insanların ilgi ve alakasını çeken unsurlar içermektedir. Dinin ve dindarlığın siyaset, siyasal davranış üzerindeki etkisi, oy verme davranışı, parti tercihi, seçim sonuçları, (Amerika Birleşik Devletleri ve özellikle Batı Avrupa’da), seçimlerde taraf olma dini kurum ve kuruluşlar (kilise ve dini cemaatler) tarafından yapılan seçim çalışmaları, lobicilik faaliyetleri, devletin ve dini kuruluşlarının birbirlerini karşılıklı olarak eleştirmeleri ve dini değerlerin toplum yaşamı içinde yaşanarak temsil edilmesi gibi

²³⁶ Richard Falk, “Religion and Politics: Verging on the Postmodern”, *Alternatives*, 13: 3, 1988: July, s. 379. Din siyaset ilişkisini için bkz. Demerath N.J., “Introduction: Religion, Politics and the State at Home and Abroad”, *Sociology of Religion*, 2007, 68: 1, s. 1-3.

²³⁷ Endang Turmudi, “Religion and Politics: A Study on Political Attitudes of Devout Muslims and the Role of the Kyai in Contemporary Jawa”, *Southeast Asian Journal of Social Science*, 23: 2, 1995, s. 18. Kyai kelimesi Jawa dilinde İslam uzmanı anlamında kullanılmaktadır. Endonezya’da İslam dinine ilişkin eğitim alan öğrencilerin kaldıkları yatılı okulların başındaki kişilere “Kyai” denmektedir. Bu kişiler herhangi bir kuruma bağlı değildir. Hristiyanlıkta olduğu gibi bir üst makamları yoktur ve görevden alınmazlar. Endonezya Kyai kelimesi kısaca din bilgini diğer bir ifade ile ulema anlamında kullanılmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz., <<http://en.wikipedia.org/wiki/Kyai>>, (25.01.2009).

alanlarda kendisini göstermektedir.²³⁸ Günümüzde özellikle ulusal ve bölgesel kimliklerin oluşumu noktasında din oldukça önemli bir yere sahiptir. Leustean Avrupalılık kimliğinin temel bileşenlerinden birinin de din olduğunu ifade etmiştir. Kiliseler ile hükümetler arasında kurulan resmi ilişkiler sonucu siyasal kurumlar dini semboller içermek suretiyle karar alma, politika belirleme süreçleri din adamlarının etkisine açık hale getirilmektedir.²³⁹

Turan, siyasal topluluğu, üyelerinin aynı yönetim altında bulunmaları gerektiği konusunda hemfikir oldukları kolektif bir birliktelik olarak tanımlar. Siyasal topluluğun üyesi olmayı belirleyen temel ölçütler içinde bulunulan zamana ve siyasal sisteme göre farklılık arz etmektedir.²⁴⁰ Bireyler üyesi oldukları siyasal toplumlar içinde birtakım siyasal davranışlar geliştirecekleridir. Siyasal davranışların ortaya çıkışında etkili olan faktörlerden önemli bir tanesini de bireyin dini düşünce, tutum ve davranışları oluşturmaktadır.

Bal'ın din olgusunun küresel olarak tekrar gündeme gelerek ilgi odağı olması ve bu bağlamda içine girdiği değişim sürecini dört kıstas açısından değerlendirmiştir. Bu dört kıstas, dini mensubiyetin süresi açısından yaşanan süreler, dini inanç ve pratiklerde zaman açısından yaşanan değişiklikler, ekonomik kalkınmışlık açısından ortaya çıkan dinsel farklılaşma eğilimleri ve din devlet ilişkilerinde yaşanan değişimdir.²⁴¹ Bal din devlet ilişkisini ise beş kıstas ile anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu kıstaslar; dinsel temaları temel alan siyasal partilerin seçim başarıları, devletin açık ya da gizli olarak yasal ya da yasal olmayan yollardan belirli bir mezhep ya da dinin leh ya da aleyhinde faaliyet göstermesi, devletin anayasal metinlerinde dine atıfta bulunması, devletin bir ya da birden fazla dini, resmi din sıfatıyla tanıması

²³⁸ John Warhurst, "Religion and Politics in the Howard Decade", **Australian Journal of Political Science**, Vol.42, No.1, March 2007, s. 19. Weber kiliseleri menevi baskı uygulama tekeli elinde tutan idari yapılar olarak tanımlamıştır. Weber'e göre dini teşkilat olgusunun ayırd edici özelliği dünyada ve ahirette maddi ve manevi iyiliklerin türünden çok iyiliklerin, güzelliklerin insanlar üzerinde ruhani hâkimiyet kurulmasına dayanak sağlıyor olmasıdır. Bununla birlikte günlük yaşamda kullanılan kilise kavramı iktidar tekeli iddiasında olan rasyonel bir işleyiş olan bir kurum temsil etmektedir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Weber, **Sosyolojinin Temel Kavramları**, s. 119–123.

²³⁹ <<http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/LLeustean1.pdf>>, s. 1., (25.01.2009).

²⁴⁰ İlter Turan, "Türkiye'de Din ve Siyasal Kültür", **Richard Tapper, Çağdaş Türkiye'de Din ve İslam-Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993, s. 45

²⁴¹ Hüseyin Bal, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Laikleşme Teorisi ve Küresel Dini Diriliş Argümanı Bağlamında Dinsel Değişim**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. İİ.

durumu, devletin yasal, siyasal ve anayasal düzeninin kısmen ya da tamamen dinsel hukuk kurallarına dayanmasıdır.²⁴²

Siyasal davranışın ortaya çıkmasında egemenlik üzerine kurulan sosyal ve siyasal ilişkiler belirleyici bir rol oynamaktadır. Egemenlik kavramı ise evrensel bir fenomen olması nedeni ile sadece siyaset kurumun içinde düşünülemez. Toplumsal yaşamın her yerinde birlikler, sivil toplum kuruluşları ve dini cemaatler içinde de egemenlik ve onun ilişkiler ağının yer aldığı görülmektedir. Siyasal egemenlik toplumun tüm üyeleri üzerinde genel ve kapsayıcı bir şekilde ortaya çıkar. Siyasal egemenlik bir toplumun iç ve dış kimliğini güvence altında tutar. Bununla birlikte egemen ile yönetilen arasında bir görüş birliği, uzlaşma diğer bir ifade ile yönetenin yani egemen olanın egemenliğinin meşru temellere dayandığına dair yönetilenler arasında bir görüş birliğinin olması gerekmektedir.²⁴³

Quade'nin 1968 yılında Amerika'da dinsel değerlerin siyasal değerlendirmeler üzerindeki etkisini konu alan çalışmasında New York Times Gazetesinde Şubat 1965 ile Kasım 1967 yılları arasında 185 kez dini liderlerin siyasal konuları yorumladığını, siyasal konular üzerine karşılaştırmalı ve kapsamlı bir çalışma yapıldığı takdirde bu sayının daha da artacağını ifade etmiştir. Quade'ye göre din kendini sosyo-politik etki aracılığı ile tamamlamak istemektedir. Toplum içindeki dinsel cemaatler kişisel olmayan bir biçimde dinsel yükümlüklerin ne olduğunu açıklarken siyasete dair açıklamaları ile de bu durumu yansıtmaktadırlar. Siyasal duruşlarını ve kendilerini siyasal konular üzerinden ifade etmelerini kendi dinsel cemaatlerinin üyelerinin dinsel yükümlülüklerinin belirtilmesi, açıklanması faaliyetleri içinde bir araç olarak kullanmaktadırlar. Quade'ye göre siyasetle ilgili olma durumunun bir ihtiyaç olması hali dinin siyaset kurumu ile ilişkisinin ne olacağı ya da ne olması gerektiğine dair yapılan teorik tartışmaların önüne geçmiştir.²⁴⁴ Quade din ve siyasetin kesişmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Zira ikisi de insanın refahını, iyiliğini hedefleyen kurumlardır. Devletler insani değerleri temel alan açık ve anlaşılır politikaları ortaya koymakla yükümlüdürler. Aynı zamanda

²⁴² Bal, a.g.t., s. 126.

²⁴³ Kehrer, a.g.e., s. 85.

²⁴⁴ Quentin L. Quade, "The Role of Religious Value in Political Judgment" **Review of Politics**, 30: 4 (1968: Oct), s. 415.

devletler üzerinde birçok tartışma olan vatandaşlarının yaşam kalitesinin ne olduğuna dair kesin ve net tanımlamalar yapmalıdırlar.²⁴⁵

Warhurst Avustralya örneğinden hareketle din-siyasal davranış ilişkisini dört ana başlık altında toplamıştır. Warhurst ilk olarak Avustralya Yüksek Mahkemesi'nin aldığı bir karar üzerinde durmaktadır. Bu karar doğrultusunda Yüksek Mahkeme Birleşik Krallık sınırları içerisinde bir dinin kurumsallaşması yönelik kanun yapılamayacağını, hiçbir dini eğilim, tören ve ayinin dayatılamayacağını, altını çizmektedir. Yine mahkeme hiçbir dinin özgür bir şekilde yaşanmasının engellenemeyeceğine ve kamu hizmetinde çalışacak kimselerde dindarlık ölçüsünün hiçbir şekilde sorgulanamayacağına vurgu yapmıştır. İkinci olarak Warhurst siyasal partilerin Hıristiyan topluluklar, cemaat liderleri ve takipçileri ile kurduğu ilişkilere dikkat çekmiştir. Üçüncü olarak kurulan bu ilişkilerin seçim zamanlarında daha da yoğunlaşması ve son olarak ahlaki politikalara, sosyal ve ekonomik politikalara ilişkin kiliselerin yaptığı lobi faaliyetleri Warhurst'a göre din siyasal davranış ilişkisinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır.²⁴⁶

Günümüzde demokrasilerinde, siyasal partiler bireylerin dini de içine alan çok farklı talep ve ihtiyaçlarını sistemin izin verdiği ölçüde bir talep olarak yansıtmama fonksiyonunu görmektedirler. Bu bağlamda vatandaşlar dinsel tutum ve tercihlerinin siyasal karar alma mekanizmalarına yansımaları talep etmektedirler. Özellikle dini içerikli politikaların takipçisi olan siyasal partiler vatandaşların ideallerinde ki din düşüncesi ile gerçekler diğer bir ifade ile uygulamaya yansıyan kısmı arasında köprü vazifesi görmektedirler.²⁴⁷

Din siyasal davranış ilişkisinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması konuya ilişkin deneysel çalışmaların ele alınmasını zorunlu hale getirmektedir. Genellikle bireylerin siyasal tutumlarının ve oluşum süreçlerinde dinin etkisinin incelendiği bu çalışmalar özellikle nihai karar verme aşamalarında ortaya çıkan siyasal davranışın niteliği üzerinde durmaktadır. Siyasal davranışları konu alan ilk araştırma Amerika Birleşik Devletleri'nde 1824 yılında, Harrisburg Pennsylvanian gazetesi tarafından

²⁴⁵ Quade, a.g.m., s. 417.

²⁴⁶ Warhurst, a.g.m., s. 20.

²⁴⁷ Turmudi, a.g.m., s. 18.

yapılmıştır. Bu araştırmada örneklem kısıtlı olmasına karşın elde edilen sonuçların seçim sonuçları ile örtüşmesi diğer yayın organlarının da bu konuyla ilgilenmesinin yolunu açmıştır. 1924 yılında Literary Digest gazetesi çok geniş bir örneklem ile kapsamlı bir kamuoyu yoklaması yapmış, 1924–1928–1932 seçim sonuçlarına ilişkin tutarlı tahminlerde bulunmuştur. 1936 yılında, George Gallup çok küçük fakat oldukça kapsamlı bir örneklem ile yaptığı araştırmasında başkanlık seçiminin sonucunu önceden tahmin etmiştir.²⁴⁸ Türkiye’de 1946 yılında çok partili siyasal hayata tekrar dönüş olmuş ve bunun sonucu siyaset sahnesine politik söylemler üzerinden birbiri ile rekabet eden siyasal partiler çıkmıştır. Yarışmacı siyasete ilişkin ilk bilimsel çalışmalar, bu yarışmanın diğer bir ifade ile oy verme davranışı ve seçimin kuralları üzerine yapılan çalışmalardır.²⁴⁹

Türkiye’de siyasal davranışlar ve bunlara ilişkin toplumda var olan kanaatleri inceleyen ilk alan araştırmaları 1960’lı yıllarda, Nermin Abadan Unat tarafından başlatılmıştır. Bu araştırmalar daha çok yabancı kuruluşlar için hazırlanmış olup sonuçları da ülke dışında yayımlanmıştır. 1980 yıllara kadar ilgili mevzuattan kaynaklanan zorluklar nedeniyle araştırmacılar siyasal davranış ve tutumları konu alan araştırmalara mesafeli durmuşlardır.²⁵⁰ 1980’li yıllarda kitle iletişim araçlarının hızlı bir şekilde gelişerek yaygınlaşması, toplum içinde siyaset kurumunun işleyişine dair bilginin artması, seçim kampanyaları ve siyasal partilerin takip ettikleri politikalara ilişkin ilginin artması, siyasal davranış ve siyasal tutumun belirleyenleri üzerine birçok araştırma yapılmasını beraberinde getirmiştir.

1980’li yılların ikinci yarısında SİAR, KAMAR, PİAR, KONDA gibi araştırma şirketleri genel seçim, yerel seçim, halkoylaması gibi kamuoyu ile yakından ilgisi olan konulara ilişkin araştırmalar yapmışlardır. 1988 yılında Türkiye’de Türkiye Pazar ve Kamuoyu Araştırmacıları Derneği kurulmuştur. 1948 yılında kurulan ve merkezi Hollanda’da bulunan ESOMAR (Avrupa Kamuoyu ve Pazar Araştırmaları Birliği-European Society for Opinion and Marketing Research) kamuoyu araştırmalarına dair uluslar arası standartlar getirmiştir. Türkiye’de de

²⁴⁸ Çağın Ergin, “Kamuoyu ve Baskı Grupları”, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara 2005, s. 331.

²⁴⁹ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s. 32.

²⁵⁰ Sitembölükbaşı, *Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları*, s. 5.

yapılan araştırmalarda bu standartlar uygulanmaktadır.²⁵¹ Türkiye’de siyasal tutum, siyasal davranış ve bu davranışların dinle ilişkisini inceleyen çalışmalar henüz çok yenidir. Bireyin siyasal tutumlarının şekillenmesinde dinin rolüne ilişkin ilk araştırmalar yukarda da değinildiği üzere 1960’li yıllarda yapılmıştır.

2.Din Siyasal Davranış İlişkisi

Bu bölümde siyasal davranış ve din ilişkisini yapılmış çalışmalar kapsamında ele alınacaktır. Bu kapsamda konuya ilişkin kapsamlı literatürün zet biçimde verilmesi ve ülkemize ilişkin yapılan çalışmaların genelinde ne çıkan ortak noktaların tespit edilmesi öngörülmektedir. Söz konusu ortak özelliklerin belirlenmesinde siyasal sistemlerin niteliğinden ziyade bireylerin dinsel aidiyet, diğer bir ifade ile dinsel kimlikleri ile siyasal tutum ve davranışları arasındaki ilişkinin niteliği ve derecesi üzerinde durulacaktır.

Bireysel dini inançların toplum içinde açığa vurulması Warhurst’a göre iktidar partisinin bu durumu doğrudan desteklemesi ile ilişkilidir. Avustralya toplumu içinde Hıristiyanlık dinin değerlerinin toplumsal dokusuna olumlu katkılarda bulunduğuna ilişkin olumlu bir kanının yöneticilere hakim olması, dinin toplum içinde görünürlüğünün artması ve bunun toplum tarafından da talep edilmesi sonucunu doğurmuştur.²⁵²

Yücekök alışmasında İkinci Cemiyetler Kanunu’nun kabul edildiği 1946 yılından 1968 yılına kadar geçen sürede kurulmuş derneklerin dağılımı ve dini derneklerin bu dağılım içindeki oranını irdelemiştir. Çalışmada Türk toplum yapısı

²⁵¹ Ergin, a.g.e., s. 332-333.

²⁵² Warhurst, a.g.m., s. 23., Warhurst Avustralya’nın en büyük dini grubu olan Katolikler ile İşçi Partisi arasında tarihsel bir bağ olduğuna dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Katoliklerin bir kısmının Liberal Parti’yi destekledikleri ve bu desteğin giderek arttığı grlmştir. Warhurst’a göre Avustralya’da kişisel vicdani tercihler oy verme davranışı üzerinde tek başına etkili olamamaktadır. Bunda en önemli faktör parti ve dini grup disiplinin bireyler üzerinde çok etkili olmasıdır. Seçmenlere benzer bir şekilde parti liderleri kişisel vicdani kanaatlerini çoğu zaman açıklamaktan ve ne çıkarmaktan kaçınmaktadırlar. Bkz.,Warhurst, a.g.m., s. 20-21. McAllister Avustralya’da görülen sekülerleşmenin de göz ardı edilmemesi gerktiğini, dini değerlerden bağmsız bir sosyalleşme sürecinin de sürmekte olduğunu, bununla ilişkili olarak, seküler kesim siyasal ve sosyal yaşam içinde, kurmsallaşmış kilise kurumunun karşı olduğu, kürtaj, esrar kullanımının serbest olması gibi konularda daha zgrlk, servetin yeniden dağıtılması gibi sol siyasal söylemler geliştirdiklerini ifade etmiştir. Daha kapsamlı bilgi için Bkz., Ian McAllister, “Religious Change and Seculrization: The Transmission of Religious Values in Australia”, *Sociological Analysis*, 49: 3, , 1988/Fall, s. 249-263.

içinde dinin hangi sosyal tabandan beslendiğini ortaya çıkarmaktır.²⁵³ Dernekleşme modernleşme ile birlikte görülen bir olgudur. Tek tek bağımsız bireylerden oluşan, işbölümünün ve fonksiyonel farklılaşmanın ortaya çıktığı toplumlarda dernekleşme oranı ve örgütlü hareket etme bilinci daha yüksektir. Türkiye'nin batısı bu anlamda modern bir yapı arz etmektedir. Sosyo-ekonomik olarak geri kalmış bölgelerde ise dernekleşme oranı düşüktür. Yücekök dini dernekleşme oranının düşük olduğu geri kalmış bölgelerde dinsel davranış, katılım gibi fonksiyonların tarikatlar ve şeyhler aracılığıyla sürdürüldüğü ifade etmiştir. Bunda ortak değerlerin oldukça fazla olması ve cemaat yapısının varlığı önemli rol oynamaktadır. Gelişmişlik düzeyi yüksek bölgelerde ise parçalanmış, farklı değerler etrafında toplanmış toplum yapısı dini dernekler vasıtasıyla dini taleplerin karşılanmasını zorunlu hale getirmiştir.²⁵⁴ Dinin siyasal davranışlar üzerinde etkili olmasında bireysel, vicdani kanaatler ve dini cemaatlerin birey üzerindeki yönlendirici etkisinin yanında hükümet organının diğer bir ifade ile devletin dinin toplum yaşamı içindeki konumuna dair tutum ve politikalarının da önemli bir belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın bu kısmında din siyasal davranış ilişkisi siyasal tercihlerin oluşumunda dinin etkisi, siyasal egemenlik ve din ilişkisi ve siyasal sisteme bakış açısı başlıkları altında ele alınacaktır.

2.1.Din Siyasal Tercih İlişkisi

Perea seçmenin aslında ne olduğu sorusuna yönelmiştir. Seçmen sadece siyasetin içeriğini rasyonel öğelere göre belirleyen bir unsur mudur ya da sosyal yapı içerisindeki statüsünün bir esirimidir? Perea'ya göre seçmen davranışlarında son yıllarda sınıf ve din bilincine göre siyasal tutumların şekillendirilme düzeyinde bir artışın olup olmadığı üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.²⁵⁵ Seçmen davranışı üzerinde etkili olan faktörlere ilişkin yapılan tartışmalar, genel olarak seçmen davranışını sınıf, din, dil ve yaşanan yer gibi bileşenlerden oluşan sosyal yapının bir sonucu olarak gören ve oy vermeyi siyasal olayların niteliğinin rasyonel

²⁵³ Ahmet Yücekök, "Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı" **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXVI s: 2 (1971), s. 301.

²⁵⁴ Yücekök, a.g.m., s. 301-302.

²⁵⁵ Eva Anduiza Perea, "Parties-Elections-Voters, Electoral Behaviour in Europe", **European Political Science**, 2005: 4, s. 490.

olarak değerlendirilmesi sonucu şekillenen bir karar alma süreci olarak ifade eden, olmak üzere iki boyut üzerinden sürdürülmektedir.²⁵⁶

Perea, seçmen davranışları ile ilgili teoriler içinde Bölünme Teorisi'ne Avrupa toplumları içinde din siyasal davranış ilişkisine anlamlı bir bakış getirmesi yönünden özel bir önem atfetmektedir. Lipset ve Rokan tarafından geliştirilen bu teoriye göre, bölünmeler gurupları farklı örgütsel, kültürel ve sosyo-ekonomik yönleri ile tanımlayan sosyo-politik bölümler, ayrımlardır. Bu bölünmeler ulus devletin ortaya çıkışı ve sanayi devrimi gibi tarihsel olayların sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel gelişmeler sonucu demokratikleşme ve seçimlerin sonuçları üzerinden sistemin yönetilmesi gibi unsurlar toplum hayatını yönlendirmiştir. Bireysel olarak bakıldığında bölünme teorisine göre, temel bölünme alanlarını oluşturan din, dil, sosyal sınıf ve yaşanan yer gibi değişkenler bireyin siyasal davranışı üzerinde etkili olan temel faktörlerdir.²⁵⁷

Lijphart aynı anda birden fazla farklı resmi dilin konuşulduğu ve farklı dini inançların kabul gördüğü ülkeler olan, Belçika, Kanada, Güney Afrika ve İsviçre'yi dilin, dinin ve sosyal sınıfın oy verme davranışı üzerindeki etkisi açısından karşılaştırdığı çalışmasında ilginç bulgular elde etmiştir. Lijphart sosyal sınıf, din ve dil- potansiyel parti seçimi ve oy verme davranışı üzerindeki en önemli üç sosyal ve demografik faktörün belirleyici bir etkisi olduğunu, bu değişkenlerin siyasal davranışların değerlendirilmesinde ve ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya olanak sağlaması açısından “temel bir test” değeri olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Zira bu değişkenler çalışmada ele alınan dört ülkede de aynı zamanda ortaya çıkmakta ve etkili olmaktadır. Lijphart parti seçiminde etkili olan bu üç değişken içinde dinin en yüksek derecede etkili değişken olduğunu, onu dil birliği ve son olarak sosyal sınıfın takip ettiğini ortaya koymuştur. Lijphart din faktörün bu etkisini parti sistemindeki sorunlar, dile ilişkin taleplerin ifadesi için alternatif oluşturması ve ülkelerin bölgesel-federal özellikleri ile açıklamaya çalışmıştır.²⁵⁸

²⁵⁶ Perea, a.g.m., s. 491.

²⁵⁷ Perea, a.g.m., s. 492., Bölünme Teorisine dair daha kapsamlı bilgi için bkz., Martin Seymour Lipset, S. Rokan, **Party Systems and Voter Alignments**, Free Press, New York 1967.

²⁵⁸ Arend Lijphart, “Religious vs. Linguistic vs. Class Voting: The “Crucial Experiment” of Comparing Belgium, Canada, South Africa and Switzerland”, **The American Political Science Review**, Vol: 73, No: 2, (Jun., 1979), s. 442. Guth ve Frazer 1996 yılında Kanada’da benzer bir

Endonezya’da dindar Müslümanların siyasal tercihlerini inceleyen Turmudi oy verme davranışını etkileyen temel faktörler üzerinde durmuştur. İslami politikaları öne çıkan partilerin seçmen tarafından desteklenmesinde temel nedenler İslami parti olmaları yani dini içerikli politikaların takipçileri olmaları ve ulemanın fikir ve görüşlerini takip etmeleri olarak gösterilmiştir.²⁵⁹ Turmudi dinin gereklerinin büyük bir çoğunluğunu yerine getiren ve sofu olarak nitelendirilen Müslüman seçmenlerin dini gerekleri göreceli olarak daha az yerine getiren kesime oranla sosyo-politik tercihlerini ortaya koyarken İslam dininin gereklerine, prensip ve kaidelerine daha çok referansta buldukları sonucuna ulaşmıştır. Yine dini politikaları ile öne çıkan partileri destekleyenlerin büyük bir kısmı İslami gerekleri siyasal ve sosyal yaşamda öne çıkardıkları gerekçesi ile bu desteği verdiklerini ifade etmişlerdir. Turmudi’ye göre dindar seçmenlerin bir kısmı, din merkezli politikalar üreten partiler ile aralarında ahlaki bir sadakat bağı kurdukları gerekçesi ile parti tercihlerinde sabit bir görüntü arz etmektedirler. Seçmen dinin gereklerini bireysel olarak yorumlarken kendilerini İslami bir partiye oy vermek zorunda hissetmekte, adeta bunu inancının bir gereği olarak mülahaza etmektedir. Bazı durumlarda bu gereklilik biraz daha katı algılanabilmektedir. Turmudi çalışmasına konu alan “Kyai” (İslam alimi, ulema, din bilgini) bir partinin desteklenmesinin dini bir hükümlülük olduğunu söylemesi ile dini hassasiyetleri ve pratikleri yerine getiren kesimler (Endonezya’da bu kesim Santri olarak adlandırılır. Daha çok şehirlerde yaşayan Kuran ve Şeriata sıkı sıkıya bağlı kesimi ifade eder) için söz konusu partiyi desteklemek bir zorunluluk haline gelmektedir.²⁶⁰

Amerika’da özellikle 1980 sonrasında dinin siyasal etkisi siyaset bilimcilerin ilgisini çeken temel konulardan birisi olmuştur. Özellikle Hıristiyan Sağ hareketi

araştırma yapılarak dinin siyasal tercihler üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Çalışma 3000 kişilik bir örneklem üzerinde uygulanmıştır. Çalışmada dinin siyasal tercihler üzerinde geleneksel bir etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca Guth ve Frazer Kanada’daki dini temelli partizanlığın Amerika Birleşik Devletler’ne nazaran daha düşük derecede olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Daha kapsamlı bilgi için bkz. James L.Guth ve Cleveland R. Fraser, “Religion and Partisanship in Canada”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2001, 40(1), s. 51–52, 61.

²⁵⁹ Turmudi, a.g.m.23.

²⁶⁰ Turmudi, a.g.m., s. 35., Santri kavramına ilişkin daha detaylı bilgi için bkz., <<http://en.wikipedia.org/wiki/Santri>>, (26.01.2009).

“Christian Right²⁶¹” dinin siyasal etkisine ilişkin çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Burada temel soru bu oluşumun siyasal bir etkisi var mıdır? Eğer varsa nasıl bir etkisi vardır? Ayrıca Katoliklerin oy verme karakterlerinde 1980’lerde görülen değişim, ırkçılık ve yoksulluk ile mücadele gibi konuları öne çıkarması açısından ana Protestan mezhebinin duruşu gibi konular araştırmacılar tarafından ilgi ile incelenmiştir.²⁶²

Olson ve Beck yaptıkları çalışmada Amerika’da eyaletler bazında Cumhuriyetçi Parti’nin desteklenme gerekçelerini arasında din faktörünün yerini incelemişlerdir. Onlara göre ortalama bir cumhuriyetçi seçmenin başkanlık, senato ve valilik seçimlerine yönelik oy verme davranışının şekillenmesinde din, sosyo-ekonomik faktörler, demografik değişkenler ve parti kimliği birbirinden bağımsız olarak belirleyici rol oynamaktadır.²⁶³ Araştırmacılar din oy verme davranışının niteliğini belirlemek üzere Amerika’nın Rocky Dağı Bölgesinde kırsal ve kentsel yerleşim yerlerinde Montana, Colorado, Idaho ve Wyoming eyaletlerinde nüfusları 25000’in üzerinde olan 35 birim ve 25000’in altında olan 35 yerleşim birimi olmak üzere 70 yerleşim biriminden veriler toplanmıştır. Toplanan veriler 1950 ve 1980 yılına aittir. Araştırmada kullanılan veriler, eğitim düzeyi, fakirlik sınırı altında

²⁶¹ Hıristiyan Sağ hareketi kavramı Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri’nde tutucu sosyal ve siyasal değerleri destekleyen sağ kanat Hıristiyanları, Dinsel sağ ve Evanjelik bloğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu blok tutucu teolojik inançlardan Pentokostalizm, Kökten Hıristiyanlık, Mormonizm, ana mezheplerinden daha tutucu bir Katoliklik ve Luteryenliği içine alan geniş bir çeşitliliği içinde barındırmaktadır. Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_right,<<http://en.wikipedia.org/wiki/Pentecostalism>>, (09.07.2009). <http://en.wikipedia.org/wiki/Fundamentalist_Christianity>, (09.07.2009). <<http://en.wikipedia.org/wiki/Mormonism>>, (09.07.2009).

²⁶² Stephen D. Johnson, “What Relates to Vote for Three Religious Categories?”, **Sociology of Religion**, 55: 3 1994: Fall, s. 263., Almond Amerikan siyasal sisteminin temel karakter olarak seküler değerleri temel alan bununla birlikte karşılıklı bir önkabule dayanan faydacı ilişkiler ağı üzerine kurulu olduğuna dikkat çekmektedir. Almond’a göre Kıta Avrupası’nda görülen idolojik bölünmüşlüğü aksine halkın genelinin siyasal tutum ve davranışlarında ülkenin genel çıkar ve politikalarına dair bir homojenliğin öne çıktığına dikkat çekmiştir. Bu yapıdan ötürü Amerikan siyasal sisteminin çatışmadan ziyade karşılıklı menfaatlerin kesişmesi diğer bir ifade ile uyumlu hale getirilmesi üzerine yapılandırıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Almond Amerika’nın coğrafi büyüklüğü, karmaşık ekonomik yapısı, etnik ve dinsel açıdan oldukça heterojen yapı ortaya koyması sebebi ile bu çeşitliliğin sisteme yansımaları baskı guruplarında görülen farklılaşma ve çeşitlilikle açıklanabileceğini ifade etmiştir. Bundan ötürü Almond Amerikan siyasal sisteminde fonksiyonel ve ona bağlı ortaya çıkan siyasal rollerin de oldukça çeşitlilik arz ettiğini bu nedenle siyasal karar alma süreçlerine baskı guruplarının daha fazla dâhil olduklarını ifade etmiştir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Gabriel A. Almond, “Comparative Political Systems”, **The Journal of Politics**, Vol: 18, No.3, August 1956, s. 398-400,

²⁶³ John Kevin Olson ve Ann C. Beck, “Religion and Political Realignment in the Rocky Mountain States”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1990, 29(2), s. 198.

yaşayanlar, beyaz olmayanlar, şehirde ve kırdaki yaşayanlar başlıkları altında sosyo-ekonomik ve demografik, oy verilen parti seçimlerde oy verilen aday gibi parti üyeliği-kimliği ve üye olunan kilise şeklinde dinsel aidiyet gibi konularını içermektedir.²⁶⁴

Olson ve Beck analizleri sonucunda göreceli olarak fazla dindar bir görüntü sergilemeyen Rocky Dağı bölgesinde dahi özellikle muhafazakâr Protestanların siyasal tercihleri ve onun bir yansıması olarak 1980 yılında hem federal hem de yerel seçimlerde Cumhuriyetçi Parti'den yana oy kullanma davranışları üzerinde dinin belirgin bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 1950 yılına ait veriler incelendiğinde ise muhafazakâr Protestan seçmenlerin Cumhuriyetçi Parti'ye neredeyse hiç ilgi göstermedikleri görülmüştür. Özellikle merkezi hükümete yönelik ülke çapında yürütülen kampanyaların muhafazakâr Protestanlara yönelik daha hayati konuları içermeleri nedeniyle daha çok desteklenildiği görülmüştür. Roman Katoliklerin ise özellikle ekonomik konulardaki liberal duruşundan ötürü Demokrat Partiye daha yakın bir görüntü çizdikleri, 1950'li yıllarda Cumhuriyetçi Parti ile Demokrat Parti arasında ekonomik ve iktisadi konulara ilişkin farklılaşma yok denecek kadar az olduğu için bu farklılaşmanın ortaya çıktığı 80'li yıllarda Katoliklerin Demokrat Parti çizgisine yaklaştıkları görülmüştür.²⁶⁵ Araştırmacılar diğer sosyo-ekonomik değişkenlerden bağımsız bir şekilde dini bakış açısının seküler tutumlar üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmanın yapıldığı tarihe kadar geçen 25 yıllık süre içinde muhafazakâr Protestanları ilgilendiren konular siyaset kurumunun gündemine girmiş olması nedeni ile dini tutumlar siyasal karar alma süreçleri üzerinde etkili olmaya başlamıştır.²⁶⁶

Muhafazakârlığın örgütlü yapılarında bir artışın olup olmadığına yönelik bir çalışma Smith tarafından yapılmıştır. Çalışmada kilise üye istatistikleri, muhafazakârlığın hızla zemin kazandığı ve toplum içinde yayıldığı, buna paralel olarak diğer dinsel oluşumların üye sayılarında ciddi bir azalma olduğu düşüncesinin

²⁶⁴ Olson ve Beck, a.g.m., s. 201-202.

²⁶⁵ Olson ve Beck, a.g.m., s. 207.

²⁶⁶ Olson ve Beck, a.g.m., s. 207.

ne kadar gerçekçi olduğu sorgulanmıştır.²⁶⁷ Smith muhafazakârlığın ölçülmesinde, dini ilişki düzeyi, kilise üyeliği, bireyin kendini nasıl ve hangi kimlikle ifade ettiği ve son olarak davranış ve inanç ölçekleri gibi değişkenleri kullanmıştır.²⁶⁸ Smith araştırmasında, kilise üyeliklerine dair tutulan istatistiklerle oluşturulmaya çalışılan muhafazakârlığın toplum içinde yayıldığı fikrinin sanılanın aksine Amerikan nüfusunun tümü göz önüne alındığında gerçeği yansıtmadığı, muhafazakârların ancak toplum gözünde muhafazakârlığa duyulan popüler ilgide bir artış olmak ile birlikte bunun da kesin bir temeli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca son 40 yılda İncilin yanılmazlığına duyulan inanç düzeyinin oldukça düştüğü ve son 10 yılda başka dinlerden Hıristiyanlık dinine geçişlere ilişkin net bir akımdan da söz edilemeyeceği noktaları çalışmada ifade edilmiştir.²⁶⁹

Johnson 1994 yılında yaptığı çalışmada 1992 Amerikan başkanlık seçimlerinde oy verme davranışı üzerinde dinsel aidiyetlerini göz önüne alarak incelemiştir. Bu bağlamda Katolik, Muhafazakâr Protestan ve Ana Protestan mezhepleri arasında ne tür farklılıkların ortaya çıktığı araştırılmıştır.²⁷⁰ Johnson bu üç mezhep arasında oy verme davranışı ile neyin ilişkili olduğu konusunda belirgin farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. Öncelikle Katolikler için temel belirleyici faktör sosyal sınıftır. Üst gelir grubuna dâhil Katolikler ekonomik açıdan tutucudurlar ve 1994 seçimlerinde Clinton karşıtı oy kullanmışlardır. Bunun tersine çalışan iş hayatında yer alan Katolikler ise ekonomik liberalizmden yana tavır sergileyerek seçimlerde Clinton’u desteklemişlerdir. Benzer verilere 1991 yılında yapılan ulusal sosyal araştırmasında da ulaşılmıştır. Katolikler için ekonomik şahsi menfaatler oy verme davranışında belirleyici olmaktadır. Bunda Katolik kilisesinin ekonomik statüsü ve Katolik cemaati içindeki ekonomik statü farklılaşması etkili olmaktadır. Tutucu Protestanlar diğer iki gruptan çok daha fazla muhafazakâr değerleri

²⁶⁷ Tom W. Smith, “Are Conservative Churches Growing?”, **Review of Religious Research**, Vol: 33, No: 4 (June,1992), s. 305.

²⁶⁸ Smith, a.g.m., s. 323.

²⁶⁹ Smith, a.g.m., s. 325.

²⁷⁰ Johnson, a.g.m., s. 263. Djupe dini bağlılık diğer bir ifade dini bir kimliğin korunması ile siyasal sadakat arasındaki ilişki ele almıştır. Djupe dini sadakatin, partilere duyulan sadakati arttırdığını, dini aidiyet duygusu ile hareket ederen seçimde bulunan bireylerin seçtikleri adaya karşı sadakatla bağlandıkları gözlemlenmiştir. Dini sadakat düzeyi yükseldikçe seçilen adaya duyulan sadakat da yükselmektedir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Paul A. Djupe, “Religious Brand Loyalty and Political Loyalties”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, Vol: 39, Issue: 1, 2000, s. 78.

benimsemektedirler. Bunun sonucu tutucu Protestanlar siyasal alanda muhafazakâr politikaları benimseyen bir duruş sergilemektedirler. Bu gurup en temel ailesel değerleri muhafaza etmekte özellikle kürtaja karşı çıkmaktadırlar. Son olarak Johnson araştırmasında Katoliklerin an kolunun diğer iki mezhep ya da gruptan belirgin bir farklılaşma ortaya koymadıklarını ortaya koymuştur.²⁷¹

Jelen Katolik papazların siyasal tutumlarına ilişkin yaptığı çalışmasında 2000 yılında yapılan başkanlık seçimlerine ilişkin siyasal tutumlara dair verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Rahiplerin kendilerini şahsen zayıf bir şekilde siyasal liberal olarak ve güçlü bir şekilde Demokrat Partili olarak tanımlama eğiliminde oldukları görülmüştür. Buna rağmen 1996'da Bill Clinton, Bob Dole'e karşı çok kısıtlı bir zafer kazanırken 2000 seçimlerinde G.W. Bush Katolik rahiplerin desteğini Al Gore'e nazaran çok daha fazla almıştır. Jelen yaptığı analizde Katolik din adamlarının Al Gore'u desteklemesinin en önemli nedeni açlık ve yoksulluk ile ilgilenmesi olarak tespit etmiştir. George W. Bush'un aynı bir rahip gibi öncelikli olarak kürtaja karşı çıkması ise Katolik din adamlarından aldığı büyük desteğin birincil nedenidir. Rahipler arasındaki siyasal katılım öncelikle sosyal adalet konularına ilişkin kaygılar ve her rahibin sosyal ve ekonomik konulara dair kendi görüşleri ile cemaatleri arasındaki benzeşme tarafından şekillendirilmektedir.²⁷² Jelen'in çalışmasında elde ettiği ilginç bir bulguda Katolik papazların hem durağan hem de değişken tutumlar ortaya koymuş olmalarıdır. Katolik din adamlarının seçimden seçime gösterdikleri dalgalanma kabul edilebilir ölçülerde olmakla birlikte

²⁷¹ Johnson, a.g.m., s. 272-274.

²⁷² Ted G. Jelen, "Catholic Priests and the Political Order: The Political Behaviour of Catholic Pastors", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42: 4 (2003), s. 591-604. Avustralya'da dini değerlerin değişimi ve sekülerleşme konusunda McAllister tarafından yapılan bir çalışmada Anglican Kilisesi ile Katolik Kilisesinin sekülerleşmeye ve ataisme karşı pozisyonları karşılaştırılmıştır. Anglikan Kilisesi seküler akımlara karşı daha kabulkar bir duruş sergilemekte ve kiliseye üye kabulde gönüllülük esası üzerine faaliyet göstermektedir. Anglikan Kilisesi daha esnek bir yapılanma sergilemekte kendisi ile benzer amaçlar güden diğer organizasyonlar ile herhangi bir rekabete girmemektedir. Bu nedenle McAllister'e göre Anglikan Kilisesi seküler akımlar karşısında daha korumasız bir yapı arz etmekte, kilise üye sayıları azalmaktadır. McAllister Katolik Kilisesinin ise bu süreçte çok daha korumacı bir duruş ortaya koyduğunu ve üye sayısındaki azalmanın Anglikan Kilisesine göre daha düşük olduğunu ifade etmiştir. Bu farkın ortaya çıkışında Katolik Kilisesinin takipçilerinden, üyelerinden daha fazla yükümlükler beklemeleri üye kabul ve takibinde daha sıkı bir tutum sergilemeleri etkili olmaktadır. McAllister benzer bir farklılığın Amerika Birleşik Devletlerinde muhafazakar Protestan Kiliseleri ile liberal Protestan Kiliseleri arasında da görüldüğünü, bununla birlikte dinden uzaklaşma ve sekülerleşme akımlarının etkisinin kuşaktan kuşağa değiştiğini ifade etmiştir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Ian McAllister, 1988 a.g.m., s. 249-263.

Katolik oylar yüzen oylar olarak adlandırılabilir. Oy verme davranışlarında görülen bu değişikliğin temelinde seçimlerde öne çıkan ahlaki konulardaki farklılaşmalar yer almaktadır. Bununla birlikte Katolik din adamlarının siyasal tercihleri arasında dikkat çekici bir homojenlik vardır. Örneğin bir Katolik rahibin yasal kürtaşı ya da ölüm cezasını onaylaması düşünülemez.²⁷³

Foster 2000 ve 2004 yıllarında yapılan seçimler sonucunda elde edilen verileri kullanmak sureti ile ulusal başkanlık seçimlerinde oy verme davranışı üzerinde dindarlık düzeyinin etkilerini incelemiştir.²⁷⁴ Foster denekleri sadece Protestan, siyah Protestan, Evanjelik (muhafazakâr) Protestan, Katolik, Yahudi, diğer dinler ve dinsizler olmak üzere yedi gurupta incelemiştir. Deneklerin tutucu eğilim düzeylerini ölçmek üzere Foster “İncil Tanrı’nın gerçek sözüdür ve harfiyen uygulanmalıdır”- “İncil Tanrı’nın gerçek sözüdür, fakat içindeki her şey harfiyen uygulanmak zorunda değildir.”- “İncil insanoğlu tarafından yazılan bir kitaptır ve Tanrı’nın sözleri değildir.” ifadelerinden hangisinin kendilerinin İncil’e ilişkin duygularını en iyi tanımladığını sormuştur. Deneklere ayrıca dinin gündelik yaşamlarına rehberlik edip etmediği, dinsel törenlere katılmak dışında gün içinde ne kadar sıklıkla dua ettikleri ve dinsel tören-ayinlere ne sıklıkla gittikleri sorulmuştur.²⁷⁵

²⁷³ Jelen, “Catholic Priests and the Political Order: The Political Behaviour of Catholic Pastors”, s. 601–602.

²⁷⁴ Forster, a.g.m. , s. 2. Amerika’daki Yahudi seçmenlerin oy verme davranışları üzerine kapsamlı bir analiz Djupe ve Sokhey tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar 2000 yılı başkanlık seçimlerinde Yahudi seçmenlerin ortaya koydukları siyasal tutum ve davranışlarını ele almışlardır. Özellikle Hahamların Yahudi oylarını mobilize etmedeki etkin rolü ve Demokrat Parti’nin oy blokları içinde Yahudi seçmenin ağırlığı seçimlerde Ortodoks bir Yahudi olan Joseph Liberman’ın Başkan Yardımcısı adayı olarak gösterilmesinden de anlaşılacağı üzere Amerikan siyasetinde dinsel oy bloklarının etkisi üzerine önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Amerikan toplumu içinde Yahudilerin 1996 seçimlerinde de Clinton-Algore ikilisini destekledikleri yapılan analizlerde görülmüştür. Bu durumun görülmesinde Djupe ve Sokhey’e göre Yahudilerin demokratik kanat içindeki tarihsel rollerine vurgu yapmışlardır. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Paul A. Djupe, Anand E.Sokhey, “American Rabbis in the 2000 Elections”, **Journal of Scientific Study of Religion**, 42: 4, 2003, s. 563, 574., Amerikan siyasal yaşamı içinde Yahudi toplumunun oldukça önemli bir yeri vardır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail Devletleri arasındaki ilişkilerin niteliği üzerinde sözkonusu bu toplumun oldukça büyük etkisi vardır. Yahudi dindarlığı ve bu dindarlığın siyasal tutumlar üzerindeki etkisi üzerine Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail arasında karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Kenneth D. Wald ve Michael D. Martinez, “Jewish Religiosity and Political Attitudes in the United States and Israel”, **Political Behaviour**, Vol: 23, No: 4, December 2001, s. 377.

²⁷⁵ Forster, a.g.m. , s. 5–7.

Foster araştırmasında Amerika’da seçmenlerin oy verme davranışında dinin kendisinden çok dindarlığın etkili olduğu sonucuna varmıştır. Bununla birlikte bu ilişki tümüyle kesinlik arz etmemektedir. Foster’e göre dindarlık ile kavramlaştırma ya da isimlendirme arasındaki ilişki genellikle araştırmacılar tarafından göz ardı edilmektedir. Foster en azından araştırmasını yaptığı tarihe kadar geçen son iki başkanlık seçiminde G.W. Bush’un oylarını artırmak için dindar bireylere güvenebileceği sonucuna ulaşarak, aslında oy verme davranışı üzerinde dindarlık faktörünün etkisinin diğer faktörler gibi algılanması gerektiğini, çok fazla abartılmaması gerektiği belirtmiştir. Özellikle 2004 yılında seçmenin Irak savaşını göz önüne alarak oy verdiğini 2004 başkanlık seçimlerinde oy verme davranışı ile kiliseye devam etme hali ve dinsel tutuculuk arasında ilişkinin gevşediği gözlemlenmiştir.²⁷⁶

Guth 2007 yılında yaptığı çalışmasında 1997–2002 yılları arasında Amerikan Temsilciler Meclisi seçimlerinde dinin seçmen tercihleri üzerindeki etkisini ele almıştır.²⁷⁷ Guth çalışmasında kongreye ilişkin seçmenin tutumlarının şekillenmesinde din faktörünün altını çizer. Guth’a göre teolojik uyum yasama faaliyetlerine ilişkin seçimlerde oldukça istikrarlı bir etkiye sahiptir. Yasama faaliyetlerini sürdüren iki partinin (Demokrat Parti–Cumhuriyetçi Parti) dinsel bileşimleri üzerinde dinin etkisi dolaylı yoldan olmaktadır.²⁷⁸ Guth’a göre dinsel etki tamamıyla partizanlık tarafından yönlendirilmemektedir; bununla birlikte parti üyeliği ve sıkı partizanlık ele alındığında bazı üye ilişkilerinin ve dinsel gelenekselciliğin halen parti üyelerinin oy verme davranışı üzerinde doğrudan etkili olduğu görülmüştür.²⁷⁹ Duke ve Johnson dini anlamda Amerikan Kongresi’nin halkı kısmen temsil ettiği görüşündedir. Diğer bir ifade ile Amerika’daki tüm dinsel gruplar kongrede eşit derecede temsil edilmemektedirler. Duke ve Johnson (1989–1991) 101.Dönem Amerika Birleşik Devletleri Kongresi’nin üyelerinin dini bağlarını aidiyetlerini inceleyerek Amerikan halkının dini topluluk, mezhep ve cemaat bağlarına göre dağılımı ile kıyaslamışlardır. Duke ve Johnson hangi dini grupların

²⁷⁶ Forster, a.g.m. , s. 15–16.

²⁷⁷ James L. Guth, “Religion and Roll Calls: Religious Influences on the House Of Representatives, 1997–2002”, **Conference Papers-American Political Science Association**, s. 2.

²⁷⁸ Guth, a.g.m., s. 20-21

²⁷⁹ Guth, a.g.m., s. 22

Kongre’de daha çok temsil edildiği sorusuna cevap aramışlardır. Araştırmacılar yaptıkları tarama sonucunda Kongre’de bütün dini grupların orantılı bir şekilde temsil edilmediğini ifade etmişlerdir.²⁸⁰

Manza ve Braunstein sosyal gruplar ve demokratik rejimlerde oy verme davranışı üzerine yaptıkları çalışmalarında dinin seçmen davranışı üzerindeki etkisine değinmişlerdir. Manza ve Braunstein özellikle dinsel farklılaşma ya da bölünmenin arttığına, İngiltere dışında Batı Avrupa’daki her ülkede belirgin dinsel kökleri olan siyasal partilerin varlığına dikkat çekmişlerdir. Bu partiler genellikle siyaset yelpazesinin merkez sağında yer almakta ve Hıristiyan Demokratik partiler olarak bilinmektedirler. Bu partiler daha tutucu seküler partilere dönüşmekle birlikte, oy verme davranışında dinin etkin rol oynadığı seçmene yönelik olarak temel dinsel referansları muhafaza etmektedirler. Sınıf bilinci ile birlikte dinsel kimlikler de oy verme davranışını etkilemektedir. Fakat son zamanlarda mezhep ya da tarikatlara aidiyet oranındaki düşüşe paralel olarak dinsel oy verme davranışında düşüş olduğu gözlemlenmiştir.²⁸¹

Manza ve Braunstein’a göre, dinsel temelli partiler takipçilerine yönelik söylemlerinde giderek sekülerleşmektedir. Dinsel grup ve din temelli politika yapan partiler arasındaki işbirliği dinsel alanın niteliğine göre çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin Katolik ülkelerde ve dinsel olarak bölünmüş ülkelerde ya da bir devlet kilisesi olmayan ülkelerde oy verme davranışında görülen dinsel bölünme ya da farklılaşma daha belirgin olmaktadır. Din ve oy verme davranışına ilişkin en geniş kapsamlı tartışmalar Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde “New Christian Right” (NCR) bu ifade sosyal ve siyasal politikalarda tutucu sağ Hıristiyan politikaları tanımlamak için kullanılmakta ve kamuoyuna geniş bir biçimde duyurulmaktadır. Bununla birlikte bu olgunun dinsel oy verme davranışı üzerindeki etkisi çok büyük değildir. Son seçimlerde görüldüğü üzere birçok evanjelik Hıristiyan Demokrat adayları desteklemiştir. Giderek artan bir

²⁸⁰ James T. Duke ve Barry L. Johnson, “Religious Affiliation and Congressional Representation”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1992, 31: (3), s. 324.

²⁸¹ Jeff Manza,; Ruth Braunstein, “Beyond The Ballet Box Social Groups and Voting in Democratic Polities”, **Harvard International Review**, Spring2008, Vol. 30 Issue 1, p: 40-43, 4p; (AN 32153252), s. 42.

şekilde evanjelik eylemci gruplar solun geleneksel olarak desteklediği yoksulluk, çevrenin korunması gibi konulara odaklanmaktadır.²⁸²

Duncan tarafından yapılan bir çalışmada Fransız seçmenlerinin tercihleri üzerinde 1946-1956 yılları arasında etkili olan sosyo-ekonomik ve dini faktörler ele alınmıştır.²⁸³ Bu bağlamda seçmen tercihleri üzerinde etkili olan dindarlık, köylü-kentli ayrımı, tarımsal refah ve tarımda çalışan iş gücü değişkenleri ele alınarak yapılan analizde Fransız seçmenleri için dinin belirleyici bir faktör olmaktan çıkmaya başladığı özellikle din adamlarının siyasetle ilgilenmesine karşı çıkan kesimin ülke genelinde seçimlerde öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır.²⁸⁴

Calvo vd. İspanya ve Portekiz de din siyaset ilişkisini ele aldıkları bir çalışmada din siyasal davranış ilişkisinin niteliğinin belirlenmesinde bireylerin dindarlık düzeyleri kadar siyasal partilerin dindarlara yaklaşımının da etkili olduğunu ifade etmişlerdir. İber Yarımadası'nda din temelli çatışmaların süregeldiği tarihsel ve kültürel bir mirasın üzerinden siyaset yapan partiler özellikle 1980'lerin sonuna doğru yeni bir bakış açısı ile din üzerinden tanımlanan kimliklere hitap eden politikaları terk ederek yeni bir siyasal düzlem oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun sonucu olarak İspanya ve Portekiz'de dindarlık siyasal tercihlerin belirlenmesinde ikincil bir pozisyona gerilemiştir. Calvo vd. bununla birlikte özellikle İspanya'da azalarak da olsa Katolikler içinde önemli bir grubun halen dini hassasiyetler ile oy

²⁸² Manza ve Braunstein, a.g.m., s. 42-43.

²⁸³ Duncan McRae Jr., "Religious and Sosoecomic Factors in French Vote, 1946-1956", **The American Journal of Sociology**, Vol: 64, No: 3, November 1958, s. 290. Bununla birlikte Kıta Avrupası'na ilişkin yapılacak değerlendirmelerde Almond dikkat çektiği bir husus göz önünde tutulmalıdır. Almond Kıta Avrupası'nda birçok siyasal alt kültürden varlığına vurgu yapmıştır. Bundan ötürü Amerikan sisteminde öne çıkan homojen yapı Avrupa toplumları içinde yerini heterojen bir siyaset anlayışına bırakmaktadır. Özellikle 19.yüzyılda sekülerleşme süreçlerinin oldukça hız kazandığı Avrupa'da bu yeni yapılanmanın öncülüğünü yapan orta sınıf ile eski geleneksel ilişkiler ağını sürdüren "eski" orta sınıfın, toplumun ve devletin sekülerleşmesine dair taşıdığı endişeler, sözü edilen farklı alt siyasal kültürlerin ortaya çıkmasının temel sebebidir. Almond bu farklı siyasal kültürleri üç temel gruba ayırmaktadır. Bunlar endüstrileşme öncesi toplumun devamı olan ve öncelikle Katolik kimlikleri öne çıkan gruplar-eski orta sınıf ve endüstrileşme ile uyumlu kesimler olarak özetlenebilir. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Almond, a. g. m. , s. 405-406.; Power, Avrupa'yı bir arada tutan asıl bileşenin din olduğunu, ekonomik entegrasyon kısıtlı bir rolü olduğunu ifade etmiştir. Power'e göre, mezhep olarak birçok farklılığı içinde barındırmasına rağmen Avrupalılık kimliği ancak din üzerinden tanımlanabilecek bir nitelik arz etmektedir. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Jonathan Power, "Religion the Glue That Holds Europe Together", **South China Morning Post**, Thursday, June 18, 2009.

²⁸⁴ McRae, a.g.m., s. 297.

vermeye devam ettiğini ifade etmişlerdir.²⁸⁵ Parti sistemlerinde ve dini grupların dağılımlarındaki farklılıklar sonucu Portekiz ve İspanya dini talep ve isteklerin oy verme davranışı üzerinde etkili olma düzeyi farklılık göstermektedir. İspanya’da ideolojik kimlikler ülkenin temel değerleri ile uyumlulaşma eğilimi içinde iken, Portekiz’de sağ ve sol kanatta siyaset yapan partiler daha az değer odaklı daha az ideolojik siyaset yapmaktadırlar. Daha açık bir ifade ile seçmenler İspanya’da ideolojik kimliklerini oluştururken Portekiz’ göre daha fazla dine referans vermekte, siyasal ve ideolojik tercihlerini daha çok din üzerinden belirlemektedirler.²⁸⁶

Patterson Arjantin ve Şili’de Latin Amerikan dini kimliklerinin ve dindarlık düzeylerinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini ele aldıkları çalışmalarında elde ettikleri bulgular şu şekildedir. Araştırma verileri, bir mezhep bağlantıdan daha çok bireysel dindarlığın siyasal tutum ve davranışlara etki ettiğini bunun yanında demografik değişkenlerin ve siyasal faaliyetler ile meşgul olma derecesinin de demokratik değerleri algılayış şeklini etkilediğini göstermiştir.²⁸⁷ Patterson çalışmasında üç temel noktaya dikkat çekmiştir. Öncelikle dindarlık düzeylerine göre bireylerin devlet kurumlarını ve mevcut demokratik sistemi kabul etme ve destekleme düzeyleri farklılaşmaktadır. Dindar bireyler devleti ve onun kurumlarını daha çok desteklemektedirler. Ayrıca dindarların büyük bir kısmı politikayla meşgul

²⁸⁵ Kerman Calvo, Alvaro Maritnez ve Jose R. Montero, “Religious Votin in Portugal and Spain”, **Working Papers, Dipartimento di studi sociali e politici**, Università delgi studi di Milano 2006, s. 19., Dinin Avrupa toplumlarının siyasal ve sosyal yaşamları içindeki öncelikli yerini yitirmesi ile ilgili olarak Berger tüm Katolik Batı Avrupa’da, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, İspanya ve Portekizde dinin uzun yıllara dayanan kurumsal yapılarına karşı bir değişim isteği varlığından söz eder. Berger, Avrupa toplumları içinde bu değişim isteğine karşı bir kesimin olumlu yaklaşırken bir kesimin ise içine kapanıp eski gelenek ve öğretiler çerçevesinde kalma ile ancak dinin varlığını sürdürebileceğine inanması sonucu toplum içinde yeni arayışların ortaya çıktığını ifade eder. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Suzanne Berger, “Religious Transformation and Future of Politics”, **European Sociological Review**, 1: 1, 1985: May, s. 23-45. 1990 yılında İtalya’da İtalyan vatandaşların siyasal tutum ve davranışları üzerinde ahlaki ve dinsel dünya algısının etkisini konu alan bir çalışma da Davis ve Robinson tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar modernistleri bireyci dindarlar olarak tanımlamışlardır. Modernistler kürtaj, cinsiyete göre sosyal rollerin dağılımı ve cinsellik konularında bireysel özgürlüklerden yana bir tavır sergilemekte, bu konularda kültürel olarak ortak bir duruş sergilememektedirler. Toplumun gelir seviyesi düşük kesimler devletin sosyal politikalarda başarısız olduğunu düşünmektedirler. Araştırmacılar modernist çevrelerin Ortodoks inancının kültürel olarak solunda, ekonomik olarak ise sağında yer aldıklarını ifade etmişlerdir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Nancy J. Davis ve Robert V. Robinson, “Religious Cosmologies, Individualism and Politics in Italy”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1999, 38(3), s. 339.

²⁸⁶ Calvo vd., a.g.m., s. 19.

²⁸⁷ Eric Patterson, “Different Religious, Different Politics? Religion and Political Attitudes in Argentina and Chile”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 43: 3, (2004), s. 345.

olmakta siyasal konulara ilgi duymaktadırlar. Protestanlar Katoliklere göre daha dindar bir tutum sergilemektedirler. Nüfus içinde Protestanların oranının artmasını Patterson bu yönü ile rejimin istikrarı açısından olumlu değerlendirmektedir. İkinci olarak Protestanların demokratik değerlere yönelik politik tavırları Arjantin ve Şili'deki Katoliklerinkiyle büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Bu anlamda Katolik ve Protestanların demokratik değerleri benimseme düzeyleri arasında önemli bir fark yoktur. Üçüncü olarak, Patterson siyasetle özel olarak ilgilenme halinin demokratik siyaset anlayışını destekleme noktasından demografik sosyo-ekonomik değişkenlere ve bireylerin dindarlık düzeylerine nazaran görece daha etkili olduğunu ortaya koymuştur.²⁸⁸

Kotler Berkowitz İngiltere'de yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğunda, İngiliz seçmenlerinin karar alma süreçlerinde dinin etkin bir faktör olmadığına altının çizildiğini, Birinci Dünya Savaşına kadar seçmen davranışlarında temel belirleyicisi olan dinin, yerini daha sonra İşçi Partisi'nin siyasal hayatta yükselişine paralel sınıflar arası hareketlilik ve sınıf bilinci kavramına bıraktığına vurgu yapıldığını, belirtmiştir. Kotler Berkowitz bu geleneksel fikre karşı çıkarak İngiltere'de, dini seçmen davranışlarının belirleyenleri arasında görmeyen analizlerin eksik kalacağını savunmaktadır.²⁸⁹ Berkowitz, İngiltere'de sosyal sınıflar ile ilişkili olarak dinin siyasal davranış üzerinde etkili olduğunu ve bir dinin mensubu olmanın herhangi bir siyasal partinin desteklenmesi ile yakından ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Özellikle orta sınıfa dâhil olan Katoliklerin ve Protestanlar oluşturduğu Anglikan kilisesi taraftarları siyasal tercihlerinde işçi kesiminin seküler kesiminden daha farklı bir duruş ortaya koymaktadırlar. Kraliyet yanlıları ile aralarında var olan tarihsel bağları nedeni ile İskoçya Kilisesi'ne üye, çalışan kesim demokratların ve liberallerin aksine muhafazakârları desteklemektedir. Katolikler ile liberal demokrat ve muhafazakârların içinde bulunduğu ve seküler kesimde inanç düzeyi yükseldikçe kraliyet yanlılarına karşı muhalif olma hali azalmaktadır. Seküler kesim içinde inanç faktörü İncilin orijinal metninden aktarılmasına daha sıcak yaklaşmasına neden

²⁸⁸ Patterson, a.g.m., s. 357.

²⁸⁹ Laurance A. Kotler Berkowitz, "Religion and Voting Behaviour in Great Britain: A Reassessment", **British Journal of Political Science**, Vol.31, No: 3 (Jul., 2001), s. 523-524. İngiltere'de din siyaset ilişkisinin tarihsel bir analizi için bkz., Jeremy Gregory, "The Politics of Religion", **Parliamentary History**, 12: 3, 1993, ss. 287-295.

olmaktadır. Bu gibi durumlarda inanç faktörü Anglikan, Katolikler ve bir kısım sınırlı seküler kesim içinde siyasal tercih ve seçme davranışını etkilemekte yönlendirmektedir.²⁹⁰ Bir ülke içinde farklı toplumsal kökleri ve tarihsel bağları olan dini gruplar siyasal tercihlerinde farklı tercihler ortaya koyabilmektedirler.

Yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere din siyasal tercihlerin şekillenmesinde önemli bir faktördür. Özellikle Avrupa’da, Amerika Birleşik Devletlerinde ve diğer batı demokrasilerinde din mezhep ve dini aidiyet noktasında seçmen tercihlerinin şekillenmesi üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.²⁹¹ Türk toplumunu ele alan araştırmalar ve sonuçları aşağıda kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Özsoy, Türk toplumunun siyasete ilgi düzeyine ilişkin yapılan bir araştırmada, toplumun %72’sinin seçimlerde oy verdiğini, %48,3’ü televizyonda siyasetle ilgili haberleri takip ettiğini, %16,9’u siyasetle hiç ilgilenmediğini, %4,5’i bir siyasi partiye üye olduğunu, %3,6’sı miting, gösteri yürüyüşü gibi faaliyetlere katıldığını, %3,4’ü seçimler öncesi siyasi partiler için gönüllü olarak çalıştıklarını ve %2,8’i bir siyasi partide aktif olarak siyaset yaptıklarını ifade etmişlerdir.²⁹² Bu verilerden hareketle Türk toplumunun öncelikli olarak, seçimler vasıtasıyla siyasete katıldıkları siyasal olayları daha çok dönemsel olarak izledikleri, aktif katılım yollarına karşı daha mesafeli olduklarına sonucuna ulaşmak mümkündür.

KONDA’nın Türk seçmeninin siyasal eğilimleri üzerine yaptığı araştırma, seçmenin oy verme aşamasında tercihini kendi ekonomik koşullarına ve ülkenin genel ekonomik koşullarına göre belirlediğini göstermiştir. Laiklik ve demokrasiye ilişkin kaygılar oy verme davranışı üzerinde ekonomik kaygılara nispeten daha az etkili olmaktadır. Bununla birlikte bu çıkarım Türk seçmeninin laiklik ve demokrasiye ilişkin hiç kaygısı yoktur şeklinde anlaşılmamalıdır. Yukarıda değinildiği üzere KONDA’nın yaptığı diğer araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Farklı

²⁹⁰ Berkowitz, a.g.m., s. 552, Batı Avrupa’da Katolik Kilisesi’nin siyasal sosyalleşme üzerindeki etkilerine yönelik kapsamlı bilgi için bkz., Jelen ve Wilcox, “Context and Conscience: The Catholic Church as a Agent of Political Socialization in Western Europe”, s. 36.

²⁹¹ Warhurst, a.g.m., s. 30-31.

²⁹² Özsoy, a.g.e., s. 97.

görüşlere, tercihlere, demokrasi ve özgürlük gibi mevhumlara yaklaşımı oldukça hoşgörülü ve olumludur.²⁹³

Hülür ve Kalender'in Konya'da yaptıkları araştırmada deneklere “dindar olmak, dindar bir parti veya adaya oy vermeyi gerektirmez” yargısına ne ölçüde katıldıklarını sormuşlardır. Deneklerin %14,1'i bu yargıya kesinlikle katılmadıklarını, %16,6'sı ise katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu yargıya ilişkin görüş beyan etmeyenlerin oranı %3,2'dir. Katılanların ve kesinlikle katılanların oranı ise sırasıyla %28,1 ve %38'dir. Deneklerin %66'sı dindar olmanın din temelli politika yapan bir partiye ya da siyasetçiye oy vermeyi gerektirdiği görüşüne katılmamaktadırlar. Dini gerekleri yerine getirme seviyesi ile dindar olma durumunun din eksenli politika yapan bir partiye oy vermeyi gerekli kılmadığına ilişkin tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dinin pratiklerini uygulama düzeyi azaldıkça yukarıda işaret edilen tutuma katılma oranı artmaktadır. Dini pratiklerin tümünü yerine getirdiğini ifade eden deneklerin %45,8'i, çoğunluğunu yerine getirenlerin %55,8'i bu görüşe katılırken, dinin gereklerinin birazını yerine getirenlerin %72,4'ü, çok azını yerine getirenlerin ise %73,8'i bu yargıyı desteklemektedir.²⁹⁴

Ergüder 1977 yılında yaptığı araştırmada dinin gittikçe önem kazandığı olgusuna dikkat çekmiştir. Bu araştırmada Ergüder parti tercihlerinde ideoloji, nüfus büyüklüğü, meslek, eğitim, yaş, etnik bağlar ve dindarlığın etkisini incelemiştir. 1950 yılında çok partili rejime geçilmesi ile birlikte dini semboller siyasal partiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ergüder öncelikle deneklere namaz kılop kılmadıklarını sormuştur. Deneklerin %83,3'ü olumlu cevap vermişlerdir. Araştırmanın bir bölümünde deneklerin ibadet etme sıklığı ile parti tercihleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ergüder seçmenin dindarlık oranı düştükçe Adalet Partisi'ne verilen destek doğru orantılı olarak azalmamakta bununla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'ne olan desteğin arttığını ortaya koymuştur. Küçük partilerin dinsel tutumları öne çıkarmak sureti ile büyük partiler ile rekabete girebildikleri görülmüştür. Öyle ki Milli Selamet Partisi, düzenli ibadet ettiğini ifade

²⁹³ **Seçim 2007 Siyasal Eğilim Araştırmaları Özet Rapor 18.07.2007**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/secim07.pdf>>, s. 3,31. (20.12.2008).

²⁹⁴ Hülür ve Kalender, a.g.e., s. 265-266.

eden denekler tarafından küçük partilere verilen oyların büyük bir kısmını(%63,3) almıştır.²⁹⁵

Ergüder'in elde ettiği diğer bir veri de şu şekildedir. Kendini dindar olarak gören deneklerin %8,8'i küçük partileri, %73,5'i ise Milli Selamet Partisi'ni desteklediklerini ifade etmişlerdir. Din Türk siyasal hayatında artık önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum siyasetin yelpazesinin sağında kalan partiler arasında bir ayrışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁹⁶

Akgün çalışmasında 1995 yılına kadar yapılmış seçimleri analiz etmiştir. 1950–1961 ve 1983 seçimleri geçiş dönemleridir. Akgün bu dönem verilerini çalışmasının dışında tutarak, 1954–1957–1965–1969–1973–1977–1987–1991 ve 1995 parlamento seçimleri ile 1963–1968–1984–1989 ve 1994 yerel seçim sonuçları çalışma kapsamında ele alınmıştır.²⁹⁷ Oy verme davranışını diğer bir ifade ile siyasal parti tercihini belirleyen (bağımlı değişken) en güçlü etmen siyasal etkenlerdir. Bu etkenler içinde seçmenlerin hangi siyasal partiyi kendilerine yakın gördükleri ile oy verme arasındaki bağlantı birinci sıradadır. Genel olarak seçmenlerin %78'i kendilerine en yakın gördükleri partiye oy verme eğilimi taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Partisine en bağlı seçmenlerin dini (%84,5) ve etnik (%84,3) temelde siyaset yapan partilerin seçmenleri oldukları görülmüştür. Bir önceki seçimde tercih edilen parti ikinci derecede önemli bağımsız değişkendir. Bu değişkenleri ideoloji, İslamcılık ve laiklik bağımsız değişkenleri izlemektedir. Seçmenin oy kullanırken öncelikle partizan kimliğini ve önceki seçimlerde oy verdiği siyasal partiyi hareket noktası olarak görmesi seçmenlerin parti tercihlerinde istikrarlı olduklarını göstermektedir. Bu faktörleri takip eden ideoloji değişkeni seçmenlerin ideolojik bir alt yapıya sahip olduğu ve genelde bu altyapıya paralel tercihler ortaya koyduğunu göstermektedir. Oy verme davranışını etkileyen en önemli dördüncü faktör olan

²⁹⁵ Üstün, Ergüder, “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, (der), **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul 2007, s. 368–369.

²⁹⁶ Ergüder, a.g.e., s. 369.

²⁹⁷ Birol Akgün, **Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002, s. 78-79., Genel ve yerel Seçimlerde seçmenin tercihlerinin şekillenmesi ve yönü ile ilgili olarak Bkz. Şaban Sitembölükbaşı, “1995 ve 1999 Yılları İle Karşılaştırmalı Olarak 3 Kasım 2002 Seçimlerinde Siyasal Partilerin Sosyoekonomik Tabanları: Isparta Örnekolayı”;Kamil Kaya, **Yerel Seçimler Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004.

İslamcı-laik ayrışmasıdır. Kendini İslamcı olarak gören seçmenlerin daha çok sağ siyasette yer alan partilere, laik kesimde yer alan seçmenlerin ise siyasal yelpazenin solunda kalan partilere oy verdikleri görülmektedir. Bununla birlikte her parti içinde bu iki kesimden seçmenin var olduğu aradaki ayrışmanın çok net sınırlarının olmadığına da dikkat edilmelidir.²⁹⁸ Akgün'ün elde ettiği verilere göre, yaş, cinsiyet, eğitim, kentsellik ve sosyo-ekonomik durumu gibi değişkenler seçmen tercihlerinin oluşmasında etkili olmakla birlikte yukarıda değinilen dört temel faktör kadar belirleyici olmamaktadır. Akgün araştırmasında çok ilgin bir sonuca ulaşmıştır. Türk seçmeninin ekonominin genel gidişatına ilişkin görüş ve kanaatleri oy verme davranışı üzerinde etkili olmaktadır. Seçmen oy verirken somut ekonomik verileri dikkate almakta ve kendi faydasını maksimize etme güdüsüyle sandığa gitmektedir.²⁹⁹

Çolakoğlu'na göre, Türkiye'de taşranın parti taraftarlığı ve siyasal tercihlere ilişkin farklılığın çok net bir örneğini teşkil etmektedir. Ülkenin batı illeri güçlü bir şekilde merkez solu desteklerken, merkez sağ partileri çok fazla tercih etmemektedir.³⁰⁰ Tan'ın 2002 yılında Adana, Ankara, İzmir, Kayseri, Malatya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Mersin, Kırıkkale, Sivas ve Antakya'da basit tesadüfi örnekleme yoluyla 2123 denek üzerinde seçmen tercihlerinde etkili olan faktörler üzerine bir araştırma yapmıştır.³⁰¹ Araştırmasında elde ettiği bulguların bir kısmı şu şekildedir: Deneklere bir siyasi partide aradıkları en önemli özellikler sorulmuştur. Deneklerin %26'sı partinin görüşü, %22,1'i partinin geçmiş icraatları, %17,3'ü partinin demokrasi anlayışı, %13'ü partinin kadrosu, %12,3'ü partinin programı, %8,4'ü partinin lideri ve %1'i diğer seçeneğini tercih etmişlerdir.³⁰²

Köktaş din siyasal davranış ilişkisini ölçen çalışmasında seçmenlerin oy verme davranışında karar alma mekanizmalarını etkileyen faktörler arasında dinin rolünü ölçmeye yönelik olarak deneklere "Seçim zamanlarında her hangi bir partiye oy verirken, oy verdiğiniz partinin dine önem vermesine dikkat eder misiniz?" sorusunu yöneltmiştir. Deneklerin %38,1'i oy verdiği partinin dine önem vermesini

²⁹⁸ Akgün, *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, s. 88–91.

²⁹⁹ Akgün, *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, s. 91–93.

³⁰⁰ Çarkoğlu, a.g.m., s. 167.

³⁰¹ Ahmet Tan, *Politik Pazarlama*, Papatya Yayınları, İstanbul 2002, s. 143.

³⁰² Tan, a.g.e., s. 146.

dikkate adlıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin %49,6'sı oy verirken oy verdikleri partide bu hususu dikkate almadıklarını belirtmişlerdir. Deneklerin %11'i bu konuya ilişkin görüş belirtmemişlerdir. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde yaş grupları içinde belirgin bir farklılaşma görülmemektedir. Bununla birlikte eğitim düzeyi dikkate alındığında üniversite mezunlarının %26,3'ü bu durumu dikkate alırken bu oran okula hiç gitmemiş kesim içinde %62,5'e yükselmektedir.³⁰³ Ayrıca katılımcılara “Seçim zamanında oy kullanırken oy verdiğiniz partide aradığınız özellikler arasında dine önem vermesine dikkat eder misiniz?” sorusu sorulmuştur. Deneklerin %25,9'u din faktörünü önemserken, %69,7'si oy verirken din faktörünü göz önünde bulundurmadıklarını beyan etmişlerdir. Deneklerin %4,4'ü bu konuya ilişkin fikir beyan etmemişlerdir. Parti üyeliği bağlamında verilen cevaplar incelendiğinde, Doğruyol Partisi üyelerinin %41,3'ü, Anavatan Partisi üyelerinin %41,3'ü, Demokratik Sol Parti üyelerinin %13,8'i ve Cumhuriyet Halk Partisi üyelerinin %7,5'i oy verirken oy verdikleri partide dine önem vermesi özelliğine dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir.³⁰⁴

Türkiye Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Vakfı'nın (TÜSES) 1989–1995 yılları arasında seçmen eğilimleri ve siyasal davranışların niteliği üzerine yaptırdığı araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir,³⁰⁵ Seçmenler partilere ilişkin tercihlerinde istikrarsız bir karakter sergilemektedirler ve bu durum giderek artmaktadır. Merkez sola yakınlık duyan seçmenlerin büyük bir bölümü devlet memuru ve işçidir. Sol seçmenin eğitim seviyesi sağ seçmene göre kısmen daha yüksektir. O yıllar için Türkiye'nin en öncelikli meselesi olarak enflasyon ve terör sorunu görülmektedir. Türk seçmeni bu sorunların siyasi partiler tarafından çözülebileceğine inanmamaktadır. Seçmen içinde partisine en az güvenenler merkez solda yer alırken, en çok güvenenler ise İslamcı ve milliyetçi söylemlerle öne çıkan partilerin seçmenleridir. Merkez sağda yer alan seçmenlerin yaklaşık olarak %60'ı söz konusu sorunları çözebileceği hususunda partilerine güvenmemektedirler.³⁰⁶

³⁰³ Köktaş, **Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği**, s. 185–186

³⁰⁴ Köktaş, **Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 252–254.

³⁰⁵ Necati Erder, vd., **Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı**, TÜSES Veri Araştırma A.Ş., Ankara 1995, s. 1x

³⁰⁶ Erder, vd., a.g.e., s. xii-xiii.

Çolakoğlu çalışmasında 1999 yılı genel seçim sonuçlarını incelemiştir. Çolakoğlu yaptığı analizde Türk seçmenin birçok karakteristik özelliğine ve son yıllarda öne çıkan değişimine değinmiştir. Çolakoğlu bu değişimi dört ana başlık altında özetlemiştir. İlk olarak oy verme tercihi diğer bir ifade ile parti tutma davranışı sabit ve istikrarlı değildir ve parti desteği parçalanabilir bir karakter sergilemektedir. İkinci olarak Türk siyasetinde İslamcı ve milliyetçi sağın seçmen tabanında sürekli bir büyüme ve değişme vardır. Çolakoğlu analizinde üçüncü nokta olarak merkez sağın çözülmeye başladığına ve son olarak merkez partiler ve seçmenleri arasındaki güvensizliğe ilişkin kabulün giderek arttığına dikkat çekmiştir.³⁰⁷

Çarıkçı'nın 2001 yılında Bingöl İli'nde yaptığı çalışmada din siyaset ilişkisi, seçmen davranışlarında dinin nasıl bir rol oynadığını açıklaması açısından çok önemli bulgulara ulaşmıştır.³⁰⁸ Çalışmamızın konusu ile ilgili olmasından ötürü Çarıkçı'nın elde ettiği bulgulara genel olarak değinmekte fayda vardır. Denekler "Dindar kişiliğim günlük yaşamımda tutum ve davranışlarımı etkilememektedir" yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Deneklerin %35 bu yargıya katıldıklarını, %40'ı katılmadıklarını, %21,7'si ise bazen etkilediğine inandıklarını ifade etmişlerdir. Deneklere din adamlarından elde ettikleri bilgilerin hayatlarını etkilediğini hususunda ne düşündükleri sorulmuştur. Deneklerin %4,2'si çok fazla etkilemediğini, %29,2'si yeteri derecede etkilemediğini, %40'ı az da olsa etkilediğini, %21,7'si ise hiç etkilemediğini düşündüğünü ifade etmiştir. Bu verilerden deneklerin genel itibari ile dindar oldukları ve dinin sosyal hayatlarında etkin bir yeri olduğu söylemek mümkündür. Deneklerin siyasal tercihlerini belirlerken etkilendikleri faktörler arasında ilk sırayı %48,4 ile eşler almaktadır. Onları %28,8 ile din adamları ve %24 ile mensubu olunan cemaat ya da grup izlemektedir. Başkasından etkilenmediklerini ifade eden deneklerin oranı ise %87,6'tır.³⁰⁹

³⁰⁷ Ali Çarkoğlu, "The Geography of the April 1999 Elections", s. 166.

³⁰⁸ Suna Çarıkçı, (Yayınlanmamış Master Tezi) **Seçmen Davranışlarında Dinin Fonksiyonu: Bingöl İli Örneği**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2001, s. 6.

³⁰⁹ Çarıkçı, a.g.t., s. 92-93, 99.

Sitembölükbaşı, seçmenlerin parti tercihlerine etki eden faktörleri incelediği çalışmasında elde ettiği bulgular şu şekildedir: (verilen cevaplarda önce 1995 yılı verileri daha sonra 1999 yılı verileri belirtilmiştir) katılımcıların %44-%42,4'ü ideolojisinden ötürü partilerini belirlediklerini, %21,5-%14,5'i liderin nedeniyle, %8,3-%12,3'ü adaylarından ötürü, %11,3-%18,6'sı ise icraatları nedeniyle partilerini tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Burada dikkat çeken nokta seçmenin büyük bir kısmının (%s44-%42,4) siyasal parti tercihlerini ideolojisinden etkilenecek belirlemesidir. İdeolojisi nedeniyle bir partiyi tercih etme durumu gençlerde yaşlılara göre daha yaygın bir durumdur. Yaş ilerledikçe parti tercihinde ideolojik gerekçelerin rol alması durumu giderek azalmaktadır. Karar alma tekelinin genellikle yaşlılarda olduğunu gören gençler kendilerini sosyal hayatta etkisiz görmektedirler. Gençlerin hayatlarını anlamlandıran onlara psikolojik olarak destek olan ideolojiler gençlerin ihtiyaç duydukları cesaret ve güven kaynağını sağlamaktadır. Bu durum gençlerin siyasal tercihlerini belirlemelerinde ideolojinin niçin birincil rol oynadığını ortaya koymaktadır.³¹⁰

Özsoy'un dikkat çektiği diğer bir nokta dindar seçmenlerin oy kullanırken siyasal partilerde ve siyasetçilerde nelere dikkat çektiğidir. Kendisini İslamcı olarak tanımlayan deneklerin %39'u siyasetçinin İslamcı olmasını %10'u muhafazakâr olmasını, %35,8'i ise dindar olmasını aradıklarını ifade etmişlerdir. Kendisini dindar olarak tanımlayan deneklerin %21,1'i oy kullanacağı siyasetçinin İslamcı olması gerektiğini belirtmişlerdir.³¹¹

Kalender'e göre Türk seçmeni içinde inanç ve ideolojilerine göre oy veren "idealist" olarak tanımlanabilecek seçmen tipi %63,1 ile (%24,3 fanatik idealist ve %38,8 ılımlı idealist) çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu tip seçmenin %24,3'ü herhangi bir parti ya da adaya karşı çok kolay bir şekilde olumlu yaklaşmayacağını ifade eden "fanatik idealistler" den oluşmaktadır. Oy verirken ideoloji ve inancını dikkate alan fakat aşırı bir parti bağlılığı olmayan "ılımlı idealist" seçmenin oranı ise %38,8'dir. Seçmen içinde aile ve yakın çevreden etkilenecek oy verenlerin oranı %18,9'dur. Bu oran genel içinde düşük kalmaktadır. Benzer şekilde oy verirken

³¹⁰ Sitembölükbaşı, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnekolay Araştırması**, s. 233-235.

³¹¹ Özsoy, a.g.e., s. 86-88.

ekonomik kaygılarını ön planda tutan seçmenlerin genel içindeki oranı %17,9'dur. Kalender Türk seçmeni tercihte bulunurken parti ve adayının dine bakış açısı ile siyasal ideolojisini öncelikle dikkate aldığı altını çizmiştir. Seçmen içinde tamamen kişisel çıkar güdüsü ile hareket eden “ilkesiz faydacı” seçmenin dahi karar verme sürecinde ideoloji ve inanç mevhumlarını dikkate aldıkları görülmüştür. Bu verilerden hareketle Kalender Türk seçmenin rasyonel şekilde oy kullanmadığı tespitini yapmıştır.³¹²

Hülür ve Kalender'in Konya'da yaptıkları araştırmada deneklere “dindar olmak, dindar bir parti veya adaya oy vermeyi gerektirmez” yargısına ne ölçüde katıldıklarını sormuşlardır. Deneklerin %14,1'i bu yargıya kesinlikle katılmadıklarını, %16,6'sı ise katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu yargıya ilişkin görüş beyan etmeyenlerin oranı %3,2'dir. Katılanların ve kesinlikle katılanların oranı ise sırasıyla %28,1 ve %38'dir. Deneklerin %66'sı dindar olmanın din temelli politika yapan bir partiye ya da siyasetçiye oy vermeyi gerektirdiği görüşüne katılmamaktadırlar. Dini gerekleri yerine getirme seviyesi ile dindar olma durumunun din eksenli politika yapan bir partiye oy vermeyi gerekli kılmadığına ilişkin tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dinin pratiklerini uygulama düzeyi azaldıkça yukarıda işaret edilen tutuma katılma oranı artmaktadır. Dini pratiklerin tümünü yerine getirdiğini ifade eden deneklerin %45,8'i, çoğunluğunu yerine getirenlerin %55,8'i bu görüşe katılırken, dinin gereklerinin birazını yerine getirenlerin %72,4'ü, çok azını yerine getirenlerin ise %73,8'i bu yargıyı desteklemektedir.³¹³

KONDA'nın 2007'de yaptığı araştırmada Ağırdir deneklere demokratik değerlere ilişkin tutumlarını ölçmek için bir takım sorular yöneltilmiştir. Bireylerin başkalarının dini inançlarına ve bu inançların özgürce yaşabilmesinde devletin rolüne ilişkin görüşlerini ölçen soruya deneklerin %64,5'i devletin başkalarının dini inançlarını geliştirmesini desteklemesi gerektiği yönünde, %24,5'i tam zıttı yönde görüşlerini ifade etmişlerdir. Deneklerin %11'i bu konuya ilişkin görüşü olmadığını

³¹² Kalender, a.g.e., s. 227-228.

³¹³ Hülür ve Kalender, a.g.e., s. 265-266.

beyan etmiştir.³¹⁴ Bu bulgular KONDA'nın 2006 yılında yaptığı "Biz Kimiz" Toplumsal Yapı Araştırması'nın bulgularını doğrulamaktadır.³¹⁵

Ensari 2006 yılında yaptığı araştırmada deneklerin Türkiye'de tam demokrasi olup olmadığına ilişkin tutumlarını incelemiştir. Türkiye'de tam demokrasi olduğuna inananların oranı %25,7'dir. Bu oran oldukça düşüktür. Bunun tersini düşünenlerin oranı ise %56,2'dir. Kentli seçmenlerde ve özellikle erkeklerde tam demokrasinin olmadığına ilişkin kanaatler daha güçlüdür. Eğitim seviyesi düşüğe tam demokrasi olmadığına dair tutumlar zayıflamaktadır. Deneklere "Hangisi en demokratik hakkınızdır?" sorusu yöneltilmiştir. Deneklerin %30,8'i seçme ve seçilme hakkının en demokratik hakları olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye'de tam demokrasinin olmadığını düşünenlerin %29,9'u en demokratik hakları olarak ifade ve düşünce özgürlüğünü görmektedirler. Türkiye genelinde seçme ve seçilme hakkını %26 ile ifade ve düşünce özgürlüğü takip etmektedir. Deneklerin %13,1'i din ve vicdan özgürlüğünü en demokratik hakları olarak görmektedirler.³¹⁶

2.2. Siyasal Egemenlik Din İlişkisi

Özellikle Atlantik ötesinde ve Avrupa'da dini kimlikler siyasal birleşmelerin ana unsuru olarak görülebilirler. Özellikle uluslar arası dini bağlar toplumların bir araya gelmesinde önemli rol oynamıştır. K.Deutsch'un dikkat çektiği üzere, Öncelikle İngiltere'de ve daha sonra İngiltere'nin Amerika'daki ilk kolonilerinde öne çıkan Protestanlık inancı bu faktöre bir örnek olarak gösterilebilir. Soğuk savaşın bitiminden sonra "Demir Perde" ülkelerinde toplum yaşamı içinde dinsel bir açılım ortaya konulamamıştır. Bu nedenle Kuzey ve Kuzeydoğu Avrupa ülkelerinde devlet ve din kurumları arasında deklare edilmiş bir ayrışma, kopuş gözlemlenmiştir.

³¹⁴ Bekir Ağırır, **Sandığın İçindeki Ne Belirledi? 22 Temmuz 2007 Seçim Analizi**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/sandigin_icerindeki.pdf>, s. 14. (20.12.2008).

³¹⁵ Bkz. Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008), s.38.

³¹⁶ Ensari vd., a.g.e., s. 9-10.

Günümüzde Doğu Avrupa toplumlarının ve dini kurumlarının öncelikli ilgi alanını Avrupa ile bütünleşme politikaları teşkil etmektedir.³¹⁷

Bu durumun tüm Avrupa toplumu için geçerli olduğunu söylemek güç olacaktır. 2003 yılında Polonya'nın Avrupa Birliği'ne (AB) üyeliğinin oylandığı referandumda halkın %77'si olumlu oy kullanırken %23'ü karşı oy kullanmıştır. (Benzer bir durum 1999 yılında Polonya'nın Kuzey Atlantik Paktına üyeliğinde yaşanmıştır.³¹⁸ Ülkedeki Katoliklerin büyük bir kısmı bu üyeliğe karşı çıkmıştır.) Jasiewicz Polonya'nın AB'ye girmesi ile ilgili referanduma ilişkin yaptığı analizde, AB muhalifliğini bireyler ve gruplar arasında haksız rekabeti artıracak gibi ekonomik sebepler ile AB'ye tam üyeliğin Polonya'nın milli benliğine ve Katolik kimliğine zarar vereceği yönelik kaygılar üzerine temellendirmiştir. Jasiewicz ayrıca Polonya'da 1989 yılında rejimim değişmesi ile ortaya çıkan adaptasyon probleminin tekrar yaşanmasından duyulan endişelerin de AB karşıtlığını desteklediğini ifade etmiştir.³¹⁹ Kimi zaman dini kimliğe ilişkin kaygılar iç ve dış siyasete ilişkin tutumları şekillendirebilmektedir. Benzer bir durumun sınırlı bir şekilde Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.³²⁰ Bu örneklerden hareketle dinin, takipçilerini siyasal egemenlik ile ilişkili konularda yönlendirme yetisine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Warner ve Wenner Avrupa toplumu içinde farklı ülkelerden gelen Müslüman seçmenlerin dini örgütleniş biçimlerini ve siyasal karar alma süreçlerini, İslam

³¹⁷ <<http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/LLeustean1.pdf>>, s. 1-2., (25.01.2009).

³¹⁸ Krzysztof Jasiewicz, "Knocking on Europe's Door: Voting Behaviour in EU Accession Referendum in Poland", **The National Council For Eurasian and East European Research Tittle VIII Program**, Washington D.C. 2006, s. 1.

³¹⁹ Jasiewicz, a.g.m., s. 28-29. Hruby Polonya'da kilise ve onun siyasal sistem üzerindeki etkinliği üzerine yaptığı çalışmada, komünist toplumlarda dini etkisini azaltmaya yönelik sistemli çalışmalar, bilimin ortaya koyduğu gelişmeler ile dinin toplum içindeki popülaritesini kaybetmesi gibi etkenlere rağmen Polonya toplumunun Avrupan'ın en dindar topluluklarından biri olarak varlığını sürdürdüğüne ve özellikle Katolik inancının Polonya'da çok sağlam temelleri olduğuna vurgu yapmıştır. Papa II. John Paul'un Polonya doğumlu olmasının ve 1978'de papa seçildikten 1 yıl sonra Polonya'yı ziyaret etmesinin büyük rolü olduğu söylenebilir. Polonya'da din sistematik devlet ateizmine rağmen oldukça kuvvetli bir sosyal olgudur. Özellikle toplumsal dayanışma ögesi olarak din ve dindarlık ve onun toplumsal yansımaları olan dini semboller ekonomik kriz zamanında ve toplu grev eylemlerinde halkın müracaat ettiği önemli dayanak noktalarından birini teşkil etmiştir. Daja kapsamlı bilgi için Bkz. Suzanne Hruby, "The Church in Poland and Its Political Influence", **Journal of International Affairs**, 36: 2, 1982/1983: Fall/Winter, ss. 317-328.

³²⁰ Umut Özkırımlı, "**Milliyetçilik Araştırması**", Devrim Çubukçu, Aslı Aral(der), Amerika'nın Sesi, <<http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-04/2006-04-07-voa8.cfm>>, (22.01.2009).

inancının gerekleri yönünde yönlendirme konusundaki faaliyetlerini ve siyasal etki düzeylerini ele aldıkları çalışmada, İslam dininin Sünni yorumun hiyerarşik olmayan esnek bir yapılanma içermesi nedeni ile siyasal olarak sistemi üzerinde belirgin bir etkilerinin olmadığına vurgu yapmışlardır. Bu esnek örgütlenme biçimi sonucu dinin yorumlanış ve yaşanış farklılıkları ortaya çıkmakta bu farklılıklar ise çok çeşitli örgütlenmeler sosyal ve siyasal olayları etkilemeye çalışmaktadır. Warner ve Wenner bu esnek ve toplu hareket etmeyen örgütlü yapının Avrupa egemenliği için bir tehdit oluşturmadığını fakat bununla birlikte Müslüman Avrupalıların taleplerinin siyasal sisteme aktarılması noktasında da başarısız olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun Avrupa’da bir kısım örgütlü ırkçı radikal grupların Müslüman kesimi dışlama ve ötekileştirmeye yönelik politikalarının karşılıksız kalması gibi istenmeyen bir sonucu olabileceğini ifade eden Warner ve Wenner, buna karşın otoriter ve hiyerarşik bir yapılanması olmayan İslami grupların gelişme şansının çok fazla olduğunu ifade etmişlerdir.³²¹

2.3. Siyasal Sistem Algısı Din İlişkisi

Akgün 2001 yılında yaptığı bir çalışmada kırktan fazla ülkede yürütülen Dünya Değerler Araştırması’nın 1990–1991 ve 1996–1997 verilerini karşılaştırmak suretiyle Türkiye’de siyasal güven olgusunu ele almıştır.³²² 1996–1997 verilerine göre “Demokrasi diğer bütün rejimlerden daha iyidir” yargısını deneklerin %85’i desteklemektedir. Yine “Demokrasi iyi bir yönetim biçimidir” yargısını deneklerin %85’i desteklemektedir. Milleti ile gurur duyanların oranı 1991yılı için %92, 1997 yılı için %94’tür. “Ülkem için savaşırım” diyenlerin oranı 1991 yılında %93, 1997 yılı için %96’dır.³²³ Akgün siyasal vatandaşların siyasal sisteme ilişkin güven

³²¹ Carolyn M. Warner, Manfred W. Wenner, “Religion and Political Organization of Muslims in Europe”, *Articles*, September 2006, Vol: 4/No: 3, s. 472-473. Katolik inancının Avrupa toplumu içinde giderek etkisini kaybettiğini ileri süren Berger bu durumun temelinde Katolik kilisenin yüzyıldır süregelen gelenekleri ile ürettiği kompleks ilişkiler ve değerler, inançlar, ibadetler ve kurumlardan oluşan sisteminin dağılma, parçalanma sürecine girmesinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Avrupa’da dini değerler bunun b,reyler üzerindeki etkisinde görülen değişme sürecine dair daha kapsamlı bilgi için bkz., Berger, “Religious Transformation and Future of Politics”, s. 23.

³²² Birol Akgün, “Türkiye’de Siyasal Güven Nedenleri ve Sonuçları”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.56, no: 4, (2001), s. 6.

³²³ Akgün, “Türkiye’de Siyasal Güven Nedenleri ve Sonuçları”, s. 9.

eksikliğinin en önemli nedeni olarak halkın bir bütün olarak siyasal kurumların performansını yetersiz bulmalarıdır. Diğer önemli faktör, vatandaşların yönetim sürecinde adaletsizliğin hâkim olduğuna dair sahip olduğu inançtır. Sistemi asıl manüple edenlerin büyük çıkar grupları olduğu ve geniş halk kitlelerinin sitem üzerindeki etkisinin çok az olduğuna dair yargılar vatandaşın sisteme olan güvensizliğini beslemektedir.³²⁴

Köktaş'ın 1989 yılında İzmir'de 1100 denek üzerinde yaptığı araştırmada din siyaset ilişkisine dair birtakım verilere ulaşmıştır.³²⁵“Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesini zararlı buluyor musunuz?” sorusuna deneklerin %56'sı evet %28,4'ü hayır %15,2'si ise bir fikri olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Cinsiyet yönü ile verilen cevaplar incelendiğinde dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin zararlı bulan denekler arasında belirgin bir farkın bulunmadığı gözlenmiştir.³²⁶ Aynı soruya verilen cevaplar yaş gruplarına göre incelendiğinde yaş ilerledikçe dinin devlet ve siyaseti yönlendirmesini zararlı bulma oranı (61 yaş ve üstü hariç) artmaktadır. Öyle ki bu soruya evet cevabını verenler içinde 20–25 yaş grubu %47,9 oran teşkil ederken, 51–60 yaş grubu %64,2 oran teşkil etmektedir. Aynı doğrultuda hayır cevabını verenler içinde 20–25 yaş grubunun oranı %33 iken bu oran 51–60 yaş grubunda %19,4' e düşmektedir.³²⁷ Bu verilerden anlaşılacağı üzere deneklerin yaş ilerledikçe dinin devlet ve siyaset üzerindeki yönlendirici fonksiyonuna karşı olma tutumu daha da belirginleşmektedir.

Köktaş'ın çalışmasında eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerde dinin devlet ve siyaset kurumu üzerinde etkili olmasına karşı olma tutumunun belirginleştiği görülmektedir. Denekler içinde hiç okula gitmeyenler içinde bu durumu zararlı bulanların oranı %31,2 iken üniversite mezunları arasında bu oran %63,1'e yükselmektedir. Bu bulguları destekleyen diğer bir veri de dinin devlet ve siyaseti yönlendirmesini zararlı bulmayan kesim içinde hiç okula gitmeyenlerin oranının %56,3 iken bu oranın üniversite mezunları arasında % 24,1'e düşmesidir.³²⁸ Deneklerin din siyaset ilişkilerini ölçmeye yönelik yöneltilen diğer bir soru da

³²⁴ Akgün, “Türkiye’de Siyasal Güven Nedenleri ve Sonuçları”, s. 18.

³²⁵ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat İzmir Örneği*, s. 69.

³²⁶ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği*, s. 177.

³²⁷ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği*, s. 178.

³²⁸ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği*, s. 179.

“Müslüman bir ülkenin siyasetçilerinden İslam inancına göre yaşamalarını beklemenin gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusudur. Deneklerin %36’sı siyasetçilerin dini kurallara uyması gerektiğini düşünmektedirler. Bununla birlikte deneklerin %43,5’i siyasetçilerin İslam inancına göre yaşamalarını bir zorunluluk olarak görmemektedir. Deneklerin %19’u bu konuya ilişkin görüş beyan etmemişlerdir. Bu soruya yaş grupları göz önüne alındığında olumlu cevap verenler içinde 61 yaş ve üstü grup %43,5 ile başı çekerken olumsuz yaklaşanlar içinde %46,7’lik oran ile 41–50 yaş grubu öne çıkmıştır. Araştırmacı aynı soruyu eğitim düzeyi ile ilişkilendirerek şu sonuçlara ulaşmıştır. Eğitim düzeyi en düşük olan, okula gitmemiş grup bu durumu onaylayanlar içinde %62,6 ile öne çıkmakta iken onaylamayanlar içinde üniversite öğrencileri %64,2 ve üniversite mezunları %53,9 ile ilk sıra da yer almaktadır. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere eğitim düzeyi yükseldikçe ülke siyasetine yön verenlerin İslam inancına göre hareket etmesi gerektiği yönündeki tutum zayıflamaktadır. Aynı ölçüm sosyo-ekonomik düzeyler dikkate alındığında, bu durumu olumlu karşılayanlar içinde alt gelir grupları %64,7’lik oranla ilk sırayı alırken, %23’lük oranla üst gelir grubu en düşük düzeyde kalmaktadır. Bunu destekler şekilde siyasetçilerin İslam inancına göre hareket etmesini bir gereklilik olarak görmeyen grup içinde üst gelir grubundan denekler %61,5’lik oranla ilk sırayı alırken %23,5’lik oranla alt gelir grubu bu duruma en az karşı olan kesimi oluşturmaktadır. Gelir seviyesi yükseldikçe aynı eğitim seviyesinin yükselişinde olduğu gibi, ülkede yöneticilerin yaşam tarzlarında İslam inancının hâkim olmasının gerekliliğini düşünenlerin oranı azalmaktadır.³²⁹

Çarıkçı çalışmasında kullanılan oydan ötürü ahirette hesaba çekilme düşüncesi konusundaki tutumlarını incelemiştir. Deneklerin %52’si bu fikre oldukça inandıklarını, %30,8’i inanmadıklarını ve %25,8’i bazen böyle düşündüklerini ifade etmişlerdir. Din adamlarının siyasi görüşlerinin seçmenler için ne kadar önem arz ettiği diğer bir önemli konudur. Deneklerin %25’i çevresindeki din adamlarının görüşlerine oldukça önem verdiğini, %23,3’ü hiç önem vermediğini, %43,3’ü bazen önem verdiğini belirtmişlerdir.³³⁰ Bu verilerin gösterdiği üzere araştırmanın yapıldığı bölgede dinin toplumsal yaşam üzerinde ve onun pratiğe yansımalarının temel

³²⁹ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği*, s. 182–184.

³³⁰ Çarıkçı, a.g.t., s. 102,107.

tezahürlerinden olan siyasetin algılanış ve tatbik ediliş şekli üzerinde yadsınamaz bir etkisi vardır. Özellikle bölgede kanaat önderlerinden etkilenme düzeyi göz önüne alındığında bireylerin toplu olarak belirli bir siyasal tutum sergilemesi ve oy verme davranışında kendi değerlendirmelerinden çok yörenin kanaat önderlerinin yargılarına uyma davranışı göstermesi bu koşullar altında anlaşılabilir bir tutum olmaktadır.

Sitembölükbaşı'nın Isparta'da yaptığı çalışmada, deneklerin genelinin kanaatlerine göre ülkenin en önemli sorunları sırasıyla şu şekildedir: Ekonomik problemlerin çözümü, terörle mücadele, yolsuzluk ve rüşvetin önlenmesi, din, düşünce ve vicdan hürriyetine ilişkin sorunların çözümü, eğitim, sağlık, sosyal hizmetlere ilişkin sorunların çözülmesi demokratikleşme ve şeffaflaşmadır. Sol partiler, Refah Partisi ve Fazilet Partisi seçmenleri ülke sorunlarına bakış açısı itibari ile terörle mücadeleyi diğer sağ partilere nazaran daha az öne çıkarmaktadırlar. Din ve vicdan hürriyetine ile ilgili sorunlar en fazla Refah Partisi ve Fazilet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi seçmenleri tarafından önemsenmektedir. Özellikle din ve vicdan hürriyetine ilişkin talepler 1995 yılından 1999 yılına geçen sürede artış göstermiştir. Fazilet Partisi tabanının araştırmanın 1999 yılı ayağında demokratikleşme konusuna ilişkin önem seviyelerinde artış gözlemlenmiştir.³³¹

Sitembölükbaşı'nın araştırmasında deneklerin kendilerini içinde gördükleri ideolojik gruplar ile devlet hakkındaki görüşleri arasındaki ilişki incelendiğinde, “Devlet her tür eleştiri ve yıkıcı faaliyetten uzak tutulması gereken kutsal bir yapıdır.” görüşü en çok %38,9'luk oran ile Milliyetçi ideoloji sahipleri arasında kabul gördüğü, “Bizim varlığımız için oldukça önemli olduğundan dolayı devleti yıpratmaktan kaçınmak gerekir.” düşüncesine ise %44,4'lük oran ile en çok muhafazakârların destek verdiği, bunun tersi bir görüşü ifade eden “Devlet varlıklı kesimlerin yoksullar üzerinde baskı aracıdır, onun bu şeklini tamamen değiştirmek gerekir.” düşüncesini %2,2'lik oranla en düşük düzeyde muhafazakârların desteklediği görülmüştür.³³² Deneklere devletin mi yoksa vatandaşın mı güçlendirilmesi gerektiği sorulmuştur. Veriler incelendiğinde İslamcılara arasında

³³¹ Şaban Sitembölükbaşı, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnekolay Araştırması 1995–1999**, s. 280–281.

³³² Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 98–99.

devletin güçlendirilmesinden yana olanların(%34,1) muhafazakârlardan(%30,3) daha fazla olduğu görülmüştür. Muhafazakâr fikir yapısı ideolojik arka planı gereği mevcut düzenin korunması gerekliliğini savunan ve bu doğrultuda devlet otoritesinin güçlü olmasına olumlu yaklaşan bir duruş sergilemektedir. İslamcılık üzerine genel olarak hâkim olan kanı ise mevcut düzeni değiştirerek yerine İslami değerleri ön planda tutan yeni bir düzen ikame etmeğe çalıştığı şeklindedir. Fakat araştırmanın bulguları bu genel yargının günümüz toplumunda geçerliliğini yitirdiğini gösterir niteliktedir. Kendisini İslamcı olarak ifade edenlerin önemli bir kısmı bu duruşlarını var olan devleti yıkmak ya da değiştirmek olarak değil, İslami semboller içeren yaşam tarzının toplumda daha fazla kabul görmesi olarak ifade etmektedirler.³³³ Araştırmacının bu bulgularını destekleyen diğer bir veride deneklerin aynı soruya kimlik gruplarına göre verdikleri cevaplar incelendiğinde görülmektedir. Öyle ki kendini Müslüman(%36,4), Müslüman Türk (%34,8) ve Müslüman Alevi(%38,2) olarak ifade eden denekler genel ortalamanın(%34,1) üstünde bir tutum sergileyerek devletin güçlendirilmesi yönünde görüş belirtmişlerdir.³³⁴

Sitembölükbaşı 2007 yılında ülke çapında yaptığı araştırmada demokrasinin denekler tarafından nasıl algılandığını inceleyerek bir takım bulgulara ulaşmıştır. Deneklerin kimlik grupları ile demokrasiyi algılayış biçimleri arasındaki ilişki incelendiğinde elde edilen verilerden konumuzla ilgili olanlar şu şekildedir. Demokrasiyi salt çoğunluğun yönetimi olarak niteleyen denekler en çok kendini “Müslüman” olarak görenler arasında (%45,8) yer almaktadır. Demokrasiyi çoğunluğun yönetimi olarak görüp bu çoğunluğun sınırlanması gerektiği fikrini savunanlar içinde kendini “Müslüman ve Türk” (%30,8) ve “Türk” (%30,6) olarak tanımlayanlar içinde öne çıkmaktadır.³³⁵ Demokrasinin algılanış şekli ideolojik gruplara göre incelendiğinde demokrasiyi çoğunluğun yönetimi olarak tanımlayanlar içinde kendini “İslamcı” olarak görenler %38,4 ve kendini “Muhafazakâr” olarak ifade edenler %37,5’lik oranla öne çıkmaktadır. Bu yargının oluşmasında her iki

³³³ Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 109–110.

³³⁴ Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 105–106.

³³⁵ Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 137.

ideolojik grubun toplum içinde çoğunluk olduklarının bilincinde olmaları nedeniyle çoğunluğun yönetimi fikrinin cazip gelmesi etkili olmaktadır.³³⁶

Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından yapılan araştırmada başörtülü kadınların modern kavramlara, demokrasiye ve siyasete yönelik tutumları ile ilgili çarpıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Deneklerin %98,6'sı kadınların evlenecekleri kişileri kadının kendisinin seçmesi gerektiğini, %77,2'si başı açık kadınların da dindar olabileceklerini, %85,6'sı kadınların çalışıp ekonomik bağımsızlığını kazanması gerektiğini, %87,5'i aile içinde kadın ve erkeğin eşit hak ve sorumluklara sahip olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Deneklerin %85,6'sı arkadaş seçimlerinde kılık kıyafetin etkili olmadığını ifade etmişlerdir. Deneklerin %95,9'i başörtüsün bir siyaset malzemesi olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Deneklerin %33,2'si demokrasi kavramından düşünce ve ifade özgürlüğünü, %24,2'si sosyal adalet ve fırsat eşitliğinin sağlanmasını, %20,3 ise din ve vicdan özgürlüğünü anladıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin yaklaşık olarak dörtte biri siyasete girmeyi düşündüklerini ifade etmişlerdir.³³⁷

GENAR'ın 2007 yılında ülke çapında yaptığı araştırmada elde edilen bulguların bir kısmı şu şekildedir. Türkiye'de rejimin tehlikede olduğunu düşünenlerin oranı %37,6, bunun aksini düşünenlerin oranı ise %53,8'dir. Deneklerin %7,9'u bu konuyla ilgili bir fikirleri olmadığını ifade etmişlerdir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı süresince yaşam alanlarına bir müdahale olmadığını düşünenlerin oranı %90,5, bireysel yaşam tarzlarına bir müdahalenin olduğunu düşünenlerin oranı ise 9,5'tir. GENAR Araştırmasında deneklerin ideolojik duruşları da irdelenmiştir. Deneklerin %34,9'u kendisini demokrat, %26,9'u milliyetçi, %25,5'i laik, %15,2'si dindar, %12'si Kemalist, %11,2'si muhafazakâr, %8,9'u sosyal demokrat, %8,8'i İslamcı, %5,4'ü sosyalist, %3,1'i liberal, %1'i hiçbiri olarak tanımlamıştır. Deneklere "Cumhurbaşkanının eşinin başörtülü olması sizi rahatsız eder

³³⁶ Sitembölükbaşı, **Türkiye'de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 138.

³³⁷ Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, a.g.e., s.39.

mi?” sorusu yöneltilmiştir. Deneklerin %69,2’si bu durumun kendisini rahatsız etmeyeceğini, %28,1’i ise bu durumdan rahatsız olacağını ifade etmiştir.³³⁸

Arslan 2007 yılında yaptığı çalışmada, 1963 yılından günümüze kadar geçen sürede Türkiye’de yapılan yerel seçim sonuçlarını incelemiş ve bu sonuçlardan hareketle Türk siyasetine ilişkin çıkarımlarda bulunmuştur. Türk siyasetinde 43 yıllık tarihsel süreç içinde sağ siyasetin ağır bastığı görülmüştür. 1960 yıllarda siyasetin sağ kanadında bulunan partilerin ülke siyasetindeki ağırlıkları %50’ler civarında iken, 1970’li yıllarda geçici bir gerileme yaşanmıştır. 1980’li yıllarda askeri müdahale sonrası sağ partiler büyük bir ivme kazanmış ve müdahale öncesi %46 olan oy oranları 1980 sonrasında %64’e yükseltmişlerdir. Küçük düşüşlerle birlikte sağ siyasetin ülke gündeminde yükselişi sürekli olmuştur. 2004 yılı yerel seçimlerinde sağ partilerin toplam oy oranı %72,83’tür.³³⁹

Arslan analizinde sol partilerin seçim sonuçlarına ilişkin şu bulguları elde etmiştir: Sol partiler yerel seçimlerde en yüksek başarıyı 1977 yılında %46,23’lük temsil ile elde etmişlerdir. Özellikle 1968–1977 yılları arasında sol siyaset Türkiye’de yükselen bir grafik izlemiştir. 1980 askeri müdahalesi ile siyaset yelpazesinin solunda faaliyet gösteren partiler ülke siyasetindeki etkinliklerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. 1980 sonrası sol partilerin oyları sürekli düşme eğilimindedir. Özellikle 2004 yerel seçimlerinde sol partiler toplam %26,33’lük oy oranı ile 1963’ten bu güne en düşük temsili sergilemişlerdir. Sağ partilerin en düşük oy aldığı yerel seçimler 1977 yılı seçimleridir. Aynı şekilde sol partilerin sağ partileri geçtiği yegâne seçim 1977 seçimleridir. Sol siyasetin seçim başarısı kalıcı olmamış ve özellikle 1980 askeri müdahalesi sonrası sol partilerin yerel seçimlerdeki oy oranı üçte bir oranında düşmüştür. Sağ partiler ise bu durumun tersine oy oranlarını 1980

³³⁸ **Türkiye Siyasi Gündem Araştırması Partiler 22 Temmuz Yarışına Nereden Başlıyor?**, GENAR Araştırma Eğitim Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.genar.com.tr/siyasigundem.pdf>>, s.26,28,31-32, (20.11.2008), Bu sonuçlar A&G Araştırma Şirketi tarafından yapılan çalışmanın verileri ile örtüşmektedir. Bu çalışmada deneklerin Türkiye’nin laik devletten ılımlı İslam devletine doğru yol aldığı fikrine ilişkin tutumları incelenmiştir. Deneklerin %31,4’ü bu görüşe katılırken %48,8’i katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin %19,8’i bu konuyla ilgili fikir beyan etmemişlerdir. Bu oranlar yukarıda işaret edilen verilerle örtüşmektedir. Bkz. **Halkın Ne Kadarı Muhafazakâr? Namaz Kılma Oruç Tutuma Aışkanlıkları? Muhafazakârlık Artıyor Mu? İlimli İslam Devletine Doğru Mu gidiyoruz?**, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/halk_muhafazakarmi.pdf>, s. 8., (20.12.2008).

³³⁹ Ali Arslan, “1963’ten Günümüze, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c.4, sayı: 1, 2007, s. 27.

sonrasında sürekli artırarak %60'ların üzerine taşımışlardır. Bu verilerden hareketle 1980 askeri müdahalesinin Türk siyasi hayatı ve dolayısıyla yerel seçimler üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduğunu söylemek mümkündür.³⁴⁰

Başkent Araştırma Grubu Türkiye'de kurumlara duyulan güven düzeyini araştırmıştır. Deneklerin %93,2 için en çok güvenilen kurum Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Deneklerin %6,8'i Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmediklerini ifade etmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne güvenenler %48,4, güvenmeyenler oranı ise %51,6'dır. Hükümete güvendiğini ifade edenlerin oranı ise %40,5'tir. Deneklerin %32,9'u polis teşkilatına güvendiklerini, %67,1'i güvendiklerini, %20,5'i mahkemelere güvendiğini %79,5'i ise güvenmediğini ifade etmişlerdir. Deneklerin %14,1'i Cumhurbaşkanlığı kurumuna güvendiklerini, %85,9 ise güvenmediklerini ifade etmişlerdir. Deneklerin %10,6'sı sivil toplum kuruluşlarına güvendiklerini, %89,4 ise güvenmediklerini belirtmişlerdir. En az güvenilen kurum Yüksek Öğretim Kurumu'dur. Deneklerin %5,5'i bu kurumu güvenilir bulurken %94,5'i güvenilirmez bulmaktadırlar. Deneklere geçen 10 yıl içinde 28 Şubat sürecinin ülkeye faydalı mı yoksa zararlı mı olduğu yönündeki kanaatleri sorulmuştur. Deneklerin %18,3'ü faydalı olduğu, %70,7'si ise zararlı olduğu yönünde kanaatlerini ifade etmişlerdir. Deneklerin %11'i bu konuya ilişkin bir fikirleri olmadığını beyan etmişlerdir.³⁴¹

3.Din Siyasal Kimlik İlişkisi

Çalışmanın bu bölümünde dinin toplum içindeki algılanış biçimine, dinin kimlik tanımlamaları içindeki fonksiyonuna, birlikte yaşam kültürü ve siyasal tolerans ilişkisine yönelik tutum ve davranışların nasıl oluştuğunu konu alan çalışmaların bulgularına değinilerek din davranışının toplum içinde ne şekillerde somutlaştığı incelenmeye çalışılacaktır.

³⁴⁰ Arslan, a.g.m., s. 28.

³⁴¹ Başkent Araştırma Grubu, **Türkiye Siyaset Gündemi Araştırması**, <<http://www.guncelhaber.com/Siyaset/Siyaset-gundemini-sarsacak-anket-2755.html>>, (22.01.2009).

3.1. Dinin Toplum Yaşamı İçindeki Yansımalarına Yönelik Tutumlar

Özben 1980 sonrası Türkiye’de din siyaset ilişkilerini somutlaştıran unsurları semboller üzerinden ele almıştır. Bu bağlamda kavramlar, mekânlar, özel günler, kılık kıyafet, kurumlar, marşlar ve tüketim alışkanlıkları ele alınmıştır.³⁴² Özben’e göre bir topluluğa mensup olma durumunun türban vb. sembollerle çizilmesi, türban vb dinsel sembollerini kimliklerinin parçası haline getiren bireylerde bir çeşit topluluk diğer bir ifade ile grup bilincini ortaya çıkarmaktadır. Sözü edilen grubun ortak siyasal ve sosyal menfaatleri bu sembollerle meşrulaştırılmakta bunun sonucu olarak türban vb. semboller kökleri itibari ile bireyin inancından kaynaklansalar da bu tür semboller siyasal bir hüviyet kazanmaktadır.³⁴³

Özben çalışmasının sonunda sembollerin din siyaset ilişkisini sadece açıklamak ya da ortaya koymak ile kalmadığını, ekonomik, siyasal ve sosyal alanı kuşatan etkileyen ve şekillendiren bir yapı arz ettiklerini ortaya koymuştur. 1980 sonrası süreçte fikir ve ideolojilere göre sembol üretme sürecinden sembollerini meşrulaştıran ideoloji ve fikir teşekkülleri oluşturma yoluna gidilmiştir. Farklılıkların ortaya çıkmasında semboller ideolojilere nazaran daha etkin ve somut rol oynamışlardır. Semboller bireylerin kendi değer yargılarına göre şekillendirdikleri yaşam tarzlarını meşrulaştırıcı bir işlev üstlenmektedirler. Bu meşrulaştırma işlemi sonucu bireyin kimliği toplum içinde kabul görmektedir. Bu işlevleri neticesi semboller siyasal talep ve isteklerin konusu olmaktadır.³⁴⁴

A&G Araştırma Şirketi 21–23 Eylül 2007 yılında 18 yaş ve üstü 924’ü kadın toplam 1863 denekle görüşerek başörtüsü kullanma durumu ve başörtülüler üzerine bir araştırma yapmıştır. Araştırmada deneklere “Bu evde yaşayan çarşıya, pazara, alışverişe, gezmeye vs. gittiğine (Ramazan Ayı Dışında da)başını kaptan kimse var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Deneklerin %74,3’ü evet var, %25,7’si hayır yok şeklinde cevap vermiştir. Araştırma sonuçlarına göre 18 yaş ve üstü kadınların %61,4 evden çıkarken başını kapatmaktadır. (Aynı araştırma şirketinin 2003 yılında yaptığı araştırmada bu oran %64,2’dir. Geçen sürede başını örten kadınların oranı %2,8

³⁴² Mevlüt Özben,(Yayınlanmamış Doktora Tezi) **Türkiye’de 1980 Sonrasında Din Siyaset İlişkilerinin Belirginleştiren Bir Unsur Olarak Semboller**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s. I-II.

³⁴³ Özben, a.g.t., s. 161.

³⁴⁴ Özben, a.g.t., s. 196-197.

azalmıştır). Baş örtme durumu yaş ilerledikçe artmaktadır. 18–27 yaş arası grupta başını örtenlerin oranı %43,3 iken bu oran 44 yaş ve üstü grupta %76,1’ü yükselmektedir. Eğitim oranı yükseldikçe başörtüsü kullanma durumu azalmaktadır. Öyle ki diplomasız kesimin %90,8’i, ilkokul mezunlarının %79,7’si, ortaokul mezunlarının %56,1’i, lise mezunlarının %24,5’i ve son olarak üniversite mezunlarının %11,3’ü başörtüsü kullanmaktadırlar.³⁴⁵

3.2.Siyasal Kimlik Din İlişkisi

Çalışmamızın ikinci bölümünde değinildiği üzere dinin toplum üzerindeki en büyük fonksiyonlarından birisi, farklı seviyelerde dini hassasiyetleri olan bireylerin kimliklerinin oluşumunda önemli bir bileşen ve referans noktası oluşturmaktadır.

Sarıbay kimlik kavramını siyaset bağlarının ve aidiyet duygusunu ortaya çıkararak bir unsur olarak ele almaktadır. Ona göre dini içerikli ya da dinden ayrı siyaset tutum, davranış ve ilişkilerin analizinde kimlik olgusu önemli bir yere sahiptir.³⁴⁶ Smith bir toplum içinde kapsamlı ve toplumun tümünü kuşatacak bir kimliğin sınıf ve ekonomik temelli ayrımlar üzerinden oluşturulmasının başarısızlıkla sonuçlanacağını ifade etmiştir. Ona göre kolektif kimliklerden olan dinsel kimlikler sınıfsal ayrımların olduğu toplumlarda birden fazla sınıflı kimlik tanımları içinde tanımlamak suretiyle kapsamlarını olabildiğince geniş tutmaktadırlar. Dini kimliklerin kitlelere verdiği mesajlar etnik ve sınıf ayrımlarının üzerinde evrensel nitelikli mesajlardır.³⁴⁷ Bu bağlamda aşağıda, konuya ilişkin yapılmış Türkiye’den ve dünyadan çalışmalara yer verilerek çalışmamızın uygulama kısmına yönelik teorik ön bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Wilcox ve Gomez Amerikan toplumu içinde siyahların siyaset tutumları üzerinde dinin ve grup kimliklerinin ne tür etkileri olduğunu konu alan

³⁴⁵ **Türkiye’de Ne Kadar Başını Örtme Kadın Var? Başörtülüler Kim?**, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul 2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/basini_kapatan.pdf>, s. 3-5., (20.12.2008).

³⁴⁶ Ali Yaşar Sarıbay, Süleyman Seyfi Ögün, **Politikbilim**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa 2006, s. 224.

³⁴⁷ Smith, a.g.e., s. 20-21. Dini kimlikler üzerine kapsamlı bir araştırmam için bkz., Emily A. Gereenfield, Nadine F. Marks, “Religious Social Identity as an Explanatory Factor For Associations Between More Frequent Formal Religious Participation and Psychological Well Being”, **The International Journal for the Psychology of Religion**, 17(3), 2003, s. 245-259.

çalışmalarında 1979 ve 1980 yılları arasında 2107 siyah Amerikalı üzerinde yapılan araştırma verilerini kullanarak din siyasal davranış ilişkisine dair bir takım bulgulara ulaşmışlardır. Amerikan toplumu içinde daha önce yapılan ve daha çok beyaz Amerikalıların dinsel tutumlarını inceleyen araştırmalar ile de desteklenen, dinsel değişkenlerin siyasal inanç ve davranışları anlamada önemli olduğuna dair kabul gören ortak bir görüş vardır.³⁴⁸ Wilcox ve Gomez siyahlar üzerine yapılan araştırmalarda siyah kilisesinin ve siyahların dinsel tutumlarının siyasal tercihleri üzerindeki rolünün Amerikan Ulusal Seçim Çalışmalarındaki ölçüm tekniklerinin yeterince iyi olmaması nedeni ile ihmal edildiğini ifade etmişlerdir.³⁴⁹ Wilcox ve Gomez'e göre siyah kilisesi son yıllarda özellikle yerel siyasette aktif bir rol oynamaktadır. Özellikle siyah belediye başkanlarının seçilmelerinde birçok şehirde siyah papazların siyah adayları açıktan desteklemesi çok önemli bir rol oynamıştır. Kiliseler siyasal organizasyonlar için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle oy toplanması ve seçim kampanyalarına ekonomik kaynak sağlanması yoluyla kiliseler siyasal seçim kampanyalarında önemli bir rol ifa etmektedirler.³⁵⁰ Wilcox ve Gomez'e göre din, siyah hareketine, statüye, siyaset ile uğraşan siyahlara ve siyahlara yönelik kanunsuz uygulamalara ilişkin tutumların temel belirleyeni olan siyah kimliğini belirginleştirmektedir. Kamu dindarlığı ile siyasal katılma arasında olumlu bir ilişki vardır. Araştırma bulgularına göre siyahlar arasında din onların siyasal tutumlarının oluşmasında önemli bir bileşendir.³⁵¹ Siyah Kilisenin siyahî gurur ve kimliği vurgulayan karakterine ilişkin bulgular dinin kimlik kazandırma rolünü destekler niteliktedir. Araştırmacılar ayrıca denekler arasında dindarlık düzeyi artıkça siyah kimliğine ilişkin ve siyah olma ile övünme ifade eden önermelerin daha

³⁴⁸ Cleyde Wilcox ve Leopoldo Gomez, "Religion, Group Identification among American Blacks", **Sociological Analysis**, 1990, 51: 3, s. 271-273. Dini kimliklerin siyasal tutumlar üzerindeki etkisi üzerine uluslar arası karşılaştırmalı bir çalışma Hayes tarafından yapılmıştır. Hayes çalışmasında Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Norveç, Hollanda, Batı Almanya, Doğu Almanya, Kuzey İrlanda ve İtalya'yı dinis kimliklerin siyasal tutumlar üzerindeki etkisini konu alarak karşılaştırmıştır. Hayes ilk olarak, dini kimliklerdeki farklılaşmanın siyasal tutumlardaki farklılaşmanın habercisi olduğunu ifade eder. Hayes siyasal tutumlardaki farklılaşmanın diğer bir nedeni olarak ise herhangi bir dini kurum ya da cemaate katılan, dahil olanlar ile dahil olmayanlar arasındaki kimlik farklılaşmasına vurgu yapmıştır. Bkz. Bernadette C. Hayes, "The Impact of Religious Identification on Political Attitudes: An International Comparison", **Sociology of Religion**, 1995, 56: 2, s. 177,191.

³⁴⁹ Wilcox ve Gomez, a.g.m., s. 272

³⁵⁰ Wilcox ve Gomez, a.g.m., s. 272.

³⁵¹ Wilcox ve Gomez, a.g.m., s. 283.

çok kabul gördüğünü ortaya koymuşlardır. Ayrıca araştırmacılar bireysel dinarlığın toplumsal dindarlığa nazaran siyasal tutumların oluşturulmasında daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁵²

2000 yılında başkanlık seçimlerinde Afrika kökenli Amerikan vatandaşlarının ve din adamlarının seçimler üzerindeki etkisini konu alan bir araştırma da Mcdaniel tarafından yapılmıştır. Araştırma Afrikalı Metodist Piskoposlar Kilisesi'nde görevli rahipler üzerinde yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre siyah din adamları toplum içinde lider konumundadırlar ve bu konumlarını koruma eğilimi göstermektedirler. Ancak, rollerini nasıl yorumladıkları, siyasal tercihleri, kürsü içi ve dışı faaliyetler bağlamında sosyo-ekonomik sınıf aidiyeti temelinde birtakım farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Mcdaniel, siyah din adamlarının siyasal tutum ve faaliyetlerinde bir farklılık olduğunu ortaya koyarak, söz konusu bu siyasal farklılıkların Afrika kökenli Amerikan vatandaşlarının siyasal tutum ve aktivitelerini etkilediği sonucuna ulaşmıştır.³⁵³ Mcdaniel, bütün itibarıyla ele alındığında, siyahî din adamlarının toplum içinde lider rollerini koruma eğilimi içinde olduklarını, cemaatlerini oy kullanmaya teşvik etmede, vaazlarında ahlaki ve politik hususlarda konuşmada, kürsüden adaylar için dua etmeye, sosyal diğer alanlarda veya kürsüden adayları açıkça desteklemede ve kamu görevlileriyle belli hususlarda ve problemler için iletişim kurma noktasında oldukça aktif olduklarını tespit etmiştir. Mcdaniel siyasi bakış açıları bağlamında, siyah din adamlarının belli politik konulara önemli ölçüde bağlılık gösterdiklerini, siyasal içerikli ahlaki mevzularda muhafazakar bir şekilde merkezin sağında yer alırken, ekonomik ve ırk temelli politikalara ilişkin konularda ise daha liberal olma eğilimi sergilediklerini, kiliselerine gelen siyah vatandaşlar ile benzer bir şekilde cumhuriyetçiler ile değil aksine demokratlar ile işbirliği yapma yönünde tutum sergilediklerini ortaya koymuştur.³⁵⁴

³⁵² Wilcox ve Gomez, a.g.m., s. 283.

³⁵³ Eric Mcdaniel, "Black Clergy in 2000 Elections", **Journal of Scientific Study of Religion**, 42: 4, 2003, s. 534.

³⁵⁴ Mcdaniel, a.g.e., s. 543-544. Smidt, Amerikan toplumu içinde din adamlarının siyasal etkinliği ve bu etkinliğin seçmen davranışlarının etkilenmesi ve yönlendirilmesi doğrultusunda kullanılması üzerine kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Smidt konuya ilişkin çalışmaların daha çok ruhban sınıfı ve hahamlar tarafından sergilenen siyasi faaliyetlerin doğası ve seviyesi üzerine yoğunlaştığını belirttiikten sonra, din adamlarının kendi içinde ve dini gelenek, mezhepler ve sınıflar arasında siyasi faaliyette bulunma seviyesinde ve doğasında önemli farklılıklar olduğunu bu konuda Amerikan toplumu içinde din adamları ve onların dinsel cemaatleri arasında bir homojenlikten söz

Seçmen davranışları ile dini kurum ve cemaat üyesi olmak arasındaki ilişkiyi ele alan birçok çalışma dini hizmetlere katılım ile oy kullanma olasılığı arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir. Kişilerin siyasi katılımının artırılması noktasında dini mezheplerin siyasi önemleri gündelik dini hizmetlerin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Beyerlein ve Chaves yaptıkları analizde, mezheplerin siyasi katılım üzerindeki etkisinin sınırlı olmakla birlikte bu etkinin birincil amacı siyasi olmayan diğer sosyal örgütlerle karşılaştırıldığında oldukça belirgin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁵⁵ Ayrıca araştırmacılar Amerika'daki mezheplerin %40'ının siyasi faaliyetin herhangi bir formunda aktif olarak yer aldığını ortaya koymuşlardır.³⁵⁶ Djupe ve Grant yaptıkları benzer bir analizde, Amerika Birleşik Devletleri'nde dini kuruluşların vatandaşların siyasal katılımlarını arttırdığı ve vatandaşlar arasında dini kurum ve kuruluşlara bu anlamda ilginin yükseldiğini ortaya koymuşlardır.³⁵⁷

Campbell ve Monson Amerika'da Mormon tarikatına üye, seçmenlerin oy verme davranışlarını incelemişlerdir. Araştırma büyük bir çoğunluğu Mormon olan Utah Eyaleti'nde yapılmıştır. Araştırmacılar, çalışmalarında Mormonların 1919–1933 yılları arasında içkinin üretilmesi, taşınması ve satılmasını yasaklayan düzenlemenin kaldırılmasına ilişkin 1933 yılında yapılan referandumda olumlu oy kullanırken 1968 yılında tersi bir şekilde Utah Eyaletinde içkiye ilişkin yasal düzenlemelerin daha özgürlükçü hale getirilmesine karşı çıkmaları sonucu görülen

edilemeyeceğini ifade etmiştir. Smidt'e göre din adamları Amerikan siyasal sistemine ve dolayısıyla seçim sistemine vatandaşlar kanalı ile dahil olmaktadır. Din adamları politikaya ilgi duyduklarını ifade etmekte fakat bu ilginin şekli ve düzeyi dini mezhep ve aidiyete göre değişmektedir. Bkz. Corwin Smidt, "Clergy in American Politics: An Introduction", **Journal of Scientific Study of Religion**, 42: 4, 2003, s. 497–498. Smidt vd. ayrıca 2000 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Protestan din adamlarının cemaatleri üzerindeki etkisini konu alan bir çalışma da yapmışlardır. Çalışmada Protestanlığın altı ana mezhebi üzerinden değerlendirilmesi yapılmış bu değerlendirmede, mezheplerin sosyal özellikleri, teolojik durumları, politik tavır ve davranışları incelenmiştir. Smidt vd. 2000 yılındaki seçimlerde önemli Protestan din adamlarının göreceli olarak siyasal olarak aktif bir duruş sergilediklerini, sözkonusu altı mezhep arasında etkinlik derecelerinde farklılık görüldüğünü tespit etmişlerdir. Smidt vd. ayrıca Protestan din adamlarının ellerinde olsa hali hazırdaki hallerinden çok daha fazlasıyla ilgi duyduklarını ve aktif bir şekilde siyasete girmeye hazır olduklarını tesbit etmişlerdir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Corwin Smidt, Sue Crawford, Melissa Deckman, Donald Gray, Dan Hofrenning, Laura Olson, Sherrie Steiner ve Beau Weston, "The Political Attitudes and Activities of Mainline Protestant Clergy in the Elections of 2000: A Study of Six Denominations", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 42: 4, (2003), s. 515,529.

³⁵⁵ Kraig Beyerlein ve Mark Chaves, "The Political Activities of Religious Congregations in the United States", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 42: 2, (2003), s. 229–231.

³⁵⁶ Beyerlein ve Chaves, a.g.m., s. 242.

³⁵⁷ Paul A. Djupe ve J. Tobin Grant, "Religious Institutions and Political Participation in America", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 40(2), 2001, s. 303–304.

birbiri ile tam zıt iki farklı siyasal tutumun arkasında yatan faktörleri incelemişlerdir.³⁵⁸ Araştırmacılar öncelikle 1968 yılı sonrasında yapılan diğer kablolu televizyonun, kumar oynamanın ve lotonun serbestleştirilmesine yönelik referandumlarda Mormonların nasıl bir siyasal tutum içinde olduklarını Utah-Arizona ve Idaho eyaletleri ile karşılaştırmalı bir şekilde ele almışlar ve ayrıca bu analizlerinde parti kimlikleri ve ideolojileri göz önüne alınarak 1932 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Mormonların hangi adayları destekledikleri, sosyo-ekonomik statünün siyasal tutumlar üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymak üzere şehirde yaşayan ve kırsalda yaşayan nüfus ayrımı da bu analizlere dâhil edilmiştir.³⁵⁹ Campbell ve Monson yaptıkları karşılaştırmalı analizlerde Mormonların dini liderlerinden gelen siyasal mesajlara, işaretlere verdikleri tepkilerde görülen konjektürel değişimde öncelikle 20. Yüzyılda mormonların dinsel katılım oranlarında görülen artışın önemli rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Dinsel yükümlülükler diğer bir ifade ile dini ibadetler mezhep kimliği-mezhepsel aidiyet bağı ile onların siyasal tutumlar üzerindeki etkisi arasında önemli bir arabuluculuk görevi ifa etmektedir. Daha açık bir ifade ile araştırmacılara göre dinsel ibadetler, yükümlülükler kilisede yapılan Pazar Ayinlerine devam etmekten daha fazlasını ifade etmektedir. Öyle ki araştırmanın temel inceleme alanı olan 1933 ve sonrası dönem arasında, Pazar Ayinlerine devamlılık oranı Mormonlar arasında ciddi bir şekilde yükselmiştir. 20. Yüzyılın başında Pazar Ayinlerine devamlılık oranı %15’lerde iken bu oran 1970’lerde %48’e, 1990’larda ise %70’e yaklaşmıştır. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere Mormonların din adamlarının verdiği siyasal içerikli mesajları kabul etme oranı yükselmiştir. Kiliseye devam oranındaki yükselişe paralel olarak din

³⁵⁸ David E. Campbell ve j. Quin Monson, “Following the Leader? Mormon Voting on Ballot Propositions”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42: 4, (2003), s. 605. Amerika’da Mormonlar, Protestanlar ve Katoliklerin herhangi bir dini topluluğa üye olma ve oy kullanma davranışı arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışma da Anderson tarafından yapılmıştır. Anderson’a göre Amerika Birleşik Devletleri’nde vatandaşların dini kimlikleri doğrultusunda oy kullanmaları oldukça uzun süreden beri var olan bir gelenektir. Araştırmacı bireyin dâhil olduğu dini grup içinde çoğunluğun desteklediği siyasal partinin desteklenmesi durumunun sosyal sınıf gibi değişkenlerden bağımsız bir şekilde ortaya çıkıp çıkmadığı sorusuna cevap aramıştır. Anderson yaptığı analiz sonucunda Katolikler dışında Protestanlar ve Mormonların grup içinde hâkim siyasal görüşü benimserken ait oldukları sosyal sınıf ve siyasal sosyalleşme süreçlerinden bağımsız hareket ettikleri ve dini grubun hâkim siyasal görüşünü benimsedikleri sonucuna ulaşmıştır. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Charles H. Anderson, “Religious Communitarity and Party Preference”, *Sociological Analysis*, 30: 1, (1969 Spring), s. 32.

³⁵⁹ Campbell ve Monson, a.g.m., s. 608-609.

adamlarının verdiği mesajlar doğrudan kilise cemaatine ulaşmakta ve siyasal tutumların şekillenmesinde doğrudan etkili olmaktadır.³⁶⁰

Özellikle seçim zamanlarında Mormon kilisesinin seçimlere ilişkin verdiği siyasal mesajlar düşük bir profil izlemekle beraber, temelinde Pazar Ayinlerinde kürsüden yapılan konuşmalar üzerinden şekillenmekteydi. Benzer bir durum Mormonların ve diğer dinsel cemaatlerin Utah eyaletinde aynı cinsiyeti taşıyan bireylerin evlenmelerini yasaklayan düzenlemeyi desteklemeleri esnasında görülmüştür. Mormon kilisesi bu kampanya esnasında tüm kamuya açık bir şekilde duruşunu ilan etmek yerine kendi yerel kiliselerinde kürsüden cemaatine kampanyayı destekleme mesajları vererek cemaatin siyasal tutumunu şekillendirmiştir. Bu bağlamda Araştırmacılar Mormon tarikatı liderlerinin cemaatlerini siyasal konularda belirlenmesini öngördükleri tutum ve davranışlara dair hızlı ve etkin bir biçimde mobilize edebildikleri ve bu durumun son yıllarda cemaatin kiliseyle olan ilişkilerinde ve Pazar ayinlerine devamlılıkta artışa paralel olarak daha da belirginleştiği sonucuna ulaşmışlardır.³⁶¹

Konuya ilişkin benzer bir çalışma Shad Sattertwaite tarafından Oklahama'da yapılmıştır. Çalışma 1980 yılında yapılan bir çalışmanın verileri üzerinden yapılmıştır. Çalışmada daha önce Morgan ve Meier tarafından içki satışının kısıtlanması, at yarışlarının kısıtlanması gibi manevi içerikli konulara ilişkin referandumlarda vatandaşların oy verme davranışları üzerinde dinin ne kadar etkili olduğunu inceleyen araştırma temel alınmıştır. Araştırma sonucunda dinin kamu kararlarının oluşmasında seçmen tarafından verilen son kararın oluşmasında oldukça

³⁶⁰ Campbell ve Monson, a.g.m., s. 616.

³⁶¹ Campbell ve Monson, a.g.m., s. 616-617. Amerikan Temsilciler Meclisi'nde eşcinsel hakları ile ilgili karar alma süreçlerinde etkili olan dinsel dinamikler ile ilgili bir çalışma Oldmixon ve Calfano tarafından 2007 yılında yapılmıştır. Çalışmada 1993–2002 yılları arasında eşcinsellere ilişkin yasal düzenlemelerde görev alan senatörler ideolojik altyapıları, parti kimlikleri ve geldikleri bölgede hakim olan dinsel ilişkiler bağlamında incelenmiştir. Yaptıkları analizlerde araştırmacılar karar alan süreçlerinde parti kimliklerinin ve ideolojik önkabullerin öncelikli rol oynadığını, karar alıcıların ayrıca seçim bölgelerindeki muhafazakâr, Protestanlar ve Katoliklerin varlığına karşı aşırı derecede ilgili davrandıkları ve onların kaygılarını da göz önünde bulundurdıkları sonucuna ulaşmışlardır. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Elizabeth Anne Oldmixon ve Brian Robert Calfano, "The Religious Dynamics of Decision Making on Gay Rights Issues in the U.S. House of Representatives, 1993–2002", **Journal for the Scientific Study of Religion**, (2007) 46(1), 55–70.

belirleyici bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır.³⁶² Satterthwaite çalışmada Evanjelik Protestanları, ılımlı, tutucu ve liberal Protestanlardan oluşan Mainline Protestanları ve Katolikleri, onların sosyo-ekonomik statülerini ve tüketim alışkanlıklarını ele alarak yukarıda sözü edilen konulara ilişkin yapılan referandumlarda seçmenlerin kararları üzerinde dinin nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaya çalışmıştır.³⁶³ 2002 yılında Oklahama'da benzer bir konuda referanduma gidilmiştir. Oklahama Valisi'nin seçim kampanyasında hükümet destekli bir loto çekilişi yapmak istemesi üzerine federal anayasada bir değişiklik yapılmak istenmiş ve bu değişiklik referanduma götürülmüştür. Söz konusu referandumda birçok dini lider değişikliğin aleyhinde tutum takınarak bu tavırlarını kamuya açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Çalışma sonucunda özellikle Oklahama'da Baptist (Evanjelik-Protestan Kilisesi) Kilisesi'nin ve rahiplerin cemaatlerini kolayca yönlendirerek mobilize ettikleri görülmüştür. Satterthwaite özellikle manevi içerikli konular ile ilgili kararlar alınması söz konusu olduğunda dinin en az sosyo-ekonomik konular ve hatta onlardan daha fazla derecede öneme sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dini örgütler özellikle içki yasağı gibi konularda aktif rol oynayarak cemaatlerini yönlendirmişlerdir.³⁶⁴

Kalender Türk seçmen davranışlarını analiz etmek, karar verme süreçlerinde hangi değişkenlerin etkili olduğunu görmek üzere yaptığı çalışmada ulaştığı sonuçlar şu şekildedir: Deneklerin %18,8'i kendini demokrat, %23,5'i milliyetçi, %28,4'ü İslamcı, %8,3'ü sosyal demokrat, %8,1'i ülkücü, %6'sı laik, %5,1'i liberal, %1,5'i komünist olarak tanımlamışlardır. Deneklerin %35,8'i siyasal konular ve ilgili kampanyalarla sürekli, %37,1'i bazen, %19'u nadiren ilgilenmektedir. Deneklerin %8,1'i ise bu kampanyalarla hiç ilgilenmediğini belirtmiştir. Bu verilerden deneklerin yaklaşık olarak 3\4'ünün siyasal konu ve kampanyalarla farklı düzeylerde

³⁶² Shad Satterthwaite, "Faster Horses, Older Whiskey, and More Money: An Analysis of Religious Influence on Referenda Voting", **Journal for the Scientific Study of Religion**, (2005) 44(1), s. 105.

³⁶³ Satterthwaite, a.g.m., s. 107-108. Evangelic Protestanların oy verme davranışları ile ilgili tahliller yapan ve Katolik seçmenlerin Amerikan siyasal yaşamında hangi kesimde yer aldıklarını konu alan bir çalışma Kellstedt, Gren, Guth ve Smith tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar 1992 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Evanjelik oy bloklarının seçim zürindeki etkisini ele almışlardır. Yapılan analizlerde son on yıllarda Evangelic bloğun siyasal desteğinin Cumhuriyetçiler üzerinde yoğunlaştığı, 1992 seçimlerinde Katolik seçmenlerin ise Demokratları destekledikleri görülmüştür. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Lyman A. Kellstedt, John C. Gren, James L. Guth, Corwin E. Smidt, "Religious Voting Blocs in the 1992 Election: The Year of Evangelical?", **Sociology of Religion**, 55.3, (1994: Fall), s. 307.

³⁶⁴ Satterthwaite, a.g.m., s. 110-111.

ilgilendiğini söylemek mümkündür.³⁶⁵ Kalenderin araştırmasına katılan deneklere hangi tip seçmen olduklarının belirlenmesine yönelik olarak altı tip önerme sunulmuş ve deneklerin tercihlerine göre fanatik idealist, ılımlı idealist, fanatik gelenekçi, ılımlı gelenekçi, ilkesiz faydacı, ilkeli faydacı olmak üzere altılı bir sınıflama yapılmıştır. Denekler %24,3'ü fanatik idealist, %38,8'i ılımlı idealist, %8,7'si fanatik gelenekçi, %10,2'si ılımlı gelenekçi, %10,4'ü ilkesiz faydacı ve %7,5'i ilkeli faydacı şeklinde dağılmaktadırlar.³⁶⁶

Dinin toplum yaşamı içinde görünürlüğüne artması talebi yanında temel dini değerlere yönelik oturmuş bir kabul ve uzlaşma olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Köktaş 1995 yılında İzmir'in Balçova, Konak, Buca, Bornova ilçelerinde Anavatan Partisi, Doğruyol Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol Parti üyeleri arasından 320 kişilik bir örneklem ile din siyaset ilişkilerini inceleyen bir araştırma yapmıştır. Araştırmada deneklerin dine ilişkin tutumları ile ilgili elde edilen veriler genel olarak şu şekildedir. “Her şeyi yaratan, bilen ve peygamberler gönderen bir Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyorum” ifadesine katılan deneklerin oranı %80,9'dur. “Evrenin Allah tarafından yaratıldığına inanıyorum, fakat dinler gerekli değildir.” görüşüne katılanların oranı %9,1, “Allah'ın varlığı yokluğu konusuna ilgi duymuyorum.” ifadesine katılanların oranı ise %3,1'dir. Deneklerin %6,9'u ise Allah'ın varlığına inanmadıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin %81,9'u Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inandıklarını ifade etmişlerdir. “Farklı özellikleri olmakla birlikte, Hz. Muhammed'in sadece yetenekli bir insan olduğunu düşünüyorum.” önermesine katılan deneklerin oranı ise %18,1'dir. Parti üyelerinin %57,8'i Kur'an'a inandıklarını, %27,5'i bu konuda kararsız olduklarını, %14,7'i ise inanmadıklarını ifade etmişlerdir.³⁶⁷ Dört parti üyelerinin de İslam dinin temel prensipleri noktasında aralarına büyük bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bireyler arasındaki temel farkın dini yaşamın toplumsal yansımalarının ne derecede olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

³⁶⁵ Kalender, a.g.e., s. 153-154

³⁶⁶ Kalender, a.g.e., s. 153-154.

³⁶⁷ Köktaş, *Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık*, s. 216-225.

Özsoy'un 2002 yılında Türkiye'nin 13 ilinde 3798 denekle geniş bir katılım ile yaptığı çalışmada çok kapsamlı ve açıklayıcı bulgulara ulaşmıştır.³⁶⁸ Deneklerin %27,5'i kendilerini demokrat, %22,5'i milliyetçi, %21,8'i laik, %14,8'i Kemalist, %11'i sosyal demokrat, %10'u muhafazakâr, %8,3'ü İslamcı, %8'i dindar, %5,2'si sosyalist ve %1,5'i liberal olarak tanımlamaktadırlar. Deneklerin %14,9'u bu seçeneklerden hiçbirisinin kendilerini ifade etmediğini belirtmişlerdir. Deneklerin neredeyse tümü öncelikle siyasetçileri "yalancı" olarak tanımlamaktadırlar. Siyasetçileri "menfaatçi" olarak tanımlayanlar daha çok siyasal duruşunun liberal, sosyal demokrat ve Kemalist olduğunu ifade eden denekler içinde yoğunlaşmaktadır.³⁶⁹

Kaya'nın 2004 yılında Isparta ilinde 1500 kişilik bir örneklem ile seçmen davranışını etkileyen faktörler üzerine yaptığı çalışmasında deneklerin kendilerini tanımladıkları kimlik ve siyasal tutumları arasındaki ilişkiye dair birtakım bulgulara ulaşmıştır.³⁷⁰ Deneklere siyasal düşüncelerine bağlı olarak kendilerini tanımlama biçimleri sorulmuştur. Deneklerin %28,9'u kendisini milliyetçi, %12,1'i muhafazakâr, %22,9'u milliyetçi-muhafazakâr, %6,2'si İslamcı, %4,5'i liberal, %3,6'sı sosyalist ve %16,8'i ise sosyal demokrat olarak tanımladığını ifade etmiştir. Şen tarafından 2004 yılında yapılan AB'nce desteklenen "Türk Gençliği Konuşuyor" adlı araştırmada %41'i kız, %59'u erkek toplam 4545 lise son sınıf öğrencisi ile görüşülmüştür. Araştırma 12 il merkezinde düz lise-Anadolu Lisesi-meslek lisesi-imam hatip lisesi-özel lise olmak üzere beş farklı eğitim kurumunda yapılmıştır. Araştırmada öğrencilerin kendilerini hangi siyasi görüşe yakın gördükleri sorusuna cevap aranmıştır. Deneklerin %57,4'ü kendisini Atatürkçü, %49,4'ü laik, %47,6'sı milliyetçi ve %30,4'ü ise İslamcı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.³⁷¹

Şen genç nüfusunun ideolojik dağılımlarını incelediği araştırmasında milliyetçi görüşleri benimseyen öğrencilerin daha çok özel liselerde(%51,4), Anadolu Liseleri (%49,7) ve düz liselerde (%44,7) yoğunlaştıkları, kendini İslamcı olarak gören öğrenciler içinde öne %64,7'lik bir oran ile İmam Hatip Liseleri

³⁶⁸ Osman Özsoy, **Türkiye'de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda**, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 77-78.

³⁶⁹ Özsoy, a.g.e., s. 81,85.

³⁷⁰ Kaya, a.g.e., s. 18-19.

³⁷¹ Mustafa Şen, "Milliyetçilik Özel Liselerde Birinci", **Milliyet**, 16.09.2005.

çıkmaktadır. Kendisini Atatürkçü olarak ifade eden öğrenciler Anadolu Liselerinde öne çıkmaktadır. Anadolu Liselerinde eğitim gören öğrencilerin %71,3'ü kendini Atatürkçü olarak ifade etmektedir. Araştırmada sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe kendisini milliyetçi olarak görenlerin oranının yükseldiği, bununla birlikte kendisini İslamcı ve ülkücü görenlerin oranının azaldığı görülmüştür. Alt sosyo-ekonomik kesimden öğrencilerin yarısından fazlası kendisini İslamcı olarak ifade etmektedir.³⁷²

Konda'nın 2006 yılında yaptığı araştırmada deneklere kendilerini hissettikleri din ve mezhep sorulmuştur. Alınan cevaplar incelendiğinde, Türkiye nüfusunun %99'u Müslüman'dır. Bu oran mezhepler açısından incelendiğinde, Türkiye'deki Müslümanların %81,96'sı Sünni-Hanefi, %5,73'ü Alevi-Şii'dir. Bu oranlara göre Türkiye'de yetişkin nüfus olarak 2 milyon 895 bin Alevi-Şii yaşamaktadır. Bu orana 18 yaş altı nüfus ilave edildiğinde Türkiye'de yaşayan Alevilerin nüfusu yaklaşık olarak 4.5 milyondur. Diğer bir önemli bulgu da Türkiye'deki Müslüman nüfusun %9,06'sının kendisini Sünni Şafi olarak ifade etmesidir.³⁷³

KONDA'nın araştırmasında kimlik, din ve devlet arasında ki ilişkiler ele alındığında dini inancın toplum yaşamında çok önemli bir yere haiz olduğu görülmektedir. Öyle ki Türk toplumunun %54'ü gerçekten Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olabilmek için Müslüman olmanın şart olduğuna inanmaktadır. Bu veri ülkemizde vatandaşlık bağının dini inanç/kimlik ile nasıl birlikte algıladığına çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Yine ülkemizde vatandaşların %76'lık gibi dikkate değer bir kesimi devletin dini gruplara destek vermesi gerektiğini savunmaktadır. Halkın kendini tanımlarken referans verdiği en önemli iki unsurdan birisi din ve mezhep olmaktadır. Araştırmada bireyin dinsel kimliğine atfettiği önemin doğduğu yere, mesleğine ya da etnik kimliğine verdiği önemden daha fazla olduğu görülmüştür.³⁷⁴ “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için Türkiye'yi seviyor olmak?” sorusuna verilen cevaplar mezheplere göre incelendiğinde, Hanefilerin %83,21'i şarttır derken, %8,75'i şart değildir şeklinde görüş ifade etmiştir. Şafilerin

³⁷² Şen, “Milliyetçilik...”, a.g.y.

³⁷³ Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008), s.24.

³⁷⁴ Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008), s.27.

%59,37'si şarttır derken %23,95'i şart değildir seçeneğini tercih etmiştir. Alevilerin %61,35'i Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olabilmenin ön şartının Türkiye'yi sevmek olduğunu düşünürken, %26,12'si bunun tersini düşünmektedir. Şii nüfus, Hanefileri de geride bırakarak %83,52'lik bir yüzde ile Türkiye sevgisini vatandaşlık bağı için ön şart kabul ederken katılmayanların oranı %8,52'de kalmıştır. Farklı dini kimlikleri ifade eden deneklerin görüşleri birlikte ele alındığında farklı düşünme olgusunun sadece mezhepler bağlamında değil Güneydoğu sorunu, yerleşik hayata geçme, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı gibi konularda da ortaya çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte Türk toplumunun her şekilde dini benimsediği fakat bunu yaşamına katı bir tutuculuk şeklinde tatbik etmediği gözlemlenmiştir.³⁷⁵

KONDA'nın araştırmasının en önemli sorusu bireylerin kendilerini tanımlarken en çok neye referans verdikleridir. Deneklere birtakım kimlik seçenekleri sunulmuş ve kendilerini hangisi ile özdeşleştirdikleri araştırılmıştır. Konumuzla ilgili olması nedeniyle kendisini dini mezhebi ile tanımlayan deneklerin oranı önem arz etmektedir. Tüm gruplar içinde %59,14 oranı ile kendini Türkiyeli olarak tanımlayanlar ilk sıradadır. Elde edilen diğer bir önemli bulgu da tüm demografik gruplar içinde dinin(%42,11) etnik kimlikten(%13,96) daha çok benimsenen bir unsur olduğu görülmüştür. Deneklere kimlik tanımlarında en önemli tek unsur sorulduktan sonra, eğilimlerini ölçmek üzere ikinci bir tercihte bulunmaları istenmiştir. Bu ölçümün sonucunda insanlarımızın kendilerini tanımlamada en önemli iki referans noktası olarak %59,14 ile Türkiyeli olmayı ve %42,11'lik oranla dini-mezheplerini işaret ettikleri görülmüştür.³⁷⁶

Özkırmılı'nın 2006 yılında yaptığı araştırmada Türkiye'de milliyetçilik olgusu üzerine çok önemli bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma 18–26 Şubat tarihleri arasında 15 ilin kırsal ve kentsel kesimlerinde 18 yaş üstü 800 denekle görüşülerek yapılmıştır. Denekler en büyük dış tehdit olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni ve ardından Kuzey Irak'ta kurulması muhtemel bir Kürt devletini gördüklerini ifade

³⁷⁵ Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008), s.27–29.

³⁷⁶ Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008), s.39–40.

etmişlerdir. Deneklere Türkiye’de milliyetçiliğin neden yükseldiğine ilişkin kanaatleri sorulmuştur. Deneklerin %29’u milliyetçiliğin yükselmesinin nedeni olarak terör olaylarını, %17’si AB üyelik sürecini, %13’ü ise Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak’a müdahalesini gördüklerini ifade etmişlerdir. Deneklerin %60’ı AB’ni iyi bir şey olarak algılamakla birlikte, %50’lik bir bölümü ise AB’nin Türkiye’yi bölmek istediğini düşünmektedir. Deneklere “Avrupa Birliği’ne üyelik için Türkiye nelerden vazgeçmemelidir?” sorusu yöneltilmiştir. Deneklerin %37’si AB’ne üyelik sürecinde Türkiye’nin dininden vazgeçmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunu sırasıyla örf ve adetler, egemenlik hakları ve toprak bütünlüğü takip etmektedir. Son olarak deneklerin büyük bir kısmı Türklüğü en iyi tanımlayan ifadenin “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı” olmak olduğunu düşünmektedirler.³⁷⁷

Türkiye’de muhafazakârlık, aile, din ve batı kavramlarının algılanış biçimini incelemek üzere Yılmaz tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre ortalama Türk insanı kendisini muhafazakâr olarak görmektedir. Fakat bu muhafazakârlık ılımlı ve uçta olmayan bir karakter sergilemektedir. Kendi siyasal görüşlerini muhafazakâr olarak nitelendirenlerin oranı %30 iken muhafazakâr olarak görmeyenlerin oranı ise %24’tür. Özel hayat kadın-erkek ilişkilerini temel alarak kendini muhafazakâr görenlerin oranı %35, muhafazakâr olarak görmeyenlerin oranı ise %21’dir. Yılmaz bu verileri, özel alanın kamusal alana nazaran muhafazakâr değerlerin daha çok kabul gördüğü bir ortam olmasının sonucu olarak yorumlamıştır.³⁷⁸

Yılmaz Türk halkının geneline hâkim olan kendini ılımlı muhafazakâr görme durumunun batı muhafazakârlığı ile bazı noktalarda uyuşurken bazı noktalarda farklılaştığını ifade etmektedir. Batıda eşitlik kavramı çok fazla kabul görmezken fırsat eşitliği kavramı nispeten daha fazla kabul görmektedir. Türkiye’de ise eşitlik kavramı özgürlük ve dayanışma kavramlarına nazaran daha fazla kabul görmektedir. Deneklerden eşitlik-özgürlük-dayanışma kavramlarından birini seçmeleri istenmiştir.

³⁷⁷ Umut Özkırımlı, “**Milliyetçilik Araştırması**”, Devrim Çubukçu, Aslı Aral(der), Amerika’nın Sesi, <<http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-04/2006-04-07-voa8.cfm>>, (22.01.2009).

³⁷⁸ Hakan Yılmaz, “**Türkiye’de Muhafazakârlık Aile, Din, Batı: İlk Sonuçlar Üzerine Genel Değerlendirme**”, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Proje Desteği: Açık Toplum Enstitüsü ve Boğaziçi Üniversitesi, Kamuoyu Araştırması: İnfakto Research Workshop. Danışmanlar: Dr. Emre Erdoğan, Güçlü Atılgan. Araştırma Asistanları: Bahar Başer, Ömer Ak. İstanbul 2006, s. 1–5.

Deneklerden %42'si eşitliği, %34'ü özgürlüğü ve %17'si dayanışma kavramını seçmiştir. Deneklere “Kanun önünde eşitlik” “Dini inanç ve ibadet özgürlüğü”, “Mülkiyet ve girişim özgürlüğü”, “Seçme ve seçilme hakkı”, “Örgütlenme, toplantı ve gösteri özgürlüğü”, içinden sadece birini seçip diğerlerinden vazgeçme durumunda kalsalar hangisini seçecekleri sorulmuştur. Deneklerin %50'si kanun önünde eşitlik seçeneğini, %19'u dini inanç ve ibadet özgürlüğünü, %11'i seçme ve seçilme hakkını, %7'si örgütlenme, toplantı ve gösteri özgürlüğünü, %6'sı mülkiyet ve girişim özgürlüğünü kendileri için en öncelikli hak olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Batı toplumlarında öncelikli hak olarak görülen mülkiyet hakkının Türk toplumunda en az önemsenen hak ve özgürlük olduğu kayda değer bir farklılaşmadır. Bu veriler de Türk halkı için en öncelikli kavramın eşitlik olduğunu göstermektedir.³⁷⁹

Çarkoğlu ve Toprak araştırmalarında deneklere kendilerini hangi kimlik ile ifade ettiklerini sormuştur. Denekler içinde kadınların %51'i, erkeklerin ise %37,7'si kendini Müslüman olarak ifade etmişlerdir. Kırsal bölgelerde yaşayanların %51,2'si, kentsel bölgelerde yaşayanların ise %41'i kendisini ifade etmekte Müslüman kimliğini tercih etmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça kendilerini öncelikle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlayanların oranı yükselmekte, kendini Müslüman olarak tanımlayanların oranı ise düşmektedir. Kendini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak görenlerin daha çok kendilerini laik (%44,1) ve pek dindar olmadıklarını ifade eden (%52,8), yüksek mal sahibi (%42,3) ve yüksek eğitim almış kesimden (%44,3) olduğu, kendini Müslüman olarak ifade edenlerin ise alt gelir grubundan (%52,6), kırsal kesimde yaşayan (%51,2) ve eğitim seviyesi düşük kesimde (%76,8) toplandığı görülmüştür. Ayrıca katılımcılara hükümetin kimlik sorunlarıyla ilişkili olarak ivedilikle uygulamaya koymaları gereken politikaların ne olması gerektiği sorulmuştur. Bu soruya deneklerin %43'ü türbanlı öğrencilerin üniversiteye devam edebilmelerine ilişkin politikalara öncelik vermektedir. Onları %17,6 ile İHL mezunlarının üniversite sınavına girişte düz lise öğrencilerine uygulanan puanlama yöntemi ile değerlendirilmesi gerektiğini düşünen denekler takip etmektedir. Deneklerin %11,4'ü Kürtlerin devlet okullarında anadillerini öğrenebilme fırsatının verilmesini ve son olarak %5,3'ü Cem Evlerine devletçe mali

³⁷⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 6.

yardım verilmesini hükümetin öncelikle çözmesi gereken sorunlar olarak görmektedir. Bu soruya deneklerin %22,9'u cevap vermemiştir. Kimlik sorunları açısından bakılacak olursa türban sorunu Kürt ve Alevi kimliğinin de önüne geçmektedir.³⁸⁰

Sitembölükbaşı'nın 2007 yılında yaptığı araştırmada bireylerin kimlik algıları üzerinde elde ettiği sonuçlar şu şekildedir; denekler %63'lük oranla en fazla "Müslüman Türk" kimliğini benimsemektedirler. Adalet ve kalkınma partisi kimlik grupları içinde en çok "Müslüman" ve "Müslüman Türk" kimliklerinden, Cumhuriyet Halk Partisi ise, kendini "Müslüman ve Alevi", "Alevi" ve "Türk" olarak ifade eden kesimden kabul görmektedir. Kimlik gurupları içinde demokrasiyi çoğunluğun yönetimi olarak düşünenler kendini "Müslüman", azınlık haklarını korumak olarak görenler "Alevi" ve "Kürt", eşit imkânlar sağlayan bir sistem olarak algılayanlar "Müslüman ve Alevi", "Kürt" ve "Müslüman ve Kürt" olarak görenler arasında daha fazladır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile devletin çağdaş-yenilikçi bir yapıya kavuştuğunu düşünenler kendilerini "Türk", kuruluşu iyi olmuştur ancak birtakım sorunları vardır diyenler "Müslüman ve Kürt", "Müslüman ve Türk" olarak tanımlayanlar arasında çoğunluktadır. Ordunun hiçbir zaman siyasete katılmaması gerektiğini düşünen kesim daha çok "Kürt", "Müslüman ve Kürt" ve "Alevi" kesim içinde öne çıkmaktadır. Laikliğin, din ve vicdan özgürlüğü olduğunu düşünenler daha çok "Müslüman ve Kürt", din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olduğunu düşünenler "Müslüman ve Alevi" ve "Türk", dinin yerine geçmeye çalışan insanın ürettiği bir sistem olduğu kanaatini taşıyanlar ise "Müslüman" ve toplumu dini baskıdan kurtarmaya çalışan bir sistem olduğu fikrini benimseyenler "Alevi", "Kürt" ve Müslüman Alevi" kimlikleri içinde öne çıkmaktadır.³⁸¹

Sitembölükbaşı'nın araştırmasında kimlik tanımlamalarına göre iyi bir siyasi liderin nasıl olmasına dair görüşler incelendiğinde "Herkesle danışarak karar almalı" seçeneğinde toplanan denekler içinde kendisini "Kürt" olarak tanımlayanlar %62,2, "Müslüman ve Kürt" olarak tanımlayanlar %54,1 ve "Müslüman ve Alevi" olarak

³⁸⁰ Çarkoğlu ve Toprak, a.g.e., s. 41-43., 23-24.

³⁸¹ Sitembölükbaşı, **Türkiye'de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 490-494.

görenler öne çıkmaktadır. Buradan hareketle siyasal karar alma süreçlerine pek dâhil edilmediği kanaatini taşıyan kesimler iyi bir siyasi liderin karar alırken herkese ve bu bağlamda kendilerine danışan lider olduğunu düşünmektedirler. İdeolojik gruplara göre iyi bir siyasi lider kararları nasıl almalıdır sorusuna kendisini “İslamcı” olarak tanımlayan denekler içinde en çok %49,2’lik oran ile herkese danışmalı fikri öne çıkmaktadır.³⁸²

3.3. Laikliğe İlişkin Tutumlar

Meclis-milletvekili-seçmen ilişkilerinin incelenmesi amacı ile 1974 yılında Iowa Üniversitesi Parlamenter Araştırmalar Merkezi tarafından Kore, Kenya ve Türkiye olmak üzere üç ülkede yürüttüğü araştırmanın Türkiye ayağını İlder Turan yürütmüştür. Araştırma Türkiye’nin tümünü kapsamaktadır. Deneklerin laikleşme düzeylerinin dolaylı bir şekilde ölçüldüğü araştırmada Turan’ın elde ettiği bulgular şu şekildedir. Deneklere Türk toplumun geleceğini belirleyen en önemli unsurun ne olduğu sorulmuştur. Deneklerin %30,2’si halkın çok çalışması, %35,3’ü hükümetin işleri iyi planlaması, %33,1’i Tanrı’nın yardımı ve son olarak %1,2 gibi çok küçük bir kısmı iyi şans, talih seçeneğini tercih etmişlerdir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere deneklerin büyük bir çoğunluğu(%65,5) insanların kendi geleceklerini ve dolayısıyla Türk toplumunun geleceğini kendi çabalarının şekillendireceğini ifade etmişlerdir.³⁸³

Kalaycıoğlu’nun 1994 yılında kültürler ve ülkeler arasına dini, sosyal ve siyasal tutumlarda görülen farklılaşmayı konu alan çalışmasında elde ettiği bulgular şu şekildedir. Siyasal ve toplumsal kurumlara güven sıralamasında Türk insanı için ordu %91,4 ile ilk sıradadır. Hindistan (%92,4) ve İngiltere’de(80,4) de benzer bir durum vardır. Türkiye’de din kuruluşlarına duyulan güven %67,1 oranı ile diğer devletler içinde dördüncü sıradadır. Bu oran Nijerya’da %87,1, Hindistan’da %84,9 ve Meksika’da %76’dır. Türkiye’de meclise duyulan güven %58,1’lik oran ile İngiltere,(%43,5), Fransa(%43,4), İtalya(%30,6) ve Hollanda(%52,6) gibi birçok

³⁸² Sitebölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 150.

³⁸³ İlder Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, (der), **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul 2007, s. 445-446.

gelişmiş demokrasiden daha fazladır. Türkiye’de mahkemelere duyulan güven ise %63,4 ile diğer devletlerle mukayese edildiğinde ikinci sıradadır. Bu verilerden Türkiye’de devlete, onun kurum ve kuruluşlarına ve demokrasiye karşı büyük bir güven beslendiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Kalaycıoğlu yaptığı analizde Türk seçmenin siyaset kurumuna ve işleyişine karşı ilgisiz olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Türk seçmeni İtalya(%5,7), Fransa(%7) ve Meksika(%8) seçmenin aksine %10’luk bir yüzde ile İngiliz(%12,8) toplumunkine benzer bir tutum ortaya koymuştur.³⁸⁴ Bu verilerin tümü incelendiğinde, Türkiye’de din kurumuna duyulan güven düzeyinin diğer devletlerle mukayese edildiğinde göreceli olarak düşük olmasının nedenleri arasında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş felsefesinin aydınlanmacı ve pozitif bilimlere öne alan bir bakış açısı üzerine temellendirilmiş olması ile yeni devletin meşruiyetini din yerine medeniyet düzeyinin yükseltilmesini hedefleyen bir batılılaşma hareketi üzerinden sağlama çabası içinde olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Erder 1995 yılında yaptığı çalışmada din-siyasal tutum ilişkisi ve laik toplum-şariat düzenine ilişkin birtakım veriler ortaya konmuştur. Deneklere “Müslüman bir ülke olduğu için, Türkiye’nin şariat yasalarına göre yönetilmesi gerektiği düşüncesine katılıyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Deneklerin yaklaşık olarak üçte biri (%29,4) şariat düzenine olumlu yaklaşırken üçte ikisi (%66,1) laik düzenden yana tavır sergilemişlerdir. Bu konuya ilişkin görüş belirtmeyen deneklerin oranı %4,5’tir. Şariat düzenine karşı çıkan deneklerin %17,2’si din devlet işlerinin ayrı olması gerektiği için, %13,7’si baskı rejimi olduğu için, %7,9’u şu anki idareden memnun olduğu için, %5,8’i Türkiye’ye uymayacağı için, %5,1’i Müslümanlık ve şariat düzeni ayrı ayrı şeyler olduğu için, %4,8’i gericilik demek olduğu için, %1,4’ü Atatürkçü olduğu için, %1,3 bölücülük-ayrımçılık olacağı gerekçesiyle, %0,9’u kadınların özgürlüğünü kısıtlayacağı gerekçesiyle, %0,2’si Refah Partisi’ne karşı olduğu için, %0,2’si sosyalizme inandığı için ve %6,3 nedensiz olarak şariata karşı çıktıklarını ifade etmişlerdir.³⁸⁵

³⁸⁴ Ersin Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 58–61,64.

³⁸⁵ Erder, vd., a.g.e., s. 131-132. Erder ayrıca şariat isteminin şehirde yerleşik olma süresi ve çalışma yaşamına katılmış olmak ile de ilgili olduğunu ifade etmiştir. Erder din temelli bir devlet sistemine

Laikliğin toplum içinde nasıl algılandığı çok önemli bir konudur. Türkiye’de konuya ilişkin yapılan ilk araştırmalardan olan Köktaş’ın çalışması oldukça önemli bulgular içermektedir. Dinin siyasal hayat içindeki rolünün nasıl algılandığını ölçmek üzere Köktaş deneklere çeşitli laiklik tanımları vererek hangi tanımı doğru bulduklarını incelemiştir. Örneğin “Laiklik dinin etkisinin toplumsal hayattan silinmesidir.” Tanımına katılan deneklerin oranı %1,3’tür. Demokratik Sol Parti üyelerinin %2,5’i ve Doğruyol Partisi üyelerinin %2,5’i bu yargıya katılmaktadırlar. Deneklerin %7,8’i “Laiklik, devletin bütün dinlere eşit ve hoşgörülü davranmasıdır.” tanımına katılmaktadırlar. Bu grup içinde Demokratik Sol Parti üyeleri %25, Cumhuriyet Halk Partisi üyeleri %32,5, Doğruyol Partisi Üyeleri %21,3 ve Anavatan Partisi üyeleri %35’lik bir oran teşkil etmektedir. “Laiklik, gerektiğinde devletin dini denetim altında tutabilmesidir.” tanımına deneklerin %0,9’u katılmaktadırlar. Bu tanıma katılanlar içinde Demokratik Sol Parti üyelerinin %2,5’i ve Doğruyol Partisi üyelerinin %1,3’ü bu tanıma katıldıklarını ifade etmişlerdir. “Laiklik, dindarların daha özgür davranabilmesine ortam hazırlamaktır.” tanımına deneklerin %2,2’si katılmaktadır. Bu gurup içinde Demokratik Sol Parti üyeleri %3,8, Doğruyol Parti üyeleri %2,5, Anavatan Partisi üyeleri %2,5’lik oran teşkil etmektedirler. “Laiklik, dinin devlet işlerine karşılaştırılmamasıdır.” tanımına deneklerin %65,6’sı katılmaktadır. Bu gurup içinde Demokratik Sol Parti üyeleri %66,3, Cumhuriyet Halk Partisi üyeleri %67,5, Doğruyol Parti üyeleri %68,8, Anavatan Partisi üyeleri %60’lık oran teşkil etmektedirler. “Laiklik, dinsizliktir.” tanımına katılan deneklerin oranı %2,2’dir. Bu tanıma katılan deneklerin içinde Doğruyol Partili deneklerin oranı %5, Anavatan Partili deneklerin oranı ise %3,8’dir.³⁸⁶ Bu verilerden hareketle deneklerin büyük bir kısmının laikliği din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması şeklinde tanımladıklarını ve dinin devlet işleyişine karıştırılmaması üzerine hemfikir olduklarını söylemek mümkündür.

olumlu yaklaşma tutumu kentte yerleşiklik süresi uzadıkça ve eğitim düzeyi yükseldikçe zayıfladığını ortaya koymuştur. Zira herhangi bir okul bitirmemiş bireylerin %40’ı şeriat yanlısı bir tutum sergilerken bu oran yüksek öğrenim görmüş kesim içinde %13’e düşmektedir. Kadın seçmen içinde çalışma hayatına katılmış olma durumu önemli bir ayrıçtır. Çalışan kadınlar içinde şeriat düzenine olumlu yaklaşanların oranı %16,5’tir. Bu oran ev hanımlar içinde yaklaşık olarak iki katına %28,5’e yükselmektedir. Kapsamlı bilgi için bkz., Erder vd., a.g.e., s. XIII-XX.

³⁸⁶ Köktaş, *Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık*, s. 262.

Köktaş ayrıca laikliğin Türkiye’de nasıl uygulanacağına ilişkin algıları ölçmeye yönelik olarak katılımcılara bazı veriler sunmuş ve bu yargılara bakış açılarından hareketle laiklik algısına ilişkin genel sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır. Laiklik dine baskı biçiminde olmuştur fikri %14,1’lik kesim tarafından kabul görmektedir. Bu grup içinde Anavatan Partisi üyeleri %23,8 ile başı çekmektedir. Laikliğin dinin serbestçe gelişimini sağladığını düşünen grup genel içinde %36,6’lık bir oran teşkil etmektedir. Bu grup içinde %48,8 ile Cumhuriyet Halk Partisi üyeleri öne çıkmakta, onu %47,5 ile Demokratik Sol Parti, %25 ile Doğruyol ve Anavatan Partileri izlemektedir. Laiklik uygulamaları sonucu din toplumda gerçek yerini bulmuştur görüşü ise deneklerin %18,4’ü tarafından kabul görmüştür. Bu grup içinde %20 ile Anavatan Partisi üyeleri öne çıkarken %18,8 ile Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol Parti üyeleri onu takip etmektedir. Bu görüşü paylaşan Doğruyol Partisi üyesi deneklerin oranı %16,3’tür. Türkiye’de laiklik uygulamalarına ilişkin diğer bir görüşte uygulamaların önceleri bazı baskılara yol açtığı fakat daha sonra bu baskıların ortadan kalktığı yönündedir. Deneklerin %25,3’ü bu görüşe katılmaktadırlar. Bu görüşü savunan denekler içinde Doğruyol Partisi üyeleri %38,8, Anavatan Partisi üyeleri %28,8, Demokratik Sol Parti Üyeleri %20 ve Cumhuriyet Halk Partisi Üyeleri %13,8’lik oran teşkil etmektedirler.³⁸⁷ Sonuçlar incelendiğinde sol siyasette yer alan parti üyeleri için laiklik uygulamaları dinin serbestçe gelişimini sağlarken sağ da siyaset yapan parti üyeleri için ise laiklik uygulamalarında önceleri bir takım baskılar olmakla beraber zamanla bu baskılar ortadan kalktığı görüşünün ağır bastığını söylemek mümkündür.

Görmez Ankara’nın üç ilçesinde karşılaştırmalı olarak yaptığı çalışmada, katılımcıların Türkiye’nin en önemli meselesine ilişkin tutumlarını ele almıştır. Deneklere göre Türkiye’nin öncelikli sorunu (sırasıyla Çankaya, Keçiören ve Mamak ilçelerinin verilerine değinilecektir) %26,7, %47,7 %43 ile enflasyon, %20,7, %7,3, %2 ile eğitim sorunu ve %12,7, %6, %22,1 ile işsizliktir. Laik-anti laik çatışması Çankaya İlçesi’nde ciddi bir sorun olarak görülmemiştir. Keçiören ilçesinde %1,3 ve Mamak İlçesi’nde %0,7’lik bir kesim laik-anti laik çatışmasını ciddi bir sorun olarak görmüştür.³⁸⁸ Burada dikkat çekici nokta sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi arttıkça

³⁸⁷ Köktaş, *Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık*, s. 263.

³⁸⁸ Görmez, a.g.e., s. 89.

eğitime verilen önem de artmaktadır. Görmez araştırmasında kentleşme ve kentlileşme ile sivil toplum kuruluşlarına üye olma arasındaki ilişkinin doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Deneklere “Bugüne kadar herhangi bir derneğe, kuruluşa, topluluğa üye oldunuz mu?” sorusu yöneltilmiştir. Deneklerin (sırasıyla Çankaya, Keçiören ve Mamak ilçelerinin verilerine değinilmiştir) %60,7, %30,5, 26,8’i herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olduklarını ifade etmişlerdir.³⁸⁹

Görmez ayrıca demokrasi kültürünün Ankara kentinde ne kadar kabul gördüğünü ölçmek üzere deneklerin askeri müdahalelere bakış açılarını sorgulamıştır. Deneklerin %70’inden daha fazlası haklı bir gerekçeye dayanması halinde askeri müdahaleleri onaylayacaklarını ifade etmişlerdir. “Atatürk ilke ve inkılâplarıyla çerçevesi çizilen çağdaş ve uygar toplum düzeni tehlikeye düşerse askeri müdahale zorunlu olabilir.” Yargısına deneklerin (sırasıyla Çankaya, Keçiören ve Mamak ilçelerinin verileri verilecektir) %18, %12,6, %13,4’i katılmıştır. Görmez bu verilerden hareketle demokrasiye verilen destekle diğer bir ifade ile askeri müdahalelere karşı olma durumu ile kentleşme olgusu ve kentlileşme fiili arasında doğrudan bir bağlantı olmadığı sonucuna ulaşmıştır.³⁹⁰ Ankara şehrinin kozmopolit yapısı göz önüne alındığında darbeye yönelik bakış açısının genele yansıtılmasının güç olacağını ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte araştırmanın yapıldığı yıl (1997) ve konjonktür göz önünde tutularak siyasal tutumların siyasal gelişmelerden ve kamuoyu oluşturma çabalarından bağımsız olmadığına altını çizmekte fayda vardır.

Ordunun, sisteme dışarıdan müdahalesi ile ilgili güncel bir araştırma da Çarkoğlu ve Toprak tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar ordunun Türkiye siyasetindeki rolünün ne olması gerektiğine ilişkin bir takım önermeler sunmuşlardır. “Türkiye’nin sorunlarını seçimle gelmiş hükümetler değil askeri bir rejim çözebilir.”

³⁸⁹ Görmez, a.g.e., s. 93.

³⁹⁰ Görmez, a.g.e., s. 100. Türk toplumunun darbelere bakış açısı ile ilgili güncel bir çalışma da Kalaycıoğlu ve Çarkoğlu tarafından yapılmıştır. Araştırma sonucunda Türk halkının darbelere gerektiğinde olumlu yaklaştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Deneklerin %50’si “Ülkeyi yönetenler güçlü, zeki olmalı ve gerektiğinde ülkeyi güç kullanarak tek başına yönetebilmelidir...” önermesine katılmakta, % 17’si ise katılmamaktadır. Deneklerin %51’i ülke çıkarları söz konusu olduğu zamanlarda insan haklarının ihlal edilebileceğini düşünürken bunun zıddını düşünenlerin oranı %21’dir. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Çarkoğlu, “**Türkiye’de Sosyal Tercihler Araştırması**”, Açık Toplum Enstitüsü, İstanbul 2006, <http://www.haber3.com/news_detail.php?id=134186>, (22.01.2009).

önermesine deneklerin %54,7'si katılmamakta, %26,8'i katılmakta ve %14,3 kararsız olduğunu ifade etmişlerdir. Türk seçmenin büyük bir kısmı ordunun siyasete müdahalesine karşıdır. “Silahlı kuvvetler kimi zaman seçimle işbaşına gelmiş hükümete karşı güçlerini dile getirmesi doğaldır.” önermesine deneklerin %18,4'ü katılmazken, %58,6'sı bu önermeye katılmaktadır. Bu önermeye katılan deneklerin askeri bir rejim istemedikleri bununla birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türkiye'nin kendi şartlarına uygun bir rol oynamasına olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Son olarak deneklere “Türkiye’de halk ordunun desteği olmadan da laikliği ayakta tutabilir.” önermesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Deneklerin %24,8'i bu önermeye katılmazken %53,7'si katıldıklarını ifade etmişlerdir. Verilen cevaplar daha ayrıntılı incelendiğinde, kendini İslamcı olarak görenlerin %48'i, kendini dindar olarak ifade edenlerin %52,8'i ve kendini sağ grupta görenlerin %49,9'u askeri bir rejimin Türkiye'nin sorunlarını çözebileceğine inanmamaktadır.³⁹¹

Erdem'in araştırmasında günlük hayatta dini kuralların ne kadar etkin olması gerektiğine yönelik deneklere bir takım ifadeler sunularak bu ifadelere katılma oranları ölçülmüştür. “Belediyeler, Kutlu Doğum Haftası ve benzeri dini amaçlı toplantılar, törenler düzenlemelidir.” ifadesi dinin siyasal tutumlar üzerindeki etkisini ölçmek açısından önemlidir. Deneklerin dini amaçlı törenlerin yerel siyaset kurumları tarafından düzenlenmesi faaliyetlerine bakışları genel itibari ile olumludur. Deneklerin %68,8'i bu tür faaliyetleri olumlu karşılamakta, %19,2'si ise olumsuz yaklaşmaktadır. Deneklerin %12,1'i bu konuya ilişkin bir fikir sahibi olmadıklarını beyan etmişlerdir. Kendini inançlı, dindar ve sofu olarak niteleyen üç farklı düzeyde denek grubunun belediyelerin dini içerikli toplantı, tören düzenleme gibi faaliyetler içinde bulunmasına ilişkin tutumlar dini hassasiyet düzeyi arttıkça daha olumlu bir tablo çizmektedir. İnançlı kesim içinde bu durumu olumlu karşılayanların oranı %55,1 iken olumsuz yaklaşanların oranı %30,9'dur. Olumlu yaklaşma tutumu dindar kesim içinde %78,3' yükselirken olumsuz yaklaşanların oranı %11,3'e düşmektedir.

³⁹¹ Çarkoğlu ve Toprak, a.g.e., s. 77-78.

Kendini sofı olarak niteleyen deneklerin ise %78,1'i bu durumu onaylarken onaylamayanların oranı %7'dir.³⁹²

Ensari toplumun resmi kurum ve kuruluşlarda başörtüsü, türban kullanımına ilişkin mevcut düzenlemeye nasıl yaklaştığını incelemiştir. Toplumun %58,3'ü başörtüsünün yasaklanmasına olumsuz bakmaktadırlar. Bununla birlikte toplumun %27'lik bir kesimi uygulamayı yerinde bulmaktadır. Başörtüsü/türban yasağına olumlu bakanlar okuryazar olmayan gurup içinde %11,7 oranı ile temsil edilirken bu oran üniversite mezunu kesim içinde %40,9'a yükselmektedir. Deneklerin siyasi eğilimleri göz önüne alındığında kendisini İslamcı-şeriatçı olarak ifade edenlerin %8,9'u, muhafazakârların %15,9'u, milliyetçilerin %23,3'ü ve sosyal demokratların %43,3'ü bu yasağı yerinde bulmaktadır. Araştırmada Türkiye'de Alevilerin haklarına ilişkin uygulamalarda ele alınmıştır. Deneklerin %49,9'u Alevilere verilen hakların yeterli olduğunu düşünmektedir. Verilen hakları yetersiz bulanların oranı ise %26,2'dir. Kendini sosyal demokrat olarak ifade edenlerin %43,3'ü bu hakları yetersiz olarak görürken muhafazakârların %76,8'i bu hakların yeterli olduğunu düşünmektedir.³⁹³ Araştırmada deneklerden cumhuriyet rejimi için tehlikeli bulunan unsurları sıralamaları istenmiştir. 100 puan üzerinden ağırlıklı puan sıralamasına göre 30,4 puan ile bölücülük birinci, 16,8 puan ile fakirlik ve işsizlik ikinci, 13 puan ile dış borç ve ekonomik bağımlılık üçüncü sıradadır. İrtica/dinci kadrolaşma/tarikatlar 10 puan ile dördüncü sıradadır.³⁹⁴

Başörtüsü yasağına ilişkin Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından 5–15 Şubat 2007 tarihleri arasında yapılan araştırmada, 1968 yılından günümüze eğitim kurumlarında yaşanan başörtüsü yasağına ilişkin uygulamalardan etkilenen 18–50 yaş arasındaki bayan deneklerle görüşülmüştür. Araştırmanın alanı Adana, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Konya ve Samsun illeridir. Araştırma örneklemi 1112 kişidir. Araştırmada yüz yüze görüşme ve anket tekniği kullanılmıştır.³⁹⁵ Başörtüsüne ilişkin yapılan bu kapsamlı çalışmanın sonunda

³⁹² **Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>>, s. 47-50., (20.12.2008).

³⁹³ Ensari vd., a.g.e., s. 16-18.

³⁹⁴ Ensari vd., a.g.e., s. 27.

³⁹⁵ **Türkiye'nin Örtülü Gerçeği Başörtüsü Yasağı Alan Araştırması**, Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, İstanbul 2007, s. 15.

elde edilen bulguların bir kısmına burada değinmekte fayda vardır. Deneklerin başörtüsü sorunun çözüm merciiine ilişkin kanaatleri şu şekildedir: Çözüm mercii olarak (ilk 4 sonuç verilecektir), deneklerin %20,9'u Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, %15,5'i hükümeti, %13,8'i cumhurbaşkanını, %8,9'u halkı görürken, deneklerin % 8,5'i çözüm mercii olarak hiç kimsenin etkili olamayacağını ifade etmişlerdir.³⁹⁶

Başörtüsü algısı ve yasağına bakış açısı ile ilgili benzer bir araştırma A&G tarafından yapılmıştır. Üniversitelerde türbanın yasaklanmasına yönelik tutumları ele alındığı araştırmada deneklerin %69,3'ü türbanı siyasi bir simge olarak görmediklerini, 18,7'si ise türbanı siyasi bir işaret, simge olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Deneklerin %12'si bu soruya cevap vermemişlerdir. Eğitim seviyesi yükseldikçe türbanı laiklik karşıtı siyasi bir simge olarak görme eğilimi artmaktadır. İlkokul mezunlarında türbanı siyasi bir simge olarak görenlerin oranı %14,2, ortaokul mezunlarında %17,1 ve üniversite mezunlarında %36,3'tür.³⁹⁷ Deneklerin %73,7'si üniversitede türban yasağının kaldırılması gerektiğini, %26,3'ü ise bu yasağın yerinde olduğunu belirtmişlerdir. Kadınların %74,9'u erkeklerin ise %72'si türban yasağının kaldırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Üniversite öğrencileri içinde türban yasağını savunanların oranı %51,8'tir. Eğitim ve hane halkı gelirinin artmasına paralel olarak sosyal statü yükselmekte ve türban yasağını savunma tutumu daha da belirginleşmektedir. Başörtülü kadınların %90,6'sı üniversitelerde türban yasağının kaldırılması yönünde görüş beyan etmişlerdir.³⁹⁸ Deneklerin Türkiye'nin laik devletten ılımlı İslam devletine doğru yol aldığı fikrine ilişkin tutumları incelenmiştir. Deneklerin %31,4'ü bu görüşe katılırken %48,8'i katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin %19,8'i bu konuyla ilgili fikir beyan

³⁹⁶ Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, a.g.e., s. 31. Çarkoğlu ve Toprak "laik" ve "İslamcı" kesimlerin iddialarının aksine halkın gündemindeki en önemli sorunlar arasında "türban sorunu" çok küçük bir yer işgal ettiğini ifade etmişlerdir. Deneklerin ülkenin en önemli sorununa ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde %38,2 ile işsizlik ilk sırada yer almaktadır. Onu sırasıyla, %13,8 terör-ulusal güvenlik-Kürt sorunu, %12,1 ile enflasyon, %10,2 eğitim ve %6,5'lik oran ile ekonomik istikrarsızlık takip etmektedir. Deneklerin ancak %3,7'si başörtüsü sorununu en önemli ülke meselesi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak, **Değişen Türkiye'de Din, Toplum Ve Siyaset**, Tesev Yayınları, İstanbul 2006, s. 23-24

³⁹⁷ **Türban Siyasi Bir İşaret-Simge Mi? AIHM Kararı?**, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul 2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/turban_siyasi.pdf>, s. 3-4., (20.12.2008)

³⁹⁸ **Üniversitelerde Türban Yasağı**, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul 2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/universite_turban_yasak.pdf>, s. 3., (20.12.2008).

etmemişlerdir. Eğitim seviyesi yükseldikçe laik devletten ılımlı İslam devletine doğru bir dönüşüm olduğunu düşünenlerin oranı yükselmektedir.³⁹⁹

Erdem'in 2007 yılında 41 İl ve 171 ilçedeki 208 mahalle ve 90 köy de her mahalle ve köyden 18 denek ile yüz yüze yaptığı alan araştırmasının⁴⁰⁰ sonuçları dinin siyasi davranış üzerindeki etkilerine ilişkin oldukça önemli veriler içermektedir. Bu araştırma güncel veriler içermesi ve kapsayıcı niteliği nedeniyle çalışmamız açısından ayrı bir öneme haizdir. Özellikle laiklik ve dindarlık kavramlarının alandan elde edilen verilerle somutlaştırılmış olması nedeniyle araştırma verilerine yukarda değinilen araştırmalara nazaran daha geniş bir biçimde yer verilecektir.

Erdem'in araştırmasında başını örtmeyi tercih eden deneklere parti tercihleri sorulmuştur. Bunun sonucunda başını örtmeyen seçmenlerin AKP içindeki oranı %14, CHP içinde %59,3 ve MHP içinde %32,4'tür. Başını örten seçmenlerin AKP içindeki oranı ise %58,9, CHP içinde %31,6 ve MHP içinde %41,8 olduğu görülmüştür.⁴⁰¹ Bu sonuçlardan başını örtmeyi tercih eden seçmenlerin oy kullanırken kendisi "muhafazakâr demokrat" olarak niteleyen, siyasi yelpazenin sağında bir partiyi tercih ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte MHP içindeki %41,8'lik oran başörtülü seçmenin tümüyle tek bir partiye yönelmediğini göstermektedir. Erdem araştırmasında dinin toplumsal hayata yansımalarının en belirgin örneklerinden biri olan başörtüsü örtme fiilinin kamu sektöründe çalışanlar tarafından kullanımına dair bakış açılarını ölçmeye yönelik olarak deneklere "Devlet dairelerinde çalışan kadınların başlarını örtmeleri konusunda ne düşünüyorsunuz?" sorusunu yöneltmiştir. Deneklerin %19,4'ü "tümünün başı açık olmalıdır", %68,9'u "isteyen başını örtebilmelidir", %5,8 "tümünün başı kapalı olmalıdır" şeklinde cevap vermiştir. Araştırmanın boyutları düşünüldüğünde %5,8'lik oran ile temsil edilen "tümünün başı kapalı olmalıdır" görüşü dikkate değer bir büyüklük sergilemektedir.

³⁹⁹ **Halkın Ne Kadarı Muhafazakâr? Namaz Kılma Oruç Tutuma Aışkanlıkları? Muhafazakârlık Artıyor Mu? İlimli İslam Devletine Doğru Mu gidiyoruz?**, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul2007, <http://www.agarastirma.com.tr/araştırmalar/halk_muhafazakarmi.pdf>, s. 8 (20.12.2008), Baş örtüsüne ilişkin tutumları ele alan diğer bir çalışma için bkz., s. Yılmaz 2006, a.g.e., s. 6-7., Çarkoğlu ve Toprak 2006,a.g.e., s. 24,29-30.

⁴⁰⁰ **Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>>, s. 6., (20.12.2008).

⁴⁰¹ **Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık 2007, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>>, s. 19., (20.12.2008).

Bununla birlikte deneklerin çok büyük bir kısmı (%68,9) isteyenini başını örtebilmesinden yana tutum sergilemişlerdir, bu sonuçlar Erdemin 2003 yılında yaptığı benzer araştırma sonuçları ile karşılaştırıldığında bu oranın %62,6’da kaldığı aradan geçen 4 yılda %6,3’lük bir artış olduğu gözlenmektedir. Aynı şekilde “tümünün başı açık olmalıdır” seçeneğini seçenlerin oranı 2003 yılında %37,4 iken bu oran 2007 yılında %19,4’e gerilemiştir. Yine aynı araştırmada elde edilen diğer bir bulgu da deneklerin dinle ilişkisi artıka devlet memurlarının başlarını kapatmalarının gerekliliğine ilişkin tutumlar güçlenmektedir. Zira “tümünün başı kapalı olmalıdır.” seçeneğini tercih edenlerin oranı kendini inançlı olarak nitelendirenlerin %2,9’unu, dindar olarak nitelendirenlerin %6’sını ve sofı olarak nitelendirenlerin %14,9’unu teşkil etmektedir.⁴⁰²

GENAR Araştırma Eğitim Danışmanlık 2008 yılının Mart ve Nisan Aylarında yaptığı araştırmada 2159 kişi ile yüz yüze görüşerek, Türkiye’nin toplumsal ve siyasal gündemine ışık tutmaya çalışmıştır. Araştırma Türkiye çapında İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Konya, Samsun, Gaziantep, Erzurum, Kayseri, Tekirdağ, Trabzon, Malatya ve Diyarbakır olmak üzere 14 ilde gerçekleştirilmiştir.⁴⁰³ Araştırmada elde edilen bulgulardan bir kısmına değinmekte fayda vardır. Deneklerden %68,5’i üniversitelerde başörtüsünün serbest olması gerektiğini düşünmektedir. Deneklerin %31,5’i ise yasaktan yana tutum sergilemişlerdir. Araştırmada yasak taraftarlarına üniversitede başörtüsünü serbestleştiren düzenlemeyi Cumhuriyet Halk Partisi yapsaydı yine de değişikliğe olumsuz mu bakacakları sorulmuştur. Deneklerden %84,7’si evet derken %15,3’ü bu değişikliği Cumhuriyet Halk Partisi yaptığı takdirde onu olumlu karşılayacağını belirtmişlerdir. Deneklere GENAR’ın 2007 yılında yaptığı araştırmada sorduğu bir soru olan “Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı süresince hayat tarzınıza bir müdahale oldu mu?” sorusuna deneklerin %6,1 evet oldu derken, %93,9’u böyle bir müdahalenin olmadığı yönünde tutumlarını ifade etmişlerdir.⁴⁰⁴

⁴⁰² **Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>>, s. 45-47., (20.12.2008).

⁴⁰³ **2008 Türkiye-Toplum-Siyaset Araştırması 1. Çeyrek**, GENAR Araştırma Eğitim Danışmanlık, İstanbul 2008, <<http://www.genar.com.tr/genartoplumsiyaset2008mart.pdf>>, s. 5., (20.11.2008).

⁴⁰⁴ **2008 Türkiye-Toplum-Siyaset Araştırması 1. Çeyrek**, GENAR Araştırma Eğitim Danışmanlık, İstanbul 2008, <<http://www.genar.com.tr/genartoplumsiyaset2008mart.pdf>>, s. 20-21,23., (20.11.2008).

3.4.Dini Ve Siyasal Tolerans-Birlikte Yaşama Kültürü

Türkiye’de siyasal ilişkiler, genellikle çatışma kültürü üzerinde kurulmaktadır. Türk Siyasal Yaşamında sağlıklı bir muhalefet ve iktidar ilişkisinin tarihsel olarak kurulamamış olması bu durumun temel sebeplerinden birisi olarak gösterilebilir. Sitemin çatışmacı karakterinin arkasındaki diğer bir faktör, yönetsel kültürümüzden gelen merkezîyetçi yapıdır. Bu yapının doğal sonucu olarak, merkezin dışındaki karar alma süreçlerine müdahil olmakta, çevreyi merkezin ideolojisi doğrultusunda yönlendirmektedir. Sistemin bu yapısı bireylerde de benzer bir şekilde uzlaşmadan çok çatışmaya dönük siyasal davranışlar şeklinde tezahür etmektedir. Merkezin çevreyi ve seçmenleri belirli bir ideoloji etrafında yönlendirme geleneği, demokrasi ve uzlaşma kültürünün gelişmesi ile eleştirilen bir olgu haline gelmiş, farklı düşünce ve talepler demokratik yollar ile merkeze ve dolayısı ile siyasal sisteme iletmeye başlanmıştır. Bu bağlamda dini talepler, dini yaşamın sosyal yansımalarına yönelik özgürleşme talepleri bireylerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olmaktadır.⁴⁰⁵

Jelen Amerikan siyasal kültüründe vatandaşlık ile dini bir cemaatin üyesi olma durumunu ele almıştır. Amerikan siyasal kültürü uzlaşma teorileri, ikili teoriler ve çoklu teoriler olmak üzere üçlü bir yapı arz etmektedir. Ona göre Amerikan siyasal kültüründe dinin hayati rolüne ilişkin görüş farklılıkları Amerikan siyasal kültürünün kendi genel doğasından kaynaklanmaktadır. Demokratik yönetimin en temel özelliği üzerinde tam olarak anlaşılammış olması ve tanımının güç olmasıdır. Demokratik politikaların kültürel temelleri vardır. Huntington Amerikan Siyasetinin Paradigmaları adlı çalışmasında, Birleşik Devletlerde, temel kültürel ve siyasal konulara ilişkin bir uzlaşma olduğuna dair doktrin; iki temel güç arasında bastırılmış bir şekilde var olan anlaşmazlığa dayalı ikili sistem ve son olarak demokratik istikrar ve nezaketin üzerine bina edildiği farklı gruplar arasında var olan işbirliği ve rekabete dayanan çoklu sistem olmak üzere üç türlü demokratik kültür modeli

⁴⁰⁵ Sarıbay ve Ögün bu yeni durumu “Politik kültürün çatladığı ve çoğullaştığı, cemaat eksenine oturan postmodern dünyada, çok kültürlülük politika ilişkisi ve bu süreçlerin kamusal yaşamda ürettiği yeni yapılanma talepleri ve sorunlar” ifadesi ile tanımlamıştır. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Sarıbay ve Ögün, a.g.e., s. 224. Ayrıca bireylerin kimlik tanımlamaları ve bu kimliklerin toplum içinde temsil edilme talepleri ile ortaya çıkan çatışma üzerine yapılmış kapsamlı bir analiz için bkz. Aşkın, a.g.m., s. 217-218.

olduğuna işaret etmiştir. Jelen çalışmasında bu üç tip kültür içinde dinin rolünün ne olduğunu anlamaya yönelik bir çaba ortaya koymuştur.⁴⁰⁶

Jelen'e göre geleneksel olarak demokratik politikalarda dini açıdan yer almaya yöneltelen temel eleştiri, Evanjeliklik ile dindarlık arasındaki negatif ilişki ve Amerikan Anayasası'nda yer alan inanç özgürlüğüne ilişkin düzenlemede gösterilen toleranstır. Dinin siyasal tartışmalara sorgulanamaz bir dogmatizm getirdiği düşünölmektedir. Tolerans yukarıda değinilen Amerikan siyasal kültür şekillerinden çoklu kültür biçimi içinde yer almaktadır. Siyasette farklılık esnekliği ve çıkar gruplarının farklı siyasetlerini ve taleplerini hayata geçirmeye uygun ortamı tesis eder. İnanların siyasal açıdan taraftar oldukları siyasal oluşumlar Amerikan siyasal kültüründe olduğu gibi farklılık arz etmektedir. Öyle ki ikili bir sistemde Ortodokslar sosyal hareketlilik ve nezaketin timsali olan, dinin farklılaştıran tarzına karşı çıkan siyasal partilere, aşamalı olarak ilişki kurmaya karşı çıkmaktadırlar. Çoklu ve uzlaşma türü siyasal kültür içinde dinsel partizanlık ise çok arzu edilen bir durum değildir. Uzlaşmacı siyasette din temelli partizanlığın Judeo-Hıristiyan (Yahudi-Hıristiyan) geleneğinin evrenselliğine zarar vereceği düşünölmektedir. Çoklu siyasette ise dinsel partizanlığın bu modelin temelinde yer alan makul düzeyde siyasal koalisyonları, uzlaşma ve anlaşmaları engelleyeceği düşünölmektedir.⁴⁰⁷

Din, dinsel toplulukların birbirlerine yaklaşımları ve hoşgörü düzeyi üzerine yapılan diğer bir araştırma Broom ve Glenn tarafından yapılmıştır. Amerikan toplumunun çoğunluğunu Hıristiyan ve Museviler oluşturmaktadır. Hıristiyan toplum içinde ise Protestan ve Katolikler öne çıkmaktadır. Yapılan çalışmada Hıristiyan ve Museviler ve Protestan ile Katolikler arasındaki farklılıkların sadece dinsel konulara ilişkin olmadığı birtakım tutum ve davranışlarda da farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Katolikler kendi mezhepleri dışından evlenmelere karşı çıkmamakla birlikte otoriter yönetimi en fazla destekleyen dinsel grup olarak öne çıkmaktadır. Museviler Amerika içinde en seküler, en liberal ve azınlıklara karşı en toleranslı ve en az mutlu kesimdir. Protestanlar ise en az toleransa sahip ve siyasal

⁴⁰⁶ Ted G. Jelen, "Religion and the American Political Culture: Alternative Models of Citizenship and Discipleship", *Sociology of Religion*, 56: 3, (1995: Fall), s. 271.

⁴⁰⁷ Jelen, "Religion and the American Political Culture: Alternative Models of Citizenship and Discipleship", s. 281.

açından en muhafazakâr dinsel grubu oluşturmaktadırlar.⁴⁰⁸ Musevilerin siyasal ve sosyal açıdan daha toleranslı ve özgürlükçü bir duruş sergilemesinin temelinde Amerikan toplumu içinde kendilerinin bir nevi azınlık görüntüsü arz etmesi ve hâkim Hıristiyan kültürünün dışında yer almaları gösterilebilir.

Broom ve Glenn, dinsel açıdan Katoliklerin, Protestan ve Musevilere göre daha fazla resmi dinsel katılım faaliyeti içinde bulduklarını ortaya koymuşlardır. Museviler toplumla ilişkilerini Katolik ve Protestanlardan daha laik-seküler temeller üzerine kurmaktadır. Dinsel ve ırksal azınlıklara karşı Museviler yukarıda da değinildiği üzere en toleranslı gurubu, Protestanlar ise en az toleranslı grubu oluşturmaktadırlar. Kendi dini dışından evlenmelere en fazla karşı çıkan grup Musevilerdir. Konumuzun temelini oluşturan siyasal tutum ve davranışlar göz önüne alındığında Amerikan toplumu içinde Musevilerin en özgürlükçü grup oldukları, Protestanların ise en tutucu kesimi oluşturdukları gözlemlenmiştir. Otoriterliğe ilişkin siyasal tutumlar ise şu şekildedir. Otoriter düzeni en çok savunanlar Katoliklerdir. Protestanlar orta düzeyde otoriter tutumlar sergilerken Museviler en düşük düzeyde otoriter düzenden yana tutumlar sergilemişlerdir. Eğitim düzeyi, yaşanan bölgenin büyüklüğü(kır-kent) gibi değişkenler Protestan ve Katolikler arasında ortaya çıkan bu farklı tutumları etkilememektedir.⁴⁰⁹

Smidt ve Penning toplum içinde dinsel aidiyetlerin diğer bir ifade ile dinsel kimliklerin siyasal muhafazakârlık ve siyasal toleransı nasıl etkilediğine ilişkin bir süreç araştırması yapmışlardır. Onlara göre araştırmalarını yaptıkları 1978 ve 1980 seçimlerinin (Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimleri) ortaya koyduğu, seçmen davranışının belirginleşen bir özelliği olan siyasal tutuculuk belirgin bir

⁴⁰⁸ Leonard Broom, Norval D. Glenn, "Religious Differences in Reported Attitudes and Behaviour", **Sociological Analysis**, 27: 4, 1966: Winter, s. 187.

⁴⁰⁹ Broom ve Glenn, a.g.m., s. 209., Amerikan toplumu içinde Katoliklerin kendilerine yönelik Anti-Katolik önyargı algılamaları ve Katoliklerin siyasal parti kimliklerinin oluşumu üzerine kapsamlı bir çalışma Perl ve Bendyna tarafından yapılmıştır. Çalışmada 746 yetişkinin Katoliklere yönelik "dost", "düşman" ve "tarafsız" olma hallerinden hangisini tercih ettikleri sorulmuştur. Araştırma bulguları sonucunda kendisini liberal olarak konumlandıranlar cumhuriyetçilerin kendilerine düşmanca yaklaştıklarını düşündüklerini, kendisini siyasal olarak muhafazkar kanatta ifade edenler ise kendilerine yönelik düşmanlık algımların demokratlardan geldiğini düşündükleri görülmüştür. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Paul Perl ve Mary E. Bendyna, "Perceptions of Anti-Catholic Bias and Political Party Identification Among U.S. Catholics", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 41: 4 (2002), s. 653.

şekilde toplum içinde ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴¹⁰ Smidt ve Penning'e göre dinsel kimlikler ön yargılara dayanmaktadır. Dinsel aidiyet ile siyasal tolerans arasında negatif bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte dinsel önyargı sahiplerinin yanında herhangi bir önyargısı olmayan bireylerde siyasal açıdan toleransız olabilirler. Hıristiyanlık öğretilerinde öncelikle günahattan nefret etme vardır, günahkârdan nefret etmek yoktur. Bu noktadan hareketle dinsel açıdan oldukça önyargılı olan bir kimse bir guruba karşı toleranslı olabilir. Aynı zamanda dini önyargıları olan bir birey özellikle ahlaki değerleri ihlal eden, bozan belirli bir grubun siyasal faaliyetlerine karşı toleranslı yaklaşmayabilir. Siyasal olarak tutucu olanların bir kısım alt kategorilerinde tolerans düzeyi yükselirken, siyasal açıdan liberal olan kesimin alt kategorilerinde tutuculuk öne çıkmaktadır.⁴¹¹

Jelen ve Wilcox Amerikan toplumu içinde mezhep bağları ile siyasal hoşgörü arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında konumuza ilişkin oldukça önemli bulgulara ulaşmışlardır. Araştırmacılar alınan eğitim sonucu Hıristiyanlığın hoşgörüsüzlüğün makul karşılanmasına yönelik bir uzlaşmayı barındırdığı ve deneklerin karakteristik özelliklerinin onların diğer görüş ve inançlara ilişkin tutumlarının oluşması üzerinde siyasal içerikli mesajlara nazaran daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁴¹² Jelen ve Wilcox çalışmalarında dini mezhepler arasındaki farklılıkları hoşgörüye ilişkin tutumların temel kaynağı olmaları nedeni ile temel inceleme konusu olarak ele almışlardır. Özellikle Protestanlığın alt kolları eğitim, katılım düzeyi ve gelir grupları ele alınarak incelendiğinde hoşgörü düzeyine ilişkin belirgin farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Jelen ve Wilcox farklı siyasal görüşlere gösterilen hoşgörü düzeyi ve şekli ile ilgili bu farklılıkların temelinde farklı mezheplerin farklı vaaz diğer bir ifade ile dini telkinleri aşılması ve sosyo-tarihsel faktörler etkili olabileceğini ifade etmişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında Amerikan toplumu içinde genel itibari ile yadırganan ateist, ırkçı, komünist, militarist ve homoseksüeller gibi grupların yasal olan ve aynı zamanda ilk Anayasal Düzenleme ile vatandaşlara tanınan kamu içinde kendini ifade etme, eğitim

⁴¹⁰ Smidt ve Penning, a.g.m., s. 231.

⁴¹¹ Smidt ve Penning, a.g.m., s. 243.

⁴¹² Ted G. Jelen ve Clyde Wilcox, "Denominational Preference and the Dimensions of Political Tolerance", *Sociological Analysis*, 51: 1(1990: Spring), s. 69.

kurumlarında eğitim faaliyetlerinde bulunma ve yayın yapma hürriyetlerine deneklerin ne tür tepkiler gösterdiklerini ölçmeye çalışmışlardır.⁴¹³

Jelen ve Wilcox araştırmaları sonucunda din temelli hoşgörü oluşturma şekilleri arasında Amerika'daki mezhepler arasında aynı hoşgörüsüzlük şekillerinde olduğu gibi belirli bir benzerliğin olmadığını, bununla birlikte din adamı olmayan dindarlar arasında eğitim seviyelerindeki farklılığa bağlı olarak anayasadaki temel hak ve özgürlüklere ilişkin yapılan ilk düzeltmeler göz önüne alınarak farklılaştırmalar olabileceğine dair ortak bir görüş hâkimdir. Jelen ve Wilcox Amerikan toplumu içinde kabul görmeyen, popüler olmayan grupların bastırılmayı, asimile edilmeyi hak ettiklerine dair çok küçük bir görüş birliğinin olduğunu bununla birlikte genel hoşgörü sınırları içinde görülemeyecek faaliyetlere ilişkin genel bir anlamının toplum içinde var olduğunu, aslında hoşgörünün ayırt edici özelliklerini oluşturan temel faaliyetler olan üniversitede ders verme, yayın yapma gibi özgürlükler de akademik özgürlüğün ana nüvesi olarak görülebilir. Bununla birlikte Amerikan toplumunda kamu vicdanında eğitimin (üniversite eğitimi de dâhil olmak üzere) doğası gereği yetişkin olmayan bireyler ile iletişimi içinde barındırması sonucu akademik özgürlüğün bir takım sınırlamalara tabi tutulabileceğine ilişkin tartışmalar vardır. Öğrencilerin Hıristiyanlık inancının farklı yorumlarına göre tehlikeli ya da sakıncalı sayılabilecek bir takım ideolojik öğretilere karşı kendini entelektüel olarak koruyabilecek düzeye gelinceye kadar temel dini konulara ilişkin içeriklerden korunmalarının gerekli olduğuna dair görüşler de Amerikan toplumu içinde tartışılmaktadır. Araştırmacılar siyasal olarak farklı olan ve toplumda aykırı olarak kabul edilen ateist, ırkçı, komünist, militarist ve homoseksüeller gibi görüşlerin içeriklerine gösterilen din temelli muhalif duruşlar ya da hoşgörüsüzlüğün temelinde çocukları korumayı amaçlayan aile değerlerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁴¹⁴

⁴¹³ Jelen ve Wilcox, "Denominational Preference and the Dimensions of Political Tolerance", s. 73.

⁴¹⁴ Jelen ve Wilcox, "Denominational Preference and the Dimensions of Political Tolerance", s. 78–79. Dinsel kimlikler ile seküler kimliklerin ilişkisini ele alan kapsamlı bir çalışma için bkz. Ward Blanton, "Disturbing Politics: Neo-Paulinism and the Scrambling of Religious and Secular Identities", **Dialog: A Journal of Theology**, Vol: 46, Number: 1, Spring 2007, s. 3–13.

Brown, etnik temelli politikalara bakış açıları üzerinde dini mezhep bağlarının ne şekilde etkili olduğunu araştıran bir çalışma yapmıştır.⁴¹⁵ Çalışmada 21. Yüzyılın başında bireylerin siyasal tutumlarının, inançlarının, kişisel hedeflerinin araştırılmasına yönelik olarak veri toplama amacı ile 2004 yılında yapılan Ulusal Siyaset Çalışması'ndan yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmada 3309 deneye telefonla ulaşılmıştır. Deneklerden geri dönüş oranı ise %31'dir.⁴¹⁶ Çalışma daha önce evanjelik Protestanların merkezde konumlandırıldığı dini inanç etnik kökene yönelik politikalara bakış açısına dair yapılan çalışmalarda elde edilen veriler ile karşılaştırılmalı olarak yapılmıştır. Evanjeliklerde bireylerin hür iradeleri ile toplumsal yapıdan bağımsız bir şekilde kurumsal bir ırkçılığa dair kendi tutumlarını kendilerinin belirleyeceğine dair temel bakış açısı laik beyaz kesimin ve ana Protestan akımından bağımsız olarak evanjelik beyaz Hıristiyanların neden Amerika'da yaşayan farklı etnik guruplar arasındaki eşitsizliği azaltmaya yönelik politikalara mesafeli yaklaştıklarını açıklamaktadır. Amerikan tarihi içinde siyahların maruz kaldığı ırkçı uygulamalar ile devam eden eşitsiz politikaların siyah dini liderlere ve cemaatlerine etnik eşitsizliğe dayalı politikaları destekleme yolunda önemli bir tarihsel dayanak sağlanmakla birlikte Amerikalı siyahlar arasında dini aidiyet duygusu ile etnik eşitsizliği azaltıcı politikalara destek olma arasındaki ilişki ihmal edilebilecek kadar zayıftır. Bununla birlikte siyahların içinde buldukları elverişsiz sosyo-ekonomik şartların açıklanmasında kiliselerde verilen sistemi suçlayan siyasal mesajlar da önemli bir rol oynamaktadır. Fakat siyah Amerikalıların etnik eşitsizliğin azaltılmasına dair politikalara ilişkin tutumların şekillenmesinde temel belirleyici faktör siyah etnik gurubunun ihtiyaçları ve siyasal kimlik kazanma süreçleri olduğu görülmüştür. Son olarak siyah olmayan azınlıklar, beyaz ve siyahlar arasındaki eşitsizliği azaltmaya yönelik sosyal politikalar ile ilgili gözükmemektedirler.⁴¹⁷

Warner ve Wenner, Avrupa ve İslam dünyası arasındaki ilişkilerin karşılıklı olarak yaklaşık 1200 yıldır düşmanlık ve rekabet üzerinde kurulduğunu ifade

⁴¹⁵ R.Khari Brown, "Denominational Differences in Support For Race-Based Policies Among White, Black, Hispanic, and Asian Americans", *Journal of the Scientific Study of Religion*, (2009) 48(3), s. 604.

⁴¹⁶ Brown, a.g.m., s. 606-607.

⁴¹⁷ Brown, a.g.m., s. 611-614.

etmişlerdir. Bu karşılıklı güvensizlik, özellikle 11 Eylül ve Madrid saldırıları ile daha belirgin hale gelmiştir. Warner ve Wenner bu durumun bir Müslümanlara karşı bir korku iklimi oluşturduğunu ve Avrupa devletlerin iç ve dış politikaları üzerinde bu korkunun belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Warner ve Wenner'e göre ortaya çıkan bu korku İslam dinini tam olarak tanımamaktan kaynaklanan temelsiz bir korkudur. İslam dininin Suni yorumu merkezi olmayan yapısı diğer bir ifade ile tek bir merkezden beslenmemesi ve farklı yorumlanış şekilleri olması nedeni ile Avrupa'daki Müslümanların toplu bir şekilde hareket etmesinin önünde temel bir bariyer, engel oluşturmaktadır.⁴¹⁸

Warner ve Wenner hiçbir Avrupa ülkesinde belirgin ve toplu bir şekilde hareket eden bir oy kütlesinden bahsedilemeyeceğini, Avrupa'da yaşayan Müslüman seçmenlerin aşırı uçlardan, ayrılıkçılara ve bütünleşme yanlıları olmak üzere birçok farklı dini algı, yaşam biçimi, siyasal hedef ve stratejilere sahip bireylerden oluştuğunu, bu anlamda Avrupa seçmen kitlesi içinde çok farklı fraksiyonlara bölünmüş çeşitlilik arz eden bir yapı arz ettiğini ifade etmişlerdir. Avrupa'da Müslümanlardan oy almak isteyen siyasal partiler bu çeşitlilik nedeni ile Müslüman seçmenin çok küçük bir bölümüne nüfuz edebilmektedirler. Bu heterojen yapının temelinde Kuran'ı Kerim'in yorumlanış şekillerinden, İsrail-Filistin çatışmasına bakış açısına kadar birçok konuda farklı bakış açılarının Müslüman toplum içinde varlığını sürdürmesi ve bu yorum farklılıklarının kurumsal bir yapı sergileyerek dernek ve kuruluşlar yolu ile bu farklılaşmayı sürdürmeleri yatmaktadır. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanda faaliyet gösteren bu kuruluşlar birlikte hareket etmemektedirler. Bu oluşumların Avrupa ülkelerinin ulusal siyasal hedeflerini İslam dinine sempatik bir yaklaşım tarzına yönlendirme hususunda oldukça başarısızdırlar. Warner ve Wenner standart demokratik yollardan Müslümanların sistemi çok sınırlı bir şekilde etkilemesinin temel nedeni olarak, dinin farklı ülkelerden gelen farklı Müslümanlar tarafından farklı biçimde algılanması, uygulanması ve yorumlanmasını göstermektedirler. Bu sınırlı etkinin ancak etnik kök, kültür ve yorum farklarından ayrılmış bir İslam inancının tesis edilmesi ile kapsamlı bir siyasal talep mekanizmasına dönüşmesi mümkün olabilecektir.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Warner ve Wenner, a.g.m., s. 471.

⁴¹⁹ Warner ve Wenner, a.g.m., s. 471-472.

Türk toplumunu inceleyen araştırmalar ve sonuçları aşağıda kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Kalaycıoğlu Michigan Üniversitesi tarafından 1990–1991 yılları arasında dünyanın 44 ülkesinden toplanan verilerle hazırlanan “Dünya Değerler Araştırması” bulgularını incelediği çalışmada, toplumsal hoşgörü, başkalarına güven, siyasal ve toplumsal kurumlara güven, siyasal etkinlik duygusu gibi değişkenleri temel alarak Türkiye’yi İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Hindistan, Hollanda, Meksika ve Nijerya ile mukayese etmiştir.⁴²⁰ Yapılan karşılaştırmalarda Türk insanının hoşgörü düzeyinin düşük olduğu, farklı olana mesafeli yaklaştığı sonucu ortaya çıkmıştır. Kalaycıoğlu bu durumu demokratik değerlerin tam olarak yerleşmediği, partiler arası siyasal ilişkilerin münazaradan çok münakaşaya dayandığı, politik yaşamın nedeni olarak görmektedir. Araştırmada başkalarına itimat/güven derecesi ölçülmüştür. Türkiye %9,8 ile dokuz ülke içinde sonuncu sıradadır. Hollanda %50,7 ile birinci, İngiltere %43,7 ile ikinci ve İtalya %33,8 ile üçüncü sıradadır.⁴²¹

Sitembölükbaşı’nın 2007 yılında yaptığı araştırmada, deneklerin siyasal etkinlik düzeylerini ve farklı görüşlere yaklaşım düzeylerini ölçmeye yönelik olarak deneklere farklı görüşten olanlara yönelik yaklaşımlarını sormuştur. Verilen cevaplar incelendiğinde etkin bir tutum olan “Ona kendi görüşümü kabul ettirmeye ve onun görüşlerini çürütmeye çalışırım” seçeneğini tercih edenler içinde kendisini “Müslüman” olarak niteleyen denekler %31,4’lük oranla ilk sırayı almaktadırlar. Bu gurubu %29,4’lük oranla “Müslüman Alevilere takip etmektedir. Bu veriler ışığında kendini din ekseninde bir kimlik ile ifade edenler farklı görüşten birine karşı daha az demokratik ve daha baskıcı bir karakter sergilemektedirler. Dinsel bir kimlik ile öne çıkanlar toplum içinde sahip oldukları düşünceleri benimseyerek onları başkalarına anlatma ve kabul ettirme eğilimi taşımaktadırlar.⁴²² Deneklerin muhalefete bakış açıları da araştırmanın inceleme konuları arasındadır. Konumuzu ilgilendirmesi açısından kendini dini bir kimlikle ifade eden denekler arasında muhalefetin görevinin iktidarı eleştirmek olduğunu düşünenler arasında kendini “Müslüman” olarak görenler %14,4, kendini “Müslüman Türk” olarak ifade edenler %10,3 ve

⁴²⁰ Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, a.g.m., s. 52.

⁴²¹ Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, a.g.m., s. 56-57.

⁴²² Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 162.

kendini “Müslüman Alevi” olarak tanımlayanlar %14,7 oranında kalmıştır. Deneklerin büyük kısmı iktidar doğru yoldaysa muhalefet ona destek olmalıdır seçeneğini doğrultusunda kanaatlerini ifade etmişlerdir. Bu kesim içinde %75,9 oranı ile “Müslüman Türk” ve %73,9 oranı ile “Müslüman” kimliğini ifade edenler öne çıkmıştır. Toplum içinde çoğunluğu oluşturan bu grupların daha uzlaşmacı bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Muhalefet hiç olmamalıdır fikrini savunanlar arasında kendini “Müslüman” %11 ve “Alevi” %9,1 kimliği ile tanımlayan grup ile ilk iki sırada yer almaktadırlar. Bu soruya tüm deneklerin %6,8’i bu şekilde cevap verdiği düşünüldüğünde bu oranların ortalamasının bir hayli üstünde olduğu görülecektir. Bu cevaplardan bu kesimlerin demokrasiyi daha az özümsemiş oldukları kanısına ulaşmak mümkün gözükmemektedir.⁴²³

Yabrudi ve Diab Beyrut Amerikan Üniversitesi’nde 80 Lübnanlı öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada dinin kişiler arası ilişki kurma ve siyasal tutum geliştirme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.⁴²⁴ Özellikle farklı din ve mezheplerin yoğun olarak bir arada yaşadığı bir coğrafya üzerinde yapılan çalışmada aynı dinden olanlar ile kurulan ilişkinin niteliğinde belirleyici olan unsurun siyasal olaylara bakış açısı olduğu ortaya çıkmıştır. Daha açık bir ifade ile dini kimliğin siyasal yansıması deneklerin yabancılar, kendileri gibi olmayanlar ile kurdukları ilişkilerde temel belirleyici olmaktadır.⁴²⁵

Açık Toplum Enstitüsü ve Boğaziçi Üniversitesi tarafından desteklenen çalışmalarında Toprak vd. Türkiye’de ötekileştirme olgusuna değinmişlerdir. Araştırmada Aralık 2007-Temmuz 2008 tarihleri arasında Eskişehir, Denizli, Kayseri, Balıkesir, Aydın, Adapazarı, Konya, Trabzon, Malatya, Sivas, Erzurum ve Batman illerinde, 265’i erkek, 136’sı kadın toplam 401 kişi ile yüz yüze görüşülmüştür. Çalışmada muhafazakârlık ve toplumsal baskı ilişkisi irdelenmiştir. Bu bağlamda görüşülen deneklerin toplum içindeki konumları ve kendileri gibi olmayanlar ile ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır.⁴²⁶

⁴²³ Sitebölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 172–173.

⁴²⁴ Yabrudi ve Diab, a.g.m., s. 167.

⁴²⁵ Yabrudi ve Diab, a.g.m., s. 170-171.

⁴²⁶ Toprak vd., **Türkiye’de Farklı Olmak-Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler**, <http://w10.gazetevatan.com/pics/Turkiyede_farkli_olmak.pdf>, s. 8-9., (16.02.2009).

Kalaycıoğlu ve Çarkoğlu 2006 yılında Türk halkının sosyal tercihlerini inceleyen bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada 23 ilden 1846 denekle görüşülmüştür. Araştırma 1,5 yıl sürmüştür. Araştırmada elde edilen bulgular kısaca şöyledir. Araştırmacılar elde ettikleri verilerden Türk halkının bencil bir demokrasi anlayışı olduğu, kişisel alanlara ve dini yaşama müdahaleye sıcak bakmadıkları, muhalif fikirlerin açıklanmasına hoş görülüyor olduklarını fakat bu görüşleri dinlemedikleri-dikkate almadıkları, kişisel çıkarları için kuralların esnetilebileceğini düşündükleri ve ayrıcalıklı olmak istedikleri sonucuna ulaşmışlardır. İnsan amacına ulaşmak için her yola başvurabilir önermesine deneklerin %51 katıldıklarını, %30'u kararsız olduklarını ve %18'i katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin %68'i "Memur olmak için torpil önemli..." ifadesine katıldıklarını ifade etmişlerdir. Yine deneklerin %63'ü çok paranın hilesiz kazanılamayacağı görüşüne katılmaktadırlar. Deneklerin %65'i "Müslümanlık dışındaki dinleri yaymaya çalışan misyonerlerin çalışması kısıtlanmalıdır..." önermesine, %49'u "Ramazan'da lokanta ve kahveler iftar saatine kadar kapalı olmalı..." önermesine katıldıklarını ifade etmişlerdir.⁴²⁷

KONDA'nın araştırmasında bölgelere göre bakıldığında da dini gruplarla duyulan hoşgörü etnik gruplara duyulandan daha fazla olduğu görülmektedir. Etnik grupların devletçe desteklenmesi en çok %90,72 oranı ile Orta Anadolu ve %86,3 ile Güneydoğu Anadolu'da, en az %46,02 Doğu Karadeniz ve %50,22 ile Ege'de kabul görmektedir. Dini grupların devletçe desteklenmesine ilişkin tutum en fazla %93,49 ile Orta Anadolu ve %91,18 ile Güneydoğu Anadolu'da kabul görmektedir. Bu tutumun en az desteklendiği bölgeler %61,64 ile Doğu Karadeniz, %67,41 ile Batı Anadolu'dur.⁴²⁸

4. Din Siyasal Davranış İlişkisini İnceleyen Çalışmalarda Öne Çıkan Noktalar

Topumlarda güven düzeyi dönemselsel olarak değişebilir bir nitelik arz etmektedir. Türkiye'de siyasal sisteme dışarıdan müdahalenin olduğu dönemlerde

⁴²⁷ Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Çarkoğlu, "Türkiye'de Sosyal Tercihler Araştırması", Açık Toplum Enstitüsü, İstanbul 2006, <http://www.haber3.com/news_detail.php?id=134186>, (22.01.2009),

⁴²⁸ Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008), s.38.

toplumsal kurumlara duyulan güven ve dolayısıyla bireylerin birbirlerine duydukları güven düzeylerinde ciddi düşüşler olmuştur. Halkımızın büyük bir kesiminin Allah inancı vardır. Türk toplum yaşamı içinde din olgusunun çok önemli bir yeri vardır.⁴²⁹ Türk siyasal yaşamında 90'lı yıllar özellikle din ve vicdan hürriyetine ilişkin talepler artmağa başladığı yıllardır.⁴³⁰ Toplum içinde dindarlık bireylerin günlük yaşamlarını etkilemektedir.⁴³¹ Öncelikle ortalama Türk insanı kendisini muhafazakâr ve idealist olarak ifade etmektedir. Bununla birlikte bu muhafazakârlık ılımlı ve uçta olmayan bir karakter sergilemektedir.⁴³²

4.1.Dinin Toplumsal Boyutu

Türk siyasi hayatında parlamentoda temsil edilen meslek grupları ele alındığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarında din adamlarının yönetimde belli bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Bu ağırlık zaman içinde giderek azalan bir eğri izlemektedir. Ülkemizde sivil toplum örgütlerinin gelişmişlik seviyesi batıdan doğuya azalan bir yapı sergilemektedir. Eğitim seviyesi düştükçe dernekleşme oranı azalmakta, derneklerin olmadığı yerlerde bireyler tarikat, cemaat gibi oluşumlar içinde yer almaktadırlar. Halkın geneli yönetsel kadrolara atanmak için bilgi seviyesi bakımından yetkin olmayı ön şart olarak görmektedir.⁴³³ Bununla birlikte yapılan araştırmaların bir kısmında, önemli bir göreve atanmaya yeterli görülmek hususunda din faktörünün belirleyici olduğu, dindar ve dine karşı ilgisiz iki aday arasında halkın tercihini daha çok dindar adaydan yana kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bu tutumlar eğitim seviyesi yükseldikçe zayıflamaktadır. Benzer bir şekilde din temelli bir devlet sistemine olumlu yaklaşma tutumu kentte yerleşiklik süresi uzadıkça ve eğitim düzeyi yükseldikçe zayıflamaktadır. Zira kırsal kent ayrımında eğitim süre ve imkânları açısından şehirde yaşayan bireylerin tutumları üzerinde eğitim faktörünün daha fazla etkili olduğunu

⁴²⁹ Köktaş, *Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık*, s. 216–225.

⁴³⁰ Sitembölükbaşı, *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnekolay Araştırması 1995–1999*, s. 280–281.

⁴³¹ Çarıkçı, a.g.t., s. 6.

⁴³² Yılmaz, a.g.r, s. 1-2.; Kalender, a.g.e., s. 153-154.

⁴³³ Özbudun, *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür.*, s. 11.; Yücekök, a.g.m., s. 301.; Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", s. 445-446.

söylemek mümkündür. Yapılan diğer alan araştırmaları bu olguyu destekler niteliktedir. Şehirleşme ile insanların dini konulara ilişkin hassasiyetleri ve dini pratikleri arasında bir ilişki vardır. Şehirleşme düzeyi arttıkça dini inançlara ilişkin hassasiyetlerin, dini pratik şekillerinin ve bu pratiklerin devamlılığının azaldığı görülmüştür.⁴³⁴

Siyasal katılım ve seçmen tercihi üzerinde etkili sabit ve değişmez faktörlerden söz etmek oldukça zordur. Seçmen tercihleri seçimden seçime değişebilmektedir. Her ülkenin kendine özgü sosyolojik şartları vardır. Yapılan araştırmalarda bireylerin siyasi tercihlerini yakın çevrelerinde ortaya çıkan ilk sosyalleşmeleri sonucu ortaya koydukları siyasi tutumlarının belirlediği ve bu sosyalleşme sürecinde din faktörünün önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Türk toplumu içinde dinin toplum yaşamı ve siyasetin algılanış biçimi üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle kanaat önderlerinin geniş kabul gördüğü bölgelerde bireysel tutumlardan çok kolektif tutumların öne çıktığı görülmektedir.⁴³⁵

4.2.Temel Hak ve Özgürlüklerin Alanının Genişletilmesi Bağlamında İnanç ve İfade Özgürlüğüne Yönelik Tutumlar

Toplumumuzda aile en önemli sosyal kurum olarak addedilmektedir. Onu din ve devlet kurumları takip etmektedir.⁴³⁶ Türk toplum yapısının gelenekçi bir yapı sergilediğini söylemek mümkündür. Türk insanı birlikte barış içinde yaşama kültürüne sahiptir. Farklı etnik, dinsel ve kültürel kimliklerin kendilerini özgürce ifade edebilmeleri ve bu durumun devlet tarafından desteklenmesine yönelik toplum içinde büyük bir talep vardır. Özellikle eğitim düzeyi yükseldikçe ve genç kuşaklar içinde farklı etnik ve dini gruplara gösterilen hoşgörü artmaktadır. Toplumun geneli başörtüsü yasağına karşı olumsuz bir tutum sergilemektedir. Toplumun büyük bir kesimi başörtülü kadınlardan rahatsızlık duymadıklarını ifade etmektedirler. Toplum içinde türban vb. kullanımının arttığına dair görüşlerin gerçeği yansıtmadığı, toplumun

⁴³⁴ Köktaş, **Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği**, s. 187-188.; Erder, vd., a.g.e., s. xiii-xx.; Görmez, a.g.e., s. 80.

⁴³⁵ Yusuf Ziya Özcan, “Determinants of Political Behavior In Istanbul, Turkey”, **Party Politics**, s. 505-514.’den alıntılan: Hülür ve Kalender, a.g.e., s. 224-225, Çarıkçı, a.g.t., s. 102,107.

⁴³⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 6-7.

büyük bir çoğunluğunun laikliğe ilişkin bir tehdit olduğunu düşünmediği görülmektedir. Türk halkı içinde geniş bir kitle başörtüsünü bir sorun bir tehdit olarak algılamamakta başörtüsünün kullanımına ilişkin kısıtlamalara sıcak bakmamakta, dileyenin dilediği gibi giyinebilmesi taraftarıdır. Toplum içinde köktendinciliğin yükseldiği kaygısı, küçük bir kesim tarafından dile getirilmekte, toplumun geneli bu kaygıyı paylaşmamaktadır. Toplum içinde başörtüsü sorununu çözme mercii olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni görmektedir.⁴³⁷

4.3.Laikliğe İlişkin Tutumlar

Yapılan araştırmalar toplumumuzda belli bir düzeyde kaderciliğin hâkim olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte toplumun genelinde laik dünya düzenine ilişkin bir kabulün olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle toplum yaşamı içinde bireyin kendi yaşamı üzerinde kendi öz çabaları ile etkili olacağına dair yaygın bir kanaat hâkimdir. Türk toplumu içinde geniş bir kitle laikliği dinin devlet işlerine karıştırılmaması olarak tanımlamaktadırlar. Toplum içinde azımsanamayacak bir kesim ise laikliği devletin tüm dinlere eşit mesafede ve hoşgörülü davranması olarak tanımlamaktadır. Ülkemizde laiklik uygulamalarına ilişkin hâkim görüş, laikliğin dinin serbestçe gelişimi önündeki engelleri kaldırdığı yönündedir. Bu görüş laiklik uygulamalarının, önceleri baskıcı bir karakter çizerken daha sonra bu baskıların ortadan kalktığına ilişkin kanaat ve düşünceler ile desteklenmektedir.⁴³⁸

Ülkemizde laik olanlar ile olmayanlar arasında bir çatışmanın olduğu yönündeki görüş ve kaygılar rağbet görmemektedir. Toplumun genelinde böyle bir kaygı yoktur. Ülke içinde şeriatın tek yasa kaynağı olmasını isteyenlerin oranı oldukça düşüktür. Bununla birlikte toplumun büyük kesimi şeriatın tek yasa kaynağı

⁴³⁷ Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008), s.38.; Ensari vd. 2006, a.g.e., s. 27.; Yılmaz, a.g.e., s. 8-9.; Çarkoğlu ve Toprak, a.g.e., s. 24,29-30,71,74-75.; **Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>>, s. 45-47., (20.12.2008); **2008 Türkiye-Toplum-Siyaset Araştırması 1. Çeyrek**, GENAR Araştırma Eğitim Danışmanlık, İstanbul 2008, <<http://www.genar.com.tr/genartoplumsiyaset2008mart.pdf>>, s. 20-21,23., (20.11.2008); Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, a.g.e., s. 31.

⁴³⁸ Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, s. 445-446.; Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, s. 58-61,64.; Köktaş, **Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık**, s. 262-263.

olmasına karşıdır. Türkiye bu yönü ile Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülkeler içinde farklı bir yere sahiptir. Türk toplumu düşünce özgürlüğüne çok büyük bir önem atfetmekte dinin günlük yaşam içinde önemli bir yeri olduğunu düşünmektedir.⁴³⁹ Türk halkının günlük hayatta dini amaçlı törenlerin yerel siyaset kurumları tarafından düzenlenmesi faaliyetlerine bakışları genel itibari ile olumludur. Türk seçmeni oy verme aşamasında tercihini kendi ekonomik koşullarına ve ülkenin genel ekonomik koşullarına göre belirlemekte, laiklik ve demokrasiye ilişkin kaygılar oy verme davranışı üzerinde ekonomik kaygılara nispeten daha az etkili olmaktadır.⁴⁴⁰

4.4.Siyasal Tutum, Davranış ve Algıların Niteliği

Türk seçmeni genelde inanç ve ideolojilerine göre oy veren yukarıda da değinildiği üzere idealist bir karakter sergilemektedir. Seçmen kitlesi içinde tamamen kişisel çıkar güdüsü ile hareket eden pragmatist seçmenlerin dahi karar verme süreçlerinde ideoloji ve inanç mefhumlarını dikkate aldıkları görülmektedir. Türk seçmeninin oy verme tercihi diğer bir ifade ile parti tutma davranışı sabit ve istikrarlı değildir ve parti desteği parçalanabilir bir karaktere sahiptir. Son on yıllarda Türk siyasetinde İslamcı ve milliyetçi söylemler ile öne çıkan partilerin seçmen kitlesi istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Türk seçmeni öncelikle seçimler vasıtasıyla siyasete katılmakta, siyasal olayları daha çok dönemsel olarak izlemektedir. Türk seçmeni aktif katılım yollarına karşı daha mesafeli bir tutum izlemektedir.⁴⁴¹ Parti seçmenleri içinde partisine en bağlı kesim, dini ve etnik siyaset yapan partiler içinde yer almaktadır. Bu bağlamda yukarıda değinilen, parti tutma fiilinde görülen esnek ve değişken yapının aksine dini ve etnik taleplerin dile getirildiği siyasal hareketlerin takipçilerinde göreceli bir istikrardan söz etmek mümkündür. Toplumuzda seçmenin ideolojik bir altyapısı vardır ve genelde bu fikri altyapı seçmen tercihleri

⁴³⁹ Görmez, a.g.e., s. 89.; “Türkiye’de Şeriat İsteyenlerin Oranı”, **Vatan**, (22.02.2007).

⁴⁴⁰ **Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>>, s. 47-50., (20.12.2008); **Seçim 2007 Siyasal Eğilim Araştırmaları Özet Rapor 18.07.2007**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/secim07.pdf>>, s. 3,31., (20.12.2008).

⁴⁴¹ Kalender, a.g.e., s. 227-228.; Çarkoğlu, a.g.m., s. 166.; Özsoy, a.g.e., s. 97.

üzerinde etkili olmaktadır. Diğer bir ifade ile seçmenler icraata dönük, gerçekçi karar alma süreçlerinden çok söyleme ve doktrine dayalı karar verme süreçleri ile tercihlerini ortaya koymaktadırlar. Türk halkı kişisel alanlara ve dini yaşama müdahaleye sıcak bakmamaktadır. Türk seçmeni muhalif fikirlerin açıklanmasına hoş görülmesi yaklaşmakta fakat bu görüşleri dinlememektedir. Seçme ve seçilme hakkı ile düşünce ve ifade özgürlüğü toplumun en çok referans verdiği özgürlük alanlarıdır.⁴⁴² Toplum içinde geniş bir kitle başörtüsün bir siyaset malzemesi olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Toplum içinde demokrasi kavramından genel olarak düşünce ve ifade özgürlüğü, sosyal adalet ve fırsat eşitliğinin sağlanması ile din ve vicdan özgürlüğü anlaşılmaktadır.⁴⁴³

Ülkemizde vatandaşların dindarlık düzeyi ile oy verdikleri siyasal parti arasında yakın bir ilişki vardır. Merkez sağ ve merkez sol da siyaset yapan partilerin seçmenleri dine ilişkin pratikleri uygulama açısından farklılaşmaktadır. Bununla birlikte sol siyaset yapan partilerin seçmen kitlesi içinde de düzenli ibadet eden bir kesim vardır. 1970'li yılların sonunda din faktörü Türk siyasetinde önemli bir değişken ve sağ siyasette yer alan partiler içinde bir ayrışma unsuru olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁴ Yapılan araştırmalar ülkemizde insanların dindar olmak ile dindar bir partiye oy verme arasında anlamlı bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Fakat bu ilişki çok yüksek derecede belirleyici bir faktör olarak anlaşılmamalı tercihler üzerinde etkili olan temel faktörlerden birisi olarak değerlendirilmelidir. Yapılan çalışmalarda seçmenlerin büyük bir kısmının dindar olma halinin din temelli politika yürüten bir parti ya da adaya oy vermeyi zorunlu hale getirdiği fikrine katılmamaktadır.⁴⁴⁵ Türk toplumunun büyük bir kesimi ordunun siyasete müdahale etmesine karşıdır. Bununla birlikte toplumda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendine özgü bir yapısı olduğu ve bu yapının gereği olarak devlet içinde belirli bir ağırlığı olduğuna ilişkin bir kabul olduğu görülmektedir. Türk toplumun en çok güvendiği kurumlar içinde ordu başı çekmektedir. Özellikle laik devlet yapısının korunması için

⁴⁴² Akgün, **Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven**, s. 88-91.; Kalaycıoğlu ve Çarkoğlu, **Türkiye'de Sosyal Tercihler Araştırması**; Ensari vd., a.g.e., s. 9-10.

⁴⁴³ Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, a.g.e., s.39.

⁴⁴⁴ Ergüder, a.g.m., s. 368-369.

⁴⁴⁵ Köktaş, **Türkiye'de Dini Hayat-İzmir Örneği**, s. 177-179.; Erder vd., a.g.e., s. 131-132.; Hülür ve Kalender, a.g.e., s. 265-266.

ordunun başat güç olduğuna ilişkin yargının toplumun geneli tarafından kabul görmediği gözlenmektedir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Çarkoğlu ve Toprak, a.g.e., s. 77-78.; Başkent Araştırma Grubu, **Türkiye Siyaset Gündemi Araştırması**, <<http://www.guncelhaber.com/Siyaset/Siyaset-gundemini-sarsacak-anket-2755.html>>, (22.01.2009.).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI

Tasvir edici, betimleyici diğer bir ifade ile ampirik araştırma geleneği, siyasal düşüncenin ilk şekillendiği çağlara dayanmaktadır. Aristo'nun siyasal yönetim şekillerini sınıflandırmaya yönelik tanımlamalarında, Montesque'nun hükümetlere ilişkin sosyal içerikli analizlerinde, Makyavelli'nin iktidarı ele geçirmeye yönelik yaptığı değerlendirmeler gibi çalışmaların tümü, günümüz siyaset biliminin ilgi alanlarından olan karşılaştırmalı siyaset bilimine kuramsal birer temel teşkil etmektedir. Siyasal tutumların araştırılmasında kullanılan ampirik yaklaşımın ayırt edici özelliği siyasal alana duygusallıktan uzak, objektif bir bakış ile yaklaşma çabasıdır. Özellikle ampirik yaklaşımlar siyasal olayın ortaya çıkış nedenleri üzerinde eğilmeleri ile tasvir edici bir karakter arz ederler. Amprizm doktrini olarak da adlandırılan bu yaklaşımın temel karakteri deneyi bilginin tek kaynağı olarak görmesidir. Yine bu yaklaşım uyarınca tüm hipotez ve teoriler bir gözlem süreciyle test edilmelidir.⁴⁴⁷ Çalışmada davranışçı bakış açısı ile konular ele alınacaktır. Bu bakış açısı ile günümüzde, siyasetin öznesi ve nesnesi olan bireylerin siyasal davranışları, tutumları, siyasal katılma düzeylerini etkileyen faktörler gibi konular siyaset biliminin temel ilgi alanı haline gelmiştir.⁴⁴⁸ Çalışmanın bu bölümünde alan

⁴⁴⁷ Andrew Heywood, **Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2006, s. 16–17. Ampirizme eleştirel bir bakış açısı getirenler de yok değildir. Bu görüş, bir bilimin gözlenen olgulara ait verilerin toplanması ile değil, o bilimin alanını meydana getiren olguları tanımlayan kavramların ele alınması ile gelişebileceğini, kuramsal bir yaklaşım ile gözlenen olguların arkasındaki gerçekliğin çözümlenmesinin gerekliliğine vurgu yapar. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Tom Bottomore, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev.: Erol Mutlu, Teori Yayınları, Ankara 1987, s. 5-7.

⁴⁴⁸ Oya Tokgöz, **Siyasal İletişimi Anlamak**, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 110–111. Siyaset biliminde davranışçı yaklaşımın ortaya çıkışının temel sebeplerinden birisi gözlem ve ölçek araçlarında 1930'larda görülen gelişmelerin, bilime tümevarımcı bir karakter kazandırmasıdır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında akılcıl, demokrasinin alanını genişletmeye yönelik kamu politikalarının belirlenmesi, katılımcı ve çoğulculuğa dayanan bir yönetim tarzının benimsenmesini sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda bireylerin siyasal kararlarının arkasında yatan psikolojik sebeplerin araştırılması ihtiyacına yönelik olarak psikoloji bilimi ile işbirliğine girilmek sureti ile davranışçı bakış açısı siyaset biliminde yaygın kabul gören bir yaklaşım haline gelmiştir. Konuya ilişkin kapsamlı bilgi için bkz. Eser Köker, **Politikann İletişimi İletişimin Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara 2007, s. 31–33.

araştırmasının yapıldığı evren tanıtılarak, verilerin toplanmasında kullanılan ölçme aracının geliştirilmesi, evrenden seçilecek örneklemin belirlenmesi ve elde edilen verilerin değerlendirilmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra çalışmanın ana konusunu oluşturan örnek olay araştırmasının bulgularına yer verildikten sonra araştırmanın hipotezleri test edilerek din siyasal davranış ilişkisine yönelik anlamlı ve genellenebilir sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

1. Antalya İlinin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Çalışmanın uygulama kısmına geçilmeden önce alan araştırmasının yapıldığı Antalya ilinin tarihi, coğrafi ve idari durumuna ilişkin genel bilgi ve sosyo-ekonomik göstergelerinin (ilçelere göre il/ilçe merkezi ve belde/köy nüfusları, yaş gruplarına göre nüfusun dağılımı, nüfusun medeni durum istatistiği, eğitim durumu, sosyo-ekonomik gelişmişlik profili ve Antalya ili merkez ve çevre ilçeleri ve ilin coğrafi yapısına ilişkin gösterge, veri ve bilgiler) verilmesi yerinde olacaktır. Antalya ili Türkiye'nin bilinen en eski illerinden birisidir. İl merkezinin 20 km kuzeybatısında yer alan Karain Mağarası'nda yapılan kazılar, bu coğrafyada var olan uygarlığın tarihinin M.Ö. 220 bin yılına dayandığını ortaya koymuştur. Antalya ilinde Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine ait eserler bir arada varlığını korumakta, il zengin bir kültür hazinesine ev sahipliği yapmaktadır.⁴⁴⁹

Antalya ili Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde yer almakta, Toros sıradağları ile komşu illerden ayrılmaktadır. İlin kuzeyinde Isparta ve Burdur, güneyinde Akdeniz, batısında Muğla ve doğusunda Konya, Karaman ve Mersin bulunmaktadır. Antalya ilinin yüzölçümü 20791 kilometrekaredir. İlin genelinde Akdeniz iklimi etkilidir. İklim gereği yazları sıcak ve kurak kışları ise ılık ve yağışlıdır. İlin iç taraflarında ise soğuk yarı kara iklimi görülür.⁴⁵⁰ İlin nüfusu 2009 yılı Adrese Dayalı

⁴⁴⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, **Bölgesel Göstergeler TR 61 Antalya-Isparta-Burdur 2008**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. IX

⁴⁵⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, a.g.e., s. IX-X

Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 973.554'ü erkek, 946.175'i kadın olmak üzere 1,919729 kişidir (ilin nüfus yapısına ilişkin daha detaylı bilgi aşağıda verilmiştir).⁴⁵¹

Antalya ilinde yerleşik kültürünün en belirleyici unsurunu yörenin “Yörük” yerleşimi ve Yörük kültürü oluşturmaktadır. Antalya halkının çoğunluğunu oluşturan konar-göçer gruplar büyük oranda yerleşik hayata geçmişlerdir. Ayrıca, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı geçmiş kültürlerin etkisi de şehrin ortak kültürünün oluşmasında büyük bir yere sahiptir. Antalya ilinde toplumsal yapının şekillenmesinde bir diğer unsur da, muhacir (göçmen) olarak isimlendirilen Balkan ve Girit göçmenleri şehrin diğer bir kültürel zenginliğini tamamlamaktadırlar. Antalya ili günümüzde de çok hızlı şekilde iç göç almakta, şehrin toplumsal yapısı hızlı bir şekilde değişmektedir. Özellikle son 30 yılda yaşanan ekonomik gelişmeler ile şehir turizme açılmış ve ülkenin cazibe merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak köyden kente göç hızlanmış ayrıca Türkiye'nin tüm bölgelerinden yoğun bir iç göç hareketi yaşanmıştır.⁴⁵² Yoğun göç sonucu günümüzde şehir kültürü kozmopolit bir yapı sergilemektedir. Antalya, tüm siyasal ve sosyal değerlerin birlikte yaşandığı, kültürel ve siyasal çeşitliliğin hâkim olduğu zengin bir yapıyı ihtiva eden Türkiye'nin ender şehirlerinden birisidir.

Antalya ekonomisi “Turizm, Tarım, Ticaret” sektörleri üzerine inşa edilmiştir. Antalya Ticaret ve Sanayi Odası üyelerinin faaliyet kollarına göre dağılımı şu şekildedir; üyelerin %60'ı ticaret, %17'si inşaat, %17'si turistik hizmet, %15'i sanayi veya üretime dönük sektörlerde faaliyet göstermektedir. Üretim, ticaret ve dağıtım alanında faaliyet gösteren işyerlerinin yaklaşık olarak %20'si tarım veya gıda ile ilişkili sektörlerde çalışmaktadır. Ticaret kesimi olarak nitelenen firmaların büyük bir kısmı ise turizm sektöründe faaliyet göstermektedir. Antalya günümüzde; bakanlık ve belediyeden belgeli yaklaşık 400 bin yatak kapasitesi ile Türkiye'nin turizm başkenti konumundadır. Türkiye'ye gelen her 100 turistten 40'ı Antalya ili ve ilçelerinde konaklamaktadır. Bölgeyi yılda ortalama 5 milyon turist ziyaret etmektedir. Antalya'nın Türkiye ekonomisine yıllık katkısı yaklaşık olarak 5 milyar dolar düzeyindedir. Ayrıca Antalya uygun iklim ve doğa koşulları ile tarım

⁴⁵¹<http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_ilce_koy_sehir.RDF&p_il1=7&p_kod=1&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=sheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010).

⁴⁵²<http://www.antalya.com.tr/tr/kent_profili/kent_kulturu.cfm?tanitimId=763>, (03.07.2009).

sektöründe de önemli bir yere sahiptir. Özellikle seracılık tarım kesiminin en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır. Antalya, ekonomik, demografik ve sosyal özellikleri itibarıyla Türkiye'nin en gelişmiş illerindedir ve bu gelişimini hızlanarak sürdürmektedir.⁴⁵³

1.1. Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Profili

Tablo 3. Antalya İli Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Profili (2000-2009)

Göstergeler		Birim	Türkiye	Antalya
Demografik Göstergeler	Şehirleşme Oranı	Yüzde	64,90	54,45
	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	Binde	18,29	41,80
	Doğurganlık Hızı	Adet	2,53	1,93
	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	Kişi	4,50	3,98
İstihdam Göstergeleri	Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	48,38	49,66
	Sanayi İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	13,35	5,50
	Ticaret İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	9,67	18,05
	Mali Kurumlar İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	3,11	3,24
	Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	43,52	41,37
	Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	8,81	9,67
	İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	2,61	3,17
Eğitim Göstergeleri	Okur-Yazar Nüfus Oranı	Yüzde	87,30	91,86
	Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı	Yüzde	8,42	11,72
	İlkokullar Okullaşma Oranı	Yüzde	98,21	99,29
	Liseler Okullaşma Oranı	Yüzde	36,92	40,09
	Meslek ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı	Yüzde	20,49	17,64
	İlköğretimde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (2008-2009)	Kişi	23	23
	Okul Sayısı(2008)	Adet	66.097	1466
	Öğretmen Sayısı(2008-2009)	Öğretmen	679.376	16823
	Öğrenci Sayısı (2008-2009)	Kişi	15.351.849	382.561
	Üniversitelerde Kendi Birimlerinde Görev Yapan Öğretim Elamanı Sayısı(2008)	Kişi	96.105	1880
	Üniversitelerde Lisans ve Önlisans Düzeyinde Öğrenci Sayısı(2008)	Kişi	2.345.887	19.436
Sağlık Göstergeleri	Bebek Ölüm Oranı	Binde	43,00	32,00
	Onbin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	Hekim	12,70	12,83
	Onbin Kişiye Düşen Dış Hekimi Sayısı	Adet	2,22	2,97

⁴⁵³ <<http://www.antalya.com.tr/tr/ekonomi/index.cfm?tanitimid=1412>>, (03.07.2009).

	Yüzbin Kişiyeye Düşen Hastane Yatağı Sayısı(2007)	Adet	262	247
	Uzman Hekim Sayısı(2006)	Hekim	57882	1288
	Diş Hekimi (2006)	Hekim	18213	828
	Hemşire (2006)	Hemşire	87327	2321
	Onbin Kişiyeye Düşen Eczane Sayısı	Adet	2,94	3,84
Sanayi Göstergeleri	Küçük Sanayi Siteleri İş Yeri Sayısı	Adet	81302	2151
	İmalat Sanayi İşyeri Sayısı	Adet	11118	55
	Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi	Kws	550	193
	Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri	Milyon TL	350	49
Tarım Göstergeleri	Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı	Yüzde	100	3,05
İnşaat Göstergeleri	Daire Sayısı	Adet	456 371	16.235.830
	Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Oranı	Yüzde	96,60	97,54
Mali Göstergeler	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla İçindeki Pay	Yüzde	100	2,50
	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla(2001)	\$	2146	2193
	Fert Başına Belediye Giderleri	Milyon TL	82	83
	Fert Başına Banka Mevduatı	Milyon TL	939	632
	Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri	Milyon TL	464	178
	Fert Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı	Milyon TL	165	86
	Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı	Milyon TL	248	257
	Fert Başına İhracat Miktarı(2007)	\$	1520	358
	Fert Başına İthalat Miktarı(2007)	\$	2409	252
Diğer Refah Göstergeleri	Kişi Başına Düşen Özel Otomobil Sayısı ((2008)	Adet	95	141
	Onbin Kişi Başına Düşen Sinema Koltuk Sayısı(2007)	Adet	23	“33
	Belediyelerde Kişi Başına Temin Edilen Günlük Su Miktarı(2006)	Litre	245	329
	Fert Başına Toplam Elektrik Tüketimi (2007)	Kwh	2198	2571
	Onbin Kişiyeye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	Adet	1056	1740
	Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı	Mws	1,43	1,41
	Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı	Yüzde	14,93	11,17

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, **Bölgesel Göstergeler TR 61 Antalya-Isparta-Burdur 2008**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 21–69, DPT, **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması**, DPT Yayın No:2671, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara 2003, s.161.

1.2. Antalya İlinin Demografik Özellikleri

Antalya ilinin toplam 19 ilçesi vardır. 2009 yılı itibari ile Antalya ili çevre ilçeleri içinde en kalabalık nüfuslu ilçe 241.451 kişilik nüfusu ile Alanya ilçesidir. Çevre ilçeler içerisinde en düşük nüfuslu ilçe ise 3509 kişilik nüfusu ile İbradı'dır. Merkez ilçeler içerisinde Muratpaşa ilçesi 396.906 kişilik nüfusu ile en kalabalık ilçedir. Merkeze bağlı en düşük nüfuslu ilçe ise 26.427 kişi ile Döşemealtı ilçesidir. Ayrıca toplam nüfusun 1.331.743 kişisi il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, 587.986 kişisi ise belde ve köylerde ikamet etmektedir. Antalya ili toplam nüfusu içinde erkek nüfus; 973.554, kadın nüfus ise 946.175 kişidir.⁴⁵⁴ Antalya ilinin ilçelere, belde ve köylere göre nüfusu aşağıdaki belirtilmiştir.

Tablo 4. Antalya İli, İlçelere Göre İl-İlçe Merkezi ve Belde-Köy Nüfusu (2009)

Antalya	İl-ilçe Merkezleri			Belde-Köy			Toplam		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Akseki	3.789	2.117	1.672	14.414	7.150	7.264	18.203	9.267	8.936
Alanya	94.316	47.842	46.474	147.135	76.187	70.948	241.451	124.029	117.422
Elmalı	14.478	7.210	7.268	23.167	11.495	11.672	37.645	18.705	18.940
Finike	11.199	5.621	5.578	34.896	17.590	17.306	46.095	23.211	22.884
Gazipaşa	21.730	10.967	10.763	26.639	13.400	13.239	48.369	24.367	24.002
Gündoğmuş	2.028	1.039	989	7.755	3.815	3.940	9.783	4.854	4.929
Kaş	6.857	3.626	3.231	45.707	23.342	22.365	52.564	26.968	25.596
Korkuteli	20.109	10.065	10.044	30.589	15.211	15.378	50.698	25.276	25.422
Kumluca	30.939	15.744	15.195	34.604	17.660	16.944	65.543	33.404	32.139
Manavgat	81.903	42.139	39.764	97.476	51.154	46.322	179.379	93.293	86.086
Serik	51.119	25.820	25.299	54.737	28.294	26.443	105.856	54.114	51.742
Demre	15.574	7.884	7.690	9.090	4.601	4.489	24.664	12.485	12.179
İbradı	2.019	1.022	997	1.490	731	759	3.509	1.753	1.756
Kemer	20.110	10.934	9.176	15.779	8.738	7.041	35.889	19.672	16.217
Aksu	43.660	22.249	21.411	17.540	8.981	8.559	61.200	31.230	29.970
Döşemealtı	26.427	13.338	13.089	14.128	7.076	7.052	40.555	20.414	20.141
Kepez	387.119	196.554	190.565	7.553	3.857	3.696	394.672	200.411	194.261
Konyaaltı	101.461	50.725	50.736	5.287	2.639	2.648	106.748	53.364	53.384
Muratpaşa	396.906	196.737	200.169				396.906	196.737	200.169
Toplam	1.331.743	671.633	660.110	587.986	301.921	286.065	1.919.729	973.554	946.175

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_ilce_koy_sehir.RDF&p_ill=7&p_kod=1&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=sheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010).

Antalya ilinin yaş aralıklarına göre dağılımı Tablo 5'de gösterilmiştir. Antalya nüfusu içerisinde en büyük kesimi 176.302 kişi ile 25–29 yaş grubu oluşturmakta bu gurubu 176.135 kişi ile 30–34 yaş grubu ve 169.968 kişi ile 35–39 yaş grubu takip etmektedir. Nüfus içerisinde en küçük kesimi 1452 kişi ile 90 yaş ve üstü kesim oluşturmaktadır.

⁴⁵⁴<http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_ilce_koy_sehir.RDF&p_ill=7&p_kod=1&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=sheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010).

Tablo 5. Antalya İli Yaş Gruplarına Göre Nüfusun Dağılımı (2009)

Antalya			
Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	152.261	78.009	74.252
05.Eyl	149.883	77.014	72.869
Eki.14	159.753	82.439	77.314
15-19	148.856	77.031	71.825
20-24	143.822	70.078	73.744
25-29	176.302	89.297	87.005
30-34	176.135	90.419	85.716
35-39	169.968	86.768	83.200
40-44	143.352	74.064	69.288
45-49	133.394	68.400	64.994
50-54	104.579	53.309	51.270
55-59	79.788	40.694	39.094
60-64	60.463	29.851	30.612
65-69	44.112	21.697	22.415
70-74	31.576	15.005	16.571
75-79	26.084	12.092	13.992
80-84	13.697	5.406	8.291
85-89	4.252	1.581	2.671
90+	1.452	400	1.052
Toplam	1.919.729	973.554	946.175

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_yasgr.RDF&p_il1=7&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=sheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010)

Antalya Büyükşehir Belediyesinin kapsadığı alan yaklaşık 140 bin hektar olup, güneyinde Akdeniz, Kuzeyinde Çubukbeli'nden geçilerek ulaşılan Burdur İlinin Bucak ilçesi, batısında Toroslar, kuzeybatısında Korkuteli ilçesi, doğusunda Serik ilçesi, güneybatısında Kemer ilçesi bulunmaktadır. Antalya Büyükşehir Belediye sınırları içinde topografik yapı % 65'i düzlük ve az eğimli bir karakter arz ederken diğer %35'lik kısım ise dağlık ve ormanlık arazilerden oluşmaktadır. Dağlık ve ormanlık kısımlar batıda bulunan Toroslar'da ve Düzlerçamı civarında bulunmaktadır⁴⁵⁵ Antalya'nın merkeze bağlı beş ilçesi vardır. Bunlar Muratpaşa, Konyaaltı, Kepez, Döşemealtı ve Aksu ilçeleridir.

Antalya ili arazisinin ortalama olarak % 7'si dağlık, %10,2'si ova, %12'si ise engebeli bir yapıya sahip olan Antalya'nın il alanının 3/4'ünü Toros Dağları kaplamaktadır. İlin topografik yönden gösterdiği değişkenlik gerek iklim, gerek tarımsal gerekse demografi ve yerleşme yönünden coğrafi bir çeşitliliğin yaşanmasını sağlamaktadır. Farklı özellikler gösteren bu bölgeleri sahil ve yayla kesimi olarak

⁴⁵⁵ <http://www.antalya.com.tr/tr/kent_profili/cografya.cfm?tanitimId=760>, (03.07.2009).

ikiye ayırmak mümkündür. Antalya'nın sahil kesimi ilçeleri; denizden yüksekliği 5-44 metre arasında değişen Merkez, Gazipaşa Alanya, Manavgat, Serik, Kemer, Kumluca, Finike, Demre (Kale) ve Kaş'tır. Yayla olarak adlandırılabilir ilçeler ise; Gündoğmuş, Akseki, İbradı, Korkuteli ve Elmalı'dır. Bu ilçelerin denizden yüksekliği ise 900 ile 1000 metre arasında değişmektedir.⁴⁵⁶

24.03.2010.

1.3.Antalya İlinin Eğitim Durumu

Tablo 6. Antalya İli Eğitim Durumu (2009)

Yaş grubu	Cinsiyet	Okuma yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul mezunu	İlköğretim mezunu	Ortaokul veya dengi okul mezunu	Lise veya dengi okul mezunu	Yüksekokul veya fakülte mezunu	Yüksek lisans mezunu	Doktora mezunu	Bilinmeyen	Toplam
06-13	Erkek	39	124.943		2.486						747	128.215
	Kadın	64	116.738		3.147						759	120.708
14-17	Erkek	141	5.320		55.860						622	62.292
	Kadın	232	4.246		53.028	541					672	58.719
18-21	Erkek	334	2.254		21.690	27.053	1.043				2.424	54.798
	Kadın	638	2.548		20.412	27.899	1.301				2.520	55.318
22-24	Erkek	222	857	4.312	9.582		17.702	3.655	13		7.474	43.817
	Kadın	692	1.266	10.227	8.059		16.869	4.798	19		2.635	44.565
25-29	Erkek	488	1.462	21.786	6.899	7.564	27.411	11.149	433	18	11.305	88.515
	Kadın	1.472	1.828	32.017	4.351	4.588	22.660	12.078	588	11	5.929	85.522
30-34	Erkek	555	1.068	32.158	1.877	7.610	24.609	12.622	636	82	8.540	89.757
	Kadın	1.586	1.649	39.269	1.366	4.333	18.517	11.126	528	67	6.157	84.598
35-39	Erkek	699	956	39.257	862	8.006	17.825	10.702	517	115	7.195	86.134
	Kadın	2.523	1.884	44.794	689	4.869	13.460	8.182	331	89	5.468	82.289
40-44	Erkek	681	870	36.690	416	6.994	12.983	8.753	394	140	5.590	73.511
	Kadın	3.150	1.974	38.286	257	4.238	9.938	6.033	243	117	4.293	68.529
45-49	Erkek	714	895	35.353	162	5.650	12.485	7.412	280	121	4.816	67.888
	Kadın	4.711	2.501	36.911	90	3.124	8.631	4.236	153	55	3.978	64.390
50-54	Erkek	850	849	27.968	77	4.050	7.676	7.295	258	95	3.761	52.879
	Kadın	5.758	2.855	27.368	28	2.395	5.313	3.769	118	44	3.106	50.754
55-59	Erkek	838	966	21.642	36	2.958	5.178	5.783	239	79	2.679	40.398
	Kadın	6.596	3.176	19.041	17	1.641	3.117	2.444	96	23	2.501	38.652
60-64	Erkek	1.097	1.305	16.091	10	1.955	2.965	3.872	177	61	2.016	29.549
	Kadın	7.773	3.381	12.790	4	1.138	1.789	1.263	52	17	2.035	30.242
65 +	Erkek	7.607	6.688	28.342	2	2.144	3.351	3.729	192	78	3.389	55.522
	Kadın	30.488	7.484	17.543		1.335	2.007	875	28	27	4.572	64.359
Toplam		79.948	299.963	541.845	191.407	74.592	290.328	132.120	5.295	1.239	105.183	1.721.920

Kaynak: <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=il_cinsiyet_yasgrp_egitim_koyseh.RDF&p_kod=2&p_il1=7&p_xkod=egitim_kod&p_sehkoy=1&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=spreadsheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010).

⁴⁵⁶<http://www.antalya.com.tr/tr/kent_profili/ilceler/index.cfm?tanitimId=1675>, (03.07.2009).

2009 itibariyle Antalya ilinin eğitim durumu yaş, cinsiyet ve eğitim alınan kurum ve okuma yazma bilme ya da bilmeme kıstaslarına göre Tablo 6'da gösterilmiştir. Antalya ili nüfusu içinde eğitim durumu göz önüne alındığında en büyük gurubu 541.845 kişi ile ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Onları 299.963 kişi ile okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen kesim takip etmektedir. Üçüncü sırada 290.328 kişi ile lise veya dengi okul mezunları gelmektedir. Antalya nüfusu içinde 132.120 kişi ise yükseköğretim veya fakülte mezunudur.

2. Alan Araştırması

Çalışmada verilerin toplanmasına yönelik olarak bir alan araştırması yapılması planlanmıştır. Bu bağlamda araştırma amacına yönelik olarak belirlenen hipotezlerin test edilmesini mümkün kılacak uygun ölçek hazırlanmıştır. Daha sonra araştırma evren ve kapsamında belirlenerek ölçek sahada uygulanmıştır. Elde edilen veriler uygun hipotez testleri ile analiz edilerek genel bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde alan araştırmasının safhalarına ilişkin kapsamlı bilgi verilecektir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı siyasal davranışların şekillenmesindeki temel kurumlardan olan dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini Antalya ili ve ilçeleri özelinde incelenmesidir.

Çalışma yöresel bir özellik arz etmekle birlikte Antalya ilinin siyasal ve sosyal özelliklerinin kozmopolit bir karakter arz etmesi nedeni ile elde edilen bulguların ülke genelinde din siyasal davranış ilişkisini açıklayabilecek nitelikte veriler içereceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışma Antalya ilinin merkez ve çevre ilçelerinde 18 yaş ve üstü seçmenlerin demografik özellikleri ile birlikte dine yaklaşımlarını, dindarlık düzeylerini, din siyasal davranış ilişkisinin hangi şekil ve yoğunluklarda ortaya çıktığını inceleyen ilk alan araştırmalarındandır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere dayanarak yapılan analizler göz önünde tutularak Antalya ilinin siyasal ve sosyal tutumlarının belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmamızın temel vurgusu olan dinin siyasal davranışlar üzerindeki

etkisi bağlamında dindarlık düzeylerindeki farklılığa bağlı olarak bireylerin siyasal tutum ve davranışlarının niteliğinde bir farklılaşmanın olup olmadığı ve bu iki temel değişken arasındaki ilişkinin analiz edilmesi araştırmanın temel amacıdır.

Araştırma ile hedeflenen diğer bir konu da siyasal tutumların temel bileşenleri üzerinde etkili olan faktörler ve bu faktörlerin siyasal davranışlara yansımaları konularında çalışma yapan araştırmacılara katkı sağlanmasıdır. Çalışmada özellikle bireylerin dine bakış açıları, dini bilgi düzeyleri, dindarlık düzeyleri gibi temel değişkenlerde görülen farklılaşmanın bireylerin siyasal davranışlarına nasıl yansıdığı çeşitli yönlerden değerlendirilmesine ve iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik genel yargılara ulaşılmaya çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Kapsamı

Araştırmanın evreni Antalya ili merkez ve çevre ilçelerinde yaşayan siyasal karar alma yetisine sahip 18 yaş ve üstü seçmenlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda ana kütle büyüklüğü olarak 2009 yerel seçimlerinde Antalya ilinde oy kullanan seçmen sayısı olan 1.289.764⁴⁵⁷ kişi esas alınmıştır. Örnek kütle hedef alınan ana kütle temsil etmesi hedeflenerek ana kütle içinden seçilmiş bireylerden oluşur. Ana kütle ise çalışmanın kapsamı içinde araştırmacının araştırdığı kişilerin toplamıdır. Çalışmada ulaşılan örneklem büyüklüğü bu ana kütle esas alınarak hesaplanmıştır. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında aşağıdaki formüller kullanılmıştır.⁴⁵⁸

$$n = \frac{z^2 \cdot \pi(1 - \pi)}{E^2}$$

n=Örnek hacmi

Z= Belirlenen güven düzeyi için standart z değeri

P=Ana kütle oran tahmini

E=Hata marjı

$$n_c = \frac{n \cdot N}{N + n - 1}$$

⁴⁵⁷<<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/SecmenSayilari/Ilce.htm>>, (11.10.2009).

⁴⁵⁸ Gegez A. Ercan, **Pazarlama Araştırmaları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 43., 256-268.

n_c =Düzeltilme faktörü uygulandıktan sonra örnek hacmi

n =Düzeltilme faktörü uygulanmadan önceki örnek hacmi

N =Hedef ana kütle hacmi

Ayrıca aşağıdaki formül kullanılarak da örneklem büyüklüğünü bulmak mümkündür.

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot \pi(1 - \pi)}{(P - \pi)^2 (N - 1) + z^2 \cdot \pi(1 - \pi)}$$

n = Örneklem Sayısı

N = Ana kütle

z = Standart normal dağılım tablo değeri

π = Ana kütle oranı

P = Örnek Oran

$(P - \pi)$ = Hata Payı (%95 güven seviyesi, $\alpha=0,05$ için)

Örneklem seçiminde örnek büyüklüğünü belirlemek çok önemlidir. Örneklemin ana kütleyle temsil yeteneğine sahip olması gereklidir.⁴⁵⁹ Yapılan hesaplamalar sonucunda 384 kişiye ulaşılması gerektiği sonucuna ulaşılmış fakat araştırmanın geniş kapsamlı bir uzayda yapıldığı göz önünde tutularak 1500 kişilik bir örnekleme ulaşılması hedeflenmiştir. Örneklem büyüklüğü hesaplandıktan sonra örneklem tespit edilmiştir. Örneklem kapsamındaki katılımcılara aşamalı olarak, kümelere göre örnekleme metodu ile ulaşılmıştır. Bunun için öncelikle şehirlerden kümelere göre örnekleme metodu ile mahalleler seçilmiştir. Daha sonra tesadüfi olarak, araştırma yapılacak cadde ve sokaklarda gidilecek apartman ve ya meskenler belirlenerek, örnekleme ulaşılmıştır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ Gegez, a.g.e., s. 43. Siyasal tutumların ölçülerek seçmen davranışının ortaya konmasını hedefleyen kamuoyu araştırmalarının bir kısmında yapılan örnekleme hataları sonuçların güvenilirliği üzerinde şüphe oluşturmaktadır. Bu anlamda siyasal tutumların analizini hedefleyen çalışmalarda toplumun genelini temsil eden sonuçlara ulaşılabilmesi açısından örneklemin doğru örnekleme teknikleri saplıklı bir şekilde tespit edilmesi azami derecede önemlidir. Örnekleme hataları ve doğru örnekleme teknikleri ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Cem Yaşın, "Siyasal Araştırmalarda Örneklem Sorunu", *İletişim*, 2003/18, s. 147–148

⁴⁶⁰ Kümeleme tipi örneklemede örnekleme birimi bir grup ya da kümedir. Kümelere göre örnekleme anakütlenin büyük olduğu çalışmalarda kullanılır. Bu tip örneklemede araştırmacın elinde toplam

Araştırma, Kasım 2009 ile Ocak 2010 tarihleri arasında anketlerin yüz yüze doldurulması yöntemi ile Antalya ilinin Akseki, Alanya, Demre, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Korkuteli, Kumluca, Serik, Manavgat, Kemer, Kepez (Antalya), Konyaaltı (Antalya), Muratpaşa (Antalya), Aksu (Antalya), Döşemealtı (Antalya) ilçelerinde yapılmıştır. Bu kapsamda 2009 Yerel Seçimleri'nde⁴⁶¹ Antalya iline bağlı merkez ve çevre ilçelerin güncel seçmen sayıları (Bkz. Ek:1) baz alınarak 1500 kişilik örneklem, her ilçenin seçmen sayısı oranında paylaştırılarak ilçelere göre örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Bunun sonucunda Akseki'den 15, Aksu'dan 44, Alanya'dan 182, Demre'den 20, Döşemealtı'ndan 34, Elmalı'dan 32, Finike'den 38, Gazipaşa'dan 40, Gündoğmuş'tan 8, İbradı'dan 4, Kaş'tan 43, Kemer'den 28, Kepez'den 301, Konyaaltı'ndan 79, Korkuteli'nden 43, Kumluca'dan 52, Manavgat'tan 134, Muratpaşa'dan 321 ve Serik ilçelerinden 82 katılımcıya ulaşılarak araştırma 1500 kişilik bir örneklem ile tamamlanmıştır.

Bu anlamı ile çalışma bir kesit analizi çalışmasıdır. Araştırmanın alanda uygulanması esnasında örneklemin kadınlar ve erkekler arasında homojen bir dağılım göstermesine özellikle dikkat edilmiştir. Araştırma ölçeğinin en iyi şekilde anlaşılması ve en doğru veriye ulaşılmasına yönelik olarak olabildiğince yüz yüze diyalog şeklinde anket formlarının doldurulması yönünde azami çaba sarf edilmiştir.

2.3. Araştırma Ölçeğinin Hazırlanması ve Uygulanması

Alan araştırmasının kullanılacak ölçeğin hazırlanmasında, Dünya Değerler Araştırması⁴⁶², Uluslararası Toplumsal Araştırma Programı⁴⁶³, İngiliz, Sosyal ve

kümeler listesi bulunur. Araştırmacı bu kümeler içinden ör. mahalle isimlerinin bulunduğu liste içinden mahallelerin bir miktarını tesadüf olarak seçer. Daha sonra yine tesadüf olarak araştırma kapsamında gidilecek sokaklar ve bu sokaklardaki apartman ve ya adresler tespit edilir. Bkz. Gegez, a.g.e., s. 245-246.; Akgül ve Çevik, a.g.e., s. 18.; Yaşın, a.g.m., s. 150-155., Örnekleme tekniklerine ilişkin daha kapsamlı bilgi için bkz. Kul B. Rai, John C.Blydenburgh, **Political Science Statistics**, Holbrook Pres Inc., Boston1973, s. 98-120.

⁴⁶¹ <<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/SecmenSayilari/Ilce.htm>>, (11.10.2009).

⁴⁶² WORLD VALUES SURVEY 2005 OFFICIAL DATA FILE v. 20090901, 2009. **World Values Survey Association**,www.worldvaluessurvey.org, (21.10.2009).

⁴⁶³ **International Social Survey Programme**, <<http://www.issp.org/documents/issp2008.pdf>>, (21.10.2009).

Toplumsal Planlama ve Araştırma Kurumu⁴⁶⁴ verilerinden konuya ilişkin daha önce Sitembölükbaşı⁴⁶⁵, Köktaş⁴⁶⁶, Hülür ve Kalender⁴⁶⁷ vd.⁴⁶⁸ tarafından yapılmış çalışmalardan faydalanılmıştır.

Araştırmanın ölçme aracının hazırlanmasına yönelik olarak öncelikle örnek soru çalışmaları yapılmıştır. Bunun için öncelikle dindarlık düzeyinin objektif bir şekilde ölçülebilmesine yönelik bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçeğin geliştirilmesi aşamalarında 30 kişilik bir hakem gurubuna dindarlığı hangi fiillerle tanımladıkları sorulmuştur. Elde edilen cevaplar içerisinde en çok üzerinde duruluna fiiller; sadaka-zekât vermek ya da maddi yardımda bulunmak, dua etmek, namaz kılmak, oruç tutmak Kuran-ı Kerim ya da meal okumak ya da dinlemek ve hacca gitmek olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu fiillerin hangilerinin ne sıklıkla yapıldığı ile dindarlık düzeyi arasında ilişkinin ortaya çıkarılmasına yönelik olarak hakem gurubuna tekrar bir soru formu yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplar ve gelen öneriler doğrultusunda dindarlık ölçeğine son hali verilerek dindarlığın siyasal davranış üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik soruların hazırlanmasına geçilmiştir.

Bu aşamadan sonra anketin⁴⁶⁹ dindarlık siyasal davranış ilişkisini irdeleyen soruları şekillendirilmiştir. Anketin içereceği soruların cevap şıkların eşit sayıda olması ve istatistiksel değerlendirmeye imkân tanınmasına çalışılmıştır. Çalışmada genel olarak nominal (kategorik, sınıflayıcı) ve aralıklı ölçek kullanılmıştır. Kategorik ölçekler katılımcıların demografik verilerinin ve çeşitli siyasal konulara

⁴⁶⁴ Social & Community Planning Research, “ British Social Attitudes 1991 Self-Completion Questionnaire”, SCPR, London Spring 1991.

⁴⁶⁵ Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, s. 1-552.

⁴⁶⁶ Köktaş, **Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği**, s.1-261.; Köktaş, **Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık**, s. 1-292.

⁴⁶⁷ Hülür ve Kalender, a.g.e., s.1-409.

⁴⁶⁸ Archester Houston, **Anket Hazırlama Klavuzu**, Kalite Ofisi 2004, s. 1-50, <<http://www.istatistikmerkezi.com/e-kitap,anket-hazirlama-kilavuzu,17.html>>, (30.08.2009).

⁴⁶⁹ Anket yönteminin kullanıldığı araştırmalarda araştırmacı ile veri kaynağı arasındaki iletişim yazılı olarak yapılır. Bu bağlamda anket kişilerin kendilerinin tutumlarının sorgulandığı, araştırıldığı sorulara yazılı olarak cevap vermeleri üzerine temellendirilmiş bir veri toplama aracıdır. Bu yöntem diğer veri toplama tekniklerine nazaran daha kolay ve ucuz olması ve daha geniş kitlelere ulaşma imkânı tanınması nedeni ile daha çok tercih edilen bir veri toplama yöntemidir. Anketler bireylerin olgusal özelliklerine ilişkin verilerin toplanmasında kullanıldığı gibi bireylerin çeşitli konulara ilişkin yargısal kanaatlerinin öğrenilmesine yönelik olarak da kullanılırlar. Anket yöntemi ile veri toplamaya ilişkin daha kapsamlı bilgi için bkz. Ali Arseven, **Alan Araştırma Yöntemi**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001, s. 121-122.

ilişkin bilgilerin toplanmasında kullanılmıştır. Bu tip ölçekler metrik olmayan ölçeklerdir.⁴⁷⁰ Çalışmada katılımcıların tutumlarının yönünün ve yoğunluğunun anlaşılmasına yönelik olarak aralıklı ölçek kullanılmıştır. Aralıklı ölçek katılımcıların tercihleri arasındaki farklılığı karşılaştırma yapmaya olanak tanıyacak şekilde gösteren bir ölçeğe sahiptir. Zira aralıklı ölçekte ölçek üzerinde yer alan noktalar arasındaki aralıklar eşittir. Yüz yüze anket ve katılımcının kendisinin doldurduğu anket çalışmaları için uygun bir yöntem olan ve tutum ölçmeye yönelik çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak kabul edilen likert tipi ölçekler aralıklı ölçeğe güzel bir örnektir.⁴⁷¹ Çalışmamızda din siyasal davranış ilişkisini ölçmeye yönelik olarak “kesinlikle katılmıyorum”dan “kesinlikle katılıyorum”a doğru beşli likert ölçeği uygulanmıştır.

Anket formunda 8’i demografik verileri, 55’i bireylerin dini algılayış ve tutumları ile siyasal konulara yaklaşımını ölçmek üzere toplam 63 soruya yer verilmiştir. Bu sorulardan 20 tanesi kategorik 43 tanesi ise aralıklı ölçek modeline göre hazırlanmıştır. Ölçek içinde örneğin “Kadınların toplumsal ve siyasal hayatta erkekler ile eşit pozisyona taşınabilmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır” ve “Kadınların toplum içindeki durumlarını değiştirmeye yönelik herhangi bir girişim geleneklere aykırıdır” şeklinde aynı tutumu ölçmeye yönelik iki zıt önerme verilmek suretiyle verilen cevapların güvenilirliği test edilerek bu gibi kontrol sorularında çelişki içeren anket formları değerlendirilmeye alınmamıştır.

Çalışmada Glock’un çok boyutlu dindarlık kavramlaştırılmasından faydalanılmıştır. Çalışmada özellikle yukarıda değinilen dindarlığın dünyevi sonuçlarını konu alan etki boyutu üzerinde yoğunlaşmak suretiyle din-siyasal davranış etkileşimi ele alınmıştır. Çalışmanın amacı dindarlığın derinlemesine incelenmesi değil dinin ve onun bireyin davranışlarında belirleyici olan dindarlık düzeyinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini incelemektir. Bu nedenle çalışmada dindarlığın derecesine ilişkin sorular sınırlı tutularak daha çok bireyin kendisini ne kadar dindar olarak algıladığı noktasından hareket edilmiştir. Daha sonra bireyin siyasal tutumlarını ölçmeye yönelik olarak bir takım sorular sorularak, elde edilen

⁴⁷⁰ Gegez, a.g.e., s. 195. Ölçme aracında aranan nitelikler ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1998, s. 147-153. Ölçeklere ilişkin kapsamlı bilgi için bkz., Rai ve Blydenburgh, a.g.e., s. 23-27.

⁴⁷¹ Gegez, a.g.e., s. 197-208.

veriler ışığında din siyasal davranış ilişkisine dair anlamlı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anket formunun ilk şeklinin ortaya çıkması aşamasından sonra form 40 kişi üzerinde denenmiştir. Bu deneme esnasında örneklemin yazılı ve sözlü katkılarına tekrar başvurulmuş ve sonuçlar SSPS 15 programına girilerek verilerin güvenilirliği test edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrasında ölçme aracı %78 güvenli çıkmıştır. Ölçeğin deneme gurubu üzerinde uygulanmasından sonra nihai değişiklikler yapılarak anket formu son halini almıştır.

2.4. Araştırmanın Kısıtları

Bu araştırmanın en önemli kısıtlarından bir tanesi araştırmanın dini algılayış biçiminin sorgulanması ve bu algılayışın siyasal davranış üzerindeki etkisine ilişkin bilgi toplamaya çalışmasına yönelik olarak katılımcıların ortaya koydukları çekimser, kuşkulu tavırlardır. Uygulama esnasında birçok kimse anket sorularına cevap vermeyi reddetmiştir. Bu nedenle oldukça geniş bir örneklem kitlesi seçilmiş ve bu kitleye ulaşılması için oldukça fazla insanla temas edilmesi gerekmiştir. Katılımcıların din siyasal davranış ilişkisini sorgulayan çalışmaya karşı ortaya koydukları çekimser duruş, katılımcı ile birebir diyalog kurarak çalışmanın içeriğinin ve amacının anlatılması yolu ile aşılmaya çalışılmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere anket formlarına kontrol soruları konulması suretiyle katılımcıların çalışmaya ne ölçüde sağlıklı cevaplar ile katkı sağladıkları kontrol edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada karşılaşılan diğer bir güçlük ise çeşitli sosyo-ekonomik düzeylerden, farklı gelir ve eğitim gruplarından kişilere yönelik yapılan çalışmada katılımcıların bir kısmının soruları anlamaması, yanlış yorumlamasıdır. Ayrıca bir kısım katılımcılar önce olumlu yaklaştıkları anket talebimizi daha sonra, soru sayısının fazla olması ve soruların içeriği nedeni ile geri çevirmiş ya da yarım bırakmışlardır. Bu tip anket formları yerine tekrar anket yapılması gerekmiştir. Bu sıkıntı yüz yüze anket yöntemi⁴⁷² ile aşılmaya çalışılmıştır. Anketörler soruları tek

⁴⁷² Gegez, a.g.e., s. 92.

tek katılımcılara yönelmek sureti ile ölçeği uygulayarak katılımcıların soruları anlayamadıkları yerlerde onlara gerekli açıklamaları yapmışlardır.⁴⁷³

Araştırmanın, din siyasal davranış ilişkisini ele almasına yönelik örnek kitlenin ortaya koyduğu mesafeli duruş ve konunun derinlemesine incelenmesine yönelik hazırlanan kapsamlı soruların cevaplanmasında yaşanan zorluklar, iki değişken arasındaki ilişkinin irdelenmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca çalışmada örneklemin kapsayıcı olması amacı ile oldukça büyük seçilmiştir (1500 katılımcı). Bu bağlamda ölçeğin uygulanmasında yaşanan zaman kısıdı soru sayısında ve içeriklerinde kısıtlamalara gidilmesini gerektirmiştir.

Çalışmanın diğer bir kısıdı benzer çalışmaların Türkiye'nin diğer birkaç ilinde farklı içerikler ile yapılmış olması ile birlikte konunun Antalya ve özellikle ilçeleri için çok fazla çalışılmamış olması konuya ilişkin literatürün bu bağlamda oldukça sınırlı olmasıdır. Konuya ilişkin daha önce yapılmış çalışmalar daha çok bireysel dindarlık üzerine yoğunlaşmış çalışmalardır. Dini algılayış ile siyasal davranış arasındaki ilişkiyi bu kapsamda ölçen çalışmalar ise oldukça sınırlıdır.

2.5. Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan İstatistiksel Analizler

Çalışmanın bu kısmında hipotez yazımına ilişkin dikkat edilmesi gereken hususlar, verilerin güvenilirliği, verilerin sergilediği dağılım türü, tanımlayıcı istatistikler, ki-kare bağımsızlık testi, kruskall-wallis testi, spearman ve pearson korelasyon dağılımları gibi çalışmanın istatistiksel kısmında kullanılan kavram ve yöntemlere ilişkin bilgi verilecektir.

2.5.1. Hipotezlerin Belirlenmesi

Hipotez test edilen evren ile ilgili bir ifadedir. İyi bir hipotez açık ve anlaşılır olmalıdır.⁴⁷⁴ Bir hipotez test edilebilir olmalıdır. Bir hipotez bir ilişkinin ifade

⁴⁷³ İyi bir anketör zeki, duyarlı görüşme konusuna ilişkin olarak belirli bir yönde koşullanmamış, konuya ilişkin önyargıları olmayan, görüşülen kişiyi etkileyecek onları olumsuz yönlendirebilecek özellikleri olmayan, dürüst, çatışmaya, tartışmaya girmeyen ve özellikle görüşme konusu hakkında bilgi sahibi olan, sorulan sorulara cevap verebilecek donanımlı bir kişi olmalıdır. Daha kapsamlı bilgi için bkz., Karasar, a.g.e., s. 173-174.

edilmesidir. Bu bağlamda bir hipotez değişkenler arasında belirli bir ilişkinin var olduğunu öngörür.⁴⁷⁵ Hipotez testi genel olarak önceden belirlenmiş bir ana kütle ortalaması vb. gibi bir parametrenin örneklem kütlenin parametresi ile karşılaştırılıp test edilmesi olarak tanımlanabilir. Örneklem parametresi, istatistiği test edilen değere yakın ise hipotez kabul edilir, aksi durumda elde edilen istatistiksel değer test değerden farklı ise hipotez reddedilir. Hipotez testleri kadar önemli diğer bir konu hipotezlerin yazımıdır. Hipotezler H_0 ve H_a olarak ifade edilirler H_0 hipotezi hipotezde ortaya konan parametrik değer ile gerçekleşen değer arasında fark, ilişki yoktur sonucunu ifade eder. H_0 sıfır hipotezi aksi ispat edilene kadar doğru kabul edilir. Bu anlamda yokluk hipotezi olan sıfır hipotezinin net ve açık bir ifade ile ortaya konması önemli bir konudur. H_a hipotezi ise alternatif hipotezi ifade eder. H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda kabul edilecek istatistiksel değeri ifade eder.⁴⁷⁶

2.5.2. Güvenilirlik Analizi

Geçerli bir testte bulunması gereken en önemli bir özelliklerden bir tanesi de testin güvenilir olmasıdır. Bir ölçeğin aynı bireylerden oluşan örneklem üzerinde birden çok kez uygulanması durumunda ölçekten, testen beklenen şey; uygulama sonuçlarının benzerliğidir. Bu doğrultuda güvenilirlik kavramını; “bir ölçüm sürecinde ölçüm işlemlerinin tekrarlanabilirliği ya da tekrarlardaki tutarlılık” olarak tanımlamak mümkündür. Uygulanılan testten elde edilen skorlar, test aynı koşullar altında tekrar uygulandığında elde edilen sonuçlar ile önemli düzeyde farklılık göstermesi durumunda ölçeğin güvenilirlik derecesinin düşük olduğu sonucuna ulaşılır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Aziz Akgül ve Osman Çevik, **İstatistiksel Analiz Teknikleri**, Ankara 2005, s. 3–4.

⁴⁷⁵ Michael Corbett, **Research Methods in Political Science-An Introduction Using MicroCase**, MicroCase Corporation, Washington 1993, s. 109.

⁴⁷⁶ Engin Küçüksille, “Hipotez Testi”, **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Editör: Şeref Kalaycı, Asil Yayınları, Ankara, 2008, s. 65.

⁴⁷⁷ Alpar Reha, **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlere Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003, s. 261

$\sigma_x^2 = \sigma_t^2 + \sigma_e^2$ Eşitliği yardımıyla güvenilirlik ya da güvenilirlik katsayısı; gerçek skorlar varyansının gözlenen skorlar varyansına bölünmesi ile aşağıdaki eşitlikle bulunur.⁴⁷⁸

$$\text{Güvenirlik} = \frac{\sigma_t^2}{\sigma_x^2}$$

Ancak bireylerin gerçek skoru bilinmediği durumlarda σ_t^2 'nin hesaplanması mümkün değildir. Bu durumda güvenilirlik katsayısının σ_t^2 ve σ_x^2 'in kestiricileri vasıtasıyla elde edilmesi mümkündür. Dolayısıyla güvenilirlik eşitliği σ_e^2 cinsinden de yazılabilir. Buna göre güvenilirlik;⁴⁷⁹

$$\text{Güvenirlik} = \frac{\sigma_t^2}{\sigma_x^2} = \frac{\sigma_x^2 - \sigma_e^2}{\sigma_x^2} = 1 - \frac{\sigma_e^2}{\sigma_x^2} \text{ olur.}$$

Cronbach alfa katsayısı, ölçek içinde bulunan maddelerin kendi içinde tutarlı olmasının bir ölçüsü olarak anlaşılabilir. Cronbach alfa katsayısı araştırmacıya ölçekte yer alan maddelerin birbiri ile türdeş, benzer bir yapıyı açıklamak, incelemek ve sorgulamak üzere kendi içinde bir bütün oluşturup oluşturmadıklarının anlaşılması noktasında bilgi sağlar. Araştırmada kullanılan ölçeğin cronbach alfa katsayısı ne kadar yüksek olursa “bu ölçekte bulunan maddelerin o ölçüde birbirleriyle tutarlı ve aynı özelliğin öğelerini yoklayan maddelerden oluştuğu ya da tüm maddelerin o ölçüde birlikte çalıştığı” yorumu yapılır. Cronbach alfa katsayısının ölçüsü, derecesi ve ölçeğin güvenilirliği aşağıda verilen aralıklar ile gösterilmiştir.⁴⁸⁰

0,80–1,00 arasında ise; ölçek yüksek düzeyde güvenilirliğe sahiptir.

0,60–0,80 arasında ise; ölçek güvenilirirdir.

0,40–0,60 arasında ise; ölçek güvenilirlik derecesi düşüktür.

0,00–0,40 arasında ise; ölçek güvenilir bir ölçek değildir.

⁴⁷⁸ Reha, a.g.e., s. 279.

⁴⁷⁹ Reha, a.g.e., s. 280.

⁴⁸⁰ Reha, a.g.e., s. 284..

2.5.3. Verilerin Dağılımı

Birçok çalışmada gözlemlerin çoğunluğu, dağılımın ortasına yakın yerlerde toplanır. Dağılım merkezden uzaklaştıkça gözlem frekansı azalır. Bu özelliklerin görüldüğü dağılımlar, çan biçimi dağılımlar olarak isimlendirilmektedir. Bu tip dağılımlara verilebilecek en iyi örnek normal dağılımdır. Bu anlamda doğada gözlemlenen birçok dağılım (örneğin boy, ağırlık, zekâ vb.) genelde normal dağılım özelliği gösterir.⁴⁸¹ Fakat özellikle tutum (dini, sosyal veya siyasal tutumlar gibi) vb. ölçümlerinde verilerin normal dağılım sergilemesi pek beklenmez. Aksi takdirde tutumların, dağılımın ortasında yer alacağı bekleneneğinden, tutumların ölçülenmesine de gerek kalmayacaktır.

Normal dışı dağılım gösteren sayısal verilerin analizinde non-parametrik testlerin kullanılması, parametrik testlerle de normal dağılım gösteren sayısal verilerin analizi yapılması genel kabul gören bir kuraldır. Bununla birlikte normal dağılım sergileyen verilerin analizinde non-parametrik testlerin de uygulanabileceği kabul edilirken, ordinal ya da normal dışı dağılım gösteren verilere parametrik test uygulanmasının sakıncalı olacağı ifade edilmektedir.⁴⁸² Dağılımın normal olup olmadığı araştırmacının kullanacağı hipotez testlerini belirlemesi noktasında dikkat edilmesi gereken bir husustur. Parametrik testler ancak normal dağılmış veriler üzerinde uygulanabilir.⁴⁸³ Bu doğrultuda verilerin analizine geçilmeden önce verilerin dağılımının kontrol edilerek, uygun hipotez testlerinin seçilmesi araştırma sonuçlarının güvenilirliği açısından çok önemlidir.

2.5.4. Verilerin Frekans Dağılımları, Tanımlayıcı İstatistikler

Frekans dağılımı değişkenlerin değerlerinin sayısal ve yüzdesel olarak her veri için listelenmesidir.⁴⁸⁴ Veri girişlerinde hata yapılması oldukça yüksek bir

⁴⁸¹ Gegez, a.g.e., s. 275.

⁴⁸² Kalaycı, a.g.e., s. 85.

⁴⁸³ Gegez, a.g.e., s. 276, Araştırma sonucunda elde edilen verilerin dağılımı ve bu dağılım sonucunda uygulanması gereken parametrik ve nonparametrik hipotez testleri ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Yalçın Karagöz ve Süleyman Ekici, "Sosyal Bilimlerde Yapılan Uygulamalı Araştırmalarda Kullanılan İstatistiksel Teknikler ve Ölçekler", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 30-33.

⁴⁸⁴ Corbett, a.g.e., s. 79.

olasılıktır. Özellikle sözel bilgileri sayısal veri haline getirme esnasında kullanılan paket programlara veri işlenirken veri sayısı arttıkça hata yapma ihtimali yükselmektedir. Bu anlamda veri girişlerinin kontrol edilmesi, örnekleme ait verilen cevapların kendi içindeki dağılımı, yüzdesi, sayısı, genel toplam içindeki yüzde ve sayısı vb. gibi bir takım özel istatistik değerlerin yapılacak temel hipotez testleri öncesinde görülmesine ve çalışmada genele ilişkin bir takım bulgu ve eğilimlere ulaşmaya yönelik olarak çalışmada frekans dağılımlarına yer verilmesi oldukça önemlidir.⁴⁸⁵ Ayrıca frekans üzerinde herhangi bir işlem yapılmamış verilerin sınıflandırılmasında verilerin çeşitli özelliklerinin belirlenmesi kolaylık sağlayacaktır. Veri sınıflandırmasının en doğru ve kolay yolu frekans tabloları oluşturmaktır.⁴⁸⁶

2.5.5. Ki-Kare Bağımsızlık Analizi

Kikare testi parametrik olmayan testler içinde yaygın olarak kullanılan testlerdendir. Kikare testi, frekans tabloları ile birlikte kullanıldığında uygunluk testi, çapraz tablolar ile birlikte kullanıldığında ise bağımsızlık testi şeklinde uygulanır.⁴⁸⁷

Kikare bağımsızlık testi iki veya daha fazla kategori seçeneğe sahip X ve Y değişkenlerinin kategorilerinin birbirlerinden bağımsız olup olmadıklarını test etmekte kullanılan bir testtir. Kikare testi ile tablolarda gözlenen frekansların (G_{ij}), marjinal olasılıklar yaklaşımına göre hesaplanan teorik frekanslara (T_{ij}) benzerliği test edilir. Kikare bağımsızlık testinde test edilen hipotezler aşağıdaki gibi kurulur.

⁴⁸⁸

H_0 : “Bağımsızlık vardır.”

H_1 : “Bağımsızlık yoktur.”

⁴⁸⁵ Gegez, a.g.e., s. 309. Tanımlayıcı istatistikler ve frekans dağılımlarına ilişkin kapsamlı bilgi için bkz ., Kalaycı, a.g.e., s. 51-61.

⁴⁸⁶ Fikri Akdeniz, **Olasılık ve İstatistik**, Baki Kitabevi, Adana 2002, s. 274.

⁴⁸⁷ Kazım Özdamar, **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi**, Kaan Kitabevi, Eskişehir 2004, s. 451.

⁴⁸⁸ Özdamar, a.g.e., s. 461.

Kikare testi içinde Pearson kikare testi en sık kullanılan testlerdendir. Pearson kikare testi tablo gözlerindeki teorik değerlerin tümü 25'e eşit ve daha büyük olduğunda zaman uygulanır. ($T_{ij} \geq 25$) Pearson kikare test modeli aşağıdaki gibidir.⁴⁸⁹

Pearson kikare test modeli;

$$\chi_p^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(G_{ij} - T_{ij})^2}{T_{ij}} \quad \text{sd} = (r-1)(c-1) \text{ şeklindedir.}$$

R*C tablosu durumundaki çapraz tablo verilerinin ($r > 2$, $c > 2$), bağımsızlık testinde pearson kikare analizi uygulanır. Bu testin uygulanabilmesi için tablo gözlerindeki 5'den küçük teorik değerlerin sayısının tablodaki toplam göz sayısının %20'sini geçmemesi koşulunun sağlanması gerekir.⁴⁹⁰

2.5.6. Korelasyon Analizi

Korelasyon katsayısı ölçümle belirtilen iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin kuvveti ve yönü hakkında bilgi verir. Örneklem korelasyon katsayısı r ile gösterilir. korelasyon katsayısı -1 ile + 1 arasında değişir. Korelasyon katsayısı her iki yönde sıfıra yaklaşırken ilişkinin kuvveti azalır. İki değişken arasında pozitif ya da negatif kuvvetli ilişki varsa korelasyon katsayısı 1 ya da -1'e yakındır.⁴⁹¹

İki sürekli değişken arasındaki doğrusal ilişkisinin derecesinin ölçülmesinde Pearson korelasyon⁴⁹² katsayısı kullanılır. Diğer bir ifadeyle, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı pearson korelasyon katsayısı değerinin incelenmesi suretiyle araştırılır. İki değişken arasındaki ilişkinin pearson korelasyon katsayısı değerlerine göre yorumu aşağıda gösterilmiştir.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Özdamar, a.g.e., s. 462.

⁴⁹⁰ Özdamar, a.g.e., s. 463.

⁴⁹¹ Alpar, a.g.e, s. 221–223.

⁴⁹² Corbett, a.g.e., s. 185.

⁴⁹³ Kalaycı, a.g.e., s. 116.

R	İlişki
0,00-0,25	Çok Zayıf
0,26-0,49	Zayıf
0,50-0,69	Orta
0,70-0,89	Yüksek
0,90-1,00	Çok Yüksek

Yukarda değinildiği üzere değişkenlerin normal ya da normale yakın bir dağılım sergilediği durumlarda pearson korelasyon katsayısı kullanılırken, değişkenlerin dağılımının normal olmadığı durumlarda spearman sıra korelasyonunun kullanılması uygun olacaktır. Diğer bir ifade ile spearman'ın sıra korelasyonu pearson'un sıralı verilerle kullanılmak üzere tasarlanmış parametrik olmayan alternatifidir. Spearman sıra korelasyonu pearson korelasyon katsayısı ile benzer şekilde -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Söz konusu değerler +1'e yaklaştıkça değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişkiden varlığından söz edilir. +1 değeri iki değişken arasında pozitif yönlü çok güçlü bir doğrusal ilişki olduğunu gösterir. Değişkenler arasındaki ilişki -1'e yaklaştıkça negatif yönlü bir ilişkiden söz edilir. Spearman korelasyon katsayısının -1 olması durumunda iki değişken arasında çok güçlü ve negatif yönlü bir ilişki olduğu anlaşılır.⁴⁹⁴ Spearman katsayısının hesaplandığı formül şu şekildedir (Formüldeki N değeri, verideki (X,Y) değer çiftlerinin sayısı ve D, X ile Y'ye karşı gelen değerlerin sıra sayıları arasındaki farklardır.)⁴⁹⁵:

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum D^2}{N(N^2 - 1)}$$

⁴⁹⁴ Kalaycı, a.g.e., s. 117

⁴⁹⁵ Murray Spiegel R, Larry J. Stephens, **İstatistik**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s. 406

2.5.7. Kruskal-Wallis Testi

Kruskal Wallis testi (bazı kaynaklarda Kruskal Wallis H testi olarak da kullanılmaktadır.) gruplar arası tek yönlü varyans analizinin (one-way ANOVA) nonparametrik alternatifidir. Kruskal Wallis testi sürekli değişkenlere sahip üç ya da daha fazla grup içinde karşılaştırma yapmaya olanak sağlar.⁴⁹⁶ Kruskal Wallis testi k bağımsız örneğin benzer ortanca değerli toplumların rastgele örnekleri olup olmadığının test edilmesinde kullanılır. K-W testinin uygulanabilmesi için verilerin en azından yaklaşık aralıklı ya da aralıklı bir ölçekle toplanmış olması ve örneklemin sürekli herhangi bir dağılımdan rastgele çekilmiş örneklerden meydana gelmesi gerekir. K-W H testinde gerçek gözlem değerlerinin yerine sıralama puanları kullanılır. Kruskal Wallis testinde test edilen hipotezler aşağıdaki gösterilmiştir.⁴⁹⁷

H_0 : “K örnek aynı meydana sürekli toplumlardan alınmış örneklerdir.”

H_1 : “K örnekten en az birinin medyanı farklıdır.”

Kruskal wallis hipotez testinde, her grup için sıralama puanları hesaplanır. Bu sıralama puanlarının toplamları kullanılarak H test istatistik değerinin hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmaktadır. Gruplarda aynı değere sahip değerler varsa H test istatistiği eş değerler için düzeltme terimine göre düzeltilir.⁴⁹⁸

$$H = \frac{12}{N(N+1)} \sum_{j=1}^K \frac{R_j^2}{n_j} - 3(N+1)$$

2.6. Sonuçların Anlamlılık Seviyesi (α)

Anlamlılık seviyesi sıfır hipotezi reddetmek için dikkate alınan istatistiksel bir ölçüm standart olarak tanımlanabilir. Hipotez testinde kullanılan α aynı zamanda hipotezin anlamlılık seviyesini gösterir. Anlamlılık seviyesi örnek istatistiği ile hipotezde ifade edilen ana kütle parametresi arasında gözlenen farklılıkların tesadüf

⁴⁹⁶ Onur Sungur, “Korelasyon Analizi”, **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Editör: Şeref Kalaycı, Asil Yayınları, Ankara, 2008, s. 106.

⁴⁹⁷ Özdamar, a.g.e., s. 494.

⁴⁹⁸ Özdamar, a.g.e., s. 494-495.

sonucu mu oluştuğunu ya da istatistiksel olarak önemli mi olduğunun anlaşılmasını sağlar. Seçilen anlamlılık seviyesi hipotezin reddi ya da kabulünde dikkate alınır. Öyle ki anlamlılık seviyesi güven aralığı kavramı ile birlikte dikkate alınmaktadır. Güven aralığı $(1-\alpha)$ olarak ifade edilir. Örneğin $\alpha=0,05$ diğer bir ifade ile anlamlılık seviyesi %5 olarak alındığında güven aralığı $(1-\alpha)$, $1-0,05=0,95$, diğer bir ifade ile %95 olarak hesaplanır.⁴⁹⁹

2.7. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmada hipotezler H_0 sıfır ve H_a alternatif hipotezler şeklinde düzenlenmiştir. H_0 reddedilmesi ile H_a hipotezi kabul edilmiş olmaktadır. Bu bağlamda kabul ve ret ifadeleri H_a hipotezleri için kullanılacaktır Yukarda belirtilen kıstaslar gereğince araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Hipotez 1 H_0 =Türk toplumu içinde din, siyasal tutumların şekillenmesi üzerinde etkili değildir.

H_a =Türk toplumu içinde din, siyasal tutumların şekillenmesinde etkili olan temel bir değişkendir.

Hipotez 1 15 alt hipotez ile test edilecektir.

Hipotez 1.1 H_0 = Dindarlık düzeyi ile laik siyasal tutumlar arasında ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile laik siyasal tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.1.1 H_0 = Dine ilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında ilişki yoktur.

H_a = Dine ilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

⁴⁹⁹ Küçüksille, a.g.e., s. 67-68.

Hipotez 1.1.2 H_0 = Dindarlık düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur

H_a =Dindarlık düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1.3 H_0 = Dindarlık düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1.4 H_0 = Dindarlık düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1.5 H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1.6 H_0 = Dindarlık düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1.7 H_0 = Dindarlık düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1.8 H_0 = Dindarlık düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1.9 H_0 = Dindarlık düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile laik siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile laik siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir

Hipotez 1.2.1 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.2 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.3 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.4 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.5 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.6 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.7 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.8 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.9 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.10 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2.11 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile seküler siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile seküler siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.3.1 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.2 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.3 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.4. H_0 = Dini bilgi düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.5 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.6 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.7 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.8 H_0 = Dini bilgi düzeyi kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.9 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.10 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3.11 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.4 Dindarlık düzeyi ile partilerin ideolojik yönlerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile partilerin ideolojik yönlerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.5. H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal etkinlik düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal etkinlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.6. H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal katılım düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma düzeyi ile seküler siyasal davranışlar arasında bir ilişki yoktur

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma düzeyi ile seküler siyasal davranışlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.7.1 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.2. H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.3 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.4. H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.5 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.6 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.7 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.8 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.9 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.10 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7.11 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.8. H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.9. H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriği ve mesajın kaynağına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriği ve mesajın kaynağına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.10. H_0 = Dindarlık düzeyi ile, vatandaşlığı, “Müslüman olmak” üzerinden tanımlama eğilimi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile, vatandaşlığı, “Müslüman olmak” üzerinden tanımlama eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11 H_0 = Din eğitimi veren kurumlarda eğitim alma ile din temelli siyasete ilgi düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitimi veren kurumlarda eğitim alma ile din temelli siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.11.1 H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumların niteliği ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumların niteliği ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.2. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.3. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.4. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.5. H_0 = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasal olaylara yaklaşım arasında biri ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.6. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.7. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.8. H_0 = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.9. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.10. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11.11 H_0 = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.12 H_0 = Dindarlık düzeyi ile okullarda zorunlu din dersinin olmasının bir gereklilik olduğuna dair tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi yükseldikçe okullarda zorunlu din dersinin olmasının bir gereklilik olduğuna dair tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.13 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile siyasetçilerin söylemlerinin içeriğini oluşturan dinsel öğelere bakış açısı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile siyasetçilerin söylemlerinin içeriğini oluşturan dinsel öğelere bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.14 H_0 = Siyasal ideolojiler ile bireylerin kimlik tanımlamaları arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Siyasal ideolojiler ile bireylerin kimlik tanımlamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.15 H_0 = Bireylerin siyasal ideolojileri ile siyasal parti tercihleri arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Bireylerin siyasal ideolojileri ile siyasal parti tercihleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2 H_0 = Dindarlık düzeyi ile modern tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile modern tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2 yedi alt hipotez ile test edilecektir.

Hipotez 2.1 H_0 = Dindarlık düzeyi ile modern olana karşı ortaya konan tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile modern olana karşı ortaya konan tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.2. H_0 = Dindarlık düzeyi ile bireylerin siyasal görüşlerini ortaya koyan siyasal ideolojilerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile bireylerin siyasal görüşlerini ortaya koyan siyasal ideolojilerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.3. H_0 = Dindarlık düzeyi ile bireylerin kimliklerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında bir ilişki yoktur.

H_1 = Dindarlık düzeyi ile bireylerin kimliklerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.4 H_0 =Dindarlık düzeyi ile toplum içinde kendinden farklı olana karşı bakış açısı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile toplum içinde kendinden farklı olana karşı bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.4 üç alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 2.4.1 H_0 = Dindarlık düzeyi ile diğer dinlere karşı ortaya konan tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile diğer dinlere karşı ortaya konan tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.4.2 H_0 = Dindarlık düzeyi ile farklı din ve milletlerden insanlara yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile farklı din ve milletlerden insanlara yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.4.3 H_0 = Dindarlık düzeyi ile devletin diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için uygun koşulları tesis etmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile devletin diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için uygun koşulları tesis etmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.5 H_0 = Modernlik algısı ile dini cemaat ve tarikatlara karşı tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Modernlik algısı ile dini cemaat ve tarikatlara karşı tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.6 H_0 = Dindarlık düzeyi ile Avrupa Birliği'ne ilişkin tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile Avrupa Birliği'ne ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.7 H_0 =Dindarlık düzeyi ile kadınların erkekler ile eşit siyasal ve sosyal haklara sahip olması gerektiğine ilişkin tutumlar arasında bir ilişki yoktur

H_a = Dindarlık düzeyi ile kadınların erkekler ile eşit siyasal ve sosyal haklara sahip olması gerektiğine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3. Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Antalya Örnek Olay Araştırması

Dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini konu alan, Antalya ili ve ilçelerinde 1500 kişi üzerinde uygulanan alan araştırması sonucunda elde edilen veriler SPSS 15⁵⁰⁰ istatistik paket programında işlenerek analize hazır hale

⁵⁰⁰ Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, sosyal bilimlerde yapılan alan araştırmalarında elde edilen verilerinin analizlerinin yapılması, yorumlanması ve istatistiksel açıdan sağlıklı sonuçlara ulaşılması noktasında büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu bağlamda SPSS, “Statistical Package For The Social Sciences” paket programı oldukça sık kullanılan bir programdır. Sosyal bilimlerde kullanılan istatistiksel teknikler ve paket programlar için bkz. Yaşar Tonta, “Bilimsel Araştırmalarda İstatistik Tekniklerinin Kullanımı ve Bulguların Sunumu Üzerine”, **Türk Kütüphaneciliği**, 13,2 (1999), ss. 112-124., SPSS 15.0 programının kullanımı ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Erman Eymen, **SPSS 15.0 Veri Analizi**, İstatistik Merkezi Yayınları, 2007, s. 1-168., <http://www.istatistikmerkezi.com/e-kitap_spss-150-ile-veri-analizi,19.html>, (30.08.2009).

getirilmiştir. Aşağıda, alan araştırmasının güvenilirlik analizi sonuçları ve verilerin dağılımına ilişkin test sonuçları verildikten sonra çalışmanın bulgularının değerlendirilmesi aşamasına geçilecektir. Öncelikle verilerin frekans dağılımlarına yer verilerek örnek kitleye yönelik genel bulgular ele alınacaktır. Daha sonra ilgili hipotezlerin test edilmesi aşamasına geçilecektir. Hipotez testlerinde, güven aralığı olarak $\alpha=0,05$, $1-\alpha=0,95$, diğer bir ifade ile %95 olarak alınacaktır. Araştırma ölçeğine güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach alfa katsayısı 77,4 olarak bulunmuştur.⁵⁰¹ Yukarıda değinildiği üzere güvenilirlik katsayısı 0,60–0,80 değerleri arasında olduğu için geliştirilen ölçeğin “güvenilir” bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hipotez testlerinde kullanılan değişkenlerin dağılımları, analizler öncesinde kontrol edilmiş ve verilerin normal dağılmadığı, diğer bir ifade ile ordinal bir dağılım sergilediği gözlemlenmiştir.⁵⁰² Verilerin ordinal dağılması nedeni ile yapılacak hipotez testlerinde, parametrik olmayan hipotez testlerinden ki-kare bağımsızlık analizi, kruskal-wallis testi ve korelasyon analizlerinden, spearman sıra korelasyonu ile pearson korelasyon analizleri yapılacaktır.

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmanın bu kısmında alan araştırması kapsamında görüşülen katılımcıların cinsiyet, doğum yeri, yerleşim yeri, yaşları, medeni durumları, eğitim durumları, mesleklere göre dağılımları ve gelir gruplarına göre dağılımları gibi demografik özellikleri verilecektir.

3.1.1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 7. Deneklerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kadın	699	46,6	46,6
Erkek	801	53,4	100,0
Toplam	1500	100,0	

SPSS 15.0 programının istatistiksel analizler noktasında ortaya koyduğu yenilikler için ayrıca bkz. “What’s New in SPSS 15.0 for Windows”, **SPSS 15.0 for Windows-New Capabilities**, <http://www.spss.hu/downloads/SPSS_15.pdf>, (30.08.2009).

⁵⁰¹ Güvenilirlik Analiz sonucuna dair tablo ekte verilmiştir.

⁵⁰² Verilerin dağılımına ilişkin istatistiksel tablo ekte verilmiştir.

Araştırmaya katılanların cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 7’de gösterilmiştir. Katılımcıların, %53,4’ü erkek, %46,6’sı ise kadındır. Bu oranlardan da anlaşıldığı üzere örnekleme oluşturan kadın ve erkekler arasında dengeli bir dağılım vardır. Bu dağılım aynı zamanda Türkiye ve Antalya nüfuslarının kadın erkek dağılım yüzdeleri ile de uyumludur. Antalya ili, ilçe, belde ve köylerindeki toplam nüfusun %51’i erkek, %49’u kadın nüfustan oluşmaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde bu oran erkekler için %50,43, kadınlar için %49,57’dir. Belde ve köylerde ise erkek nüfusun %51,34’ü erkek, %48,66’sı kadındır.⁵⁰³

3.1.2 Katılımcıların Doğdukları Yere Göre Dağılımı

Tablo 8. Deneklerin Doğdukları Yere Göre Dağılımı

Doğum Yeri	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Köy	431	28,8	28,8
Kasaba	66	4,4	33,2
İlçe	419	28,0	61,1
Şehir	316	21,1	82,2
Büyükşehir	267	17,8	100,0
Toplam	1499	100,0	

Tablo 8’de deneklerin doğdukları yere göre dağılımları gösterilmiştir. Deneklerin sırasıyla, %28,8’i köyde, %28’i ilçede, %21,1’i şehirde, %17,8’i büyükşehirde ve %4,4’ü kasabada, dünyaya gelmiştir. Araştırmaya katılanlardan bir kişi bu soruya cevap vermemiştir. Bu dağılıma göre deneklerin yaklaşık üçte ikisi (%66,9) ilçe, şehir ve büyükşehir gibi büyük yerleşim yerlerinde, üçte birlik (%33,2) kısmı ise köy, kasaba gibi küçük ölçekli yerleşim birimlerinde dünyaya geldikleri görülmektedir.

3.1.3 Katılımcıların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo 9. Deneklerin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Yerleşim Yeri	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Köy	186	12,4	12,4
Kasaba	50	3,3	15,7
İlçe	474	31,6	47,3
Şehir	293	19,5	66,9
Büyükşehir	497	33,1	100,0
Toplam	1500	100,0	

⁵⁰³<http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_koy_sehir.RDF&p_il1=7&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=html&ENVID=nufus2000db2Env>, (22.02.2010)

Tablo 9’da katılımcıların yerleşim yerlerine göre dağılımları verilmektedir. Buna göre araştırmaya katılanların %33,1’i büyükşehirde ikamet etmektedir. Bu gurubu %31,6 ile ilçede ikamet edenler takip etmektedir. Katılımcıların %19,5’i şehir, %12,4’ü köy ve %3,3’ü kasabada yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örnek kitlenin büyük bir kısmı (%84,3) büyük ölçekli yerleşim yerlerinde, %15,7’lik kısmı ise küçük yerleşim yerlerinde ikamet etmektedir. Bu dağılımı Antalya ilinin köy ve kent nüfus dağılımlarında da görmek mümkündür. Zira Antalya nüfusunun yaklaşık %30’u köy ve beldelerde, %70’i ise il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır.

3.1.4 Katılımcıların Yaş gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 10. Deneklerin Yaş gruplarına Göre Dağılımı

Yaş	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
18-25	488	32,6	32,6
26-35	350	23,3	55,9
36-45	321	21,4	77,3
46-55	229	15,3	92,6
56 ve Üstü	111	7,4	100,0
Toplam	1499	100,0	

Tablo 10’da deneklerin yaş gruplarına göre dağılımları yer almaktadır. Bu tabloya göre araştırmaya katılanların %32,6’sı 18–25 yaş, %23,3’ü 26–35 yaş, %21,4’ü 36–45 yaş, %15,3’ü 45–55 yaş ve son olarak %7,4’ü 56 yaş ve üzeri, yaş gurubunda yer almaktadır. Araştırmaya katılanlardan bir kişi bu soruya cevap vermemiştir. Araştırmaya katılanlar içinde en yoğun kısmı 18–25 yaş arası katılımcılar oluşturmakta ve bu yoğunluk yaş ilerledikçe azalmaktadır. Örneklem kitle içinde görülen bu durum Türkiye’nin nüfus yapısı ile de benzerlik göstermektedir. Örnek kitle içinde en düşük yüzde ile temsil edilen grup %7,4 ile 56 yaş ve üzeri grup ve %15,3’lük yüzde ile 46–55 yaş grubudur. Bu rakamlar Antalya ili nüfusunun yarısından fazlasının (%55,9) 18–35 yaş arasında kalan genç nüfus olarak nitelendirilebilecek gruptan oluştuğunu ortaya koymaktadır.⁵⁰⁴

⁵⁰⁴Antalya ili yaş dağılımı için bkz., <http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_yasgr.RDF&p_il1=7&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=spreadsheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010)

3.1.5. Katılımcıların Medeni Durumu

Tablo 11. Deneklerin Medeni Durumu

Medeni Durum	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evli	829	55,5	55,5
Bekar	599	40,1	95,5
Dul/Boşanmış	67	4,5	100,0
Toplam	1495	100,0	

Tablo 11’de deneklerin medeni hallerine ilişkin istatistikler verilmiştir. Araştırmaya katılan deneklerin %55,5’i evli, %40,1’i bekâr ve %4,5’i dul ya da boşanmış olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların beşi medeni durumu ile ilgili bilgi vermemiştir.

3.1.6. Katılımcıların Öğrenim Durumu

Tablo 12. Deneklerin Öğrenim Durumu

Öğrenim Durumu	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Okuryazar değil	24	1,6	1,6
Okuryazar-İlkokul Mezun	294	19,8	21,4
Ortaokul-Lise Mezun	475	32,0	53,4
Ön Lisans-Lisans	626	42,1	95,5
Yüksek Lisans-Doktora	67	4,5	100,0
Toplam	1486	100,0	

Deneklerin öğrenim durumları Tablo 12’de gösterilmiştir. Araştırmaya katılanların büyük bir kısmının eğitim seviyesinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcılar içinde %42,5 ile ilk sırada ön lisans ve lisans mezunları yer almaktadır. Onları %32 ile ortaokul ve lise mezunları takip etmektedir. Okuryazar ve ilkököl mezunlarının oranı %19,8’dir. Lisansüstü eğitim almış denekler örneklem içinde %4,5 ile temsil edilirken, okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise %1,6’tır.

3.1.7. Katılımcıların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 13. Deneklerin Meslek Durumu

Meslek Durumu	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ev Hanımı	213	14,3	14,3
Emekli	117	7,9	22,1
İşçi	181	12,1	34,3
Memur	141	9,5	43,8
Esnaf-Zanaatkar	134	9,0	52,8
Sanayici-Tüccar	16	1,1	53,8
Çiftçi	78	5,2	59,1
Akademisyen-Öğretmen-Eğitimci	169	11,3	70,4
Serbest Meslek	152	10,2	80,6
İşsiz	289	19,4	100,0
Toplam	1490	100,0	

Tablo 13’de araştırmaya katılanların mesleklere göre dağılımları yer almaktadır. Katılımcılar içinde en büyük kesimi %19,4 ile işsizler teşkil etmektedir. Onları %14,3 ile ev kadınları takip etmektedir. Deneklerin %12,1’i işçi, %11,3’ü akademisyen-öğretmen ve eğitimci, %10,2’si serbest meslek erbabı, %9,5’i memur, %9’u esnaf ve zanaatkâr, %7,9’u emekli, %5,2’si çiftçi ve %1,1’i sanayici ve tüccar olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 10 kişi bu soruya cevap vermemiştir.

3.1.8. Katılımcıların Hanelerine Giren Aylık Gelir Miktarı

Tablo 14. Hanenin Aylık Geliri

Gelir Durumu(Lira)	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-750	419	28,1	28,1
751-1500	568	38,1	66,2
1501-3000	411	27,5	93,7
3001-4500	67	4,5	98,2
4501veUstü	27	1,8	100,0
Toplam	1492	100,0	

Araştırmaya katılanların gelir gruplarına göre dağılımı Tablo 14’de gösterilmiştir.⁵⁰⁵ Katılımcılara hanelerine giren toplam gelir sorulmuştur. Gelir

⁵⁰⁵ Araştırmanın yapıldığı dönemde 1 Kasım 2009 itibari ile Merkez Bankası döviz kurlarına göre, 1 Amerikan Doları 1.48 Türk Lirası 1 Euro 2,2083 Türk Lirası değerindedir.

düzeıı 751–1500 Lira arasında olan grup %38,1 ile ilk sırada yer almaktadır. Bu gurubu %28,1 ile 0–750 Lira arası geliri olan grup takip etmektedir. 1501–3000 Lira arası geliri olan grup %27,5 ile üçüncü sırada yer almaktadır. 3001–4500 Lira arası gelir düzeyine sahip kesim %4,5, 4501 Lira ve üstü gelir düzeyine sahip kesim ise %1,8'lik oran ile örneklem içinde temsil edilmektedir. Katılımcıların yaklaşık olarak üçte ikisi 751–3000 lira arasında gelire sahip iken yaklaşık olarak üçte birinin gelir düzeyi ise 750 Lira ve altındadır. Katılımcılardan 8'i gelir durumu ilgili bir beyanda bulunmamıştır.

3.1.9. Katılımcıların Antalya İli Merkez ve Çevre İlçelerine Göre Dağılımı

Tablo 15. Deneklerin İlçelere Göre Dağılımı

İlçe Adı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Akseki	15	1,0	1,0
Aksu	44	2,9	3,9
Alanya	182	12,1	16,1
Demre	20	1,3	17,4
Döşemealtı	34	2,3	19,7
Elmalı	32	2,1	21,8
Finike	38	2,5	24,3
Gazipaşa	40	2,7	27,0
Gündoğmuş	8	,5	27,5
İbradı	4	,3	27,8
Kaş	43	2,9	30,7
Kemer	28	1,9	32,5
Kepez	301	20,1	52,6
Konyaaltı	79	5,3	57,9
Korkuteli	43	2,9	60,7
Kumluca	52	3,5	64,2
Manavgat	134	8,9	73,1
Muratpaşa	321	21,4	94,5
Serik	82	5,5	100,0
Toplam	1500	100	

Araştırmanın alanı kapsamında, ilçelerin seçmen sayılarının örneklem büyüklüğüne oranlanması sureti ile ilçe başına düşen katılımcı sayıları belirlenmiştir. Belirlenen bu sayılar doğrultusunda ilçelerden görüşmeler yapılmış güvenilir

anketler seçilerek gerekli örneklem büyüklüğüne ulaşılmıştır. Bu kapsamda Akseki'den 15, Aksu'dan 44, Alanya'dan 182, Demre'den 20, Döşemealtı'ndan 34, Elmalı'dan 32, Finike'den 38, Gazipaşa'dan 40, Gündoğmuş'tan 8, İbradı'dan 4, Kaş'tan 43, Kemer'den 28, Kepez'den 301, Konyaaltı'ndan 79, Korkuteli'nden 43, Kumluca'dan 52, Manavgat'tan 134, Muratpaşa'dan 321 ve Serik ilçelerinden 82 kişi ile görüşülerek araştırma 1500 kişi ile tamamlanmıştır.

3.2. Katılımcıların Dine Yaklaşımları

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların kendilerini ne düzeyde dindar olarak algıladıkları, ibadethaneye gitme sıklıkları, dinin gereklerini yerine getirme düzeyleri, dini bilgi düzeyleri, din eğitimi aldıkları kurum, dini tercihlere bakış açıları ve ölçülmüş dindarlık düzeylerine yönelik bilgilere yer verilecektir.

3.2.1. Katılımcıların Kendilerini Dindar Görme Düzeyleri

Tablo 16. Katılımcıların Kendi İfadeleri ile Dindarlık Düzeyleri

Dindarlık Düzeyi	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Dine Karşı İlgisizim	67	4,6	4,6
Çok Az Dindarım	142	9,7	14,3
Biraz Dindarım	301	20,6	34,9
Dindarım	732	50,0	84,9
Oldukça Dindarım	221	15,1	100,0
Toplam	1463	100,0	

Araştıramaya katılanlara kendilerini ne kadar dindar gördükleri sorulmuştur. Bu soru ile bireylerin kendilerine ilişkin özgür bir değerlendirme yapmaları istenmiştir. 1463 katılımcı bu soruya cevap vermiştir. Katılımcılar içinde en yüksek oranı %50 ile kendini dindar olarak görenler teşkil etmektedir. Bu gurubu %20,6 ile kendini biraz dindar olarak değerlendirenler takip etmektedir. Üçüncü sırada %15,1 ile kendini oldukça dindar gören kesim gelmekte, onları %9,7 ile kendini çok az dindar olarak gören ve %4,6'lık bir oranla dine karşı ilgisiz olduğunu ifade eden grup takip etmektedir. Bu verilerden hareketle araştırmaya katılanların yaklaşık olarak üçte ikisinin (%65,1) kendini dine karşı oldukça ilgili olarak gördüğünü ifade etmek mümkündür.

3.2.2. Katılımcıların İbadethaneye Gitme Sıklıkları

Tablo 17. Deneklerin İbadethaneye Gitme Sıklıkları

İbadethaneye Gitme Sıklığı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiç Gitmiyorum	286	19,5	19,5
Özel Günlerde Bayramlarda Gidiyorum	615	42,0	61,5
Ayda Bir	32	2,2	63,6
Haftada Bir	277	18,9	82,5
Haftada Bir Defadan Fazla	256	17,5	100,0
Toplam	1466	100,0	

Tablo17’de katılımcıların ibadethaneye gitme sıklıklarına ilişkin veriler yer almaktadır. Katılımcılar içinde %42’lik bir kesim ancak özel günlerde ve bayramlarda ibadethanelere gittiğini ifade etmiştir. Deneklerin %19,5’i ibadethaneye hiç gitmediğini ifade etmiştir. Bu gurubu %18,9 ile haftada defa bir ibadethaneye gittiği ifade eden gurup izlemektedir. Haftada bir defadan fazla ibadethanelere gidenlerin oranı ise %17,5’tir. %2,2’lik bir grup ise ayda bir defa ibadethaneye gittiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan 34 kişi bu soruya cevap vermemiştir. Bu verilerden hareketle deneklerin büyük bir kısmının (%42) ancak özel günlerde, bayramlarda ibadethanelere gittiği, yaklaşık olarak üçte birinin (%36,4) hafta birkaç kez ibadethanelere gitmekte olduğu ve önemli bir kesiminin (%19,5) hiç ibadethaneye gitmediği söylemek mümkündür.

3.2.3. Katılımcıların Dini Amaçlı Bir Toplantıya Katılma Sıklıkları

Tablo 18. Deneklerin İbadethaneye Gitme Dışında Dini Amaçlı Bir Toplantıya Katılma Sıklıkları

Dini Bir Toplantıya Gitme Sıklığı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiç	710	47,5	47,5
Nadiren	493	33,0	80,5
Kararsızım	30	2,0	82,5
Genellikle	198	13,2	95,7
Çok Sık	64	4,3	100,0
Toplam	1495	100,0	

Deneklerin sosyal yaşamlarında dini içerikli toplantılara katılma sıklıklarının ölçülmesi amacı ile deneklere ibadethaneye gitmek dışında dini amaçlı toplantılara

ne sıklıkla katıldıkları sorulmuştur. 1495 kişi bu soruya cevap vermiştir. Katılımcıların %47,5'i hiç katılmadıklarını, %33'ü nadiren de olsa bu tür toplantılara katıldıklarını, %13,2'si genellikle katıldıklarını ve %4,3'ü bu tür toplantılara çok sık katıldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanlar içinde %2'lik bir kesim bu konuya ilişkin bir fikri olmadığını ifade etmiştir. Bu verilerden hareketle deneklerin yarısına yakın (%47,5) bir kesimin dini içerikli bir toplantıya katılmadıkları, bununla birlikte yaklaşık olarak diğer yarısının(%50,5) kendi içinde yoğunluğu azalan bir şekilde dini amaçlı toplantılara katıldıklarını ifade etmek mümkündür.

3.2.4. Katılımcıların Dinin Gerekslerini Yerine Getirme Sıklıkları

Tablo 19. Deneklerin Dinin Gerekslerini Yerine Getirme Sıklıkları

Dinin Gerekslerini Yerine Getirme Sıklığı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiçbirini	54	3,6	3,6
Çok azını	274	18,5	22,2
Birazını	589	39,8	62,0
Çoğunu	480	32,4	94,4
Hepsini	83	5,6	100,0
Toplam	1480	100,0	

Tablo 19'da araştırmaya katılan deneklerin dinin gerekslerini yerine getirme düzeyleri gösterilmiştir. Katılımcılara dinin gerekslerini ne ölçüde yerine getirdikleri sorulmuştur. Katılımcıların %39,8'i dinin gerektirdiği şeylerin birazını, %32,4'ü çoğunu, %18,5'i dinin gerekslerinin çok azını yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %5,6'sı dinin tüm gerekslerini yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir. Son olarak katılımcıların %3,6'sı dinin hiçbir gereğini yerine getirmediğini ifade etmiştir. Katılımcılardan 20'si bu soruya cevap vermemiştir. Dini gerekslerini yerine getirme sıklığı arttıkça katılımcıların oranın azaldığı gözlemlenmiştir. Bu veriler ışığında deneklerin yaklaşık olarak üçte birinin (%38) dinin gerekslerinin büyük bir kısmını yerine getirdiğini ve yaklaşık olarak dörtte üçünün (%77,8) dinin gerekslerinin az ya da çok bir kısmını yerine getirdiğini ifade etmek mümkündür.

3.2.5. Katılımcıların Dini Bilgi Düzeyleri

Tablo 20. Deneklerin Dini Bilgi Düzeyleri

Dini Bilgi Düzeyi	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Çok zayıf	45	3,0	3,0
Zayıf	157	10,6	13,6
Orta Düzeyde	688	46,5	60,1
İyi	508	34,3	94,4
Çok İyi	83	5,6	100,0
Toplam	1481	100,0	

Katılımcılara dini bilgi düzeyleri sorulmuştur. Deneklerin dini bilgi düzeylerine ilişkin bilgiler Tablo 20’de gösterilmiştir. Katılımcıların %46,5’lik kısmı kendini orta düzeyde din bilgisine sahip görmektedir. Kendini iyi düzeyde din bilgisine sahip görenlerin oranı ise %34,3’tür. Bu gurubu %10,6 ile kendini dini bilgi düzeyi açısından zayıf görenler takip etmektedir. Dini bilgi düzeyinin çok iyi olduğunu düşünenlerin oranı %5,6, çok zayıf olduğunu düşünenlerin oranı ise %3’tür. Katılımcılardan 19 kişi bu soruya cevap vermemiştir. Örneklem kitlesinin dörtte üçünden fazlası kendi içinde değişen yoğunlukta dini bilgiye sahip olan kişilerden oluşmaktadır. Dini bilgi düzeyi zayıf ve çok zayıf olan grup ise genel toplam içinde %13,6’lık bir kitleyi teşkil etmektedir. Katılımcılar içinde oransal olarak dini bilgi düzeyi önce artmakta orta düzeye ulaştıktan sonra ise azalmaktadır.

3.2.6. Katılımcıların Dini Bilgilerini Aldığı Kurumlar

Tablo 21. Dini Bilgilerin Yoğun Olarak Edinildiği Kurumlar

Dini Bilgi Düzeyi	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Aile	713	47,9	47,9
İlköğretim Lise	220	14,8	62,7
Kuran Kursu	310	20,8	83,5
İmam Hatip Lisesi	69	4,6	88,2
Dini Cemaat Tarikat	111	7,5	95,6
Hiçbiri	65	4,4	100,0
Toplam	1488	100,0	

Tablo 21’de araştırmaya katılanların dini bilgilerini en çok hangi kurumdan aldıkları gösterilmektedir. Bireyin din eğitiminde aile %47,9’lık yüzdesi ile en önemli kurum olarak ilk sıradadır. Katılımcıların %20,8’i din eğitimlerini en çok

Kuran kurslarından, %14,8'i ilköğretim ve liselerden aldıklarını ifade etmişlerdir. Antalya bölgesinde din eğitiminin yoğun olarak verildiği dördüncü kurum ise %7,5 ile dini tarikat ve cemaatlerdir. Din eğitimini İmam ve Hatip Liselerinden edindiğini ifade eden deneklerin oranı ise %4,6'dır. Katılımcıların %4,4'üne söz konusu kurumların hiç birinden din eğitimi almadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 12 kişi bu soruya cevap vermemiştir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere dini bilgilerin bireye kazandırılması sürecinde aile başat bir rol oynamaktadır. Araştırmanın yapıldığı bölgede dini bilgilerin en çok edinildiği ikinci kaynak ise Kuran kurslarıdır. İlköğretim kurumları dini bilgilerin en çok edinildiği üçüncü kurumdur. Dini tarikat ve cemaatler ile imam hatip liselerinin bu üç kurum ile karşılaştırıldığında din eğitimin alınması hususunda oldukça düşük bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

3.2.7. Katılımcıların Dini Tercihlere Bakış Açısı

Tablo 22. Dini Tercihlere Bakış Açısı

Aşağıdaki Gruplara Bakış Açısı	Çok Olumsuz	Olumsuz	Kararsızım	Olumlu	Oldukça Olumlu	Toplam	
Sünniler	Kişi	48	69	150	250	967	1484
	Yüzde	3,2	4,6	10,1	16,8	65,2	100,0
	Kümülatif Yüzde	3,2	7,9	18,0	34,8	100,0	
Aleviler	Kişi	204	184	285	472	347	1492
	Yüzde	13,7	12,3	19,1	31,6	23,3	100,0
	Kümülatif Yüzde	13,7	26,0	45,1	76,7	100,0	
Hıristiyanlar	Kişi	453	261	281	277	216	1488
	Yüzde	30,4	17,5	18,9	18,6	14,5	100,0
	Kümülatif Yüzde	30,4	48,0	66,9	85,5	100,0	
Yahudiler	Kişi	763	216	201	134	171	1485
	Yüzde	51,4	14,5	13,5	9,0	11,5	100,0
	Kümülatif Yüzde	51,4	65,9	79,5	88,5	100,0	
Ateistler-İnançsızlar	Kişi	978	127	164	90	131	1490
	Yüzde	65,6	8,5	11,0	6,0	8,8	100,0
	Kümülatif Yüzde	65,6	74,2	85,2	91,2	100,0	

Araştırmada katılımcıların Sünni, alevi, Hıristiyan, Yahudi, ateist ve inançsızlara karşı bakış açıları sorulmuştur. Tablo 22’de verilen cevaplar gösterilmiştir. Katılımcıların %65,2’si Sünnilere çok olumlu, %16,8’i olumlu, %4,6’sı olumsuz ve %3,2’si çok olumsuz yaklaştıklarını, %10,1’i kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Alevilere bakış açısı ise şu şekildedir. Katılımcıların %31,6’sı Alevilere olumlu, %23,3’ü oldukça olumlu, %13,7’si çok olumsuz, %12,3’ü olumsuz yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %19,1’i kararsızdır. Görüşülenlerin %30,4’ü Hıristiyanlara çok olumsuz, %17,5’i olumsuz, %18,6’sı olumlu, %14,5’i çok olumlu yaklaştığını ifade etmiştir. Görüşülenlerden %18,9’u Hıristiyanlara karşı olumlu ya da olumsuz belirli bir bakış açıları olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların Yahudilere bakış açısı ise şu şekildedir; %51,4’ü çok olumsuz, %14,5’i olumsuz yaklaştıklarını, %9’u olumlu, %11,5’i oldukça olumlu bir bakış açıları olduğunu ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin kararsızların oranı ise %13,5’tir. Son olarak toplumun kendini ateist ve inançsız olarak ifade edenlere karşı yaklaşımı ele alınmıştır. Katılımcıların %65,6’sı bu kesime karşı çok olumsuz ve %8,5’i olumsuz yaklaştığını, %8,8’i oldukça olumlu ve %6’sı ise olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Kararsızlar %11’lik bir kesimi oluşturmaktadırlar.

3.2.8. Katılımcıların Sadaka, Zekât Vermek Ya Da Maddi Yardımda Bulunmaya İlişkin Tutumları

Dine yaklaşım ve siyasal davranış arasındaki ilişkinin sağlıklı bir biçimde ortaya konulabilmesine yönelik olarak katılımcılara birtakım sorular yöneltilmiştir

Maddi durumlarının elverişli olması kaydı ile katılımcıların sadaka ya da zekât vermek ya da maddi yardımda bulunmak ibadetlerini ne sıklıkla yaptıkları sorulmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %41,7’si düzenli olarak sadaka, zekât verdiğini ya da maddi yardımda bulunduğunu, %31,7’si genellikle verdiğini, %14,2’si bazen verdiğini bazen vermediğini, %9,8’i nadiren verdiğini ve %2,7’si hiç vermediğini ifade etmiştir.

Tablo 23. Sadaka Zekât Vermek Ya Da Maddi Yardımda Bulunmaya İlişkin Tutumlar

Sadaka, zekât vermek ya da maddi yardımda bulunmak ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiç vermem	40	2,7	2,7
Nadiren veririm	147	9,8	12,5
Bazen veririm, bazen vermem	213	14,2	26,7
Genellikle veririm	475	31,7	58,3
Düzenli olarak veririm	625	41,7	100,0
Toplam	1500	100,0	

3.2.9. Katılımcıların Dua Etmeğe İlişkin Tutumları

Tablo 24. Dua Etmeğe İlişkin Tutumlar

Dua ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiç dua etmem	41	2,7	2,7
Nadiren dua ederim	114	7,6	10,3
Bazen ederim, bazen etmem	257	17,1	27,5
Hatada bir dua ederim	70	4,7	32,1
Her gün dua ederim	1018	67,9	100,0
Toplam	1500	100,0	

Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %67,9'u her gün dua ettiğini, %4,7'si haftada bir dua ettiğini, %17,1 bazen dua ettiğini bazen etmediğini, %7,6'sı nadiren dua ettiğini, %2,7'si hiç dua etmediğini belirtmiştir.

3.2.10. Katılımcıların Namaz Kılmaya İlişkin Tutumları

Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %8,2'si beş vaktin tümünü ve nafil namazları kıldığını, %22'si beş vaktin tümünü kıldığını, %38,9'u vakit namazların bir kısmını ve Cuma namazlarını kıldığını, %15,7'si sadece bayram namazlarını kıldığını ya da nadiren namaz kıldığını ve %15,1'i hiç namaz kılmadığını ifade etmiştir.

Tablo 25. Namaz Kılmaya İlişkin Tutumlar

Namaz ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiç namaz kılmam	227	15,1	15,1
Sadece bayram namazlarını kılarım/Nadiren namaz kılarım	236	15,7	30,9
Vakit namazlarının bir kısmını ve Cuma namazlarını kılarım	584	38,9	69,8
Beş vakit namazın tümünü kılarım	330	22,0	91,8
Beş vaktin tümünü ve nafil namazlarını kılarım	123	8,2	100,0
Toplam	1500	100,0	

3.2.11. Katılımcıların Oruç Tutmaya İlişkin Tutumları

Katılımcılara sağlık durumlarının elvermesi halinde oruç ibadetini ne sıklıkla yaptıkları sorulmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %10,3'ü ramazan ayının tümünde, üç aylarda, kandillerde ve nafil olarak oruç tuttuğunu, %56'sı ramazan ayının tümünde oruç tuttuğunu, %17,7'si ramazan ayının bir kısmında oruç tuttuğunu, %9,3'ü nadiren oruç tuttuğunu ve %6,7'si hiç oruç tutmadığını ifade etmiştir.

Tablo 26. Oruç Tutmaya İlişkin Tutumlar

Sağlık durumunuzun elvermesi halinde oruç ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiç oruç tutmam	100	6,7	6,7
Nadiren oruç tutarım	140	9,3	16,0
Ramazan ayının bir kısmında oruç tutarım	265	17,7	33,7
Ramazan ayının tümünde oruç tutarım	840	56,0	89,7
Ramazan ayının tümünde, üç aylarda, kandillerde ve nafile olarak oruç tutarım	155	10,3	100,0
Toplam	1500	100,0	

3.2.12. Katılımcıların Kuran-ı Kerim Ya Da Meal Okumak Veya Dinlemeye İlişkin Tutumları

Tablo 27. Kuran-ı Kerim Ya Da Meal Okumak Veya Dinlemeye İlişkin Tutumlar

Kuran-ı Kerim ya da meal okumak veya dinlemek ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hiç okumam ya da dinlemem	194	12,9	12,9
Nadiren okur ya da dinlerim	406	27,1	40,0
Bazen okur ya da dinlerim	509	33,9	73,9
Haftada bir okur ya da dinlerim	237	15,8	89,7
Her gün okur ya da dinlerim	154	10,3	100,0
Toplam	1500	100,0	

Katılımcılara Kuran-ı Kerim ya da meal okumak veya dinlemek ile ilgili yukarda verilen ifadelerden kendilerine en uygun olanını seçmeleri istenmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %10,3'ü her gün okuduğunu ya da dinlediğini, %15,8'i haftada bir okuduğunu ya da dinlediğini, %33,9'u bazen okuduğunu ya da dinlediğini, %27,1'i nadiren okuyup dinlediğini ve %12,9'u hiç okumadığını ve dinlemediğini ifade etmiştir.

3.2.13. Katılımcıların Hac İbadetine İlişkin Tutumları

Tablo 28. Hac İbadetine İlişkin Tutumlar

Maddi durumunuzun elvermesi durumunda Hacca gitmek ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle gitmem	60	4,0	4,0
Gitmeyi düşünmüyorum	121	8,1	12,1
Kararsızım	111	7,4	19,5
Gitmedim ancak imkânım olursa gitmek isterim	1147	76,5	95,9
Hacca gittim, imkânım olduğu takdirde yine giderim	61	4,1	100,0
Toplam	1500	100,0	

Katılımcıların maddi durumlarının elverişli olması halinde Hacca gitmek ile ilgili verilen ifadelerden kendilerine en uygun olanını seçmeleri istenmiştir. Bu bağlamda deneklerin %4,1'i hacca gittiğini, imkânı olması halinde tekrar gitmek istediğini söylemiştir. %76,5'lık bir kesim Hacca gitmediğini fakat imkânı olduğu takdirde gitmek istediğini, %7,4'ü Hacca gidip gitmeme konusunda kararsız olduğunu, %8,1'i gitmeyi düşünmediğini ve %4'ü kesinlikle Hacca gitmeyeceğini ifade etmiştir.

3.2.14. Katılımcıların Ölçülmüş Dindarlık Düzeyi

Yukarıda katılımcıların hac ibadeti, Kuran-ı Kerim, meal, tefsir okumak ya da dinlemek, namaz kılmak, dua etmek, sadaka, zekât vermek ya da maddi yardımda bulunmak ve oruç tutmak gibi sorulara verdikleri cevaplar likert ölçeği kullanılarak bir puanlamaya tabi tutulmuş ve bu puanlama neticesinde katılımcıların dindarlık düzeyleri beşli bir sınıflamaya göre ayrılmıştır. İlgili sorular yukarıda da belirtildiği üzere ölçeğin hazırlanması aşamasında hakem grubu üzerinde yapılan ön uygulama sonrasında belirlenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların bağımsız sorularla ölçülmüş dindarlık düzeyleri Tablo 29’da gösterilmiştir. Katılımcıların %10,6’sı oldukça dindar, %53,6’sı dindar, %26,1’i biraz dindar, %8,1’i çok az dindar ve %1,6’sı dine karşı ilgisizdir.

Tablo 29. Katılımcıların Ölçülmüş Dindarlık Düzeyi

Katılımcıların Bağımsız Sorularla Ölçülmüş Dindarlık Düzeyi	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Dine Karşı İlgisiz	24	1,6	1,6
Çok Az Dindar	122	8,1	9,7
Biraz Dindar	391	26,1	35,8
Dindar	804	53,6	89,4
Oldukça Dindar	159	10,6	100,0
Toplam	1500	100,0	

3.3. Katılımcıların İdeolojik Tutumları

Çalışmanın bu kısmında araştırma kapsamında görüşülen kimselerin siyasi görüşleri, kimlik algıları, genel seçimlerde oy verecekleri partide arayacakları özellikler, seçmen tercihlerinin partilerin ideolojik ve icraata dönük yönlerinin hangisi üzerinde yoğunlaştığı, son genel seçimde oy verilen parti, dine en çok hizmet eden parti, laiklik algılamaları, modernlik geleneksellik algısı, Türkiye Cumhuriyeti

Vatandaşlık kavramının algılanışı, Türkiye için tehdit algısı, siyasal katılım ve etkinlik düzeyleri, kurumlara duyulan güven gibi konulara dair kapsamlı bilgi verilmiştir.

3.3.1. Katılımcıların İdeolojik Görüşlerine Göre Dağılımı

Tablo 30. İdeolojik Görüş

İdeolojik Görüş	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sosyalist	98	6,6	6,6
Sosyal Demokrat	282	19,1	25,7
Liberal	61	4,1	29,8
Milliyetçi	434	29,4	59,2
Muhafazakar	166	11,2	70,4
İslamcı	178	12,0	82,5
Siyasal Görüşüm Yok	259	17,5	100,0
Toplam	1478	100,0	

Katılımcıların kendilerini en yakın gördükleri siyasal görüşe ilişkin veriler Tablo 30'da gösterilmiştir. Araştırmaya katılanlar içinde kendisini milliyetçi olarak tanımlayanlar %29,4'lik oran ile ilk sırada yer almaktadır. Bu gurubu %19,1 ile sosyal demokratlar takip etmektedir. Deneklerden %17,5'i herhangi bir siyasal görüşü olmadığını ifade etmiştir. Denekler içinde İslamcılar %12, muhafazakârlar %11,2'lik bir yüzde ile temsil edilmektedirler. Kendisini sosyalist olarak ifade edenlerin oranı %6,6, liberal olarak ifade edenlerin oranı ise %4,1'dir. Katılımcılardan 22'si bu soruya cevap vermemiştir. Antalya ili ve ilçelerinde öne çıkan hâkim ideolojik görüşün milliyetçilik olduğu görülmektedir. Sol ideolojik tutumların odaklandığı grup ise %25,7 ile temsil edilmektedir. Muhafazakâr ve liberal sağ siyasal tutumların birleştiği grup ise toplam içinde %27,3'lik bir oranı

teşkil etmektedir. Bu guruba milliyetçi tutumlar da eklendiğinde bu oran %56,7'ye çıkmaktadır. Bu yapının tümü birlikte göze alındığında Antalya'da sağ siyasi tutumların çoğunluğu oluşturduğu, bunun yanında siyasetin sol kanadında yer alan görüş ve tutumların da ciddi bir oranla (%25,7) temsil edildiği görülmektedir. Herhangi bir siyasi görüşü olmayan zümre de genel içinde belirleyici bir büyüklüğe (%17,5) sahiptir.

3.3.2. Katılımcıların Kendilerini En Çok İfade Ettiğini Düşündükleri Kimlik Tanımlamaları

Tablo 31. Kimlik Tanımlamaları

Kimlik Tanımı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Türk	356	23,9	23,9
Müslüman Türk	975	65,6	89,5
Müslüman	78	5,2	94,8
Alevi	12	,8	95,6
Müslüman ve Alevi	7	,5	96,0
Kürt	16	1,1	97,1
Müslüman Kürt	35	2,4	99,5
Diğer	8	,5	
Toplam	1487	100,0	

Tablo 31'de araştırmaya katılanların kendi kimliklerini nasıl tanımladıklarına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Verilen cevaplar incelendiğinde örneklemin büyük bir çoğunluğunun %65,6 ile kendini Müslüman Türk olarak tanımladığı görülmektedir. Örneklemin %23,9'u ise kimliğini Türk olarak ifade etmektedir. Bu gurubu %5,2 ile kendini Müslüman olarak tanımlayanlar, %2,4 ile Müslüman Kürt olarak tanımlayanlar takip etmektedir. Katılımcıların %1,1 kendisini Kürt, %0,8'i

Alevi, %0,5 Müslüman ve Alevi olarak gördüğünü ifade etmişlerdir. Bu veriler ele alındığında Antalya’da Müslüman ve Türk kimliklerinin en büyük üst kimliği temsil ettiği görülmektedir. Özellikle kimliğini Müslüman kimliği ile birlikte tanımlayan kesim genel kitlenin (Müslüman Türk-Müslüman-Müslüman Kürt-Müslüman ve Alevi-%73,7) yaklaşık olarak dörtte üçünü teşkil ettiği görülmektedir. Bu anlamda en çok kabul gören ortak kimliğin Müslümanlık olduğunu ifade etmek mümkündür. Bireylerin kendilerini tanımlarken referansta buldukları diğer bir kimlik ise Türk kimliğidir. Katılımcıların yaklaşık olarak dörtte biri (%23,9) kimliğini Türk olarak ifade etmektedir.

3.3.3. Katılımcıların Oy Verme Davranışını Etkileyen Faktörler

Tablo 32. Oy Verme Davranışını Etkileyen Faktörler

Oy Verme Davranışını Etkileyen Faktörler	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
AB Politikaları-Temel Hak ve Hürriyetlere İlişkin Politikalar	106	7,2	7,2
Ekonomik Politikalar	474	32,2	39,3
Din Düşünce ve Vicdan Hürriyetine İlişkin Politikalar	305	20,7	60,0
Eğitim, Sağlık, Yoksulluk, Çevre Gibi Konulara İlişkin Politikalar	465	31,5	91,6
Terörle Mücadele Politikaları	124	8,4	100,0
Toplam	1474	100,0	

Bireylerin genel seçimlerde oy verirken en çok hangi konulara öncelik verdiklerine ilişkin soruya verdikleri cevaplar Tablo 32’de gösterilmektedir. Buna

göre seçmen tercihlerinde en belirleyici faktör %32,2 ile partilerin işsizlik, enflasyon, yolsuzlukla mücadele gibi ekonomiyi iyileştirmeye yönelik politikaları olduğu görülmüştür. Ekonomik politikalarla hemen hemen eşit derecede, %31,5'lik yüzde ile seçmen tercihleri üzerinde etkili olan diğer bir faktör, partilerin eğitim, sağlık, yoksulluk, çevre gibi konulara ilişkin ortaya koydukları politikalarıdır. Din, düşünce ve vicdan hürriyetinin tesis edilmesine yönelik politikalar seçmen tercihlerinde etkili olan diğer bir önemli faktördür. Katılımcıların %20,7'si oy verirken öncelikli olarak partilerin din, düşünce ve vicdan hürriyetinin sağlanmasına yönelik politikalarını değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Seçmen tercihleri üzerinde terörle mücadeleye yönelik kaygıların yukarıda ifade edilen üç faktör kadar etkili olmadığı görülmektedir. Katılımcıların %8,4'ü terörle mücadeleye ilişkin politikaların oy verme davranışları üzerinde belirleyici olan temel faktör olduğunu ifade etmişlerdir. Antalya Bölgesinde seçmen davranışlarında en az etkili olan faktör %7,2 ile Avrupa Birliği, demokratik açılım, ifade hürriyeti, şeffaflaşma gibi temel hak ve hürriyetlerin alanının genişletilmesine yönelik politikalarıdır. Bu sonuçlar ışığında, Antalya ve çevresinde seçmenlerin parti tercihlerini belirleyen temel faktörler olarak, daha çok günlük yaşamı ilgilendiren işsizlik, enflasyon, yolsuzluk ile mücadele, eğitim, sağlık, yoksulluk gibi sosyal ve ekonomik politikaların öne çıktığını, bununla birlikte din, düşünce ve vicdan hürriyetinin tesisine yönelik politikaların da oldukça önemli bir belirleyici olduğunu ifade etmek mümkündür.

3.3.4. Katılımcıların Parti Tercihinde Önem Verildiği Hususlar

Tablo 33. Parti Tercihinde Önem Verilen Hususlar

Parti'de Önem Verilen Hususlar	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İdeolojik Yönü	232	16,1	16,1
Ülke Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri-İcraatı	1208	83,9	100,0
Toplam	440	100,0	

Tablo 33'de katılımcıların partilerinde hangi noktayı önemsedikleri ortaya koymaktadır. Deneklerin tercih ettikleri partide partinin ideolojik yönü ile partinin

ülkenin somut meselelerine yönelik olarak ortaya koydukları somut çözüm önerileri arasında hangi yöne eğilimli oldukları saptanmaya çalışılmıştır. 1440 kişi bu soruya cevap vermiştir. Katılımcıların %83,9 gibi büyük bir çoğunluğu tercih ettikleri partide asıl önemli noktanın partinin ülke sorunlarına dair somut çözüm önerileri olduğunu ortaya koymuşlardır. Katılımcıların %16,1 ise partilerinin ideolojik eğiliminin kendileri için asıl bağlayıcı unsur olduğunu ifade etmişlerdir.

3.3.5. Katılımcıların 2007 Seçimlerinde Oy Verildikleri Siyasal Partilerin Dağılımı

Tablo 34. 2007 Seçimlerinde Oy Verilen Siyasal Parti

2007 Seçimlerinde Oy Verilen Parti	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Saadet Partisi	38	2,5	2,5
Milliyetçi Hareket Partisi	309	20,6	23,1
Genç Parti	12	,8	23,9
Demokrat Parti	117	7,8	31,7
Cumhuriyet Halk Partisi	395	26,3	58,1
Adalet ve Kalkınma Partisi	466	31,1	89,1
Bağımsızlar	31	2,1	91,2
Türkiye Komünist Partisi	4	,3	91,5
İşçi Partisi	4	,3	91,7
Özgürlük ve Dayanışma Partisi	1	,1	91,8
Bağımsız Türkiye Partisi	2	,1	91,9
Liberal Demokrasi Partisi	1	,1	92,0
Oy Kullanmadım	120	8,0	100,0
Toplam	1500	100,0	

Araştırmaya katılanların 2007 yılında yapılan genel seçimlerde oy verdikleri partilerin dağılımı Tablo 34’de gösterilmiştir. Katılımcılar arasında en çok tercih

edilen parti %31,1 ile Adalet ve Kalkınma Partisidir. İkinci sırada %26,3 ile Cumhuriyet Halk Partisi gelmektedir. Milliyetçi Hareket Partisi %20,6 ile üçüncü sırada gelmektedir. Katılımcıların %8'i oy kullanmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan %7,8'i oylarını Demokrat Parti'ye, %2,5'i ise Saadet Partisi'ne verdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %2,1'i bağımsız adaylara oy vermişlerdir. Katılımcıların sırasıyla %0,8'i Genç Parti'ye, %0,3'ü Türkiye Komünist Partisi'ne, %0,3'ü İşçi Partisi'ne, %0,1'i Özgürlük ve Dayanışma Partisi'ne, %0,1 'i Bağımsız Türkiye Partisi'ne ve %0,1 'i Liberal Demokrasi Partisi'ne oy verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu dağılım partilerin Antalya ili seçim bölgesinde aldıkları oylar ile yakın benzerlik göstermektedir.⁵⁰⁶ Bu benzerlik örneklem seçiminin başarılı şekilde sonuçlandığını ortaya koymaktadır.

3.3.6. Katılımcıların Dinle En Çok İlişkili Olduğu Düşündükleri Siyasal Partilerin Dağılımı

Tablo 35'de katılımcıların en çok hangi partiyi dinle ilişkilendirdiklerine ilişkin veriler yer almaktadır. Katılımcıların %34,7'si seçeneklerdeki hiçbir partiyi dinle ilişkilendirmemektedir. Dinle ilişkili olduğu düşünülen partiler içerisinde ilk sırada %33,7 ile Adalet ve Kalkınma Partisi gelmektedir. Saadet Partisi %18,6 ile dinle en çok ilişkilendirilen ikinci parti konumundadır. Dine en çok hizmet ettiği düşünülen üçüncü parti ise %6,5'lik bir oran ile Milliyetçi Hareket Partisi'dir. Cumhuriyet Partisi'ni dinle ilişkilendiren katılımcıların oranı %3,8, Demokrat Parti için bu oran %1,9'dur. Katılımcıların %0,4'ü Genç Parti'yi, %0,3 Demokratik Sol Parti'yi, %0,2 Demokratik Toplum Partisi'ni dine en çok hizmet eden siyasal parti olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık olarak üçte biri hiçbir partiyi dinle ilişkilendirmemektedir. Bu anlamda katılımcıların önemli bir kısmı için Türk siyasal yaşamında yer alan partilerin laik ve güncel sorunlara ilişkin politikaları ile öne çıktığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte katılımcıların önemli bir kesimi (%33,7) Adalet ve Kalkınma Partisi'ni dinle en çok ilişkili parti olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Adalet ve Kalkınma Partisi katılımcıların büyük bir bölümü için dine ilişkin politikaları ile öne çıkmaktadır. Bu anlamda seçmen

⁵⁰⁶ <<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007secim/KesinSonuclar/antalya.htm>>, (10.10.2009).

kitlesinde benzer bir yaklaşımın Saadet Partisi için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 35. Dinle En Çok İlişkili Olduğu Düşünülen Parti

Dinle En Çok İlişkili Olduğu Düşünülen Parti	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Saadet Partisi	275	18,6	18,6
Milliyetçi Hareket Partisi	96	6,5	25,1
Genç Parti	6	,4	25,5
Demokrat Parti	28	1,9	27,3
Demokratik Sol Parti	4	,3	27,6
Demokratik Toplum Partisi	3	,2	27,8
Cumhuriyet Halk Partisi	56	3,8	31,6
Adalet ve Kalkınma Partisi	499	33,7	65,3
Hiçbiri	514	34,7	100,0
Toplam	1481	100,0	

3.3.7. Katılımcıların Laikliğe Yaklaşımı

Tablo 36’da katılımcıların laiklik kavramına bakış açıları gösterilmiştir. Katılımcılardan %56,8’i laikliği din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması olarak tanımlamaktadırlar. Bu grubu %24 ile laikliği dinin özgürce yaşanmasının teminatı olarak gören grup takip etmektedir. Katılımcıların %12,1’i laikliği devletin tüm dinlere eşit uzaklıkta durması olarak tanımlarken %4,4’ü ise laikliği devletin dini kontrol etme aracı olarak gördüğünü ifade etmiştir. Son olarak katılımcıların %2,7’si laikliği dinsizlikle eşdeğer olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu verilerden hareketle katılımcıların yarısından fazlasının (%56,8) laikliği, devletin işleyişi ve dinin işleyişinin birbirinden bağımsız olmasını ve devletin tabi olduğu kuralların laik bir düzleme oturtulması öngören anlayış üzerinden tanımladığını

söylemek mümkündür. Yine katılımcıların yaklaşık olarak dörtte biri (%24) laikliği her türlü inancın gereklerinin özgür şekilde irca edilmesine yönelik şartların sağlandığı, bu anlamda herhangi bir kısıtlamanın olmadığı bir ortamın tesis edilmesinin aracı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %12'lik bir kısmı ise laikliği devletin her türlü inanca uzak mesafede olması, herhangi bir inancın temsilcisi ya da koruyucusu olarak hareket etmediği bir sistem olarak görmektedir. Bu anlayışın gereği olarak devletin resmi bir dini, dini içerikli bir resmi kurumu olmaması öngörülmektedir. Bu anlamda devlet inanan inanmayan tüm vatandaşlarını aynı yakınlıkta olmalıdır. Bu anlayışı destekleyen diğer bir grup ise katılımcılar içinde %4,4 ile temsil edilmektedir. Bu grup laikliğin Türkiye'deki uygulamasının devletin dinin alanlarına giren konulara müdahale aracı olarak kullanıldığı, devletin belirli bir inancın öncülüğünü yaptığı, farklı inançların özgürce yaşanması için gerekli çabayı ortaya koyduğu noktasında görüşlerini ortaya koymuşlardır. Son olarak katılımcılar içinde küçük bir azınlığı (%2,7) teşkil eden bir grup laikliği dinsizlikle eşdeğer tuttuklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 36. Laikliğe Bakış Açısı

Laikliğe Bakış Açısı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Devletin Tüm Dinlere Eşit Uzaklıkta Olması Gerekir	180	12,1	12,1
Laiklik Dinin Özgürce Yaşanmasının Güvencesidir	356	24,0	36,1
Laiklik Dinin Devlet İşlerinden Ayrı Tutulmasıdır	843	56,8	92,9
Laiklik Devletin Dini Kontrol Etme Aracıdır	66	4,4	97,3
Laiklik Dinsizlikle Eşdeğerdir	40	2,7	100,0
Toplam	1485	100,0	

3.3.8. Katılımcıların Vatandaşlık Tanımları

Tablo 37’de katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını hangi kavramlar üzerinden tanımladıkları ile ilgili verilere yer verilmiştir. Katılımcıların vatandaşlığı hangi kavramlar üzerinden tanımladıklarını ele alan soruya 1482 kişi cevap vermiştir. Katılımcıların %37,2’si vatandaşlığı hiçbir etnik ayrıma gitmeksizin Türkiyelilik orak paydasından hareketle tanımlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Benzer bir düşünce olan Türkiye’de yaşayan herkesi kucaklayan, tüm etnik, dini vb. farklılıkların ötesinde tüm vatandaşları içine alan herhangi bir ön şart içermeyen vatandaşlık kavramı katılımcıların %35,5’i tarafından kabul görmüştür. Vatandaşlığı Türk etnik kimliği ile tanımlayan katılımcıların oranı %14’tür. Yine vatandaşlığı Müslümanlık üzerinden tanımlamanın doğru olduğunu düşünenlerin oranı ise %9,4’tür. Katılımcıların %3,9’u bu dört tanımlamanın hiçbirisine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Örneklem içinde büyük bir kitlenin vatandaşlığı herhangi bir etnik dini ayrıma gitmeksizin Türkiyelilik noktasından hareketle kapsayıcı ve birleştirici bir bakış açısı ile tanımladıklarını söylemek mümkündür. Vatandaşlık kavramına dini ve etnik bir bakış açısından yaklaşan grup ise toplam içinde küçük bir azınlığa tekabül etmektedir. Bu verilerden hareketle Antalya çevresinde farklılıkların bir arada yaşamasına yönelik bir arzunun varlığından ve Türkiyelilik kavramı üzerinden tanımlanan bir vatandaşlık çatısı altında birlikte yaşamaya yönelik ortak bir iradenin varlığından söz etmek mümkündür.

Tablo 37. Vatandaşlık Tanımı

Vatandaşlık Tanımı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Türkiye’de Yaşayan Herkesi Kucaklamak	526	35,5	35,5
Etnik Köken İtibari İle Türk Olmak	207	14,0	49,5
Müslüman Olmak	140	9,4	58,9
Etnik Bir Ayrıma Gitmeksizin Türkiyelilik Kimliğini Öne Çıkarmak	551	37,2	96,1
Hiçbirisi	58	3,9	100,0
Toplam	1482	100,0	

3.3.9. Katılımcıların Türkiye İçin Tehlike Algısı

Katılımcılara Türkiye'ye yönelik en büyük tehlikenin ne olduğu sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 38'de gösterilmiştir. Antalya yöresinde Türkiye için en büyük tehlike sıralamasında bölünme ve terör %54,1 ile ilk sırada yer almaktadır. Bunun dışında verilen cevapların tercih edilme oranı birbirine oldukça yakındır. Katılımcılar için sırasıyla en büyük tehlike algısı şu şekildedir. Katılımcıların %9,1'i irticayı, %8,6'sı dinden ve geleneklerden uzaklaşmayı, %8,1'i ekonomik krizi, %8'i temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasını, %7,4'ü ordunun siyasete müdahalesini Türkiye için en büyük tehlike olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların en öncelikli tehlikenin terör ve ülkenin bölünmesi olarak öne çıktığı görülmektedir. İrticayı bir tehdit olarak algılayanlar (%9,1) ile dinden ve geleneklerden uzaklaşmayı (%8,6) tehlike olarak görenlerin oranları birbirine çok yakındır. Bu bağlamda iki farklı düşünen grup genel toplam içinde düşük ve denk bir azınlık teşkil etmektedir. Ekonomik sorunlar, darbe girişimleri ve yargının siyasallaşması ile ilgili endişeler birbiri ile yakın oranda grup içinde var olmakla birlikte grubun genelinde terör ve bölünme ülke için öncelikli tehdit olarak algılanmaktadır.

Tablo 38. Türkiye İçin Tehlike Algısı

Türkiye İçin Tehlike Algısı	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İrtica	133	9,1	9,1
Bölünme/Terör	786	54,1	63,2
Ekonomik Kriz	118	8,1	71,3
Dinden-Geleneklerden Uzaklaşma	125	8,6	79,9
Yargının Siyasallaşması	61	4,2	84,1
Ordunun Siyasete Karışması	107	7,4	91,5
Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması	117	8,0	99,5
Diğer	7	,5	100,0
Toplam	1454	100,0	

3.3.10. Katılımcıların Siyasal Etkinlik Düzeyi

Tablo 39. Siyasal Etkinlik Düzeyi

Siyasal Etkinlik Düzeyi	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Görüşüm Yok Sadece Dinlerim	178	12,0	12,0
Görüşüm Var Dile Getirmem Sadece Dinlerim	134	9,1	21,1
Bazen Dinler Bazen Görüşlerimi Dile Getiririm	296	20,0	41,1
Hem Karşımdakini Dinler Hem Görüşlerimi Dile Getiririm	621	42,0	83,0
Kendi Görüşlerimi Dile Getirirken Karşımdakini De İkna Etmeğe Çalışırım	251	17,0	100,0
Toplam	1480	100,0	

Katılımcılara günlük yaşamlarında siyasete ilişkin yaptıkları tartışma, fikir alışverişi, sohbet gibi faaliyetler içinde nasıl bir tutum sergiledikleri sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 39’da gösterilmiştir. Katılımcıların %42’si hem karşındaki kişiyi dinlediğini, hem de kendi görüşlerini dile getirdiğini, %20 bazen görüşlerini dile getirdiğini bazen de sadece dinlediğini, %17’si kendi görüşlerini dile getirmek ile kalmayıp karşındaki kişiyi görüşleri doğrultusunda ikna etmeğe çalıştığını, %12’i hiçbir siyasal görüşü olmadığını böyle bir durumda sadece karşındakini dinlediğini ve son olarak %9,1’i bir görüşü olmakla birlikte onu dile getirmekten çekindiğini ve sadece karşındakini dinlediğini ifade etmiştir. Veriler ele alındığında katılımcıların yarısından fazlasının siyasal olaylara, meselelerle ilişkili olarak karşılıklı diyaloga girdiğini (%42) ve kimi zaman karşındakini kendi görüşleri doğrultusunda etkilemeye çalıştığını (%17) söylemek mümkündür. Bu konuya ilişkin sabit bir tutumu olmayan duruma göre konuşup

tartışan duruma göre sadece dinleyen pozisyonunda kalan katılımcıların oranı ise %20'dir. Grubun yaklaşık olarak beşte birinin bu tür konuşmalar esnasında görüşlerini ortaya koymadan sadece dinlemek (%9,1) ya da hiçbir siyasal görüşü olmaması (%12) kaydı ile edilgen bir tutum sergiledikleri görülmektedir

3.3.11. Katılımcıların Siyasal Katılım Düzeyi

Tablo 40. Katılımcıların Siyasal Katılım Düzeyi

Siyasal Katılım Düzeyi	Kişi	Sayı	Yüzde	Cevapsız	Toplam	Yüzde
Seçimlerde Oy Kullanırım	1432	1432	95,5	68	1500	100
Bir Siyasal Partiye Üyeyim	92	92	6,1	1408	1500	100
Medyadan Siyasal İçerikli Yayınları Takip Ederim	303	303	20,2	1197	1500	100
Partimin Seçim Kampanyalarında Aktif Rol Alırım	93	93	6,2	1407	1500	100
Hiçbir Siyasal Faaliyette Bulunmam	58	58	3,9	1442	1500	100

Tablo 40'da katılımcıların siyasal katılım düzeylerine ilişkin verilere yer verilmiştir. Bu kapsamda katılımcılara bir takım siyasal faaliyetler verilerek, bu faaliyetlerde bulunma sıklıkları sorulmuştur. Katılımcıların %95,5 seçimlerde oy kullandığını, %20,2'si medyadan siyasal içerikli yayınları takip ettiğini, %6,2'si, partisinin seçim kampanyasında aktif rol aldığını ve %3,9'u hiçbir siyasal faaliyette bulunmadığını ifade etmiştir. Denekler içerisinde en sık ortaya konan siyasal faaliyet seçimlerde oy kullanmaktır. Oy kullanmayan kesimin oranı (%4,5) ile hiçbir siyasal faaliyette bulunmayanların oranı (%3,9) birbirine oldukça yakındır. Oy kullanmayan kesim ile hiçbir siyasal faaliyette bulunmayan kesim arasındaki %0,6'lık fark, oy kullanmayı, siyasal bir faaliyet olarak görmeyen kesiminin varlığını işaret etmektedir. Medyadan siyasal içerikli yayınların takip edilmesi en çok tercih edilen ikinci siyasal faaliyettir. Bununla birlikte bu oranın 1500 kişi içinde %20,2'de kalması, siyasal içerikli olayların, haberlerin yazılı, sözlü, görsel medyadan takip edilme düzeyinin düşük olduğunu söylemek mümkündür. Diğer faaliyetlere göre daha yoğun bir siyasal faaliyet olan partinin seçim kampanyalarında aktif rol alma fiili oldukça küçük bir kesim (%6,2) tarafından ortaya konmaktadır. Benzer bir

şekilde bir siyasal partiye üye olan kesim genel toplam içinde %6,1 ile oldukça küçük bir azınlığı teşkil etmektedir.

3.3.12. Katılımcıların Ölçülmüş Siyasal Katılım Düzeyleri

Tablo 41. Katılımcıların Ölçülmüş Siyasal Katılım Düzeyleri

Katılımcıların Bağımsız Sorularla Ölçülmüş Siyasal Katılım Düzeyleri	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Siyasal Katılım Yok	52	3,5	3,5
Çok Düşük Derecede Siyasal Katılım	1039	69,3	72,7
Düşük Derecede Siyasal Katılım	361	24,1	96,8
Siyasal Katılım	24	1,6	98,4
Oldukça Yüksek Siyasal Katılım	24	1,6	100,0
Toplam	1500	100,0	

Katılımcıların bağımsız sorularla ölçülmüş siyasal etkinlik düzeyleri Tablo 41’de gösterilmiştir. Katılımcılara seçimlerde oy kullanmak, bir siyasal partiye üye olmak, medyadan siyasal içerikli yayınları takip etmek, destekledikleri partinin seçim kampanyalarında aktif rol almak gibi siyasal faaliyetlerden hangisi ya da hangilerini yaptıkları sorulmuştur. Her bir faaliyet 1 puan ile puanlandırılmıştır. Hiçbir siyasal faaliyette bulunmayan deneklere ise 0 puan verilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu faaliyetlerin yapılma derecesine göre katılımcıların etkinlik düzeyleri, likert ölçeğine göre derecelendirilmiştir. Söz konusu bu derecelendirme sonuçlarına göre araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %1,6’sı oldukça etkin, %1,6’sı etkin, %24,1’i düşük derecede etkin, %69,32’ü çok düşük derecede etkindir. Katılımcıların %3,5’i siyasal açıdan etkin değildir.

3.3.13. Katılımcıların Kurumlara Güven Düzeyi

Tablo 42. Kurumlara Güven Düzeyi

Kurum		Hiç Güvenmem	Güvenmem	Kararsızım	Güvenirim	Tamamen Güvenirim	Toplam
Cumhurbaşkanlığı Kurumu	Kişi	303	354	256	406	169	1488
	Yüzde	20,4	23,8	17,2	27,3	11,4	100,0
	Kümülatif Yüzde	20,4	44,2	61,4	88,6	100,0	
Türkiye Büyük Millet Meclisi	Kişi	279	399	317	385	108	1488
	Yüzde	18,8	26,8	21,3	25,9	7,3	100,0
	Kümülatif Yüzde	18,8	45,6	66,9	92,7	100,0	
Hükümet	Kişi	494	332	251	292	115	1484
	Yüzde	33,3	22,4	16,9	19,7	7,7	100,0
	Kümülatif Yüzde	33,3	55,7	72,6	92,3	100,0	
Türk Silahlı Kuvvetleri	Kişi	130	146	211	513	482	1482
	Yüzde	8,8	9,9	14,2	34,6	32,5	100,0
	Kümülatif Yüzde	8,8	18,6	32,9	67,5	100,0	
Yargı Sistemi	Kişi	265	337	363	383	133	1481
	Yüzde	17,9	22,8	24,5	25,9	9,0	100,0
	Kümülatif Yüzde	17,9	40,6	65,2	91,0	100,0	
Devlet Kurumları/Bürokrasi	Kişi	254	430	398	338	52	1472
	Yüzde	17,3	29,2	27,0	23,0	3,5	100,0
	Kümülatif Yüzde	17,3	46,5	73,5	96,5	100,0	
Diyanet İşleri Başkanlığı	Kişi	244	278	332	453	176	1483
	Yüzde	16,5	18,7	22,4	30,5	11,9	100,0
	Kümülatif Yüzde	16,5	35,2	57,6	88,1	100,0	
Medya	Kişi	806	415	193	56	14	1484
	Yüzde	54,3	28,0	13,0	3,8	,9	100,0
	Kümülatif Yüzde	54,3	82,3	95,3	99,1	100,0	
Dini Cemaatler	Kişi	613	301	272	220	76	1482
	Yüzde	41,4	20,3	18,4	14,8	5,1	100,0
	Kümülatif Yüzde	41,4	61,7	80,0	94,9	100,0	

Tablo 42’de kurumlara duyulan güven düzeyi bir arada gösterilmiştir. Tablonun analizi yapılırken her kurum kendi içinde ayrı ayrı ele alınacak daha sonra kurumlar arasında, en çok güvenilenden en az güvenilene doğru bir sıralama yapılacaktır. Katılımcılara öncelikle cumhurbaşkanlığı kurumuna ne kadar güvendikleri sorulmuştur. Cumhurbaşkanlığı kurumuna, katılımcıların %27,3’ü güvendiğini, %23,8’i güvenmediğini, %17,4’ü kararsız olduğunu, %20,4 hiç güvenmediğini ve son olarak %11,4’ü tamamen güvendiğini ifade etmiştir. Katılımcıların Türkiye büyük Millet Meclisi’ne güven düzeyi şu şekildedir. Katılımcıların %26,8’i güvenmediğini, %25,9’u güvendiğini, %21,3’ü bu konuda kararsız olduğunu, %18,8’i hiç güvenmediğini ve %7,3’ü Türkiye büyük Millet

Meclisi'ne tamamen güvendiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların güven düzeyinin sorulduğu üçüncü kurum hükümettir. Katılımcıların %33,3'ü hiç güvenmediğini, %22,4'ü güvenmediğini, %19,7'si güvendiğini, %16,9'u bu konuda kararsız olduklarını ve %7,7'si hükümete tamamen güvendiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların Türk Silahlı Kuvvetlerine bakış açısı şu şekildedir; katılımcıların %34,6'ısı bu kuruma güvendiğini, %32,5'i tamamen güvendiğini, %14,2 konuya dair bir fikrinin olmadığını, %9,9'u güvenemediği ve son olarak %8,8'i hiç güvenmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların %25,9' yargı sistemine güvendiklerini, %22,8'i güvenmediklerini, %24,5'i bu konuda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %17,9'u yargıya kesinlikle güvenmediğini, %9'u ise tamamen güvendiklerini ifade etmişlerdir. Bürokratik kurumlara bakış ise şu şekildedir; vatandaşların %29,2'si bürokratik kurumlara güvenmediklerini, %23'ü ise güvendiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %27'si bu konuya ilişkin bir fikirlerinin olmadığını, %17,3'ü hiç güvenmediklerini, %3,5'i ise tamamen güvendikleri ifade etmişlerdir. Katılımcıların %30,5'i Diyanet İşleri Başkanlığı'na güvendiklerini, %22,4'ü kararsız olduklarını, %18,7'si güvenmediklerini, %16,5'i Diyanet İşleri Başkanlığı'na hiç güvenmediklerini, %11,9'u ise tamamen güvendiklerini ifade etmişlerdir. Medyaya güven konusunda katılımcıların %54,32'ü hiç güvenmediklerini, %28,2'i güvenmediklerini, %13'ü bu konuda kararsız olduklarını, %3,8 medyaya güvendiklerini ve son olarak %0,9'u tamamen güvendikleri ifade etmişlerdir. Kurumlara güven konusunda son olarak katılımcılara dini cemaat ve tarikatlara ilişkin güven düzeyleri sorulmuştur. Katılımcıların %41,4'ü dini tarikat ve cemaatlere hiç güvenmediklerini, %20,3'ü güvenmediklerini, %18,4'ü bu konuda kararsız olduklarını, %14,8'i dini tarikat ve cemaatlere güvendiklerini ve %5,1'i tamamen güvendiklerini ifade etmişlerdir.

Kurumlar arasında güven duyulma düzeyi açısından bir karşılaştırma yapmak yerinde olacaktır. Buna yönelik olarak kurumlara duyulan güven düzeylerinden “güvenmem” ve “hiç güvenmem” yüzdeleri ile “güvenirim” ve “tamamen güvenirim” seçeneklerine verilen cevaplar toplanmak sureti ile en çok güven duyulan ve en çok güven duyulmayan kurumlar sırasıyla verilecektir. Katılımcıların en çok güvendikleri kurum(%34,6-Güvenirim+%32,5 Oldukça Güvenirim=67,1) %67,1 ile Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Bu kurumu %42,4 ile Diyanet İşleri Başkanlığı

izlemektedir. Katılımcıların en çok güvendikleri kurum sıralamasında %38,7 ile Cumhurbaşkanlığı Kurumu üçüncü sıradadır. %34,9 ile yargı sistemi en çok güvenilen dördüncü kurumdur. Beşinci sırada %33,2 ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Gelmektedir. En çok güvenilen kurumlar arasında %27,4 ile hükümet altıncı sıradadır. Onu sırasıyla %26,5 ile bürokrasi, %19,9 ile dini cemaat ve tarikatlar ve %4,7 ile medya izlemektedir.

En az güvenilen kurumlar içinde medya %82,3 ile ilk sıradadır. Dini cemaatler %61,7 ile ikinci sırada yer almaktadır. En az güvenilen üçüncü kurum %55,7 ile hükümettir. %46,5 ile bürokrasi dördüncü, %45,6 ile Türkiye Büyük Millet Meclisi beşinci sırada yer almaktadır. En az güvenilenler içerisinde Cumhurbaşkanlığı %44,2 ile altıncı, %49,7 ile yargı sistemi yedinci, %35,2 ile Diyanet İşleri Başkanlığı sekizinci ve %18,7 ile Türk Silahlı Kuvvetleri son sıradadır. En çok güvenilen kurumun Türk Silahlı Kuvvetleri, en az güvenilen kurumun ise medya olduğu görülmüştür.

3.4. Katılımcıların Din-Siyasal Davranış İlişkisine Yönelik Tutumları

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların dine ve bilime bakış açıları, ahlaklı olmak ibadet ilişkisi, dinlere ve mensuplarına karşı hoşgörülü olma, ülke gündemini takip etme, bağımsız oy verme davranışı, din devlet ve siyaset ilişkisi, dindarlık oy verme ilişkisi, iktidarın dini konulara yaklaşımı, kamu sektöründe çalışanları içinde dindarların sayısının artması, dini kanaatler ile siyaset davranış arasındaki ilişki, siyasetçilerin dini içerikli mesajları söylemlerinde kullanmaları ve bu siyasetçilere yönelik bakış açısı, başörtüsü sorunu, zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersi uygulaması, dini grup, cemaat ve tarikat gibi konulara yaklaşım, dindarların yaşam tarzına, temel hak ve hürriyetlerin alanına yönelik tutumlar, AB ve İslam ülkeleri ile kurulan ilişkiler, kadın hakları gibi konulara ilişkin görüş ve tutumlarına yer verilmiştir.

3.4.1 Dinin Dünya Düzenine Etkisine Yönelik Tutumlar

Katılımcılara bir takım önermeler verilerek bu önermelere ilişkin tutumları ölçülmeye çalışılmıştır. Katılımcıların dine bakışı Tablo 43'de gösterilmiştir. Katılımcılara dine bakışları ile ilgili tutumlarının ölçülmesine yönelik olarak "Dünya

üzerinde dinler huzurdan çok karmaşaya neden olmuşlardır” önermesi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların %30,6’sı nu önermeye “katılmadığını”, %29,7 “kesinlikle katılmadığını”, %19,8’i “katıldığını”, %12,1’i “kararsız olduğunu” ve %7,7’si “kesinlikle katıldığını” ifade etmiştir. Bu verilerden hareketle katılımcıların yarısından fazlasının dinin toplum hayatında önemli bir unsur olduğunu toplumsal huzurun sağlanmasında dinin önemli bir bileşen olduğunu düşündüğünü ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte dinin toplum düzeni için bir karmaşa ve huzursuzluk kaynağı olduğunu düşünen kesim genel toplamın içinde ciddi bir oranı (%19,8 “Katılıyorum”-%7,7 “Kesinlikle Katılıyorum”) teşkil ettikleri görülmektedir.

Tablo 43 Katılımcıların “Dünya Üzerinde Dinler Huzurdan Çok Karmaşaya Neden Olmuşlardır” Yargısına, Dine Yönelik Tutumları

“Dünya üzerinde dinler huzurdan çok karmaşaya neden olmuşlardır”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	444	29,7	29,7
Katılmıyorum	457	30,6	60,3
Kararsızım	181	12,1	72,5
Katılıyorum	296	19,8	92,3
Kesinlikle Katılıyorum	115	7,7	100,0
Toplam	1493	100,0	

3.4.2. Bilime Bakış Açısı

Toplum 44’de bilimin nasıl bir rol üstlendiğine yönelik tutumların ölçülmesine yönelik olarak katılımcılara “Toplumda karşılaşılan bütün sorunlar bilim tarafından çözülebilir” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların %36,1’i toplumda tüm sorunların bilim tarafından çözülebileceği fikrine “katılmadıklarını”, %14,7’si “kesinlikle katılmadıklarını” ifade etmişlerdir. Biliminin toplumda karşılaşılan tüm sorunları çözebileceği fikrine “katılanların” oranı %27, “kesinlikle katılanların” oranı ise %5,9’tur. Katılımcıların %16,3’ü bu konuya ilişkin bir fikrinin olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların yarısından fazlası biliminin

toplum içinde karşılaşılan tüm sorunları çözebilecek yegâne kurum olduğu görüşüne katılmamaktadırlar. Katılımcıların üçte birlik bir kesimi ise bilim toplum içinde karşılaşılan tüm soruları çözebileceğini düşünmektedir. Bu düşüncenin bilimin toplum yapısının şekillendirecek temel faktör olması gerektiği görüşünden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Tablo 44. Katılımcıların “Toplumda Karşılaşılan Bütün Sorunlar Bilim Tarafından Çözülebilir” Yargısına, Bilime Yönelik Tutumları

“Toplumda karşılaşılan bütün sorunlar bilim tarafından çözülebilir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	219	14,7	14,7
Katılmıyorum	536	36,1	50,8
Kararsızım	242	16,3	67,1
Katılıyorum	401	27,0	94,1
Kesinlikle Katılıyorum	87	5,9	100,0
Toplam	1485	100,0	

3.4.3. Ahlak-İbadet İlişkisine Yönelik Tutumlar

Araştırma ölçeğinin hazırlanması aşamasında toplum içinde ahlak kavramının en az ibadet etmek kadar önem atfedilen bir kavram olduğu, ibadet etmeyen fakat oldukça dürüst ve ahlaki bir yaşam süren kimselerin bakış açısının da önemli olduğu yönünde bir fikir ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların “Ahlaklı ve dürüst bir yaşam sürmek, en az ibadet etmek kadar önemlidir” önermesi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların %49,9’u bu görüşe “kesinlikle katıldığını”, %38,1’i “katıldığını” ifade etmişlerdir. Toplam grup içinde %4,8’lik bir kesim bu kanaate “katılmadığını”, %4,2’lik bir grup ise “kesinlikle katılmadığını” ve %3’ü bu konuda görüşleri olmadığını ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin örneklem içinde ortak bir duruşun olduğunu görülmektedir. Katılımcıların tamamına yakını ahlaklı ve dürüst

bir yaşam sürmenin en az ibadet etmek kadar önemli bir olgu olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 45. Katılımcıların “Ahlaklı Ve Dürüst Bir Yaşam Sürmek En Az İbadet Etmek Kadar Önemlidir” Yargısına, Ahlak-İbadet İlişisine Yönelik Tutumları

“Ahlaklı ve dürüst bir yaşam sürmek en az ibadet etmek kadar önemlidir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	63	4,2	4,2
Katılmıyorum	71	4,8	9,0
Kararsızım	45	3,0	12,0
Katılıyorum	568	38,1	50,1
Kesinlikle Katılıyorum	743	49,9	100,0
Toplam	1490	100,0	

3.4.4. Dinlere Karşı Hoşgörü Düzeyi

Tablo 46. Katılımcıların “Tüm Dinlere Karşı Saygılı Olmak Gerekir” Yargısına Yönelik Tutumları

“Tüm dinlere karşı saygılı olmak gerekir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	62	4,2	4,2
Katılmıyorum	64	4,3	8,5
Kararsızım	50	3,4	11,9
Katılıyorum	642	43,4	55,3
Kesinlikle Katılıyorum	661	44,7	100,0
Toplam	1479	100,0	

Katılımcıların farklı olana bakışının ölçülmesine yönelik olarak bir grup soru hazırlanmıştır. Bununla birlikte genel kitlenin dinlere bakış açısını ölçmek üzere katılımcıların “Tüm dinlere karşı saygılı olmak gerekir” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların %44,7’si bu yargıya “kesinlikle katıldığını”, %43,4’ü ise “katıldığını” ifade etmiştir. Tüm dinlere saygılı olmanın gerekliliğine inanmayan kesim ise genel toplam içinde %4,3’ü “kesinlikle katılmayan” ve %4,2’si “katılmayanlardan” müteşekkil çok küçük bir azınlığı oluşturmaktadır. Katılımcıların %3,4’ü konuya ilişkin bir fikirleri olmadığını ifade etmişlerdir. Bu verilerin ışığında katılımcıların çok büyük bir kısmının tüm dinlere saygı ve hoşgörü ile yaklaşma noktasında olumlu bir tavır sergilediklerini söylemek mümkündür.

3.4.5. Ülke Gündemini ve Siyasal Gelişmeleri Takip Etme

Tablo 47. Katılımcıların Ülke Gündemini ve Siyasal Gelişmeleri Takip Düzeyi

“Ülke gündemini ve siyasal gelişmeleri yakından izlerim”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	73	4,9	4,9
Katılmıyorum	146	9,9	14,8
Kararsızım	208	14,0	28,8
Katılıyorum	690	46,6	75,4
Kesinlikle Katılıyorum	365	24,6	100,0
Toplam	1482	100,0	

Katılımcıların siyasal gelişmelere ve ülke gündemine dair ilgi düzeylerini ölçmek üzere katılımcıların “Ülke gündemini ve siyasal gelişmeleri yakından izlerim” önermesi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların %46,6’sı ülke gündemini ve siyasal gelişmeleri takip etmemin gerekli bir faaliyet olduğu fikrine “katıldığını”, %24,6’sı “kesinlikle katıldığını” ifade etmiştir. Katılımcıların %9,9 söz konusu fiilin gerekli olduğu görüşüne “katılmadıklarını”, %4,9 ise “kesinlikle “katılmadığını” ifade etmiştir”. Katılımcıların %14’ü bu konuda herhangi bir görüşleri olmadığını ifade etmişlerdir.

3.4.6. Din-Devlet İlişkisine Yönelik Tutumlar

Tablo 48. Katılımcıların “Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesi Sakıncalı Bir Durumdur” Yargısına Yönelik Tutumları

“Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir durumdur”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	121	8,3	8,3
Katılmıyorum	213	14,7	23,0
Kararsızım	169	11,6	34,6
Katılıyorum	449	30,9	65,5
Kesinlikle Katılıyorum	501	34,5	100,0
Toplam	1453	100,0	

Tablo 48’de katılımcıların din devlet ilişkisine yönelik tutumlarının ölçülmesine yönelik olarak “Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir tutumdur” önermesi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların %34,5’i bu ifadeye “kesinlikle katıldıklarını” ifade etmişlerdir. Bu kesime yakın bir oranla katılımcıların %30,9’u dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi durumunun sakıncalı olduğu fikrine “katıldıklarını” ifade etmişlerdir. Katılımcıların %14,7’si bu fikre “katılmadıklarını”, %11,6’sı bu konuda bir fikrilerinin olmadığını ve son olarak %8,3’ü bu yargıya “kesinlikle katılmadıklarını” ifade etmişlerdir. “Kesinlikle katılan” ve “katılan” grup birlikte ele alındığında katılımcıların %65,4’ü dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğu kanaatini taşıdıkları görülmektedir. Bu yargıya “katılmayan” ve “kesinlikle katılmayan” grup ise toplamda %23’lük bir kesimi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaklaşık olarak dörtte birinin devlet düzeni ve siyasal yaşam içinde dinin etkili bir unsur olarak yer almasından yana oldukları görülmektedir.

3.4.7. Din-Siyasal Davranış İlişkisine Yönelik Tutumlar

Tablo 49. Katılımcıların “Dindar Olmak Dini Öne Çıkaran Parti Ya Da Milletvekilini Desteklemeyi Gerekli Kılar” Yargısına Yönelik Tutumları

“Dindar olmak dini öne çıkaran parti ya da milletvekilini desteklemeyi gerekli kılar”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	740	49,5	49,5
Katılmıyorum	438	29,3	78,8
Kararsızım	115	7,7	86,5
Katılıyorum	150	10,0	96,6
Kesinlikle Katılıyorum	51	3,4	100,0
Toplam	1494	100,0	

Katılımcıların oy verme davranışları üzerinde dini yaklaşımların nasıl bir etkisi olduğunu ölçmeye yönelik olarak “Dindar olmak dini öne çıkaran parti ya da milletvekilini desteklemeyi gerekli kılar” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların bu önermeye yaklaşımları Tablo 49’da gösterilmiştir. Katılımcıların %49,5’i bu önermeye “kesinlikle katılmadıklarını”, %29,3 “katılmadıklarını” ifade etmişlerdir. Katılımcıların %10’u bu ifadeye katılmaktadır. %7,7’lik bir kesim bu konuya ilişkin “kararsız” olduklarını ifade etmişlerdir. Son olarak katılımcıların %3,4’ü dindar olma halinin dini politika ve söylemleri öne çıkan parti ya da milletvekilini desteklemeyi zorunlu hale getirdiğini düşündüğü ifade etmiştir. Bu veriler ışığında katılımcıların çok büyük bir çoğunluğunun dindar olma hali ile siyasal davranışları arasında doğrudan bir ilişki kurmadığı görülmektedir. Dindarlık algısı ile siyasal karar alma süreçlerinde etkili olan faktörler arasında ilişki kuran kesim ise genel kitlenin (“katılan” ve “kesinlikle” katılan toplam) %13,4’üne tekabül etmektedir.

3.4.8. İktidar Partisinin Dini Değerleri Savunmasına Yönelik Tutumlar

Tablo 50. Katılımcıların “Benim İçin İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunması Önemlidir” Yargısına Yönelik Tutumları

“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	372	25,0	25,0
Katılmıyorum	350	23,6	48,6
Kararsızım	179	12,0	60,6
Katılıyorum	434	29,2	89,8
Kesinlikle Katılıyorum	151	10,2	100,0
Toplam	1486	100,0	

Siyasal davranış ile siyasal partinin dine bakışı arasındaki ilişkinin niteliği ile ilgili olarak, görüşülen kişilerin “Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir” yargısına ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 50’de gösterilmiştir. Katılımcıların %29,2’si bu görüşe “katıldıklarını”, %25’i “kesinlikle katılmadıklarını”, %23,6’sı “katılmadıklarını” ifade etmişlerdir. %12’lik bir kesim konuya ilişkin “kararsız” olduklarını ve son olarak %10,2’lik bir kesim bu görüşe, kesinlikle “katıldıklarını” ifade etmişlerdir. Görüşülenlerin %48,6’sı (“katılmayan” ve “kesinlikle katılmayan” kesim toplamı) oy verirken dini değerlerin savunulmasını bir referans noktası olarak görmemektedir. Bununla birlikte katılımcıların, %39,4’ü (“katılmayan” ve “kesinlikle katılmayan” kesim) iktidarda olan partinin dini değerleri savunmasını önemsemekte, oy verirken tercih ettiği partinin dini değerleri referans noktası olarak almasını dikkate almaktadır. Bu bağlamda toplam örneklemin üçte birinden fazlası için din, dini değerler ve dinin savunulması gibi değişkenlerin siyasal tercihlerin belirlenmesi noktasında önemli birer faktör olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.9. Kamu Sektöründe Çalışanların Dindarlık Düzeylerine Yönelik Tutumlar

Tablo 51. Katılımcıların “Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısı Artmalıdır” Yargısına Yönelik Tutumları

“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	445	30,0	30,0
Katılmıyorum	380	25,6	55,6
Kararsızım	200	13,5	69,1
Katılıyorum	329	22,2	91,2
Kesinlikle Katılıyorum	130	8,8	100,0
Toplam	1484	100,0	

Araştırmada görüşülenlerin kamu sektörü içerisinde dindar olan kimselerin varlığı ile ilgili tutumlarının öğrenilmesine yönelik olarak, “Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Verilen cevaplar tablo 51’de gösterilmiştir. Görüşülenlerin %30’u bu görüşe “kesinlikle katılmadığımı”, %25,6’sı “katılmadığımı” ifade etmişlerdir. Katılımcıların %22 ise bu “görüşe katıldıklarını”, %8,8’i “kesinlikle katıldıklarını” ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin “kararsız” olanların oranı ise %13,5’tir. Örneklemenin yarısından fazlası kamu kesimi içinde diğer bir ifade ile bürokrasi içinde dindar olan kimselerin sayısının artmasına karşıdır. Bununla birlikte diğer ilişkili önermelerdeki verilere benzer bir şekilde katılımcıların içerisinde (“katılan” ve “kesinlikle katılanların” toplamı) %31’lik bir kesim devlet kurumları içerisinde hizmet veren memurların dindar kimselerden oluşması görüşündedir.

3.4.10. Dini Kanaatlerin Siyasal Karar Alma Süreçleri Üzerindeki Etkisi

Tablo 52. Katılımcıların “Dini Kanaatlerim Siyasal Olaylara Bakışımı Etkiler” Yargısına Yönelik Tutumları

“Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	383	26,0	26,0
Katılmıyorum	415	28,1	54,1
Kararsızım	174	11,8	65,9
Katılıyorum	396	26,8	92,7
Kesinlikle Katılıyorum	107	7,3	100,0
Toplam	1475	100,0	

Katılımcıların dini kanaatleri ile siyasal davranışları arasındaki ilişkiyi ölçmek üzere verilen diğer bir önerme “Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler” önermesidir. Katılımcıların önerme hakkındaki görüşleri Tablo 52’de gösterilmektedir. Katılımcıların %26,8’i bu önermeye “katıldığını”, %28,1’i “katılmadığını” ve %26’sı “kesinlikle katılmadığını” ifade etmiştir. Görüşülenlerin %7,3’ü bu görüşe “kesinlikle katıldığını” ve %11,8’i bu konuyla ilişkin, “kararsız” olduklarını ifade etmişlerdir. Bu verilerden hareketle örnek kitlenin yarısından fazlası için dini kanaatleri ile siyasal olaylara bakışları arasında bir ilişki olmadığını, diğer bir ifade ile dini hassasiyetlerinin siyasal karar alma süreçlerinde ve siyasal davranışları üzerinde etkili olmadığını söylemek mümkündür. Konuya ilişkin benzer önermelere yukarıda verilen cevaplar ile tutarlı bir şekilde dini kanaatlerinin siyasal tercihleri üzerinde etkili olduğunu söyleyen kesim ise örneklemin (“katılan” ve “kesinlikle katılanların” toplamı) %34,1’ini, diğer bir ifade ile üçte birini oluşturmaktadır.

3.4.11. Siyasal Söylemin Dini Unsurlar İçermesine Yönelik Tutumlar

Tablo 53. Katılımcıların “Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanması Hoşuma Gider” Yargısına Yönelik Tutumları

“Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanması hoşuma gider”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	487	33,4	33,4
Katılmıyorum	429	29,5	62,9
Kararsızım	182	12,5	75,4
Katılıyorum	287	19,7	95,1
Kesinlikle Katılıyorum	71	4,9	100,0
Toplam	1456	100,0	

Siyasal söylem siyasal tutumlar arasındaki ilişkiyi ele alan diğer bir önerme “Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanılması hoşuma gider” önermesidir. Katılımcıların önerme hakkındaki düşünceleri Tablo 53’de gösterilmiştir. Katılımcıların %33,4’ü bu yargıya “kesinlikle katılmadığını”, %29,5’u “katılmadığını” ifade etmiştir. Bununla birlikte katılımcıların %19,7’si bu yargıya “katıldığını”, %4,9’u “kesinlikle katıldığını” ifade etmiştir. Görüşülenlerden %12,5’i bu konuda “kararsız” olduğunu ifade etmişlerdir. Bu verilerden hareketle katılımcıların (“kesinlikle katılan” ve “katılan” grubun toplamı) %62,9’una göre siyasetçilerin söylemlerinde din terimleri kullanması istenen ve beklenen bir durum değildir. Siyasette kullanılan dilin içeriği itibari ile daha seküler olması beklenmektedir. Bununla birlikte konuya ilişkin görüşülenlerin %24,6’sı (“katılan” ve “kesinlikle katılan” grubun toplamı) siyasetçilerin söylemlerinde dine referansta bulunmasından hoşnut olacaklarını ifade etmişlerdir. Bu kesim için, siyasetçilerin dini terimler kullanması durumunun onların dini alt yapılarına ilişkin ipuçlarını içerdiği ve siyasal mesajlarının olumlu algılandığını sonucunu çıkarmak mümkündür.

3.4.12. Dini İçerikli Siyasal Söylemleri İle Öne Çıkan Siyasetçilere Yönelik Tutumlar

Tablo 54. Katılımcıların “Siyasi Parti Yönetici ve Milletvekillerinin Dini İçerikli Mesajlar Vermeleri Dindar Oldukları Anlamına Gelmez” Yargısına Yönelik Tutumları

“Siyasi parti yönetici ve milletvekillerinin dini içerikli mesajlar vermeleri dindar oldukları anlamına gelmez”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	128	8,6	8,6
Katılmıyorum	133	9,0	17,6
Kararsızım	120	8,1	25,7
Katılıyorum	570	38,4	64,0
Kesinlikle Katılıyorum	534	36,0	100,0
Toplam	1485	100,0	

Araştırmada siyasal söylemlerin içeriği ile siyasal davranış arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik olarak katılımcıların tutumlarının ölçüldüğü ikinci bir önerme “Siyasi parti yönetici ve milletvekillerinin dini içerikli mesajlar vermeleri dindar oldukları anlamına gelmez” önermesidir. Katılımcıların bu önerme hakkındaki düşüncelerin ölçülmesi suretiyle onların siyasal tercihlerini oluştururken siyasetçilerin söylemleri ile icraatları arasında bir fark gözetip gözetmedikleri noktası ile dini yaklaşımları arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Soruya verilen cevaplar Tablo 54’de gösterilmiştir. Katılımcıların %38,4’ü bu önermeye “katıldığını”, %36’sı ise “kesinlikle katıldığını” ifade etmiştir. Katılımcıların %9’u bu önermeye “katılmadığını”, %8,6’sı ise “kesinlikle katılmadığını” ifade etmiştir. Katılımcılardan %8,1’i bu konuya ilişkin “kararsız” olduğunu ifade etmiştir. Bu verilerden hareketle örneklemim büyük bir kesimi (“katılanlar” %38,4 ve “kesinlikle katılanlar” %36 toplam %74,4) siyasetçilerin dini söylemleri ile icraatları arasında bir ayrıma sahiptir. Bu anlamda siyasal tercihler oluşturulurken öncelikli olarak siyasi parti yöneticilerinin ve milletvekillerinin söylemlerinden çok o söyleme dönük icraatlarının niteliği belirleyici olmaktadır. Görüşülenler içinde çok küçük bir kesim

(“katılmayan” %9 ve “kesinlikle katılmayan” %8,6 toplam %17,6) siyasette dini içerikli söylemi tek başına siyasetçi için referans kabul etmektedir. Bu kesim için siyasi parti yöneticisi ya da milletvekillerinin dini içerikli söylem ve mesajları onlar ile aidiyet ilişkisi kurması için yeterli olmaktadır.

3.4.13. Üniversitelerde Başörtüsü İle Eğitim Almaya Yönelik Tutumlar

Tablo 55. Katılımcıların “Üniversitelerde Başörtüsü Sorunun Bir An Önce Çözülmesi Gerekmemektedir” Yargısına Yönelik Tutumları

“Üniversitelerde başörtüsü sorunun bir an önce çözülmesi gerekmektedir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	135	9,0	9,0
Katılmıyorum	127	8,5	17,5
Kararsızım	103	6,9	24,4
Katılıyorum	455	30,4	54,8
Kesinlikle Katılıyorum	675	45,2	100,0
Toplam	1495	100,0	

Başörtüsü sorununa yaklaşım ile siyasal davranış arasındaki ilişki ve bu ilişkinin niteliğinin belirlenmesinde dinin rolünü incelemeye yönelik olarak katılımcıların “Üniversitelerde başörtüsü sorunun bir an önce çözülmesi gerekmektedir” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 55’de gösterilmiştir. Katılımcıların %45,2’si sorunun bir an önce çözülmesi gerektiği hususuna “kesinlikle” katıldığını, %30,4’ü “katıldığını” beyan etmişlerdir. Görüşülenlerden %9 bu görüşe “kesinlikle katılmadığını”, %8,5’i “katılmadığını” ve %6,9’u konuyla ilgili “kararsız” olduğunu ifade etmişlerdir. Toplumun çok büyük bir kesimi için (“kesinlikle katılan” %45,2 ve “katılan” %30,4 toplam %75,6) başörtüsü ile eğitim hakkının bir özgürlük meselesi olarak değerlendirildiği, bu sorunun bir an önce çözülmesinin gereklilik arz ettiği görülmektedir. Örnek kitle içinde çok küçük

bir kitle (“kesinlikle katılmayan” %9 ve “katılmayan” %8,5 toplam %17,5) bu meseleyi bir sorun olarak görmediğini ifade etmiştir.

3.4.14. Kamu Hizmeti Veren Kadınların İstedığı Takdirde Başlarını Örtbilmesine Yönelik Tutumlar

Tablo 56. Katılımcıların “Kamu Hizmeti Veren Bir Kadın (Öğretmen-Doktor vb.) İstedığı Takdirde Başını Örtbilmelidir” Yargısına Yönelik Tutumları

“Kamu hizmeti veren bir kadın (öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmelidir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	299	20,0	20,0
Katılmıyorum	236	15,8	35,7
Kararsızım	138	9,2	44,9
Katılıyorum	361	24,1	69,0
Kesinlikle Katılıyorum	464	31,0	100,0
Toplam	1498	100,0	

Başörtüsü kullanımı ile kamu sektöründe çalışma arasındaki ilişki, diğer bir ifade ile başörtüsünü kullanmak suretiyle kamu hizmetinin verilmesi hususunda tutumlarının ölçülmesine yönelik olarak katılımcıların “Kamu hizmeti veren bir kadın (öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmelidir” önermesi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Görüşülenlerin %31 bu durumu “kesinlikle desteklediğini”, %24,1 “desteklediğini”, %20’si “kesinlikle katılmadığını”, %15,8’i “kesinlikle katılmadığını” ifade etmişlerdir. Katılımcılardan %9,2’si konuya ilişkin net bir yargı ortaya koymamıştır. Bu verilerden hareketle araştırmaya katılanların yarısından fazlası için kamu sektöründe başörtülü çalışabilmesi hususunda bir çekince yoktur. Bu kesim için başörtüsü kullanımı dini bir tercihin yansımasıdır. Bu görüşe karşı çıkanların oranı ise (“kesinlikle katılmayan” %20 ve “katılmayan” %15,8’lik kesimin toplamı) %35,7’dir. Çalışmaya katılanların üçte biri kamu

sektöründe çalışan kadınların istediği takdirde başını örtebilmesi fikrine katılmamaktadırlar.

3.4.15. Bağımsız Oy Verme Davranışı

Tablo 57. Katılımcıların “Oy Verirken Tamamen Kendi Hür İrademle Karar Veririm” Yargısına Yönelik Tutumları

“Oy verirken tamamen kendi hür irademle karar veririm”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	24	1,6	1,6
Katılmıyorum	34	2,3	3,9
Kararsızım	25	1,7	5,6
Katılıyorum	325	22,0	27,6
Kesinlikle Katılıyorum	1069	72,4	100,0
Toplam	1477	100,0	

Katılımcıların oy verecekleri partiyi belirlerken ne ölçüde bireysel davrandıklarını belirlemek üzere görüşülenlere “Oy verirken tamamen kendi hür irademle karar veririm” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 57’de gösterilmiştir. Örneklemin %72,4’ü bu önermeye “kesinlikle katıldığını”, %22’isi “katıldığını”, %2,3’ü “katılmadığını”, %1,6’sı “kesinlikle katılmadığını” ve son olarak %1,7 konuya ilişkin “kararsız” olduğunu, ifade etmiştir. Verilen cevaplardan açıkça görüleceği üzere katılımcıların %94,4’ü oy verme davranışını kendi siyasal tutum ve görüşleri doğrultusunda belirlemektedir. Bu kesim, etkin ve bağımsız bir siyasal duruş sergilemektedir. Katılımcılar içerisinde çok küçük bir kesim (%3,9) ise oy vereceği partiyi, adayı belirlerken etki altında kaldığını ifade etmiştir. Bu kesim için edilgen bir oy verme karakterinden söz etmek mümkündür.

3.4.16. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Uygulamasına Yönelik Tutumlar

Laik bir devlet düzeninde devletin okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin okutulmasını zorunlu tutmasına yönelik tutumların yönünün belirlenmesi için katılımcıların hakkında görüşlerinin sorulduğu “Okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olmaması gerekir” önermesine onların verdikleri tepkiler Tablo 58’de gösterilmiştir. Verilen cevaplar içerisinde %37,8’lik bir yüzde ile ilgili önermeye “kesinlikle katılmayan” kesim öne çıkmaktadır. Benzer fikirde olan diğer bir grup %21,5 ile onları takip etmektedir. Katılımcılar arasında %15,6’lık bir kesim, önermeye “katıldığını”, %14’ü ise “kesinlikle katıldığını” ifade etmişlerdir. Katılımcılar arasından %11,1’i konuya ilişkin “kararsız” olduklarını belirtmişlerdir. Bu verilerden hareketle toplum içinde devletin belirli bir dinin öğretilerini içeren bir eğitimi okullarda zorunlu tutması durumundan rahatsız olmadığını, bilakis bu durumun yerinde bir uygulama olduğunu düşünen kimselerin oranı %59,3’tür. Bu durumun devletin laik karakteri ile uyuşmadığını düşünen kesim, diğer bir ifade ile zorunlu din dersi uygulamasından şikayetçi olanlar genel kütlenin %29,6’sını teşkil etmektedir. Bu kesimin devletin herhangi bir dinin öne çıkarılması ya da geri plan itilmesi gibi bir faaliyet içerisinde bulunamayacağını düşünenlerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Tablo 58. Katılımcıların “Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Zorunlu Olmaması Gerekir” Yargısına Yönelik Tutumları

“Okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olmaması gerekir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	561	37,8	37,8
Katılmıyorum	320	21,5	59,3
Kararsızım	165	11,1	70,4
Katılıyorum	231	15,6	86,0
Kesinlikle Katılıyorum	208	14,0	100,0
Toplam	1485	100,0	

3.4.17. Dini Grup, Cemaat ve Tarikatlara Yönelik Tutumlar

Toplu içinde dini içerikli grupların varlığına ilişkin tutumların ölçülmesine yönelik olarak katılımcılara, “Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışırlar” önermesine nasıl yaklaştıkları sorulmuştur. Dini grup, cemaat ve tarikatlara dair olumlu bir yargı içeren bu önermeye katılımcıların %31,3’ü “kesinlikle katılmadıklarını”, %23,2 “katılmadıklarını” belirtmiştir. Görüşülenlerden %20,3’ü ise bu görüşe “katıldıklarını” %8,2’si “kesinlikle katıldıklarını” ifade etmişlerdir. Toplumun %17’si bu konuda, belirli bir görüşe sahip olmadığını ifade etmiştir. Örnek kitle içerisinde dini grup, cemaat ve tarikatların dinin daha güzel yaşanması için çalışan kurumlar olduğuna dair ortak bir görüş yoktur. Görüşülenlerin yarısından fazlası (önermeye “kesinlikle katılmayan” %31,3 ile “katılmayan” 23,2’lik kesim) dini grup tarikat ve cemaatlerin dinin toplum yaşamı içinde daha güzel yaşanması ve temsil edilmesi için çalıştığı fikrine “katılmadıklarını” ifade etmişlerdir. Bununla birlikte genel kitlenin düşündüğünün aksine örneklemin yaklaşık olarak üçte biri (önermeye “katılan” %20,3 ile “kesinlikle katılan” %8,2, toplam %29,1’lik kesim) dini grupların dinin toplum yaşamı içinde daha güzel ve örnek bir şekilde yaşanması için çaba sarf eden, toplumsal kurumlar olduğu görüşüne katılmaktadırlar. Konuya ilişkin “kararsızlarla” (%17) birlikte düşünüldüğü vakit toplum içinde dini grup ve cemaatlere ilişkin tamamen olumsuz bir yargının varlığından bahsetmek güç olacaktır.

Tablo 59. Katılımcıların “Dini Grup, Cemaat ve Tarikatlar Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışırlar” Yargısına Yönelik Tutumları

Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışırlar”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	465	31,3	31,3
Katılmıyorum	345	23,2	54,5
Kararsızım	252	17,0	71,5
Katılıyorum	302	20,3	91,8
Kesinlikle Katılıyorum	122	8,2	100,0
Toplam	1486	100,0	

Dini grup, cemaat ve tarikatlara ilişkin bakış açısını ölçmeye yönelik olarak verilen diğer bir önerme “Dini grup, cemaat ve tarikatlar ülkenin gelişimi önünde engeldirler” önermesidir. Dini grup, cemaat ve tarikatlara dair olumsuz bir yargı

içeren bu önermeye katılımcıların %22,4'ü “katılmadıklarını”, %16,3'ü “kesinlikle katılmadıklarını” ifade etmişlerdir. Dini grup, cemaat ve tarikatların ülkenin gelişimi önünde bir engel olduğu görüşüne katılımcıların %21,9'u “katıldığını” %21,8'i ise “kesinlikle katıldığını” ifade etmiştir. Konuya dair “kararsız” olduklarını, ifade edenlerin oranı ise %17,7'dir. Konuya ilişkin verilen diğer önermeye (“Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışırlar”) katılımcıların yaklaşım biçimi ile “Dini grup, cemaat ve tarikatlar ülkenin gelişimi önünde engeldirler” önermesine yaklaşım biçimleri arasında benzerlik vardır. Katılımcıların %43,7'si (“katılan” %21,9 ile “kesinlikle katılan” %21,8'lik kesim) ülkenin gelişimi önünde dini grup, cemaat ve tarikatları bir engel olarak görmekte, bu grupları toplumu geriye götüren birer kurum olarak değerlendirmektedirler. Buna karşın toplumun %38,7'si (“katılmayan” %22,4 ile “kesinlikle katılmayan” %16,3'lük kesim) bu görüşe katılmamakta, dini grup, cemaat ve tarikatları ülkenin gelişimi önünde bir engel olarak görmemektedir. %17,7'lik “kararsız” kesim göz önünde bulundurulmak suretiyle toplumun ancak %43,7'si için söz konusu gruplar toplumun ilerlemesinin önünde bir engel olarak değerlendirilmektedir. Bu verilerden hareketle dini grup, tarikat ve cemaatleri toplumun ilerlemesi ve gelişmesi önünde engel olarak gören görüşün toplumun genelinde hakim olduğu söylemek güç olacaktır.

Tablo 60. Katılımcıların “Dini Grup, Cemaat ve Tarikatlar Ülkenin Gelişimi Önünde Engeldirler” Yargısına Yönelik Tutumları

“Dini grup, cemaat ve tarikatlar ülkenin gelişimi önünde engeldirler”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	240	16,3	16,3
Katılmıyorum	329	22,4	38,7
Kararsızım	260	17,7	56,3
Katılıyorum	322	21,9	78,2
Kesinlikle Katılıyorum	321	21,8	100,0
Toplam	1472	100,0	

3.4.18. Farklı Dinlere ve Mensuplarına Yönelik Tutumlar

Toplum içinde farklı din, ırk kökenden kimselere karşı hoşgörü düzeyini ölçmek üzere görüşülen kimselere, “Farklı din ve ırktan olsalar bile ülkemdeki tüm insanlar ile birlikte yaşamaktan memnunum” önermesi hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların %40,6’sı önemeye “katıldıklarını”, %36’sı “kesinlikle katıldıklarını”, %6,6’sı “katılmadıklarını” ve %3’ü “kesinlikle katılmadıklarını”, belirtmişlerdir. Katılımcıların %13,8’i konuya ilişkin “kararsız” olduklarını ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere farklı din ve ırktan kimselerle birlikte, huzur içinde yaşama taraftarı kesim grubun genel çoğunluğunu teşkil etmektedir. Grubun (“katılan” %40,6 ile “katılmayan” %36) %76,6’sı için aynı etnik köken ve dinden olmak toplum içinde huzurlu bir yaşam sürmenin ön koşulu olarak görülmemektedir. Katılımcılar içerisinde (“katılmayan” %6,6 ve “kesinlikle katılmayan” %3) yaklaşık %10’luk bir azınlık toplum içinde farklı din ve ırktan kimseler ile yaşamaktan mutlu olmadıklarını, ifade etmiştir. Bu kesim, etnik ve dini türdeşliği toplumu bir arada tutan temel değer olarak görmektedir.

Tablo 61. Katılımcıların “Farklı Din ve ırktan Olsalar Bile Ülkemdeki Tüm İnsanlar İle Birlikte Yaşamaktan Memnunum” Yargısına Yönelik Tutumları

“Farklı din ve ırktan olsalar bile ülkemdeki tüm insanlar ile birlikte yaşamaktan memnunum”	Kişi	Yüzde	Kümülatif
			Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	44	3,0	3,0
Katılmıyorum	99	6,6	9,6
Kararsızım	206	13,8	23,4
Katılıyorum	605	40,6	64,0
Kesinlikle Katılıyorum	537	36,0	100,0
Toplam	1491	100,0	

Kendinden farklı olana karşı bakış açısını ölçen diğer bir önerme, “Damadım gelinim ya da ilerde evleneceğim kişi başka bir dinden olabilir” önermesidir. Katılımcıların bu önermeye yaklaşımları Tablo 62’de gösterilmiştir. Görüşülenlerden

%28'i "kesinlikle katılmadıklarını", %23,8'i "katılmadıklarını", %21,3'ü "katıldıklarını" ve %12,6'sı "kesinlikle katıldıklarını" ifade etmişlerdir. Görüşülenlerden %14,2'si konuya ilişkin "kararsız" olduklarını ifade etmişlerdir. Toplumun %51,8'i (önermeye "kesinlikle katılmayan" %28 ve "katılmayan" %23,8) çocuğunun başka bir dinden bir kimse ile evlenmesine ve ilerde başka bir dinden kimse ile evlenme fikrine karşı çıkmaktadır. Buna karşın ana kütlelin ("katılan" %21,3 ve "kesinlikle katılan" %12,6 toplam %33,9) yaklaşık olarak üçte biri bu fikre, sıcak yaklaşmakta ilerde damadı ya da gelinin ya da müstakbel eşinin başka bir dinden olması konusuna ılımlı yaklaşmaktadır. Kendinden farklı olanla birlikte yaşama arzusuna bakış ile farklı dinden bir kimse ile aile kurma fikrine yaklaşım arasında fark olduğu, ilk önermenin toplumdaki daha geniş bir kabul gördüğü gözlemlenmiştir.

Tablo 62. Katılımcıların "Damadım Gelinim ya da İlerde Evleneceğim Kişi Başka Bir Dinden Olabilir" Yargısına Yönelik Tutumları

"Damadım gelinim ya da ilerde evleneceğim kişi başka bir dinden olabilir"	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	419	28,0	28,0
Katılmıyorum	356	23,8	51,8
Kararsızım	213	14,2	66,1
Katılıyorum	319	21,3	87,4
Kesinlikle Katılıyorum	188	12,6	100,0
Toplam	1495	100,0	

Farklı kimliklerden kimselerle birlikte yaşama, toplum yaşamı içinde çeşitliliği bir zenginlik olarak algılanması düzeyinin yanında bu çeşitliliğin sağlanmasında devletin olumlu bir rol oynaması fikrine yaklaşım da diğer önemli bir parametredir. Bu bağlamda çalışmada "Devlet diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için her türlü desteği sağlamalıdır" önermesine katılanların nasıl yaklaştıkları farklılıklara nasıl yaklaşıldığı noktasında önemlidir. Katılımcıların %42,4'ü bu görüşe "katıldığını", %23,1'i ise "kesinlikle katıldığını" ifade etmiştir.

Toplumun %10,9'u bu görüşe “katılmadıklarını”, %5,8'i ise “kesinlikle katılmadıklarını” ifade etmişlerdir. Katılımcıların %17,8 konuya ilişkin “kararsızdır”. Bu verilerden hareketle toplumun genelinde devletin diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmesi için ne gerekiyorsa yapması konusuna ilişkin olumsuz bir görüşün hakim olduğunu söylemek güç olacaktır. Toplumun küçük bir kesimi, (“katılmayan” %10,9 ile “kesinlikle katılmayan” %5,8) devletin böyle bir rolü olmadığını düşünmektedir. %17,8'lik “kararsız” kesim ise devletin böyle bir rolü olduğu ya da olmadığı noktasında kararsızdır. Toplumun (“katılan” %42,4 ile kesinlikle “katılan” %23,1) %65,5'i tüm dinlerin özgürce yaşanması noktasında devletin her türlü kolaylığı sağlamasının bir gereklilik olduğunu düşünmektedir.

Tablo 63. Katılımcıların “Devlet Diğer Dinlerin Mensuplarının Dinlerini Özgürce Yaşayabilmeleri İçin Her Türlü Desteği Sağlamalıdır” Yargısına Yönelik Tutumları

“Devlet diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için her türlü desteği sağlamalıdır”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	86	5,8	5,8
Katılmıyorum	162	10,9	16,7
Kararsızım	265	17,8	34,5
Katılıyorum	632	42,4	76,9
Kesinlikle Katılıyorum	344	23,1	100,0
Toplam	1489	100,0	

3.4.19. Türkiye’de Dindarların Konumuna Yönelik Tutumlar

Çalışmanın konusu ile ilgili olan diğer bir hususta Türkiye’de dindarlara herhangi bir kısıtlama, baskı uygulanıp uygulanmadığı hususudur. Bu konuya ilişkin genel bir bilgi sahibi olmak amacı ile katılımcılara “Türkiye’de dindarlara herhangi bir baskı uygulanmamaktadır” önermesi verilerek bu konuya ilişkin bakış açıları, öğrenilmeye çalışılmıştır. Görüşülenlerin %32,9 bu görüşe “katıldıklarını”, %15,7’si “kesinlikle katıldığını”, %19’u “katılmadığını” ve %16,1’i “kesinlikle katılmadığını” ifade etmiştir. Katılımcıların %16,2’si konuya ilişkin “kararsız” olduklarını ifade

etmişlerdir. Araştırma grubunun (yargıya “katılmayan” %32,9 ve “kesinlikle katılmayan” %15,7’lik kesim birlikte) %48,6’sı, yaklaşık yarısı Türkiye’de dindarlar üzerinde, bir baskı olduğunu düşünmektedir. Buna karşın Türkiye’de dindarların dini yaşamları ile ilgili herhangi bir kısıtlamanın olmadığını düşünenlerin oranı ise %35,1’dir. “Kararsızlar” ile birlikte düşünüldüğünde toplum bu konuda ikiye bölünmüştür diyebiliriz. Toplumun bir kısmı dindarlara baskı yapıldığını düşünürken, bir bölümü toplum içerisinde böyle bir kısıtlamanın olmadığını ifade etmektedir.

Tablo 64. Katılımcıların “Türkiye’de Dindarlara Herhangi Bir Baskı Uygulanmamaktadır” Yargısına Yönelik Tutumları

“Türkiye’de dindarlara herhangi bir baskı uygulanmamaktadır”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	236	16,1	16,1
Katılmıyorum	279	19,0	35,1
Kararsızım	238	16,2	51,3
Katılıyorum	483	32,9	84,3
Kesinlikle Katılıyorum	231	15,7	100,0
Toplam	1467	100,0	

3.4.20. Temel Hak ve Hürriyetlerin Durumuna İlişkin Tutumlar

Ülkemizde demokrasinin kurum ve kuralları ile ne durumda olduğu, demokratik hak ve özgürlüklere ilişkin tutumların ne şekilde olduğunu ölçmek üzere, katılımcıların “Türkiye’de demokratik hak ve özgürlükler gittikçe gelişmektedir” önermesine yönelik görüşleri sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 65’de gösterilmiştir. Katılımcıların %32,4’ü bu önermeye “katıldıklarını”, %8,9’u “kesinlikle katıldığını”, %21,3’ü “katılmadığını” ve %13,3’ü “kesinlikle katılmadığını” ifade etmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların %34,6’sı Türkiye’de demokratik hak ve özgürlüklerin gelişmediğini düşündüğünü, (önermeye “katılan” %32,7 ile “kesinlikle katılan” %8,9) %41,3’ünün ise bunun tersi görüşte

olduğu görülmektedir. Konuya ilişkin “kararsız” olanları oranı ise %24,1’dir. Toplumun geneli ele alındığında üçte birlik bir kesimin demokrasi adına olumlu gelişmelerin olmadığını kanaati taşıdığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte toplumun yarıya yakın bir kesimi, Türkiye’nin demokratikleşen, temel hak ve hürriyetlerin alanın genişlediği sağlıklı bir siyasal rejime doğru gelişen bir ülke olduğunu düşünmektedir.

Tablo 65. Katılımcıların “Türkiye’de Demokratik Hak ve Özgürlükler Gittikçe Gelişmektedir” Yargısına Yönelik Tutumları

“Türkiye’de demokratik hak ve özgürlükler gittikçe gelişmektedir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	197	13,3	13,3
Katılmıyorum	315	21,3	34,6
Kararsızım	357	24,1	58,8
Katılıyorum	479	32,4	91,1
Kesinlikle Katılıyorum	131	8,9	100,0
Toplam	1479	100,0	

3.4.21. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerine Yönelik Tutumlar

AB’ne ilişkin tutumları özetlemesi ve örneklemin konuya ilişkin kanaati hakkında genel bir yargı kazandırması amacıyla katılımcıların “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi ülkemiz için iyi bir geleceğin garantisidir” önermesine hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların %24,8’i bu önermeye kesinlikle “katılmadığını”, %21,5’i “katılmadığını”, %20,9’ı “katıldığını” ve %8,4’ü “kesinlikle katıldığını” ifade etmiştir. Katılımcılardan %24,5’i “kararsız” olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık dörtte birinin Türkiye’nin AB’ne girmesi ile ilgili olarak “kararsız” olması bu konuda kafalarda bir bilgi karışıklığının olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte toplumda genel eğilimin AB’ne olumsuz bir yaklaşım sergilediğini ifade etmek mümkündür. Katılımcıların (önermeye “kesinlikle

katılmayan” %24,8 ile “katılmayan” %21,5) %46,3’ü, bu görüştedir. Toplum içinde AB’ni ülke için iyi bir geleceğin garantisi olarak görenlerin oranı ise %29,3’tür.

Tablo 66. Katılımcıların “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Girmesi Ülkemiz İçin İyi Bir Geleceğin Garantisidir” Yargısına İlişkin Tutumları

“Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi ülkemiz için iyi bir geleceğin garantisidir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	371	24,8	24,8
Katılmıyorum	322	21,5	46,3
Kararsızım	366	24,5	70,8
Katılıyorum	312	20,9	91,6
Kesinlikle Katılıyorum	125	8,4	100,0
Toplam	1496	100,0	

3.4.22. Türkiye İslam Ülkeleri ile İlişkilerine Yönelik Tutumlar

Tablo 67. Katılımcıların “Türkiye’nin İslam Ülkeleri ile İyi İlişkiler İçinde Olması Gerekmemektedir” Yargısına Yönelik Tutumları

“Türkiye’nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	81	5,4	5,4
Katılmıyorum	177	11,9	17,4
Kararsızım	230	15,5	32,8
Katılıyorum	637	42,8	75,7
Kesinlikle Katılıyorum	362	24,3	100,0
Toplam	1487	100,0	

Araştırmaya katılanların AB ile ilgili görüşlerin yanında, son dönemlerde öne çıkan güncel bir konu olan İslam ülkeleri ile ilgili konulara ilişkin tutumları çalışmada ele alınmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara “Türkiye’nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir” önermesine yönelik, görüşleri sorulmuştur. Görüşülenlerin %42,8 bu önermeye “katıldığını”, %24,3’ü “kesinlikle katıldığını”, %11,9’u “katılmadığını” ve %5,4’ü “kesinlikle katılmadığını” ifade etmiştir. Örneklemenin %15,5’i bu konuda “kararsız” olduğunu ifade etmiştir. Veriler incelendiğinde, toplumun yaklaşık olarak üçte ikisinin Türkiye’nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmasını ve ilişkilerini geliştirmesini bir gereklilik olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bunun tersini düşünenlerin oranı ise (önermeye “katılmayan” %11,9 ile “kesinlikle katılmayan” %5,4 toplam) %17,4’tür. Tablonun tümü birlikte ele alındığında toplumun genelinde ülkemizin İslam ülkeleri ile ilişkilerinin iyi olması istenen ve beklenen bir durum olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.23. Kadınların Siyasal ve Toplumsal Rol ve konumlarına İlişkin Tutumlar

Tablo 68. Katılımcıların “Kadınların Toplumsal ve Siyasal Hayatta Erkekler İle Eşit Pozisyona Taşınabilmesi İçin Ne Gerekliyorsa Yapılmalıdır” Yargısına İlişkin Tutumları

“Kadınların toplumsal ve siyasal hayatta erkekler ile eşit pozisyona taşınabilmesi için ne gerekliyorsa yapılmalıdır”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	61	4,1	4,1
Katılmıyorum	99	6,6	10,7
Kararsızım	104	7,0	17,7
Katılıyorum	578	38,8	56,5
Kesinlikle Katılıyorum	649	43,5	100,0
Toplam	1491	100,0	

Katılımcıların kadının Türk toplumu içindeki yerine ve toplumsal ve siyasal hayatın bir aktörü olarak kadının pozisyonunda iyiye doğru ne tür değişiklikler

yapılabileceğine dair kanaatleri, dine bakış ve siyasal tutum ilişkisi açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların “Kadınların toplumsal ve siyasal hayatta erkekler ile eşit pozisyona taşınabilmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır” önermesine yönelik düşünceleri Tablo 68’de gösterilmiştir. Katılımcıların %43,5’i bu önermeye “kesinlikle katılmaktadır”. %38,8’i ise ilgili önermeye “katıldığını” ifade etmiştir. Görüşülenlerin %6,6’sı “katılmadığını”, %4,1’i “kesinlikle katılmadığını” ve %7’si “kararsız” olduğunu ifade etmiştir. Toplumun (“kesinlikle katılan” %43,5 ile “katılan” %38,8) %82,3’ü kadının toplum yaşamı içinde aktif bir birey olarak var olması, daha çok kadının siyaset ile etkin bir biçimde ilgilenebilmesi ve yönetim mekanizmalarında kadınların daha aktif yer alabilmesine yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması noktasında ortak bir tutum sergilemektedir. Genel içinde çok küçük bir azınlık kadınların içinde buldukları durumdan daha iyi bir duruma taşınması hususunda çekimser ve mesafeli davranmaktadır. Bu veriler ümit verici olup, kadınları siyasete aktif olarak taşıyacak yasal kota uygulamaları vb. gibi pozitif ayrımcılığa dayanan uygulamaların toplumun geneli tarafından kabul ve destek göreceğine dair olumlu bir kanı uyandırmaktadır.

Tablo 69. Katılımcıların “Kadınların Toplum İçindeki Durumlarını Değiştirmeye Yönelik Herhangi Bir Girişim Geleneklere Aykırıdır” Yargısına İlişkin Tutumları

“Kadınların toplum içindeki durumlarını değiştirmeye yönelik herhangi bir girişim geleneklere aykırıdır”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	620	41,7	41,7
Katılmıyorum	498	33,5	75,2
Kararsızım	173	11,6	86,8
Katılıyorum	132	8,9	95,7
Kesinlikle Katılıyorum	64	4,3	100,0
Toplam	1487	100,0	

Kadınların konumuna ilişkin diğer bir önerme olan “Kadınların toplum içindeki durumlarını değiştirmeye yönelik herhangi bir girişim geleneklere aykırıdır”

önermesi toplumda kadınların durumuna yönelik herhangi bir iyileştirme çabasının nasıl karşılanacağını ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Katılımcıların %41,7'si bu önermeye “kesinlikle katılmadığını”, %33,5'i “katılmadığını” ifade etmişlerdir. Grubun %8,9'u bu önermeye “katıldığını”, %4,3'ü “kesinlikle katıldığını” ifade etmiştir. %11,6'lık bir kesim ise konuya ilişkin herhangi bir kanaatinin olmadığını belirtmiştir. Bu verilerden hareketle toplum içinde kadınların karşılaştıkları aile içi şiddet, eğitim eksikliği, meslek eksikliği, siyasal katılım düşüklüğü gibi sorunların çözümüne yönelik girişimlerin geleneksel toplum yapısı tarafından engellenmesi olasılığının oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür. Toplumun %75,2'si kadınların dezavantajlı durumunun olumlu yönde iyileştirilmesine yönelik çabaları desteklemekte, bu çabaların geleneklere aykırı olduğu görüşüne katılmamaktadır.

3.4.24. İktidarın Ekonomik Başarısı, Din Siyasal Davranış İlişkisi

Tablo 70. Katılımcıların “İktidarın Ekonomiye İyileştirmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Hiçbir Önemi Yoktur” Yargısına Yönelik Tutumları

“İktidarın ekonomiye iyileştirmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının hiçbir önemi yoktur”	Kişi	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	384	25,8	25,8
Katılmıyorum	457	30,7	56,5
Kararsızım	254	17,1	73,6
Katılıyorum	247	16,6	90,2
Kesinlikle Katılıyorum	146	9,8	100,0
Toplam	1488	100,0	

İktidardaki partinin ekonomi politikalarının olumlu sonuçlar doğurması halinde, halkın siyasal iktidarın dine yaklaşımının nasıl olduğuna ilişkin kaygılarının, azalacağını öngören sava yönelik görüşlerin tespit edilmesi diğer bir ifade ile din, toplum, siyaset ilişkisinin nasıl şekillendiğinden çok ekonomik istikrarın ilgi odağı olup olmayacağına konusuna bakış açılarının ölçülmesi amacı ile katılımcılara,

“İktidarın ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının hiçbir önemi yoktur” önermesi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Görüşülenlerden %30,7’si bu önermeye “katılmadığını”, %25,8’i “kesinlikle katılmadığını”, %16,6’sı “katıldığını”, %9,8’i “kesinlikle katıldığını” ifade etmişlerdir. Katılımcıların %17,1’i bu konuya ilişkin” kararsız” olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların yarısından fazlası bu önermeye katılmadıklarını ifade ederek, seçmen davranışları üzerinde belirleyici olan faktörler içinde yer alan ekonomik istikrarın varlığına ek olarak siyasal iktidarın dini konulara yaklaşımında siyasal karar alma süreçleri üzerinde etkili olan diğer bir unsur olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşın katılımcıların (“katılan” %16,6 ve “kesinlikle katılan” %9,8) %26,4’ü siyasal iktidara ilişkin tutumlarını oluştururken öncelikle iktidarın ekonomik performansını göz önünde tuttıklarını ifade etmişlerdir.

3.5. Din Siyasal Davranış İlişisini Ölçmeye Yönelik Hipotezlerin Test Edilmesi

Çalışmanın bu bölümünde din siyasal davranış ve din modernite ilişkisini inceleyen hipotezler test edilecektir. Yukarda da değinildiği üzere verilerin parametrik dağılmamaları⁵⁰⁷ nedeni ile parametrik olmayan hipotez testlerinden olan ki-kare bağımsızlık testi, kruskall wallis testi⁵⁰⁸, spearman korelasyon testi ile pearson korelasyon testi⁵⁰⁹ analizleri yapılacaktır.

3.5.1. Din Siyasal Davranış İlişisine Yönelik Hipotezler ve Sonuçları

Hipotez 1 H_0 =Türk toplumu içinde din siyasal davranışların şekillenmesi üzerinde etkili değildir.

H_a =Türk toplumu içinde din siyasal davranışların şekillenmesinde etkili olan temel bir değişkendir

Hipotez 1, 15 alt hipotez ile test edilecektir.

⁵⁰⁷ Verilerin dağılım istatistikleri ekte gösterilmiştir.

⁵⁰⁸ Kruskall Wallis test istatistikleri ekte verilmiştir.

⁵⁰⁹ Pearson korelasyon analizinde kullanılan verilerin normalliği kontrol edilmiştir.

3.5.1.1. Dindarlık Düzeyi Siyasal Tutum İlişkisi

Hipotez 1.1 H_0 = Dindarlık düzeyi ile laik siyasal tutumlar arasında ilişki yoktur.

H_a = düzeyi ile laik siyasal tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.1 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.1.1. H_0 = Dine ilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında ilişki yoktur.

H_a = Dine ilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 71. Dindarlık Düzeyi İle Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir durumdur							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	1	1	1	8	13	24
	Yüzde	4,2	4,2	4,2	33,3	54,2	100,0
	Genel Yüzde	,1	,1	,1	,6	,9	1,7
Çok Az Dindar	Sayı	8	4	4	35	69	120
	Yüzde	6,7	3,3	3,3	29,2	57,5	100,0
	Genel Yüzde	,6	,3	,3	2,4	4,7	8,3
Biraz Dindar	Sayı	23	32	38	119	163	375
	Yüzde	6,1	8,5	10,1	31,7	43,5	100,0
	Genel Yüzde	1,	2,2	2,6	8,2	11,2	25,8
Dindar	Sayı	58	132	104	256	231	781
	Yüzde	7,4	16,9	13,3	32,8	29,6	100,0
	Genel Yüzde	4,0	9,1	7,2	17,6	15,9	53,8
Oldukça Dindar	Sayı	31	44	22	31	25	153
	Yüzde	20,3	28,8	14,4	20,3	16,3	100,0
	Genel Yüzde	2,1	3,0	1,5	2,1	1,7	10,5
Toplam	Sayı	121	213	169	449	501	1453
	Yüzde	8,3	14,7	11,6	30,9	34,5	100,0
	Genel Yüzde	8,3	14,7	11,6	30,9	34,5	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 143,908 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,277 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu test sonucuna göre dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Hipotez 1.1.2 $H_0=$ Dindarlık düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur

$H_a=$ Dindarlık düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz neticesinde dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeye yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 72. Dindarlık Düzeyi İle Dini Öne Çıkaran Parti Ya Da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Dindarlığın Bir Gereği Olarak Gören Tutumlar Arasındaki İlişki

Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	18	5	1	0	0	24
	Yüzde	75,0	20,8	4,2	,0	,0	100,0
	Genel Yüzde	1,2	0,3	0,1	0	0	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	78	31	5	6	2	122
	Yüzde	63,9	25,4	4,1	4,9	1,6	100,0
	Genel Yüzde	5,2	2,1	0,3	,4	0,1	8,2
Biraz Dindar	Sayı	214	110	29	24	11	388
	Yüzde	55,2	28,4	7,5	6,2	2,8	100,0
	Genel Yüzde	14,3	7,4	1,9	1,6	0,7	26
Dindar	Sayı	378	252	66	80	25	801
	Yüzde	47,2	31,5	8,2	10,0	3,1	100,0
	Genel Yüzde	25,3	16,9	4,4	5,4	1,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	52	40	14	40	13	159
	Yüzde	32,7	25,2	8,8	25,2	8,2	100,0
	Genel Yüzde	3,5	2,7	0,9	2,7	0,9	10,6
Toplam	Sayı	740	438	115	150	51	1494
	Yüzde	49,5	29,3	7,7	10,0	3,4	100,0
	Genel Yüzde	49,5	29,3	7,7	10,0	3,4	100
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 87,895 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,190 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.1.3 H_0 = Dindarlık düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe iktidar partisinin dini değerleri öne çıkararak politikalar üretmesine

yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p < 0,05$ olarak elde edilerek iktidar partisinin dini değerleri savunmasına yönelik politikaları yönelik tutumların farklılık gösterdiği görülmüştür.

Tablo 73. Dindarlık Düzeyi İle İktidar Partisinin Dini Değerleri Öne Çıkaran Politikalar Üretmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	19	3	2	0	0	24
	Yüzde	79,2	12,5	8,3	,0	,0	100,0
	Genel Yüzde	1,3	,2	,1	,0	,0	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	72	36	4	7	2	121
	Yüzde	59,5	29,8	3,3	5,8	1,7	100,0
	Genel Yüzde	4,8	2,4	,3	,5	,1	8,1
Biraz Dindar	Sayı	126	113	59	76	15	389
	Yüzde	32,4	29,0	15,2	19,5	3,9	100,0
	Genel Yüzde	8,5	7,6	4,0	5,1	1,0	26,2
Dindar	Sayı	140	186	100	286	85	797
	Yüzde	17,6	23,3	12,5	35,9	10,7	100,0
	Genel Yüzde	9,4	12,5	6,7	19,2	5,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	15	12	14	65	49	155
	Yüzde	9,7	7,7	9,0	41,9	31,6	100,0
	Genel Yüzde	1,0	,8	,9	4,4	3,3	10,4
Toplam	Sayı	372	350	179	434	151	1486
	Yüzde	25,0	23,6	12,0	29,2	10,2	100,0
	Genel Yüzde	25,0	23,6	12,0	29,2	10,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 323,025 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,408 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.1.4 H_0 = Dindarlık düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p < 0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna

göre, $p < 0,05$ olarak elde edilmiştir ki kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Tablo 74. Dindarlık Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	19	2	1	1	1	24
	Yüzde	79,2	8,3	4,2	4,2	4,2	100,0
	Genel Yüzde	1,3	,1	,1	,1	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	83	26	7	2	2	120
	Yüzde	69,2	21,7	5,8	1,7	1,7	100,0
	Genel Yüzde	5,6	1,8	,5	,1	,1	8,1
Biraz Dindar	Sayı	169	128	43	35	13	388
	Yüzde	43,6	33,0	11,1	9,0	3,4	100,0
	Genel Yüzde	19	8,6	2,9	2,4	,9	26,1
Dindar	Sayı	160	208	139	217	71	795
	Yüzde	20,1	26,2	17,5	27,3	8,9	100,0
	Genel Yüzde	10,8	14,0	9,4	14,6	4,8	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	14	16	10	74	43	157
	Yüzde	8,9	10,2	6,4	47,1	27,4	100,0
	Genel Yüzde	,9	1,1	,7	5,0	2,9	10,6
Toplam	Sayı	445	380	200	329	130	1484
	Yüzde	30,0	25,6	13,5	22,2	8,8	100,0
	Genel Yüzde	30,0	25,6	13,5	22,2	8,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 396,571 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,462 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.1.5 H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 75. Dindarlık Düzeyi İle Dini Kanaatlerinin Siyasal Olaylara Bakış Arasındaki İlişki

Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	16	2	2	2	1	23
	Yüzde	69,6	8,7	8,7	8,7	4,3	100,0
	Genel Yüzde	1,1	,1	,1	,1	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	67	33	8	10	4	122
	Yüzde	54,9	27,0	6,6	8,2	3,3	100,0
	Genel Yüzde	4,5	2,2	,5	,7	,3	8,3
Biraz Dindar	Sayı	139	133	47	55	13	387
	Yüzde	35,9	34,4	12,1	14,2	3,4	100,0
	Genel Yüzde	9,4	9,0	3,2	3,7	,9	26,2
Dindar	Sayı	154	226	104	246	58	788
	Yüzde	35,9	34,4	12,1	14,2	3,4	100,0
	Genel Yüzde	10,4	15,3	7,1	16,7	3,9	53,4
Oldukça Dindar	Sayı	7	21	13	83	31	155
	Yüzde	4,5	13,5	8,4	53,5	20,0	100,0
	Genel Yüzde	,5	1,4	,9	5,6	2,1	10,5
Toplam	Sayı	383	415	174	396	107	1475
	Yüzde	26,0	28,1	11,8	26,8	7,3	100,0
	Genel Yüzde	26,0	28,1	11,8	26,8	7,3	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 271,311 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,390 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe katılımcıların dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışı üzerinde etkisi artmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri katılımcıların dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışları üzerindeki etkisinin dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.1.6 H_0 = Dindarlık düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 76. Dindarlık Düzeyi İle Üniversitelerde Yaşanan Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesi gerekmektedir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katlıyorum	Kesinlikle Katlıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	6	1	3	6	8	24
	Yüzde	25,0	4,2	12,5	25,0	33,3	100,0
	Genel Yüzde	,4	,1	,2	,4	,5	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	31	13	12	39	27	122
	Yüzde	25,4	10,7	9,8	32,0	22,1	100,0
	Genel Yüzde	2,1	,9	,8	2,6	1,8	8,2
Biraz Dindar	Sayı	52	59	40	110	128	389
	Yüzde	13,4	15,2	10,3	28,3	32,9	100,0
	Genel Yüzde	3,5	3,9	2,7	7,4	8,6	26,0
Dindar	Sayı	42	51	45	264	399	801
	Yüzde	5,2	6,4	5,6	33,0	49,8	100,0
	Genel Yüzde	2,8	3,4	3,0	17,7	26,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	4	3	3	36	113	159
	Yüzde	2,5	1,9	1,9	22,6	71,1	100,0
	Genel Yüzde	,3	,2	,2	2,4	7,6	10,6
Toplam	Sayı	135	127	103	455	675	1495
	Yüzde	9,0	8,5	6,9	30,4	45,2	100,0
	Genel Yüzde	9,0	8,5	6,9	30,4	45,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 183,405 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,311 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuç üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.1.7 H_0 = Dindarlık düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 77. Dindarlık Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İstedığı Takdirde Başını Örtbilmesinin Serbest Olmasını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmelidir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	18	1	1	3	1	24
	Yüzde	75,0	4,2	4,2	12,5	4,2	100,0
	Genel Yüzde	1,2	,1	,1	,2	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	60	28	7	16	11	122
	Yüzde	49,2	23,0	5,7	13,1	9,0	100,0
	Genel Yüzde	4,0	1,9	,5	1,1	,7	8,1
Biraz Dindar	Sayı	109	92	52	64	74	391
	Yüzde	27,9	23,5	13,3	16,4	18,9	100,0
	Genel Yüzde	7,3	6,1	3,5	4,3	4,9	26,1
Dindar	Sayı	105	108	73	243	273	802
	Yüzde	13,1	13,5	9,1	30,3	34,0	100,0
	Genel Yüzde	7,0	7,2	4,9	16,2	18,2	53,5
Oldukça Dindar	Sayı	7	7	5	35	105	159
	Yüzde	4,4	4,4	3,1	22,0	66,0	100,0
	Genel Yüzde	,5	,5	,3	2,3	7,0	10,6
Toplam	Sayı	299	236	138	361	464	1498
	Yüzde	20,0	15,8	9,2	24,1	31,0	100,0
	Genel Yüzde	20,0	15,8	9,2	24,1	31,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 330,223 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,413 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bireylerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtbilmesinin serbest olmasına yönelik tutumları güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucuna göre kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtbilmesinin

serbest olmasına yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.1.8 H_0 = Dindarlık düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 78. Dindarlık Düzeyi İle Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatlar Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalıştığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışırlar							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	14	2	6	1	1	24
	Yüzde	58,3	8,3	25,0	4,2	4,2	100,0
	Genel Yüzde	,9	,1	,4	,1	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	73	22	21	2	1	119
	Yüzde	61,3	18,5	17,6	1,7	,8	100,0
	Genel Yüzde	4,9	1,5	1,4	,1	,1	8,0
Biraz Dindar	Sayı	158	121	56	42	12	389
	Yüzde	40,6	31,1	14,4	10,8	3,1	100,0
	Genel Yüzde	10,6	8,1	3,8	2,8	,8	26,2
Dindar	Sayı	207	185	145	193	66	796
	Yüzde	26,0	23,2	18,2	24,2	8,3	100,0
	Genel Yüzde	13,9	12,4	9,8	13,0	4,4	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	13	15	24	64	42	158
	Yüzde	8,2	9,5	15,2	40,5	26,6	100,0
	Genel Yüzde	,9	1,0	1,6	4,3	2,8	10,6
Toplam	Sayı	465	345	252	302	122	1486
	Yüzde	31,3	23,2	17,0	20,3	8,2	100,0
	Genel Yüzde	31,3	23,2	17,0	20,3	8,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 279,165 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,381 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe dini grup, cemaat ve tarikatların dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu değer, “Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin

daha güzel yaşanması için çalışırlar” önermesine yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklı olduğunu göstermektedir.

Hipotez 1.1.9 H_0 = Dindarlık düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 79. Dindarlık Düzeyi İle Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	6	14	2	1	1	24
	Yüzde	25,0	58,3	8,3	4,2	4,2	100,0
	Genel Yüzde	,4	,9	,1	,1	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	18	32	31	30	11	122
	Yüzde	14,8	26,2	25,4	24,6	9,0	100,0
	Genel Yüzde	1,2	2,2	2,1	2,0	,7	8,2
Biraz Dindar	Sayı	26	66	77	157	62	388
	Yüzde	6,7	17,0	19,8	40,5	16,0	100,0
	Genel Yüzde	1,7	4,4	5,2	10,6	4,2	26,1
Dindar	Sayı	25	58	112	383	219	797
	Yüzde	3,1	7,3	14,1	48,1	27,5	100,0
	Genel Yüzde	1,7	3,9	7,5	25,8	14,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	6	7	8	66	69	156
	Yüzde	3,8	4,5	5,1	42,3	44,2	100,0
	Genel Yüzde	,4	,5	,5	4,4	4,6	10,5
Toplam	Sayı	81	177	230	637	362	1487
	Yüzde	5,4	11,9	15,5	42,8	24,3	100,0
	Genel Yüzde	5,4	11,9	15,5	42,8	24,3	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 244,600 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,336 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumlar, güçlenmektedir. Kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde

edilmiştir ki bu veri, Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

3.5.1.2 Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi Siyasal Davranış İlişkisi

Hipotez 1.2 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile laik siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile laik siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.2 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.2.1 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerinin yapılma derecesi yükseldikçe dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğuna yönelik tutumlar zayıflamaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucuna göre dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğuna yönelik tutumlar, dindarlık düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 80. Dinin Gereklarının Yapılma Düzeyi ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir durumdur							
Dinin Gereklarının Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	2	1	3	18	28	52
	Yüzde	3,8	1,9	5,8	34,6	53,8	100,0
	Genel Yüzde	,1	,1	,2	1,3	2,0	3,6
Çok azını	Sayı	15	17	21	84	129	266
	Yüzde	5,6	6,4	7,9	31,6	48,5	100,0
	Genel Yüzde	1,0	1,2	1,5	5,9	9,0	18,5
Birazını	Sayı	39	73	69	183	210	574
	Yüzde	6,8	12,7	12,0	31,9	36,6	100,0
	Genel Yüzde	2,7	5,1	4,8	12,8	14,6	40,0
Çoğunu	Sayı	50	103	64	136	108	461
	Yüzde	10,8	22,3	13,9	29,5	23,4	100,0
	Genel Yüzde	3,5	7,2	4,5	9,5	7,5	32,1
Hepsini	Sayı	13	17	8	24	19	81
	Yüzde	16,0	21,0	9,9	29,6	23,5	100,0
	Genel Yüzde	,9	1,2	,6	1,7	1,3	5,6
Toplam	Sayı	119	211	165	445	494	1434
	Yüzde	8,3	14,7	11,5	31,0	34,4	100,0
	Genel Yüzde	8,3	14,7	11,5	31,0	34,4	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 103,435 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,252 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.2.2 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin

gereklerinin yapılma düzeyi arttıkça dindar olmanın dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kıldığını öngören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p < 0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kıldığına öngören tutumların dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Tablo 81. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	40	10	3	1	0	54
	Yüzde	74,1	18,5	5,6	1,9	,0	100,0
	Genel Yüzde	2,7	,7	,2	,1	,0	3,7
Çok azını	Sayı	159	82	17	10	5	273
	Yüzde	58,2	30,0	6,2	3,7	1,8	100,0
	Genel Yüzde	10,8	5,6	1,2	,7	,3	18,5
Birazını	Sayı	300	178	45	45	19	587
	Yüzde	51,1	30,3	7,7	7,7	3,2	100,0
	Genel Yüzde	20,4	12,1	3,1	3,1	1,3	39,8
Çoğunu	Sayı	201	137	43	75	21	477
	Yüzde	42,1	28,7	9,0	15,7	4,4	100,0
	Genel Yüzde	13,6	9,3	2,9	5,1	1,4	32,4
Hepsini	Sayı	29	27	5	17	5	83
	Yüzde	34,9	32,5	6,0	20,5	6,0	100,0
	Genel Yüzde	2,0	1,8	,3	1,2	,3	5,6
Toplam	Sayı	729	434	113	148	50	1474
	Yüzde	49,5	29,4	7,7	10,0	3,4	100,0
	Genel Yüzde	49,5	29,4	7,7	10,0	3,4	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 74,385 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,192 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.2.3 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 82. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki

Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	38	12	1	3	0	54
	Yüzde	70,4	22,2	1,9	5,6	,0	100,0
	Genel Yüzde	2,6	,8	,1	,2	,0	3,7
Çok azını	Sayı	101	86	30	44	11	272
	Yüzde	37,1	31,6	11,0	16,2	4,0	100,0
	Genel Yüzde	6,9	5,9	2,0	3,0	,7	18,5
Birazını	Sayı	147	147	81	178	32	585
	Yüzde	25,1	25,1	13,8	30,4	5,5	100,0
	Genel Yüzde	10,0	10,0	5,5	12,1	2,2	39,9
Çoğunu	Sayı	74	88	55	174	85	476
	Yüzde	15,5	18,5	11,6	36,6	17,9	100,0
	Genel Yüzde	5,0	6,0	3,7	11,9	5,8	32,4
Hepsini	Sayı	9	14	7	31	19	80
	Yüzde	11,3	17,5	8,8	38,8	23,8	100,0
	Genel Yüzde	,6	1,0	,5	2,1	1,3	5,5
Toplam	Sayı	369	347	174	430	147	1467
	Yüzde	25,2	23,7	11,9	29,3	10,0	100,0
	Genel Yüzde	25,2	23,7	11,9	29,3	10,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 213,932 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,339 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerini yapılma derecesi yükseldikçe iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemseyen tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu iktidardaki partinin dini değerleri

savunmasına yönelik tutumların dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.2.4 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 83. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	39	8	3	1	3	54
	Yüzde	72,2	14,8	5,6	1,9	5,6	100,0
	Genel Yüzde	2,7	,5	,2	,1	,2	3,7
Çok azını	Sayı	130	86	26	24	6	272
	Yüzde	47,8	31,6	9,6	8,8	2,2	100,0
	Genel Yüzde	8,9	5,9	1,8	1,6	,4	18,6
Birazını	Sayı	178	173	94	111	27	583
	Yüzde	30,5	29,7	16,1	19,0	4,6	100,0
	Genel Yüzde	12,2	11,8	6,4	7,6	1,8	39,8
Çoğunu	Sayı	80	96	69	156	74	475
	Yüzde	16,8	20,2	14,5	32,8	15,6	100,0
	Genel Yüzde	5,5	6,6	4,7	10,7	5,1	32,4
Hepsini	Sayı	9	13	6	33	19	80
	Yüzde	11,3	16,3	7,5	41,3	23,8	100,0
	Genel Yüzde	,6	,9	,4	2,3	1,3	5,5
Toplam	Sayı	436	376	198	325	129	1464
	Yüzde	29,8	25,7	13,5	22,2	8,8	100,0
	Genel Yüzde	29,8	25,7	13,5	22,2	8,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 270,141 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,394 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre

ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerinin yerine getirilmesi derecesi arttıkça kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p < 0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu test değeri kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumların dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Hipotez 1.2.5 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 84. Dinin Gereklerinin Yapılması ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki

Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	30	9	3	9	2	53
	Yüzde	56,6	17,0	5,7	17,0	3,8	100,0
	Genel Yüzde	2,1	,6	,2	,6	,1	3,6
Çok azını	Sayı	110	87	27	34	13	271
	Yüzde	40,6	32,1	10,0	12,5	4,8	100,0
	Genel Yüzde	7,5	6,0	1,9	2,3	,9	18,6
Birazını	Sayı	155	179	84	133	29	580
	Yüzde	26,7	30,9%	14,5	22,9	5,0	100,0
	Genel Yüzde	10,6	12,3	5,8	9,1	2,0	39,8
Çoğunu	Sayı	66	117	56	178	54	471
	Yüzde	14,0	24,8	11,9	37,8	11,5	100,0
	Genel Yüzde	4,5	8,0	3,8	12,2	3,7	32,3
Hepsini	Sayı	12	17	4	41	8	82
	Yüzde	14,6	20,7	4,9	50,0	9,8	100,0
	Genel Yüzde	,8	1,2	,3	2,8	,5	5,6
Toplam	Sayı	373	409	174	395	106	1457
	Yüzde	25,6	28,1	11,9	27,1	7,3	100,0
	Genel Yüzde	25,6	28,1	11,9	27,1	7,3	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 172,537 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,309 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerini yapma derecesi yükseldikçe dini kanaatlerin siyasal olayları değerlendirmedeki etkisi artmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu, dini kanaatlerin siyasal olayların değerlendirilmesindeki etkisinin dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği, anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.2.6 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 85. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanması hoşuma gider							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	41	9	2	1	0	53
	Yüzde	77,4	17,0	3,8	1,9	,0	100,0
	Genel Yüzde	2,9	,6	,1	,1	,0	3,7
Çok azını	Sayı	128	83	27	23	8	269
	Yüzde	47,6	30,9	10,0	8,6	3,0	100,0
	Genel Yüzde	8,9	5,8	1,9	1,6	,6	18,7
Birazını	Sayı	190	185	77	97	20	569
	Yüzde	33,4	32,5	13,5	17,0	3,5	100,0
	Genel Yüzde	13,2	12,9	5,4	6,8	1,4	39,6
Çoğunu	Sayı	100	128	66	136	35	465
	Yüzde	21,5	27,5	14,2	29,2	7,5	100,0
	Genel Yüzde	7,0	8,9	4,6	9,5	2,4	32,4
Hepsini	Sayı	17	19	7	29	8	80
	Yüzde	21,3	23,8	8,8	36,3	10,0	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,3	,5	2,0	,6	5,6
Toplam	Sayı	476	424	179	286	71	1436
	Yüzde	33,1	29,5	12,5	19,9	4,9	100,0
	Genel Yüzde	33,1	29,5	12,5	19,9	4,9	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 160,835 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,303 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerin yapılma derecesi arttıkça siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu test sonucuna göre siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik tutumların dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.2.7 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 86. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesi gerekmektedir							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	17	4	6	13	14	54
	Yüzde	31,5	7,4	11,1	24,1	25,9	100,0
	Genel Yüzde	1,2	,3	,4	,9	,9	3,7
Çok azını	Sayı	41	36	23	84	90	274
	Yüzde	15,0	13,1	8,4	30,7	32,8	100,0
	Genel Yüzde	2,8	2,4	1,6	5,7	6,1	18,6
Birazını	Sayı	47	61	45	190	243	586
	Yüzde	8,0	10,4	7,7	32,4	41,5	100,0
	Genel Yüzde	3,2	4,1	3,1	12,9	16,5	39,7
Çoğunu	Sayı	21	23	24	135	275	478
	Yüzde	4,4	4,8	5,0	28,2	57,5	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,6	1,6	9,2	18,6	32,4
Hepsini	Sayı	5	2	3	25	48	83
	Yüzde	6,0	2,4	3,6	30,1	57,8	100,0
	Genel Yüzde	,3	,1	,2	1,7	3,3	5,6
Toplam	Sayı	131	126	101	447	670	1475
	Yüzde	8,9	8,5	6,8	30,3	45,4	100,0
	Genel Yüzde	8,9	8,5	6,8	30,3	45,4	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 118,393 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,244 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerinin yapılma derecesi arttıkça üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu değer, üniversitelerdeki başörtüsü sorununun, bir an önce çözülmesine yönelik tutumların dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.2.8 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 87. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İstedığı Takdirde Başını Örtebilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmelidir							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	30	8	2	9	5	54
	Yüzde	55,6	14,8	3,7	16,7	9,3	100,0
	Genel Yüzde	2,0	,5	,1	,6	,3	3,7
Çok azını	Sayı	84	64	27	51	48	274
	Yüzde	30,7	23,4	9,9	18,6	17,5	100,0
	Genel Yüzde	5,7	4,3	1,8	3,5	3,2	18,5
Birazını	Sayı	120	107	61	148	152	588
	Yüzde	20,4	18,2	10,4	25,2	25,9	100,0
	Genel Yüzde	8,1	7,2	4,1	10,0	10,3	39,8
Çoğunu	Sayı	57	49	38	126	209	479
	Yüzde	11,9	10,2	7,9	26,3	43,6	100,0
	Genel Yüzde	3,9	3,3	2,6	8,5	14,1	32,4
Hepsini	Sayı	5	5	4	24	45	83
	Yüzde	6,0	6,0	4,8	28,9	54,2	100,0
	Genel Yüzde	,3	,3	,3	1,6	3,0	5,6
Toplam	Sayı	296	233	132	358	459	1478
	Yüzde	20,0	15,8	8,9	24,2	31,1	100,0
	Genel Yüzde	20,0	15,8	8,9	24,2	31,1	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 180,372 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,324 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerinin yapılma derecesi arttıkça kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki veri kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik tutumların dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.2.9 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 88. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatların Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışan Birer Kurum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışanlar							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	34	9	9	2	0	54
	Yüzde	63,0	16,7	16,7	3,7	,0	100,0
	Genel Yüzde	2,3	,6	,6	,1	,0	3,7
Çok azını	Sayı	123	80	44	18	7	272
	Yüzde	45,2	29,4	16,2	6,6	2,6	100,0
	Genel Yüzde	8,4	5,5	3,0	1,2	,5	18,6
Birazını	Sayı	200	151	106	100	25	582
	Yüzde	34,4	25,9	18,2	17,2	4,3	100,0
	Genel Yüzde	13,6	10,3	7,2	6,8	1,7	39,7
Çoğunu	Sayı	91	89	82	148	68	478
	Yüzde	19,0	18,6	17,2	31,0	14,2	100,0
	Genel Yüzde	6,2	6,1	5,6	10,1	4,6	32,6
Hepsini	Sayı	11	13	6	30	20	80
	Yüzde	13,8	16,3	7,5	37,5	25,0	100,0
	Genel Yüzde	,8	,9	,4	2,0	1,4	5,5
Toplam	Sayı	459	342	247	298	120	1466
	Yüzde	31,3	23,3	16,8	20,3	8,2	100,0
	Genel Yüzde	31,3	23,3	16,8	20,3	8,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 233,011 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,361 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerinin yapılma derecesi yükseldikçe dini grup, cemaat ve tarikatların dinin daha güzel yaşanması için çalışan birer kurum olduğuna yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir. Kruskal-wallis analizi sonucuna göre ise, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri dini grup, cemaat ve tarikatların dinin daha güzel yaşanması için çalışan birer kurum olduğuna yönelik tutumların, dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.2.10 H_0 = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 89. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	15	19	10	8	2	54
	Yüzde	27,8	35,2	18,5	14,8	3,7	100,0
	Genel Yüzde	1,0	1,3	,7	,5	,1	3,7
Çok azını	Sayı	22	54	57	102	37	272
	Yüzde	8,1	19,9	21,0	37,5	13,6	100,0
	Genel Yüzde	1,5	3,7	3,9	7,0	2,5	18,5
Birazını	Sayı	32	60	107	267	121	587
	Yüzde	5,5	10,2	18,2	45,5	20,6	100,0
	Genel Yüzde	2,2	4,1	7,3	18,2	8,2	40,0
Çoğunu	Sayı	9	38	47	219	160	473
	Yüzde	1,9	8,0	9,9	46,3	33,8	100,0
	Genel Yüzde	,6	2,6	3,2	14,9	10,9	32,2
Hepsini	Sayı	1	5	5	32	38	81
	Yüzde	1,2	6,2	6,2	39,5	46,9	100,0
	Genel Yüzde	,1	,3	,3	2,2	2,6	5,5
Toplam	Sayı	79	176	226	628	358	1467
	Yüzde	5,4	12,0	15,4	42,8	24,4	100,0
	Genel Yüzde	5,4	12,0	15,4	42,8	24,4	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 212,098 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,319 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerinin yerine getirilme derecesi yükseldikçe Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumların, dinin gereklerinin yapılma derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.2.11 $H_0=$ Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

$H_a=$ Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 90. Dinin Gereklerinin Yapılma Düzeyi ile Siyasal İktidarın Ekonomiye İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

İktidarın ekonomiye iyileştirmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının hiç bir önemi yoktur							
Dinin Gereklerinin Yapılma Derecesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiçbirini	Sayı	18	10	5	10	10	53
	Yüzde	34,0	18,9	9,4	18,9	18,9	100,0
	Genel Yüzde	1,2	,7	,3	,7	,7	3,6
Çok azını	Sayı	76	70	41	50	36	273
	Yüzde	27,8	25,6	15,0	18,3	13,2	100,0
	Genel Yüzde	5,2	4,8	2,8	3,4	2,5	18,6
Birazını	Sayı	144	186	85	111	58	584
	Yüzde	24,7	31,8	14,6	19,0	9,9	100,0
	Genel Yüzde	9,8	12,7	5,8	7,6	4,0	39,8
Çoğunu	Sayı	120	158	101	64	33	476
	Yüzde	25,2	33,2	21,2	13,4	6,9	100,0
	Genel Yüzde	8,2	10,8	6,9	4,4	2,2	32,4
Hepsini	Sayı	23	29	16	11	3	82
	Yüzde	28,0	35,4	19,5	13,4	3,7	100,0
	Genel Yüzde	1,6	2,0	1,1	,7	,2	5,6
Toplam	Sayı	381	453	248	246	140	1468
	Yüzde	26,0	30,9	16,9	16,8	9,5	100,0
	Genel Yüzde	26,0	30,9	16,9	16,8	9,5	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 39,620 p: ,001		Spear. kor. kat.: -,056 p: ,032		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dinin gereklerinin yerine getirilme derecesi yükseldikçe siyasal iktidarın ekonomiyi iyi yönetmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının göz ardı edilebileceğini öngören tutumlar zayıflamaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p>0,05$ olarak, elde edilmiştir. Kruskal-wallis testi sonucunda siyasal iktidarın ekonomiyi iyi yönetmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının göz ardı edilebileceğini öngören tutumların dinin gereklerinin yapılma derecesine göre verilen cevapların ortalamalarına göre bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

3.5.1.3. Dini Bilgi Düzeyi Siyasal Davranış İlişkisi

Hipotez 1.3 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile seküler siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile seküler siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.3 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.3.1 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğuna yönelik tutumlar zayıflamaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik tutumların dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Tablo 91. Dini Bilgi Düzeyi ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir durumdur							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	4	2	3	15	20	44
	Yüzde	9,1	4,5	6,8	34,1	45,5	100,0
	Genel Yüzde	,3	,1	,2	1,0	1,4	3,1
Zayıf	Sayı	12	11	13	54	64	154
	Yüzde	7,8	7,1	8,4	35,1	41,6	100,0
	Genel Yüzde	,8	,8	,9	3,8	4,5	10,7
Orta Düzeyde	Sayı	56	93	82	202	234	667
	Yüzde	8,4	13,9	12,3	30,3	35,1	100,0
	Genel Yüzde	3,9	6,5	5,7	14,1	16,3	46,5
İyi	Sayı	36	96	59	145	151	487
	Yüzde	7,4	19,7	12,1	29,8	31,0	100,0
	Genel Yüzde	2,5	6,7	4,1	10,1	10,5	34,0
Çok iyi	Sayı	12	10	7	28	25	82
	Yüzde	14,6	12,2	8,5	34,1	30,5	100,0
	Genel Yüzde	,8	,7	,5	2,0	1,7	5,7
Toplam	Sayı	120	212	164	444	494	1434
	Yüzde	8,4	14,8	11,4	31,0	34,4	100,0
	Genel Yüzde	8,4	14,8	11,4	31,0	34,4	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 33,140 p: ,007		Spear. kor. kat.: -,094 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.3.2 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi,

dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p < 0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumların derecesinin, dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Tablo 92. Dini Bilgi Düzeyi ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	32	9	2	1	1	45
	Yüzde	8,4	14,8	11,4	31,0	34,4	100,0
	Genel Yüzde	2,2	,6	,1	,1	,1	3,1
Zayıf	Sayı	82	47	13	6	8	156
	Yüzde	52,6	30,1	8,3	3,8	5,1	100,0
	Genel Yüzde	5,6	3,2	,9	,4	,5	10,6
Orta Düzeyde	Sayı	348	201	54	62	21	686
	Yüzde	50,7	29,3	7,9	9,0	3,1	100,0
	Genel Yüzde	23,6	13,6	3,7	4,2	1,4	46,5
İyi	Sayı	228	145	40	73	21	507
	Yüzde	45,0	28,6	7,9	14,4	4,1	100,0
	Genel Yüzde	15,5	9,8	2,7	4,9	1,4	34,4
Çok iyi	Sayı	41	28	4	8	0	81
	Yüzde	50,6	34,6	4,9	9,9	,0	100,0
	Genel Yüzde	2,8	1,9	,3	,5	,0	5,5
Toplam	Sayı	731	430	113	150	51	1475
	Yüzde	49,6	29,2	7,7	10,2	3,5	100,0
	Genel Yüzde	49,6	29,2	7,7	10,2	3,5	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 34,611 p: ,004		Spear. kor. kat.: ,080 p: ,002		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.3.3 $H_0 =$ Dini bilgi düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a =$ Dini bilgi düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 93. Dini Bilgi Düzeyi ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki

Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	27	10	4	4	0	45
	Yüzde	60,0	22,2	8,9	8,9	,0	100,0
	Genel Yüzde	1,8	,7	,3	,3	,0	3,1
Zayıf	Sayı	50	59	19	24	4	156
	Yüzde	32,1	37,8	12,2	15,4	2,6	100,0
	Genel Yüzde	3,4	4,0	1,3	1,6	,3	10,6
Orta Düzeyde	Sayı	177	163	88	206	50	684
	Yüzde	25,9	23,8	12,9	30,1	7,3	100,0
	Genel Yüzde	12,1	11,1	6,0	14,0	3,4	46,6
İyi	Sayı	97	96	55	172	84	504
	Yüzde	19,2	19,0	10,9	34,1	16,7	100,0
	Genel Yüzde	6,6	6,5	3,7	11,7	5,7	34,3
Çok iyi	Sayı	18	18	9	23	11	79
	Yüzde	22,8	22,8	11,4	29,1	13,9	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,2	,6	1,6	,7	5,4
Toplam	Sayı	369	346	175	429	149	1468
	Yüzde	25,1	23,6	11,9	29,2	10,1	100,0
	Genel Yüzde	25,1	23,6	11,9	29,2	10,1	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 113,181 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,219 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumların dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.3.4. H_0 = Dini bilgi düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 94. Dini Bilgi Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	27	9	4	3	2	45
	Yüzde	60,0	20,0	8,9	6,7	4,4	100,0
	Genel Yüzde	1,8	,6	,3	,2	,1	3,1
Zayıf	Sayı	67	54	12	15	8	156
	Yüzde	42,9	34,6	7,7	9,6	5,1	100,0
	Genel Yüzde	4,6	3,7	,8	1,0	,5	10,6
Orta Düzeyde	Sayı	210	185	105	143	41	684
	Yüzde	30,7	27,0	15,4	20,9	6,0	100,0
	Genel Yüzde	14,3	12,6	7,2	9,7	2,8	46,6
İyi	Sayı	114	113	68	140	65	500
	Yüzde	22,8	22,6	13,6	28,0	13,0	100,0
	Genel Yüzde	7,8	7,7	4,6	9,5	4,4	34,1
Çok iyi	Sayı	21	17	8	23	13	82
	Yüzde	25,6	20,7	9,8	28,0	15,9	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,2	,5	1,6	,9	5,6
Toplam	Sayı	439	378	197	324	129	1467
	Yüzde	29,9	25,8	13,4	22,1	8,8	100,0
	Genel Yüzde	29,9	25,8	13,4	22,1	8,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 96,967 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,219 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe, kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda kamu hizmeti veren

memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumların dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.3.5 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 95. Dini Bilgi Düzeyi ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki

Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	22	9	4	7	2	44
	Yüzde	50,0	20,5	9,1	15,9	4,5	100,0
	Genel Yüzde	1,5	,6	,3	,5	,1	3,0
Zayıf	Sayı	57	49	20	23	8	157
	Yüzde	36,3	31,2	12,7	14,6	5,1	100,0
	Genel Yüzde	3,9	3,4	1,4	1,6	,5	10,8
Orta Düzeyde	Sayı	182	198	93	159	47	679
	Yüzde	26,8	29,2	13,7	23,4	6,9	100,0
	Genel Yüzde	12,5	13,6	6,4	10,9	3,2	46,6
İyi	Sayı	95	134	51	174	42	496
	Yüzde	19,2	27,0	10,3	35,1	8,5	100,0
	Genel Yüzde	6,5	9,2	3,5	11,9	2,9	34,0
Çok iyi	Sayı	21	19	5	28	8	81
	Yüzde	25,9	23,5	6,2	34,6	9,9	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,3	,3	1,9	,5	5,6
Toplam	Sayı	377	409	173	391	107	1457
	Yüzde	25,9	28,1	11,9	26,8	7,3	100,0
	Genel Yüzde	25,9	28,1	11,9	26,8	7,3	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 64,753 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,168 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe katılımcıların dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışı üzerinde etkisi artmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde

edilmiştir ki bu veri katılımcıların dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışı üzerinde etkisinin dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.3.6 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 96. Dini Bilgi Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanması hoşuma gider							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	29	10	3	2	1	45
	Yüzde	64,4	22,2	6,7	4,4	2,2	100,0
	Genel Yüzde	2,0	,7	,2	,1	,1	3,1
Zayıf	Sayı	58	57	14	16	8	153
	Yüzde	37,9	37,3	9,2	10,5	5,2	100,0
	Genel Yüzde	4,0	4,0	1,0	1,1	,6	10,6
Orta Düzeyde	Sayı	230	194	99	125	23	671
	Yüzde	34,3	28,9	14,8	18,6	3,4	100,0
	Genel Yüzde	16,0	13,5	6,9	8,7	1,6	46,7
İyi	Sayı	134	140	59	124	32	489
	Yüzde	27,4	28,6	12,1	25,4	6,5	100,0
	Genel Yüzde	9,3	9,7	4,1	8,6	2,2	34,0
Çok iyi	Sayı	28	22	7	17	6	80
	Yüzde	35,0	27,5	8,8	21,3	7,5	100,0
	Genel Yüzde	1,9	1,5	,5	1,2	,4	5,6
Toplam	Sayı	479	423	182	284	70	1438
	Yüzde	33,3	29,4	12,7	19,7	4,9	100,0
	Genel Yüzde	33,3	29,4	12,7	19,7	4,9	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 57,728 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,137 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre,

$p < 0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik tutumların, dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.3.7 $H_0 =$ Dini bilgi düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a =$ Dini bilgi düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 97. Dini Bilgi Düzeyi ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesi gerekmektedir							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	8	4	5	14	14	45
	Yüzde	17,8	8,9	11,1	31,1	31,1	100,0
	Genel Yüzde	,5	,3	,3	,9	,9	3,0
Zayıf	Sayı	31	27	10	40	49	157
	Yüzde	19,7	17,2	6,4	25,5	31,2	100,0
	Genel Yüzde	2,1	1,8	,7	2,7	3,3	10,6
Orta Düzeyde	Sayı	60	59	52	218	296	685
	Yüzde	8,8	8,6	7,6	31,8	43,2	100,0
	Genel Yüzde	4,1	4,0	3,5	14,8	20,1	46,4
İyi	Sayı	31	30	26	157	263	507
	Yüzde	6,1	5,9	5,1	31,0	51,9	100,0
	Genel Yüzde	2,1	2,0	1,8	10,6	17,8	34,3
Çok iyi	Sayı	4	6	9	22	41	82
	Yüzde	4,9	7,3	11,0	26,8	50,0	100,0
	Genel Yüzde	,3	,4	,6	1,5	2,8	5,6
Toplam	Sayı	134	126	102	451	663	1476
	Yüzde	9,1	8,5	6,9	30,6	44,9	100,0
	Genel Yüzde	9,1	8,5	6,9	30,6	44,9	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 70,941 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,164 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p < 0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce

çözülmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p < 0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda üniversitelerde yaşanan, başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumların dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.3.8 H_0 = Dini bilgi düzeyi kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 98. Dini Bilgi Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İstedığı Takdirde Başını Örtbilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmelidir							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	20	8	1	13	3	45
	Yüzde	44,4	17,8	2,2	28,9	6,7	100,0
	Genel Yüzde	1,4	,5	,1	,9	,2	3,0
Zayıf	Sayı	54	39	12	25	27	157
	Yüzde	34,4	24,8	7,6	15,9	17,2	100,0
	Genel Yüzde	3,7	2,6	,8	1,7	1,8	10,6
Orta Düzeyde	Sayı	130	112	78	177	190	687
	Yüzde	18,9	16,3	11,4	25,8	27,7	100,0
	Genel Yüzde	8,8	7,6	5,3	12,0	12,8	46,5
İyi	Sayı	76	60	41	120	210	507
	Yüzde	15,0	11,8	8,1	23,7	41,4	100,0
	Genel Yüzde	5,1	4,1	2,8	8,1	14,2	34,3
Çok iyi	Sayı	14	16	4	21	28	83
	Yüzde	16,9	19,3	4,8	25,3	33,7	100,0
	Genel Yüzde	,9	1,1	,3	1,4	1,9	5,6
Toplam	Sayı	294	235	136	356	458	1479
	Yüzde	19,9	15,9	9,2	24,1	31,0	100,0
	Genel Yüzde	19,9	15,9	9,2	24,1	31,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 104,098 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,207 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında, anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bireylerin dini bilgi düzeyi yükseldikçe kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde, başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını yönelik tutumların dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.3.9 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 99. Dini Bilgi Düzeyi ile Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatların Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışan Birer Kurum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışırlar							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	20	9	8	6	2	45
	Yüzde	44,4	20,0	17,8	13,3	4,4	100,0
	Genel Yüzde	1,4	,6	,5	,4	,1	3,1
Zayıf	Sayı	58	51	34	11	2	156
	Yüzde	37,2	32,7	21,8	7,1	1,3	100,0
	Genel Yüzde	4,0	3,5	2,3	,7	,1	10,6
Orta Düzeyde	Sayı	225	166	117	127	44	679
	Yüzde	33,1	24,4	17,2	18,7	6,5	100,0
	Genel Yüzde	15,3	11,3	8,0	8,7	3,0	46,3
İyi	Sayı	135	95	79	136	59	504
	Yüzde	26,8	18,8	15,7	27,0	11,7	100,0
	Genel Yüzde	9,2	6,5	5,4	9,3	4,0	34,4
Çok iyi	Sayı	21	21	8	19	14	83
	Yüzde	25,3	25,3	9,6	22,9	16,9	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,4	,5	1,3	1,0	5,7
Toplam	Sayı	459	342	246	299	121	1467
	Yüzde	31,3	23,3	16,8	20,4	8,2	100,0
	Genel Yüzde	31,3	23,3	16,8	20,4	8,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 79,436 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,175 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında, anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumların dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir.

Hipotez 1.3.10 $H_0=$ Dini bilgi düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a=$ Dini bilgi düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 100. Dini Bilgi Düzeyi ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	6	13	11	10	5	45
	Yüzde	13,3	28,9	24,4	22,2	11,1	100,0
	Genel Yüzde	,4	,9	,7	,7	,3	3,1
Zayıf	Sayı	14	34	33	59	17	157
	Yüzde	8,9	21,7	21,0	37,6	10,8	100,0
	Genel Yüzde	1,0	2,3	2,2	4,0	1,2	10,7
Orta Düzeyde	Sayı	36	76	112	305	155	684
	Yüzde	5,3	11,1	16,4	44,6	22,7	100,0
	Genel Yüzde	2,5	5,2	7,6	20,8	10,6	46,6
İyi	Sayı	19	40	62	225	154	500
	Yüzde	3,8	8,0	12,4	45,0	30,8	100,0
	Genel Yüzde	1,3	2,7	4,2	15,3	10,5	34,1
Çok iyi	Sayı	3	10	8	31	30	82
	Yüzde	3,7	12,2	9,8	37,8	36,6	100,0
	Genel Yüzde	,2	,7	,5	2,1	2,0	5,6
Toplam	Sayı	78	173	226	630	361	1468
	Yüzde	5,3	11,8	15,4	42,9	24,6	100,0
	Genel Yüzde	5,3	11,8	15,4	42,9	24,6	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 89,098 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,209 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumların dini bilgi derecesine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.3.11 $H_0=$ Dini bilgi düzeyi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

$H_a=$ Dini bilgi düzeyi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 101. Dini Bilgi Düzeyi ile Siyasal İktidarın Ekonomiye İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

İktidarın ekonomiye iyileştirmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının hiç bir önemi yoktur							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	16	9	9	4	6	44
	Yüzde	36,4	20,5	20,5	9,1	13,6	100,0
	Genel Yüzde	1,1	,6	,6	,3	,4	3,0
Zayıf	Sayı	32	58	24	26	17	157
	Yüzde	20,4	36,9	15,3	16,6	10,8	100,0
	Genel Yüzde	2,2	3,9	1,6	1,8	1,2	10,7
Orta Düzeyde	Sayı	185	207	104	116	72	684
	Yüzde	27,0	30,3	15,2	17,0	10,5	100,0
	Genel Yüzde	12,6	14,1	7,1	7,9	4,9	46,6
İyi	Sayı	125	150	99	86	41	501
	Yüzde	25,0	29,9	19,8	17,2	8,2	100,0
	Genel Yüzde	8,5	10,2	6,7	5,9	2,8	34,1
Çok iyi	Sayı	18	28	16	13	8	83
	Yüzde	21,7	33,7	19,3	15,7	9,6	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,9	1,1	,9	,5	5,7
Toplam	Sayı	376	452	252	245	144	1469
	Yüzde	25,6	30,8	17,2	16,7	9,8	100,0
	Genel Yüzde	25,6	30,8	17,2	16,7	9,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 17,199 p: ,373		Spear. kor. kat.: ,006 p: ,824		Sonuç: Red	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p>0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında ise $p>0,05$ olduğu için anlamlı, negatif ya da pozitif bir ilişki görülmemiştir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre $p>0,05$ olduğu için soruya verilen cevapların dini bilgi derecesine göre farklılık arz etmediği görülmüştür.

3.5.1.4. Dindarlık Düzeyi ile Parti Tercihinde Etkili Olan Faktörlerin İlişkisi

Hipotez 1.4 Dindarlık düzeyi ile partilerin ideolojik yönlerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile partilerin ideolojik yönlerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 102. Dindarlık Düzeyi İle Parti Tercihinde Etkili Olan Faktörlerin İlişkisi

Sizin için partinizin hangi yönü önemlidir?				
Dindarlık Düzeyi		İdeolojik Yönü	Çözüm Önerileri-İcraatı	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	5	16	21
	Yüzde	23,8	76,2	100,0
	Genel Yüzde	,3	1,1	1,5
Çok Az Dindar	Sayı	44	76	120
	Yüzde	36,7	63,3	100,0
	Genel Yüzde	3,1	5,3	8,3
Biraz Dindar	Sayı	71	297	368
	Yüzde	19,3	80,7	100,0
	Genel Yüzde	4,9	20,6	25,6
Dindar	Sayı	91	685	776
	Yüzde	11,7	88,3	100,0
	Genel Yüzde	6,3	47,6	53,9
Oldukça Dindar	Sayı	21	134	155
	Yüzde	13,5	86,5	100,0
	Genel Yüzde	1,5	9,3	10,8
Toplam	Sayı	232	1208	1440
	Yüzde	16,1	83,9	100,0
	Genel Yüzde	16,1	83,9	100,0
s.d. : 4		Ki-Kare test değeri: 52,984 p:0,000	Spear. kor. kat.: ,151 p: 0,000	Sonuç: Kabul

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında, anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların dindarlık düzeyi yükseldikçe partilerin ideolojik yönünden çok çözüm önerileri ve icraatları öne çıkmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu ilgili soruya verilen cevapların dindarlık derecesine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.5.1.5. Dindarlık Düzeyi Siyasal Etkinlik İlişkisi

Hipotez 1.5. H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal etkinlik düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal etkinlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 103. Dindarlık Düzeyi ile Siyasal Etkinlik Arasındaki İlişki

Günlük yaşamınızda siyasete ilişkin yaptığınız tartışma, fikir alışverişi, sohbet gibi faaliyetler içindeki tutumunuzu yandaki ifadelerden hangisi en iyi şekilde tanımlar?							
Dindarlık Düzeyi		Siyasal görüşüm yok Sadece dinlerim	Görüşüm var fakat dile getirmem. Sadece dinlerim	Bazen dinler bazen görüşlerimi dile getiririm	Hem karşımdakini dinler hem görüşlerimi dile Getiririm	Kendi görüşlerimi dile getirirken karşımdaki kimseyi ikna etmeğe çalışırım	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	3	0	3	12	6	24
	Yüzde	12,5	,0	12,5	50,0	25,0	100,0
	Genel Yüzde	,2	,0	,2	,8	,4	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	9	9	23	46	35	122
	Yüzde	7,4	7,4	18,9	37,7	28,7	100,0
	Genel Yüzde	,6	,6	1,6	3,1	2,4	8,2
Biraz Dindar	Sayı	51	32	88	153	63	387
	Yüzde	13,2	8,3	22,7	39,5	16,3	100,0
	Genel Yüzde	3,4	2,2	5,9	10,3	4,3	26,1
Dindar	Sayı	94	78	156	348	115	791
	Yüzde	11,9	9,9	19,7	44,0	14,5	100,0
	Genel Yüzde	6,4	5,3	10,5	23,5	7,8	53,4
Oldukça Dindar	Sayı	21	15	26	62	32	156
	Yüzde	13,5	9,6	16,7	39,7	20,5	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,0	1,8	4,2	2,2	10,5
Toplam	Sayı	178	134	296	621	251	1480
	Yüzde	12,0	9,1	20,0	42,0	17,0	100,0
	Genel Yüzde	12,0	9,1	20,0	42,0	17,0	100,0
s.d. : 16		kikare test değeri: 26,661 p: 0,045	spear. kor. kat.: -,035 p: ,185			Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında, anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı, pozitif ya da negatif yönlü bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda siyasi katılım düzeyini ölçen soruya verilen cevapların dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

3.5.1.6. Dindarlık Düzeyi Siyasi Katılım İlişkisi

Hipotez 1.6. H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasi katılım düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasi katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 104. Dindarlık Düzeyi ile Siyasi Katılım Arasındaki İlişki

Siyasi Katılım							
Dindarlık Düzeyi		Siyasi Katılım Yok	Çok Düşük Derecede Siyasi Katılım	Düşük Derecede Siyasi Katılım	Siyasi Katılım	Oldukça Yüksek Siyasi Katılım	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	1	12	9	1	1	24
	Yüzde	4,2	50,0	37,5	4,2	4,2	100,0
	Genel Yüzde	,1	,8	,6	,1	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	4	65	42	6	5	122
	Yüzde	3,3	53,3	34,4	4,9	4,1	100,0
	Genel Yüzde	,3	4,3	2,8	,4	,3	8,1
Biraz Dindar	Sayı	17	275	87	7	5	391
	Yüzde	4,3	70,3	22,3	1,8	1,3	100,0
	Genel Yüzde	1,1	18,3	5,8	,5	,3	26,1
Dindar	Sayı	25	576	184	8	11	804
	Yüzde	3,1	71,6	22,9	1,0	1,4	100,0
	Genel Yüzde	1,7	38,4	12,3	,5	,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	5	111	39	2	2	159
	Yüzde	3,1	69,8	24,5	1,3	1,3	100,0
	Genel Yüzde	,3	7,4	2,6	,1	,1	10,6
Toplam	Sayı	52	1039	361	24	24	1500
	Yüzde	3,5	69,3	24,1	1,6	1,6	100,0
	Genel Yüzde	3,5	69,3	24,1	1,6	1,6	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 33,848 p: ,006		Spear. kor. kat.: -,057 p: ,026		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında, anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri siyasal etkinlik düzeylerinin dindarlık derecesine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.5.1.7. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi Siyasal Davranış İlişkisi

Hipotez 1.7 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma düzeyi ile seküler siyasal davranışlar arasında bir ilişki yoktur

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma düzeyi ile seküler siyasal davranışlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.7 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.7.1 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise, iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 105. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir durumdur							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	39	59	57	220	318	693
	Yüzde	5,6	8,5	8,2	31,7	45,9	100,0
	Genel Yüzde	2,7	4,1	3,9	15,2	22,0	47,9
Nadiren	Sayı	36	82	58	165	139	480
	Yüzde	7,5	17,1	12,1	34,4	29,0	100,0
	Genel Yüzde	2,5	5,7	4,0	11,4	9,6	33,1
Kararsızım	Sayı	1	4	9	7	9	30
	Yüzde	3,3	13,3	30,0	23,3	30,0	100,0
	Genel Yüzde	,1	,3	,6	,5	,6	2,1
Genellikle	Sayı	24	50	35	47	27	183
	Yüzde	13,1	27,3	19,1	25,7	14,8	100,0
	Genel Yüzde	1,7	3,5	2,4	3,2	1,9	12,6
Çok sık	Sayı	21	17	10	6	8	62
	Yüzde	33,9	27,4	16,1	9,7	12,9	100,0
	Genel Yüzde	1,5	1,2	,7	,4	,6	4,3
Toplam	Sayı	121	212	169	445	501	1448
	Yüzde	8,4	14,6	11,7	30,7	34,6	100,0
	Genel Yüzde	8,4	14,6	11,7	30,7	34,6	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 205,748 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,314 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.7.2. H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı arttıkça dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca

kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p < 0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri dini öne çıkararak parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 106. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkararak Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

Dindar olmak, dini öne çıkararak parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	418	198	41	36	14	707
	Yüzde	59,1	28,0	5,8	5,1	2,0	100,0
	Genel Yüzde	28,1	13,3	2,8	2,4	,9	47,5
Nadiren	Sayı	232	148	42	50	19	491
	Yüzde	47,3	30,1	8,6	10,2	3,9	100,0
	Genel Yüzde	15,6	9,9	2,8	3,4	1,3	33,0
Kararsızım	Sayı	15	9	4	1	1	30
	Yüzde	50,0	30,0	13,3	3,3	3,3	100,0
	Genel Yüzde	1,0	,6	,3	,1	,1	2,0
Genellikle	Sayı	59	53	22	54	9	197
	Yüzde	29,9	26,9	11,2	27,4	4,6	100,0
	Genel Yüzde	4,0	3,6	1,5	3,6	,6	13,2
Çok sık	Sayı	16	29	5	6	8	64
	Yüzde	25,0	45,3	7,8	9,4	12,5	100,0
	Genel Yüzde	1,1	1,9	,3	,4	,5	4,3
Toplam	Sayı	740	437	114	147	51	1489
	Yüzde	49,7	29,3	7,7	9,9	3,4	100,0
	Genel Yüzde	49,7	29,3	7,7	9,9	3,4	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 151,032 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,247 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez 1.7.3 $H_0 =$ Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a =$ Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 107. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki

Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	259	197	79	136	35	706
	Yüzde	36,7	27,9	11,2	19,3	5,0	100,0
	Genel Yüzde	17,5	13,3	5,3%	9,2	2,4	47,7
Nadiren	Sayı	87	119	67	166	51	490
	Yüzde	17,8	24,3	13,7	33,9	10,4	100,0
	Genel Yüzde	5,9	8,0	4,5	11,2	3,4	33,1
Kararsızım	Sayı	6	6	6	7	4	29
	Yüzde	20,7	20,7	20,7	24,1	13,8	100,0
	Genel Yüzde	,4	,4	,4	,5	,3	2,0
Genellikle	Sayı	17	19	15	99	44	194
	Yüzde	8,8	9,8	7,7	51,0	22,7	100,0
	Genel Yüzde	1,1	1,3	1,0	6,7	3,0	13,1
Çok sık	Sayı	3	9	9	24	17	62
	Yüzde	4,8	14,5	14,5	38,7	27,4	100,0
	Genel Yüzde	,2	,6	,6	1,6	1,1	4,2
Toplam	Sayı	372	350	176	432	151	1481
	Yüzde	25,1	23,6	11,9	29,2	10,2	100,0
	Genel Yüzde	25,1	23,6	11,9	29,2	10,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 237,975 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,372 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumların, dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.7.4. H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 108. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	310	219	67	82	26	704
	Yüzde	44,0	31,1	9,5	11,6	3,7	100,0
	Genel Yüzde	21,0	14,8	4,5	5,5	1,8	47,6
Nadiren	Sayı	99	127	92	129	41	488
	Yüzde	20,3	26,0	18,9	26,4	8,4	100,0
	Genel Yüzde	6,7	8,6	6,2	8,7	2,8	33,0
Kararsızım	Sayı	11	7	3	6	3	30
	Yüzde	36,7	23,3	10,0	20,0	10,0	100,0
	Genel Yüzde	,7	,5	,2	,4	,2	2,0
Genellikle	Sayı	20	17	33	88	37	195
	Yüzde	10,3	8,7	16,9	45,1	19,0	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,1	2,2	5,9	2,5	13,2
Çok sık	Sayı	3	9	4	23	23	62
	Yüzde	4,8	14,5	6,5	37,1	37,1	100,0
	Genel Yüzde	,2	,6	,3	1,6	1,6	4,2
Toplam	Sayı	443	379	199	328	130	1479
	Yüzde	30,0	25,6	13,5	22,2	8,8	100,0
	Genel Yüzde	30,0	25,6	13,5	22,2	8,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 348,884 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,428 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı arttıkça kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda kamu

hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.7.5 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 109. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki

Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	252	221	70	129	30	702
	Yüzde	35,9	31,5	10,0	18,4	4,3	100,0
	Genel Yüzde	17,1	15,0	4,8	8,8	2,0	47,7
Nadiren	Sayı	103	144	72	132	36	487
	Yüzde	21,1	29,6	14,8	27,1	7,4	100,0
	Genel Yüzde	7,0	9,8	4,9	9,0	2,4	33,1
Kararsızım	Sayı	6	10	5	6	2	29
	Yüzde	20,7	34,5	17,2	20,7	6,9	100,0
	Genel Yüzde	,4	,7	,3	,4	,1	2,0
Genellikle	Sayı	16	27	24	99	25	191
	Yüzde	8,4	14,1	12,6	51,8	13,1	100,0
	Genel Yüzde	1,1	1,8	1,6	6,7	1,7	13,0
Çok sık	Sayı	5	12	2	29	14	62
	Yüzde	8,1	19,4	3,2	46,8	22,6	100,0
	Genel Yüzde	,3	,8	,1	2,0	1,0	4,2
Toplam	Sayı	382	414	173	395	107	1471
	Yüzde	26,0	28,1	11,8	26,9	7,3	100,0
	Genel Yüzde	26,0	28,1	11,8	26,9	7,3	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 200,980 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,324 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli

toplantılara katılma sıklığı artıkça katılımcıların dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışı üzerinde etkisi artmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p < 0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda katılımcıların dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışı üzerindeki etkisinin dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.7.6 $H_0 =$ Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a =$ Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 110. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanması hoşuma gider							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	317	224	62	76	17	696
	Yüzde	45,5	32,2	8,9	10,9	2,4	100,0
	Genel Yüzde	21,8	15,4	4,3	5,2	1,2	47,9
Nadiren	Sayı	119	146	75	104	30	474
	Yüzde	25,1	30,8	15,8	21,9	6,3	100,0
	Genel Yüzde	8,2	10,1	5,2	7,2	2,1	32,6
Kararsızım	Sayı	8	8	6	7	1	30
	Yüzde	26,7	26,7	20,0	23,3	3,3	100,0
	Genel Yüzde	,6	,6	,4	,5	,1	2,1
Genellikle	Sayı	30	38	33	73	17	191
	Yüzde	15,7	19,9	17,3	38,2	8,9	100,0
	Genel Yüzde	2,1	2,6	2,3	5,0	1,2	13,2
Çok sık	Sayı	11	13	6	25	6	61
	Yüzde	18,0	21,3	9,8	41,0	9,8	100,0
	Genel Yüzde	,8	,9	,4	1,7	,4	4,2
Toplam	Sayı	485	429	182	285	71	1452
	Yüzde	33,4	29,5	12,5	19,6	4,9	100,0
	Genel Yüzde	33,4	29,5	12,5	19,6	4,9	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 185,247 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,334 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı arttıkça siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik tutumların, dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Hipotez 1.7.7 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 111. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesi gerekmektedir							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	93	82	63	203	268	709
	Yüzde	13,1	11,6	8,9	28,6	37,8	13,1
	Genel Yüzde	6,2	5,5	4,2	13,6	18,0	47,6
Nadiren	Sayı	30	37	36	180	207	490
	Yüzde	6,1	7,6	7,3	36,7	42,2	100,0
	Genel Yüzde	2,0	2,5	2,4	12,1	13,9	32,9
Kararsızım	Sayı	1	2	0	10	16	29
	Yüzde	3,4	6,9	,0	34,5	55,2	100,0
	Genel Yüzde	,1	,1	,0	,7	1,1	1,9
Genellikle	Sayı	8	3	3	49	135	198
	Yüzde	4,0	1,5	1,5	24,7	68,2	100,0
	Genel Yüzde	,5	,2	,2	3,3	9,1	13,3
Çok sık	Sayı	3	2	1	11	47	64
	Yüzde	4,7	3,1	1,6	17,2	73,4	100,0
	Genel Yüzde	,2	,1	,1	,7	3,2	4,3
Toplam	Sayı	135	126	103	453	673	1490
	Yüzde	9,1	8,5	6,9	30,4	45,2	100,0
	Genel Yüzde	9,1	8,5	6,9	30,4	45,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 122,377 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,237 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununa yönelik tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Hipotez 1.7.8 $H_0=$ Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a=$ Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 112. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İstedığı Takdirde Başını Örtebilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmelidir.							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	213	159	75	148	115	710
	Yüzde	30,0	22,4	10,6	20,8	16,2	100,0
	Genel Yüzde	14,3	10,6	5,0	9,9	7,7	47,6
Nadiren	Sayı	65	61	51	144	171	492
	Yüzde	13,2	12,4	10,4	29,3	34,8	100,0
	Genel Yüzde	4,4	4,1	3,4	9,6	11,5	33,0
Kararsızım	Sayı	3	4	4	7	12	30
	Yüzde	10,0	13,3	13,3	23,3	40,0	100,0
	Genel Yüzde	,2	,3	,3	,5	,8	2,0
Genellikle	Sayı	13	6	5	52	121	197
	Yüzde	6,6	3,0	2,5	26,4	61,4	100,0
	Genel Yüzde	,9	,4	,3	3,5	8,1	13,2
Çok sık	Sayı	4	6	2	8	44	64
	Yüzde	6,3	9,4	3,1	12,5	68,8	100,0
	Genel Yüzde	,3	,4	,1	,5	2,9	4,3
Toplam	Sayı	298	236	137	359	463	1493
	Yüzde	20,0	15,8	9,2	24,0	31,0	100,0
	Genel Yüzde	20,0	15,8	9,2	24,0	31,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 286,243 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,408 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça, kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumlar güçlenmektedir. Kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Hipotez 1.7.9 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 113. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Dini Grup, Cemaat Ve Tarikatların Dinin Daha Güzel Yaşanması İçin Çalışan Birer Kurum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışanlar							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	322	185	100	75	20	702
	Yüzde	45,9	26,4	14,2	10,7	2,8	100,0
	Genel Yüzde	21,7	12,5	6,8	5,1	1,4	47,4
Nadiren	Sayı	110	128	100	114	37	489
	Yüzde	22,5	26,2	20,4	23,3	7,6	100,0
	Genel Yüzde	7,4	8,6	6,8	7,7	2,5	33,0
Kararsızım	Sayı	8	4	9	7	2	30
	Yüzde	26,7	13,3	30,0	23,3	6,7	100,0
	Genel Yüzde	,5	,3	,6	,5	,1	2,0
Genellikle	Sayı	19	22	36	82	37	196
	Yüzde	9,7	11,2	18,4	41,8	18,9	100,0
	Genel Yüzde	1,3	1,5	2,4	5,5	2,5	13,2
Çok sık	Sayı	5	6	6	22	25	64
	Yüzde	7,8	9,4	9,4	34,4	39,1	100,0
	Genel Yüzde	,3	,4	,4	1,5	1,7	4,3
Toplam	Sayı	464	345	251	300	121	1481
	Yüzde	31,3	23,3	16,9	20,3	8,2	100,0
	Genel Yüzde	31,3	23,3	16,9	20,3	8,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 348,140 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,426 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı arttıkça dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumlar güçlenmektedir. Kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu sonuç dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Hipotez 1.7.10 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 114. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	49	123	121	284	129	706
	Yüzde	6,9	17,4	17,1	40,2	18,3	100,0
	Genel Yüzde	3,3	8,3	8,2	19,2	8,7	47,6
	Sayı	23	40	87	219	121	490
Nadiren	Yüzde	4,7	8,2	17,8	44,7	24,7	100,0
	Genel Yüzde	1,6	2,7	5,9	14,8	8,2	33,1
	Sayı	1	2	4	16	7	30
	Yüzde	3,3	6,7	13,3	53,3	23,3	100,0
Kararsızım	Genel Yüzde	,1	,1	,3	1,1	,5	2,0
	Sayı	5	10	12	96	71	194
	Yüzde	2,6	5,2	6,2	49,5	36,6	100,0
	Genel Yüzde	,3	,7	,8	6,5	4,8	13,1
Genellikle	Sayı	2	2	5	19	34	62
	Yüzde	3,2	3,2	8,1	30,6	54,8	100,0
	Genel Yüzde	,1	,1	,3	1,3	2,3	4,2
	Sayı	80	177	229	634	362	1482
Çok sık	Yüzde	5,4	11,9	15,5	42,8	24,4	100,0
	Genel Yüzde	5,4	11,9	15,5	42,8	24,4	100,0
	Sayı		Ki-Kare test değeri: 111,644	Spear. kor. kat.: ,235			
	s.d. : 16		p: 0,000	p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı arttıkça Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Hipotez 1.7.11 H_0 = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 115. Dini İçerikli Toplantılara Katılma Düzeyi ile Siyasal İktidarın Ekonomiyi İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

İktidarın ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının hiç bir önemi yoktur							
Dini İçerikli Toplantılara Katılma Sıklığı		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Hiç	Sayı	187	194	105	137	83	706
	Yüzde	26,5	27,5	14,9	19,4	11,8	100,0
	Genel Yüzde	12,6	13,1	7,1	9,2	5,6	47,6
Nadiren	Sayı	103	168	97	74	47	489
	Yüzde	21,1	34,4	19,8	15,1	9,6	100,0
	Genel Yüzde	6,9	11,3	6,5	5,0	3,2	33,0
Kararsızım	Sayı	11	6	5	8	0	30
	Yüzde	36,7	20,0	16,7	26,7	,0	100,0
	Genel Yüzde	,7	,4	,3	,5	,0	2,0
Genellikle	Sayı	58	69	33	21	13	194
	Yüzde	29,9	35,6	17,0	10,8	6,7	100,0
	Genel Yüzde	3,9	4,7	2,2	1,4	,9	13,1
Çok sık	Sayı	24	20	11	6	3	64
	Yüzde	37,5	31,3	17,2	9,4	4,7	100,0
	Genel Yüzde	1,6	1,3	,7	,4	,2	4,3
Toplam	Sayı	383	457	251	246	146	1483
	Yüzde	25,8	30,8	16,9	16,6	9,8	100,0
	Genel Yüzde	25,8	30,8	16,9	16,6	9,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 42,724 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,081 p: ,002		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça siyasal iktidarların ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara yaklaşımın göz ardı edilebileceğine yönelik tutumlar zayıflamaktadır. Kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucuna göre siyasal iktidarların ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara yaklaşımın göz ardı edilebileceğine yönelik tutumların dini içerikli toplantılara katılma sıklığına göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

3.5.1.8. Dindarlık Düzeyi ile Dini İçerikli Siyasal Mesajların Algılanışı Arasındaki İlişki

Hipotez 1.8. H_0 = Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 116. Dindarlık Düzeyi ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanması hoşuma gider							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	20	2	1	1	0	24
	Yüzde	83,3	8,3	4,2	4,2	,0	100,0
	Genel Yüzde	1,4	,1	,1	,1	,0	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	85	28	6	2	0	121
	Yüzde	70,2	23,1	5,0	1,7	,0	100,0
	Genel Yüzde	5,8	1,9	,4	,1	,0	8,3
Biraz Dindar	Sayı	166	120	41	38	12	377
	Yüzde	44,0	31,8	10,9	10,1	3,2	100,0
	Genel Yüzde	11,4	8,2	2,8	2,6	,8	25,9
Dindar	Sayı	193	247	117	184	40	781
	Yüzde	24,7	31,6	15,0	23,6	5,1	100,0
	Genel Yüzde	13,3	17,0	8,0	12,6	2,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	23	32	17	62	19	153
	Yüzde	15,0	20,9	11,1	40,5	12,4	100,0
	Genel Yüzde	1,6	2,2	1,2	4,3	1,3	10,5
Toplam	Sayı	487	429	182	287	71	1456
	Yüzde	33,4	29,5	12,5	19,7	4,9	100,0
	Genel Yüzde	33,4	29,5	12,5	19,7	4,9	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 242,971 P: 0,000		Spear. kor. kat.: ,372 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır. Kruskal-wallis analizi sonucuna göre $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu sonuç siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik tutumların dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.5.1.9. Dindarlık Düzeyi ile Siyasal Mesajların İçeriği ve Mesajın Kaynağına Yönelik Algılar Arasındaki İlişki

Hipotez 1.9. $H_0=$ Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriği ve mesajın kaynağına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a=$ Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriği ve mesajın kaynağına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında ($p>0,05$) negatif veya pozitif yönlü bir ilişki bulunamamıştır. Kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p>0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu veri dini içerikli siyasal mesajlar veren siyasetçilere yönelik tutumların dindarlık düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 117. Dindarlık Düzeyi ile Dini İçerikli Siyasal Mesajlar Veren Siyasetçilere Yönelik İrdeleyici Tutumlar Arasındaki İlişki

Siyasi parti yönetici ve milletvekillerinin dini içerikli mesajlar vermeleri dindar oldukları anlamına gelmez.							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	8	2	1	4	9	24
	Yüzde	33,3	8,3	4,2	16,7	37,5	100,0
	Genel Yüzde	,5	,1	,1	,3	,6	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	17	11	16	35	43	122
	Yüzde	13,9	9,0	13,1	28,7	35,2	100,0
	Genel Yüzde	1,1	,7	1,1	2,4	2,9	8,2
Biraz Dindar	Sayı	24	47	37	145	135	388
	Yüzde	6,2	12,1	9,5	37,4	34,8	100,0
	Genel Yüzde	1,6	3,2	2,5	9,8	9,1	26,1
Dindar	Sayı	68	61	52	316	296	793
	Yüzde	8,6	7,7	6,6	39,8	37,3	8,6
	Genel Yüzde	4,6	4,1	3,5	21,3	19,9	53,4
Oldukça Dindar	Sayı	11	12	14	70	51	158
	Yüzde	7,0	7,6	8,9	44,3	32,3	100,0
	Genel Yüzde	,7	,8	,9	4,7	3,4	10,6
Toplam	Sayı	128	133	120	570	534	1485
	Yüzde	8,6	9,0	8,1	38,4	36,0	100,0
	Genel Yüzde	8,6	9,0	8,1	38,4	36,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 47,055 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,044 p: ,087		Sonuç: Kabul	

3.5.1.10. Dindarlık Düzeyi İle Vatandaşlık Algısı Arasındaki İlişki

Hipotez 1.10. H_0 = Dindarlık düzeyi ile vatandaşlığı, “Müslüman olmak” üzerinden tanımlama eğilimi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile vatandaşlığı, “Müslüman olmak” üzerinden tanımlama eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Her bir dindarlık seviyesinde yer alan ve vatandaşlığı “Müslüman Olmak” üzerinden tanımlayan kişiler üzerinde yapılan pearson korelasyon testi sonucuna göre, dindarlık düzeyi artışı ile vatandaşlığı “Müslüman Olmak” kavramı üzerinden

tanımlama arasında anlamlı ve kuvvetli aynı yönlü bir ilişki (pearson korelasyon katsayısı=0.932, p=0,021<0,05) bulunmuştur.

Tablo 118. Dindarlık Düzeyi ile Vatandaşlık Algısı Arasındaki İlişki

Siz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını aşağıdaki ifadelerden hangisi ile tanımlarsınız?							
Dindarlık Düzeyi		Türkiye’de yaşayan herkesi kucaklamak	Etnik köken itibari ile Türk olmak	Müslüman olmak	Etnik bir ayrıma gitmeksizin Türkiyelilik kimliğini öne çıkarmak	Hiçbirisi	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	7	4	1	9	3	24
	Yüzde	29,2	16,7	4,2	37,5	12,5	100,0
	Genel Yüzde	,5	,3	,1	,6	,2	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	42	16	6	51	7	122
	Yüzde	34,4	13,1	4,9	41,8	5,7	100,0
	Genel Yüzde	2,8	1,1	,4	3,4	,5	8,2
Biraz Dindar	Sayı	132	65	30	137	21	385
	Yüzde	34,3	16,9	7,8	35,6	5,5	100,0
	Genel Yüzde	8,9	4,4	2,0	9,2	1,4	26,0
Dindar	Sayı	281	104	76	314	19	794
	Yüzde	35,4	13,1	9,6	39,5	2,4	100,0
	Genel Yüzde	19,0	7,0	5,1	21,2	1,3	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	64	18	27	40	8	157
	Yüzde	40,8	11,5	17,2	25,5	5,1	100,0
	Genel Yüzde	4,3	1,	1,8	2,7	,5	10,6
Toplam	Sayı	526	207	140	551	58	1482
	Yüzde	35,5	14,0	9,4	37,2	3,9	100,0
	Genel Yüzde	35,5	14,0	9,4	37,2	3,9	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 40,925 p: ,001		Pearson kor. Kat.:0,932 p:0,021		Sonuç: Kabul	

3.5.1.11. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Siyasal Davranış İlişkisi

Hipotez 1.11 H_0 = Din eğitimi veren kurumlarda eğitim alma ile din temelli siyasete ilgi düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitimi veren kurumlarda eğitim alma ile din temelli siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 1.11 aşağıdaki 11 alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 1.11.1 H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumların niteliği ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumların niteliği ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 119. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dinin Devlet ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesinin Sakıncalı Bir Durum Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir durumdur							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	46	80	82	235	247	690
	Yüzde	6,7	11,6	11,9	34,1	35,8	100,0
	Genel Yüzde	3,2	5,5	5,7	16,3	17,1	47,8
İlköğretim-Lise	Sayı	12	26	12	60	108	218
	Yüzde	5,5	11,9	5,5	27,5	49,5	100,0
	Genel Yüzde	,8	1,8	,8	4,2	7,5	15,1
Kuran Kursu	Sayı	28	57	35	94	85	299
	Yüzde	9,4	19,1	11,7	31,4	28,4	100,0
	Genel Yüzde	1,9	4,0	2,4	6,5	5,9	20,7
İmam Hatip Lisesi	Sayı	11	21	14	12	9	67
	Yüzde	16,4	31,3	20,9	17,9	13,4	100,0
	Genel Yüzde	,8	1,5	1,0	,8	,6	4,6
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	17	22	20	26	20	105
	Yüzde	16,2	21,0	19,0	24,8	19,0	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,5	1,4	1,8	1,4	7,3
Hiçbirisi	Sayı	7	6	4	19	28	64
	Yüzde	10,9	9,4	6,3	29,7	43,8	100,0
	Genel Yüzde	,5	,4	,3	1,3	1,9	4,4
Toplam	Sayı	121	212	167	446	497	1443
	Yüzde	8,4	14,7	11,6	30,9	34,4	100,0
	Genel Yüzde	8,4	14,7	11,6	30,9	34,4	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 106,471 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,813 p: ,094			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: -,446 p: ,452			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,467 p: ,428			

Din eğitiminin alındığı kurum ile dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre eğitimi bu kurumlardan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı (Kuran Kursu için $p=,094>0,05$, İHL için $p=,452>0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p=,428>0,05$) bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Hipotez 1.11.2. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Din eğitiminin alındığı kurum ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumları incelenmiş, buna göre eğitimi Kuran kursundan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü (Kuran Kursu için $p=,048<0,05$) bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki kurumun ise ilgili değişken ile (İHL için $p=,113>0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p=,74>0,05$) aralarında anlamlı bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 120. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	374	211	56	46	22	709
	Yüzde	52,8	29,8	7,9	6,5	3,1	100,0
	Genel Yüzde	25,2	14,2	3,8	3,1	1,5	47,8
İlköğretim-Lise	Sayı	126	63	14	12	5	220
	Yüzde	57,3	28,6	6,4	5,5	2,3	100,0
	Genel Yüzde	8,5	4,3	,9	,8	,3	14,8
Kuran Kursu	Sayı	141	83	23	53	9	309
	Yüzde	45,6	26,9	7,4	17,2	2,9	100,0
	Genel Yüzde	9,5	5,6	1,6	3,6	,6	20,9
İmam Hatip Lisesi	Sayı	18	22	9	13	7	69
	Yüzde	26,1	31,9	13,0	18,8	10,1	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,5	,6	,9	,5	4,7
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	35	36	11	21	7	110
	Yüzde	31,8	32,7	10,0	19,1	6,4	100,0
	Genel Yüzde	2,4	2,4	,7	1,4	,5	7,4
Hiçbirisi	Sayı	38	21	0	5	1	65
	Yüzde	58,5	32,3	,0	7,7	1,5	100,0
	Genel Yüzde	2,6	1,4	,0	,3	,1	4,4
Toplam	Sayı	732	436	113	150	51	1482
	Yüzde	49,4	29,4	7,6	10,1	3,4	100,0
	Genel Yüzde	49,4	29,4	7,6	10,1	3,4	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 88,446 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,882 p:.,048			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: -,788 p:.,113			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,841 p: 074			

Hipotez 1.11.3. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 121. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişki

Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	186	175	100	186	60	707
	Yüzde	26,3	24,8	14,1	26,3	8,5	100,0
	Genel Yüzde	12,6	11,9	6,8	12,6	4,1	48,0
İlköğretim-Lise	Sayı	91	56	15	50	7	219
	Yüzde	41,6	25,6	6,8	22,8	3,2	100,0
	Genel Yüzde	6,2	3,8	1,0	3,4	,5	14,9
Kuran Kursu	Sayı	51	81	34	100	38	304
	Yüzde	16,8	26,6	11,2	32,9	12,5	100,0
	Genel Yüzde	3,5	5,5	2,3	6,8	2,6	20,6
İmam Hatip Lisesi	Sayı	8	9	4	31	17	69
	Yüzde	11,6	13,0	5,8	44,9	24,6	100,0
	Genel Yüzde	,5	,6	,3	2,1	1,2	4,7
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	5	16	13	57	19	110
	Yüzde	4,5	14,5	11,8	51,8	17,3	100,0
	Genel Yüzde	,3	1,1	,9	3,9	1,3	7,5
Hiçbirisi	Sayı	30	11	9	6	9	65
	Yüzde	46,2	16,9	13,8	9,2	13,8	100,0
	Genel Yüzde	2,0	,7	,6	,4	,6	4,4
Toplam	Sayı	371	348	175	430	150	1474
	Yüzde	25,2	23,6	11,9	29,2	10,2	100,0
	Genel Yüzde	25,2	23,	11,9	29,2	10,2	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 162,788 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,039 p: ,951			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: ,590 p: ,295			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,540 p: ,347			

Din eğitiminin alındığı kurum ile iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000 < 0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim

alan katılımcıların, iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini bu kurumlardan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum” dan kesinlikle “katılıyorum” a doğru anlamlı (Kuran Kursu için $p=,951 >0,05$, İHL için $p= ,295 >0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p= ,347 >0,05$) bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Hipotez 1.11.4. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Din eğitiminin alındığı kurum ile kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000 <0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini bu kurumlardan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum” dan kesinlikle “katılıyorum” a doğru anlamlı (Kuran Kursu için $p=,626 >0,05$, İHL için $p=,069 >0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p=,119 >0,05$) bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 122. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	226	211	97	128	43	705
	Yüzde	32,1	29,9	13,8	18,2	6,1	100,0
	Genel Yüzde	15,4	14,3	6,6	8,7	2,9	47,9
İlköğretim-Lise	Sayı	108	59	21	25	6	219
	Yüzde	49,3	26,9	9,6	11,4	2,7	100,0
	Genel Yüzde	7,3	4,0	1,4	1,7	,4	14,9
Kuran Kursu	Sayı	67	68	46	98	27	306
	Yüzde	21,9	22,2	15,0	32,0	8,8	100,0
	Genel Yüzde	4,6	4,6	3,1	6,7	1,8	20,8
İmam Hatip Lisesi	Sayı	6	8	7	25	22	68
	Yüzde	8,8	11,8	10,3	36,8	32,4	100,0
	Genel Yüzde	,4	,5	,5	1,7	1,5	4,6
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	5	17	17	43	27	109
	Yüzde	4,6	15,6	15,6	39,4	24,8	100,0
	Genel Yüzde	,3	1,2	1,2	2,9	1,8	7,4
Hiçbirisi	Sayı	30	15	10	6	4	65
	Yüzde	46,2	23,1	15,4	9,2	6,2	100,0
	Genel Yüzde	2,0	1,0	,7	,4	,3	4,4
Toplam	Sayı	442	378	198	325	129	1472
	Yüzde	30,0	25,7	13,5	22,1	8,8	100,0
	Genel Yüzde	30,0	25,7	13,5	22,1	8,8	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 241,017 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,298 p: ,626			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: ,849 p: ,069			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,781 p: ,119			

Hipotez 1.11.5. H_0 = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasi olaylara yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasi olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 123. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dini Kanaatlerin Siyasal Olayları Değerlendirmedeki Etkisi Arasındaki İlişki

Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	188	217	91	161	42	699
	Yüzde	26,9	31,0	13,0	23,0	6,0	100,0
İlköğretim-Lise	Genel Yüzde	12,9	14,8	6,2	11,0	2,9	47,8
	Sayı	88	76	17	31	7	219
	Yüzde	40,2	34,7	7,8	14,2	3,2	100,0
Kuran Kursu	Genel Yüzde	6,0	5,2	1,2	2,1	,5	15,0
	Sayı	57	82	38	110	20	307
	Yüzde	18,6	26,7	12,4	35,8	6,5	100,0
İmam Hatip Lisesi	Genel Yüzde	3,9	5,6	2,6	7,5	1,4	21,0
	Sayı	10	12	8	22	16	68
	Yüzde	14,7	17,6	11,8	32,4	23,5	100,0
Dini Cemaat-Tarikat	Genel Yüzde	,7	,8	,5	1,5	1,1	4,6
	Sayı	15	10	7	56	19	107
	Yüzde	14,0	9,3	6,5	52,3	17,8	100,0
Hiçbirisi	Genel Yüzde	1,0	,7	,5	3,8	1,3	7,3
	Sayı	23	14	12	12	2	63
	Yüzde	36,5	22,2	19,0	19,0	3,2	100,0
Toplam	Genel Yüzde	1,6	1,0	,8	,8	,1	4,3
	Sayı	381	411	173	392	106	1463
	Yüzde	26,0	28,1	11,8	26,8	7,2	100,0
s.d. : 20	Genel Yüzde	26,0	28,1	11,8	26,8	7,2	100,0
		Ki-Kare test değeri: 171,063 p: 0,000			Kuran Kursu İçin/ Spear.Kor.Kat.: -,300 p: ,624		
		Sonuç: Kabul			İmam Hatip Lisesi/ Spear.Kor.Kat.: ,600 p: ,285		
					Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Spear .Kor.Kat.: ,500 p: ,391		

Din eğitiminin alındığı kurum ile siyasal olaylara yaklaşım arasında ($p:0,000<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini bu kurumlardan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı (Kuran Kursu için $p=,624 >0,05$, İHL için $p=,285>0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p=,391>0,05$) bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir

Hipotez 1.11.6. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Din eğitiminin alındığı kurum ile siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini bu kurumlardan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı (Kuran Kursu için $p=,185 >0,05$, İHL için $p=,866>0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p=,965>0,05$) bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 124. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Siyasetçilerin Söylemlerinde Dini Terimler Kullanmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanması hoşuma gider							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	246	216	91	114	28	695
	Yüzde	35,4	31,1	13,1	16,4	4,0	100,0
	Genel Yüzde	17,0	15,0	6,3	7,9	1,9	48,1
İlköğretim-Lise	Sayı	106	61	16	24	6	213
	Yüzde	49,8	28,6	7,5	11,3	2,8	100,0
	Genel Yüzde	7,3	4,2	1,1	1,7	,4	14,8
Kuran Kursu	Sayı	80	88	38	77	16	299
	Yüzde	26,8	29,4	12,7	25,8	5,4	100,0
	Genel Yüzde	5,5	6,1	2,6	5,3	1,1	20,7
İmam Hatip Lisesi	Sayı	10	15	11	23	8	67
	Yüzde	14,9	22,4	16,4	34,3	11,9	100,0
	Genel Yüzde	,7	1,0	,8	1,6	,6	4,6
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	17	22	17	40	9	105
	Yüzde	16,2	21,0	16,2	38,1	8,6	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,5	1,2	2,8	,6	7,3
Hiçbirisi	Sayı	24	23	7	7	4	65
	Yüzde	36,9	35,4	10,8	10,8	6,2	100,0
	Genel Yüzde	1,7	1,6	,5	,5	,3	4,5
Toplam	Sayı	483	425	180	285	71	1444
	Yüzde	33,4	29,4	12,5	19,7	4,9	100,0
	Genel Yüzde	33,4	29,4	12,5	19,7	4,9	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 107,811 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,704 p: ,185			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: ,105 p: ,866			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,027 p: ,965			

Hipotez 1.11.7. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 125. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Üniversitelerdeki Başörtüsü Sorununun Bir An Önce Çözülmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesi gerekmektedir.							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	70	66	54	221	300	711
	Yüzde	9,8	9,3	7,6	31,1	42,2	100,0
	Genel Yüzde	4,7	4,4	3,6	14,9	20,2	47,9
İlköğretim-Lise	Sayı	29	27	20	66	77	219
	Yüzde	13,2	12,3	9,1	30,1	35,2	100,0
	Genel Yüzde	2,0	1,8	1,3	4,4	5,2	14,8
Kuran Kursu	Sayı	21	16	21	99	152	309
	Yüzde	6,8	5,2	6,8	32,0	49,2	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,1	1,4	6,7	10,2	20,8
İmam Hatip Lisesi	Sayı	3	1	2	19	44	69
	Yüzde	4,3	1,4	2,9	27,5	63,8	100,0
	Genel Yüzde	,2	,1	,1	1,3	3,0	4,6
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	4	4	1	29	73	111
	Yüzde	3,6	3,6	,9	26,1	65,8	100,0
	Genel Yüzde	,3	,3	,1	2,0	4,9	7,5
Hiçbirisi	Sayı	8	13	4	18	22	65
	Yüzde	12,3	20,0	6,2	27,7	33,8	100,0
	Genel Yüzde	,	,9	,3	1,2	1,5	4,4
Toplam	Sayı	135	127	102	452	668	1484
	Yüzde	9,1	8,6	6,9	30,5	45,0	100,0
	Genel Yüzde	9,1	8,6	6,9	30,5	45,0	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 73,848 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,892 p: ,042			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: ,858 p: ,063			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,843 p: ,073			

Din eğitiminin alındığı kurum ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000 < 0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini Kuran kursundan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum” dan kesinlikle “katılıyorum” a doğru anlamlı ve pozitif yönlü (Kuran Kursu için $p= ,042 < 0,05$) bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki kurum ise ilgili değişken ile (İHL için $p= ,063 > 0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p= ,073 > 0,05$) anlamlı bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Hipotez 1.11.8. $H_0=$ Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a=$ Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Din eğitiminin alındığı kurum ile kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000 < 0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, üniversitelerde yaşanan kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini İmam Hatip Lisesinden alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum” dan kesinlikle “katılıyorum” a doğru anlamlı ve pozitif yönlü (İHL için $p=0,044$) bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki kurum ise ilgili değişken ile (Kuran Kursu için $p= > 0,05$ ve dini cemaat ve tarikat için $p= > 0,05$) anlamlı bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 126. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İstedığı Takdirde Başını Örtbilmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmelidir							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	152	137	71	171	181	712
	Yüzde	21,3	19,2	10,0	24,0	25,4	100,0
	Genel Yüzde	10,2	9,2	4,8	11,5	12,2	47,9
İlköğretim-Lise	Sayı	75	46	23	41	35	220
	Yüzde	34,1	20,9	10,5	18,6	15,9	100,0
	Genel Yüzde	5,0	3,1	1,5	2,8	2,4	14,8
Kuran Kursu	Sayı	42	38	34	82	114	310
	Yüzde	13,5	12,3	11,0	26,5	36,8	100,0
	Genel Yüzde	2,8	2,6	2,3	5,5	7,7	20,9
İmam Hatip Lisesi	Sayı	2	3	2	17	45	69
	Yüzde	2,9	4,3	2,9	24,6	65,2	100,0
	Genel Yüzde	,1	,2	,1	1,1	3,0	4,6
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	5	3	2	33	67	110
	Yüzde	4,5	2,7	1,8	30,0	60,9	100,0
	Genel Yüzde	,3	,2	,1	2,2	4,5	7,4
Hiçbirisi	Sayı	21	9	3	13	19	65
	Yüzde	32,3	13,8	4,6	20,0	29,2	100,0
	Genel Yüzde	1,4	,6	,2	,9	1,3	4,4
Toplam	Sayı	297	236	135	357	461	1486
	Yüzde	20,0	15,9	9,1	24,0	31,0	100,0
	Genel Yüzde	20,0	15,9	9,1	24,0	31,0	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 189,150 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,825 p: ,086			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: ,889 p: ,044			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,778 p: ,122			

Hipotez 1.11.9. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 127. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Dini Grup, Cemaat ve Tarikatların Ülke Gelişimi Önünde Engel Olduğuna Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Dini grup, cemaat ve tarikatlar ülkenin gelişimi önünde engeldirler							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	89	129	131	174	178	701
	Yüzde	12,7	18,4	18,7	24,8	25,4	100,0
	Genel Yüzde	6,1	8,8	9,0	11,9	12,2	48,0
İlköğretim-Lise	Sayı	20	40	31	59	66	216
	Yüzde	9,3	18,5	14,4	27,3	30,6	100,0
	Genel Yüzde	1,4	2,7	2,1	4,0	4,5	14,8
Kuran Kursu	Sayı	53	97	58	53	45	306
	Yüzde	17,3	31,7	19,0	17,3	14,7	100,0
	Genel Yüzde	3,6	6,6	4,0	3,6	3,1	21,0
İmam Hatip Lisesi	Sayı	21	20	11	9	5	66
	Yüzde	31,8	30,3	16,7	13,6	7,6	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,4	,8	,6	,3	4,5
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	49	28	16	8	5	106
	Yüzde	46,2	26,4	15,1	7,5	4,7	100,0
	Genel Yüzde	3,4	1,9	1,1	,5	,3	7,3
Hiçbirisi	Sayı	6	12	11	16	20	65
	Yüzde	9,2	18,5	16,9	24,6	30,8	100,0
	Genel Yüzde	,4	,8	,8	1,1	1,4	4,5
Toplam	Sayı	238	326	258	319	319	1460
	Yüzde	16,3	22,3	17,7	21,8	21,8	100,0
	Genel Yüzde	16,3	22,3	17,7	21,8	21,8	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 168,489 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,461 p: ,434			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: -,969 p: ,006			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,954 p: ,012			

Din eğitiminin alındığı kurum ile dini grup, cemaat ve tarikatların ülkenin gelişimi önünde engel teşkil ettiğine yönelik tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, dini grup, cemaat ve tarikatların ülkenin gelişimi önünde engel teşkil ettiğine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre dini eğitimini imam hatip lisesinden alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü (İHL için $p=,006<0,05$), dini eğitimini dini cemaat ve tarikatlardan alan katılımcıların da verdiği cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum” dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü (Dini cemaat ve tarikat için $p= ,012<0,05$) bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Kuran Kursundan eğitim alma ile ilgili değişken arasında ise (Kuran Kursu için $p= >0,05$) anlamlı bir korelasyon ilişkisi tespit edilememiştir.

Hipotez 1.11.10. H_0 =Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Din eğitiminin alındığı kurum ile Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumları incelenmiş, buna göre dini eğitimini imam hatip lisesinden alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve pozitif yönlü (İmam Hatip Lisesi için $p=,023<0,05$) bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki kurumun ise ilgili değişken ile (Kuran Kursu için $p=,176>0,05$ ve Dini Cemaat Ve Tarikat için $p=,087>0,05$) anlamlı bir korelasyon ilişkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 128. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Türkiye'nin İslam Ülkeleri İle İyi İlişkiler İçinde Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir.							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	33	88	140	290	159	710
	Yüzde	4,6	12,4	19,7	40,8	22,4	100,0
	Genel Yüzde	2,2	6,0	9,5	19,7	10,8	48,1
İlköğretim-Lise	Sayı	17	46	31	90	35	219
	Yüzde	7,8	21,0	14,2	41,1	16,0	100,0
	Genel Yüzde	1,2	3,1	2,1	6,1	2,4	14,8
Kuran Kursu	Sayı	17	21	35	153	80	306
	Yüzde	5,6	6,9	11,4	50,0	26,1	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,4	2,4	10,4	5,4	20,7
İmam Hatip Lisesi	Sayı	3	5	6	23	31	68
	Yüzde	4,4	7,4	8,8	33,8	45,6	100,0
	Genel Yüzde	,2	,3	,4	1,6	2,1	4,6
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	5	3	4	53	44	109
	Yüzde	4,6	2,8	3,7	48,6	40,4	100,0
	Genel Yüzde	,3	,2	,3	3,6	3,0	7,4
Hiçbirisi	Sayı	5	13	11	23	11	63
	Yüzde	7,9	20,6	17,5	36,5	17,5	100,0
	Genel Yüzde	,3	,9	,7	1,6	,7	4,3
Toplam	Sayı	80	176	227	632	360	1475
	Yüzde	5,4	11,9	15,4	42,8	24,4	100,0
	Genel Yüzde	5,4	11,9	15,4	42,8	24,4	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 102,754 p: 0,000		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,713 p: ,176			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: ,928 p: , ,023			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: ,823 p: ,087			

Hipotez 1.11.11 $H_0 =$ Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 129. Din Eğitiminin Alındığı Kurum ile Siyasal İktidarın Ekonomiye İyi Yönetmesi Şartıyla Dini Konulara Nasıl Yaklaştığının Göz Ardı Edilebileceğini Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

İktidarın ekonomiye iyileştirmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının hiç bir önemi yoktur							
Din Eğitiminin Alındığı Kurum		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Aile	Sayı	166	204	125	136	81	712
	Yüzde	23,3	28,7	17,6	19,1	11,4	100,0
	Genel Yüzde	11,2	13,8	8,5	9,2	5,5	48,2
İlköğretim-Lise	Sayı	55	70	24	47	24	220
	Yüzde	25,0	31,8	10,9	21,4	10,9	100,0
	Genel Yüzde	3,7	4,7	1,6	3,2	1,6	14,9
Kuran Kursu	Sayı	79	99	70	34	23	305
	Yüzde	25,9	32,5	23,0	11,1	7,5	100,0
	Genel Yüzde	5,4	6,7	4,7	2,3	1,6	20,7
İmam Hatip Lisesi	Sayı	21	23	7	11	5	67
	Yüzde	31,3	34,3	10,4	16,4	7,5	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,6	,5	,7	,3	4,5
Dini Cemaat-Tarikat	Sayı	40	35	18	9	7	109
	Yüzde	36,7	32,1	16,5	8,3	6,4	100,0
	Genel Yüzde	2,7	2,4	1,2	,6	,5	7,4
Hiçbirisi	Sayı	21	22	7	8	5	63
	Yüzde	33,3	34,9	11,1	12,7	7,9	100,0
	Genel Yüzde	1,4	1,5	,5	,5	,3	4,3
Toplam	Sayı	382	453	251	245	145	1476
	Yüzde	25,9	30,7	17,0	16,6	9,8	100,0
	Genel Yüzde	25,9	30,7	17,0	16,6	9,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 47,120 p: 0,001		Kuran Kursu İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,882 p: ,048			
		Sonuç: Kabul		İmam Hatip Lisesi/ Pears.Kor.Kat.: -,850 p: ,068			
				Dini Cemaat-Tarikat İçin/ Pears.Kor.Kat.: -,969 p: ,007			

Din eğitiminin alındığı kurum ile siyasal iktidarların ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara yaklaşımın göz ardı edilebileceğine yönelik tutumlar arasında anlamlı ($p:0,000<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Din eğitiminin alındığı kurumlar içerisinde, dini karakter arz eden kurumlar arasında yer alan Kuran Kursu, İHL ve dini cemaat ve tarikatlardan eğitim alan katılımcıların, siyasal iktidarların ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara yaklaşımın göz ardı edilebileceğine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre dini eğitimini Kuran kursundan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü (Kuran Kursu için $p=,048<0,05$), dini eğitimini dini cemaat ve tarikatlardan alan katılımcıların da verdiği cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü (Dini cemaat ve tarikat için $p=,007<0,05$) bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. İmam Hatip Lisesinden din eğitimi alma ile ilgili değişken arasında ise (İmam Hatip Lisesi için $p=>0,05$) anlamlı bir korelasyon ilişkisi tespit edilememiştir.

3.5.1.12. Dindarlık Düzeyi ile Zorunlu Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Uygulamasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 1.12 $H_0=$ Dindarlık düzeyi ile okullarda zorunlu din dersinin olmasının bir gereklilik olduğuna dair tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

$H_a=$ Dindarlık düzeyi yükseldikçe okullarda zorunlu din dersinin olmasının bir gereklilik olduğuna dair tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin zorunlu olmasına yönelik olumlu tutumların daha belirgin hale gelmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir ki bu sonuç okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olmaması ile ilgili görüşlerin dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 130. Dindarlık Düzeyi ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Zorunlu Olmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu <u>olmaması</u> gerekir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	0	4	1	6	13	24
	Yüzde	,0	16,7	4,2	25,0	54,2	,0
	Genel Yüzde	,0	,3	,1	,4	,9	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	12	12	22	33	41	120
	Yüzde	10,0	10,0	18,3	27,5	34,2	,0
	Genel Yüzde	,8	,8	1,5	2,2	2,8	8,1
Biraz Dindar	Sayı	101	92	61	65	68	387
	Yüzde	26,1	23,8	15,8	16,8	17,6	,0
	Genel Yüzde	6,8	6,2	4,1	4,4	4,6	26,1
Dindar	Sayı	351	191	69	110	75	796
	Yüzde	44,1	24,0	8,7	13,7	9,4	,1
	Genel Yüzde	23,6	12,9	4,6	7,4	5,1	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	97	21	12	17	11	158
	Yüzde	61,4	13,3	7,6	10,8	7,0	,0
	Genel Yüzde	6,5	1,4	,8	1,1	,7	10,6
Toplam	Sayı	561	320	165	231	208	1485
	Yüzde	37,8	21,5	11,1	15,5	14,0	,1
	Genel Yüzde	37,8	21,5	11,1	15,6	14,0	100,0
s.d. : 20		Ki-Kare test değeri: 216,635 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,324 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

3.5.1.13. Dini Bilgi Düzeyi Siyasal Söylem İlişkisi

Hipotez 1.13 H_0 = Dini bilgi düzeyi ile siyasetçilerin söylemlerinin içeriğini oluşturan dinsel öğelere bakış açısı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dini bilgi düzeyi ile siyasetçilerin söylemlerinin içeriğini oluşturan dinsel öğelere bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.06$, $p>0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna

göre ise iki değişken arasında anlamlı, pozitif yada negatif yönlü bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 131. Dini Bilgi Düzeyi ile Dini İçerikli Siyasal Mesajlar Veren Siyasetçilere Yönelik İrdeleyici Tutumlar Arasındaki İlişki

Siyasi parti yönetici ve milletvekillerinin dini içerikli mesajlar vermeleri dindar oldukları anlamına gelmez.							
Dini bilgi Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Çok Zayıf	Sayı	11	2	4	13	15	45
	Yüzde	24,4	4,4	8,9	28,9	33,3	100,0
	Genel Yüzde	,8	,1	,3	,9	1,0	3,1
Zayıf	Sayı	13	15	19	52	54	153
	Yüzde	8,5	9,8	12,4	34,0	35,3	100,0
	Genel Yüzde	,9	1,0	1,3	3,5	3,7	10,4
Orta Düzeyde	Sayı	60	64	54	264	241	683
	Yüzde	8,8	9,4	7,9	38,7	35,3	100,0
	Genel Yüzde	4,1	4,4	3,7	18,0	16,4	46,6
İyi	Sayı	34	44	33	207	185	503
	Yüzde	6,8	8,7	6,6	41,2	36,8	100,0
	Genel Yüzde	2,3	3,0	2,3	14,1	12,6	34,3
Çok iyi	Sayı	7	7	7	28	33	82
	Yüzde	8,5	8,5	8,5	34,1	40,2	100,0
	Genel Yüzde	,5	,5	,5	1,9	2,3	5,6
Toplam	Sayı	125	132	117	564	528	1466
	Yüzde	8,5	9,0	8,0	38,5	36,0	100,0
	Genel Yüzde	8,5	9,0	8,0	38,5	36,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 25,624 p: ,060		Spear. kor. kat.: ,050 p: ,057		Sonuç: Red	

3.5.1.14. Siyasal İdeoloji Kimlik Algısı İlişkisi

Hipotez 1.14 H_0 = Siyasal ideolojiler ile bireylerin kimlik tanımlamaları arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Siyasal ideolojiler ile bireylerin kimlik tanımlamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar Tablo 132’de gösterilmiştir. Siyasal olarak kendini Sosyalist olarak ifade eden katılımcılar içinde en çok tercih edilen kimlik %45 ile Türk kimliğidir. Onu %33 ile Müslüman Türk kimliği takip etmektedir. Sosyalistlerin en az tercih ettikleri kimlik ise Müslüman kimliğidir. Kendisini sosyal demokrat olarak ifade eden katılımcıların %48,6’sı sosyalistler ile benzer bir şekilde Türk olarak, %42,1’i ise Müslüman Türk olarak görmektedirler. Sosyal demokratlar içinde en az tercih edilen kimlik %0,7 ile Alevi ve yine %0,7 ile Müslüman Alevi kimliğidir. Bu sonuçlardan hareketle sol ideolojileri benimseyen katılımcılar için temel kimlik unsurunun Türklük olarak ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Kendisini liberal olarak ifade edenlerin ise %60’ı Müslüman Türk kimliğini, %23,3’ü Türk kimliğini ve %10’u Müslüman kimliğini benimsemektedirler. Bu grup için Müslüman ve Türk kimliklerinin ayrı ayrı ele alındığında eşit derecede önemsendiği görülmektedir.

Siyasal ideolojisini milliyetçilik üzerinde konumlandıran katılımcılar içinde %77,8 ile Müslüman Türk kimliği öne çıkmakta onu %20,3 ile Türk kimliği takip etmektedir. Milliyetçilere benzer bir şekilde Muhafazakârların %78,3’ü kendisini Müslüman Türk olarak tanımlamaktadırlar. Bu grup içinde %10,8’lik bir kesim kendini Müslüman kimliği ile ifade ederken %4,2’lik bir kesim ise Türklük kimliğini ön plana çıkarmaktadır. İslamcıların %76,4’ü muhafazakârlar ve milliyetçilere benzer şekilde kendisini Müslüman Türk olarak ifade ederken bu grup içinde Müslüman kimliğini ön plana çıkaranların oranı %13,5’tir. Müslümanların %5,6’sı ise kendisini Türk olarak ifade etmektedir. Herhangi bir siyasal ideolojisi olmayanların %67,2’si kendisini Müslüman Türk olarak ifade etmektedir. Bu grup içinde Türk kimliği %20,3’lük bir oran ile temsil edilmektedir. Herhangi bir siyasal ideolojisi olmayanlar içinde kendisini Müslüman olarak ifade eden kesimin oranı ise %8,2’dir.

Tüm bu sonuçlar birlikte ele alındığında siyasal yelpazenin solunda yer alanlar için Türk kimliğinin hâkim unsur olarak öne çıktığı, sağ ideolojiler ile kendini ifade eden katılımcılar için ise Müslüman Türk kimliğinin hakim kimlik olarak tercih edildiği görülmektedir. Kimlik algılarının tümü birlikte ele alındığında yukarıda da

değindiği üzere yörenin en çok benimsediği kimlik tanımının Müslüman Türk kimliği (Tüm örneklem içinde %65,5) olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 132. Siyasal İdeoloji ile Kimlik Algısı Arasındaki İlişki

Aşağıdaki seçeneklerden hangisi sizin kimliğinizi en iyi tanımlar?										
Kendinizi Aşağıdaki siyasal görüşlerden hangisine yakın buluyorsunuz?		Türk	Müslüman Türk	Müslüman	Alevi	Müslüman Alevi	Kürt	Müslüman Kürt	Diğer	Toplam
	Sosyalist	Sayı	45	31	1	6	2	3	4	2
Yüzde		45	33,0	1,1	6,4	2,1	3,2	4,3	2,1	100,0
Genel Yüzde		3,1	2,1	,1	,4	,1	,2	,3	,1	6,4
Sosyal Demokrat	Sayı	135	117	3	2	2	6	11	2	278
	Yüzde	48,6	42,1	1,1	,7	,7	2,2	4,0	,7	100,0
	Genel Yüzde	9,2	8,0	,2	,1	,1	,4	,8	,1	19,0
Liberal	Sayı	14	36	6	0	1	1	1	1	60
	Yüzde	23,3	60,0	10,0	,0	1,7	1,7	1,7	1,7	100,0
	Genel Yüzde	1,0	2,5	,4	,0	,1	,1	,1	,1	4,1
Milliyetçi	Sayı	88	337	5	0	2	1	0	0	433
	Yüzde	20,3	77,8	1,2	,0	,5	,2	,0	,0	100,0
	Genel Yüzde	6,0	23,0	,3	,0	,1	,1	,0	,0	29,6
Muhafazakar	Sayı	7	130	18	0	0	1	8	2	166
	Yüzde	4,2	78,3	10,8	,0	,0	,6	4,8	1,2	100,0
	Genel Yüzde	,5	8,9	1,2	,0	,0	,1	,5	,1	11,3
İslamcı	Sayı	10	136	24	0	0	3	5	0	178
	Yüzde	5,6	76,4	13,5	,0	,0	1,7	2,8	,0	100,0
	Genel Yüzde	,7	9,3	1,6	,0	,0	,2	,3	,0	12,2
Siyasal Görüşüm Yok	Sayı	52	172	21	3	0	1	6	1	256
	Yüzde	20,3	67,2	8,2	1,2	,0	,4	2,3	,4	100,0
	Genel Yüzde	3,5	11,7	1,4	,2	,0	,1	,4	,1	17,5
Toplam	Sayı	351	959	78	11	7	16	35	8	1465
	Yüzde	24,0	65,5	5,3	,8	,5	1,1	2,4	,5	100,0
	Genel Yüzde	24,0	65,5	5,3	,8	,5	1,1	2,4	,5	100,0
s.d :42		Ki-Kare test değeri: 368,136 p: 0,000						Sonuç: Kabul		

3.5.1.15. Siyasal İdeoloji Siyasal Parti Tercih İlişkisi

Hipotez 1.15 $H_0 =$ Bireylerin siyasal ideolojileri ile siyasal parti tercihleri arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Bireylerin siyasal ideolojileri ile siyasal parti tercihleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 133. Siyasal İdeoloji İle 2007 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Parti Arasındaki İlişki

2007 genel seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?																
Kendinizi Aşağıdaki siyasal görüşlerden hangisine yakın buluyorsunuz?	SP	MHP	GP	DP	CHP	AKP	DİĞER	BAĞIMSIZ	TKP	İP	ÖDP	BTP	LDP	OY KULLANMADI	M	TOPLAM
Sosyalist	Sayı	1	5	2	5	63	1	0	5	4	4	1	1	0	6	98
	Yüzde	1,0	5,1	2,0	5,1	63	1	0	5,1	4,1	4,1	1,0	1,0	,0	6,1	100,0
	Genel Yüzde	,1	,3	,1	,3	4,3	,1	0	,3	,3	,3	,1	,1	,0	,4	6,6
Sosyal Demokrat	Sayı	2	9	1	20	197	22	0	15	0	0	0	0	0	16	282
	Yüzde	,7	3,2	,4	7,1	69,9	7,8	0	5,3	,0	,0	,0	,0	,0	5,7	100,0
	Genel Yüzde	,1	,6	,1	1,4	13,3	1,5	0	1,0	,0	,0	,0	,0	,0	1,1	19,1
Liberal	Sayı	1	1	2	11	11	28	0	1	0	0	0	0	1	5	61
	Yüzde	1,6	1,6	3,3	18	18	45,9	0	1,6	,0	,0	,0	,0	1,6	8,2	100,0
	Genel Yüzde	,1	,1	,1	,7	,7	1,9	0	,1	,0	,0	,0	,0	,1	,3	4,1
Milliyetçi	Sayı	4	235	1	26	53	87	0	1	0	0	0	0	0	27	434
	Yüzde	,9	54,1	,2	6	12,2	20	0	1	1	,0	,0	,0	,0	6,2	100,0
	Genel Yüzde	,3	15,9	,1	1,8	3,6	5,9	0	,1	,0	,0	,0	,0	,0	1,8	29,4
Muhafazakar	Sayı	9	17	1	16	9	103	1	3	0	0	0	0	0	7	166
	Yüzde	5,4	10,2	,6	9,6	5,4	61	0,6	3	,0	,0	,0	,0	,0	4,2	100,0
	Genel Yüzde	,6	1,2	,1	1,1	,6	7	0,1	,2	,0	,0	,0	,0	,0	,5	11,2
İslamcı	Sayı	18	18	1	10	7	117	0	0	0	0	0	0	0	7	178
	Yüzde	10,1	10,1	,6	5,6	3,9	65,7	0	,0	,0	,0	,0	,0	,0	3,9	100,0
	Genel Yüzde	1,2	1,2	,1	,7	,5	7,9	0	,0	,0	,0	,0	,0	,0	,5	12,0
Siyasal Görüşüm Yok	Sayı	3	22	4	27	50	101	0	4	0	0	0	0	0	48	259
	Yüzde	1,2	8,5	1,5	10,4	19,3	39	0	1,5	,0	,0	,0	,0	,0	18,5	100,0
	Genel Yüzde	,2	1,5	,3	1,8	3,4	6,8	0	,3	,0	,0	,0	,0	,0	3,2	17,5
Toplam	Sayı	38	307	12	115	390	459	1	29	4	4	1	1	1	116	1478
	Yüzde	2,6	20,8	,8	7,8	26,4	31,1	,1	2,0	,3	,3	,1	,1	,1	7,8	100,0
	Genel Yüzde	2,6	20,8	,8	7,8	26,4	31,1	,1	2,0	,3	,3	,1	,1	,1	7,8	100,0
s.d.:78	Ki-Kare test değeri: 1248,558 p: 0,000										Sonuç: Kabul					

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların siyasal ideolojileri bağlamında parti tercihleri incelendiğinde sosyalistlerin en çok tercih ettiği partinin %63'lük bir oran ile Cumhuriyet Halk Partisi olduğu görülmektedir. Kendisini sosyal demokrat olarak ifade eden kesim içinde en çok tercih edilen parti %69,9 ile Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Bu kesimin %7,8'i Adalet ve Kalkınma Partisi'ne oy

verdiğini, %7,1'i ise Milliyetçi Hareket Partisi'ne oy verdiğini ifade etmiştir. Liberaller için birinci parti %45,9 ile Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Liberallerin %18'i Milliyetçi Hareket Partisi'ne, %18 'i Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdiği ifade etmiştir. Milliyetçiler içinde birinci parti %54,1 ile Milliyetçi Hareket Partisi'dir. Milliyetçilerin %20'si Adalet ve Kalkınma Partisi'ne, %12,2'si ise Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdiği ifade etmiştir. Kendisini muhafazakar olarak tanımlayan katılımcıların %61'i Adalet ve Kalkınma Partisi'ne, %10,2'si Milliyetçi Hareket Partisi'ne, %9,6'sı Demokrat Parti'ye, %5,4'ü ise Saadet Partisi'ne y verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu grup içinde yine %5,4'lük bir kesim ise Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdiklerini ifade etmişlerdir. Siyasal ideolojisini İslamcılık üzerinden tanımlayanların %65,7'si Adalet ve Kalkınma Partisi'ne oy verdiğini, %10,1'i Saadet Partisi'ne ve %10,1'i Milliyetçi Hareket Partisi'ne oy verdiğini ifade etmişlerdir. İslamcılar içinde %5,6'lık bir grup Demokrat Parti'ye oy verdiğini, %3,9'luk bir kesim ise Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdiğini ifade etmiştir.

Siyasal ideoloji ve oy verilen parti ilişkisinde en çok göze çarpan sonuç sağ ideolojiler arasında geçişkenliğin daha çok olduğu diğer bir ifade ile sağ ideolojilerin daha yumuşak olduğudur. Sol seçmenin siyasal tercihlerini daha çok sol partilerde yoğunlaştırdığını ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tüm ideolojik gruplardan az ya da çok oy aldığı bu manada siyasal yelpazenin ortasında konumlanan bir parti olduğunu ifade etmek mümkündür.

3.5.2. Modernite İle İlgili Hipotezler

Hipotez 2 H_0 = Dine yaklaşım ile modern tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dine yaklaşım ile modern tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2 yedi alt hipotez ile test edilecektir.

3.5.2.1. Dindarlık Düzeyi ile Modernlik Algısı Arasındaki İlişki

Hipotez 2.1 H_0 = Dindarlık düzeyi ile modern olana karşı ortaya konan tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile modern olana karşı ortaya konan tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 134. Dindarlık Düzeyi ile Geleneksel Olana Yönelik Tutumların Arasındaki İlişki

Modernlik ve Gelenekselliğe ilişkin görüşünüzü yandaki ifadelerden hangisi en iyi şekilde yansıtmaktadır?							
Dindarlık Düzeyi		Sadece modern olan iyidir	Genellikle modern olan iyidir fakat geleneksel olan da iyi olabilir	Bana göre modern ile geleneksel olan arasında bir fark yoktur	Çoğunlukla geleneksel olan iyidir bununla birlikte modern olan şeyler de iyi olabilir	Sadece geleneksel olan iyidir.	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	7	7	4	5	0	23
	Yüzde	30,4	30,4	17,4	21,7	,0	100,0
	Genel Yüzde	,5	,5	,3	,3	,0	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	22	57	13	27	2	121
	Yüzde	18,2	47,1	10,7	22,3	1,7	100,0
	Genel Yüzde	1,5	3,9	,9	1,8	,1	8,3
Biraz Dindar	Sayı	24	185	46	108	20	383
	Yüzde	6,3	48,3	12,0	28,2	5,2	100,0
	Genel Yüzde	1,6	12,6	3,1	7,4	1,4	26,1
Dindar	Sayı	15	266	135	332	37	785
	Yüzde	1,9	33,9	17,2	42,3	4,7	100,0
	Genel Yüzde	1,0	18,1	9,2	22,6	2,5	53,5
Oldukça Dindar	Sayı	4	32	26	82	10	154
	Yüzde	2,6	20,8	16,9	53,2	6,5	100,0
	Genel Yüzde	,3	2,2	1,8	5,6	,7	10,5
Toplam	Sayı	72	547	224	554	69	1466
	Yüzde	4,9	37,3	15,3	37,8	4,7	100,0
	Genel Yüzde	4,9	37,3	15,3	37,8	4,7	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 164,723 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,252 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe geleneksel olana yönelik olumlu tutumların daha belirgin hale gelmektedir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucunda modern olana yönelik tutumların dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

3.5.2.2. Dindarlık Düzeyi ile Siyasal İdeolojileri Dini Referanslar Üzerinden Tanımlama Eğilimi Arasındaki İlişki

Hipotez 2.2 H_0 = Dindarlık düzeyi ile bireylerin siyasal görüşlerini ortaya koyan siyasal ideolojilerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile bireylerin siyasal görüşlerini ortaya koyan siyasal ideolojilerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 135. Dindarlık Düzeyi Siyasal İdeoloji İlişkisi

Kendinizi aşağıdaki siyasal görüşlerden hangisine yakın görüyorsunuz?									
Dindarlık Düzeyi		Sosyalist	Sosyal Demokrat	Liberal	Milliyetçi	Muhafazakar	İslamcı	Siyasal Görüşüm Yok	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	8	9	1	3	0	0	3	24
	Yüzde	33,3	37,5	4,2	12,5	,0	,0	12,5	100,0
	Genel Yüzde	,5	,6	,1	,2	,0	,0	,2	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	26	59	5	14	2	2	11	119
	Yüzde	21,8	49,6	4,2	11,8	1,7	1,7	9,2	100,0
	Genel Yüzde	1,8	4,0	,3	,9	,1	,1	,7	8,1
Biraz Dindar	Sayı	46	104	18	120	17	11	71	387
	Yüzde	11,9	26,9	4,7	31,0	4,4	2,8	18,3	100,0
	Genel Yüzde	3,1	7,0	1,2	8,1	1,2	,7	4,8	26,2
Dindar	Sayı	16	103	30	273	110	107	153	792
	Yüzde	2,0	13,0	3,8	34,5	13,9	13,5	19,3	100,0
	Genel Yüzde	1,1	7,0	2,0	18,5	7,4	7,2	10,4	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	2	7	7	24	37	58	21	156
	Yüzde	1,3	4,5	4,5	15,4	23,7	37,2	13,5	100,0
	Genel Yüzde	,1	,5	,5	1,6	2,5	3,9	1,4	10,6
Toplam	Sayı	98	282	61	434	166	178	259	1478
	Yüzde	6,6	19,1	4,1	29,4	11,2	12,0	17,5	100,0
	Genel Yüzde	6,6	19,1	4,1	29,4	11,2	12,0	17,5	100,0
s.d. : 24	Ki-Kare test değeri: 443,274 p: 0,000					Pearson Kor.Kat.:0,948 P:0,014	Pearson Kor.Kat.:0,876 P:0,051	Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dine karşı ilgisiz ve çok az dindar kesim içinde sosyal demokratlar öne çıkmaktadır. Biraz dindar ve dindar kesimde ise

milliyetçiler, oldukça dindar kesim içinde ise İslamcılar öne çıkmaktadır. Ayrıca dindarlık düzeyi ile siyasal görüşünü Muhafazakarlık üzerinden tanımlama arasında anlamlı yüksek pozitif yönlü (Pearson Kor.Kat: 0,948) bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yükseldikçe bireyin kendisini muhafazakâr olarak tanımlama düzeyi artmaktadır. Dindarlık düzeyi ile siyasal görüşünü İslamcı olarak açıklama arasındaki korelasyon ise istatistiksel olarak anlamsız ($p>0,05$) bulunmuştur. Bu sonuca göre dindarlık düzeyi ile İslamcılık düşüncesi arasında doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek mümkün değildir.

3.5.2.3. Dindarlık Düzeyi ile Bireylerin Kimliklerini Dini Referanslar Üzerinden Tanımlama Eğilimleri Arasındaki İlişki

Hipotez 2.3. H_0 = Dindarlık düzeyi ile bireylerin kimliklerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında bir ilişki yoktur.

H_1 = Dindarlık düzeyi ile bireylerin kimliklerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 136. Dindarlık Düzeyi ile Kimlik Tanımlamaları Arasındaki İlişki

Aşağıdaki seçeneklerden hangisi sizin kimliğinizi en iyi tanımlar?										
Dindarlık Düzeyi		Türk	Müslüman Türk	Müslüman	Alevi	Müslüman ve Alevi	Kürt	Müslüman Kürt	Diğer	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	12	2	0	8	0	0	0	0	22
	Yüzde	54,5	9,1	,0	36,4	,0	,0	,0	,0	100,0
	Genel Yüzde	,8	,1	,0	,5	,0	,0	,0	,0	1,5
Çok Az Dindar	Sayı	82	25	2	3	3	1	2	1	119
	Yüzde	68,9	21,0	1,7	2,5	2,5	,8	1,7	,8	100,0
	Genel Yüzde	5,5	1,7	,1	,2	,2	,1	,1	,1	8,0
Biraz Dindar	Sayı	134	232	1	0	3	9	3	4	386
	Yüzde	34,7	60,1	,3	,0	,8	2,3	,8	1,0	100,0
	Genel Yüzde	9,0	15,6	,1	,0	,2	,6	,2	,3	26,0
Dindar	Sayı	123	596	52	1	1	5	20	3	801
	Yüzde	15,4	74,4	6,5	,1	,1	,6	2,5	,4	100,0
	Genel Yüzde	8,3	40,1	3,5	,1	,1	,3	1,3	,2	53,9
Oldukça Dindar	Sayı	5	120	23	0	0	1	10	0	159
	Yüzde	3,1	75,5	14,5	,0	,0	,6	6,3	,0	100,0
	Genel Yüzde	,3	8,1	1,5	,0	,0	,1	,7	,0	10,7
Toplam	Sayı	356	975	78	12	7	16	35	8	1487
	Yüzde	23,9	65,6	5,2	,8	,5	1,1	2,4	,5	100,0
	Genel Yüzde	23,9	65,6	5,2	,8	,5	1,1	2,4	,5	100,0
s.d. : 28	Ki-Kare test değeri: 690,878 p: 0,000	Pear.son Kor.Kat.:950 p:0,13	Pearson Kor.Kat.:874 P:0,053		Pearson Kor.Kat.:354 P:0,558		Pearson Kor.Kat.:866 P:0,058			Sonuç: Kabul

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) dindarlık düzeyi ile kişilerin kimlik algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dine karşı ilgisiz ve çok az dindar kesim içinde kendini “Türk” olarak tanımlayanlar öne çıkmaktadır. Biraz dindar, dindar ve oldukça dindar kesim içerisinde öne çıkan kimlik grubu ise “Müslüman Türk” kimliğidir. Bununla birlikte kimliklerini “Müslüman Türk”, “Müslüman”, “Müslüman Alevi” ve “Müslüman Kürt” olarak tanımlayan kişilerin dindarlık düzeylerinde giderek artan oransal bir ilişki bulunamamıştır.

3.5.2.4. Dindarlık Düzeyi ile Farlılıklara Yönelik Algılar Arasındaki İlişki

Hipotez 2.4 H_0 =Dindarlık düzeyi ile toplum içinde kendinden farklı olana karşı bakış açısı arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile toplum içinde kendinden farklı olana karşı bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2.4 üç alt önerme ile birlikte değerlendirilecektir.

Hipotez 2.4.1 H_0 = Dindarlık düzeyi ile diğer dinlere karşı ortaya konan tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile diğer dinlere karşı ortaya konan tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı bir korelasyon ilişkisi tespit edilmemiştir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p>0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre tüm dinlere karşı saygılı olma hususundaki tutumların dindarlık düzeyine göre farklılık göstermediğini söylemek mümkündür.

Tablo 137. Dindarlık Düzeyi ile Diğer Dinlere Karşı Ortaya Konan Tutumlar Arasındaki İlişki

Tüm dinlere karşı saygılı olmak gerekir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	2	0	1	9	12	24
	Yüzde	8,3	,0	4,2	37,5	50,0	100,0
	Genel Yüzde	,1	,0	,1	,6	,8	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	6	3	4	58	49	120
	Yüzde	5,0	2,5	3,3	48,3	40,8	100,0
	Genel Yüzde	,4	,2	,3	3,9	3,3	8,1
Biraz Dindar	Sayı	12	18	15	163	175	383
	Yüzde	3,1	4,7	3,9	42,6	45,7	100,0
	Genel Yüzde	,8	1,2	1,0	11,0	11,8	25,9
Dindar	Sayı	40	32	27	339	358	796
	Yüzde	5,0	4,0	3,4	42,6	45,0	100,0
	Genel Yüzde	2,7	2,2	1,8	22,9	24,2	53,8
Oldukça Dindar	Sayı	2	11	3	73	67	156
	Yüzde	1,3	7,1	1,9	46,8	42,9	100,0
	Genel Yüzde	,1	,7	,2	4,9	4,5	10,5
Toplam	Sayı	62	64	50	642	661	1479
	Yüzde	4,2	4,3	3,4	43,4	44,7	100,0
	Genel Yüzde	4,2	4,3	3,4	43,4	44,7	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 15,169 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,005 p: ,512		Sonuç: Kabul	

Hipotez 2.4.2 H_0 = Dindarlık düzeyi ile farklı din ve milletlerden insanlara yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a = Dindarlık düzeyi ile farklı din ve milletlerden insanlara yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.553$, $p>0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı bir korelasyon ilişkisi tespit edilmemiştir. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p>0,05$ olarak elde edilerek, farklı din

ve ırktan tüm insanlar ile birlikte yaşama hususundaki tutumların dindarlık düzeyine göre bir farklılık arz etmediği görülmüştür.

Tablo 138. Dindarlık Düzeyi ile Farklı Din ve Milletlerden İnsanlara Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Farklı din ve ırktan olsalar bile ülkemdeki tüm insanlar ile birlikte yaşamaktan memnunum							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	1	1	1	8	13	24
	Yüzde	4,2	4,2	4,2	33,3	54,2	100,0
	Genel Yüzde	,1	,1	,1	,5	,9	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	1	10	16	42	51	120
	Yüzde	,8	8,3	13,3	35,0	42,5	100,0
	Genel Yüzde	,1	,7	1,1	2,8	3,4	8,0
Biraz Dindar	Sayı	12	28	57	165	128	390
	Yüzde	3,1	7,2	14,6	42,3	32,8	100,0
	Genel Yüzde	,8	1,9	3,8	11,1	8,6	26,2
Dindar	Sayı	22	53	110	323	291	799
	Yüzde	2,8	6,6	13,8	40,4	36,4	100,0
	Genel Yüzde	1,5	3,6	7,4	21,7	19,5	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	8	7	22	67	54	158
	Yüzde	5,1	4,4	13,9	42,4	34,2	100,0
	Genel Yüzde	,5	,5	1,5	4,5	3,6	10,6
Toplam	Sayı	44	99	206	605	537	1491
	Yüzde	3,0	6,6	13,8	40,6	36,0	100,0
	Genel Yüzde	3,0	6,6	13,8	40,6	36,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 14,891 p: ,533		Spear. kor. kat.: -,011 p: ,659		Sonuç: Ret	

Hipotez 2.4.3 H_0 = Dindarlık düzeyi ile devletin diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için uygun koşulları tesis etmesine yönelik tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile devletin diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için uygun koşulları tesis etmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.23$, $p>0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken anlamlı bir korelasyon ilişkisi tespit edilmemiştir.

Tablo 139. Dindarlık Düzeyi İle Devletin Diğer Dinlerin Mensuplarının Dinlerini Özgürce Yaşayabilmeleri İçin Uygun Koşulları Tesis Etmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Devlet diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için her türlü desteği sağlamalıdır							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	4	2	3	5	10	24
	Yüzde	16,7	8,3	12,5	20,8	41,7	100,0
	Genel Yüzde	,3	,1	,2	,3	,7	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	7	9	22	51	32	121
	Yüzde	5,8	7,4	18,2	42,1	26,4	100,0
	Genel Yüzde	,5	,6	1,5	3,4	2,1	8,1
Biraz Dindar	Sayı	24	49	62	172	82	389
	Yüzde	6,2	12,6	15,9	44,2	21,1	100,0
	Genel Yüzde	1,6	3,3	4,2	11,6	5,5	26,1
Dindar	Sayı	43	85	148	345	177	798
	Yüzde	5,4	10,7	18,5	43,2	22,2	100,0
	Genel Yüzde	2,9	5,7	9,9	23,2	11,9	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	8	17	30	59	43	157
	Yüzde	5,1	10,8	19,1	37,6	27,4	100,0
	Genel Yüzde	,5	1,1	2,0	4,0	2,9	10,5
Toplam	Sayı	86	162	265	632	344	1489
	Yüzde	5,8	10,9	17,8	42,4	23,1	100,0
	Genel Yüzde	5,8	10,9	17,8	42,4	23,1	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 19,786 p: ,23		Spear. kor. kat.: ,002 p: ,947		Sonuç: Ret	

3.5.2.5. Modernlik Algısı ile Dini Cemaat ve Tarikatlara Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 2.5 H_0 = Modernlik algısı ile dini cemaat ve tarikatlara karşı tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Modernlik algısı ile dini cemaat ve tarikatlar karşı tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 140. Modernizm Algısı ile Dini Cemaat ve Tarikatlar Karşı Tutumlar Arasındaki İlişki

Dini grup, cemaat ve tarikatlar ülkenin gelişimi önünde engeldirler							
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Sadece modern olan iyidir	Sayı	9	10	10	17	26	72
	Yüzde	12,5	13,9	13,9	23,6	36,1	100,0
	Genel Yüzde	,6	,7	,7	1,2	1,8	5,0
Genellikle modern olan iyidir	Sayı	62	89	103	139	146	539
	Yüzde	11,5	16,5	19,1	25,8	27,1	100,0
	Genel Yüzde	4,3	6,2	7,2	9,7	10,2	37,5
Modern ile geleneksel arasında fark yoktur	Sayı	37	62	37	35	46	217
	Yüzde	17,1	28,6	17,1	16,1	21,2	100,0
	Genel Yüzde	2,6	4,3	2,6	2,4	3,2	15,1
Çoğunlukla geleneksel olan iyidir	Sayı	113	144	91	107	86	541
	Yüzde	20,9	26,6	16,8	19,8	15,9	100,0
	Genel Yüzde	7,9	10,0	6,3	7,4	6,0	37,6
Sadece geleneksel olan iyidir	Sayı	14	16	14	16	9	69
	Yüzde	20,3	23,2	20,3	23,2	13,0	100,0
	Genel Yüzde	1,0	1,1	1,0	1,1	,6	4,8
Toplam	Sayı	235	321	255	314	313	1438
	Yüzde	16,3	22,3	17,7	21,8	21,8	100,0
	Genel Yüzde	16,3	22,3	17,7	21,8	21,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 69,544 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,193 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre dini grup ve cemaatlerin ülkenin gelişimi önünde birer engel olduğunu ifade eden önermeye yönelik tutumların dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

3.5.2.6. Dindarlık Düzeyi İle Avrupa Birliği'ne Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 2.6 H_0 = Dindarlık düzeyi ile Avrupa Birliği'ne ilişkin tutumlar arasında bir ilişki yoktur.

H_a =Dindarlık düzeyi ile Avrupa Birliği'ne ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 141. Dindarlık Düzeyi ile Avrupa Birliği'ne İlişkin Tutumlar Arasında İlişki

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi, ülkemiz için iyi bir geleceğinin garantisidir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	3	7	7	4	3	24
	Yüzde	12,5	29,2	29,2	16,7	12,5	100,0
	Genel Yüzde	,2	,5	,5	,3	,2	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	33	32	28	16	13	122
	Yüzde	27,0	26,2	23,0	13,1	10,7	100,0
	Genel Yüzde	2,2	2,1	1,9	1,1	,9	8,2
Biraz Dindar	Sayı	93	81	95	88	33	390
	Yüzde	23,8	20,8	24,4	22,6	8,5	100,0
	Genel Yüzde	6,2	5,4	6,4	5,9	2,2	26,1
Dindar	Sayı	199	172	195	172	64	802
	Yüzde	24,8	21,4	24,3	21,4	8,0	100,0
	Genel Yüzde	13,3	11,5	13,0	11,5	4,3	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	43	30	41	32	12	158
	Yüzde	27,2	19,0	25,9	20,3	7,6	100,0
	Genel Yüzde	2,9	2,0	2,7	2,1	,8	10,6
Toplam	Sayı	371	322	366	312	125	1496
	Yüzde	24,8	21,5	24,5	20,9	8,4	100,0
	Genel Yüzde	24,8	21,5	24,5	20,9	8,4	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 11,125 p: ,802		Spear. kor. kat.: -,006 p: ,814		Sonuç: Ret	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.142$, $p>0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı bir korelasyon ilişkisi tespit edilmemiştir, kruskal-wallis analizi sonucuna elde edilen $p>0,05$ değeri de göz önünde tutularak Avrupa

Birliği'ne yönelik tutumların dindarlık düzeyine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

3.5.2.7. Dindarlık Düzeyi İle Kadınların Haklarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 2.7 H_0 =Dindarlık düzeyi ile kadınların erkekler ile eşit siyasal ve sosyal haklara sahip olması gerektiğine ilişkin tutumlar arasında bir ilişki yoktur

H_a = Dindarlık düzeyi ile kadınların erkekler ile eşit siyasal ve sosyal haklara sahip olması gerektiğine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 142. Dindarlık Düzeyi ile Kadınların Erkekler ile Eşit Siyasal ve Sosyal Haklara Sahip Olması Gerektiğine İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişki

Kadınların toplumsal ve siyasal hayatta erkekler ile eşit pozisyona taşınabilmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	1	3	1	5	13	23
	Yüzde	4,3	13,0	4,3	21,7	56,5	100,0
	Genel Yüzde	,1	,2	,1	,3	,9	1,5
Çok Az Dindar	Sayı	2	1	7	43	69	122
	Yüzde	1,6	,8	5,7	35,2	56,6	100,0
	Genel Yüzde	,1	,1	,5	2,9	4,6	8,2
Biraz Dindar	Sayı	14	22	18	145	191	390
	Yüzde	3,6	5,6	4,6	37,2	49,0	100,0
	Genel Yüzde	,9	1,5	1,2	9,7	12,8	26,2
Dindar	Sayı	34	55	59	324	329	801
	Yüzde	4,2	6,9	7,4	40,4	41,1	100,0
	Genel Yüzde	2,3	3,7	4,0	21,7	22,1	53,7
Oldukça Dindar	Sayı	10	18	19	61	47	155
	Yüzde	6,5	11,6	12,3	39,4	30,3	100,0
	Genel Yüzde	,7	1,2	1,3	4,1	3,2	10,4
Toplam	Sayı	61	99	104	578	649	1491
	Yüzde	4,1	6,6	7,0	38,8	43,5	100,0
	Genel Yüzde	4,1	6,6	7,0	38,8	43,5	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 46,834 p: 0,000		Spear. kor. kat.: -,151 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca kruskal-wallis analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre kadınların toplumsal ve siyasal yaşam içinde erkekler ile eşit duruma gelebilmeleri için gerekli önlemlerin alınmasına yönelik tutumların dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanı ve toplumu anlama amacı taşıyan hiçbir çabanın, insanların bireysel yaşamları ve onların tek tek yaşamlarından oluşan toplum yaşamını şekillendiren din kurumunu dikkate almaması düşünülemez. Din sözünü ettiğimiz bu şekillendirme, düzenleme bir anlamda sınırlar belirleme fonksiyonu ile toplum içinde uyulmasını öngördüğü kurallar, diğer bir ifade ile kutsal olanı ortaya koyarak, toplumu oluşturan bireylerin yaşamları üzerinde çeşitli düzeylerde etkili olmakta, sosyal kültürü ve onun yansımalarından birisi olarak kabul edebileceğimiz siyasal kültürü ve siyaseti şekillendirmektedir.

Günümüzde siyasetin ve sosyal yaşamın en temel ögesini farklı kimlik öğeleri üzerinden yapılan tartışmalardır. Bu kimliklerin toplumsal yaşama yansıması noktasında, ortaya konan talepler, yaşam tarzlarında ve yaşama dair tercihlerde görülen farklılıkların, gökkuşağının renkleri arasındaki uyum misali toplum içinde birlikte barış içinde yaşanmasının mümkün kılınmasına yönelik önlemlerin siyaset kurumundan talep edilmesi ve günümüz siyasetinin en temel konularından birisinin, bu talepler olması gibi hususlar, kimlik temelli siyasal davranışları ve dolayısı ile dini yaşam ve pratikler noktasında ortaya konan taleplerin ele alınması konusunu önemli bir yere taşımaktadır. Demokrasi kültürünün toplum içinde yerleşmesi, siyasetin sağlıklı temeller üzerinde yapılabilmesi, siyaset kurumunun kimlik ve din içerikli talepleri merkeze alınması ile doğru orantılı bir durumdur. Toplumsal barışın çok kültürlülük, çoğulculuk, karşılıklı hoşgörü gibi değerler üzerinde tesis edildiği günümüzde, farklı siyasal tutum ve davranışlara ilişkin bulguların ortaya çıkarılmasını hedefleyen çalışmaların yapılması toplumsal barış ve diyalog temelli siyaset anlayışın yayılmasında ve elde edilen veriler ile ilerde yapılacak çalışmalara kapsamlı bir temel oluşturulması noktasında hayati öneme haizdir.

Din siyasal davranış ilişkisi açısından dinin bireye sağladığı dini bilgi onun hareketlerini meşrulaştırmada temel referans noktası niteliği taşımaktadır. Siyasal tutumların bilişsel ögesinin oluşumunda din bireye özellikle çocukluk dönemlerinde

başlayarak, tüm yaşamı boyunca süren bir bilgi ve referans kaynağı vazifesi görür. Bireyler siyasal tutumlarını oluştururken dini bilgi ve tecrübelerini göz önüne almakta, her birey dini hassasiyeti ölçüsünde tutumlarını bu bilgi ve tecrübelerine göre şekillendirmektedir. Dinin siyasal tutum ve davranışların şekillenmesi üzerinde etkili olduğu diğer bir nokta tutumların duygusal ögesinin oluşumudur. Dinin bireylerin duygu dünyasını ile ilgilenen yönelen yönü kişinin dünyayı anlamlandırması üzerine vurgu yapmaktadır. Birey dış dünya ile ilişkilerinin niteliğinde, siyasal davranışlarının ortaya çıkmasında ve toplumun diğer kurumlarına yönelik bakış açılarında dinin bireye kazandırdığı bu duygusal alt yapı belirleyici olmaktadır. Siyasal tutumların duygusal ögesi her tutum objesi için farklı şekilde ve şiddete ortaya çıkar. Kimileri için oldukça yoğun duygusal bir çağrışım yapan obje kimileri için çok düşük yoğunlukta bir iç yansımaya neden olur. Din olgusunun toplum yaşamı içindeki yansımaları da sözünü ettiğimiz bu tutum objelerinin oluşmasında belirleyici olmaktadır. Bireyler günlük yaşamlarında yukarıda değinilen dini bilginin bilişsel altyapısı ile dini konulara ilişkin tutum ve davranışlarını oluştururken farklı derecelerde de olsa dinin ve onun toplum yaşamı içindeki pratik ve davranışlara yansımalarından doğan duygusal öğelerin iç dünyalarındaki çağrışımlarından etkilenirler.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, Din olgusu, dinin bilişsel ve duygusal yönleri, siyasetin toplumda nasıl anlaşıldığı, siyasal tutumların oluşumu, bu oluşum süreçlerinde dinin etkisi, siyasal tutumların siyasal davranışa dönüşümü noktasında dinin rolü ve siyasal sosyalleşme kavramları ele alınmıştır. Yapılan kapsamlı inceleme sonucunda dinin insanların bilgi ve duygu dünyalarına yaptığı katkı sonucunda bireyler toplum ile uyum sağlamaları noktasında önemli bir rol oynadığı, toplumda kabul edilen davranış kalıplarının öğrenilmesinde ve bireyin topluma uyum sağlamasında önemli bir yeri olan din kavramının, bireyin tutum ve davranışlarının duygusal alt yapısını oluşturan ve iç dünyasına hitap eden bir unsur olduğu ve bu ilişkinin din siyasal davranış ilişkisini değerlendirirken göz önünde tutulması gereken bir husus olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sosyal bir kurum olan dinin, bireyin siyasal tutum ve davranışları üzerinde sözünü ettiğimiz bu etkisinin onun siyasete ilişkin taleplerine de yansıdığı gözlemlenmiştir.

Dinin siyasal davranışların oluşumunda etkili olan faktörler içinde önemli bir yere sahip olması çalışmamızın temel vurgusudur. Bu kapsamda siyasetin ve siyasal davranışın nasıl tanımlanacağı konusu çalışmamızın ilgilendiği diğer bir husustur. Siyaset sosyal düzeni etkileyen, kimi zaman değişime karşı çıkan kimi zaman ise değişimi sağlayan bir süreçtir. Siyasetin temel ilgi alanları içinde toplumsal adaletin sağlanması, toplumun farklı kesimlerinin çıkarları arasında denge kurulması, toplumun sahip olduğu değer ve zenginliklerin paylaşılması, güç ve otoritenin nasıl kazanılıp, hangi hallerde kullanılabileceği, meşru güç ilişkilerinin niteliği, toplumun kontrol edilerek yönlendirilmesi gibi süreçleri saymak mümkündür. Siyasal davranış, yukarda kısaca değindiğimiz siyasal süreçlerin sonucunda bireyin ortaya koyduğu davranış şekillerinin tümü olarak ifade edilebilir. Bireyler siyasal davranışlarını belirlerken siyasal sosyalleşme süreçleri sonucunda elde ettikleri siyasal tutum ve algılarını merkeze alarak hareket ederler. Bireyin toplumun siyasal değerlerini edindiği siyasal sosyalleşme süreçlerinde din olgusu oldukça önemli bir bileşeni oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde din toplum ilişkisi ele alınmıştır. Bu kapsamda dinin toplumsal işlevleri ve bu işlevlerin bireyin siyasal karar alma süreçleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda dinin bireyin sosyalleşme süreçleri içindeki rolünün, dinin toplumsal fonksiyonları ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Din öncelikle bireyin toplumda hâkim kültür ve inanç öğelerini edinmesini sağlayarak birey ile toplum arasındaki uyumu sağlayan bir kurumdur. Toplum içinde değer yargılarını, doğru ve yanlış tanımlamalarını ortaya çıkaran din, bireyin bu kurallar içinde kalmasını teşvik ederek toplumsal kontrolü sağlamaktadır. Ayrıca din, dini kaygıları olan diğer bir ifade ile dindar bireylerin siyasal davranışlarını dini inanç ve tutumları ile uyumlu bir şekilde oluşturmalarını tesis etmektedir. Dinin bireyin toplum içinde karşılaştığı zorluklar karşısında ihtiyaç duyduğu manevi desteği ona sağlayarak toplumsal bütünlüğü ve istikrarı koruyan bir kurum olduğu görülmüştür.

Ayrıca ikinci bölümde dinin toplumsal fonksiyonlarından olan meşrulaştırma ve kimlik kazandırma işlevleri ele alınmıştır. Din meşruiyeti, kabul görme düzeyi itibari ile toplumun genelinde üzerinde anlaşıldığı ortak bir kurum konumundadır. Bu sebep ile, dile getirilen siyasal taleplerin din referanslı olması hali toplum içinde çok

yaygın görülen bir durumdur. Bu durumun ortaya çıkmasında kuşkusuz dinin toplumun ortak değerlerini üreten ve bu değerlere uyulmasını kontrol eden bir yapı arz etmesi önemli bir rol oynamaktadır. Dinin ortaya koyduğu toplumsal değerler bireyin toplumsal ve siyasal yaşama ilişkin kararlarında ana referans kaynağı işlevini görmektedirler. Bu yönü ile din bireyin siyasal davranışlarının talep ve içerikleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Dinin siyasal davranışların şekillenmesi üzerindeki en büyük etkisinin onun toplumda var olan siyasal kurulu düzeni meşrulaştırması ve bireylerin kimliklerinin oluşmasında birincil rol oynaması noktasında ortaya çıktığı görülmüştür. Dinin içinde barındırdığı dünya anlayışı, dünyayı anlamlandırmaya yönelik bilgi ve referanslar, bireyin dine yaklaşımı ölçüsünde onun günlük yaşamına yön vermektedir. Dini motifler içeren dünya algısı bireyde kabul gördüğü ölçüde onda dini referanslar üzerinden düşünen, karar veren ve hareket eden bir davranış tarzının gelişmesini sağlayacak ve birey bu bakış açısı doğrultusunda sosyal ve siyasal kimliğini oluşturacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde din siyasal davranış ilişkisini ele alan çalışmalar incelenmiştir. Bu kapsamda din siyasal tercih, din siyasal egemenlik ilişkisi, dine yaklaşım düzeyi ile siyasal sisteme bakış açıları arasındaki ilişki, dinin toplum yaşamı içindeki yansımaları, siyasal kimlik din ilişkisi ve din siyasal kimlik ilişkisine yönelik çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalarda öne çıkan bir takım noktalara değinilmiştir. Yapılan araştırmaların bir kısmında, önemli bir göreve atanmaya yeterli görülme hususunda din faktörünün göz önünde bulundurulduğu, dindar ve dine karşı ilgisiz iki aday arasında halkın tercihini daha çok dindar adaydan yana kullandığı bulgusu elde edilmiştir. Bununla birlikte bu siyasal tutumlar eğitim seviyesi yükseldikçe zayıflamaktadır. Benzer bir şekilde din temelli bir devlet sistemine olumlu yaklaşma tutumlar kentte yerleşiklik süresinin artmasına ve eğitim düzeyi yükselmesine paralel olarak zayıflamaktadır. Siyasal katılım ve seçmen tercihi üzerinde etkili sabit ve değişmez, tüm kültür ve toplumlar için geçerli olan faktörlerden söz etmek oldukça zordur. Yapılan araştırmalar sonucunda seçmen tercihlerinin seçimden seçime değiştiği görülmüştür. Bireyler siyasal tercihlerini yakın çevrelerinde ortaya çıkan ilk sosyalleşmeleri sonucu ortaya koymaktadırlar. Siyasal tutumlarının belirlendiği bu sosyalleşme sürecinde din faktörünün önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca bu bölümde yapılan literatür taramasında bireylerin siyasal

taleplerinin oluşumunda dinin belirleyici bir pozisyonda olduğu, bu taleplerin özellikle, dini pratiklerin toplum içinde özgürce yaşanması noktasında yoğunlaşan, temel hak ve hürriyetler algısı kapsamında oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızın ana konusunu, dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisinin ölçülmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde Antalya ili ve ilçelerinde yapılan alan araştırması ve sonuçları ele alınmıştır. Daha önce alanda yapılan çalışmalar, genel ve yerel seçimlerde siyasal partilerin aldıkları oy oranları Antalya ilinin siyasal ve sosyal özelliklerinin kozmopolit bir karakter arz ettiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda elde edilen bulguların ülke genelinde, din siyasal davranış ilişkisini açıklayabilecek nitelikte veriler içereceği muhakkaktır. Seçmen tercihlerinde etkili olan faktörlerin tahlilinin siyasal karar alma süreçleri üzerinde doğrudan etkili olması din siyasal davranış ilişkisinin kapsamlı bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, bireylerin siyasal tutum ve davranışlarının oluşumunda dini değerlerin ne kadar etkili olduğuna ölçmeye yönelik olarak bir alan araştırması yapılmıştır. Araştırma sonucunda aşağıdaki temel bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri şu şekildedir:

- Katılımcıların , %53,4'ü erkek, %46,6'sı ise kadındır. Bu oranlardan da anlaşıldığı üzere örnekleme oluşturan kadın ve erkekler arasında dengeli bir dağılım vardır.
- Katılımcıların yaklaşık üçte ikisi (%66,9) ilçe, şehir ve büyükşehir gibi büyük yerleşim yerlerinde, üçte birlik (%33,2) kısmı ise köy, kasaba gibi küçük ölçekli yerleşim birimlerinde dünyaya geldikleri görülmektedir.
- Örnek kitlenin büyük bir kısmı (%84,3) büyük ölçekli yerleşim yerlerinde, %15,7'lik kısmı ise küçük yerleşim yerlerinde ikamet etmektedir.
- Araştırmaya katılanları yoğun olarak 18–25 yaş arası katılımcılar oluşturmakta ve bu yoğunluk yaş ilerledikçe azalmaktadır. Örnek kitle içinde en düşük yüzde ile temsil edilen grup %7,4 ile 56 yaş ve üzeri grup ve %15,3'lük yüzde ile 46–55 yaş grubudur. Araştırma evrenin yarısından fazlasının (%55,9) 18–35

yaş arasında kalan genç nüfus olarak nitelendirilebilecek guruptan oluştuğu görülmüştür.

- Araştırmaya katılanların %55,5'i evli, %40,1'i bekâr ve %4,5'i dul ya da boşanmış oldukları görülmüştür.
- Araştırmaya katılanların büyük bir kısmının eğitim seviyesinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür.
- Meslek gruplarına göre katılımcılar içinde en büyük kesimi işsizler teşkil etmektedir. Onları sırasıyla ev kadınları, işçi, akemiysen, öğretmen ve eğitimci, serbest meslek erbabı, memur, esnaf ve zanaatkâr, emekli, çiftçi, sanayici ve tüccarlar takip etmektedir.
- Katılımcıların yaklaşık olarak üçte ikisi 751–3000 lira arasında gelire sahip iken yaklaşık olarak üçte birinin gelir düzeyi ise 750 Lira ve altındadır. Katılımcılardan 8'i gelir durumu ilgili bir beyanda bulunmamıştır.
- Araştırma evreninin illere göre dağılımı ise şu şekildedir. Araştırmaya, Akseki'den 15, Aksu'dan 44, Alanya'dan 182, Demre'den 20, Döşemealtı'ndan 34, Elmalı'dan 32, Finike'den 38, Gazipaşa'dan 40, Gündoğmuş'tan 8, İbradı'dan 4, Kaş'tan 43, Kemer'den 28, Kepez'den 301, Konyaaltı'ndan 79, Korkuteli'nden 43, Kumluca'dan 52, Manavgat'tan 134, Muratpaşa'dan 321 ve Serik ilçelerinden 82 kişi katılmıştır. Araştırma toplam 1500 kişi ile görüşülmek suretiyle yapılmıştır.

Katılımcıların kendilerini ne düzeyde dindar olarak algıladıkları, ibadethaneye gitme sıklıkları, dinin gereklerini yerine getirme düzeyleri, dini bilgi düzeyleri, din eğitimi aldıkları kurum, dini tercihlere bakış açıları ve ölçülmüş dindarlık düzeylerine yönelik araştırma bulguları ise şu şekildedir:

- Araştırmaya katılanların yaklaşık olarak üçte ikisinin (%65,1) kendini dine karşı oldukça ilgili olarak gördüğünü ifade etmek mümkündür. Kendini çok az dindar olarak gören ve dine karşı ilgisiz olduğunu ifade eden katılımcılar ise evrenin yaklaşık olarak %15'ini oluşturmaktadır.
- Deneklerin büyük bir kısmının (%42) ancak özel günlerde, bayramlarda ibadethanelere gittiği, yaklaşık olarak üçte birinin(%36,4) hafta birkaç kez

ibadethanelere gitmekte olduğu ve önemli bir kesiminin (%19,5) hiç ibadethaneye gitmediği görülmüştür.

- Katılımcıların yarısına yakın (%47,5) bir kesimin dini içerikli bir toplantıya katılmadıkları, bununla birlikte yaklaşık olarak diğer yarısının(%50,5) kendi içinde yoğunlu azalan bir şekilde dini amaçlı toplantılara katıldıkları görülmüştür.
- Dini gereklerini yerine getirme sıklığı arttıkça katılımcıların evren içindeki oranının azaldığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların yaklaşık olarak üçte birinin (%38) dinin gereklerinin büyük bir kısmını yerine getirdiğini ve yaklaşık olarak dörtte üçünün (%77,8) dinin gereklerinin az ya da çok bir kısmını yerine getirdiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca örneklemin yaklaşık olarak beşte birinin (%18,5) dinin gereklerinin çok azını yerine getirdiğini ifade etmişlerdir.
- Katılımcıların dörtte üçünden fazlası kendi içinde değişen yoğunlukta dini bilgiye sahip olan kişilerden oluşmaktadır. Dini bilgi düzeyi zayıf ve çok zayıf olan grup ise genel toplam içinde %13,6'lık bir kitleyi teşkil etmektedir. Katılımcılar içinde oransal olarak dini bilgi düzeyi önce artmakta orta düzeye ulaştıktan sonra ise azalmaktadır.
- Dini bilgilerin bireye kazandırılması sürecinde aile başat bir rol oynamaktadır. Araştırmanın yapıldığı bölgede dini bilgilerin en çok edinildiği ikinci kaynak ise Kuran kurslarıdır. İlköğretim kurumları dini bilgilerin en çok edinildiği üçüncü kurumdur. Dini tarikat ve cemaatler ile imam hatip liselerinin, bu üç kurum ile karşılaştırıldığında din eğitimin alınması hususunda oldukça düşük bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.
- Katılımcıların yaklaşık olarak üçte ikisinin Sünnilere karşı çok olumlu, yarısından fazlasının Alevilere karşı olumlu, yaklaşık olarak üçte ikisinin Hıristiyanlara ve Yahudilere karşı olumsuz ve yaklaşık olarak dörtte üçlük bir kesimin ateistlere karşı olumsuz bir bakış açısına sahip oldukları görülmüştür.
- Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %41,7'si düzenli olarak sadaka, zekât verdiğini ya da maddi yardımda bulunduğunu, %31,7'si genellikle

verdiğini, %14,2'si bazen verdiğini bazen vermediğini, %9,8'i nadiren verdiğini, %2,7'si ise hiç vermediğini ifade etmiştir.

- Katılımcıların %67,9'u her gün dua ettiğini, %4,7'si haftada bir dua ettiğini, %17,1 bazen dua ettiğini bazen etmediğini, %7,6'sı nadiren dua ettiğini, %2,7'si hiç dua etmediğini belirtmiştir.
- Katılımcıların %8,2'si beş vaktin tümünü ve nafîle namazları kıldığını, %22'si beş vaktin tümünü kıldığını, %38,9'u vakit namazların bir kısmını ve Cuma namazlarını kıldığını, %15,7'si sadece bayram namazlarını kıldığını ya da nadiren namaz kıldığını ve %15,1'i hiç namaz kılmadığını ifade etmiştir.
- Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin %10,3'ü ramazan ayının tümünde, üç aylarda, kandillerde ve nafîle olarak oruç tuttuğunu, %56'sı ramazan ayının tümünde oruç tuttuğunu, %17,7'si ramazan ayının bir kısmında oruç tuttuğunu, %9,3'ü nadiren oruç tuttuğunu ve %6,7'si hiç oruç tutmadığını ifade etmiştir.
- Katılımcıların %10,3'ü her gün okuduğunu ya da dinlediğini, %15,8'i haftada bir okuduğunu ya da dinlediğini, %33,9'u bazen okuduğunu ya da dinlediğini, %27,1'i nadiren okuyup dinlediğini ve %12,9'u hiç okumadığını ve dinlemediğini ifade etmiştir.
- Deneklerin %4,1'i hacca gittiğini, imkânı olması halinde tekrar gitmek istediğini söylemiştir. %76,5'lik bir kesim Hacca gitmediğini fakat imkânı olduğu takdirde gitmek istediğini, %7,4'ü Hacca gidip gitmeme konusunda kararsız olduğunu, %8,1'i gitmeyi düşünmediğini ve %4'ü kesinlikle Hacca gitmeyeceğini ifade etmiştir.
- Katılımcıların %10,6'sı oldukça dindar, %53,6'sı dindar, %26,1'i biraz dindar, %8,1'i çok az dindar ve %1,6'sı dine karşı ilgisizdir.

Araştırma kapsamında görüşülen kimselerin siyasal konulara ilişkin tutumları, siyasal görüşleri, kimlik algıları, genel seçimlerde oy verecekleri partide arayacakları özellikler, seçmen tercihlerinin partilerin ideolojik ve icraata dönük yönlerinin hangisi üzerinde yoğunlaştığı, son genel seçimde oy verilen parti, dine en çok hizmet eden parti, laiklik algılamaları, modernlik geleneksellik algısı, Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlık kavramının algılanışı, Türkiye için tehdit algısı, siyasal

katılım ve etkinlik düzeyleri, kurumlara duyulan güven gibi konulara dair görüş ve tutumlarını içeren araştırma bulguları şu şekildedir:

- Antalya’da sağ siyasal tutumların çoğunluğu oluşturduğu, bunun yanında siyasetin sol kanadında yer alan görüş ve tutumların da ciddi bir oranla (%25,7) temsil edildiği görülmektedir. Herhangi bir siyasal görüşü olmayan zümre de genel içinde belirleyici bir büyüklüğe (%17,5) sahiptir.
- Antalya’da Müslüman ve Türk kimlikleri en geniş kabul gören üst kimliği temsil etmektedir. Özellikle kimliğini Müslüman kimliği ile birlikte tanımlayan kesim genel kitlenin (Müslüman Türk-Müslüman-Müslüman Kürt-Müslüman ve Alevi-%73,7) yaklaşık olarak dörtte üçünü oluşturmaktadır. Bu anlamda en çok kabul gören ortak kimliğin Müslümanlık olduğunu ifade etmek mümkündür. Bireylerin kendilerini tanımlarken referansta buldukları diğer bir kimlik ise Türk kimliğidir. Katılımcıların yaklaşık olarak dörtte biri (%23,9) kimliğini Türk olarak ifade etmektedir.
- Antalya ve çevresinde seçmenlerin parti tercihlerini belirleyen temel faktörler olarak daha çok günlük yaşamı ilgilendiren işsizlik, enflasyon, yolsuzluk ile mücadele, eğitim, sağlık, yoksulluk gibi sosyal ve ekonomik politikaların öne çıkmaktadır. Bununla birlikte din, düşünce ve vicdan hürriyetinin tesisine yönelik politikaların da seçmen tercihlerinin belirlenmesinde oldukça önemli bir faktör olduğunu ifade etmek mümkündür.
- Katılımcılar %83,9’u tercih ettikleri partide asıl önemli noktanın partinin ülke sorunlarına dair somut çözüm önerileri olduğunu ortaya koymuşlardır. Katılımcıların %16,1 ise partilerinin ideolojik alt yapısının kendileri için asıl tercih unsuru olduğunu ifade etmişlerdir.
- 2007 genel seçimlerinde oy verilen parti sıralamasına göre katılımcılar arasında en çok tercih edilen parti %31,1 ile Adalet ve Kalkınma Partisidir. İkinci sırada %26,3 ile Cumhuriyet Halk Partisi gelmektedir. Milliyetçi Hareket Partisi %20,6’lık oran ile üçüncü sırada gelmektedir. Katılımcıların %8’i oy kullanmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan %7,8’i oylarını Demokrat Parti’ye, %2,5’i ise Saadet Partisi’ne verdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %2,1’i bağımsız adaylara oy vermişlerdir. Katılımcıların

sırasıyla %0,8'i Genç Parti'ye, %0,3'ü Türkiye Komünist Partisi'ne, %0,3'ü İşçi Partisi'ne, %0,1'i Özgürlük ve Dayanışma Partisi'ne, %0,1'i Bağımsız Türkiye Partisi'ne ve %0,1'i Liberal Demokrasi Partisi'ne oy verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu dağılım partilerin Antalya ili seçim bölgesinde aldıkları oylar ile yakın benzerlik göstermektedir ki bu sonuç örneklemin sağlıklı bir şekilde seçildiğini göstermektedir.

- Katılımcıların %34,7'si hiçbir partiyi dinle ilişkilendirmemektedir. Dinle ilişkili olduğu düşünülen partiler içerisinde ilk sırada %33,7 ile Adalet ve Kalkınma Partisi gelmektedir. Saadet Partisi %18,6 ile dinle en çok ilişkilendirilen ikinci parti konumundadır. Dine en çok hizmet ettiği düşünülen üçüncü parti ise %6,5'lik bir oran ile Milliyetçi Hareket Partisi'dir.
- Katılımcıların yarısından fazlasının (%56,8) laikliği, devletin işleyişi ve dinin işleyişinin birbirinden bağımsız olmasını ve devletin tabi olduğu kuralların laik bir düzleme oturtulması öngören anlayış üzerinden tanımlamaktadırlar. Katılımcıların yaklaşık olarak dörtte biri (%24) laikliği her türlü inancın gereklerinin özgür şekilde irca edilmesine yönelik şartların sağlandığı bu anlamda herhangi bir kısıtlamanın olmadığı bir ortamın tesis edilmesinin aracı olarak görmektedirler. Katılımcıların %12'lik bir kısmı ise laikliği devletin her türlü inanca uzak mesafede olması, herhangi bir inancın temsilcisi ya da koruyucusu olarak hareket etmediği bir sistemin aracı olarak görmektedir. Bu anlayışın gereği olarak devletin resmi bir dini, dini içerikli bir resmi kurumu olmaması öngörülmektedir. Bu anlamda devlet inanan inanmayan tüm vatandaşlarını aynı yakınlıkta olmalıdır. Bu anlayışı destekleyen diğer bir grup ise katılımcılar içinde %4,4 ile temsil edilmektedir. Bu grup laikliğin Türkiye'deki uygulamasının devletin dinin alanlarına giren konulara müdahale aracı olarak kullanıldığı, devletin belirli bir inancın öncülüğünü yaptığı, farklı inançların özgürce yaşanması için gerekli çabayı ortaya koyduğu noktasında görüşlerini ortaya koymuşlardır. Son olarak katılımcılar içinde küçük bir azınlığı (%2,7) teşkil eden bir grup laikliği dinsizlikle eşdeğer tuttuğunu ifade etmiştir.

- Katılımcıların büyük bir kısmı vatandaşlığı herhangi bir etnik dini ayrıma gitmeksizin Türkiyelilik noktasından hareketle kapsayıcı ve birleştirici bir bakış açısı ile tanımlamaktadırlar. Vatandaşlık kavramına dini ve etnik bir bakış açısından yaklaşan grup ise toplam içinde küçük bir azınlığı oluşturmaktadır. Antalya ve çevresinde farklılıkların bir arada yaşanmasına yönelik bir talep vardır. Katılımcıların genelinde Türkiyelilik kavramı üzerinden tanımlanan bir vatandaşlık çatısı altında birlikte yaşamaya yönelik ortak bir iradenin var olduğunu söylemek mümkündür.
- Katılımcılar için en öncelikli tehlike terör ve ülkenin bölünmesi olarak öne çıkmaktadır. İrticayı bir tehdit olarak algılayanlar (%9,1) ile dinden ve geleneklerden uzaklaşmayı (%8,6) tehlike olarak görenlerin oranları birbirine çok yakındır. Bu bağlamda iki farklı düşünen grup genel toplam içinde düşük ve denk bir azınlık teşkil etmektedir.
- Katılımcıların en çok güvendikleri kurum Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Bu kurumu Diyanet İşleri Başkanlığı takip etmektedir. Katılımcıların en çok güvendikleri kurum sıralamasında Cumhurbaşkanlığı Kurumu üçüncü sıradadır. Yargı sistemi en çok güvenilen dördüncü kurumdur. Beşinci sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi Gelmektedir. En çok güvenilen kurumlar arasında hükümet altıncı sıradadır. Onu sırasıyla bürokrasi ile dini cemaat ve tarikatlar ve ile medya izlemektedir. En az güvenilen kurumlar içinde medya ile ilk sıradadır.

Çalışmada din, siyasal davranış ilişkisine yönelik tutumlar içinde, din devlet ve siyaset ilişkisi, dindarlık oy verme ilişkisi, iktidarın dini konulara yaklaşımı, kamu sektöründe çalışanları içinde dindarların sayısının artması, dini kanaatler ile siyasal davranış arasındaki ilişki, siyasetçilerin dini içerikli mesajları söylemlerinde kullanmaları ve bu siyasetçilere yönelik bakış açısı, başörtüsü sorunu, zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersi uygulaması, dini grup, cemaat ve tarikat gibi konulara yaklaşım, dindarların yaşam tarzına, temel hak ve hürriyetlerin alanına yönelik tutumlar, AB ve İslam ülkeleri ile kurulan ilişkiler, kadın hakları gibi konulara yönelik öne çıkan bazı tutumlara ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir.

- Katılımcıların %65,4'ü dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğu düşünmektedirler. Bu yargıya katılmayan ve kesinlikle katılmayan grup ise toplamda %23'lük bir kesimi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaklaşık olarak dörtte birinin devlet düzeni ve siyasal yaşam içinde dinin etkili bir unsur olarak yer almasından yana oldukları görülmektedir.
- Katılımcıların çok büyük bir çoğunluğunun dindar olma hali ile dini öne çıkaran parti ya da adayı destekleme arasında doğrudan bir ilişki kurmamaktadır. Dindarlık algısı ile siyasal karar alma süreçlerinde etkili olan faktörler arasında ilişki kuran kesim ise genel kitlenin %13,4'ünü oluşturmaktadır.
- Katılımcıların yarısına yakın bir kesimi oy verirken dini değerlerin savunulmasını bir referans noktası olarak görmemektedir. Bununla birlikte katılımcıların %39,4'ü iktidarda olan partinin dini değerleri savunmasını önemsemekte, oy verirken tercih ettiği partinin dini değerleri referans noktası olarak almasını dikkate almaktadır. Bu bağlamda toplam örneklemin üçte birinden fazlası için din, dini değerler ve dinin savunulması gibi değişkenlerin siyasal tercihlerin belirlenmesi noktasında önemli birer faktör olduğunu söylemek mümkündür.
- Örneklemin yarısından fazlası kamu kesimi içinde diğer bir ifade ile bürokrasi içinde dindar olan kimselerin sayısının artmasına karşıdır. Bununla birlikte diğer ilişkili önermelerdeki verilere benzer bir şekilde katılımcıların içerisinde %31'lik bir kesim devlet kurumları içerisinde hizmet veren memurların, dindar kimselerden oluşması gerektiği görüşündedir.
- Katılımcıların, yarısından fazlası için dini kanaatleri ile siyasal olaylara bakışları arasında bir ilişki olmadığını, diğer bir ifade ile dini hassasiyetlerinin siyasal karar alma süreçlerinde ve siyasal davranışları üzerinde etkili olmadığını söylemek mümkündür. Konuya ilişkin benzer önermelere yukarıda verilen cevaplar ile tutarlı bir şekilde dini kanaatlerinin siyasal tercihleri üzerinde etkili olduğunu söyleyen kesim ise örneklemin (katılan ve kesinlikle katılanların toplamı) %34,1'ini diğer bir ifade ile üçte birini oluşturmaktadır.

- Katılımcıların %62,9'una göre siyasetçilerin söylemlerinde din terimleri kullanması istenen ve beklenen bir durum değildir. Siyasette kullanılan dilin içeriği itibari ile daha seküler olması beklenmektedir. Bununla birlikte konuya ilişkin görüşülenlerin %24,6'sı siyasetçilerin söylemlerinde dine referansta bulunmasından hoşnut olacaklarını ifade etmişlerdir. Bu kesim için, siyasetçilerin dini terimler kullanması durumunun onların dini alt yapılarına ilişkin ipuçlarını içerdiği ve siyasal mesajlarının olumlu algılandığını sonucunu çıkarmak mümkündür.
- Toplumun dörtte üçü gibi çok büyük bir kesimi için başörtüsü ile eğitim hakkının bir özgürlük meselesi olarak değerlendirildiği, bu sorunun bir an önce çözülmesinin gereklilik arz ettiği görülmüştür. Örnek kitle içinde çok küçük bir kitle, bu meseleyi bir sorun olarak görmediğini ifade etmiştir.
- Katılımcıların yarısından fazlası için kamu sektöründe başörtülü çalışılabilmesi hususunda bir çekince yoktur. Bu kesim için başörtüsü kullanımı dini bir tercihin yansımasıdır. Çalışmaya katılanların üçte biri ise kamu sektöründe çalışan kadınların istediği takdirde başını örtebilmesi fikrine katılmamaktadırlar.
- Toplum içinde devletin belirli bir dinin öğretilerini içeren bir eğitimi okullarda zorunlu tutması durumundan rahatsız olmadığını, bilakis bu durumun yerinde bir uygulamanın olduğunu düşünen kimselerin oranı %59,3'tür. Bu durumdan rahatsız olanlar ise genel kütlenin %29,6'sını teşkil etmektedir.
- Katılımcıların yaklaşık yarısı dini grup tarikat ve cemaatlerin dinin toplum yaşamı içinde daha güzel yaşanması ve temsil edilmesi fikrine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte genel kitlenin düşündüğünün aksine örneklemin yaklaşık olarak üçte biri dini grupların dinin toplum yaşamı içinde daha güzel ve örnek bir şekilde yaşanması için çaba sarf eden toplumsal kurumlar olduğu görüşüne katılmaktadırlar. Konuya ilişkin kararsızlarla (%17) birlikte düşünüldüğü vakit toplum içinde dini grup ve cemaatlere ilişkin tamamen olumsuz bir yargının varlığından bahsetmek güç olacaktır.
- Katılımcıların dörtte üçü için aynı etnik köken ve dinden olmak toplum içinde huzurlu bir yaşam sürmenin ön koşulu olarak görülmemektedir. Katılımcılar

içerisinde yaklaşık %10'luk bir azınlık toplum içinde farklı din ve ırktan kimseler ile yaşamaktan mutlu olmadıklarını ifade etmiştir.

- Toplumun genelinde devletin diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmesi için ne gerekiyorsa yapması konusuna ilişkin olumsuz bir görüşün hâkim olduğunu söylemek güç olacaktır. Toplumun küçük bir kesimi devletin böyle bir rolü olmadığını düşünmektedir. Toplumun %65,5'i tüm dinlerin özgürce yaşanması noktasında devletin her türlü kolaylığı sağlamasının bir gereklilik olduğunu düşünmektedir.
- Araştırma grubunun (%48,6) yaklaşık yarısı Türkiye'de dindarlar üzerinde bir baskı olduğunu düşünmektedir. Buna karşın Türkiye'de dindarların dini yaşamları ile ilgili herhangi bir kısıtlamanın olmadığını düşünenlerin oranı ise %35,1'dir. Kararsızlar ile birlikte düşünüldüğünde toplum bu konuda ikiye bölünmüştür diyebiliriz. Toplumun bir kısmı dindarlara baskı yapıldığını düşünürken, bir bölümü toplum içerisinde böyle bir kısıtlamanın olmadığını ifade etmektedir.
- Katılımcıların AB'ne ilişkin tutumları ise şu şekildedir. Katılımcıların %24,5'i AB'nin Türkiye için iyi bir geleceğin garantisi olduğu hususunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık dörtte birinin Türkiye'nin AB'ne girmesi ile ilgili olarak kararsız olması bu konuda kafalarda bir bilgi karışıklığının olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte toplumda genel eğilimin AB'ne olumsuz bir yaklaşım sergilediğini ifade etmek mümkündür. Katılımcıların %46,3'ü bu görüştedir. Toplum içinde AB'ni ülke için iyi bir geleceğin garantisi olarak görenlerin oranı ise %29,3'tür.
- Toplumun yaklaşık üçte ikisi Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmasını ve ilişkilerini geliştirmesini bir gereklilik olarak görmektedir. Bunun tersini düşünenlerin oranı ise %17,4'tür. Toplumun genelinde ülkemizin İslam ülkeleri ile ilişkilerinin iyi olması istenen ve beklenen bir durum olduğunu söylemek mümkündür.
- Toplumun %82,3'ü kadınların toplum yaşamı içinde aktif bir birey olarak var olması, daha çok kadının siyaset ile etkin bir biçimde ilgilenebilmesi ve yönetim mekanizmalarında kadınların daha aktif yer alabilmesine yönelik

kurumsal düzenlemelerin yapılması noktasında ortak bir tutum sergilemektedir. Genel içinde çok küçük bir azınlık kadınların içinde buldukları durumdan daha iyi bir duruma taşınması hususunda çekimser ve mesafeli davranmaktadır. Bu veriler ümit verici olup, kadınları siyasete aktif olarak taşıyacak yasal kota uygulamaları vb. gibi pozitif ayrımcılığa dayanan uygulamaların toplumun geneli tarafından kabul ve destek göreceğine dair olumlu bir kanı uyandırmaktadır.

Çalışmamızın temel varsayımı Türk toplumu içinde dinin siyasal davranışların şekillenmesi üzerinde etkili olduğudur. Ayrıca çalışmada dine yaklaşım ile modern tutumlar arasında bir ilişkinin varlığı, araştırılan diğer bir konudur. Araştırma kapsamında dinin siyasal davranış üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik olarak ortaya konan hipotezlerin test edilmesi ile elde edilen sonuçlar aşağıda değerlendirilmiştir.

Dindarlık düzeyi ile laik siyasal tutumlar arasında ilişkiyi ölçmek üzere kurulan hipotezlerin sonuçları şu şekildedir.

- Dindarlık düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır.
- Dindarlık düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir.
- Dindarlık düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir.
- Dindarlık düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir.

- Dindarlık düzeyi ile kişilerin siyasal olaylara yaklaşım arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe katılımcıların dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışı üzerinde etkisinin arttığı gözlemlenmiştir.
- Dindarlık düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Katılımcıların dindarlık düzeyleri yükseldikçe üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumları güçlenmektedir.
- Dindarlık düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bireylerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumları güçlenmektedir.
- Dindarlık düzeyi ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Bu iki değişken birbirinden bağımsız değildir. Bireylerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe dini grup, cemaat ve tarikatların dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumları öne çıkmaktadır.
- Bireylerin dindarlık düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yükseldikçe Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir.

Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile laik siyasal tutumlar arasında ilişkiyi ölçmek üzere kurulan hipotezlerin sonuçları şu şekildedir.

- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dinin gereklerinin yapılma derecesi yükseldikçe kişilerin, dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğuna yönelik tutumları zayıflamaktadır.
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerinin yapılma derecesi yükseldikçe dindar olmanın dini

öne çıkararak parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kıldığını öngören tutumlar güçlenmektedir.

- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerini yapılma derecesi yükseldikçe iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemseyen, bu duruma olumlu yaklaşan tutumlar güçlenmektedir
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dinin gereklerinin yerine getirilmesi derecesi arttıkça kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir. İki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dinin gereklerini yapma derecesi yükseldikçe dini kanaatlerin siyasal olayları değerlendirmedeki etkisi artmaktadır. Diğer bir ifade ile bireyler siyasal tutum ve davranışlarını şekillendirirken dini kanaatlerini dikkate almaktadırlar. Bireylerin dini gerekleri yerine getirme dereceleri ile siyasal değerlendirme ve karar verme süreçlerinde dini kanaatlerini dikkate alma dereceleri arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile siyasetçilerin söylemlerinin niteliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca Dinin gereklerin yapılma derecesi ile siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerinin yapılma derecesi arttıkça üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir.
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerinin yapılma derecesi arttıkça kamu hizmeti veren

bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir.

- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini grup ve cemaatlara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile dini grup, cemaat ve tarikatlara yönelik olumlu bakış açısı arasında anlamlı ve doğrusal bir ilişki vardır. Dinin gereklerinin yapılma derecesi yükseldikçe dini grup, cemaat ve tarikatların dinin daha güzel yaşanması için çalışan birer kurum olduğuna yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir.
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerinin yerine getirilme derecesi yükseldikçe Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır.
- Dinin gereklerinin yapılma derecesi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerinin yerine getirilme derecesi yükseldikçe siyasal iktidarın ekonomiyi iyi yönetmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının göz ardı edilebileceğini öngören tutumlar zayıflamaktadır.

Dini bilgi düzeyi ile seküler siyasal davranışların ortaya çıkma derecesi arasındaki ilişkinin niteliğini ölçmek üzere kurulan hipotezlerin sonuçları aşağıdaki gibidir.

- Dini bilgi düzeyi ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bununla birlikte, Dini bilgi düzeyi yükseldikçe dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğuna yönelik tutumlar zayıflamaktadır.
- Dini bilgi düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

- Dini bilgi düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kişilerin dini bilgi düzeyi yükseldikçe iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumları güçlenmektedir.
- Dini bilgi düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir.
- Dini bilgi düzeyi ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bireylerin dini bilgi düzeyi yükseldikçe, dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışları üzerindeki etkisi artmaktadır.
- Dini bilgi düzeyi siyasetçilerin söylemlerinin niteliği arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir.
- Dini bilgi düzeyi ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir.
- Dini bilgi düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bireylerin dini bilgi düzeyi yükseldikçe kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumlar güçlenmektedir. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.
- Dini bilgi düzeyi ile kişilerin, dini grup ve cemaatlere yaklaşımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dini bilgi düzeyi yükseldikçe dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumlar öne çıkmaktadır.

- Bireylerin dini bilgi düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca dini bilgi düzeyi ile İslam ülkeleri ile kurulacak ilişkilerin niteliği arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bireylerin dini bilgi düzeyi yükseldikçe Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumları güçlenmektedir
- Kişinin dini bilgi düzeyi ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Bu iki değişken birbirinden bağımsızdır. Bireyin dini bilgi düzeyindeki değişme konuya ilişkin tutumunu etkilememektedir. Bu hipotez reddedilmiştir.

Dindarlık düzeyi ile parti tercihinde etkili olan faktörler arasındaki ilişkiyi ölçmek üzere kurulan hipotezin sonucu aşağıdaki gibidir.

- Dindarlık düzeyi ile partilerin ideolojik yönleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu iki değişken bir biri ile ilişkilidir. Ayrıca iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Katılımcıların dindarlık düzeyi yükseldikçe partilerin ideolojik yönünden çok çözüm önerileri ve icraatları öne çıkmaktadır.

Dindarlık düzeyi ile siyasal etkinlik ilişkisini ele alan hipotezin test sonuçları aşağıdaki gibidir.

- Dindarlık düzeyi ile siyasal etkinlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İki değişken arasında anlamlı, pozitif ya da negatif yönlü bir ilişki bulunamamıştır.

Dindarlık düzeyi ile siyasal katılım ilişkisini ele alan hipotezin test sonuçları aşağıdaki gibidir

- Dindarlık düzeyi ile siyasal katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Dini içerikli toplantılara katılma düzeyi siyasal davranış ilişkisini ölçmek üzere ortaya konan hipotezlerin sonuçları aşağıdaki gibidir.

- Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca

katılımcıların dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine yönelik olumlu tutumları öne çıkmaktadır.

- Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.
- Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Bireylerin dini içerikli toplantılara katılma sıklıkları artıkça iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik olumlu tutumları güçlenmektedir. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile ilgili tutum arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur
- Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu hizmeti veren memurların dini yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir.
- Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasal olaylara yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu bağlamda bireylerin dini içerikli toplantılara katılma sıklıkları artıkça dini kanaatlerinin siyasal olaylara bakışları üzerinde etkisi artmaktadır.
- Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile siyasetçilerin söylemlerinin içeriğine yönelik bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik olumlu tutumlar öne çıkmaktadır. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.
- Bireylerin dini içerikli toplantılara katılma sıklıkları ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunun çözümüne yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki

bulunmuştur. Bireylerin dini içerikli toplantılara katılma sıklıkları artıkça üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumları güçlenmektedir.

- Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça, kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumlar güçlenmektedir.
- Bireylerin dini içerikli toplantılara katılma sıklıkları ile dini grup ve cemaatlere yaklaşımları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalıştığını öngören tutumlar güçlenmektedir. Diğer bir ifade ile iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.
- Katılımcıların dini içerikli toplantılara katılma sıklıkları ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça Türkiye'nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. İki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
- Bireylerin dini içerikli toplantılara katılma sıklıkları ile iktidarın dini konulara yaklaşımına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Katılımcılar içinde dini içerikli toplantılara katılma sıklığı artıkça siyasal iktidarların ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara yaklaşımın göz ardı edilebileceğine yönelik tutumlar zayıflamaktadır.

Dindarlık düzeyi ile dini içerikli siyasal mesajların algılanışı arasındaki ilişkiyi ölçmek üzere kurulan hipotezin sonucu aşağıdaki gibidir.

- Bireylerin dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriklerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Katılımcılar içinde dindarlık düzeyi yükseldikçe siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanmasına yönelik ortaya konan olumlu tutumlar öne çıkmaktadır. Dindarlık düzeyi ile dini

içerikli siyasal söyleme yönelik tutumlar arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriği ve mesajın kaynağına yönelik algılar arasındaki ilişkiyi ölçmek üzere kurulan hipotezin sonucu aşağıdaki gibidir.

- Katılımcıların dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriği ve mesajın kaynağına yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu iki değişken bir birinden bağımsız değildir.

Dindarlık düzeyi ile vatandaşlık algısı arasındaki ilişkiyi ölçmek üzere kurulan hipotezin sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

- Dindarlık düzeyi yükseldikçe, bireylerin vatandaşlığı, Müslüman olma üzerinden tanımlama oranı yükselmektedir. Katılımcıların dindarlık düzeyindeki artış ile vatandaşlığı “Müslüman Olmak” kavramı üzerinden tanımlama arasında anlamlı ve kuvvetli aynı yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasal davranış ilişkisini ele alan hipotezlerin test edilmesi sonucunda elde edilen sonuçlar ise şu şekildedir.

- Din eğitiminin alındığı kurumların niteliği ile dinin devlet düzenini yönlendirmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcıların, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumları incelenmiş, buna göre eğitimi Kuran kursundan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

- Katılımcıların din eğitimini aldıkları kurumun niteliği ile siyasal olaylara yaklaşımları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile siyasetçilerin söylemlerinin niteliği arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun çözümüne yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Katılımcıların, üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini Kuran kursundan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcıların, üniversitelerde yaşanan kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumları incelenmiş, buna göre eğitimini İmam Hatip Lisesinden alan kişilerin konuya ilişkin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile dini grup ve cemaatlere yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki vardır. Katılımcıların, dini grup, cemaat ve tarikatların ülkenin gelişimi önünde engel teşkil ettiğine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre dini eğitimini imam hatip lisesinden ve dini cemaat ve tarikatlardan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Katılımcıların din eğitimlerini aldıkları kurumun niteliği ile İslam ülkeleri ile kurulan ilişkilerin niteliğine yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcıların, Türkiye’nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olmasına yönelik tutumları incelenmiş, buna göre dini eğitimini imam hatip lisesinden kişilerin cevaplarının “kesinlikle

katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

- Din eğitiminin alındığı kurumun niteliği ile iktidarın dini konulara yaklaşımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların, siyasal iktidarların ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara yaklaşımın göz ardı edilebileceğine yönelik tutumları incelenmiş, buna göre dini eğitimini Kuran kursundan ve dini cemaat ve tarikatlardan alan kişilerin cevaplarının “kesinlikle katılmıyorum”dan kesinlikle “katılıyorum”a doğru anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Dindarlık düzeyi ile zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersi uygulamasına yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi ele alan hipotezin test sonucu aşağıdaki gibidir.

- Dindarlık düzeyi yükseldikçe okullarda zorunlu din dersinin olmasının bir gereklilik olduğuna dair tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kişilerin dindarlık düzeyi yükseldikçe din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin zorunlu olmasına yönelik olumlu tutumları daha belirgin hale gelmektedir. Dindarlık düzeyi ile zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersi uygulamasına yönelik tutumlar arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Dini bilgi düzeyi siyasal söylem ilişkisi irdeleyen hipotezin test sonuçları aşağıdaki gibidir.

- Dini bilgi düzeyi ile siyasetçilerin söylemlerinin içeriğini oluşturan dinsel öğelere bakış açısı arasında bir ilişki yoktur. İki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Hipotez reddedilmiştir.

Siyasal ideoloji kimlik algisi ilişkisini ele alan hipotezin analiz sonucu ise şu şekildedir.

- Katılımcıların siyasal ideolojileri ile kimlik tanımlamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Siyasal yelpazenin solunda yer alanlar için Türk kimliğinin hâkim unsur olarak öne çıktığı, sağ ideolojiler ile kendini ifade eden katılımcılar için ise Müslüman Türk kimliğinin hâkim kimlik olarak tercih edildiği görülmektedir. Kimlik algılarının tümü birlikte ele alındığında

yukarıda da değinildiği üzere yörenin en çok benimsediği kimlik tanımının Müslüman Türk kimliği olduğunu söylemek mümkündür.

Siyasal ideoloji siyasal parti tercihi ilişkisini inceleyen hipotezin analiz sonucu ise şu şekildedir.

- Bireylerin siyasal ideolojileri ile siyasal parti tercihleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sağ ideolojiler arasında geçişkenliğin daha çok olduğu diğer bir ifade ile sağ ideolojilerin daha yumuşak olduğudur. Sol seçmenin siyasal tercihlerini daha çok sol partilerde yoğunlaştırdığını ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tüm ideolojik gruplardan az ya da çok oy aldığı bu manada siyasal yelpazenin ortasında konumlanan bir parti olduğunu ifade etmek mümkündür.

Çalışmada ayrıca dine yaklaşım ile modernite ilişkisini ele alan bir dizi hipotez test edilmiştir. Söz konusu bu ilişkiyi ele alan hipotezlerin test sonuçları aşağıdaki gibidir.

- Bireylerin dindarlık düzeyi ile modern olana karşı ortaya konan tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe geleneksel olana yönelik olumlu tutumların daha belirgin hale gelmektedir.
- Dindarlık düzeyi ile bireylerin siyasal görüşlerini ortaya koyan siyasal ideolojilerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi ile siyasal görüşünü Muhafazakârlık üzerinden tanımlama arasında anlamı yüksek pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yükseldikçe bireyin kendisini muhafazakâr olarak tanımlama düzeyi artmaktadır. Dindarlık düzeyi ile siyasal görüşünü İslamcı olarak açıklama arasındaki korelasyon ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.
- Dindarlık düzeyi ile bireylerin kimliklerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Dindarlık düzeyi ile farklılıklara yönelik algılar arasındaki ilişkiyi ele alan hipotezlerin test sonuçları ise aşağıdaki gibidir.

- Dindarlık düzeyi ile diğer dinlere karşı ortaya konan tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Dindarlık düzeyi ile farklı din ve milletlerden insanlara yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
- Dindarlık düzeyi ile devletin diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için uygun koşulları tesis etmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir.

Modernlik algısı ile dini cemaat ve tarikatlara yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi inceleyen hipotezin test sonucu ise şu şekildedir.

- Modernlik algısı ile dini cemaat ve tarikatlara karşı tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. İki değişken arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bireylerin geleneksel olana yönelik olumlu tutumları güçlendikçe, dini grup, tarikat ve cemaatlara yönelik olumsuz tutumları zayıflamaktadır.

Dindarlık düzeyi ile Avrupa Birliği'ne yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi ele alan hipotezin analiz sonucu şu şekildedir.

- Dindarlık düzeyi ile AB'ne ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir.

Dindarlık düzeyi ile kadınların haklarına yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi ele alan hipotezin analiz sonucu şu şekildedir.

- Bireylerin dindarlık düzeyi ile kadınların erkekler ile eşit siyasal ve sosyal haklara sahip olması gerektiğine ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İki değişken arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Yapılan çalışma Antalya ve çevresinde dine bakış açısı ile siyasal davranışlar arasındaki ilişkiyi derinlemesine ele alan ilk çalışmalardan biridir. Bu yönü ile elde edilen bulgular daha sonra yapılacak benzer alan araştırmalarına veri sağlayacak olması ve alana ilişkin kapsamlı bir tarama yapmış olması asabiyle ayrı bir öneme sahiptir. Toplumun değer yargılarının zaman içinde değişmesi sosyolojik bir

gerçekliktir. Bununla birlikte bireyin sosyal ve siyasal yaşamını doğrudan etkileyen dini referansların algılanışı ve siyasal karar alma süreçlerine etki düzeyi söz konusu toplumsal değişimin dinamikleri içinde göreceli olarak daha yavaş değişen unsurlardır.

Araştırma verileri toplu bir şekilde ele alındığında Antalya'da sağ siyasal ideolojilerin daha fazla tercih edildiği, Müslüman ve Türk kimlikleri en geniş kabul gören üst kimlikler olarak öne çıktığı görülmüştür. Halkın büyük bir kısmı vatandaşlığı herhangi bir etnik dini ayrıma gitmeksizin Türkiyelilik noktasından hareketle kapsayıcı ve birleştirici bir bakış açısı ile tanımlamaktadırlar

Katılımcıların partilerden temel beklentisi ülke sorunlarına dair somut çözüm önerileri ortaya koymalarıdır. Seçmen icraata oy vermekte, ideolojik içerikli söylemleri dikkate almamaktadır. Genel olarak seçmen dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesinin sakıncalı bir durum olduğu düşünmekte, büyük bir kesim dindar olma hali ile dini öne çıkaran parti ya da adayı destekleme arasında doğrudan bir ilişki kurmamaktadır. Bununla birlikte katılımcıların %39,4'ü iktidarda olan partinin dini değerleri savunmasını önemsemekte, oy verirken tercih ettiği partinin dini değerleri referans noktası olarak almasını dikkate almaktadır.

Katılımcıların yarısından fazlası kamu kesimi içinde diğer bir ifade ile bürokrasi içinde dindar olan kimselerin sayısının artmasına karşıdır. Bununla birlikte diğer ilişkili önermelerdeki verilere benzer bir şekilde katılımcıların içerisinde %31'lik bir kesim devlet kurumları içerisinde hizmet veren memurların dindar kimselerden oluşması gerektiği görüşündedir. Katılımcıların, yarısından fazlası için dini kanaatleri ile siyasal olaylara bakışları arasında bir ilişki olmadığını, diğer bir ifade ile dini hassasiyetlerinin siyasal karar alma süreçlerinde ve siyasal davranışları üzerinde etkili olmadığını söylemek mümkündür. Konuya ilişkin benzer önermelere verilen cevaplar ile tutarlı bir şekilde dini kanaatlerinin siyasal tercihleri üzerinde etkili olduğunu söyleyen kesim ise örneklemin %34,1'ini diğer bir ifade ile üçte birini oluşturmaktadır.

Toplumun dörtte üçü gibi çok büyük bir kesimi başörtüsü ile eğitim hakkını bir özgürlük meselesi olarak değerlendirmekte bu sorunu bir an önce çözülmesi gereken bir konu olarak değerlendirmektedir. Katılımcılar içinde çok küçük bir kitle

bu meseleyi bir sorun olarak görmediğini ifade etmiştir. Görüşülen kimselerin yarısından fazlası için kamu sektöründe başörtülü çalışabilmesi hususunda bir çekince yoktur. Bu kesim için başörtüsü kullanımı dini bir tercihin yansımasıdır. Çalışmaya katılanların üçte biri ise kamu sektöründe çalışan kadınların istediği takdirde başını örtebilmesi fikrine katılmamaktadırlar. Katılımcıların dörtte üçü için aynı etnik köken ve dinden olmak toplum içinde huzurlu bir yaşam sürmenin ön koşulu olarak görülmemektedir. Katılımcılar içerisinde yaklaşık %10'luk bir azınlık toplum içinde farklı din ve ırktan kimseler ile yaşamaktan mutlu olmadıklarını ifade etmiştir.

Çalışmanın ana sorusu olan dinin siyasal davranışlar üzerinde etkili olup olmadığı konusu 15 alt hipotez ile test edilmiş bu hipotezlerden 14'ü kabul 1'i reddedilmiştir. Yapılan istatistiksel analizlerin sonucunda dindarlık düzeyi, dini bilgi düzeyi, dini toplantılara katılma düzeyi, din eğitiminin alındığı kurum gibi değişkenlerin bireylerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu, bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi, dini bilgi düzeyi ve dini toplantılara katılma düzeyi yükseldikçe dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesine, iktidar partisinin dini değerleri savunmasına, siyasetçilerin söylemlerinde dini değerlere referans vermelerine ve dindar aday ve partileri desteklemeye yönelik olumlu tutumlar belirginleşmekte ve öne çıkmaktadır. Benzer bir şekilde ilgili değişkenlerin yoğunluğu arttıkça bireylerin kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların artmasına, siyasal karar verme aşamasında dine referans vermeye, başörtüsünün eğitim kurumlarında ve kamu kuruluşları içinde serbest olmasına ve İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulmasına yönelik olumlu tutumları belirginleşmektedir.

Ayrıca dindarlık düzeyi ile partilerin ideolojik yönlerine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi ile siyasal etkinlik ve siyasal katılım düzeyleri arasında anlamlı düşük dereceli negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yükseldikçe siyasal katılım ve siyasal etkinlik düzeylerinde küçüğe gelse bir düşüşün ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bireylerin dindarlık düzeylerinde ki artışa paralel olarak siyasal mesajların içeriklerinin dini referanslar içermesine yönelik tutumları güçlenmektedir. Bu durumla benzer bir

şekilde dindarlık düzeyi ile siyasal mesajların içeriği ve mesajın kaynağına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Bireylerin dindarlık düzeyi arttıkça vatandaşlığı, “Müslüman olmak” üzerinden tanımlama eğilimleri güçlenmektedir. Bireylerin dindarlık düzeyleri ile siyasal görüşlerini ortaya koyan siyasal ideolojilerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Din eğitimi veren kurumlarda eğitim alma ile din temelli siyasete ilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Dindarlık düzeyi yükseldikçe okullarda zorunlu din dersinin olmasının bir gereklilik olduğuna dair tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca bireylerin siyasal ideolojileri ile kimlik tanımlamaları ve siyasal ideolojileri ile siyasal parti tercihleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Dini bilgi düzeyi ile siyasetçilerin söylemlerinin içeriğini oluşturan dinsel öğelere bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki varlığını öngören hipotez ise reddedilmiştir. Bu bağlamda bu iki değişken arasında herhangi bir istatistiksel ilişki tespit edilememiştir. Yapılan analizler neticesinde Türk toplumu içinde dinin siyasal davranışların şekillenmesinde etkili olan temel bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada ayrıca dinin sosyal yaşam içindeki yerini irdelemeye yönelik olarak bir dizi ek hipotez de teste tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, Dindarlık düzeyi ile modern olana karşı ortaya konan tutumlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi yükseldikçe geleneksel olana yönelik olumlu tutumların daha belirgin hale gelmektedir. Ayrıca katılımcıların dindarlık düzeyleri yükseldikçe siyasal görüşlerini muhafazakarlık üzerinden tanımlama eğilimleri arasında anlamlı yüksek pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Benzer bir şekilde dindarlık düzeyi arttıkça bireylerin kimliklerini dini referanslar üzerinden tanımlama eğilimleri belirginleşmektedir. Modernlik düzeyi ile dini cemaat ve tarikatlara karşı tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Dindarlık düzeyi ile toplum içinde kendinden farklı olana karşı bakış açısı arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Bu anlamda dindarlık düzeyi ile toplum içinde

farklı olana karşı bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öngören hipotez reddedilmiştir. Geleneksel olana bakış açısı ile dini cemaat ve tarikatlara karşı tutumlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Geleneksel olana yönelik olumlu tutumlar belirginleştikçe dini cemaat ve tarikatlara ilişkin olumsuz tutumlar zayıflamaktadır. Dindarlık düzeyi ile AB'ne ilişkin tutumlar arasında bir anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Dindarlık düzeyi ile kadınların erkekler ile eşit siyasal ve sosyal haklara sahip olması gerektiğine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yapılan analizler neticesinde dine yaklaşım ile modern tutumlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu, bireylerin kimlik, siyasal ideoloji ve geleneksel modern ayrımı gibi konularda dini referanslarından etkilendiği görülmüştür.

Çalışma bulgularının tümü göz önüne alındığında din kurumunun toplumsal ve siyasal yaşamın şekillenmesi üzerinde etkili olan temel bir bileşen olduğunu, bireylerin günlük yaşamlarına ve siyasal tercihlerine yönelik aldıkları kararlarda dine oldukça sık bir şekilde referans verdiklerini söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Türk toplumu içinde siyasal karar alma süreçlerini ele alan analiz denemelerinin bu bağlamda din faktörünü kapsamlı bir şekilde ele almaları ve incelemeleri, topluma ve siyasete yönelik çıkarsama ve tanıma çabalarının sağlıklı sonuçlara ulaşabilmesi noktasında oldukça büyük bir öneme haizdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- AKDENİZ, F., **Olasılık ve İstatistik**, Baki Kitabevi, Adana 2002.
- AKGÜL, A. ve O. ÇEVİK, **İstatistiksel Analiz Teknikleri**, Ankara 2005.
- AKGÜN, B., **Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002.
- ALKAN, T., **Siyasal Toplumsallaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- ALMOND, G. A. ve S. VERBA, **The Civic Culture-Political Attitudes and Democracy in Five Nations**, Sage Publications, California 1989.
- ARSEVEN, A., **Alan Araştırma Yöntemi**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001.
- AVCI, N., **Türkiye’de Modernleşme Açısından Din Kültür ve Siyaset 1839-1960**, Pınar Yayınları, İstanbul 2000.
- AYDIN, M.S., **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, Ankara, 1994.
- AYDIN, M., **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara 2000.
- BAUDRILLARD, J., **Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu**, Çev.: Oğuz Adanır, Doğubatı Yayınları, Ankara 2006.
- BAYHAN, V., **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- BAYKAL, D., **Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.
- BAYRAKDAR, M., **Din Felsefesine Giriş**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997.
- BENSON, T. L., “Akademik Bir Disiplin Olarak Din Çalışmaları”, **Batıda Din Çalışmaları**, Der.-Çev.: Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002.
- BERGER, P. L., **Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, Rağbet Yayınları, Çev.: Ali Çoşkun, İstanbul, 2005.
- BERGER, P. L., “Din ve Tolumsal Kurumların Değişimi”, **Din ve Modernlik-Toplumbilim Yazıları I-**, Der. ve Çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- BOHNER, G., “Attitudes”, **Introduction to Social Psychology**, Ed: Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe, Blackwell Publishing, USA 2001.
- BOTTOMORE, T., **Siyaset Sosyolojisi**, Çev.: Erol Mutlu, Teori Yayınları, Ankara 1987.
- BOZKURT, V., **Değişen Dünyada Sosyoloji Temeller Kavramlar Kurumlar**, Ekin Yayınevi, Bursa 2008.
- BULAÇ, A., **Çağdaş Kavramlar ve Düzenler**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

BURKHART, J., J. EISENSTEIN, T. FLEMING ve F. KENDRICK, **Strategies For Political Participation**, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, Massachusetts 1972.

CAİN, S., “Din Çalışmaları Tarihi”, **Batıda Din Çalışmaları**, Der.-Çev.: Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002.

CALHOUN, C., D. LIGHT ve S. KELLER, **Sociology**, The McGraw-Hill Companies Inc., New York, 1997.

CAN, N., **Siyaset Felsefesi Problemleri**, Elis Yayınları, Ankara, 2005.

CARGAN, L. ve J.H. BALLANTINE, **Sociological Footprints-Introductory Readings In Sociology**, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1991.

CEVİZCİ, A., **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.

COOPER, J., K. A. KELLY ve K. WEAVER, “Attitudes, Norms and Social Groups”, **Social Cognition**, Ed: Marilyn B. Brewer and Miles Hewstone, Blackwell Publishing, USA, 2004.

CORBETT, M., **Research Methods in Political Science-An Introduction Using MicroCase**, MicroCase Corporation, Washington 1993.

ÇAM, E., **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1977.

ÇARKOĞLU, A. ve B. TOPRAK, **Değişen Türkiye’de Din, Toplum Ve Siyaset**, Tesev Yayınları, İstanbul 2006.

ÇETİN, H., **İnsan ve Siyaset-Siyasetin Psikolojik Temelleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.

DEUTSCH, K.W., “Social Mobilization and Political Development”, **Political Development and Social Change**, Ed: Jason L. Finkle, Richard W. Gable, John Wiley&Sons, Inc., New York 1971.

DICKEY, L., “Hegel on Religion and Philosophy”, **The Cambridge Companion To Hegel**, Ed:Frederick C. Beiser, Cambridge University Pres, New York, 2007.

DOĞAN, D.M., **Doğan Büyük Türkçe Sözlük**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.

DOĞAN, L., “Din ve Toplum”, **1979 Yılı Sosyoloji Konferansları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1979.

DURKHEIM, E., **The Elementary Forms of Religious Life**, Collier Books, New York, 1961.

_____, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Çev.: Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul 2005.

_____, “Din Sosyolojisi ve Bilgi Teorisi”, **Din Sosyolojisi**, Der: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2007.

DURŞUN, D., **Yönetim ve Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din**, İşaret Yayınları, İstanbul 1992.

DUVERGER, M., **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982.

EMİROĞLU, A., **Toplumbilimsel Siyasa**, Ekin Kitabevi, Bursa 2006.

ERDER, N., **Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı**, TÜSES Veri Araştırma A.Ş., Ankara 1995.

ERGİN, Ç., “Kamuoyu ve Baskı Grupları”, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara 2005.

ERGÜDER, Ü., “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, (der), **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul 2007.

EYMEN, E., **SPSS 15.0 Veri Analizi**, İstatistik Merkezi Yayınları, 2007.

FICHTER, J., **Sosyoloji Nedir**, Çev.: Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara 2002.

GEGEZ, A.E., **Pazarlama Araştırmaları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.

GLOCK, C. Y., “Dindarlığın Boyutları Üstüne”, **Din Sosyolojisi**, Der.: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007.

GÜÇLÜ, S., “Din Kurumu”, **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Ed: Sevinç Güçlü, Birey Yayınları, İstanbul 2005.

GÜLMEN, Y., **Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü 1960-1970**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.

GÜNAY, Ü., **Erzurum ve Çevre Köylerde Dini Hayat**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.

_____, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.

HARRIGAN, J. J., **Politics and Policy in States and Communities**, Scott, Foresman and Company, Glenview-Illinois 1987.

Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, **Türkiye’nin Örtülü Gerçeği Başörtüsü Yasası Alan Araştırması**, Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul 2007.

HEYWOOD, A., **Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2006.

HOUSTON, A., **Anket Hazırlama Klavuzu**, Kalite Ofisi Yayınları, 2004.

HÜLÜR, H. ve A. KALENDER, **Sosyo-Politik Tutumlar ve Din Konya Araştırması**, Çizgi Kitabevi, Konya 2003.

KAĞITÇIBAŞI, Ç., **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, İstanbul 1999.

KALAYCIOĞLU, E., **Karşılaştırmalı Siyasal Katılım**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983.

_____, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

KALAYCIOĞLU, E. ve A. Y. SARIBAY, “İlkokul Çocuklarının Parti Tutmasını Belirleyen Etkenler”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (der), **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul 2007.

KAMMEYER, K. C. W., G. RITZER ve N. R. YETMAN, **Sociology- Experiencing Changing Societies**, Allyn&Bacon, Boston, 1997.

KANT, I., “Critique of the Theistic Proofs”, John Hick, **Classical and Contemporary Readings in The Philosophy of Religion**, Prentice Hall, New Jersey, 1990.

_____, “Saf Pratik Aklın Bir Postulatu Olarak Tanrı’nın Varlığı”, Çev: C.Sadık Yaran, Cafer Sadık Yaran, **Din Felsefesi**, Etüt Yayınları, Samsun 1997.

KAPANİ, M., **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

KARASAR, N., **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1998.

KARAŞAHİN, H., **Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat Gördes Örneği**, Birleşik Yayınları, Ankara 2007.

KAYA, K., **Yerel Seçimler Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004.

KEHRER, G., “Din Sosyolojisi-Birinci Bölüm-Giriş”, **Din Sosyolojisi**, Der:Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2007.

KIŞLALI, A. T., **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

KORNBLUM, W., **Sociology in a Changing World**, Thomson-Wadsworth, United States 2008.

KÖKER, E., **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara 2007.

KÖKTAŞ, M. E., **Türkiye’de Dini Hayat İzmir Örneği**, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.

_____, **Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık**, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

KÜÇÜKSİLLE, E., “Hipotez Testi”, **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Editör: Şeref Kalaycı, Asil Yayınları, Ankara, 2008.

LASSWELL, H. D., **Politics: Who Gets What, When, How**, Meridian Books, New York, 1958.

LAWSON, K., **The Human Polity A Comparative Introduction to Political Science**, Houghton Mifflin Company, Boston 1993.

LIGHT, D. Jr. ve S. KELLER, **Sociology**, Alfred A. Knopf, New York, 1982.

LIPSET, M. S. ve S. ROKAN, **Party Systems and Voter Alignments**, Free Press, New York 1967.

MAGSTADT, T. M. ve P. M. SCHOTTEN, **Understanding Politics, Ideas, Institutions and Issues**, St.Martin's Pres, New York,1993.

MALINOWSKİ, B., **Büyük, Bilim ve Din**, Çev.: Saadet Özkal, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2000.

MARDİN, Ş., "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

_____, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

MARX, K. ve F. ENGELS, "Din ve Sosyolojisi", **Din Sosyolojisi**, Der: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007.

_____, **Din Üzerine**, Çev.: Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara 2008.

MENSCHING, G., **Dini Sosyoloji**, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1994.

MILBRATH, L. W. ve M. L. GOEL, **Political Participation**, Rand McNally, Chicago 1977.

MULGAN, G., **Antipolitik Çağda Politika**, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

NIE, N. H., G. B. POWELL, Jr. ve K. PREWITT, "Social Structure and Political Participation: Developmental Relationships", **Political Development and Social Change**, Ed: Jason L. Finkle, Richard W. Gable, John Wiley&Sons, Inc., New York 1971.

NIE, N.H. ve S. VERBA, **Siyasal Katılma-Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı**, Çev:İlter Turan, Tuncer Karamustafaoğlu, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara 1989.

OKUMUŞ, E., **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, **Dinin Meşrulaştırma Gücü**, Ark Yayınları, İstanbul 2005.

ONAY, A., **Dindarlık, Etkileşim ve Değişim**, Dem Yayınları, İstanbul 2004.

OZANKAYA, Ö., **Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.

_____, **Toplumbilim**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996.

ÖZBUDUN, E., **Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılım**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

_____, **Social Change and Political Participation in Turkey**, Princeton University Pres, Princeteon New Jersey 1976.

_____, "Voting Behaviour:Turkey", **Electoral Politics İn the Middle East**, Ed:J.M. Landau, Ergun Özbudun, Frank Tachau, Hoover İnstitution Press, London 1980.

ÖZDAMAR, K., **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi**, Kaan Kitabevi, Eskişehir 2004.

ÖZKAN, A., **Siyasal İletişim Partiler Seçimler Stratejiler**, Nesil Yayınları, İstanbul 2004.

ÖZSOY, O., **Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda**, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

PAZARLI, O., **Din Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

PENROD, S., **Social Psychology**, Prentice Hall, New Jersey, 1983.

RAI, K. B. ve J. C. BLYDENBURGH, **Political Science Statistics**, Holbrook Pres Inc., Boston 1973.

REHA, A., **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlere Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003.

ROSKIN, M. G., R. L. CORD, J. A. MEDEIROS ve W. S JONES, **Political Science an Introduction**, Prentice Hall, New Jersey 1991.

SAMPSON, E. E., **Social Worlds-Personal Lives-An Introduction to Social Psychology**, Harcourt Brace Jovanovich Publishers, San Diego 1991.

SANDERSON, S. K., **Macrosociology-An Introduction To Human Societies**, Harper Collins Publishers Inc, New York, 1991.

SARIBAY, A. Y., **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.

SARIBAY, A. Y. ve S. S. ÖĞÜN, **Politikbilim**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa 2006.

SCHLEIERMACHER, F., **On Religion Speeches to its Cultured Despisers**, Trans. ve Ed: Richard Crouter, Cambridge University Press, New York, 2008.

SEZEN, Y., **Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, **İslamın Sosyolojik Yorumu**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 2000.

SHARPE, E. J., “Metodolojik Sorunlar”, **Batıda Din Çalışmaları**, Der.-Çev.: Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş., **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.

_____, **Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**, Asil Yayınları, Ankara 2007.

SMITH, A. D., **Milli Kimlik**, Çev.: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

SPIEGEL, M. ve L. J. STEPHENS, **İstatistik**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999.

STRAUSS, L., **Politika Felsefesi Nedir?**, Çev.: Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.

- SUNGUR, O., “Koreleasyon Analizi”, **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Editör: Şeref Kalaycı, Asil Yayınları, Ankara, 2008.
- ŞAYLAN, G., **Türkiye’de İslamcı Siyaset**, Verso Yayınları, Ankara, 1992.
- TALIAFERRO, C., **Contemporary Philosophy of Religion**, Blackwell Publishing, USA, 2004.
- TAN, A., **Politik Pazarlama**, Papatya Yayınları, İstanbul 2002.
- TATAR, T., **Siyaset Sosyolojisi**, Turan Yayıncılık, İstanbul 1997.
- TEBER, S., **Politik-Psikoloji Notları**, Ara Yayıncılık, İstanbul 1990.
- TILLICH, P., “Two types of Philosophy of Religion”, John Hick, **Classical and Contemporary Readings in The Philosophy of Religion**, Prentice Hall, New Jersey, 1990.
- _____, **Din Felsefesi**, Çev.: Zeki Özcan, Alfa Yayınları, Bursa, 2000.
- TOKGÖZ, O., **Siyasal İletişimi Anlamak**, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- TURAN, İ., **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, İstanbul, 1986.
- _____, “Türkiye’de Din ve Siyasal Kültür”, **Richard Tapper, Çağdaş Türkiye’de Din ve İslam-Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993.
- _____, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, (der), **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul 2007.
- TÜRKÖNE, M.’er, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005
- UYSAL, V., **Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996.
- UYSAL, V., **Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, Dem Yayınları, İstanbul 2006.
- VERBA, S., N. H. NIE ve J. KIM, **Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison**, University Of Chicago Press, Chicago 1987.
- VERBA, S. ve N. NIE, **Participation in America**, Herper&Row, New York 1972.
- VRIJHOF, P.H., “Din Sosyolojisi Nedir”, **Din Sosyolojisi**, Der: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007.
- WACH, J., **Din Sosyolojisi**, Çev.: Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- WEBER, M., **Sosyoloji Yazıları**, Çev.: Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____, **Sosyolojinin Temel Kavramları**, Der. ve Çev.: Medeni Beyaztaş, Efkâr Yayınları, İstanbul 2004.

_____, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Alter Yayınları, Ankara 2010.

YARAN, S., **Din Felsefesi**, Etüt Yayınları, Samsun, 1997.

YAYLA, A., **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.

YILDIRIM, E., **Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi**, Bilge Yayınları, İstanbul, 1999.

Makaleler:

ABADAN, N., “Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasi Davranışı”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XX, no: 1 (1965).

_____, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.

ABADAN, N. ve A. N. YÜCEKÖK, “1961–1965 Seçimlerinde Büyük Şehirlerde Gelir Durumuna Göre Oy Verme Davranışları”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXI, no: 4, (Aralık 1966).

AHMADOV, R., “Center Transformations in the Center and Periphery of Turkish Society and the Rise of the Justice and Development Party”, **Alternatives**, Volume:7, Number:2-3, Summer&Fall 2008.

AKGÜN, B., “Türkiye’de Siyasal Güven Nedenleri ve Sonuçları”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.56, no:4, (2001).

ALKAN, T., “Demokrasinin Denetim Mekanizması ve Siyasal Toplumsallaşma”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXXIII, no:1 (1978).

ALMOND, G. A., “Comparative Political Systems”, **The Journal of Politics**, Vol:18, No.3, August 1956.

ARSLAN, A., “1963’ten Günümüze, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c.4, sayı:1, 2007

ALTUNTAŞ, N., “Türkiye’de Etnik Kimlik, Din-Mezhep ve Siyaset”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2 Güz 2002.

_____, “Kısmi Kimliklerin Evrensel Konumlanması”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı:79, Kış 2004.

ANDERSON, C. H., “Religious Communalism and Party Preference”, **Sociological Analysis**, 30:1, (1969 Spring).

AŞKIN, M., “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007,10(2).

AYDEMİR, S. R., “Toplumsal Kültürün Oluşmasında Siyasal Toplumsallaşmanın Rolü ve Siyasal Katılma Kavramı”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Mayıs 2001 Cilt:6, Sayı:5.

AYDIN, K. ve V. ÖZBEK, “Ailenin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2004/2.

BERGER, S., "Religious Transformation and Future of Politics", **European Sociological Review**, 1:1, 1985:May.

BERKOWITZ, L. A. K., "Religion and Voting Behaviour in Great Britain: A Reassessment", **British Journal of Political Science**, Vol.31, No:3 (Jul., 2001).

BERTRAM-TROOST, G. D., S. A. D. ROOS ve S. MIEDEMA, "Religious Identity Development of Adolescents in Christian Secondary Schools: Effects of School and Religious Backgrounds of Adolescents and Their Parents", **Religious Education**, Vol:102, No:2, Spring 2007.

BEYERLEIN, K. ve M. CHAVES, "The Political Activities of Religious Congregations in the United States", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 42:2, (2003).

BLANTON, W., "Disturbing Politics: Neo-Paulinism and the Scrambling of Religious and Secular Identities", **Dialog: A Journal of Theology**, Vol:46, Number:1, Spring 2007.

BROOM, L. ve N. D. GLEEN, "Religious Differences in Reported Attitudes and Behaviour", **Sociological Analysis**, 27:4, 1966: Winter.

BROWN, R. K., "Denominational Differences in Support For Race-Based Policies Among White, Black, Hispanic, and Asian Americans", **Journal of the Scientific Study of Religion**, (2009) 48(3).

BULUTAY, T. ve N. YILDIRIM, "Türk Seçmeninin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Önemi Üzerine Bir Deneme", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXIII, no.4, (Aralık 1968).

CALVO, K., A. MARITNEZ ve J. R. MONTERO, "Religious Voting in Portugal and Spain", **Working Papers, Dipartimento di studi sociali e politici**, Università delgi studi di Milano 2006.

CAMPBELL, D. E. ve J. Q. MONSON, "Following the Leader? Mormon Voting on Ballot Propositions", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 42:4, (2003).

ÇARKOĞLU, A., "The Geography of the April 1999 Elections", **Turkish Studies**, Vol.1, No.1, Spring 2000.

CHAPPELL, D. W., "Religious Identity and Openness in a Pluralistic World", **Budhist-Christian Studies**, 25, 2005.

DAVIS, N. J. ve R. V. ROBINSON, "Religious Cosmologies, Individualism and Politics in Italy", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1999, 38(3).

DEMERATH, N.J., "Introduction: Religion, Politics and the State at Home and Abroad", **Sociology of Religion**, 2007, 68:1.

DJUPE, P. A., "Religious Brand Loyalty and Political Loyalties", **Journal for the Scientific Study of Religion**, Vol:39, Issue:1, 2000.

DJUPE, P. A. ve J. T. GRANT, "Religious Institutions and Political Participation in America", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 40(2), 2001.

DJUPE, P. A. ve A. E. SOKHEY, "American Rabbis in the 2000 Elections", **Journal of Scientific Study of Religion**, 42:4, 2003.

DUKE, J. T. ve B. L. JOHNSON, "Religious Affiliation and Congressional Representation", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1992, 31:(3).

ERDOĞAN, M. M., "Olağandışı Oy Verme Davranışı ve Mobilize Katılım: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesinde Toplu Oy Veren Köyler Üzerine Bir Araştırma", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXXVII, no:1, (1992).

FALK, R., "Religion and Politics: Verging on the Postmodern", **Alternatives**, 13:3, 1988:July.

FORSTER, A. D., "Religion, Voting Behaviour and Electoral Context in Contemporary U.S. Presidential Elections", **2008 Annual Meeting of the Southern Political Science Association**, New Orleans L.A., January 10-12 2008.

FURNHAM, A. ve B. GUNTER, "Political Knowledge and Awareness in Adolescents", **Journal of Adolescents**, 6:4, (1983:Dec).

GALLAGHER, S. G., "Children as Religious Resources: The Role of Children in the Social Re-Formation of Class, Culture and Religious Identity", **Journal of Scientific Study of Religion**, 2007, 46(2).

GEREENFIELD, E. A. ve N. F. MARKS, "Religious Social Identity as an Explanatory Factor For Associations Between More Frequent Formal Religious Participation and Psychological Well Being", **The International Journal for the Psychology of Religion**, 17(3), 2003.

GREGORY, J., "The Politics of Religion", **Parliamentary History**, 12:3, 1993.

GUTH, J. L. ve R. F. CLEVELAND, "Religion and Partisanship in Canada", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 2001, 40(1).

GUTH, J. L., "Religion and Roll Calls: Religious Influences On the U.S. House of Representatives 1997-2002", **Annual Meeting of the American Political Science Association**, Chicago, August 30-September 2, 2007.

GÜLDÜ, Ö. ve A. DÖNMEZ, "Aşırı Uçlarda Siyasal Tutumara Sahip Üniversite Öğrencilerinin Bazı Psikolojik Değişkenler Açısından Karşılaştırılması", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl:2005, Cilt:35, Sayı:1-2.

HAYES, B. C., "The Impact of Religious Identification on Political Attitudes: An International Comparison", **Sociology of Religion**, 1995, 56:2.

HRUBY, S., "The Church in Poland and Its Political Influence", **Journal of International Affairs**, 36:2, 1982/1983:Fall/Winter.

JAMES, R. T., S. F. WIGTHMEAN, "Religion and Voting on Abortion Reform: A Follow up Study", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1975, 14.

JASIEWICZ, K., "Knocking on Europe's Door: Voting Behaviour in EU Accession Referendum in Poland", **The National Council For Eurasian and East European Research Title VIII Program**, Washington D.C. 2006.

JELEN, T. G. ve C. WILCOX, "Denominational Preference and the Dimensions of Political Tolerance", **Sociological Analysis**, 51:1 (1990:Spring).

_____, "Context and Conscience: The Catholic Church as a Agent of Political Socialization in Western Europe", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1998, 37(1).

JELEN, T. G., "Religion and the American Political Culture: Alternative Models of Citizenship and Discipleship", **Sociology of Religion**, 56:3, (1995:Fall).

_____, "Catholic Priests and the Political Order: The Political Behaviour of Catholic Pastors", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 42:4 (2003).

JOHNSON, S. D., "What Relates to Vote for Three Religious Catagories?", **Sociology of Religion**, 55:3 1994:Fall.

KAYIKLIK, H., "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları", **Dini Araştırmalar**, Cilt:5 Sayı:3, Mayıs-Ağustos 2002.

_____, "Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım", **Dini Araştırmalar**, Cilt:5 Sayı:15, Ocak-Nisan 2003.

KARAGÖZ, Y. ve S. EKİCİ, "Sosyal Bilimlerde Yapılan Uygulamalı Araştırmalarda Kullanılan İstatistiksel Teknikler ve Ölçekler", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1

KELLSTEDT, L. A., J. C. GREN, J. L. GUTH ve C. E. SMIDT, "Religious Voting Blocs in the 1992 Election: The Year of Evangelical?", **Sociology of Religion**, 55.3, (1994:Fall).

KING, M. B. ve R. A. HUNT, "Measuring The Religious Variable: National Replication", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 14, 1975.

KIŞLALI, A. T., "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri (Bir Alan Araştırması)", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXXI, no:1, (1976).

LEVINE, R. A., "The Role of Family in Authority Systems: A Cross-Cultural Application of Stimulus-Generalization Theory", **Behavioral Science**, 5:4, (1960: Oct.).

LIJPHART, A., "Religious vs. Linguistic vs. Class Voting: The "Crucial Experiment" of Comparing Belgium, Canada, South Africa and Switzerland", **The American Political Science Review**, Vol:73, No:2, (Jun., 1979).

MANZA, J. ve R. BRAUNSTEIN, "Beyond The Ballet Box Social Groups and Voting in Democratic Polities", **Harvard International Review**, Spring2008, Vol. 30 Issue 1, p. 40-43, 4p; (AN 32153252).

MCALLISTER, E. W. C., "Religious Attitudes Among Women College Students", **Adolescence**, 16:63(1981-Fall).

MCALLISTER, I., "Religious Change and Secularization: The Transmission of Religious Values in Australia", **Sociological Analysis**, 49:3, 1988/Fall.

MCDANIEL, E., "Black Clergy in 2000 Elections", **Journal of Scientific Study of Religion**, 42:4, 2003.

MCRAE, J. D., “Religious and Sosyoecomic Factors in French Vote,1946-1956”, **The American Journal of Sociology**, Vol:64, No:3, November 1958

NELSON, E., “Attitudes: I. Their Nature and Development”, **The Journal of General Psychology**, 1939, 21.

NURHAT, C., “Türk Köylerinde Olağandışı Oy Verme”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXVI, no:1, (Mart 1971).

OLDMIXON, E. A. ve B. R. CALFANO, “The Religious Dynamics of Decision Makingon Gay Rights Issues in the U.S. House of Repesantatives, 1993–2002”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, (2007) 46(1).

OLSON, J. K. ve A. C. BECK, “Religion and Political Realignment in the Rocky Mountain States”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 1990, 29(2).

ÖZCAN, Y. Z., “Determinants of Political Behavior İn İstanbul, Turkey”, **Party Politics**, 6(4), 2000.

ÖZÜERMAN, T. ve Ş. ÜÇDOĞRUK, “Siyaset Dersi Alan Öğrencilerin Siyasal Davranış Değişimine İlişkin Araştırma-Üniversite Eğitiminin Siyasallaşmaya Etkisi”, **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:9 Sayı: I, 1994.

PATTERSON, E., “Different Religious, Different Politics? Religion and Political Attitudes in Argentina and Chile”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 43:3, (2004).

PEEK, L., “Becoming Muslim: Development of a Religious Identity”, **Sociology of Religion**, 2005, 66:3.

PEREA, E. A., “Parties-Elections-Voters, Electoral Behaviour in Europe”, **European Political Science**, 2005:4.

PERL, P. ve M. E. BENDYNA, “Perceptions of Anti-Catholic Bias and Political Party İdentification Among U.S. Catholics”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, 41:4 (2002).

POWER, J., “Religion the Glue That Holds Europe Together”, **South China Morning Post**, Thursday, June 18, 2009.

QUADE, Q. L., “The Role of Religious Value in Political Judgment” **Review of Politicis**, 30:4 (1968:Oct).

QUEEN, E. L., “The Formation and Reformation of Religious İdentitiy”, **Religious Education**, Vol:91, No:4, Fall 1996.

SATTERTHWAITE, S., “Faster Horses, Older Whiskey, and More Money: An Analysis of Religious Influence on Referanda Voting”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, (2005) 44(1).

SAVCI, B., “ 1966 Kısmi Senato Seçimleri Tahlili”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXI, no: 3, (Eylül 1966).

SHILS, E., “Center and Periphery”, **The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on His Seventieth Birthday**, 11 March, Glenoere 1961.

SIGAL, J., David August ve Joseph Beltempo, "Impact of Jewish Education on Jewish Identification in a Group of Adolescents", **Jewish Social Studies**, 43 (3-4), 1981.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş., "1995 ve 1999 Yılları İle Karşılaştırmalı Olarak 3 Kasım 2002 Seçimlerinde Siyasal Paritlerin Sosyoekonomik Tabanları: Isparta Örnekolayı", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, c.9, s:1, 2004.

SMIDT, C. ve J. M. PENNING, "Religious Commitment, Political Conservatism and Political and Social Tolerance in the United States: A Longitudinal Analysis", **Sociological Analysis**, 43:3, (1982:Fall).

SMIDT, C., "Clergy in American Politics: An İntroduction", **Journal of Scientific study of Religion**, 42:4, 2003.

SMIDT, C., S. CRAWFORD, M. DECKMAN, D. GRAY, D. HOFRENNING, L. OLSON, S. STEINER ve B. WESTON, "The Political Attitudes and Activities of Mainline Protestant Clergy in the Elections of 2000: A Study of Six Denominations", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 42:4, 2003.

SMITH, T. W., "Are Conservative Churches Growing?", **Review of Religious Research**, Vol:33, No:4 (June,1992).

TONTA, Y., "Bilimsel Araştırmalarda İstatistik Tekniklerinin Kullanımı ve Bulguların Sunumu Üzerine", **Türk Kütüphaneciliği**, 13,2 (1999).

TURMUDI, E., "Religion and Politics: A Study on Political Attitudes of Devout Muslims and the Role of the Kyai in Contemporary Jawa", **Southeast Asian Journal of Social Science**, 23:2, 1995

VARIŞ, F., "Eğitim Yoluyla Davranış Değiştirme", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 1-2, 1984.

WALD, K. D. ve M. D. MARTINEZ, "Jewish Religiosity and Political Attitudes in the United States and İrael", **Political Behaviour**, Vol:23, No:4, December 2001.

WARHURST, J., "Religion and Politics in the Howard Decade", **Australian Journal of Political Science**, Vol.42, No.1, March 2007.

WARNER, C. M. ve M. W. WENNER, "Religion and Political Organization of Muslims in Europe", **Articles**, September 2006, Vol:4/No:3

WILCOX, C. ve L. GOMEZ, "Religion, Group İdentification among American Blacks", **Sociological Analysis**, 1990.

WUTHNOW, R., "Cognition and Religion", **Sociology of Religion**, 2007, 68-4.

YABRUDI, F. F. ve L. N. DIAB, "The Effects Of Attitude Similarity-Dissimilarity, Religion And Topic Importance On İnterpersonal Attraction Among Lebanese University Students", **The Journal of Social Psychology**, 106:2, 1978 December.

YAŞIN, C., "Siyasal Araştırmalarda Örneklem Sorunu", **İletişim**, 2003/18.

YÜCEKÖK, A., “Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı” **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.XXVI s: 2 (1971).

Diğer:

Raporlar:

International Social Survey Programme,
<<http://www.issp.org/documents/issp2008.pdf>>., (21.10.2009).

Social & Community Planning Research, “ British Social Attitudes 1991 Self-Completion Questionnaire”, **SCPR**, London Spring 1991

ŞEN M., “Milliyetçilik Özel Liselerde Birinci”, **Milliyet**, 16.09.2005

Türkiye İstatistik Kurumu, **Bölgesel Göstergeler TR 61 Antalya-Isparta-Burdur 2008**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2009

WORLD VALUES SURVEY 2005 OFFICIAL DATA FILE v.20090901, 2009. **World Values Survey Association**, <www.worldvaluessurvey.org>, (21.10.2009).

YILMAZ, H., “Türkiye’de Muhafazakarlık Aile, Din, Batı: İlk Sonuçlar Üzerine Genel Değerlendirme”, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Proje Desteği: Açık Toplum Enstitüsü ve Boğaziçi Üniversitesi, Kamuoyu Araştırması: İnfakto Research Workshop. Danışmanlar: Dr. Emre Erdoğan, Güçlü Atılğan. Araştırma Asistanları: Bahar Başer, Ömer Ak. İstanbul 2006

Tezler

BAL, H., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Laikleşme Teorisi ve Küresel Dini Diriliş Argümanı Bağlamında Dinsel Değişim**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

ÇARIKÇI, S., (Yayınlanmamış Master Tezi) **Seçmen Davranışlarında Dinin Fonksiyonu: Bingöl İli Örneği**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2001.

ÖZBEN, M., (Yayınlanmamış Doktora Tezi) **Türkiye’de 1980 Sonrasında Din Siyaset İlişkilerinin Belirginleştiren Bir Unsur Olarak Semboller**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s.I-II.

İnternet Kaynakları:

AĞIRDİR, B., **Sandığın İçindeki Ne Belirledi? 22 Temmuz 2007 Seçim Analizi**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/sandigin_ichindeki.pdf>, (20.12.2008).

Başkent Araştırma Grubu, **Türkiye Siyaset Gündemi Araştırması**, <<http://www.guncelhaber.com/Siyaset/Siyaset-gundemini-sarsacak-anket-2755.html>>, (22.01.2009).

Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf>>, (20.12.2008).

Halkın Ne Kadarı Muhafazakâr? Namaz Kılma Oruç Tutuma Alışkanlıkları? Muhafazakârlık Artıyor Mu? İlimli İslam Devletine Doğru Mu gidiyoruz?, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/halk_muhafazakarmi.pdf>, (20.12.2008).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Christian_right,<<http://en.wikipedia.org/wiki/Pentecostalism>>, (09.07.2009).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Fundamentalist_Christianity>, (09.07.2009).

<<http://en.wikipedia.org/wiki/Mormonism>>, (09.07.2009).

<<http://en.wikipedia.org/wiki/Kyai>>, (25.01.2009).

<http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_ilce_koy_sehir.RDF&p_il1=7&p_kod=1&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=spreadsheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010).

http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_ilce_koy_sehir.RDF&p_il1=7&p_kod=1&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=spreadsheet&ENVID=adnksdb2Env, (24.03.2010).

<http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_koy_sehir.RDF&p_il1=7&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=html&ENVID=nufus2000db2Env>, (22.02.2010).

<http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_il_yas_gr.RDF&p_il1=7&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=spreadsheet&ENVID=adnksdb2Env>, (24.03.2010).

<<http://www.antalya.com.tr/tr/ekonomi/index.cfm?tanitimid=1412>>, (03.07.2009).

<http://www.antalya.com.tr/tr/kent_profil/cografya.cfm?tanitimId=760>, (03.07.2009).

<http://www.antalya.com.tr/tr/kent_profil/ilceler/index.cfm?tanitimId=1675>, (03.07.2009).

<http://www.antalya.com.tr/tr/kent_profil/kent_kulturu.cfm?tanitimId=763>, (03.07.2009).

<<http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/LLeustean1.pdf>>, (25.01.2009)

<<http://www.yzk.gov.tr/ysk/docs/2007secim/KesinSonuclar/antalya.htm>>, (10.10.2009).

<<http://www.yzk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/SecmenSayilari/Ilce.htm>>, (11.10.2009).

<<http://www.yzk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/SecmenSayilari/Ilce.htm>>, (11.10.2009).

KALAYCIOĞLU, E. ve A. ÇARKOĞLU, “**Türkiye’de Sosyal Tercihler Araştırması**”, Açık Toplum Enstitüsü, İstanbul 2006, <http://www.haber3.com/news_detail.php?id=134186>, (22.01.2009).

Milliyet – Konda Araştırma, **Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz?**, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul, 2006, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf>, (20.12.2008).

ÖZKIRIMLI, U., “**Milliyetçilik Araştırması**”, Devrim Çubukçu, Aslı Aral(der), Amerika’nın Sesi, <<http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-04/2006-04-07-voa8.cfm>>, (22.01.2009).

Seçim 2007 Siyasal Eğilim Araştırmaları Özet Rapor 18.07.2007, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/secim07.pdf>>, (20.12.2008).

TOPRAK, B., **Türkiye’de Farklı Olmak-Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler**, <http://w10.gazetevatan.com/pics/Turkiyede_farkli_olmak.pdf>, s.8-9, (16.02.2009).

Türban Siyasi Bir İşaret-Simgesi Mi? AIHM Kararı?, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul 2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/turban_siyasi.pdf>, s.3-4, (20.12.2008).

Türkiye Siyasi Gündem Araştırması Partiler 22 Temmuz Yarışına Nereden Başlıyor?, GENAR Araştırma Eğitim Danışmanlık, İstanbul 2007, <<http://www.genar.com.tr/siyasigundem.pdf>>, (20.11.2008).

Türkiye’de Ne Kadar Başını Örtten Kadın Var? Başörtülüler Kim?, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul 2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/basini_kapatan.pdf>, (20.12.2008).

Üniversitelerde Türban Yasağı, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul 2007, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/universite_turban_yasak.pdf>, s.3, (20.12.2008).

“What’s New in SPSS 15.0 for Windows”, **SPSS 15.0 for Windows-New Capabilities**, <http://www.spss.hu/downloads/SPSS_15.pdf>, (30.08.2009).

EKLER

Ek 1: Antalya İli ve İlçeleri Seçmen ve Sandık Sayısı

ANTALYA		
İlçe	Seçmen Sayısı	Sandık Sayısı
AKSEKİ	13.264	77
AKSU	37.716	129
ALANYA	156.724	546
DEMRE	17.042	60
DÖŞEMEALTI	29.004	107
ELMALI	27.639	110
FİNİKE	32.419	115
GAZİPAŞA	33.954	123
GÜNDOĞMUŞ	7.080	36
İBRADI	2.985	14
KAŞ	37.294	138
KEMER/ANTALYA	23.995	79
KEPEZ	258.921	840
KONYAALTI	68.022	226
KORKUTELİ	36.704	149
KUMLUCA	44.884	152
MANAVGAT	114.921	397
MURATPAŞA	276.326	901
SERİK	70.870	282
Toplam	1.289.764	4.481

Ek 2: Ölçeğin Güvenilirlik Katsayısı

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	1028	68,5
	Excluded	472	31,5
	Total	1500	100,0

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,774	52

Ek 3: Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov(a)			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Dört	,284	1118	,000	,735	1118	,000
Beş	,201	1118	,000	,892	1118	,000
Altı	,234	1118	,000	,869	1118	,000
Yedi	,279	1118	,000	,784	1118	,000
Sekiz	,148	1118	,000	,914	1118	,000
Dokuz	,411	1118	,000	,554	1118	,000
Onbir	,508	1118	,000	,443	1118	,000
Oniki	,323	1118	,000	,744	1118	,000
Onbeş	,258	1118	,000	,849	1118	,000
Onaltı	,262	1118	,000	,798	1118	,000
Onsekiz	,266	1118	,000	,862	1118	,000
Yirmidört	,297	1118	,000	,710	1118	,000
Yirmialtı	,255	1118	,000	,839	1118	,000
Yirmiyedi	,272	1118	,000	,763	1118	,000
Yirmisekiz	,210	1118	,000	,869	1118	,000
Yirmidokuz	,217	1118	,000	,862	1118	,000
Otuz	,223	1118	,000	,868	1118	,000
Otuzbir	,232	1118	,000	,853	1118	,000
Otuziki	,299	1118	,000	,794	1118	,000
Otuzüç	,274	1118	,000	,764	1118	,000
Otuzdört	,227	1118	,000	,838	1118	,000
Otuzaltı	,210	1118	,000	,602	1118	,000
Otuzyedı	,197	1118	,000	,870	1118	,000
Otuzsekiz	,180	1118	,000	,887	1118	,000
Otuzdokuz	,262	1118	,000	,816	1118	,000
Kırkbir	,279	1118	,000	,860	1118	,000
Kırkdört	,167	1118	,000	,895	1118	,000
Kırkbeş	,284	1118	,000	,857	1118	,000
Kırkaltı	,281	1118	,000	,754	1118	,000
Kırkyedi	,262	1118	,000	,801	1118	,000
Kırksekiz	,227	1118	,000	,879	1118	,000
Dindarlık	,315	1118	,000	,838	1118	,000
Siyasal Etkinlik	,401	1118	,000	,673	1118	,000

Ek 4: Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

Test Statistics(a,b)

	Yirmialtı	Yirmiyedi	Yirmisekiz	Yirmidokuz	Otuz	Otuzbir	Otuzüç
Chi-Square	117,544	62,402	259,678	318,823	230,833	209,987	146,279
df	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Dindarlık

	Otuzdört	Otuzyedi	Otuzsekiz	Kırkiki	Kırkbeş	Kırksekiz
Chi-Square	260,171	227,590	222,238	129,525	183,258	22,416
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Dindarlık

Test Statistics(a,b)

	Yirmialtı	Yirmiyedi	Yirmisekiz	Yirmidokuz	Otuz	Otuzbir	Otuzüç
Chi-Square	92,798	56,175	178,818	227,777	139,986	140,531	91,082
df	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Beş

	Otuzdört	Otuzyedi	Otuzsekiz	Kırkiki	Kırkbeş	Kırksekiz
Chi-Square	157,795	193,026	154,426	43,509	166,082	5,268
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,261

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Beş

Test Statistics(a,b)

	Yirmialtı	Yirmiyedi	Yirmisekiz	Yirmidokuz	Otuz	Otuzbir	Otuzüç
Chi-Square	15,094	18,443	87,836	76,202	45,870	39,351	48,320
df	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,005	,001	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Altı

	Otuzdört	Otuzyedi	Otuzsekiz	Kırkiki	Kırkbeş	Kırksekiz
Chi-Square	80,125	46,976	42,582	16,887	76,584	1,323
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,002	,000	,857

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Altı

Test Statistics(a,b)

	Yirmialtı	Yirmiyedi	Yirmisekiz	Yirmidokuz	Otuz	Otuzbir	Otuzüç
Chi-Square	155,570	101,780	212,412	285,430	170,378	164,462	96,855
df	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Dört

	Otuzdört	Otuzyedi	Otuzsekiz	Kırkiki	Kırkbeş	Kırksekiz
Chi-Square	252,084	279,389	227,998	132,697	88,804	16,927
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,002

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Dört

Test Statistics(a,b)

	Yirmialtı	Yirmiyedi	Yirmisekiz	Yirmidokuz	Otuz	Otuzbir	Otuzüç
Chi-Square	80,998	57,123	117,622	191,954	117,493	92,213	55,029
df	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Yedi

	Otuzdört	Otuzyedi	Otuzsekiz	Kırkiki	Kırkbeş	Kırksekiz
Chi-Square	166,748	157,951	135,400	91,055	62,735	20,138
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Yedi

Test Statistics(a,b)

	Sekiz	Dokuz	Onbir	Onbeş	Onsekiz	Yirmidört	Otuzbir
Chi-Square	212,372	179,176	52,947	95,783	12,584	,690	209,987
df	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,000	,000	,013	,953	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Dindarlık

	Otuziki	Otuzaltı	Otuzdokuz	Kırkbir	Kırkdört	Kırkaltı	Siyasal Etkinlik
Chi-Square	6,473	176,300	6,325	2,357	2,732	36,799	21,840
df	4	4	4	4	4	4	,000
Asymp. Sig.	,166	,000	,176	,670	,604	,000	

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Dindarlık

Test Statistics(a,b)

	Otuziki
Chi-Square	4,640
df	4
Asymp. Sig.	,326

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Altı

Test Statistics(a,b)

	Otuzsekiz
Chi-Square	57,932
df	4
Asymp. Sig.	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Onbeş

Ek 5: Anket formu

Bu anket din-siyasal davranış ilişkisini ölçmeyi hedefleyen bilimsel bir çalışmada kullanılmak üzere yapılmaktadır. Ankete katılanların kimlik bilgileri kesinlikle sorulmamaktadır. Anket bilgileri tamamen gizli tutulacaktır. Ankete katılarak çalışmamıza destek verdiğiniz için TEŞEKKÜR EDERİZ – Arş.Gör.Bahadır ESER-Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü-

Cinsiyetiniz	(a) Kadın (b) Erkek
Doğduğunuz Yerleşim Birimi	a) Köy b) Kasaba c) İlçe d) Şehir e) Büyükşehir
Yaşadığınız Yerleşim Birimi	a) Köy b) Kasaba c) İlçe d) Şehir e) Büyükşehir
Yaşınız	a) 18-25 b) 26-35 c) 36-45 d) 46-55 e) 56 ve yukarı
Medeni Durumunuz	a) Evli b) Bekar c) Dul/Boşanmış
Eğitim Durumunuz	a) Okur yazar değil b) Okur yazar-İlkokul mezunu c) Ortaokul-Lise mezunu d) Ön Lisans-Lisans e) Yüksek Lisans-Doktora
Mesleğiniz	a) Ev hanımı b) Emekli c) İşçi d) Memur e)Esnaf-Zanaatkar Sanayici-Tüccar vb g) Çiftçi h) Akademisyen-Öğretmen-Eğitimci j) Serbest Meslek (doktor, dişi, avukat, eczacı vb.)i) İşsiz
Ailenizin Aylık Geliri	a) 0-750 TL ve üstü b) 751-1500 TL c) 1501-3000 TL d) 3001-4500 TL e) 4501 TL

Aşağıdaki Sorular İçin Size En Uygun Olan Seçeneği İşaretleyiniz

1	Hangi dine bağlısınız?	a) İslam b) Hıristiyanlık c) Musevilik d) Hiçbir dine bağlı değilim e) Diğer
2	Yandakilerden hangisi sizin durumunuzu ifade eder?	a) Dine karşı ilgisizim b) Çok az dindarım c) Biraz dindarım d) Dindarım e) Oldukça dindarım
3	İbadethanelere (cami-kilise-sinagog) Gitme Sıklığınız Nedir?	a) Hiç gitmiyorum b) Özel günlerde, bayramlarda c) Ayda bir d) Haftada bir kez e) Haftada bir defadan fazla
4	Bir ibadethaneye gitmek dışında dini amaçlı bir toplantıya ne sıklıkla katılırsınız?	a) Hiç b) Nadiren c) Kararsızım d) Genellikle e) Çok sık
5	Dinin gereklerini ne ölçüde yerine getiriyorsunuz?	a) Hiçbirini b) Çok azını c) Birazını d) Çoğunu e) Hepsini
6	Size göre dini bilgileriniz ne düzeydedir?	a) Çok zayıf b) Zayıf c) Orta düzeyde d) İyi e) Çok iyi
7	Din eğitiminizi <u>en çok</u> yandaki kurumlardan hangisinden aldınız?(Lütfen tek bir şıkki işaretleyiniz)	a) Aile b) İlköğretim-Lise c) Kuran kursu d) İmam Hatip Lisesi e) Dini Cemaat yada Tarikatlar f) Hiçbiri
8	Kendinizi yandaki siyasal görüşlerden hangisine <u>yakın</u> buluyorsunuz? (Lütfen tek bir şıkki işaretleyiniz)	a) Sosyalist b) Sosyal Demokrat c) Liberal d) Milliyetçi e) Muhafazakar(Gelenekçi) f) İslamcı g) Siyasal görüşüm yok.
9	Yandaki seçeneklerden hangisi sizin kimliğinizi <u>en iyi</u> tanımlar?	a) Türk b) Müslüman Türk

	? (Lütfen tek bir şıkkı işaretleyiniz)	c) Müslüman d) Alevi e) Müslüman ve Alevi f) Kürt g) Müslüman Kürt h) Diğer
10	Genel seçimlerde oy vereceğiniz partiyi belirlerken <u>en çok</u> neye dikkat edersiniz? (Lütfen tek bir şıkkı işaretleyiniz)	a) Partinin Avrupa Birliği, temel hak ve hürriyetlere ilişkin politikalarına (Demokratik Açılım-ifade hürriyeti-şeffaflaşma) dikkat ederim. b) Partinin ekonomiyi iyileştirmeye yönelik politikalarına (İşsizlik-enflasyon-yolsuzluk ile mücadele) dikkat ederim. c) Partinin din, düşünce ve vicdan hürriyetine ilişkin politikalarına dikkat ederim. d) Partinin eğitim, sağlık, yoksulluk, çevre gibi sosyal konulara ilişkin politikalarına dikkat ederim. e) Terörle mücadeleye ilişkin politikalarına dikkat ederim.
11	Sizin için partinizin hangi yönü önemlidir?	a) İdeolojik yönü önemlidir b) Ülke meselelerine yönelik çözüm önerileri/geçmiş icraatları önemlidir
12	2007 genel seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?	a) SP-Saadet Partisi b) MHP-Milliyetçi Hareket Partisi c) GP-Genç Parti d) DP-Demokrat Parti e) CHP-Cumhuriyet Halk Partisi f) AKP-Adalet ve Kalkınma Partisi g) Diğer.....
13	Size göre dine <u>en çok</u> hizmet eden parti hangisidir? (Lütfen tek bir şıkkı işaretleyiniz)	a) SP-Saadet Partisi b) MHP-Milliyetçi Hareket Partisi c) GP-Genç Parti d) DP-Demokrat Parti e) DSP-Demokratik Sol f) DTP-Demokratik Toplum Partisi g) CHP-Cumhuriyet Halk Partisi h) AKP-Adalet ve Kalkınma Partisi j) Hiçbiri
14	Laikliği yandaki ifadelerden hangisi size göre en iyi şekilde tanımlamaktadır?	a) Laiklik devletin tüm dinlere eşit uzaklıkta olmasıdır B) Laiklik dinin özgürce yaşanmasının güvencesidir C) Laiklik dinin devlet işlerinden ayrı tutulmasıdır D) Laiklik devletin dini kontrol etme aracıdır E) Laiklik dinsizlikle eşdeğerdir
15	Modernlik ve Gelenekselliğe ilişkin görüşünüzü yandaki ifadelerden hangisi en iyi şekilde yansıtmaktadır?	a) Sadece Modern olan iyidir b) Genellikle modern olan iyidir fakat geleneksel olan da iyi olabilir. c) Bana göre modern ile geleneksel olan arasında bir fark yoktur d) Çoğunlukla geleneksel olan iyidir bununla birlikte modern olan şeyler de iyi olabilir e) Sadece Geleneksel olan iyidir.
16	Siz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığımı yandaki ifadelerden hangisi ile tanımlarsınız?	a) Türkiye’de yaşayan herkesi kucaklamak b) Etnik köken itibari ile Türk olmak c) Müslüman olmak d) Etnik bir ayrıma gitmeksizin Türkiyelilik kimliğini öne çıkarmak e) Hiçbirisi
17	Size göre Türkiye için en büyük tehlike yandakilerden hangisidir?	a) İrtica b) Bölünme/Terör c) Ekonomik Kriz d) Dinden-Geleneklerden Uzaklaşma e) Yargının Siyasallaşması f) Ordunun Siyasete Karışması/Darbe g) Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması j) Diğer.....
18	Günlük yaşamınızda siyasete ilişkin yaptığımız tartışma, fikir alışverişi, sohbet gibi faaliyetler içindeki tutumunuzu yandaki ifadelerden hangisi en iyi şekilde tanımlar?	a) Siyasal konulara ilişkin hiçbir görüşüm yoktur. Sadece bana anlatılanları dinler görüş ifade etmem. b) Siyasal konularda kendi görüşlerimi hiç dile getirmem sadece karşımdakini dinlerim c) Siyasal konularda bazen görüşlerimi dile getiririm, bazen de sadece dinlerim d) Siyasal konularda hem karşımdakileri dinler hem de yeri geldiğinde kendi görüşlerimi dile getiririm. e) Siyasal konularda sadece kendi görüşlerimi dile getirmekle kalmam haklı olduğuma inandığım konularda karşımdaki kişiyi de ikna etmeye çalışırım.
19	Yandaki faaliyetlerden hangisi ya da hangilerini yaparsınız?	a) Seçimlerde oy kullanırım b) Bir siyasal partiye üyeyim c) Medyadan siyasal içerikli yayınları takip ederim d) Partimin seçim kampanyalarında aktif rol alırım. e) Hiçbir siyasal faaliyette bulunmam.

20-Aşağıdaki kurumlara ne kadar güvenmektesiniz?

	HİÇ GÜVENMEM	ÇOK GÜVENMEM	KARARSIZIM	OLDUKÇA GÜVENİRİM	TAMAMEN GÜVENİRİM
Cumhurbaşkanlığı Kurumu					
Türkiye Büyük Millet Meclisi					
Hükümet					
Türk Silahlı Kuvvetleri					
Yargı Sistemi					
Devlet Kurumları					
Diyanet İşleri					
Medya					
Dini Cemaatler					

Aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katılıyorsunuz?

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
21	Dünya üzerinde dinler huzurdan çok karmaşaya neden olmuşlardır					
22	Toplumda karşılaşılan bütün sorunlar bilim tarafından çözülebilir					
23	Ahlaklı ve dürüst bir yaşam sürmek en az ibadet etmek kadar önemlidir					
24	Tüm dinlere karşı saygılı olmak gerekir					
25	Ülke gündemini ve siyasi gelişmeleri yakından izlerim					
26	Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesi sakıncalı bir durumdur					
27	Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.					
28	Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.					
29	Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır					
30	Dini kanaatlerim siyasal olaylara bakışımı etkiler					
31	Siyasetçilerin söylemlerinde dini terimler kullanması hoşuma gider					
32	Siyasi parti yönetici ve milletvekillerinin dini içerikli mesajlar vermeleri dindar oldukları anlamına gelmez.					
33	Üniversitelerdeki başörtüsü sorununun bir an önce çözülmesi gerekmektedir.					
34	Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmelidir.					
35	Oy verirken tamamen kendi hür irademle karar veririm					
36	Okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olmaması gerekir					
37	Dini grup, cemaat ve tarikatlar dinin daha güzel yaşanması için çalışırlar					
38	Dini grup, cemaat ve tarikatlar ülkenin gelişimi önünde engeldirler					
39	Farklı din ve ırktan olsalar bile ülkemdeki tüm insanlar ile birlikte yaşamaktan memnunum					
40	Damadım, gelinim ya da ileride evleneceğim kişi başka bir dinden olabilir					

41	Devlet diğer dinlerin mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için her türlü desteği sağlamalıdır					
42	Türkiye’de dindarlara herhangi bir baskı uygulanmamaktadır					
43	Türkiye’de demokratik hak ve özgürlükler gittikçe gelişmektedir					
44	Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi, ülkemiz için iyi bir geleceğinin garantisidir					
45	Türkiye’nin İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir.					
46	Kadınların toplumsal ve siyasal hayatta erkekler ile eşit pozisyona taşınabilmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır					
47	Kadınların toplum içindeki durumları değiştirmeye yönelik herhangi bir girişim geleneklere aykırıdır					
48	İktidarın ekonomiyi iyileştirmesi şartıyla dini konulara nasıl yaklaştığının hiç bir önemi yoktur					

49-Aşağıdaki guruplara bakış açınız nasıldır?

	ÇOK OLUMSUZ	BİRAZ OLUMSUZ	KARARSIZIM	BİRAZ OLUMLU	ÇOK OLUMLU
Sünniler					
Aleviler					
Hıristiyanlar					
Yahudiler					
Ateistler-İnançsızlar					

Aşağıdaki faaliyetleri ne sıklıkla yapıyorsunuz?

50	(Maddi durumunuzun elvermesi durumunda) Sadaka / Zekât vermek ya da maddi yardımda bulunmak ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	a)Hiç Vermem b)Nadiren Veririm c)Bazen verir, bazen vermem d)Genellikle veririm e)Düzenli olarak veririm
51	Dua ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	a)Hiç dua etmem b)Nadiren dua ederim c)Bazen ederim, bazen etmem d)Haftada bir dua ederim e)Hergün dua ederim
52	Namaz ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	a)Hiç namaz kılmam b)Sadece bayram namazlarını kılarım /Nadiren namaz kılarım c)Vakit namazların bir kısmını ve Cuma namazını kılarım d)Beş vakit namazın tümünü kılarım e)Beş vaktin tümünü ve nfile namazları kılarım
53	(Sağlık durumunuzun elvermesi halinde) Oruç ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	a)Hiç oruç tutmam b)Nadiren oruç tutarım c)Ramazan ayının bir kısmında oruç tutarım d)Ramazan ayının tümünde oruç tutarım e)Ramazan ayının tümünde, üç aylarda, kandillerde ve nfile olarak oruç tutarım
54	Kuran-ı Kerim ya da meal okumak veya dinlemek ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	a)Hiç okumam yada dinlemem b)Nadiren okur ya da dinlerim c)Bazen okur ya da dinlerim d)Haftada bir okur ya da dinlerim e)Her gün okur ya da dinlerim
55	(Maddi durumunuzun elverişli olması halinde) Hacca gitmek ile ilgili ifadelerden size en uygun olanı hangisidir?	a)Kesinlikle gitmem b)Gitmeyi düşünmüyorum c)Kararsızım d)Gitmedim ancak imkanım olursa gitmek isterim e)Hacca gittim, imkanım olduğu takdirde yine giderim.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: Hamza Bahadır Eser

Doğum Yeri: Antalya

Doğum Yılı: 18.08.1979

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu:

Ortaokul: Alanya Ayşe Melahat Erkin Anadolu Lisesi (1991–1994)

Lise: Alanya Şerife Coşkun Koleji (1994–1997)

Lisans: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü (1997–2001)

Yüksek Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (2002–2005)

Doktora: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (2005-....)

Yabancı Dile ve Düzeyi:

İngilizce: İleri düzeyde

Almanca: Orta düzeyde

İş Deneyimi:

2000–2001 T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü

2001–2002 T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü

2001–2002 TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

2002-.... Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

Hakemli Dergilerde Yayımlanan Teknik Not, Editöre Mektup, Tartışma, Vaka Takdimi Ve Özet Türünden Yayınlar Dışındaki Makale

1.H.Bahadır Eser, “İfade Özgürlüğü ve Sınırlandırılması”, **Tabula Rasa**, Yıl:6 Sayı: 15–16 Ocak Nisan 2006, ss. 137–160.

2. H.Bahadır Eser, “Üniversite Eğitiminin Siyasal Tutumlar Üzerindeki Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örnek olayı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl/Cilt:1 Sayı:2 2005, ss. 9–34.

Diğer Bilimsel Dergilerde Yayımlanan Teknik Not, Editöre Mektup, Tartışma, Vaka Takdimi Ve Özet Türünden Yayınlar Dışındaki Makale

1. H.Bahadır Eser, “Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Tutumlar Üzerindeki Etkisi”, **Sosyal Bilimler Evi**, Yıl:1 Sayı:2 Ocak-Nisan 2006, ss. 69–74.

2. H.Bahadır Eser, “Üniversite Kavramı ve Üniversite Gençliği Üzerine”, **Sosyal Bilimler Evi**, Yıl:2 Sayı: 4–5 Eylül 2006-Nisan 2007, ss. 37–44.

3. H.Bahadır Eser, “Kentlilik Bilinci Kent Yönetiminde Aktif Rol Alma” **Yerel Siyaset**, Yıl: 1 Sayı: 10 Ekim 2006, ss. 82–83.

4. H.Bahadır Eser, “Kamu Hizmetlerinin Kalitesinin Artırılmasında Bir Araç Olarak Performans Değerlendirme”, **Yerel Siyaset**, Yıl: 1 Sayı: 11 Kasım 2006, ss. 63–66.

5. H.Bahadır Eser, D.Memeişoğlu “Avrupa Birliği’ne Uyum Süreci Kapsamında Türk Kamu Yönetimi’nin Değişimi ve Yerelleşme Olgusu”, **Yerel Siyaset**, Yıl: 2 Sayı: 13 Ocak 2007, ss. 29–32

6. H.Bahadır Eser, D.Memeişoğlu “5393 Sayılı Yasa Kapsamında Belediye Meclislerinin Konumu”, **Yerel Siyaset**, Yıl:2 Sayı: 15 Mart 2007, ss. 35-38.

7. H.Bahadır Eser, “Yörük Kültürü Üzerine”, **Yerel Siyaset**, Yıl:2 Sayı: 17 Mayıs 2007, ss. 19–20.

8. H.Bahadır Eser, Mehmet Dinç “Kadınların Siyasal Katılımını Artırmaya Yönelik Bir Yöntem Olarak Kota Uygulamaları”, **Yerel Siyaset**, Yıl:2 Sayı: 19 Temmuz 2007, ss. 13–17.

9. H.Bahadır Eser, “Üniversite Gençlerinin Siyasal Tutumları Üzerine Bir İnceleme-SDÜ Örneği”, **Yerel Siyaset**, Yıl:2 Sayı: 23 Kasım 2007, ss. 69–72.

Scı, Sscı Ve Ahcı Tarafından Taranan Dergilerde Yayımlanan Teknik Not, Editöre Mektup, Tartışma, Vaka Takdimi Ve Özet Türünden Yayınlar Dışındaki Makale

1. H.Bahadır Eser, Timuçin Kodaman, Selim Kanat, Esmâ Saraç, Mustafa İlboğa, “Avrupa Birliği Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi: Isparta İli Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 17 Mayıs 2008, ss. 201–227.

Uluslararası Toplantıda Sunularak Tam Metin Olarak Yayımlanan Bildiri

1. H.Bahadır Eser, Dilek Memişoğlu, Hakan Kiriş, "Son Kamu Yönetimi Reformlarında Sivil Toplumun Yeri", **III. STK Kongresi**, On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, 9–10 Aralık 2006, Çanakkale.
2. H.Bahadır Eser, Cemal Baltacı, Nazlı Tekin, “Tarihsel Süreç İçinde Kadınların Siyasal Haklarını Elde Etmesi ve Siyasete Katılımı” **Uluslararası Davraz Kongresi**, 24–27 Eylül 2009, ss. 1962–1979.
3. H.Bahadır Eser, Nazlı Tekin, Mehmet Dinç “Kadınların Siyasal Katılımını Artırmaya Yönelik Bir Yöntem Olarak Kota Uygulamaları Tarihsel Süreç İçinde Kadınların Siyasal Haklarını Elde Etmesi ve Siyasete Katılımı” **Uluslararası Davraz Kongresi**, 24–27 Eylül 2009, ss. 1980–1999.

Ulusal kuruluşlarca desteklenen projede görev alma

1. SDÜ BAP tarafından desteklenen Yrd.Doç.Dr.Sevil Sargın yürütücülüğündeki "**Çanakkale Harpleri ve Güneydoğuda'daki Ispartalı Şehitler**" Isparta, 2006, proje yardımcısı.
2. SDÜ BAP tarafından desteklenen Prof.Dr.Şaban Sitembölükbaşı yürütücülüğündeki "**Türkiye'de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları**" Isparta, 2007, proje yardımcısı.
3. SDÜ BAP tarafından desteklenen Doç.Dr.Timuçin Kodaman yürütücülüğündeki "**Isparta İli Avrupa Birliği Bilinç Düzeyi'nin Ölçülmesi ve Bu Düzeyin Artırılması**" Isparta, 2008, proje yardımcısı.

Uluslararası sempozyum, kongre, kurs (workshop) düzenlenmesi gibi etkinliklerde görev almak

1. 09–13 Temmuz 2003 Köyceğiz Uluslararası Üniversiteler Açık-Plaj Hentbol Turnuvası.

2. S.D.Ü. İ.İ.B.F. tarafından düzenlenen Uluslararası Davraz Kongresi (Isparta, 24-27 Eylül 2009).

Ulusal sempozyum, kongre, kurs (workshop) düzenlenmesi gibi etkinliklerde görev almak

1. 31 Mart-02 Nisan 2004 Tarihleri Arasında Ankara-OTDÜ’de gerçekleşen I.Ulusal siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencileri Kongresi.
2. Siyasi İlimler Türk Derneği ve S.D.Ü. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü tarafından düzenlenen IV. Siyasal Bilimler Kongresi (Isparta, 11 Haziran 2006).